215
I210.2/1/:5



لۇشۇن ئەسەرلىرى

تەرجىمە قىلغۇچى : توختى باقى ئارتىشى

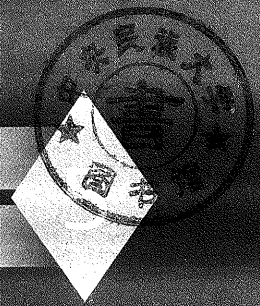

تاغدىن - باغدىن

ساختا ئەركىنلىكنامە



21500009803

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

لۇشۇن ئەسەرلىرى

1- ترم
قەبرە
ياۋا كىياھ
2- توم
چۇقان
تېڭىرقاش
يېڭى يېزىلغان كونا ھېكايە
3- ترم
ئىسسىق شامال
سايىۋەن
سايىۋەننىڭ داۋامى
«سايىۋەننىڭ داۋامى»نىڭ داۋامى
4- ترم
ئۇچ «بىكار»
ئالا كۆڭۈل
5- ترم
تاغدىن - باغدىن
ساختا ئەركىنلىكنامە
6- ترم
گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە
چىلتەكلىك ئەدەبىيات
7- ترم
خالاس
كونس بوتكىسى فېلىيەتونلىرى
8- توم
كەچتە ئۈزۈلگەن سەھەر غۇنچىسى
شېئىرلار
ئىككى يەردىن مەكتۇپلار
مەكتۇپلار

مۇندەرىجە

تاغدىن - باغدىن

كىتابنىڭ نامى ھەققىدە 3
1932 - يىل
«ھېچقىسى يوق» 7
لىن كېدۇنىڭ «سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىم»
غا كىرىش سۆز 10
بىز ئەمدى ئالدانمايمىز 16
«چىلتار» غا مۇقەددىمە 20
«ئۇچىنچى خىل ئادەم» توغرىسىدا 26
«چاتما رەسىم» نى ئاقلايمەن 33
ھاقارەتلەش ۋە تەھدىت سېلىش ھەرگىزمۇ كۆرەش قىلغانلىق
ئەمەس 40
«ئۆزۈم تاللىغان توپلام» غا كىرىش سۆز 45
«ئىككى يەردىن مەكتۇپلار» غا كىرىش سۆز 49
جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىنى
تەبرىكلەيمەن 55
1933 - يىل
چۇش ئۆرۈش 62
«قىينىچىلىقتا يۇزلىنىش» ۋە «قىينىچىلىقتىن قېچىش»
ھەققىدە 68
ئوقۇغۇچى ۋە قاشتېشى مەبۇدى 74
ئۇنتۇش ئۇچۇن ئەسلەش 76
كىمنىڭ زىددىيىتى 94
ېرنارد شاۋ بىلەن كۆرۈشۈش ۋە «ېرنارد شاۋ بىلەن
كۆرۈشكىلى بارغان كىشىلەر» ھەققىدە خاتىرە 97

图书在版编目(CIP)数据

鲁迅文集.5/鲁迅著；托呼提·巴克译. —乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.3
ISBN 7—228—09894—3

Ⅰ.鲁… Ⅱ.①鲁… ②托… Ⅲ.鲁迅著作—选集—维吾尔语（中国少数民族语言） Ⅳ.I210.2

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 018423 号

责任编辑：艾合买提·伊明
责任校对：阿布列孜·阿巴斯
牙生·扎衣都
封面设计：买买提·乃拜提

鲁迅文集（5）（维吾尔文）

鲁迅 著
托呼提·巴克 译

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮编：830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷二厂印刷
880×1230 毫米 32 开本 20.125 印张 2 插页
2006 年 3 月第 1 版 2006 年 3 月第 1 次印刷
印数：1—3000

ISBN 7—228—09894—3 定价：37.00 元

«بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە» گە كىرىش سۆز 104
جۇڭگو ئاياللىرىنىڭ پۈتىغا قاراپ، جۇڭگولۇقلارنىڭ مۇرەسىسە مادارىچى ئەمەسلىكىنى پەملەش ۋە بۇنىڭدىن كۆڭفۇ زىننىڭ ئاشقازان كېسىلى بارلىقىنى پەملەش 108
مەن قانداق قىلىپ ھېكايە يازغىلى تۇردۇم 118
ئايال توغرىسىدا 125
راست دون كىخوت ۋە يالغان دون كىخوت 128
«شۇچاڭ ئەسەرلىرى توپلىمى» نىڭ ماۋزۇسى ھەققىدە 132
جىن شېڭتەن ھەققىدە 137
يەنە «ئۇچىنچى خىل ئادەم» توغرىسىدا 141
«ھەسەل ھەرىسى» ۋە «ھەسەل» 148
تەجرىبە 151
ماقال ۋە تەمسىللەر 155
كۆپچىلىك بىر دەرىجە چۈشۈپ باقسۇن قېنى 159
قۇم 162
«ئەدەبىيات» تەھرىراتىغا ئەۋەتىلگەن خەت 165
تەرجىمە توغرىسىدا 168
«بىر ئادەمنىڭ تالاپەتكە ئۇچرىشى» غا كىرىش سۆز 172
«دولقۇن ساداسى» نى مۇبارەكلەيمەن 176
شاڭخەي قىزلىرى 180
شاڭخەي باللىرى 183
«‹مۇھاكىمە ۋە بايان› نىڭ بىر يىللىقى» 186
1933 - يىل
فېلىيەتون بوھرانى 194
18 - سېنتەبىر 200
تاسادىپىي پىزىلىپ قالغان ماقالەم 208
ئىبرەت 212
جاھانسازلىقنىڭ ھېكمىتى 217
پىتىنخور 222
ئاياللارنىڭ ئازادلىقى توغرىسىدا 226
ئوت 230

ياغاچ ئويما رەسىملەرنى بېسىش ھەققىدە 233
«ياغاچ ئويما رەسىمنى ئىجاد قىلىش ئۇسۇلى» غا كىرىش سۆز 240
ماقالە يېزىشنىڭ ئېپى 244
قىتىغۇرلۇقنىڭ ھېكمىتى 251
ئائىلە — جۇڭگونىڭ ئاساسىدۇر 255
«ئومۇمىي چېكىنىش» كە كىرىش سۆز 258
ياڭ سۇنرېن ئەپەندىنىڭ ئوچۇق خېتىگە ئوچۇق خەت 261
ئىزاھلار 276

ساختا ئەركىنلىكنامە

مۇقەددىمە 365
1933 - يىل
1 سوقۇشۇش تاماشىسى 370
2 قېچىشنى ئاقلاش 372
3 نەخقە دۇم چۇشۇپتۇ 374
4 توكنىڭ پايدا - زىيىنى 376
5 ۋەتەننى ئاۋىئاتسىيە بىلەن قوتقۇزۇش توغرىسىدا ئوچ ئارزۇ 379
6 ئىككى خىل راۋانسىزلىق 381
7 ئانت ئىچىش 389
ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن 390
9 بېرنارد شاۋغا مەدھىيە 396
10 ئۇرۇشقا ئوقۇلغان دۇئا 405
11 تەنىدىن يۇمۇرغا 408
12 يۇمۇردىن راۋۇرۇسلۇققا 410
13 ھىدايەت ھەققىدە شېئىر 412
14 داد - پەريات 415
كونسېرتنىڭ ئازادلىقى 419
ئەدەبىياتتىكى كەم سۇندۇرۇش 422

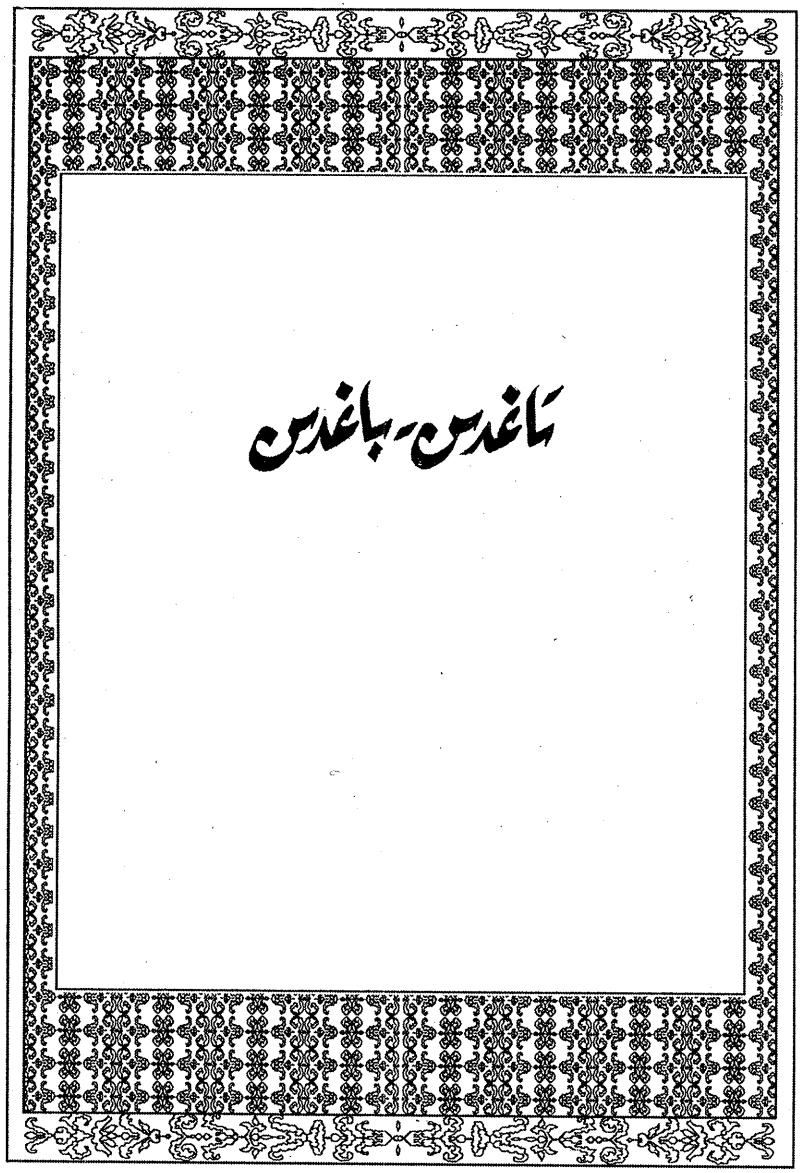

يېتۇپلىشنامە 425
«نۇر چۈشكەن ھامان...» 429
يېغىنى توختىتىش ئەدەبىياتى 432
«ئادەم سۆزى» 441
ۋىجدان سېتىش ھېكمىتى..... 444
ئەدەبىلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى 447
ئەڭ سەنئەتلىك دۆلەت 456
ھازىرقى زامان تارىخى 459
ئەكسى تەبىرنامە 462
«ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈردى» گە لوقما 465
جۇڭگو خەلقىنىڭ ھايات چەمبىرى 471
ئىچى ۋە تېشى 474
ئاشۇرۇۋېتىش 476
«ئۆزىنىڭ يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇش»..... 482
سۆز ئەركىنلىكىنىڭ چېكى 494
نەزەرباغدىكى تالانت ئىگىسى..... 497
ماقالە ۋە تېما 500
يېڭى دورا..... 503
«دەردلىك ئاي» 506
مەسئۇلىيەتسىز تانكا..... 509
شىڭ شۇەنخۇەيدىن يوللۇق ئېزىشكىچە..... 511
مەغپىرەت 514
ئاسماندا ۋە يەردە 517
ئۆز پىكرىمدە قالمەن 520
يەنە ئۆز پىكرىمدە قالمەن 523
«ئىسمى بار، جىسمى يوق» قا رەددىيە 526
تولۇق چۈشىنىشكە تىرىشماسلىق 529
خاتىمە 532
ئىزاھلار 589

كىتابنىڭ نامى ھەققىدە

بۇنىڭدىن بىر - ئىككى يىل ئىلگىرى شائىخەيدە بىر ئەدەب بار ئىدى، ھازىر ئۇ بۇ يەردە يوقتەك تۇرىدۇ، شۇ چاغلاردا، ئۇ ئۆزىنىڭ ئاتالمىش «ئىددىي تەسۋىر»لىرىنى يېزىشقا دائىم باشقىلارنى ماتېرىيال قىلاتتى. مېنىمۇ بۇنىڭدىن خالىي قىلمىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشچە، مەن نۇتۇق سۆزلەشكە بەكمۇ ئامراق ئىكەنمەن. ئەمما، سۆز قىلغىان چېغىمدا كېكەچلەيدىكەنمەن، قوللانغان تىلىم تاغدىن - باغدىن[1] ئىكەن. ئالدىنقى ئىككى نۇقتىسىغا ناھايىتى ھەيرانمەن، كېيىنكى بىر نۇقتىسىغا بولسا ئىنتايىن قايىلمەن، دۇرۇس، مەن مىيانە سۇجۇ تىلىنى سۆزلىيەلمەيمەن، جاراڭلىق ئاڭلىنىدىغان بېيجىڭ شېۋىسىنىمۇ چىقىرالمايمەن، مېنىڭ تىلىم ھېچقايسى مۇقامغا چۈشمەيدۇ، ھېچقايسى ئېقىمغىمۇ كىرمەيدۇ. ھەقىقەتەن تاغدىن - باغدىن توۋلانغان مۇقام. بەلكى يېقىنقى بىرنەچچە يىل ئىچىدە بۇ كەمچىلىكىم تېخى راۋاجلىنىپ ماقالەمگىمۇ سىڭىپ كىرىدىغاندەك تۇرىدۇ، «تىل رېشتىسى»[2] ئاللىقاچان نەشرىدىن توختاپ قالغاچقا، خالىغانچە سۆز قىلىۋېرىدىغان ئورۇن قالمىدى، پارچە - پۈرات ماقالىلەرنى يېزىشتىمۇ مۇھەررلەرنىڭ رايىغا قاراشقا مەجبۇر بولدۇم، شۇڭا ماقالەمنى بىر خىل قىلىپ يازالمايدىغان، ئېپى كەلگەن يەردە پىكرىمنى بىرئاز بايان قىلىدىغان، ئېپى كەلمىگەن يەردە بولدى قىلىدىغان بولدۇم، كىنولاردىمۇ بەزىدە بىرقارا قول غەزەپكە كېلىپ تۇرغاندا



دا، يەنە بىرقارا قولىنىڭ قولىغا قامچا ئېلىپ كېلىۋاتقىنىنى كۆر-سىلا بېشىنى دەرھال تۆۋەن سېلىۋالىدىغانلىقىنى كۆرىمىزغۇ؟!
مەنمۇ شۇنداق، كاجلىق قىلمايمەن.

ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ بولغۇچە يىل ئاخىرى بولۇپ قاپتۇ، قولۇم ـ قوشنىلار پوچاڭزا ئاتقىلى تۇردى، بۇ كېچە ئۆتسىلا «يىل ئۆرۈلىدۇ، ئادەمگە ياش قوشۇلىدۇ». بىكارچىلىقتا، مۇشۇ ئىككى يىلدىن بۇيان يازغان فېلىيەتونلىرىمنىڭ كۆپىيىشىنى ئاڭلىق ـ ئاڭسىز ھالدا تېپىپ چىقىپ، رەتلەپ قارىسام، بىر كىتاب قىلىپ بېسىپ چىقىشقا يېتىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يۇقىرىدا ئېيتىلغان ھېلىقى «ئاددىي تەسۋىر» دىكى گەپ ئېسىمگە كېلىپ قالدى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن بۇنىڭغا «تاغدىن ـ باغدىن» دەپ نام قويدۇم، تېخىچە كىتاب بولۇپ چىقمىغان كەلگۈسىدىكى «بەش لېكسىيە، ئۈچ پوش ـ پوش توپلىمى»[3] غا جۈپ بولۇپ قالار. كونا مەكتەپتە ئوقۇغان چېغىمدا جۈپ قاپىيىلىك سۆز يېزىشنى ئۆگەنگىنىدىم، بۇ ئادىتىم تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ئۈزۈل ـ كېسىل تۇزەلمەي كېلىۋاتىدۇ، شۇڭا بەزىدە «تاسادىپىي يېزىلىپ قالغان ماقالەم — «ئىبرەت»، «ماقالە يېزىشنىڭ سىرى»، «قىتىغۇر-لۇقنىڭ ھېكمىتى» دېگەن بىرنەمىلەرنى يازغانىدىم، مانا ئەمدى بۇ ئادەت كىتاب نامىغا تۇغرا كېلىپ قالدى. بۇ ئىبرەت ئېلىشقا ئەرزىمەيدۇ.

ئۇنىڭدىن قالسا، ئۆزۈم: بۇ يىل «ساختا ئەركىنلىكنامە» دېگەن بىر كىتابىم مەتبەئەدىن چىقتى، ئەمدى بۇ كىتابىمۇ مەتبەئە-گە بېرىلسە ئۇ ھالدا كېلەر يىلى يەنە بىر كىتابىم چىقىدۇ دەپ ئويلىدىم ـ دە، كۆلۈپ قويدۇم. مېنىڭ كۆلۈشۈمدە بىرئاز تەنە بار، چۈنكى لياڭ شىچۇ[4] ئەپەندى ئېسىمگە كەلدى. ئۇ شىمالدا بىر تەرەپتىن، پروفېسسورلۇق قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، قو-شۇمچە ژۇرنالغا تەھرىرلىك قىلىدۇ، ئۇنىڭ بىر قولچومىقى[5]

ئەنە شۇ قوشۇمچە ژۇرنالدا مېنى ئامېرىكىدىكى مېنكېن (K. L. Mencekn)[6] گە ئوخشىتىپتۇ، چۈنكى ئۇ ھەر يىلى بىر كىتاب چىقىرىدىكەن، ھەر يىلى بىر كىتاب چىقارغان ئادەم ھەر يىلى بىر كىتاب چىقىرىدىغان مېنكېنغا ئوخشاپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا ئېسىل تاماق يەپ يۇرۇپ پروفېسسورلۇق قىلىدىغان ئادەم ھەقىقەتەن ئامېرىكىدىكى بابېبت[7] بىلەن تەڭ ـ باراۋەر بولۇپ قالار. تەلۈلىكنىمۇ باشقىلارغا ئۆگەتكىلى بولىدىغان ئوخشايدۇ. لېكىن، پروفېسسور لياڭ شىچۇ ئۆزىنىڭ سەۋەبىدىن چىشلەپ تارتىشنى خالىمايدىكەن، بۇ تېگى پەسلەرنىڭ ئويدۇرۇپ چىقارغان ئىغۋاسىمىش[8]. لېكىن، مېنكېن بابېبت بىلەن قارىمۇ قارشى ئادەم، مېنى ئۇنىڭغا ئوخشىتىش گەرچە سوپەك شاگىرتلىرىنىڭ ئېغىزىدىن چىققان بولسىمۇ، ئەمما پروفېسسورنىڭ مېڭىسىدە ئۇستازى — بابېبتنىڭ ئەرۋاھى ھۆكۈمرانلىق قىلماقتا. بارمىقىم بىلەن چىرتىپ قويسام، پروفېسسور جانابنىڭ موللاقلاپ چۈشكە-نىگە قارىغاندا مېنىڭ ھەر ھالدا «پەمىم ۋە كۆزۈم» بار ئىكەن.

بىراق، بۇ كىچىك ئىش، چوڭىنى مىسال قىلسام، بۇلتۇر 11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى يازغان «ھېچقىسى يوق» دېگەن ماقالەمنى كۆرۈپلا ھېلىقىلار خۇددى جىن چاپلاشقاندەك، يامان چۈش كۆرگەندەك، ئېلىشىپ قالغاندەك بولۇپ قېلىشقاندى، بۇ-نىڭغا يېقىن ئارىدا توپىتوغرا ئىككى يىل توشىدۇ. شۇنداق ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلار ھەر ۋاقىت كېلىپ تۇرىدۇ، بىزمۇ ئۇلارنى ئۇتتۇرلۇق ئېسىمىزدىن چىقىرىپ تۇرمىز. شۇ پارچە تەسىراتلارنى ئوقۇپ كۆرمىسەك يازغانلىرىمنى قىسقا ئوبزور يېزى-ۋاتقان ئۆزۈممۇ ئېسىمدە تۇتالمايمەن، بىر يىلدا كىتاب چىقىرىش-غا ئەدىبلەرمۇ ھەقىقەتەن باش چايقار. شۇنداق بولسىمۇ مانا بۇ كىتابىم يۈزە يېزىلغان بولسىمۇ، ئۇنتۇلۇپ تاشلىنىپ قالغان ئىش-لارنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالار، جۇڭگونىڭ زېمىنى كەڭ، جاھاندا

ئۆزگىرىشلەر كۆپ، شۇڭا بۇ كىتاب ئوشۇقلۇق قىلماس.

ئىككى يىلدىن بۇيان «ئەركىن پاراڭ»[9] غا بېسىلغانلىرىدىن باشقا فېلىيەتونلىرىمنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مۇشۇ كىتابقا كىرگۈزۈلدى؛ مۇقەددىمە ۋە خاتىمىلەردە ئۇنىڭدىن پەقەت ئۆزۈم كارغا كەلگۈدەك بىرنەچچە ئېغىز سۆزلىرى بار ئىكەن دەپ ھېسابلىغان بىرنەچچە پارچىسىنىلا تىلغا ئالدىم. بۇ ماقالىلەر «تۆت كوچا»[10]، «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى». «قۇتۇپ يۇلتۇزى»، «ھازىرقى زامان»، «دولقۇن ساداسى»، «مۇھاكىمە ۋە بايان»، «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى»، «ئەدەبىيات» قاتارلىق ژۇرناللارغا بېسىلغانىدى، شۇ چاغلاردا بۇ ماقالىلەرنىڭ كۆپىنچىسى باشقا ـ باشقا تەخەللۇس بىلەن بېرىلگەن؛ ئەمما بۇلاردىن بىر پارچىسى ئېلان قىلىنمىغان.

1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى كەچتە
شاڭخەيدىكى ھۇجرامدا يېزىلدى

1932 ـ يىل

ھېچقىسى يوق[11]

يېڭى يىلدىن بۇيان، بىرىنچى قېتىم (1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى) چىققان «شېنباۋ» گېزىتى[12] ئۆزىنىڭ «مۇھىم تېلىگراممىلا» سىدا بىزگە مۇنۇلارنى ئۇقتۇردى: «ئاڭلىشىمىزچە، چېن (تاشقى ئىشلار ۋەزىرى چېن يۈرېن)[13] نىڭ فاڭزى[14] بىلەن ئاغىنىدارچىلىقى ناھايىتى قويۇق ئىكەن، دىپلوماتىيە ساھەسىدىكىلەرنىڭ كۆزىتىشىگە قارىغاندا، فاڭزى ئۆز دۆلىتىگە قايتقاندىن كېيىن ياپونىيىنىڭ تاشقى ئىشلار بۇجاڭى بوپتۇ. شەرقىي ئۆلكىلىرىمىز توغرىسىدىكى سۆھبەت چېنىنىڭ شەخسىي يېقىنچىلىق مۇناسىۋىتى بىلەن خېلى ئوبدان ھەل بولىدىغاندەك تۇرىدۇ.»

جۇڭگونىڭ دىپلوماتىيە ساھەسىدىكىلەر جۇڭگودا ھەرقانداق ئىشنىڭ «شەخسىي يېقىنچىلىق» بىلەن بولىدىغانلىقىنى تولا كۆرۈپ ئادەتلىنىپ كەتكەن، شۇڭا بۇنداق «كۆزىتىش» نىڭ ئەجەللىگۈدەك يېرى يوق. لېكىن، بۇ «كۆزىتىش» تىن «شەخسىي يېقىنچىلىق» نىڭ ھۆكۈمەتتە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغانلىقىنىمۇ «كۆزىتىپ» بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

يەنە شۇ كۈندىكى «شېنباۋ» گېزىتى ئۆزىنىڭ «مۇھىم تېلىگراممىلا» سىدا بىزگە مۇنۇلارنىمۇ ئۇقتۇردى: «جىڭجۇ شەھىرى ئۇچىنچى كۈنى قولدىن كەتتى، ئۇنىڭ كەينىدىنلا لىيەنشەن، سۇيۈەن قولدىن كەتتى، ياپونىيىنىڭ قورۇقلۇقتا جەڭ قىلىش دۇيى



شەنخەيگۇەنگە كېلىپ، ياپون بايرىقىنى ۋوگزالغا ئاستى...»

يەنە شۇ كۈندىكى «شېنباۋ» گېزىتى ئۆزىنىڭ «مۇھىم خەۋەر» لىرىدە بىزگە «چىن يۇبىنىڭ شەرقىي ئۆلكىلەر توغرىسىدىكى خىتابى» دا «...ئالدىنقى كۈنى جاڭ شۆلياڭغا[15] جىڭجۇ شەھىرىنى چىڭ ساقلاش، ئاكتىپ قارشىلىق كۆرسىتىش توغرىسىدا بۇيرۇق بەرگەنىدىم، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇ نىيىتىمىزدە چىڭ تۇرىمىز، ھەرگىز يانمايمىز، مۇبادا بەختكە قارشى مەغلۇپ بولۇپ قالساق ھېچقىسى يوق ...» دېگەنلىكىنىمۇ ئۇقتۇردى.

لېكىن، «ئاغىنىدارچىلىق» بىلەن «شەخسىي يېقىنچىلىق» مۇ خۇددى «خەلقئارا ئىتتىپاق»[16] ۋە «ئادالەت»، «ھەققانىيەت» دېگەن بىرنەمىلەرگە ئوخشاشلا قۇرۇق بىر نەرسە، «ياۋۇز ياپونىيە» جۇڭگوغا ئوخشاش مۇنداق بىر نەرسىنىڭ رايىغا بېقىپ ئولتۇرمايدۇ. بۇ ھال «بەختكە قارشى مەغلۇپ بولۇپ قالساق، ھېچقىسى يوق» دېيىشكە مەجبۇر قىلغان.

ئېھتىمال، ۋەتەنپەرۋەر ئەزىمەتلەر ئەمدى يەنە بېيجىڭغا ئەرز ـ ھال ئېيتىپ بارار، ئۇلارنىڭ «ۋەتەنپەرۋەرلىك قىزغىنلىقى» نى ئەلۋەتتە «تەقدىرلەشكە ئەرزىيدۇ». لېكىن، بىرىنچىدىن، «يولدىن چىقىپ» كەتمەسلىكى شەرت؛ ئىككىنچىدىن، ئۆزىنىڭ ئىچكى ئىشلار ۋەزىرى ۋە شەھەر مۇداپىئە قوماندانى قاتارلىق كاتتىلار بىلەن بولغان «ئاغىنىدارچىلىقى» نىڭ قانداقلىقىنى، «شەخسىي يېقىنچىلىقى» نىڭ قانداقلىقىنى ئويلىنىپ كۆرۈشى كېرەك. ئەگەر «ناھايىتى قويۇق» بولغاندا، ئىچكى ئىشلار ساھەسىدىكىلەرنىڭ كۆزىتىشىچە، «خېلى ئوبدان ھەل بولۇشى» ئۇياقتا تۇرسۇن — گەپنى ئاشكارا قىلىۋەتكەنلىكىمنى كەچۈرۈڭ — بەزىلەر تېخى «تېپىلىپ سۇغا غەرق بولۇپ كېتىشى»[17] مۇمكىن...

شۇڭا، ئەرز ـ ھال ئېيتىشقا بېرىشتىن ئىلگىرى، ئەڭ ياخشىسى، بىر خىتابنامە چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئاخىرىدا: «بەختكە قارشى ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئورىغا ئىتتىرىۋەتسەم» ھېچقىسى يوق، دەپ ئىزھار قىلىپ قويۇش كېرەك، شۇنىڭ بىلەن بىللە گەپنىڭ راستىنى ئېيتىۋاتقانلىقىنىمۇ چۈشىنىش كېرەك.

1 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى



لىن كېدۇنىڭ «سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم»غا كىرىش سۆز[18]

تەخمىنەن بۇنىڭدىن 10 يىل ئىلگىرى بولۇشى مۇمكىن، كېسەل بولۇپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، بىر چەت ئەللىكنىڭ دوختۇرخانىسىغا كېسەل داۋالاتقىلى بارغانىدىم، كۆتۈش بۆلۈمىدە روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مەققىدە گېرمانىيىنىڭ بىر پارچە «ھەپتىلىك گېزىتى» (Diewoche) گە بېسىلغان بىر ھەجۋىي رەسىمنى كۆرۈپ قالدىم، ئۇنىڭدا ئەدلىيە ئەمەلدارلىرى، ئوقۇتقۇچىلار ھەتتا دوختۇر ۋە سېستىرالارمۇ قولىدا تاپانچا تۇتۇپ، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ ھومىيىپ تۇرغانلىقى سىزىلغان. بۇ مەن ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ھەققىدە ئېڭ بۇرۇن كۆرگەن ھەجۋىي رەسىم ئىدى، ئەمما ئىچىمدە ئۇلار شۇنچە رەھىمسىزمىدۇر، دەپ ئويلىغانىدىم ـ دە، كۈلكىلىك تۇيۇلغانىدى. كېيىن بىرنەچچە غەربلىكلەرنىڭ ساياھەت خاتىرىلىرىنى كۆرگەنىدىم، بەزىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئۇنداق ياخشى، مۇنداق ياخشى دېگەنىدى، بەزىلىرى بولسا، ئۇنداق ياماق، بۇنداق ياماق، دېگەنىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇنىڭدىن ئەجەبلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدىم. ئەمما، ئاخىر يەنىلا ئۆزۈم ھۆكۈم چىقارغانىدىم: بۇ ئىنقىلابنىڭ كەمبەغەللەرگە ياخشىلىقى بولسا كېرەك، ئۇنداق بولسا كاتتىلارغا چوقۇم ياماق بىلىنىدۇ، بەزى ساياھەتچىلەر كەمبەغەللەرنىڭ غېمىنى يېگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا ياخشى بىلىنگەن، ئەگەر كاتتىلارنىڭ غېمىنى يەيدىغانلار بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ ھەمـ



مىلا تەرىپى ياماق بىلىنىشى تۇرغان گەپ.

كېيىن يەنە بىر ھەجۋىي رەسىمنى كۆردۈم، ئىنگلىزچە ئىدى. ئۇنىڭدا قەغەز تاختايدىن كېسىلگەن زاۋۇت، مەكتەپ، بالىلار يەسلىسى ۋەھاكازالار يولنىڭ ئىككى چېتىگە تىكلەپ قويۇلغان، ئېكسكۇرسىيىچىلەرنىڭ موتسىكلىتقا ئولتۇرغۇزۇلۇپ يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ماڭغانلىقى سىزىلغان. بۇ، ساياھەت خاتىرىسى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى بايان قىلغان ئاپتورلارغا قارىتىلغان بولۇپ، ئۇلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلغان چېغىدا ئالدىنىپ كەتتى، دېمەكچى. مەن سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ئىشلارنىڭ ئەھلى ئەمەسمەن، ئەمما بۇلتۇر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ نېفىت ۋە بۇغدايلىرىنىڭ ئېكسپورت قىلىنغانلىقى كاپىتالىستىك مەدەنىي دۆلەتلەردىكى كىشىلەرنى شۇنچە قورقۇتۇۋەتكەن پاكىتنى كۆرۈپ، مېنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان يېشىلمەي كەلگەن گۇمانلىرىم يېشىلىپ كەتتى. مەن ئويلايمەنكى، ساختىپەزلىك قىلىدىغان دۆلەت ۋە ئادەم قېرىشنىلا بىلىدىغان خەلقتە بۇنداق غايەت زور ئىشلەپچىقىرىش كۈچى ھەرگىز بولمايدۇ، بۇنىڭدىن ئاشۇ ھەجۋىي رەسىملەرنىڭ ئۆزى شەرمەندىلەرچە ئادەم ئالداش ئېكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولاتتى.

بىراق، بىزنىڭ جۇڭگولۇقلاردا ھەقىقەتەن كىچىك بىر ئىلاھ بار، باشقا ئەللەرنىڭ ياخشىلىقلىرىنى ئاڭلاشنى، بولۇپمۇ پارتىيىلەرنى تازىلاش ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، ھەر كۈنى قورۇلۇش ئېلىپ بېرىۋاتقان سوۋېت ئىتتىپاقىنى تىلغا ئېلىشنى ياخشى كۆرمەيدۇ. تىلغا ئالساڭلا، سېنى يا تەشۋىق قىلىۋاتىسەن، دەيدۇ، يا رۇبلى ئاپسەن، دەيدۇ. تەشۋىقات دېگەن بۇ سۆز جۇڭگودا ھەقىقەتەن دەپسەندە قىلىنىپ رەسۋا قىلىۋېتىلدى. كىشىلەر پالانى كاتتىنىڭ ئومۇمىي تېلېگراممىسى، پالانى يېغىننىڭ خىتابنامىسى، پوكۈنى مەشھۇر ئەربابنىڭ سۆھبىتى دېگەنلەر ئېلان قىلىنـ



غاندىن كېيىن، دەرھال ئىز ـ دېرەكسىز بولۇپ كەتكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ بىر ئوسۇر ۇقىنىڭ سېسىقچىلىك ئۇزۇن داۋام قىلالمىـ غانلىقىنى كۆرۈپ ئادەتلىنىپ كەتكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن يىراق جايلارنىڭ ياكى كەلگۈسىنىڭ ياخشىلىقى سۆزلەنگەن ماقالىلەر بوـ لىدىكەن، بارا ـ بارا ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى كىشىنى ئالدايدىغان سۆز ـ چۆچەكلەر، تەشۋىقات، شەخسىي مەنپەئەت ئۈچۈن دېيىلگەن گەپلەر، يالغان ـ ياۋىداق سۆزلەرنىڭ چىرايلىق نامى، دەپ ھېسابـ لىنىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ئەلۋەتتە، ھازىرقى جۇڭگودا بۇنداق نەرسىلەر دائىم بولۇپ تۇرىدۇ، بۇنداق نەرسىلەر خانىنىڭ ھۆكمى ياكى ئەمەلدارلارنىڭ ماقۇللۇقىنىڭ كۇچى بىلەن ھەممىلا يەردە توسالغۇسىز ھالدا بازارـ غا سېلىنىۋاتىدۇ. ئەمما، ئۇنى ئوقۇيدىغانلار كۆپ ئەمەس، چۈنكى تەشۋىق قىلىنغان ئىشلار ھازىر ياكى كەلگۈسىدە پاكىت ئارقىلىق ئىسپاتلىنىشى لازىم. شۇنداق بولغاندىلا ئاندىن ئۇنى تەشۋىقات دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. ھالبۇكى، جۇڭگودا ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان ئاتالمىش تەشۋىقاتقا كەلسەك، كەلگۈسىدە مۇشۇ «تەشۋىقات» نىڭ ھەقىقەتەن يالغان گەپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىت تېپىلىپـ لا قالماي، بەلكى ئۇنىڭ يەنە بىر يامان ئاقىۋىتىمۇ چىقىدۇ. كىشىلەر خاتىرە خاراكتېرلىك ماقالە بولسىلا، ئۇنىڭدىن بارغانسېـ رى گۇمانلىنىدىغان، ئاخىر ئوقۇمايلا قويىدىغان بولۇپ قالدى. مەسىلەن، مەن ئۆزۈممۇ بۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدىم، يېڭى ـ كونا ئۇچ پايتەختنىڭ[19] ئۇلۇغۋار كۆرۈنۈشلىرى، نەنجىڭ، بېيجىڭـ لاردىكى يېڭى كەيپىياتلار دېگەن بىرنېمىلەر گېزىتلەردە چىقسا، ئۇنىڭ ماۋزۇسىنى كۆرسەملا غىدىقىم كېلىدىغان بولۇپ قالدى. بەلكى چەت ئەل توغرىسىدىكى سایاھەت خاتىرىلىرىنىمۇ ئانچە ۋاراقـ لىغۇم كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئەمما، مۇشۇ بىر يىل ئىچىدە مۇنداق ئىككى كىتابنى ئېھتـ



يات قىلىپ ئولتۇرماي بىردىنلا ئوقۇپ بولالىدىم... ئۇنىڭ بىرى خۇ يۈجى ئەپەندىمنىڭ «موسكۋا تەسىرات خاتىرىلىرى»[20]، يەنە بىرى «سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم» دېگەن مۇـ شۇ كىتاب. مېنىڭ ئىلماپ يېزىلغان خەتنى ئوقۇش ئىقتىدارىم تۆۋەن بولغانلىقى سەۋەبىدىن، ئوقۇماق ناھايىتى تەس كەلدى، ئەمما ئۆزىنىڭ ئېيتقىسچە، «قورساق تويغۇزۇش ئۈچۈن ئىشلەشكە مەجبۇر بولغان» بۇ ئىشچى ئاپتورنىڭ كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىنى ئۇقۇپ باقاي دەپ، ئاخىر بۇنى ئوقۇپ بولدۇم. گەرچە ئۇنىڭ ئىچىدە خۇددى ئىستاتىستىكا مەلۇماتىنى چۈشەندۈرگەندەك يەرلـ ـرى يولۇقۇپ، ماڭا تېتىقسىزدەك تۇيۇلغان بولسىمۇ، ئۇنداق يەرـ لىرى ئانچە كۆپ بولمىغانلىقتىن، ئاخىر ئوقۇپ بولالىدىم. بۇنىڭ سەۋەبى، ئاپتورنىڭ بۇنى خۇددى دوست ـ ئاغىنىلىرىگە پاراڭ قىلىپ بەرگەندەك يازغانلىقى، چىرايلىق سۆز ـ ئىبارىلەرنى، ئەگىتمە ئۈسۇللارنى قوللانماي، سۆزنى ئۈدۈل سۆزلەش ئۈسۇلى بىلەن داۋاملاشتۇرغانلىقىدا ئىدى. ئاپتور ئادەتتىكى كىشى، ماقاـ لىمۇ ئادەتتىكى ماقالە، ئۇ كۆرگەن ـ ئاڭلىغان سوۋېت ئىتتىپاقىـ مۇ ئادەتتىكى بىر جاي، خەلقىمۇ ئادەتتىكى كىشىلەر، يولغا قوـ يۇلغان ئىشلارمۇ، ئۇلارمۇ ئەقىلگە مۇۋاپىق كېلىدىغان ئىشلار، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىمۇ ئادەمنىڭ تۇرمۇشىغا ئوخشايدىغان تۇرمۇش بولۇپ، بۇنىڭ ھېچقانداق ئاجايىپ ـ غارايىپلىقى يوق ئىدى. بۇنىڭدىن ئاجايىپ ـ غارايىپ نەرسىلەرنى ئىزدىمەكچى بولساڭ، تەبىئىيكى، ئۇمىدسىزلىنىپ قالىسەن، ئەمما پەردازلانمىغان ھەـ قىقىي قىياپەتنى بىرئاز بىلىش ئۈچۈن بۇ ناھايىتى ياخشى بىر ئەسەر.

بەلكى بۇنىڭدىن دۇنيادىكى كاپىتالىستىك مەدەنىي دۆلەتلەرـ نىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا جەزمەن ھۇجۇم قىلماقچى بولغانلىقىدىكى سەۋەبنى بىرئاز چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ، ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ

ئادەمگە ئوخشاپ قالغانلىقى كاپىتالىستلار ۋە پومېشچىكلارغا ئىنتا-
يىن پايدىسىز ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىشچى ـ دېھقانلارنىڭ بۇ
نەمۇنىسىنى جەزمەن يوقىتىۋېتىش كېرەك ئىكەن. سوۋېت ئىتتە-
پاقى ئادەتتىكىچە بولغانسېرى، ئۇلار شۇنچە قورقۇپ كېتىۋاتىدۇ.
بۇنىڭدىن بەش ـ ئالتە يىل ئىلگىرى بېيجىڭدا، جۇڭگودا يالىڭاچ
نامايىش بوپتۇ دېگەن گەپلەر خېلى تارقالغانىدى، كېيىن نەنجىڭ،
شاڭخەي، خەنكۇلاردىمۇ يالىڭاچ نامايىشلار بوپتۇ دېگەن گەپلەر يەنە
كەڭ تارقىلىپ كەتتى، مانا بۇ، قارشى تەرەپنى نورمال بولالمىسۇن
دەپ ئارزۇ قىلغانلىقىنىڭ ئىسپاتى. بۇ كىتابتا خاتىرىلىنىشچە،
سوۋېت ئىتتىپاقى ھەقىقەتەن ئۇلارنى ئۆمىدسىزلەندۈرگەن، نېمە
ئۈچۈن؟ چۈنكى خوتۇننى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش، ئاتىلارنى قىرد-
ۇېتىش، يالىڭاچ نامايىش قىلىشقا ئوخشاش «بىنورمال ئىشلار»
ھەقىقەتەن بولمايلا قالماي، ئەكسىچە نۇرغۇن ئادەمنىڭ پاكىتلار
ۋۇجۇدقا كەلگەن، يەنى «دىن، ئائىلە، مال ـ مۈلۈك، ۋەتەن،
ئەدەپ ـ قائىدىلەر... دەخلى ـ تەرۇز قىلىشقا ھەرگىز بولمايدىغان
بارلىق مۇقەددەس» نەرسىلەر خۇددى گەندىگە ئوخشاش چۆرۈپ
تاشلىنىپ، يېپىيېڭى ھەقىقەتەن مىسلىسىز بىر ئىجتىمائىي تۈزۈم
زىنداننىڭ تېگىدىن ئۇرغۇپ چىققان، بىرنەچچە يۈز مىليون ئامما
ئۆز تەقدىرىگە ئۆزى ئىگە ئادەملەردىن بولۇپ قالغان. بۇنداق
ئىنتايىن ئادەتتىكى ئىشلارنى پەقەت «باندىت» لارلا ۋۇجۇدقا چىقە-
رالايدۇ. قىرىشقا تېگىشلىك بولغانلار «باندىت» لاردۇر.

ئەمما، ئاپتونۇمنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا بارغان ۋاقتى ئۆكتەبىر
ئىنقىلابى بولۇپ 10 يىل ئۆتكەندىن كېيىنكى ئىش، شۇنىڭ ئۈ-
چۈن بىزگە پەقەت ئۇلارنىڭ «جاپاغا چىدىغانلىقى، ھېرىش ـ
چارچاشتىن قورقمىغانلىقى، باتۇرلۇقى ۋە پىداكارلىقى» لا تونۇش-
تۇرۇلۇپ، قانداق قىلىپ جاپاغا چىداپ كۈرەش قىلغاندىلا، ئاندىن
ھازىرقى نەتىجىلەرگە ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقى ھەققىدىكى ھېكا-

يىلەر بولسا ناھايىتى ئاز سۆزلەنگەن. ئەلۋەتتە، بۇ باشقا ئەسەرلە-
نىڭ ۋەزىپىسى، ئاپتوردىن بۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئوستىگە
ئېلىشنى تەلەپ قىلغىلى بولمايدۇ، ئەمما كىتابخانلار بۇ نۇقتىغا
ھەرگىز سەل قارىماسلىقى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا، خۇددى ھىند-
ىستاننىڭ «ئوخشىتىش نومى»[21] دا ئېيتىلغاندەك، ئېگىز بە-
نا، يەر يۈزىدىن ئايرىلغان ئېگىز بىنا سالماقچى بولۇپ، تۇۋرۇك
تىكلەشكە ئۇنىمىغانغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالىدۇ.

يۇقىرىدا سۆزلەنگەن سەۋەب بىلەن بۇ كىتابنى ئېھتىيات قىل-
مايلا ئوقۇپ بولدۇم، بەلكى مېنىڭ بۇ كىتابتا سۆزلەنگەن سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ ياخشىلىقىغا ئىشىنىشىمدە يەنە بىر سەۋەبمۇ بار، ئۇ
بولسىمۇ، بۇنىڭدىن 10 يىل ئىلگىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنى ئۇنداق
بولمايدۇ، بۇنداق ئومىد يوق دېگەن ھېلىقى ئاتالمىش مەدەنىي
دۆلەتلەرنىڭ ئادەملىرىنىڭ بۇلتۇر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ نېفىت،
بۇغدايلىرى ئالدىدا تىترەپ كەتكەنلىكى، ئۇنىڭ ئوستىگە مۇنداق
ھەقسىز پاكىتلارنى كۆردۈم: ئۇلار جۇڭگونىڭ قېنىنى شوراۋاتە-
دۇ، جۇڭگونىڭ زېمىنىنى بۇلاۋاتىدۇ، جۇڭگو خەلقىنى قىرىۋاتە-
دۇ. ئۇلار تازا ئالدامچىلار، ئۇلارنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنى يامان
دېگىنىدىن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلماقچى بولۇۋاتقانلىقە-
دىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولە-
دۇ. بۇ كىتابمۇ دەل ئايلىنىپ كېلىپ پىكىرلىرىمنىڭ ئەمەلىي
ئىسپاتى بولۇپ قالدى.

لۇشۈن

1932 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى
شاڭخەينىڭ زاببىيدىكى بىناسىدا يازغان



بىز ئەمدى ئالدانمايمىز[22]

جاھانگىرلار سوۋېت ئىتتىپاقىغا جەزمەن ھۇجۇم قىلىدۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى قانچە ياخشى بولسا، ئۇلار ھۇجۇم قىلىشقا شۇنچە ئالدىرايدۇ، چۈنكى ئۇلار بارغانسېرى ھالاكەتكە يۈزلەنمەكتە.

بىز جاھانگىرلار ۋە ئۇلارنىڭ مالايلىرىغا ھەقىقەتەن بەك ئالدىنىپ كەتتۇق. ئۆكتەبىرئىنقىلابىدىن كېيىن، ئۇلار ھامان سوۋېت ئىتتىپاقى نامراتلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، رەھىمسىزلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، مەدەنىيەتكە بۇزغۇنچىلىق قىلىۋاتىدۇ، دەپ كەلمەكتە. ئەمما، ھازىرقى پاكىت قانداق؟ ئۇلاردا بۇغداي ۋە نېفتىنىڭ ئېكسپورت قىلىنىشى دۇنيانى چۆچۈتۈۋەتمىدىمۇ؟ ئاشكارا دۇشمەن — سودا ـ سانائەتچىلەر پارتىيىسىنىڭ[23] كاتتىۋېشىمۇ ئارانلا 10 يىللىق قاماققا ھۆكۈم قىلىنمىدىمۇ؟ لېنىنگراد، موسكۋا لاردىكى كۈتۈپخانا ۋە مۇزېيلار پارتىلىتىۋېتىلمىگەنغۇ؟ ئەدەبىلەر، مەسىلەن، سېرافىموۋىچ، فادېيېف، گلادكوف، سېيفوللىنا، شولوخوف قاتارلىقلار[24] نىڭ ئەسەرلىرى غەربىي ياۋروپا ۋە شەرقىي ئاسىيادا مەدھىيىلىنىۋاتىدىغۇ؟ سەنئەت جەھەتتىكى ئىشلاردىن مېنىڭ ئانچە خەۋىرىم يوق، ئۇمانسكىي (K. Umansky)[25] نىڭ ئېيتىشچە، 1919 ـ يىلى موسكۋادا 20 قېتىم، لېنىنگرادتا ئىككى قېتىم كۆرگەزمە ئۆتكۈزۈلگەن، سەنئەتنىڭ گۈللىنىۋاتقانلىقى بۇنىڭدىن بىلىنىپلا تۇرۇپتۇ.

بىراق، ئىغۋا تارقاتقۇچىلار ئىنتايىن نومۇسسىز ھەم ئۇستا كېلىدۇ، ئۇلارنىڭ گەپلىرى يالغان ئىكەنلىكى پاكىت بىلەن ئىسپاتلانغان ھامان، ئۇلار دەرھال ئۆزىنى دالدىغا ئېلىۋالىدۇ ـ دە،

يەنە بىر تۈركۈم يالغاننى توقۇپ چىقىرىدۇ.

يېقىندا مەن ئامېرىكا مالىيىسىنىڭ قايتا گۈللىنىشىدىن ئۈمىد بار دېمەكچى بولغان بىر كىتابچىنى كۆردۈم، ئۇنىڭ كىرىش سۆزىدە سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەرسە ـ كېرەكلەرنى سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۆزۈن ئۆچىرەتتە تۇرۇش كېرەك، بۇ ھال ھازىرغىچە ئۆزگەرمىدى، دېيىلگەن، خۇددى ئۇزۇن ئۆچىرەتتە تۇرۇۋاتقانلار ئۈچۈن ناھايىتى قىلماقچى ۋە مېھىر ـ شەپقەت ياغدۇرماقچى بولۇۋاتقاندەك.

بۇنىڭغا ئىشىنىمەن، چۈنكى ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقى ئېچكى جەھەتتە قورۇلۇش ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ، تاشقى جەھەتتە جاھانگىرلىكىنىڭ زۇلۇمىغا ئۇچراۋاتىدۇ. نۇرغۇن ماددىي بۇيۇملار ئەلۋەتتە يېتىشمەيدۇ، ئەمما بىزمۇ ئاچلاۋاتىمىز. باشقا ئەللەردىمۇ ئىشسىز قالغانلار ئۇزۇن ئۆچىرەتتە تۇرۇپ ئاچ ۋە يالىڭاچلىققا قاراپ كېتىۋاتقاتا؛ جۇڭگودا خەلق ئېچكى ئۇرۇش، تاشقى تاجاۋۇز، سۇ ئاپىتى، تالان ـ تاراجنىڭ قاپسىشى ئارقىسىدا، ئۇزۇن ئۆچىرەتتە تۇرۇپ ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتماقتا.

ئەمما، جاھانگىر ۋە ئۇلارنىڭ غالچىلىرى خۇددى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىردىنلا جەننەتكە ئايلىنىپ، ھەممە كىشى بەختلىك بولۇپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلىۋاتقاندەك، يەنە بىزگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يارامسىزلىقىنى ئېيتىۋاتىدۇ. ھازىر ئەھۋال ياخشى بولۇپ قېلىۋىدى، ئۇلار ئومىدسىزلەندى، بىئارام بولدى. بۇ ھەقىقەتەن كاززاپنىڭ كۆز يېشى قىلغانلىقى.

كۆزۈڭنى ئېچىشىڭ بىلەنلا كاززاپنىڭ ئەسلىي قىياپىتى ئاشكارلىنىپ قېلىۋىدى، ئۇ جازالىماقچى بولۇۋاتىدۇ.

ئۇ بىر ياقتىن جازالايدۇ، بىر ياقتىن يالغان ئېيتىپ ئالدامچىلىق قىلىدۇ. ئادالەت، ئادەمگەرچىلىك، ھەققانىيەت دېگەنگە ئوخشاش گەپلەر يەنە ھەممىلا يەردە ئۇچۇپ يۈرمەكتە. ئەمما،

ئېسىمىزدە تۇرۇپتۇكى، ياۋروپا ئۇرۇشى بولۇۋاتقان چاغدا، بۇ گەپلەر بىر مەھەل ئۇچۇپ يۈرگەندى، ئۇلار بىزنىڭ نۇرغۇن ئىشچىلىرىمىزنى ئالداپ ئالدىنقى سەپكە ئاپىرىۋېلىپ ئۆزىنىڭ ئورنىدا ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەندى[26]، ئۇنىڭ ئارقىسىدىنلا بېيجىڭدىكى مەركىزىي باغچىدا نومۇسسىز، نادانلىقتا ئۇچىغا چىققان «ھەققانىيەت غەلىبىسى» ناملىق بىر پەيلۇ[27] تىكلىگەندى (ئەما كېيىن ئۆزگەرتىۋېتىلدى). ھازىر قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ «ھەققانىيەت» قېنى؟ بۇ ئىشقا ئاران 16 يىل بولدى، بۇ، ئېسىمىزدە تۇرۇپتۇ.

جاھانگىرلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا، ئۇلارنىڭ قوللىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قايسىبىر جەھەتتە پايدا ـ زىيان دەل بىزنىڭكى بىلەن تەتۇر بولمىدى؟ بىزنىڭ جاراھەتسىز ئۇلارغا گۆھەر بىلىنىدۇ، شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ دۈشمىنى ئەلۋەتتە بىزنىڭ دوستىمىز. ئۇلارنىڭ ئۆزى يىمىرىلىپ كېتىپ بارماقتا، ئۇلاز بەرداشلىق بېرىپ تۇرۇشقا ئامال قىلالماي، ئۆزلىرىنى ھالاكەتلىك تەقدىردىن قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يۈكسەلگەنلىكىگە نەپرەتلىنىۋاتىدۇ. پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىۋاتىدۇ. قارغاپ، ئۆچمەنلىك قىلىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ قىلمىغىنى قالمىدى، لېكىن قىلغانلىرىنىڭ ئۇنۇمى بولمىدى، ئاخىر ھۆجۇم قىلماقچى بولدى، ئۇلارنىڭ جەزمەن بىزنى يوقاتمىغۇچە ئۇيقۇسى كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئەما، بىز نېمە قىلىمىز؟ بىز يەنە ئالدىنىپ كېتىۋېرىمىزمۇ؟

«سوۋېت ئىتتىپاقى پرولېتارىيات دىكتاتورلىقىدىكى دۆلەت، شۇڭا ئوقۇمۇشلۇقلار سىنىپى ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىدۇ.» — بىر ئاتاقلىق مۇخبىر مېنى مۇشۇنداق دەپ ئاگاھلاندۇرغانىدى. دۇرۇس، بۇ مېنىمۇ ئۇخلىيالمايدىغان قىلىپ قويىدىغان ئوخشايدۇ. ئەما، پرولېتارىيات دىكتاتورىسىنىڭ يولغا قويۇلۇشى كەلگۈسىدە

كى سىنىپسىز جەمئىيەت ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟ سەن ئۇنىڭغا زىيادە كەشلىك قىلمىساڭلا، ئۇنىڭ بالدۇر مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى مۇقەررەر، سىنىپنىڭ يوقىلىشىمۇ بالدۇر بولىدۇ. ئۇ چاغدا ھېچكىمۇ «ئاچلىقتىن ئۆلۈپ» كەتمەيدۇ. دېمىسىمۇ ئۇزۇن ئۆچىرەتتە تۇرۇشتىن بىر مەھەل خالىي بولغىلى بولمىسىمۇ، ئەما ئۇنىڭدىن بەربىر تېز خالىي بولۇپ كېتىدۇ.

جاھانگىرلارنىڭ غالچىلىرى ھۆجۇم قىلماقچى بولغان بولسا، ئۆزلىرى(!) خوجايىنىغا ئەگىشىپ ھۆجۇم قىلىۋەرسۇن. بىزنىڭ خەلقنىڭ پايدا ـ زىيىنى ئۇلارنىڭكى بىلەن پۈتۈنلەي قارىمۇقارشى. بىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۆجۇم قىلىشقا قارشى تۇرىمىز. سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۆجۇم قىلماقچى بولغان ئالۋاستىلار قانداق شېرىن سۆز قىلسىمۇ، قانداق ئادىل قىياپەتكە كىرىۋالسىمۇ، بىز ئۇلارنى يوقىتىمىز.

مانا بۇ بىزنىڭ ھاياتلىق يولىمىز!

5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى



«چىلتار» غا مۇقەددىمە[28]

روسىيە ئەدەبىياتى نىكولاي Ⅱ[29] زامانىسىدىن بۇيان «كىشىلىك تۇرمۇش ئۇچۇن» بولۇپ كەلگەنىدى، مەيلى ئۇنىڭ تەشەببۇس قىلغىنى ئىزدىنىش بولسۇن ياكى ھەل قىلىش بولسۇن، ياكى سىرلىقلىشىپ كەتكەن ياكى خورسىنىپ كەتكەن بولسۇن، ئەمما ئۇنىڭ ئاساسىي ئېقىمى يەنىلا كىشىلىك تۇرمۇش ئۇچۇن بولۇپ كەلگەنىدى.

بۇ خىل ئىدىيە تەخمىنەن بۇنىڭدىن 20 يىل ئىلگىرىلا جۇڭگودىكى بىر قىسىم ئەدەبىيات ـ سەنئەت تونۇشتۇرغۇچىلىرىغا سىڭىپ كەتكەنىدى. دوستويېۋسكىي، تۇرگىنېۋ، تولستوي، چېخوفلار[30] نىڭ ئىسىملىرى ماقالىلەردە بارا ـ بارا كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغانىدى ھەم ئۇلارنىڭ بەزى ئەسەرلىرىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن تەرجىمە قىلىنغانىدى. شۇ چاغدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان، «ئېزىلگۈچى مىللەتلەر ئەدەبىياتى»نى تونۇشتۇرىدىغان ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتىمۇ[31] ئۇلارنى ئېزىلگۈچىلەر ئۇچۇن پەريات ئۇقۇيدىغان يازغۇچىلار، دەپ ھېسابلىغانىدى.

بۇلارنىڭ ھەممىسى پرولېتارلار ئەدەبىياتىغا ئەسلىدىلا خىلى يىراق ئىدى، شۇنىڭ ئۇچۇن تونۇشتۇرۇلغانلىكى ئەسەرلەرنىڭ كۆپىنچىسى ناھە، تېكىرقاش، كۇلپەت، رىيازەت ئىدى، كۆپ دېگەندىمۇ، پەقەت بىرئاز جان تالىشىشىنلا ئىبارەت بولغانىدى.

ئەمما، شۇنداقتىمۇ بۇلار بىر قىسىم كىشىلەرگە ياقماي قېلىپ، ئىككى قوشۇننىڭ قورشاپ ھۇجۇم قىلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئىجادىيەت تەھرىراتى[32] «سەنئەت ئۇچۇن سەنئەت»



دېگەن چوڭ تۇغنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، «ئۆز ـ ئۆزىنى ئىپادىلەش» دېگەن شوئارنى توۋلىشىپ، بۇ «چاكىنا» ئەسەرلەرنى پارس شائىرىنىڭ[33] مەي ئىچىدىغان جامى ۋە «سېرىق كىتاب» ئەدەبىلىرىنىڭ زاكون تايىقى بىلەن پاچاقلىۋەتمەكچى بولدى. يەنە بىر بۆلىكى بولسا، ئەنگلىيە رومانلىرىنىڭ مۆتىۋەرلەر، ساھىبجامالالارنىڭ ھۆزۈرلىنىشى ئۈچۇن خىزمەت قىلىدىغان، ئامېرىكا رومان يازغۇچىلىرىنىڭ كىتابخانلارنىڭ رايىغا ياقىدىغانلىقىدىن ئىبارەت «ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى»نىڭ چوقۇندۇرۇشىنى قوبۇل قىلىپ قايتىپ كەلگەنلەر ئىدى، ئۇلار تۆۋەن قاتلام جەمئىيەتنىڭ ناھە ۋە ئىگراشلىرىنى ئاڭلاپلا قوشۇمسىنى تۇرۇپ، ئاق پەلەي كىيىۋالغان ئىنچىكە قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ: بۇ پەسكەش نەرسىلەر «سەنئەت ساريىي»دىن چىقىپ كەتسۇن! دەپ توۋلاشتى.

بەلكى جۇڭگودا يەنە پۈتۈن مەملىكەتكە تارقالغان كونىچە بىر بۆلەك قوشۇن بار، ئۇلار بولسا رومانىنى «بىكارچىلىق كىتابى» دەپ ھېسابلايدىغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلار رومان «كىتابخانلارنىڭ چاي ئارىلىقىدا، تاماقتىن كېيىن كۆڭۈل خۇشى قىلىدىغان نەرسە، شۇنىڭ ئۇچۇن ئۇ ئېسىل، ئارامبەخش بولۇشى، ھەرگىز كىتابخانلارنىڭ كۆڭلىنى بىئارام قىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل خۇشى قىلىش ئىشتىياقىنى بۇزۇپ قويماسلىقى كېرەك، دەپ ھېسابلايتتى. بۇ گەپ كونا گەپ بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئەنگلىيە، ئامېرىكىدا بىر مەھەل ئەۋج ئالغان رومان نەزەرىيىسى بىلەن قوشۇلۇپ كەتكەنىدى، شۇنىڭ بىلەن بۇ ئۇچ بۆلەك يېڭى ـ كونا قوشۇن «كىشىلىك تۇرمۇشى ئۇچۇن يېزىلىدىغان ئەدەبىيات» — روسىيە ئەدەبىياتىنى قورشاپ ئۇنىڭغا قاتتىق ھۇجۇم قىلىشقانىدى.

لېكىن، يەنىلا ئۇنىڭ بىلەن ئورتاق ھېسسىياتلىق بىرمۇنچە كىشىلەرمۇ بار ئىدى. شۇنىڭ ئۇچۇن، بۇ ھېسسىيات جۇڭگودا يەنىلا يوشۇرۇن، ئەگرى ـ بۇگرى ياشىماقتا.



ئەمما، ئۇ ئۆز يۇرتىدا ئۇشتۇمتوت خۇددى غازاڭدەك تۆكۈلۈپ كەتتى. بۇنىڭدىن ئىلگىرى بىرمۇنچە ئاپتورلار ئۇنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئارزۇ قىلىشقانىدى، ئەمما ئۆكتەبىر ئىنقىلابىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ئۇلارغا كۈتۈلمىگەن ئىنتايىن چوڭ زەربە بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن مېرىژكوۋسكىي ئەر ـ خوتۇن Z. N. Hppius، D. S. Merez hidovski كۇپرىن (AI. Kuprin)، بۇنىن (I. A Bunin)، ئاندرېيېف (L. N. Andreev) لارنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكى[34]، ئارتسىباشېف (M. P. Artzybashev)، سولوگۇب (Fiodor Sologub) لارنىڭ جىم بولۇۋالغانلىقى[35] نەتىجىسىدە، كونا يازغۇچىلاردىن يەنە ھەربىرىكەت قىلىۋاتقانلىرى ئىچىدە ئاران بىلىيوسوف (Valeri Brivsov)، ۋېرېسايېف (V. Veresaiev)، گوركىي (Makxim Gorki)، مايا كوۋسكىي (V. V. Mayakovski) دىن ئىبارەت بىرنەچچە ئادەملا قالدى. كېيىن ئالېكسېي تولستوي (Aleiksei . N. Tolstoi)[36] قايتىپ كەلدى. بۇلاردىن باشقا كۆزگە كۆرۈنگۈدەك بىرەر يېڭى ئۆستۇرۇلگەن ئەربابمۇ بولمىدى، ئىچكى ئۇرۇش ۋە جاھانگىرلارنىڭ قامال قىلىشى ئاستىدا تۇرۇۋاتقان ئەدەبىيات گۈلزارى قۇرۇپ ۋە قاغجىراپ كېتىۋاتقان ھالەتتىلا قالدى.

1920 ـ يىلىغا كەلگەندە يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت[37] يولغا قويۇلۇپ، قەغەز ئىشلەش، مەتبۇئاتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىنىڭ گۈللىنىشى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ گۈللىنىشىگە مەدەتكار بولدى، بۇ چاغدىكى ئەڭ مۇھىم تۈگۈن يەنى «ئاكا ـ ئۇكا سېرافىئون» (Serapions bruder)[38] ناملىق بىر ئەدەبىيات تەشكىلاتى ئىدى.

بۇ گۇرۇھنىڭ مەيدانغا كېلىشى كۆرۈنۈشتە 1921 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى لېنىنگراد «سەنئەت يۇرتى» دىكى بىرىنچى قېتىملىق يىغىلىشتىن باشلانغان، ئۇنىڭغا قاتناشقۇچىلارنىڭ كۆپى



ياش ئەدىبلەر ئىدى، ئۇلار بارلىق مەيدانلارنى ئىنكار قىلىش مەيدانىدا تۇراتتى. زوشېنكو[39] مۇنداق دېگەنىدى: «پارتىيىلىك ـ لەرنىڭ نۇقتىئىنەزىرىدىن قارىغاندا، مەن مەقسەتسىز ئادەممەن، بۇ ياخشى ئەمەسمۇ؟ ئۆزۈمنى ئۆزۈم ئېيتقىنىمدا، مەن كومۇنىزمچىمۇ ئەمەسمەن، سوتسىيال ئىنقىلابچىلار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسىمۇ ئەمەسمەن، پادىشاھلىق تۈزۈم تەرەپدارىمۇ ئەمەسمەن، مەن پەقەت بىر روسىيىلىك، بەلكى سىياسىي بىلەن شۇغۇللانغىنىم يوق، ئەلھال، مەن بىلەن يېقىنلىشىدىغانلار بولشېۋىكلار بولسا كېرەك. ئۇلار بىلەن بىللە بولۇشېۋىكلىشىپ كېتىشنى ياقلايمەن... ئەمما، دېھقانلارنىڭ روسىيىسىنى ياخشى كۆرىمەن.» مانا بۇ سۆزدە ئۇلارنىڭ مەيدانى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىنغان.

ئەمما، شۇ چاغلاردا، بۇ ئەدەبىيات تەشكىلاتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ھەقىقەتەن ئەجەبلىنەرلىك ئەھۋال بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىنى دېگۈدەك قاپلاپ كەتتى. سوۋېت ئىتتىپاقىدا بۇنداق غەيرىي سوۋېتچە ئەدەبىياتنىڭ گۈللىنىشى كىشىلەرنى بەكمۇ ئەجەبلەندۈرەتتى. ئەمما، بۇنىڭ سەۋەبلىرىمۇ ناھايىتى ئاددىي: شۇ چاغلاردىكى ئىنقىلابچىلار ئىنقىلابىي ئىشلار بىلەن ئالدىراۋاتاتتى. پەقەت مۇشۇ ياش ئەدىبلەرنىڭ بىرقەدەر ئېسىل ئەسەرلەرنى ئېلان قىلغانلىقى بۇنىڭ بىرىنچى سەۋەبى ئىدى؛ ئۇلار ئىنقىلابچى بولمىسىمۇ، تۆمۈر ۋە ئوتنىڭ سىنىقىنى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكىدىن، ئۇلار تەسۋىرلىگەن تېررورلۇق بىلەن ئۇرۇش، ھاياجانلىق بىلەن مىننەتدارلىق كىتابخانلارنىڭ ئوراتاق ھېسسىياتىنى قوزغىغانلىقى بۇنىڭ ئىككىنچى سەۋەبى ئىدى. بۇنىڭ ئۈچىنچى سەۋەبى، شۇ چاغلاردا ئەدەبىيات ساھەسىگە قوماندانلىق قىلغان ژورونسكى[40] ئۇلارنى بەك قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەيتتى. تروتسكىي[41] مۇ قوللىغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ، «ھەمسەپەر» دەپ ئاتىلاتتى. ھەمسەپەر بولغان كىشىلەر ئىنقىلابتا قەھرى



مانلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۇچۇن ئىنقىلابنى قوبۇل قىلىپ، بىللە ئىلگىرىلىگەن، ئەمما ئۇلاردا ئىنقىلاب ئۇچۇن قۇربان بېرىشتىنمۇ باش تارتماي ئۇزۇل - كېسىل كۆرەش قىلمىغان ئەقىدە يوق، ئۇلار پەقەت بىر مەھەل سەپەردە بىللە يۇرمىغان ھەمراھدىنلا ئىبارەت، خالاس. بۇ نام شۇ چاغدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە قوللىنىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

بىراق، يالغۇز «ئەدەبىياتنى سۆيىمەن» دېگەن، ئەمما ئېنىق ئىدىيىۋى ھالىتىنىڭ بەلگىسى بولمىغان «ئاكا - ئۇكا سېرافىئون» مۇ ئاخىر ئۆزلىرىنىڭ بىر تەشكىلات بولۇپ تۇرۇش ئەھمىيىتىنى تەدرىجىي يوقاتقان، ئۆزىمۇ چېچىلاڭغۇلۇق بىلەن باشلىنىپ، ئارقىدىنلا يوقالغان؛ كېيىن باشقا ھەمسەپەرلەرگە ئوخشاش ئەدەبىيات جەھەتتە ھەر قايسىسى ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارىغا تۇشلۇق باھاغا ئېرىشتى.

بۇنىڭدىن تۆت - بەش يىل ئىلگىرى جۇڭگودا سوۋېت ئەدەبىياتى يەنە تەنتەنىلىك بىلەن تونۇشتۇرۇلدى، ئەمما بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇشۇ ھەمسەپەرلەرنىڭ ئەسەرلىرى كۆپ. بۇمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. بىرىنچىدىن، بۇ خىل ئەدەبىيات خېلى بالدۇرلا گۈللىنىپ، غەربىي ياۋروپا ۋە ياپونىيىدە تەرىپلەنگەن ۋە تونۇشتۇرۇلغىنىدى، جۇڭگوغىمۇ بىرمۇنچە تەرجىمە قىلىش پۈرسىتى بېرىلدى؛ ئىككىنچىدىن، گەرچە تونۇشتۇرغۇچىلار ئۆزلىرىنى «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى» دەپ ھېسابلىسىمۇ، ئەكسىچە يەنىلا مۇشۇنداق تۇراقسىز مەيدانىنى ئاسانلا ياقتۇرغانلىقىدىن بولسا كېرەك.

مەن ئەزەلدىن شەرقىي ياۋروپا ئەدەبىياتىنى تونۇشتۇرۇشنى خالايدىغان ئادەممەن، ھەمسەپەرلەرنىڭ نەچچە پارچە ئەسەرلىرىنىمۇ تەرجىمە قىلغانىدىم. ئەمدى 10 كىشىنىڭ ھېكايىلىرىنى يىغىپ بىر توپلام قىلدىم، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئۈچ پارچىسى باشقىلارنىڭ تەرجىمىسى، مەن بۇلارنىڭ ناھايىتى ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىگە ئىـ



شىنىمەن، ئەپسۇسلىنارلىقى، توپلام ھەجمىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئاتاقلىق يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسى بۇنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈلمەي، بۇ كىتاب مۇكەممەلرەك بولالماي قالدى، ئەمما ساۋ جىڭخۇا ئەپەندىمنىڭ «تاماكا خالتىسى» ۋە «قىرىق بىر»[42] دېگەنلىرى بۇ يېتىشسىزلىكنى تولۇقلاپ كېتەلەيدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

ھەرقايسى ئاپتورلارنىڭ قىسقىچە تەرجىمىھالى ۋە ھەرقايسى ئەسەرنىڭ تەرجىمىسى ياكى تەكرار تەرجىمىسىنىڭ مەنبەسى تومۇنىڭ ئاخىرىدىكى «خاتىمە»گە كىرگۈزۈلدى، كىتابخانىلار قىزىقسا، ۋاراقلاپ كۆرەر.

1932 - يىل 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى
شاڭخەيدە يېزىلدى



«ئۇچىنچى خىل ئادەم» توغرىسىدا[43]

مۇشۇ ئۇچ يىلدىن بۇيان ئەدەبىيات ـ سەنئەت جەھەتتىكى مۇنازىرىلەر جىمجىتلىق قىلىچىنىڭ ھمايىسى ئاستىدا «سول قانات» دېگەن ۋېۋىسكىنى ئېسىۋېلىپ، قانداقتۇر ماركسىزمدىن ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەركىنلىكىنى، لېنىنىزمدىن «كوممۇنىست پارتىيىلار»نى قىرىپ تۇگىتىش كېرەك دېگەن گەپنى تېپىۋالغان سەپسەتىچىلەر[44] نىڭ «نەزەرىيە»لىرىنى ھەسابقا ئالمىغاندا، ئېغىز ئېچىشقا جۇرئەت قىلالايدىغان ئادەملەر يوق دېيەرلىك بولىدۇ. لېكىن، «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇچۇن ئەدەبىيات ـ سەنئەت» دەيدىغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت بولسا، ھېلىمۇ «ئەركىن» ؛ چۇنكى ئۇلار رۇبلى ئېلىۋاتىدۇ، دەيدىغان گۇماناردىن خالىي. لېكىن، «ئۇچىنچى خىل ئادەم»لەر، يەنى «ئەدەبىياتقا ئۆلگۈدەك چاپلىشىۋالىدىغان ئادەم»[45] لەر سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرى بىزنى «بۇرژۇئازىيىنىڭ غالچىسى»[46] دەپ قالارمىكىن، دەيدىغان دەردلىك تەشۋىشتىن خالىي ئەمەس.

بۇنداق «ئۇچىنچى خىل ئادەم»لەرگە ۋاكالىتەن داد ـ پەرياد قىلىدىغىنى سۇۋېن ئەپەندىنىڭ «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 3 ـ ۋە 6 ـ سانلىرىغا بېسىلغان ماقالىلىرى[47]. بۇ يەردە ئاۋۋال شۇنى ئېيتىپ قويايكى، سۇۋېن ئەپەندىنىڭ «يازغۇچىلار توپى» نىڭمۇ، «ياكى» «ئازدۇر ـ كۆپتۇر»، «تەسىر» دېگەنگە ئوخشاش ئانچە مۇئەييەن بولمىغان سۆزلەرنى رەت قىلغىنىغا ئوخشاش مۇقىم ئىسىملارنىمۇ خالىيدىغانلىقىنى، ئىسىم مۇقىم بولۇپ قالسا ئەركىن بولمايدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدىغان بولساممۇ،

ئاساسلىقنى كۆزلەپ، ۋاقتىنچە «ۋاكالىتەن»، «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دېگەن سۆزلەرنى ئىشلىتىۋاتىمەن. سۇۋېن ئەپەندىنىڭ قارىشچە، سول قانات تەنقىدچىلەر ھە دېگەندىلا يازغۇچىلارنى «بۇرژۇئازىيىنىڭ غالچىسى» دەرمىش، ھەتتا بىتەرەپلەرنىمۇ بىتەرەپ ئەمەس دەپ قارارمىش، بىتەرەپ ئەمەس دەپ ھېسابلانسىلا. «بۇرژۇئازىيىنىڭ غالچىسى» دەپ قارىشى ئېھتىمالمىش، «سول قانات يازغۇچى» دەپ ئاتالغانلار «سول ۋە لېكىن يازمايدۇ»[48] مىش، «ئۇچىنچى خىل ئادەم»لەر بولسا يېزىشقا ئىنتىلىدىكەنۇ، جۇرئەت قىلالمايدىكەن، شۇڭا ئەدەبىيات مۇنبىرىدە بىر نەرسە يوقمىش. لېكىن، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ھېچبولمىغاندا بىر قىسمى سىنىپىي كۆرەشتىن خالىي، كەلگۈسىنى كۆزلەيدىغان، يەنى «ئۇچىنچى خىل ئادەم»لەرنىڭ قولىدا بولغان چىن، مەڭگۈلۈك ئەدەبىيات ـ سەنئەتمىش. ئەپسۇسكى، ئۇنى سول قانات نەزەرىيىچىلەر يېزىشقا جۇرئەت قىلالمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويغانمىش، چۇنكى يازغۇچىلار يازماي تۇرۇۋېلا تىل ـ ھاقارەتكە قالىدىغانلىقتىن تەشۋىشلىنەرمىش.

بۇنداق تەشۋىشنىڭ بولىدىغانلىقىغا، ئۇنىڭ ئۆزلىرىنى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دەپ ئاتىۋالغان يازغۇچىلاردا تېخىمۇ ئاسانلا پەيدا بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئاپتورنىڭ ئېيتقىنىدەك، ھازىرنەزەرىيىنى ئوبدان بىلىدىغان، لېكىن ھېسسىياتىنى ئۆزگەرتمىگەن تەس بولۇپ تۇرغان يازغۇچىلارنىڭ بارلىقىغىمۇ ئىشىنىمەن. ھېسسىياتىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ، نەزەرىيىنىڭ گىرادۇسىنى بىلىدىغانلار ھېسسىياتىنى ئۆزگەرتكەنلەردىن ياكى سەل ـ پەل ئۆزگەرتكەنلەردىن بىرئاز پەرق قىلمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ قاراشلىرىمۇ باشقا ـ باشقا بولىدۇ. سۇۋېن ئەپەندىنىڭ قارىشى مېنىڭچە توغرا ئەمەس.

دەرۋەقە، سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرى بارلىققا كەلگەندىن

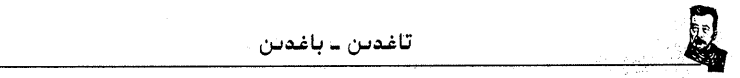

بۇيان، نەزەربيىچىلەر خاتالىقلارنىمۇ ئۆتكۈزدى، يازغۇچىلار ئىچىدە، سۇۋېن ئەپەندىنىڭ ئېيتقىنىدەك، «سول ۋە لېكسىن يازمايدۇ» غانلارلا ئەمەس، سولدىن ئوڭغا ئۆتۈپ كەتكەنلەرمۇ، ھەتتا مىللەتچىلىك ئەدەبىياتىنىڭ نۆكەرلىرىگە، كىتابپۇرۇش خوجايىنلارغا، دۈشمەنلەرنىڭ ئىشپىيونلىرىغا ئايلىنىپ كەتكەنلەرمۇ بار. لېكسىن، سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرىدىن بىزار بولغان بۇ ئەدەبىياتچىلاردىن قېيىقالغان سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرى تېخى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، مەۋجۇت تۇرۇش تۇگۈل، راۋاجلىنىۋاتىدۇ، ئۇزىنىڭ قۇسۇرلىرىنى تۇگىتىپ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە — بۇ مۇقەددەس جايغا قاراپ يۇرۇش قىلماقتا. سۇۋېن ئەپەندى: قۇسۇرلىرىنى تۇگىتىۋاتقىنىغا ئۇچ يىل بولدى، تېخى تۇگىتىپ بولمىدىمۇ؟[49] دەپ سوئال قويۇپتۇ. جاۋاب: شۇنداق، يەنە تۇگىتىۋېرىمىز، بۇنىڭغا بەلكى 30 يىل كېتىشىمۇ مۇمكىن، لېكسىن تۇگەتكەچ يۇرۇش قىلىۋېرىمىز، پۈتۈنلەي تۇگىتىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن يۇرۇش قىلىدىغان ئەخمەقلەرچە ئىشنى قىلمايمىز. لېكسىن، سۇۋېن ئەپەندى: سول قانات يازغۇچىلار كاپىتالىستلاردىن قەلەم ھەققى ئالىدىكەن دېگەن «كۇلكىلىك سۆز»[50] نى قىپتۇ. مەن بىر لىلا گەپنى قىلسام، سول قانات يازغۇچىلار تېخىچە فېئودال ـ كاپىتالىستىك جەمئىيەت قانۇنلىرى ئاستىدا زۇلۇم تارتىۋاتىدۇ، بەند قىلىنىۋاتىدۇ، قىرغىن قىلىنىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، سول قانات مەتبۇئاتلار تامام بىتچىت قىلىندى، ھازىر مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىرى ناھايىتى ئاز. گاھى ـ گاھىدا بەزى ئەسەرلەر ئېلان قىلىنسىمۇ، تەنقىدىي ئەسەرلەر ئىنتايىن ئازلاپ كەتتى؛ گاھى ـ گاھىدا تەنقىدىي ئەسەرلەر چىقىپ قالسىمۇ، ھە دېگەندىلا يازغۇچىنى «بۇرژۇئازىيىنىڭ غالچىسى» دەپ ھاقارەتلىگىنى، «ھەمسەپەر»[51] لەردىنمۇ ۋاز كەچكىنى يوق. سول قانات يازغۇچىلار ئاسماندىن چۈشكەن مالائىك ئەمەس ياكى چەت ئەللەردىن بېسىپ

كىرگەن ئەشەددىي دۈشمەن ئەمەس، ئۇلارغا بىرنەچچە قەدەمنى بىللە باسىدىغان «ھەمسەپەر» لەر كېرەك بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلار يول بويىدا تاماشا كۆرۈپ تۇرغانلارنىمۇ چاقىرىۋېلىپ بىللە ماڭىدۇ.

قېنى ئېيتىپ باقسۇنچۇ: سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرى ھازىر زۇلۇمغا ئۇچراۋاتقانلىقتىن، تەنقىدىي ئەسەرلىرىنى ئانچە كۆپ ئېلان قىلالمايۋېتىپتۇ. مۇبادا ئېلان قىلىش ئىمكانىيىتى چىقىپ قالغاندا، ھە دېگەندىلا «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەرنى «بۇرژۇئازىيىنىڭ غالچىسى» دېمەي قالارمۇ؟ مېنىڭچە، سول قانات تەنقىدچىلەر ئۇنداق دېمەيمىز دەپ قەسەم قىلمىغان بولسا، يامان تەرەپتىن پەرەز قىلغاندا شۇنداق دېيىشى مۇمكىن، بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ يامانراق دېيىشى مۇمكىن. بىراق، مېنىڭچە، ئۇنداق تەشۋىش، خۇددى ئاخىر بىر كۈنى قىيامەت قايىم بولىدىغان ئوخشايدۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ ئالدىن ئۆلۈۋالغانغا ئوخشاشلا، زادىلا ھاجەتسىز.

سۇۋېن ئەپەندىنىڭ «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لىرى ئەنە شۇنداق كەلگۈسى دەھشەتتىن ۋايىم يەپ، قەلەمنى تاشلاپ قويغانمىش. بېشىغا كەلمەي تۇرۇپلا خىيالىي ۋەھىمە تۇپەيلىدىن قەلىمىنى تاشلاپ قويغان، «ئەدەبىياتقا ئۆلگۈدەك چاپلىشىۋالىدىغان» يازغۇچىلارنىڭ يېپىشىش ـ قۇچاقلاش ئىقتىدارى نېمىدېگەن ئاجىز ـ ھە؟ جەمئىيەتتە كەلگۈسىدە لەنەتكە قالارمىزمىكىن دېگەن تەشۋىش بىلەن قۇچاقلاشمايدىغان ئاشىق ـ مەشۇقمۇ بارمۇ؟

ھەقىقەتتە، بۇ «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەرنىڭ قەلەمنى تاشلاپ قويغان» لىقىغا سول قاناتلار تەنقىدىنىڭ رەھىمسىزلىكى زامىن بولغان ئەمەس. ئۇنىڭ ھەقىقىي سەۋەبى شۇكى، ئۇلار شۇنداق «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەردىن بولالمىغان؛ شۇنداق ئادەملەردىن بولالمىغاچقا، ئۇچىنچى خىل قەلەمۇ يوق؛ شۇڭا قەلەمنى تاشلاپ

قويۇش ـ قويماسلىق توغرىسىدا گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

سىنىپىي جەمئىيەتتە ياشاپ تۇرۇقلۇق، سىنىپتىن خالىي يازغۇچى بولۇشقا، جەڭگىۋار دەۋرده ياشاپ تۇرۇقلۇق، جەڭ ـ كۈرەشتىن چەتلەپ مۇستەقىل بولۇشقا، ھازىرقى كۈنده ياشاپ تۇرۇقلۇق، كەلگۈسىگە ئاتاپ ئەسەر يېزىشقا ئىنتىلىدىغان ئادەممۇ خىيالىي كۆلەڭگىدىنلا ئىبارەت بولۇپ، رېئال دۇنيادا يوق. شۇنداق ئادەملەردىن بولۇشقا ئىنتىلىش، خۇددى يەر شارىدىن كۆتۈرۈلىلەمەي جىلە بولۇپ كەتكەنگە ۋە لېكىن باشقىلارنىڭ بېشىنى چايقىغانلىقىنى كۆرۈپ، چېچىنى تارتىشتىن توختاپ قالمىغىنىغا ئوخشايدۇ.

دېمەك، «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەردىن بولغان تەقدىردىمۇ ھەرگىز سىنىپتىن خالىي بولالمايدۇ. سۇۋېن ئەپەندى سىنىپىي تەنقىدتىن ئالدىنئالا تەشۋىشلەنگەنىكەن، ئەسەرلىرىده سىنىپىي پايدا ـ زىياندىن قانداق چەتلەپ كېتەلىسۇن؟ كۈرەشتىنمۇ ھەرگىز چەتلەپ كېتەلمەيدۇ. سۇۋېن ئەپەندى گەرچە «قارشىلىق كۆرسىتىش» دېگەن نامغا قېلىشنى خالىمىسىمۇ، ئۇ ئالدىنئالا «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دېگەن نام بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىۋاتىدۇ؛ ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھازىرقى كۈندىنمۇ سەكرەپ ئۆتۈپ كېتەلمەيدۇ، ئۇ سىنىپتىن خالىي، كەلگۈسىگە ئاتالغان ئەسەر ئىجاد قىلماي تۇرۇپلا، ئالدىنئالا سول قاناتلارنىڭ تەنقىدىدىن ھەزەر ئەيلىگەن.

بۇ ھەقىقەتەن بىرخىل دىشۋارچىلىق. لېكىن، بۇ دىشۋارچىلىق فانتازىيىنىڭ رېئاللىققا ئايلىنالماسلىقىدىن كەلگەن. سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرى پۈتقا چوماق بولمىغان تەقدىردىمۇ، ھېلىغۇ ئەسەر ئىكەن، «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەرمۇ ۋۇجۇدقا كەلمەيدۇ. شۇنداق بولسىمۇ سۇۋېن ئەپەندى ئۆز خىيالىدا زالىم بىر سول قانات ئەدەبىيات مۇنبىرى كۆلەڭگىسىنى پەيدا قىلىپ، «ئۇ

چىنچى خىل ئادەم» لەرنىڭ كۆلەڭگىسىنىڭ پەيدا بولالماسلىقىدىكى، ھەتتا كەلگۈسى ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ۋۇجۇدقا چىقالماسلىقىدىكى ئەيىبنى شۇنىڭغا دۆڭگەپ قويغان.

سول قانات يازغۇچىلار، دۇرۇس، ئۇ قەدەر دانىشمەن ئەمەس، لېكىن ئۇلار ئىشلىگەن چاتما رەسىملىك كىتابلار، ناخشا كىتابچىلىرى سۇۋېن ئەپەندىنىڭ ھۆكۈم قىلغىنىدەك كارغا يارمايدىغان نەرسىلەرمۇ ئەمەس[52]. سول قاناتلارغىمۇ تولستوي، فلوبېرلەر[53] كېرەك. لېكىن، «كەلگۈسى (چۈنكى ئۇلارغا ھازىر ئەمەس) گە مەنسۇپ نەرسىلەرنى يېزىشقا تىرىشىدۇ» غان تولستوي، فلوبېرلەر كېرەك ئەمەس. بۇ ئىككىيلەن ھازىر ئۇچۇن يازغان. كېلەچەك — ھازىرنىڭ كېلەچىكى، ھازىر ئۇچۇن ئەھمىيەتلىك بولغاندىلا كەلگۈسى ئۇچۇن ئەھمىيەتلىك بولالايدۇ. بولۇپمۇ تولستوي دېھقانلارغا ئاتاپ بەزى ئۇششاق ھېكايىلەرنى يازغاندىمۇ ئۆزىنى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» قىلىۋالغان ئەمەس، ئۆز ۋاقتىدا بۇرژۇئازلار ئۇنىڭغا شۇنچە ھۇجۇم قىلغان بولسىمۇ، ئۇنى «قەلەمنى تاشلاپ قويۇش» قا مەجبۇر قىلالمىغان. خۇددى سۇۋېن ئەپەندىنىڭ ئېيتقىنىدەك، سول قاناتلار «چاتما رەسىملىك كىتابلار تولستوينى، فلوبېرنى پەيدا قىلالمايدۇ» غانلىقىنىمۇ بىلمەيدىغان دەرىجىدىكى كالۋالار ئەمەس، لېكىن ئۇلار مىكىلانجېلو، داۋىنچى[54] لەرگە ئوخشاش ئۇلۇغ رەسساملارنى ۋۇجۇدقا چىقىرالايدۇ، دەپ قارايدۇ. شۇنىڭغىمۇ ئىشىنمەنكى، ناخشا كىتابچىلىرى، ھېكايە ـ قىسسەلەر تولستوينى، فلوبېرنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرەلەيدۇ. ھازىرقى كۈنده مىكىلانجېلولارنىڭ رەسىملىرى تىلغا ئېلىنسا، ھېچكىم ئۇنى سۇندۇرمايدۇ، لېكىن ئەمەلىيەتته، ئۇ رەسىملەر دىنىي تەشۋىقات رەسىملىرى، «تەۋرات»[55] نىڭ چاتما رەسىملىرى ئەمەسمىدى؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆز زامانىسىنىڭ «ھازىر» نغا ئاتالغان.



يىغىپ ئېيتقاندا، سۇۋېن ئەپەندى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەرنى تەشەببۇس قىلىپ ئالدامچىلىق، رەڭۋازلىق قىلغاندىن كۆرە، ئىجادىيەتكە تىرىشقان بولسا، ناھايىتى دۇرۇس ئىش قىلغان بولاتتى.

«ئۆزىگە ئۆزى ئىشەنچ قىلالايدىغان غەيرەت بولغاندىلا، ئىشلەشكە غەيرەت قىلالايدۇ»[56] — بۇ ناھايىتى توغرا.

لېكىن، سۇۋېن يەنە: چوڭ ـ كىچىك «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەر شۇملۇقتىن — سول قانات نەزەرىيىچىلەرنىڭ تەنقىدىدىن — ۋەھىمە يېگەنلىكى ئۈچۈن «قەلەمنى تاشلاپ قويىدى» دەيدۇ!

«قانداق قىلىش كېرەك؟»

10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى



«چاتما رەسىم»نى ئاقلايمەن[57]

مۇنداق كىچىككىنە بىر ئىش بېشىمدىن ئۆتكەن: بىر كۈنى بىر زىياپەت ئۈستىدە گەپ توغرا كېلىپ قېلىپ: ئوقۇغۇچىلارغا جانلىق كىنو بىلەن دەرس بېرىلسە، ئوقۇتقۇچىنىڭ لېكسىيىسىدىن چوقۇم ياخشى بولۇشى مۇمكىن، كەلگۈسىدە شۇنىڭغا ئۆزگىرىش ئېھتىمال، دېگەنىدىم. بۇ گەپ ئايىغى چىقماستىنلا پاراقلاپ كۆتۈرۈلگەن كۈلكە ئىچىدە دەپنە بولۇپ كەتكەنىدى.

ئەلۋەتتە، بۇ گەپنىڭ تېگىدە بىرمۇنچە مەنە بار ئىدى، مەسىلەن، بىرىنچىسى — قانداق كىنودىن پايدىلىنىش كېرەك؟ ئەگەر ئامېرىكىچە پۇل ـ دۇنيا تېپىش، توي ـ تۆكۈن توغرىسىدا ھېكايە قىلىپ بېرىدىغان كىنو بولسا، بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، مەن ئۆزۈم كىنو فىلىمىدىن پايدىلىنىپ بېرىلگەن باكتېرىئولوگىيە لېكسىيىلىرىنى ئاڭلىغان، پۈتۈنلەي فوتو سۈرەتلىرى بىلەن تولغان ۋە بىرنەچچە ئېغىزلا ئىزاھات كىرگۈزۈلگەن بوتانىكا كىتابلىرىنى كۆرگەنىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىئولوگىيىدىلا ئەمەس، تارىخ، جۇغراپىيىدىمۇ شۇنداق قىلىش مۇمكىن، دەپ ئىشىنەتتىم.

لېكىن، بىرمۇنچە ئادەمنىڭ خالىغىنىچە قاقاقلاپ كۈلۈشلىرى ئۆز رەقىبىنىڭ بۇرنىغا ئاق سۈرتۈپ، ئۇنىڭ سۆزىنى ھەييارنىڭ ھەزىلىگە ئوخشىتىپ قويالايدىغان ئاق بور بولۇپ قالدى.

بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى، «ھازىرقى زامان» دا سۇۋېن ئەپەندىنىڭ ماقالىسىنى كۆرۈپ قالدىم، ئۇ «چاتما رەسىم» نى بىتەرەپ ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىچىسى مەيدانىدا تۇرۇپ بور بىلەن ئۆچۈرۈپ تاشلاپتۇ. دەرۋەقە، ئۇنىڭ بۇ ماقالىسى پەقەت



رەسىم سىزىش مەسىلىسى ئانچىكىلا تىلغا ئېلىنغان ۋە رەسساملىق مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىنمىغان ماقالە بولسىمۇ، لېكىن بۇ مەسىلە ياش ھەۋەسكار سەنئەتچىلەرنىڭ نەزىرىدە مۇھىم مەسىلە بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن يەنە بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلغۇم كەلدى.

بىز كۆپ كۆرگەن رەسساملىق تارىخلىرىدىكى قىستۇرما رەسىملەردە «چاتما رەسىم» يوق؛ مەشھۇر ئادەملەرنىڭ ئەسەرلىرى كۆرگەزمىلىرىدە ئۇچرايدىغىنى ياكى «رىمدا شەپەق نۇرى»، ياكى «شىخۇ كۆلىنىڭ كەچكى شەببادىسى»؛ بۇلارنى كۆرگىنىمىزدە، چاتما رەسىملەرنى «ھەشەمەتلىك ئايۋان ساراي»لاردىن ئورۇن بېرىشكە ئەرزىمەيدىغان چاكىنا نەرسە ئىكەن، دەپ ئويلاپ قالىمىز. لېكىن، ئىتالىيىدىكى پاپا ئوردىسى[58]غا كىرىدىغان بولساق — ماڭا ئىتالىيىگە ساياھەت قىلىش نېسىپ بولمىغان، دېمەك، مېنىڭ كۆرگىنىم پەقەت قەغەزدىكى پاپا ئوردىسى بولدى — ئۇلۇغ تام رەسىملىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك «تەۋرات»قا، «ئەيسانىڭ قىسسىسى»گە، «ئەنبىيالار قىسسىلىرى»غا ئاساسەن سىزىلغان چاتما رەسىم ئىكەنلىكىنى كۆرىمىز؛ سەنئەت تارىخشۇناسلىرى ئۇلارنىڭ بىرەر پارىسىنى ئاجرىتىۋېلىپ: «ئادەم ئاتىنىڭ يارىتىلىشى»[59]، «ئاخىرقى كەچلىك زىياپەت»[60] دېگەن ماۋزۇلار بىلەن كىتاب قىلىپ بېسىپ چىقارغان. كىتابخانلار بۇلارنى ئەرزىمەس نەرسە ئىكەن، تەشۋىقات ئىكەن، دېگەن ھېسسىياتقا كەلمەيدۇ؛ لېكىن شۇ ئەسلىي رەسىملەرنىڭ تەشۋىقىي چاتما رەسىم ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ تۇرىدۇ.

شەرقتىمۇ شۇنداق. ئىنگلىزلار ھىندىستاندىكى ئاجانتا غارى[61] نىڭ تام رەسىملىرىنى كۆچۈرۈپ باسقاندىن كېيىن، ئۇ رەسىملەر سەنئەت تارىخىدا نۇر چاچقانىدى؛ جۇڭگودا «كۇڭزىنىڭ مۇبارەك قەدەم جايلىرىنىڭ رەسىملىرى»[62] نىمۇ، ئەگەر مىڭ خانىدانلىقى دەۋرىدە ئىشلەنگەن نۇسخىسى بولسىلا، ئەتىقىچىلەر



ناھايىتى قەدىرلەيتتى. مۇشۇ ئىككى نەرسە — بىرى، بۇددانىڭ يارالمىش ۋەقەلىرى[63]، يەنە بىرى، كۇڭزىنىڭ پائالىيەتلىرىنىڭ چاتما رەسىم ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەشۋىقات ئىكەنلىكى تۇرغان گەپ.

كىتابلاردىكى قىستۇرما رەسىملەر ئەسلىدە كىتابنى زىننەتلەپ، كىتابخانلارنى زوقلاندۇرۇش مەقسىتى بىلەن قىستۇرۇلىدۇ، ئۇلار كىتاب تېكىستىدىكى يېتىشسىزلىكلەرنىڭ ئورنىنى تولدۇرالايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن تەشۋىقات رەسىملىرىمۇ ھېسابلىنىدۇ، شۇنداق رەسىملەرنىڭ سانى ناھايىتى كۆپ بولسا، تېكىستنىڭ مەزمۇنىنى رەسىمگە قاراپلا پەملىگىلى بولىدۇ، ئۇ رەسىملەر كىتاب تېكىستىدىن ئاجرىتىلسىمۇ مۇستەقىل چاتما رەسىم بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. بۇنىڭغا ئوبدان مىسال بولالايدىغانلىرى — فرانسىيىلىك گۇستاۋ دورې (Gustave Dore)[64]. ئۇ مەشھۇر ئويما قىستۇرما رەسىم (گرافىكا) ئۇستىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەممىدىن مەشھۇر بولغان «ئىلاھىي كومېدىيە»، «قولدىن كەتكەن جەننەت»، «دون كىخوت ئەپەندى» ۋە «ئەھلىسەلىپ بايانى» دېگەن قىستۇرما رەسىملىرىنىڭ گېرمانىيىدىمۇ ئايرىم بېسىلغان نۇسخىلىرى بار (ئالدىنقى ئىككى خىلىنىڭ ياپونىيىدىمۇ بېسىلغان نۇسخىلىرى بار)، شۇ كىتابلارنىڭ ئومۇمىي مەپھۇمىنى رەسىملەرنىڭ قىسقىچە ئىزاھلىرىدىن بىلىۋالغىلى بولىدۇ. قېنى، دورېنى سەنئەتكار ئەمەس دەپ كىم ئېيتالىسۇن؟

سۇڭ خانىدانلىقى دەۋرىدىكى «تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئۆرپلىرىگە دائىر رەسىملەر» بىلەن «دېھقانچىلىق، توقۇمىچىلىق رەسىملىرى»[65] نىڭ مەتبەئە نۇسخىلىرىنى ۋە تاش ئويمىلىرىنى ھازىرمۇ تاپقىلى بولىدۇ؛ چۇيىننىڭ[66] «فېييەننىڭ غەيرىي تەزكىرىسى رەسىملىرى» بىلەن «يار ۋەسلىگە يەتمەك»نىڭ كۆچۈرمە نۇسخىلىرىنى مەدەنىيەت كىتابخانىسى ساتقانىدى. بۇلارمۇ ئۆز ۋاقتىدىكى



ۋە ھازىرقى سەنئەت ئەسەرلىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

XIX ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن بۇيان ئويما رەسىم جاھانلاندى، بىرمۇنچە رەسساملار بىرنەچچە پارچە رەسىمنىڭ جەملىنىشىدىن ھاسىل بولغان «چاتما ئەسەر» (Blattfolge)نى ئويۇپ ېىسىشنى ياخشى كۆرىدىغان بولدى. بۇ چاتما ئەسەرلەردىن بىرلا ۋاقتىدا بېغىشلانمىغانلىرىمۇ بار. ھازىر ياش سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئويما رەسىم تارىخىدا ئورۇن ئالغان ئاپتورلارنى ۋە چاتما ۋاقىلىك ئەسەرلەرنى تۆۋەندىكىچە يازماقچىمەن:

ئالدى بىلەن مىسالغا ئېلىشقا تېگىشلىكى — گېرمانىيىلىك كوللىۋىتس (Kathe Kollwitz) خانىم[67] ئۇنىڭ ھاۋاپتىمانىنىڭ «باپكار» (Dei Weber) دېگەن ئەسىرى ئۈچۈن ئويغان ئالتە پارچە ئويما رەسىمدىن باشقا، يەنە ماۋزۇسى بولسىمۇ، لېكىن ئىزاھاتى يوق ئۈچ خىل ئەسىرى بار:

(1) «دېھقانلار كۇرىشى» (Bauernkrieg)، مېتالغا ئويۇلغان، يەتتە پارچە؛

(2) «ئۇرۇش» (Der Krieg)، ياغاچقا ئويۇلغان، يەتتە پارچە؛

(3) «يوقسۇللار» (proletariat)، ياغاچقا ئويۇلغان، ئۈچ پارچە.

«سېمېنت» تىكى ئويما رەسىملىرى بىلەن جۇڭگوغا تونۇلغان مېففېرت (Carl Meffert)[68] — يېڭى يېتىشكەن ياش ئاپتور، ئۇ فىگنېرنىڭ «چار پادىشاھنى ئوۋلاش ھەقىقىدە» (Die Jagd nach Zaren von Werafegner) دېگەن ئەسىرىنىڭ نېمىسچە تەرجىمىسىگە بەش پارچە ياغاچ ئويما رەسىم ئويغان؛ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىككى خىل چاتما ئەسىرى بار:

(1) «ھەمشىرىلىرىڭىز» (Deine Schwester)، ياغاچ ئويما يەتتە پارچە، بېغىشلىما شېئىر بىر پارچە؛

(2) «ئاسرىغۇچى مۇرىت» (ئەسلىي يازمىسى نامەلۇم)، ياغاچ ئويما، 13 پارچە.

بېلگىيىدە ماسېرىئېل (Frans Masereel)[69] بار ئىدى. ئۇمۇ، ياۋروپا ئۇرۇشى ۋاقتىدا خۇددى رومېن رولالانغا[70] ئوخشاش، ئۇرۇشتىن خالىي بولۇش ئۈچۈن چەت ئەلگە قېچىپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ھەممىسى بىردىن كىتاب قىلىنغان، كىتابنىڭ ئىسمىلا بولۇپ، ھەتتا كىچىك ماۋزۇلىرىمۇ يوق ئىدى. ھازىر گېرمانىيىدە ئومۇملاشتۇرۇلىدىغان نۇسخىسى (Bei kupt wolff, Man chen) نەشر قىلىندى، ھەر بىر نۇسخىسىنىڭ باھاسى 3.5 مارك، بۇنى تېپىش ئاسان. مېنىڭ كۆرگەنلىرىم مۇنداق:

(1) «غايە» (Die Idee)، ياغاچ ئويما، 83 پارچە؛

(2) «مېنىڭ دۇئايىم» (Mein Stundenbuch)، ياغاچ ئويما، 165 پارچە؛

(3) «يېزىقسىز ھېكايە» (Geschichteone Worte)، ياغاچ ئويما، 60 پارچە؛

(4) «قۇياش» (Die Sonne) ياغاچ ئويما، 63 پارچە؛

(5) «خىزمەت» (Das Werk)، ياغاچ ئويما، نەچچە پارچە ئىكەنلىكى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپتۇ؛

(6) «بىر ئادەمنىڭ چەككەن رىيازەتلىرى» (Diep assioneines M enschen)، ياغاچ ئويما، 25 پارچە.

ئامېرىكىلىق ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن سىگىلىنىڭ[71] ياغاچ ئويمىلىرى «پارىژ كومۇنىسى» (The Paris Commune Astory in Pictures by Williamsiegel) نى كۆرگەنىدىم، ئۇنى نيۇ ـ يوركتىكى جون رىد كلۇبى (JohnReed Clup) نەشر قىلغانىكەن. گروپېپېر (W. Gropper)[72] سىزغان، تاش مەتبەئىدە بېسىلغان يەنە بىر

كىتابمۇ بار، پروفېسسور جاۋ جىڭشېڭنىڭ[73] ئېيتىشچە، «سېركچىلار ھېكايىلىرى» ئىكەن، ئۇ كىتابنىڭ ئىسمىنى باشقىدىن تەرجىمە قىلاي دېسەم، «ئىشەنچلىك بولسمۇ راۋان ئەمەس» بولۇپ قالمىسۇن دېگەن ئەندىشە بىلەن ئەسلىي يازمىسىنى تۆۋەندىكىچە كۆچۈرۈپ قويدۇم:

《AIayoop》(Life and Love Among the Acrobats.)

ئەنگلىيىلىك ئاپتورلاردىن ئانچە خەۋىرىم يوق، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ باھاسى ئۆرە. شۇنداق بولسمۇ 15 پارچە ياغاچ ئويما ۋە 200 سۆزگە يەتمەيدىغان ئىزاھاتلا بار بىر كىتابچىنى كۆرگەنىدىم، ئۇنىڭ ئاپتورى — مەشھۇر گىببىڭس (Robert Gibbings)[74]، پەقەت 900 نۇسخىلا بېسىلغانىكەن، ئەنگلىيە تۆرىلىرى جاھىللىق قىلىپ قايتا بېسىشقا ئۇنىماپتىكەن، ھازىر نەشرىدىن ئاللىقاچان توختاپ قالغان بولسا كېرەك، ھەر بىر نۇسخىسى نەچچە ئون دوللار بولسا كېرەك. ئۇ كىتاب: «يەتتىنچى ئادەم» (The 7 th Man).

ئۆز مۇددىئايىم بويىچە، چاتما رەسىمنىڭ سەنئەت ھېسابلىنىشى مۇمكىن بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ «سەنئەت ئوردىسى»غا كىرىپ ئولتۇرغانلىقىنى ھەر ھالدا يۇقىرىقىدەك مىسالىلار بىلەن ئىسپاتلاپ چىقتىم. بۇنىڭمۇ باشقا ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئوخشاش ياخشى مەزمۇنلۇق ۋە بەدىئىي بولۇشى لازىملىقىدا گەپ يوق.

مەن ياش سەنئەت ھەۋەسكارلىرىنى چوڭ مايىلىق رەسىم ياكى سۇ بوياق رەسىملەرنى ياراتماسلىققا دەۋەت قىلمايمەن، لېكىن چاتما رەسىملەرگىمۇ كىتاب، ژۇرنال، گېزىتلەرنىڭ قىستۇرما رەسىملىرىگىمۇ ئەھمىيەت بېرىشنى ۋە بۇ يولدا تىرىشىشنى ئارزۇ قىلىمەن؛ ياۋروپادىكى مەشھۇر ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرىنى تەتقىق قىلىش كېرەك، ئەلۋەتتە؛ لېكىن جۇڭگونىڭ كونا كىتابلىرىدىكى

رەسىملەرگە ۋە رەسىم كىتابلىرىغا، يېڭى ۋە يەككە - يەككە گۈللۈك قەغەزلەرگە تېخىمۇ دىققەت قىلىش كېرەك. بۇ تەتقىقاتلار ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىجادىي ئەسەرلەر، دەرۋەقە، ھازىرقى كاتتا ئاپتورلارنىڭكىدەك بەزى ئادەملەرنىڭ دىققەت - ئېتىبارىغا ئىگە بولالماسلىقى مۇمكىن. شۇنداق بولسىمۇ، بۇلارنى ئاممىا يارىتىپ كۆرىدۇ، ئاممىا مىننەتدار بولىدۇ، دەپ ئىشىنىمەن.

10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى



ھاقارەتلەش ۋە تەھدىت سېلىش ھەرگىزمۇ كۇرەش قىلغانلىق ئەمەس[75]

— «ئەدەبىيات» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ تەھرىرىگە مەكتۇپ

بۇرادەر چېيىك[76]، سالام:

ئالدىنقى كۇنى «ئەدەبىيات» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 4 ـ سانىنى تاپشۇرۇۋېلىپ، ئوقۇپ باقتىم. مېنىڭچە، ئۇنىڭدىكى يېتىشسىزلىك باشقا ژۇرناللارغا ئوخشاش رەڭگارەڭ بولمىغانلىقى ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكىدەك توق ـ تولۇق بولمىغانلىقى. شۇنداق بولسىمۇ بۇ نۆۋەت بىرنەچچە يېڭى يازغۇچى ئوتتۇرىغا چىقىپتۇ، ناھايىتى ياخشى، ئەسەرلىرىنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى توغرىسىدا گەپ ئاچماي تۇراي، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان چىقىۋاتقان ژۇرناللاردا، ئىسىم ـ فامىلىسى مەتبەئىدە كۆرۈلمىگەن يازغۇچىلارنىڭ ماقالىلىرىنى باسماسلىق خاھىشى پەيدا بولۇپ قالدى، ئۇنداق كىشىلەرسە، يېڭى ئاپتورلارغا ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش پۇرسىتى تەگمەي قالىدۇ. ھازىر ئۇنداق ۋەزىيەتنى بۇزۇپ تاشلىغىنى مەلۇم بىر ژۇرنالنىڭ بىر سانى بولسىمۇ، لېكىن ھەر ھالدا بەزى بۇرۇقتۇرمىلىقىنى سۇپۇرۇپ تاشلىغان، شۇڭا مەن بۇنى ياخشى ئىش بوپتۇ دەپ ئويلايمەن. ئەمما، يۇنشېك ئەپەندىنىڭ[77] بىر شېئىرىدىن ناھايىتى رايىم قايتتى.

بۇ شېئىر، بىر قاراپلا بىلگىلى بولىدۇكى، ئالدىنقى ساندىكى دېمىيان بىدىنىينىڭ ھەجۋىي شېئىرىنى[78] كۆرگەندىن كېيىن يېزىلغان. بىز سېلىشتۇرۇپ باقايلى، بىدنىي ئۆز شېئىرىنى «زەھەرلىك» دەپ قارىغان بولسىمۇ، لېكىن ناھايىتى يامان دېگەن تەقدىردىمۇ مەسخىرىلىك تىللاشنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمىگەن. بۇ شېئىردىچۇ؟ بۇنىڭدا تىل ـ ھاقارەت بار، تەھدىت بار، بىمەنە ھۇجۇمۇ بار، ئەمەلىيەتتە بۇنى زادىلا يېزىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى.

مەسىلەن، شېئىرنىڭ دەسلەپكى مىسرالىرىدىلا فامىلە ئۇستىدە چاقچاق قىلىنغان[79]. بىرەر ئاپتورنىڭ ئۆزى تاللىۋالغان تەخەللۇسىدىن مەسىلەن، «تۆمۇر ۋە قان»، «كېسەلمەن كاككۇك» دېگەندەك تەخەللۇسلاردىن تەبىئىيكى، ئۇنىڭ ئىدىيىسىنى پەملىۋالغىلى بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئاز ـ پاز چاقچاق قىلىپ قويغانىنىڭمۇ كارايىتى يوق، لېكىن فامىلىسى، يۇرتى ھەرگىزمۇ شۇ ئادەمنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى بەلگىلەپ بېرەلمەيدۇ، چۈنكى ئۇ ئاتا ـ بوۋىسىدىن داۋام قىلىپ كەلگەن، ئۆزىنىڭ ئىختىيارى بويىچە بولغان ئەمەس. مەن بۇ سۆزۈمنى بۇنىڭدىن تۆت يىل ئىلگىرىمۇ ئېيتقان، شۇ چاغدا بەزىلەر ماڭا «فېئودالىزمنىڭ پۈشتى»[80] دەپ باھا بەرگەنىدى، ئەمەلىيەتتە شۇنداق ماتېرىيالنى دەستەك قىلىۋېلىپ، ئامال تاپتىم دەپ ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرگەنلەرنىڭ نەق ئۆزى تازا «فېئودال». بىراق، ئۇنداق ئادەت يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان خېلىلا ئازىيىپ قالغانىدى، ھازىر يەنە تىرىلىشكە باشلاپتۇ، بۇنى ھەقىقەتەن چېكىنىش دېمەي مۇمكىن ئەمەس.

ھەممىدىن بەك قاملاشمىغىنى — ئاخىرىدىكى تىل ـ ھاقارەت. ھازىر بەزى ئەسەرلەردە زۆرۈرىيىتى بولمىسىمۇ، دېئالوگلاردا ئاتايىتەن بىرمۇنچە ھاقارەتلىك تىل كىرگۈزۈلىدىغان بولۇپ قالدى، گويا شۇنداق قىلمىسا پرولېتارچە ئەسەر بولماي قالىدىغاندەك



دەك، تىل ـ ھاقارەت قانچىكى كۆپ بولسا شۇنچە پرولېتارچە ئەسەر بولۇپ قالىدىغاندەك. ئەمەلىيەتتە، ياخشى ئىشچى ـ دېھقانلار ئىچىدە ھە دېسىلا ئادەم تىللىمايدىغانلار ناھايىتى كۆپ، ئاپتورلار شاڭخەي لۇكچەكلىرىنىڭ قىلىقلىرىنى ئۇلارغا چاپلىماسلىقى كېرەك. بەزى پرولېتارلار ئادەم تىللاشقا خۇشتار بولغان تەقدىردە مۇ، ئۇ بىرخىل يامان ئادەتتىنلا ئىبارەت، ئاپتورلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئارقىلىق تۇزىتىشى، ھەرگىزمۇ ئۇنى قانات يايدۇرۇپ يۇرمەسلىكى كېرەك، كەلگۈسىدىكى پرولېتارىيات جەمئىيىتىدە بىرەر ئېغىز سۆز قاملاشماي قالسا، ئاتا ـ بوۋىلىرىنى چىشلەپ تارتىشىدىغان بولۇپ قالمىسۇن. قەلەم كۈرىشىدىمۇ، باشقا قوراللىق جەڭ ياكى مۇشتلىشىشلاردىكىدەك، پۈرسەتنى پايلاپ تۇرۇپ، بىر زەربە بىلەنلا دۈشمەننىڭ جېنىنى ئېلىشقا توغرا كېلىدۇ، ئەگەر ھە دەپ ۋاتىلداۋەرسە، «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» چە جەڭ ئۇسۇلى بولۇپ قالىدۇ؛ ئاناڭ ـ بالاڭ دەپ تىللاپ قويۇپ، پەشنى قېقىپ كېتىپ قالسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە بۇنى غەلىبە قىلدىم دەپ ھېسابلىسا، ئۇ گويا «ئالQ» چە كۈرەش ئۇسۇلى بولۇپ قالىدۇ.

شېئىردا يەنە «تاۋۇز يېرىش»[81] دېگەنگە ئوخشاش تەھدىتمۇ بار ئىكەن، بۇمۇ زادىلا توغرا ئەمەس. مېنىڭچە، پرولېتارلارنىڭ ئىنقىلاب قىلىشى ئۆزىنى ئازاد قىلىشنى ۋە سىنىپلارنى يوقىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ، ئادەم ئۆلتۈرۈشنى مەقسەت قىلمايدۇ، ئالدىدىكى دۈشمەن جەڭ مەيدانىدا ئۆلمەي قالسا، ئامما ئۇنى جازاغا ھۆكۈم قىلىدۇ، ھەرگىزمۇ بىرەر شائىر ئۆزىنىڭ قەلىمى بىلەن ئۇنىڭ ھايات ـ ماماتىنى بەلگىلىيەلمەيدۇ. ھازىرقى كۈندە «ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئوت قويۇش» توغرىسىدا مىش ـ مىش گەپ ناھايىتى كۆپ بولسىمۇ، لېكىن بۇ — تۆھمەت. جۇڭگونىڭ گېزىتلىرىدىن راست

گەپ تېپىلمايدۇ، لېكىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ مىساللىرىغا قارىغاندا ساقساقلا چۈشەنگىلى بولىدۇ: گېرمانىيەنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابى[82] (مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىغان بولسىمۇ) كەلسە ـ كەلمەس ئادەم ئۆلتۈرگىنى يوق؛ روسىيىدە ھەتتا چار پادىشاھىنىڭ ئوردىلىرىنىمۇ كۆيدۈرۈۋەتمىدىغۇ؟ لېكىن بىزنىڭ ئاپتورلىرىمىز ئىنقىلابىي ئىشچى ـ دېھقانلارنى ئۆز قەلىمى بىلەن ئادەمنىڭ قورقۇسىنى كەلتۈرىدىغان ئالۋاستى قىياپىتىگە كىرگۈزۈپ قويغان. مېنىڭچە، بۇ تولىمۇ چاكىنىلىق ـ دېۋەڭلىك.

دەرۋەقە، جۇڭگودا ھازىرغىچە كېلىۋاتقان ئەدەبىيات مۇنبىرىدە دائىم ئۇچراپ كەلگىنى — بوھتان ـ تۆھمەت، پىتنە ـ ئىغۋا، تەھدىت، تىل ـ ھاقارەت. دەستە ـ دەستە تارىخلارنى ۋاراقلاپ قارايدىغان بولساق، ئەنە شۇنداق ماقالىلەرنى دائىم ئۇچرىتىمىز، تا شۇ كەمگىچە ئىشلىتىلمەكتە، ھەتتا تېخىمۇ بەتتەر بولۇۋاتماقتا. مېنىڭچە، بۇ مىراسقا پىستە ـ يوندىخور ئەدىبلەر، سەنئەتكارلار ۋاراسلىق قىلىۋەرسۇن، بىزنىڭ ئاپتورلىرىمىز ئۇنى غەيرەت بىلەن تاشلىۋەتمەيدىغان بولسا، ئۇلار بىلەن «بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى» بولۇپ قالىدۇ.

لېكىن، مەن دۈشمەنلەرگە چىراي ئېچىپ مۇئامىلە قىلىشنى، ئېگىلىپ تەزىم قىلىشنى تەشەببۇس قىلىۋاتمايمەن. پەقەت شۇنىلا ئېيتماقچىمەنكى، جەڭگىۋار ئاپتور «مۇنازىرە» گە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك؛ ئەگەر شائىر بولسا، ھېسسىياتىنى باسالماي غەزەپلىنىپ كەتسە، مەسخىرىلىك تىللىۋەتسە، دەرۋەقە، بۇنىڭغىمۇ مەيلى. ئەمما، زاڭلىق كۈلكىسىنى، قىزىپ كېتىپ تىللاۋېرىشنى توختىتىپ قويۇشى شەرت. لېكىن، «خۇشاللىنىپ كۈلۈشتىنمۇ، غەزەپلىنىپ تىللاشتىنمۇ ماقاله ھاسىل قىلىپ»[83]، شۇنىڭ بىلەن دۈشمىنىنى زەخمىلەندۈرۈش ياكى ئۇ-



نىڭ جېنىنى ئېلىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزى رەزىل ھەرىكەتتىمۇ بولماسلىق، كۆرگۈچىلەرنىمۇ يىرگەندۈرمەسلىك مانا بۇ جەڭگىۋار ئاپتورنىڭ ماھارىتى. بايانىن يۇقىرىقىلارنى خىيالىمغا كەلتۈرۈپ يېزىپ ئۆتتىم، ئېھتىمال، تەھرىرلىكتە پايدىلىنىشقا ياراپ قالار.

قىسقىسى، بۇنىڭدىن كېيىنكى «ئەدەبىيات» ژۇرنىلىدا ئۇنداق ئەسەرلەرنىڭ يەنە كۆزگە چېلىقماسلىقىنى ناھايىتى ئارزۇ قىلىمەن.

ھۆرمەت بىلەن ئامانلىقىڭىزنى سوراپ:

لۇشۈن

12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى

«ئۆزۈم تاللىغان توپلام»غا كىرىش سۆز[84]

مەن رومان يېزىشنى 1918 ـ يىلى، «يېڭى ياشلار»[85]دا «ئەدەبىيات ئىنقىلابى»[86] تەشەببۇس قىلىنىۋاتقاندا باشلىغانىدىم. بۇنداق ھەرىكەت ئەدەبىيات تارىخىدىكى كونا ئىش بولۇپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ چاغلاردا، شەك ـ شۈبھىسىزكى، ئۇ بىر ئىنقىلابىي ھەرىكەت ئىدى.

«يېڭى ياشلار»دا بېسىلغان مېنىڭ ئەسەرلىرىم قەدەم جەھەتتە كۆپچىلىكنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولسا كېرەك، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شۇ ئەسەرلىرىمنى ھەقىقەتەن شۇ چاغدىكى «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» قاتارىغا كىرىدۇ، دەپ ئويلايمەن.

لېكىن، مېنىڭ شۇ چاغدىكى «ئەدەبىيات ئىنقىلابى»غا ئەمەلىيەتتە ئانچە قىزغىنلىقىم بولمىغانىدى. شىنخەي ئىنقىلابىنى[87] كۆردۈم، ئىككىنچى قېتىملىق ئىنقىلابنى[88] كۆردۈم، يۈەن شىكەينىڭ ئۆزىنى پادىشاھ دەۋالغانلىقىنى[89]، جاڭ شۈڭنىڭ تىرىلىش بىلەن شۈغۇللانغانلىقىنى[90] كۆردۈم، ئۇنى ـ بۇنى كۆرۈپ يۈرۈپ گۇمانلاندىم، شۇنىڭ بىلەن ئۈمىدسىزلەندىم، بەك خورسىنىپ كەتتىم. مىللەتپەرۋەر بىر ئەدىب بۇ يىلقى كىچىك بىر گېزىتكە: «لۇشۈن گۇمانخور ئىكەن» دەپ يېزىپتۇ، دۇرۇس، مەن بۇ ئادەمنىڭ ھەقىقىي مىللەتپەرۋەر ئەدىب ئىكەنلىكىدىن گۇمانلىنىۋاتىمەن، ئۆزگىرىش ھەقىقەتەن مۆلچەرلىگۈسىز بولۇۋاتىدۇ ـ دە. بىراق، يەنە كېلىپ ئۆزۈمنىڭ ئۈمىدسىزلىنى-

ۋاتقانلىقىمدىنمۇ گۇمانلىنىۋاتىمەن، چۈنكى مېنىڭ كۆرگەن ئادەم ۋە ھادىسىلىرىم چەكلىك، مانا شۇ ئوي مېنىڭ قولۇمغا قەلەم ئېلىشىمغا تۈرتكە بولدى.

«ئۇمىدسىزلىكمۇ ئۇمىدكە ئوخشاشلا بىھۇدە نەرسە»[91]، مەندە «ئەدەبىيات ئىنقىلابى»غا بىۋاستە قىزغىنلىق بولمىغاندەكەن، يەنە نېمە ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئالىمەن؟ ئويلىسام، قىزغىن بولغۇچىلار بىلەن ئورتاق ھېسسىياتتا بولغان ئوخشايمەن؛ ئويلىسام، بۇ جەڭچىلەر، مېنىڭچە، ئىچ پۈشۈقىنى چىقىرىشۋاتقان بولسىمۇ، ئوي ـ پىكىرلىرى يامان ئەمەس، ئۇلارمۇ بىرنەچچە ئېغىز چۈقان سېلىپ ئۆزلىرىنى كۆرسىتىپ قويۇشنى ئويلىسا كېرەك. ئالدى بىلەن شۇنداق بولسا كېرەك. تەبىئىيكى، ئۇنىڭدا كونا جەمئىيەتتىكى بەزى ئىللەتلەرنىڭ يىلتىزلىرىنى ئاشكارىلاش بىلەن بىللە، كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن پەخەس بولۇشقا ئۈندەپ، ئامال قىلىپ ئۇنى ساقايتىشنى ئۇمىد قىلىشتىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ. ئەمما، بۇ ئۇمىدنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، پېشۋالار بىلەن قەدەمنى بىرلىككە كەلتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەسەرلەردىكى قاراڭغۇلۇق تەرەپلەرنى سەل قىسقارتىپ، ئۇنىڭغا بىرئاز خۇشاللىق تۇسىنى بېرىپ، ئەسەرلەرنى بىرقەدەر يورۇق تۇسكە كىرگۈزۈشكە توغرا كەلدى. كېيىن، توپلاپ چىقارغان «چۇقان»نىمنى شۇنداق قىلدىم، بۇ توپلامغا جەمئىي 14 پارچە ماقالە كىرگۈزدۈم.

بۇلارنى «بۇيرۇققا بويسۇنۇش ئەدەبىياتى» دەپىشكىمۇ بولىدۇ. بىراق، مېنىڭ بويسۇنىدىغىنىم ئىنقىلابىي پېشۋالارنىڭ بۇيرۇقى، شۇنداقلا ئۆزۈم ئەمەل قىلىشنى ئىختىيار قىلغان بۇيرۇق، ئۇ ھەرگىز پادىشاھلارنىڭ ئەمرى ئەمەس؛ شۇنداقلا دوللار ۋە ھەقىقىي قوماندانلىق قىلىچىمۇ ئەمەس.

كېيىن «يېڭى ياشلار» تەشكىلاتىدىكىلەر تارقىلىپ كەتتى، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى يۇقىرىغا ئۆستى، بەزىلىرى چېكىنىپ يوشۇرۇ-

نۇۋالدى؛ بەزىلىرى ئالغا باستى. بىر سەپتىكى بۇرادەرلىرىمنىڭ بۇ ئۆزگىرىشلىرىنى يەنە بىر قېتىم باشتىن كەچۈردۈم ھەمدە «يازغۇچى» نامىدىنلا بەھرىمەن بولۇپ، يەنە قۇملۇقتا ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا مېڭىپ يۈرىدىغان بولۇپ قالدىم، بىراق ئەركىن ژۇرناللارغا ماقالە يېزىشتىن يەنىلا قۇتۇلالمىدىم، بۇلار ئىختىيارى پاراڭ دەپ ئاتىلىدۇ؛ بۇ پارچە تەسىرات بولغاچقا، قىسقا ماقالە قىلىپ يازغانىدىم، مۇبالىغە قىلىپ ئېيتقاندا، بۇنى نەسرىلىك نەزمە دېيىشكە بولىدۇ. بۇلار كېيىن «ياۋا گىياھ» ناملىق بىر كىتاب بولۇپ نەشر قىلىندى. بىرقەدەر مۇكەممەل ماتېرىياللارغا ئىگە بولغانىدىمۇ يەنىلا قىسقا ھېكايە يازدىم، بۇلار تارقاق ئەسكەر بولۇپ قالغاچقا، سەپ تارتىشقا بولمىدى. دېمەك، تېخنىكا جەھەتتە بۇرۇنقىدىن ياخشىراق، پىكىر يولى بىرقەدەر چەكلىمىسىز بولغان بولسىمۇ، جەڭگىۋارلىق جەھەتتە كۆپ سۇس بولۇپ چىقتى. يېڭى سەپداشلار نەدىدۇر؟ مېنىڭچە، بۇ ناھايىتى قامالاشمىدى. شۇنداق قىلىپ، شۇ مەزگىلدىكى 11 پارچە ئەسەرنى يىغىپ باسمىغا بەردىم، بۇ «تېڭىرقاش» دەپ ئاتالدى. بۇنىڭدىن كېيىن بۇنداق قىلماسلىق ئارزۇسىدىمەن.

«شۇنچە چەكسىز ھەم ئۇزۇن، كەزمەكچى بولغان يوللىرىم، يەر ۋە كۆكنى ئاختۇرۇپ تاپىمەن مەھبۇبنى مەن.»[92]

بىراق، گەپنى يوغان قىلىپ قويغىنىم بىلەن ئۇنىڭدىن ھېچقانداق سادا چىقمىدى. ھېيىپىڭدىن قېچىپ چىقىپ، شىامېنغا كېلىپ مۆكۈنۈۋالدىم، بىر چوڭ بىنادا تۇرۇپ «يېڭىدىن رەتلەنگەن كونا ھېكايىلەر» نىڭ بىرنەچچە پارچىسىنى ۋە «كەچتە ئۇزۇۋېلىنغان سەھەر غۇنچىلىرى»نى يازدىم. ئالدىنقىسى ئەپسانىلەر، رىۋايەتلەر ۋە تارىخىي ۋەقەلەر ھەققىدىكى قىسسىلەر؛ كېيىنكىسى ئەسلىمىلەر ئىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ھېچ نەرسە يازمىدىم. «قۇيقۇرۇق قالدىم».



بۇگۈنكى كۈندە زورمۇزور ئىجادىيەت دەپ ئاتاشقا بولىدىغىنى ئاران شۇ بەش خىللا بولۇپ، ئۇلارنى بىردەمدىلا ئوقۇپ بولغىلى بولاتتى. ئەمما، نەشر قىلغۇچى ماڭا ئۆز ئالدىمغا بىر توپلام تۈزۈپ چىقىشنى تاپشۇردى، پەرەز قىلىشىمچە، مۇنداق قىلغاندا، بىرىنچىدىن، كىتابخانلارنىڭ خىراجىتىنى تېجەپ قالغىلى بولىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، باشقىلار تاللىغاندىن كۆرە، ئاپتور ئۆزى تاللىغاندا تېخىمۇ چۈشىنىشلىك بولىدۇ، دەپ قارالسا كېرەك. بىرىنچى قاراشقا قارىتا مېنىڭ باشقىچە پىكرىم يوق؛ ئىككىنچىسى، مەن ناھايىتى قىيىن ھېس قىلدىم، چۈنكى مېنىڭ ھەممىدىن ئارتۇق كۈچ سەرپ قىلىپ يا ھەددىدىن ئارتۇق ھۇرۇنلۇق قىلىپ يازغان ئەسەرلىرىم ئەزەلدىن بولمىغان، دېمەك، ئالاھىدە ئېسىل ھېسابلىنىدىغان، دەرىجىسىنى كۆتۈرۈشكە ئەرزىيدىغان ئەسەرلىرىممۇ يوق. ئامال يوق، ماتېرىيالى ۋە يېزىلىش ئۇسۇلى باشقىچىرەك، كىتابخانلارنىڭ پايدىلىنىشىغا بولىدىغان ماقالىلەردىن 22 پارچىسىنى تاللاپ بىر كىتاب قىلدىم، كىتابخانلارغا «ئېغىر بېسىم بولۇپ تۇيۇلىدىغان» ئەسەرلەرنى بولسا ئىمكانقەدەر شاللىۋەتتىم. بۇنىڭدا ئۆزۈمنىڭ ئويلىغانلىرى باركى: «ئۆزۈمنى قىيناۋاتقان ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىشنى خۇددى ياش ۋاقتىمدىكىگە ئوخشاش شېرىن چۈشلەرنى كۆرۈۋاتقان ياشلارغا يۇقتۇرۇشنى خالىمىدىم[93]».

لېكىن، بۇ ھېلىقى چۇقان سالغان ۋاقىتتىكى ئەتەي يوشۇرغانغا ئوخشاشمايدۇ، چۈنكى مەن: ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى ياشلاردا بۇنداق روھىي ھالەتنىڭ بولماسلىقىغا ئىشىنىمەن.

لۇشۈن

1932 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شاڭخەيدە يېزىلدى.

«ئىككى يەردىن مەكتۇپلار»غا كىرىش سۆز[94]

بۇ كىتاب مۇنداق تۈزۈلگەنىدى:

1932 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ۋۇيې، جىڭلۇڭ، سۇڭۋۇ — ئۈچەيلەن[95] ئىمزا قويغان بىر پارچە خەتنى تاپشۇرۇۋالدىم. خەتتە شۇيۈەن[96] 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت 5 يېرىمدا كېسەل بولۇش سەۋەبى بىلەن بېيجىڭ تۇڭرېن دوختۇرخانىسىدا ئالەمدىن ئۆتتى؛ كۆپچىلىك ئۇنى خاتىرىلەش ئۈچۈن، ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرىنى يىغىپ بىر كىتابچە قىلىپ چىقارماقچى بولۇۋاتىمىز، دەپ يېزىلغان ۋە مەندىن ئۇنىڭ ساقلاپ قويغان خەت ـ چەكلىرى بار ـ يوقلۇقى سورالغان. بۇ ئۇشتۇمتۇت خەۋەر يۈرىكىمنى مۇجۇپ تاشلىدى. چۈنكى، بىرىنچىدىن، مەن ئۇنىڭ تامامەن ساقىيىپ كېتىشىنى ئارزۇ قىلاتتىم، گەرچە ئۇنىڭ ساقىيىپ كېتىشىگە كۆزۈم يەتمىسىمۇ؛ ئىككىنچىدىن، گەرچە ئۇنىڭ جەزمەن ساقىيىپ كېتەلمەسلىكىنى بىلىپ تۇرغان بولسامۇ، بەزىدە ئويلاپ يېتەلمىگەنلىكىمدىن، ئۇنىڭ خەت ـ چەكلىرىنى — يېتىپ تۇرۇپ ياستۇق ئۈستىدە بىر خەت ـ بىر خەتتىن يېزىپ چىققان خەت ـ چەكلىرىنى — كۆيدۈرۈۋەتكەن بولۇشۇم مۇمكىن.

مەن ئادىتىم بويىچە، ئادەتتىكى خەتلەرنى ئۇچۇرىنى بېرىۋېتىپلا ئۇدۇللۇق كۆيدۈرۈۋېتىمەن، ئەمما بەزى مۇلاھىزىلەر ۋە



بەزى ھېكايىلەرنى بولسا تولا چاغلاردا ساقلاپ قويماتتىم. يېقىنقى ئۇچ يىل ئىچىدىلا، ئاندىن ئىككى قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك كۆيدۈرىدىغان بولدۇم.

بۇنىڭدىن بەش يىل ئىلگىرى گومىنداڭ پارتىيە تازىلىغان چاغدا، (مەن گۇاڭجۇدىكى چېغىمدا) A قولغا ئېلىنغاندا، A نىڭكىدىن B نىڭ خەت ـ چەكلىرى چىقىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن B قولغا ئېلىنىپ كېتىپتۇ؛ B نىڭ ئۆيىدىن C نىڭ خېتى تېپىلغاندەكەن، شۇنىڭ بىلەن C مۇ قولغا ئېلىنىپ كېتىپتۇ، ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ، دېگەن گەپلەر دائىم قۇلىقىمغا كىرىپ تۇردى. قەدىمكى زامانداردا بىر ـ بىرىگە چېتىلىدىغان «خەمىك يۇلۇش» تەك ئىشنىڭ بولغانلىقىدىن خەۋىرىم بار ئىدى، ئەمما بۇنى ھەمىشە قەدىمكى زامانداكى ئىش دەپ ھېسابلايتتىم، پەقەت پاكىتنىڭ ئۆزى ماڭا ساۋاق بەرگەندىن كېيىنلا، ئاندىن بۇگۈنكى زامانىنىڭ ئادەمى بولۇشمۇ ئوخشاشلا قىيىن ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشەندىم. بىراق مەن يەنىلا كۆڭۈل قويماي، بىپەرۋا يۈرۈۋېرىپتىمەن. تا 1930 ـ يىلىغا كەلگەندە مەن ھۆرۈن يەتپەرۋەرلەر بۈيۈك ئىتتىپاقىغا[97] ئىمزا قويغانلىقىمدىن، جېجياڭ ئۆلكىلىك پىرقە مەركەزگە «چۈشكۈنلەشكەن ئەدەب لۇشۈن قاتارلىقلار» نى قولغا ئېلىشنى ئىلتىماس قىلغان چاغدا، ئائىلەمنى تاشلاپ سىرتقا چىقىپ كېتىشتىن ئىلگىرى بىردىنلا قىزىپ كېتىپ، دوست ـ بۇرادەرلىرىمىنىڭ ماڭا ئەۋەتكەن خەت ـ چەكلىرىنىڭ ھەممىسىنىلا كۆيدۈرۈۋەتكەنىدىم. بۇ «سەۋەبكار» نىڭ ئىزلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈنمۇ ئەمەس ئىدى، بىراق خەت ـ ئالاقە قىلىش سەۋەبى بىلەن باشقىلارنى بالاغا قويۇشۇممۇ ناھايىتى ئەرزىمەس ئىش ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇڭگودىكى ياۋروپالارغا يولۇقۇپ قېلىشنىڭ نەقەدەر قورقۇنچلۇق ئىكەنلىكىدىن ھەممىلا كىشىنىڭ خەۋىرى بولمىسا كېرەك. كېيىن بۇ ئۆتكەلدىن

قۇتۇلۇپ چىقىپ باشقا قورۇ ـ جايغا كۆچۈپ بارغاندىن كېيىن، خەت ـ چەكلەر يەنە كۆپەيگىلى تۇرۇۋىدى. مەن يەنە بىپەرۋا يۈرۈۋېرىدىغان بولۇپ قالدىم، 1931 ـ يىل 1 ـ ئايدا رۇشى[98] قولغا ئېلىنىپ ئاختۇرۇلغاندا، ئۇنىڭ يانچۇقىدىن ئىسمىم بار بىر نەرسە چىقىپ قاپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ئىزدىشۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم ـ دە، يەنە ئۆيىنى تاشلاپ سىرتقا چىقىپ كېتىشكە مەجبۇر بولدۇم. ئەمما، بۇ قېتىم تېخىمۇ ئاڭلىق ھالدا قىزىپ كېتىپ، ئالدى بىلەن بارلىق خەت ـ چەكلەرنى قويماي پۈتۈنلەي كۆيدۈرۈپ تاشلىدىم، ئەلۋەتتە.

مۇشۇنداق ئىككى ئىش تۇپەيلىدىن بېيىڭدىن كەلگەن خەتلەرنى تاپشۇرۇۋېلىش بىلەنلا ئەندىشە قىلدىم، شۇنداقتىمۇ ئىزدەپ باقاي دەپ ساندۇق ـ ئىشكاپلارنى ئاختۇرۇپ ئوڭتەي ـ توڭتەي قىلىۋەتتىم. دەرۋەقە، ئىز ـ دېرەك قالمىغان، دوستلارنىڭ خەت ـ چەكلىرىدىن بىرەر پارچىسىمۇ قالماپتۇ، ئۆزىمىزنىڭ خەت ـ لىرىمىزدىن بولسا ئانچە ـ مۇنچىسى قولغا چىقتى. بۇ ئۆزىمىزنىڭ نەرسىلىرىمىزنى بەك ئەتىۋارلاپ كەتكەنلىكىمىزمۇ ئەمەس ئىدى. دېمەك، ئەينى ۋاقىت قىس بولۇپ، ئۆزىمىزنىڭ خەت ـ چەكلىرىنى كۆپ بولسا بالاسى ئۆزىمىزگە ئارتىلار دەپ قارىغانلىقتىن قالدۇرۇپ قويغانىدۇق. كېيىن بۇ خەتلەر يەنە مىلتىق ـ زەمبىرەك ئوقلىرى يېغىپ تۇرغان ئەھۋال ئىچىدە 20 نەچچە كۈن تۇرغان بولسىمۇ، بىرەر زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىمىغان؛ خەت ـ چەكلىرىمىزنىڭ بەزىلىرى يوق بولۇپ چىقتى. لېكىن، بۇ ئەمەلدارلار ۋە ئەسكەرلەرنىڭ كاساپىتىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىمىزنىڭ ئېھتىياتسىزلىقىدىن ئاللىقاچان يوقىلىپ كەتكەن بولسا كېرەك.

بىر ئادەم ئەگەر ئۆمرىدە ھېچقانداق بالا ـ قازاغا ئۇچرىمىغان بولسا، كۆپچىلىك ئۇنىڭغا ھەرگىز باشقىچە نەزەر بىلەن قارىمىسا كېرەك. ئەمما، ئۇ ئەگەر تۇرمىدە ياتقان، جەڭ مەيدانلىرىغا بارغان بولسا، ئىنتايىن ئادەتتىكى ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ، كـ

شىلەر ئۇنىڭغا ھەمىشە باشقىچىرەك ـ ئالاھىدىرەك قارايدۇ، بىز ئاشۇ خەت ـ چەكلەرگىمۇ دەل شۇنداق قاردۇق. دەسلەپ ئۇنى ساندۇقنىڭ تېگىگە تاشلاپ قويدۇق. ئەمما، ھازىر ئۇنىڭ سوراققا تارتىلىپ، ئوققا تۇتۇلۇشىغا يۇزلەنگەنلىكىنى ئويلىغىنىمىزدىلا، ئۇ گويا ئاز ـ تولا ئالاھىدە سۆيۈملۈك بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلدى. يازنىڭ كېچىلىرىدە پاشا كۆپ بولىدۇ، جىم ئولتۇرۇپ خەت يازغىلى بولمايدۇ، بىز شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇلارنى يىل ـ چېسلالىرى بويىچە رەتلەپ چىقتۇق ـ دە، ئادرېسىغا قاراپ ئۇچ تومغا ئايرىدۇق، ھەممىسگە «ئىككى يەردىن مەكتۇپلار» دېگەن نامنى بەردۇق.

دېمەك، بۇ كىتاب بىزگە نىسبەتەن ئېيتقاندا بىر مەھەل ئەھمىيەتلىك بولغان، ئەمما باشقىلارغا نىسبەتەن ئۇنداق بولۇشى ناتايىن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ھەم «ئاھ! ئۆلىمەن»، «ئاھ! كۆيىمەن» دېگەنگە ئوخشاش قىزىق گەپلەر يوق، ھەم «ئاھ! گۈل ـ چېچەك»، «ئاھ! ئايغا قاراپ ئاشىق بولدۇم» دېگەنگە ئوخشاش چىرايلىق سۆزلەرمۇ يوق. ئەدەبىي تىلغا كەلسەك، ھەممىمىز «مەكتۇپلار جەۋھىرى»نى ۋە «سالام خەت يېزىش ئۇسۇلى»نى تەتقىق قىلىپ باققان ئەمەسمىز، پەقەت ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن يازغانلىقىمىزدىن، ئەدەبىيات قائىدىسىگە خىلاپ بولۇپ، «ماقالىلەر كېسەلخانىسى»[99] غا كىرىپ كەتكەنلىرى كۆپ، خوپ بولسۇن! ئۇلاردا سۆزلەنگەنلەر مەكتەپلەردىكى غۇلغۇلىلار، شەخسەن ئەھۋاللار، تاماق ـ سەيلەرنىڭ ياخشى ـ يامانلىقى، ھاۋانىڭ ئوچۇق ـ تۇتۇقلۇقى دېگەنلەردىن ئىبارەت ئىدى. ھالبۇكى، ئەڭ يامان بولغىنى شۇكى، كۇن چەكسىز ئاسماندا تۇرسىمۇ، بىزنىڭ جەھەننەم بىلەن پانىي ئالەمنى پەرق ئېتەلمىگەنلىكىمىز؛ ئۆزلىرىمىزنىڭ ئىشلىرى ئۈستىدە توختالغان بولساققۇ ھېچ ۋەقەسى يوق ئىدى، ئالەمنىڭ چوڭ ئىشلىرىنى قىياس قىلىشقا يولۇققاندىلا، بەك گالۋاڭلىشىپ كېتىدىكەنمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن خۇشال ـ خۇرام

دېگەن سۆزلەرنىڭ ھەممىسى چۈشكە ئايلىنىپ قالدى. ئەگەر بۇ كىتابنىڭ ئالاھىدىلىكىنى جەزمەن ماختاشقا توغرا كەلسە، ئۇ ھالدا، مېنىڭچە، ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ئادەتتىكىچە بولغانلىقى بولسا كېرەك. بۇنداق ئاددىي نەرسە باشقىلاردا بولماسلىقى مۇمكىن بولسىمۇ، ساقلىمىغان بولۇشى مۇمكىن، ئەمما بىز ئۇنداق قىلمىدۇق، بۇمۇ ئۇنىڭ بىرخىل ئالاھىدىلىكى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

لېكىن، ئەجەبلىنەرلىك بولغىنى، مۇنداق بىر كىتابنى نەشر قىلىشنى خالايدىغان بىر كىتابخانا چىقىپ قالدى. نەشر قىلدۇرغۇسى كەلسە نەشر قىلدۇرسۇن. بۇنى يەنىلا ئۆز ئىختىيارىغا قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. بىراق شۇ سەۋەبتىن بۇ كىتابخانىلار بىلەن يۈز كۆرۈشىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن خاتا چۈشەنچە كېلىپ چىقمىسۇن ئۈچۈن، بۇ يەردە مۇنداق ئىككى ئىش توغرۇلۇق بايانات ئېلان قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، مەن ھازىر سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ[100] ئەزالىرىدىن بىرىمەن، يېقىندىن بۇيانقى كىتاب ھەققىدىكى ئېلانلارغا قارىغىنىمدا، يازغۇچىلار مۇبادا سولغا بۇرۇلسىلا، ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئەسەرلىرىمۇ دەرھال كۆتۈرۈلىدىغان، ھەتتا بالىلىق دەۋرىدىكى ئىگىراپ يىغلاشلىرىمۇ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات قاتارىدا ھېسابلىنىدىغان بولۇۋاتىدۇ، بىراق بىزنىڭ بۇ كىتابىمىز ئۇنداق ئەمەس، بۇنىڭدا ھېچقانداق ئىنقىلابنىڭ پۇرىقى يوق. ئۇنىڭ ئىككىنچىسى، بەزىلەرنىڭ خەت ـ چەكلەرنى ھېچنېمىنى يوشۇرماي، ئەينى ئەھۋالنى ئەينەن ئاشكارىلايدىغان ماقالە دەۋاتقىنىنى پات ـ پات ئاڭلاپ قالمەن، ئەمما مېنىڭ ئۇنچىۋالا قىلىپ كەتكىنىم يوق. مەيلى كىمگە خەت يازسام، دەسلەپ دېگۈدەك ھەمىشە ئۇنى ـ بۇنى سۆزلەپ قويىمەن؛ تىلىم بىلەن دىلىم بىردەك بولمايدۇ؛ دېمەك مۇشۇ كىتابنىڭ مۇھىمراق يەرلىرى يولۇقۇۋىدى، كېيىن يەنىلا قەستەن مۇجمەلرەك قىلىپ يېزىپ قويىدۇم، چۈنكى بىز «شۇ جايدىكى ھاكىم»، پوچتا ئىدارىسى، مەكتەپ مۇدىرى··· ھەممىسى خەت ـ

چەكلەرنى خالىغانچە تەكشۈرەلەيدىغان مەملىكەتتە تۇرۇۋاتماقتىمىز. بىراق، تەبىئىي، چۈشىنىشلىك سۆزلەرمۇ ئاز ئەمەس، ئەلۋەتتە.

يەنە بىر مەسىلە بار، خەتتىكى ئادەملەرنىڭ بىرقانچىسىنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىۋەتتىم، بۇنىڭدا ياخشى نىيەتمۇ، يامان نىيەتمۇ يوق. بۇنىڭدا باشقا غەرەز يوق. يا باشقىلار ئۈنى بىزنىڭ خېتىمىزدىن كۆرۈپ قالسا، ئۈنىڭ ئۈچۈن قۇلايسىز بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ؛ يا بولمىسا يالغۇز ئۆزىنى دەپ، قانداقتۇر «سوراق قىلىنىشنى كۈتۈپ تۇرۇش»[101] قا ئوخشاش كاشىلا ئىشلارنى ئازايتىش ئۈچۈنلا شۇنداق قىلدىم.

ئەسلىگىنىمدە، ئالتە ـ يەتتە يىلدىن بۇيان، بىزنى چۆرىدەپ يۈز بەرگەن ۋەقەلەرمۇ ئاز ئەمەس: ئۈزلۈكسىز جان تالىشىش داۋامىدا ياردەم بەرگەنلەرمۇ بولدى، ئۆلمەك ئۈستىگە تەپمەك قىلغانلارمۇ بولدى، مەسخىرە قىلغان، قارغىغان، قارا چاپلىغانلارمۇ بولدى، ئەمما بىز چىشىمىزنى چىشلەپ، جان تالىشىپ يۈرۈپمۇ يەتتە ـ سەككىز يىل ياشاپ كەلدۇق. شۇ ئارىلىقتا دارتما گەپ قىلىپ يۈرگەنلەرنىڭ ئۆزلىرى بارا ـ بارا قاراڭغۇلۇققا غەرق بولۇشۇپ كەتتى، ئەمما ئاق كۆڭۈل دوستلاردىنمۇ ئىككىيلەن دۇنيادىن كېتىپ قالدى، ئۇلار — شۇيۇەن بىلەن رۇشدۇر. مەن مۇشۇ كىتابنى ئۆزۈم ئۈچۈن خاتىرە قىلىمەن ھەم بۇ ئارقىلىق ئاق كۆڭۈل دوستلارغا تەشەككۈر ئېيتىمەن ھەمدە بالىلىرىمىزغا كەلگۈسىدە بىزنىڭ كەچۈرمىشلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن قالدۇرىمەن، ئەمەلىي ئەھۋال ئومۇمەن مۇشۇلاردىن ئىبارەت.

لۇشۈن

1928 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى

جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ مەدەنىيىتى ئالماشتۇرۇشىنى تەبرىكلەيمەن[102]

بۇنىڭدىن 15 يىل بۇرۇن، غەربىي ياۋروپادىكى ئاتالمىش مەدەنىيەتلىك ئەللەردىكى كىشىلەر تەرىپىدىن يېرىم مەدەنىيەلەشكەن دەپ قارالغان روسىيە ۋە ئۈنىڭ ئەدەبىياتى دۇنيا ئەدەبىيات مۇنبىرىدە غالىب بولدى، 15 يىلدىن بۇيان جاھانگىرلار تەرىپىدىن يالماۋۇز دەپ قارىلىپ كەلگەن سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئۈنىڭ ئەدەبىياتى دۇنيا ئەدەبىيات مۇنبىرىدە غالىب بولدى. ئۇلارنى «غالىب» دېگىنىمىزدە، ئۇلارنىڭ ئۆزىنىڭ مەزمۇنى ۋە ماھارىتىنىڭ مەشھۇرلۇقى بىلەن كەڭ كىتابخانىلارغا ئېرىشكەنلىكى ھەمدە كىتابخانىلارغا نۇرغۇن پايدىلىق تەرسىلەرنى بەخش ئەتكەنلىكى كۆزدە تۇتۇلغان.

ئۇ جۇڭگودىمۇ شۇ مىسالدىن مۇستەسنا ئەمەس.

بىز لياڭ چىچاۋ چىقارغان «ئېقىم ئىشلىرى گېزىتى»[103] دىن «ھولمىسنىڭ رازۋېدكا خاتىرىلىرى»[104] دىكى ئۆزگىرىشلەرنى كۆرگەنىدۇق؛ «يېڭى ھېكايىلەر»[105] دىن، ژولى ۋېرن؛ (Jules Verne)[106] يازغان فانتازىيىلىك رومان «سۇ ئاستىدىكى سەكسەن مىڭ كىلومېتىرلىق سەپەر» دە ئاجايىپ يېڭىلىقلارنى كۆردۇق؛ كېيىنچىرەك لىن چىڭنەن[107] ئەنگلىيىلىك خاگار (H. Rider. Haggard) نىڭ رومانلىرىنى تەرجىمە قىلغىلى تۇرىدى، بۇنىڭ بىلەن بىز يەنە لوندون سەتەڭلىرىنىڭ گۈزەل ـ نازىنىنلىقىنى ۋە ئافرىقىدىكى ئاجايىپ ـ غارايىپ ۋەھشىيلىكلەرنى كۆردۇق. روسىيە ئەدەبىياتىغا كەلسەك، ئۈنىڭدىن ھېچ خەۋىرىمىز

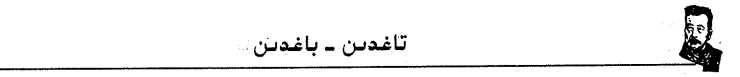

بولمىدى، ئەمما ئۆز كۆڭلىدە بىلىپ تۇرۇپ، بۇنى بىزگە ئېيتمىغان بىرنەچچە «ئاقىل» ئەپەندى، تەبىئىي بۇنىڭ سىرتىدا. بىراق، باشقا جەھەتلەردە بۇنىڭغا ئىنكاس تۇغۇلدى. شۇ چاغدا بىرقانچە ئىنقىلابىي بولغان ياشلاردىن روسىيە ياشلىرىنىڭ ئىنقىلابىي ياشلاردىن ئىكەنلىكىنى ۋە يوشۇرۇن ئادەم ئۆلتۈرۈش ئۇستىسى ئىكەنلىكىنى كىم بىلمەيتتى؟ بولۇپمۇ ئەستىن چىقارغىلى بولمايدىغىنى، سۇفىيە پېروۋىسكايا[108] ئېھتىمال، ئۇ بىر كېلىشكەن چىرايلىق قىز بولسا كېرەك. ھازىر جۇڭگو ئەسىرلىرىدىمۇ سۇفىيە دېگەنگە ئوخشاش ئىسىملار پەيدا بولۇپ قالدى. بۇنىڭ مەنبەسى ئەنە شۇنىڭدا.

شۇ زامانىدىكى XVIII ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىكى روسىيە ئەدەبىياتى، بولۇپمۇ دوستويېۋىسكى ۋە تولستويلارنىڭ ئەسەرلىرى گېرمانىيە ئەدەبىياتىغا تەسىر قىلغانىدى، ئەمما بۇنىڭ جۇڭگو بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى بولمىدى. چۈنكى، ئەينى چاغلاردا ئىمپېرىيىنى تەنقىد قىلغانلار ناھايىتى ئاز ئىدى. ئەڭ مۇناسىۋەتلىك بولغىنى ئەنگلىيە، ئامېرىكا جاھانگىرلىرى ئىدى، ئۇلار بىر تەرەپتىن، دوستويېۋىسكى، تۇرگېنېۋ، تولستوي، چېخوفلارنىڭ تاللانما ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلدۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن، بىزنىڭ ياشلىرىمىزغا ھىندىستانلىقلارغا تەييارلانغان ئوقۇش كىتابلىرى بىلەن بىزگە رامائانت كرىشنا (Ramaand Krishna)[109] نىڭ دىئالوگلىرىنى ئۆگەتتى، مانا شۇ سەۋەب بىلەن تاللانما ئەسەرلەرنى ئوقۇش ئىمكانىيىتى تۇغۇلدى. رازۋېدكىچى (پايلاقچى)، تەۋەككۈلچىلەر، ئەنگلىيە قىزلىرى، ئافرىقىنىڭ مەدەنىيەتسىزلىكى ھەققىدىكى ھېكايىلەر پەقەت ئىچىپ ـ يەپ، تويۇپ مەست ـ ئەلەس يۈرىدىغان سېمىز ـ باداڭ قورساقلارغا نىسبەتەن قىچىشقان يەرنى تاتىلىغانچىلىكلا رول ئوينىسا، لېكىن بىزنىڭ بىر قىسىم ياشلىرىمىزغا نىسبەتەن زۇلۇم سېلىنىۋاتقاندەك تۇيۇلماقتا ئىدى. ئۇلارغا

قەيەرلىرىدۇر ئاغرىۋاتقاندەك بىلىنمەكتە ئىدى. ئۇلار قىچىشقان جايىنى تاتىلاپ قويۇشقىلا ئەمەس، جان تالىشىش پەيتلىرىدە لازىم بولىدىغان ھەقىقىي كۆرسەتمىگە موھتاج بولۇپ، شۇنى ئىزدىمەكتە ئىدى.

دەل مانا شۇنداق چاغدا روسىيە ئەدەبىياتىنى كۆردۇق.

شۇ چاغدىلا بىز روسىيە ئەدەبىياتى بىزنىڭ ئۇستازىمىز ۋە دوستىمىز ئىكەنلىكىنى بىلدۇق. چۈنكى، ئۇلاردىن ئىزىلگۈچىلەرنىڭ ئاق كۆڭۈللۈكىنى، جەبىر ـ جاپالىرىنى، جان تالىشىشلارنى كۆردۇق؛ 40 ـ يىللاردىكى روسىيە ئەدەبىي ئەسەرلىرى بىزدە ئۇمىد ئوتىنى تۇتاشتۇردى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە 60 ـ يىللاردىكى روسىيە ئەدەبىي ئەسەرلىرى بىزگە قايغۇ ـ ھەسرەتلەرنى ھېس قىلدۇردى (بۇ يەردە ئۆتكەن ئەسىر كۆزدە تۇتۇلغان ـــ ت). شۇ چاغدا بۇيۇك روسىيە ئىمپېرىيالىزمىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىۋاتقانلىقىنى كىم بىلمەيتتى؟ ئەمما ئەدەبىياتتىن مۇنداق بىر چوڭ ئىشنى، يەنى دۇنيادا ئەزگۈچىلەر بىلەن ئىزىلگۈچىلەردىن ئىبارەت ئىككى خىل ئادەمنىڭ بارلىقىنى چۈشىنىۋالدۇق.

ھازىر قارىغاندا، بۇنى ھەممە كىشى چۈشىنىپ كەتتى؛ تىلغا ئېلىشقىمۇ ئەرزىمەيدۇ، ئەمما شۇ چاغلاردا بۇ بىر چوڭ كەشپىيات ئىدى، بۇ كەشپىيات قەدىمكى كىشىلەرنىڭ ئوت بىلەن قارىغۇلۇقنى يورۇتۇپ، يېمەكلىكلەرنى پىشۇرغان كەشپىياتىدىن قېلىشمايتتى.

روسىيە ئەدەبىياتى جۇڭگوغا قەدەممۇ قەدەم تونۇشتۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بىر قىسىم كىتابخانلارنىڭ ھەمنەپەس بولۇشىغا ئېرىشىپ كەڭ تارقىلىپ كەتتى. پارچە ـ پۈرات تەرجىمە ئەسەرلىرىنى تىلغا ئالماي تۇرايلى، چوڭ كىتاب بولۇپ چىققانلىرىنى ئالساق. 10 خىل «روسىيە دراما ـ مۇزىكا ئەسەرلىرى توپلىمى»[110] ۋە «ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»دا قوشۇمچە سان قىلىنغان «روسىيە ئەدەبىياتى تەنقىدى»[111] دىن بىر چوڭ توپ-

لام، يەنە «ئېزىلگەن مىللەتلەر ئەدەبىياتى»[112] دىن ئىككى توپلام (كىتاب) نەشر قىلىندى. دېمەك، روسىيە ئەدەبىياتىنىڭ ئىلھامى ۋە ئۇنىڭ تەسىر دائىرىسى بارلىق ئاجىز، كىچىك مىللەتلەرگىچە كېڭىيىپ باردى. جۈملىدىن «ئېزىلگەن» دېگەن سۆز ناھايىتى ئوچۇق گەۋدىلەندۈرۈلدى.

شۇنىڭ بىلەن بۇ ئەسەرلەر ئەدەب ـ بىلىملىك زاتلارنىڭ جازا يۈرۈشىگە ئۇچرىدى. بەزىلەر ئەدەبىياتنىڭ «يۈكسەكلىكى»نى تەشەببۇس قىلىپ، ئۇنى تېگى پەسلەرنى تەسۋىرلىگەنلىك، پەسكەشلىك، چاكىنا قىلىق دېسە[113]، بەزىلەر ئىجادىيەتنى قىزغا، تەرجىمانلىقنى بولسا دەللىگە ئوخشاتتى[114] ۋە تەكرار تەرجىمە قىلىش كىشىنى بەك يىرگەندۈرىدۇ دېيىشتى، ۋەھالەنكى، «روسىيە دراما ـ ئوپېرا ئەسەرلىرى توپلىمى»دىن باشقا شۇ چاغدىكى روسىيە ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تەكرار تەرجىمە قىلىنغانىدى.

ئەمما، روسىيە ئەدەبىياتى تونۇشتۇرۇلۇش بىلەنلا كەڭ تارقىلىپ كېتىۋەردى.

بارغانسېرى كۆپلىگەن يازغۇچىلارنىڭ ئىسىملىرى بىلەن تونۇشتۇق. بىزگە گەرچە ئاندرېيېف (L. Andreev)[115] نىڭ ئەسەرلىرىدىن تېررورلۇقنى، ئارتسىباشېف (M. Artsybashev)[116] نىڭ ئەسەرلىرىدىن ئۇمىدسىزلىنىش ۋە خورسىنىشنى كۆرگەن بولساقمۇ، ئەمما كورولېنكو (V. Korolenko) نىڭ ئەسەرلىرىدىن كەڭ قورساق ـ مەرد بولۇشنى[117] ئۆگىنىۋالدۇق، گوركىي (Makxim Gorky)[118] دىن قارشىلىق كۆرسىتىشنى ئۆزلەشتۇرۇدۇق. كىتابخانلار ئاممىسىنىڭ ئورتاق ھېسسىياتى ۋە قىزغىن سۆيۈنۈشلىرى ئاللىقاچان بىرنەچچە سىياسەتۋازلارنىڭ شەخسىي توسقۇنلۇقلىرىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتتى. بۇ ئۇلۇغ كۈچ ئاخىر ئۆتمۈشتە مانسفېلد (Kathcrine Mansfield) قا سەجدە

قىلغان تۆرىلەر[119] نىمۇ تۇرگىنېفنىڭ «ئاتا بىلەن بالا» دېگەن رومانىنى تەكرار تەرجىمە قىلىشقا، «دەللە»نى چەتكە قاقىدىغان يازغۇچىلارنى تولستوينىڭ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» دېگەن رومانىنى قايتا تەرجىمە قىلدۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى[120]. شۇ ئارىلىقتا، تەبىئىيكى، بۇ ئەسەرلەر يەنە ئەدەب ـ بىلىملىك نۇچىلار بىلەن لۇكچەك ـ ساقچى ئىتلاردىن تەركىب تاپقان بىرلەشمە قوشۇننىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. تونۇشتۇرغۇچىلارنى بەزىلەر «رۇبلى ئېلىش[121] ئۇچۇن شۇنداق قىلدى» دېسە، بەزىلەر ئۇنىڭ مەقسىتى تەسلىم بولۇش[122] دېدى؛ بەزىلەر بۇلارنى «پور»[123] دەپ زاڭلىق قىلسا، بەزىلەر كومۇنىستلار، دەپ ئەيىبلىدى، ھالبۇكى، كىتابلارنى مەنئى قىلىش ۋە مۇسادىرە قىلىش ئىشلىرى كۆپىنچە مەخپىي ئېلىپ بېرىلىۋاتقاچقا، مىسال كەلتۈرۈشكە ئامال بولمىدى.

ئەمما، روسىيە ئەدەبىياتى تونۇشتۇرۇلۇش بىلەن تارقىلىۋەردى.

بەزىلەر «مۇسسۇلىنىنىڭ تەرجىمھالى»نى تەرجىمە قىلدى، «گىتلېرنىڭ تەرجىمھالى»نىمۇ تەرجىمە قىلدى، لېكىن ئۇلار ھازىرقى زامان ئىتالىيە ياكى گېرمانىيىنىڭ بىرەر يېرىك ئاق ئەسىرىنى تونۇشتۇرغىنى يوق، «ئۇرۇشتىن كېيىن»[124] دېگەن ئەسەر گىتلېرنىڭ[125] 卐 بەلگىلىك بايرىقى ئاستىدىكى ئەسەرلەر قاتارىغا كىرمەيدۇ؛ «ئۆلۈمنىڭ غەلىبىسى»[126] دە پەقەت «ئۆلۈم» بىلەن مەغرۇرلىنىشتىن باشقا نەرسە يوق. سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدەبىياتىدىن بىزدە لىبېدىنسكىي[127] نىڭ «بىر ھەپتە ئىچىدە»، گلادكوفنىڭ «سېمېنت»، فادېيېفنىڭ «تارمار»، سېرافىموۋىچنىڭ «تۆمۈر ئېقىم» دېگەن ئەسەرلىرى بار؛ بۇنىڭدىن تاشقىرى پوۋېست، ھېكايىلەردىنمۇ خېلى كۆپ، بۇلارنىڭ ھەممىسى يالانما ئەدىبلەرنىڭ ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ئاتقان ئوقلىرى

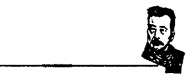

ئىچىدە چوڭ قەدەم بىلەن كىتابخانلار ئاممىسىنىڭ قوينىغا قاراپ كېتىۋاتماقتا؛ ئۇلارغا ئىسلاھات، ئۇرۇش، قۇرۇلۇشلار دەكى جاپا ـ مۇشەققەتلەر ۋە مۇۋەپپەقىيەتلەرنى بىر ـ بىرلەپ ئۇقتۇرماقتا.

ئەمما، بۇنىڭدىن بىر ئاي ئىلگىرى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھەقىقىدىكى «جامائەت پىكرى» بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى، تۇنۇگۈن كەچتىكى يالماۋۇز، بۈگۈن ئەتىگەندە ياخشى دوست بولۇپ قالدى، نۇرغۇن گېزىت ـ ژۇرناللاردا ھامان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىرنەچچە ياخشىلىقلىرى تىلغا ئېلىنىدىغان بولۇپ قالدى. بەزىدە ئەدەبىيات ـ سەنئەت جەھەتتىكى «مۇناسىۋەتنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن» لىكى بىر[128] سەۋەب سۆپىتىدە تىلغا ئېلىنماقتا. ئەمما، تەبرىكلەشكە تېگىشلىك بولغىنى بۇنىڭدا ئەمەس. شەخسىيەتچىلەر سۇغا چۈشۈپ كېتىپ، غەرق بولاي دېگەن پەيتتە، تۇتالىسىلا، مەيلى قولىغا «سۇنۇق داڭ»، تۆشۈك داپ چىقسۇن، ھەممىسىنى قولىغا ئېلىۋالىدۇ، ئۇلاردا ھەرگىز ئاتالمىش «ساپ خۇمار» دېگەن نەرسە بولمايدۇ. لېكىن، ئۇلار ئاخىر ھالاك بولسۇن ياكى بەختكە يارىشا ئۆمىلەپ ئورنىدىن تۇرسۇن، يەنە بەربىر شەخسىيەتچى، بۇنىڭغا يەنە شۇنداقلا بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەي، شاڭخەيدە «چوڭ گېزىت» سانىلىدىغان «شېنبىاۋ گېزىتى» بىر تەرەپتىن، شېرىن ـ شېكەر سۆزلەر بىلەن «سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆزىتىش ئۆمىكى ئۇيۇشتۇرۇشى» (32 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىكى «ئېقىمغا باھا» دا) نى تەشەببۇس قىلغان بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، لىن كېدۇنىڭ «سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم ھەققىدە خاتىرىلەر» دېگەن كىتابىنى «ئەكسىيەتچى كىتاب» (27 ـ كۈنىدىكى يېڭى خەۋەرلەردە) دەپ ئاتىمىدىمۇ؟

تەبرىكلەشكە ئەرزىيدىغىنى شۇكى، جۇڭگو بىلەن روسىيىنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى دەسلەپتە جۇڭگو ـ ئەنگلىيە، جۇڭگو ـ



فرانسىيىنىڭكىدىن كېچىكىپ قالغان بولسىمۇ؛ يېقىنقى 10 يىل ئىچىدە، ئىككى مەملىكەتنىڭ دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى ئۆزۈلۈپ قالغان يا ئەسلىگە كەلگەن چاغدا بولسۇن، بىزنىڭ كەڭ كىتابخانلىرىمىز بۇ سەۋەبلەر تۈپەيلى ئەزۇەيلەپ كەتكىنى ياكى چېكىنگىنى يوق؛ تەرجىمىسىگە يول قويۇلغان ياكى مەنئى قىلىنغان چاغدا بولسۇن، بىزنىڭ كىتابخانلىرىمىز شۇ سەۋەب تۈپەيلى ھەرگىز بەك ئاۋۇپ ياكى ئازىيىپ كەتكىنى يوق. نورمال بولۇپلا قالماي، بەلكى كۆپەيدى. كىتابخانلار دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئۆزۈلگەن ۋە مەنئى قىلىنغان، بېسىم بولۇۋاتقان چاغلاردا نورمال بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئۆزۈلگەن ۋە مەنئى قىلىنغان بېسىم بولۇۋاتقان چاغلاردا تېخىمۇ كۆپەيدى. بۇنىڭدىن بىزنىڭ كەڭ كىتابخانلىرىمىزنىڭ روسىيە ئەدەبىياتىغا ئەزەلدىن «مەنپەئەتپەرەسلىك نەزەر» بىلەن قارىمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بىزنىڭ كەڭ كىتابخانلىرىمىز تۇمان ئىچىدە، بۇ ئۇلۇغ مۇنبەت «قارا تۇپراق»[129] تىن قانداق نەرسە ئۇنۇپ چىقىدىغانلىقىنى ئاللىقاچان بىلىۋالغان. ھالبۇكى، بۇ «قارا تۇپراق»تىن ھەقىقەتەن خىلى نەرسىلەر ئۇنۇپ چىقتى؛ بىزگە: چىداشلىق بېرىش، نالە قىلىش، جان تالىشىش، قارشىلىق كۆرسىتىش، كۈرەش قىلىش، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، كۈرەش قىلىش، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش، كۈرەش قىلىش مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشلارنى ئۆگەتتى.

ھازىر ئەنگلىيىدىكى بېرنادشاۋ، فرانسىيىدىكى رومېن رولالار[130] مۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دوستى بولۇپ قالدى. بۇ بىزنىڭ جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەزەلدىن ئۇزۇلمەي كېلىۋاتقان «مەدەنىيەت مۇناسىۋىتى»نىڭ كېڭىيىپ بېرىۋاتقانلىقى، شۇنداقلا دۇنيا بويىچە ھەقىقىي «مەدەنىيەت مۇناسىۋىتى» ئورنىتىلىشنىڭ باشلىنىشى، بۇنى تەبرىكلىشىمىز لازىم.

12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى

1933 ـ يىل

چوڭ ئۆرۈش[131]

چوڭ كۆرۈش ئىختىيار ئىكەنۇ، چوڭ ئۆرۈش ئىختىيار ئەمەس ئىكەن؛ چوڭ كۆرۈشنىڭ ئۆزى راست ئىكەنۇ، چوڭ ئۆرۈلسىلا يالغان ئېيتقان بولۇپ قالىدىكەن.

يېڭى يىلنىڭ 1 ـ كۈنى «شەرق ژۇرنىلى»[132] نىڭ يېڭى يىلىغا بېغىشلانغان پەۋقۇلئاددە سانىنى كۆرۈپ قالدىم، ئۇنىڭ ئاخىرىدا «يېڭى يىلدا چوڭ ئۆمدە كۆرگەنلىرىم» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا «چوڭ ئۆمدە كۆرگەن كەلگۈسى جۇڭگو» ۋە «شەخسىي تۇرمۇش» دېگەن مەسىلىلەر بويىچە ماقالە يېزىش چاقىرىق قىلىنغان. بۇ چاقىرىققا جاۋابەن 140 نەچچە ئادەم ماقالە يازغان. مۇھەررىرنىڭ باش قاتۇرغانلىقى چوڭ-كىچىك ئىكەنلىكى بولمىغاندىكىن، كۆرگەن چوڭىنى — ئۆرۈگەن — سۆزلىگەن ياخشى؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە يالغاننى راست قىلىپ سۆزلەپ يۈرگەندىن كۆرە، چوڭ ئۆرۈگەن بولۇپ راست گەپ قىلىۋالغان ياخشى دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك. بىراق، ژۇرنالنى ئىشتىياق بىلەن ۋاراقلاپ كۆرۈپ، مۇھەررىر جانابنىڭ تازىمۇ يېڭىلگەنلىكىنى بىلدىم.

مەن بۇ ژۇرنالنىڭ پەۋقۇلئاددە سانىنى كۆرۈشتىن ئىلگىرى، چاقىرىققا جاۋابەن ماقالە يازغانلاردىن بۇ كىشىنى ئۇچرىتىپ قالغانىدىم. ئۇ، ژۇرنالنىڭ بېسىلىپ چىققان نۇسخىسىنى مەندىن بۇرۇن كۆرگەنىكەن، ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئۆزىنىڭ جاۋابەن يازغان ماقالىسىنى كاپىتالىست ئۆزگەرتىۋېتىپتۇ، ئۇنىڭ ئۆرۈگەن چوڭى



ئەمەلىيەتتە ژۇرنالغا بېسىلىپ چىققاندەك ئەمەس ئىكەن. دېمەك، كاپىتالىست كىشىلەرنىڭ چوڭ كۆرۈشىنى مەنئى قىلىشقا ئامالسىز بولسىمۇ، لېكىن كۆرگەن چوڭۇڭنى ئۆرۈيدىغان بولسا، ھوقۇقىنى ئىشلىتىپ، قولىدىن كېلىشىچە چاتاق سالىدۇ، ساڭا ئەركىنلىك بەرمەيدۇ. بۇ نۇقتىدا مۇھەررىر تازا يېڭىلگەن.

بىز بۇ چوڭ ئۆزگەرتىۋېتىلگەن ۋەقەنى قويۇپ تۇرۇپ، كۆرگەن چوڭ توغرىسىدىكى تەسۋىرگىلا قاراپ باقايلى. خوددى مۇھەررىرنىڭ يازغىنىدەك، جاۋابەن ماقالە يازغانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك زىيالىي ئىكەن. ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تۇرمۇش خاتىرجەمسىزلىكىدىن ئەنسىرەيدىكەن؛ ئاندىن قالسا ئۇلارنىڭ تولىسى كەلگۈسىدىكى ياخشى جەمئىيەتنى چوڭىيدىكەن، يەنى ئۇلار «ھەركىم قابىلىيىتىگە يارىشا ئىشلەيدىغان»، «ھەممەيلەن ئوخشاش بولىدىغان دۇنيا»نى چوڭەپ، خىلىلا «يولدىن ئېزىش» كەيپىياتىدا بولغان (كېيىنكى ئۇچ ئېغىز سۆزنى مەن قوشتۇم، مۇھەررىر ئەسلىدە ئۇنداق يازمىغان).

لېكىن، مۇھەررىر كېيىن سەل «ئەقلىدىن ئېزىپ»، قەيەرگىدىن تاپتىكىن، بىر پەتۋا چىقىرىپتۇ ـ دە، 100 نەچچە ئادەمنىڭ چوڭىنى ئىككى چوڭ تۈركۈمگە ئايرىپ، ياخشى جەمئىيەت توغرىسىدا كۆرگەن چۈشلەرنىڭ ھەممىسى «تەرىقەت نامايان قىلىنغان» چوڭ — «مۇرتەتلىك» دەپتۇ؛ يەنى توغرا مۇنتىزىل چوڭ «نىيەتنى ئىپادىلەيدۇ»غان بولۇشى كېرەك، دەپ «نىيەت»نى قاپقارىسىغىلا ئېچىۋاك، پوچەك بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ[133]. كۈڭزى بولسا، «ھەركىم ئۆز نىيىتىگىلارنى ئېيتىپ باقسۇن» دەپ، ئاخىر زېكى دېيەننى مەقبۇل كۆرگەن.[134] بۇ ئۇنىڭ «نىيىتى»نىڭ كۈڭزىنىڭ «تەرىقەت»لىرىگە ئۇيغۇن بولۇپ چىققانلىقىدىن بولغان.

ئەمەلىيەتتە، مۇھەررىر «تەرىقەت نامايان قىلىنغان» دەپ

قارىغان چۈشلەر ماقالىدە ناھايىتى ئاز. ماقالە ئويغاق چاغدا يېزىلغان. چاقىرىققا قويۇلغان مەسىلەر «روھىي ھال سىناقلىرى» غا يېقىنراق بولغاچقا، جاۋاب يازغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى كەسپى، ئورنى ۋە نامىئەمەلگە لايىق چۈشلەرنى (ئۆزگەرتىپ تاشلانغانلىرى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ، ئەلۋەتتە) ئۆرۈگەن، بۇ چۈشلەر قارىماققا قانداقتۇر «تەرىقەتنى نامايان قىلغان» دەك قىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا كەلگۈسى ياخشى جەمئىيەتنى «تەشۋىق قىلىش» مەقسەت قىلىنمىغان. دېمەك، «ھەممە ئادەمنىڭ كۆز ـ قارىتى توق» لۇقمىنى چۈشكەنلەر، «سىنىپسىز جەمئىيەت» نى چۈشكەنلەر، «ھەممە ئادەم ئوخشاش بولىدىغان دۇنيا» نى چۈشكەنلەر بولسىمۇ، لېكىن شۇنداق جەمئىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتىن ئىلگىرى بولىدىغان سىنىپىي كۈرەشلەرنى، ئاق تېررورلۇقلارنى، بومبارداىمانچىلىق، قىيناپ ئۆلتۈرۈش، بۇرنىغا لازا سۇيى قۇيۇش، توك بىلەن قىيناش... لارنى چۈشكەنلەر ناھايىتى ئاز. بۇلارنى چۈشىمەي تۇرۇپ، ياخشى جەمئىيەتنى بارلىققا كەلتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس: ھەرقانچە شانۇ شەۋكەتلىك قىلىپ تەسۋىرلىگەن تەقدىردىمۇ، چۈش بەربىر چۈش، ئۇ بەربىر ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلاشتىنلا ئىبارەت. بۇنداق چۈشلەرنى كۆرۈش، كىشىلەرنى ئەنە شۇنداق ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلايدىغان چۈشكە غەرق بولۇشقا دەۋەت قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ئەمما، شۇنداق «چۈش» لەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا تىرىشىدىغان ئادەملەر يوق ئەمەس. ئۇلار گەپ سېتىشتىن كۆرە، ئەمەلدە ئىشلەيدۇ، كەلگۈسىنى چۈشەپ تۇرۇپ، شۇ كەلگۈسىگە يېتىپ بېرىشتىكى ھازىرقى ئىشلار ئۈستىدە غەيرەت كۆرسىتىدۇ. شۇنداق پاكىتلار بولغانلىقى ئۈچۈن، بىرمۇنچە زىيالىيلار گويا «تەرىقەت نامايان قىلىنغان» چۈش بار، دېيىشكە مەجبۇر بولغان؛ ئەمەلىيەتە بولسا ئۇ «تەرىقەت نامايان قىلىنغان» چۈش بولماستىن، بەلكى

«تەرىقەت» ئۇنى نامايان قىلغان، بۇنى ئىخچام بولسۇن ئۈچۈن، «تەرىقەت قىلغان چۈش» دېيىش كېرەك.

نېمىشقا «تەرىقەت نامايان قىلغان بولىدۇ؟» جاۋاب: ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى قورساق مەسىلىسى كۆزدە تۇتۇلغانلىقى ئۈچۈن، خالاس.

بىز كونا ئىدىيىلەرنىڭ ئاسارىتىدىن تېخى قۇتۇلمىغانلىقىمىز ئۈچۈن، قورساق دېگەن گەپ چىقسىلا چاكىنىلىق بولىدۇ، دەپ ھېس قىلىمىز. لېكىن، مەندە چاقىرىققا جاۋابەن ماقالە يازغان جانابلارنى كەمسىتىدىغان نىيەت يوق. «شەرق ژۇرنىلى» نىڭ مۇھەررىرىمۇ «ئوقۇغاندىن كېيىنكى تەسىراتلىرىم» دېگەن ماقالىسىدە فرېئۇد[135] نىڭ پىكرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، «توغرا ـ مۇنەزىل» چۈش «ھەر ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكى ئىجتىمائىي رولى بولمىغان سىرلىرىنى ئىپادىلەيدۇ» دەپ قارىغان. لېكىن، فرېئۇد چۈشنىڭ مەنبەسى سەگىلىشتا دەپ قارايدۇ؛ كىشىلەر نېمە ئۈچۈن سەگىلىدۇ؟ بۇ ئىجتىمائىي تۈزۈم، ئادەت قاتارلىقلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك. چۈش كۆرۈشنىڭ ئۆزى ھېچ گەپ ئەمەس، لېكىن ئۇ ئۆرۈلسىلا، سوراللىلا، تەھلىل قىلىنسىلا چاتاق چىقىدۇ. مۇھەررىرنىڭ بۇنىڭغا ئەقلى يەتمەي قالغان، شۇڭا ئۇ كاپىتالىستنىڭ قىزىل موي قەلەمدىن پەشۋا يېگەن. لېكىن، چۈشكە «سەگىلىش تەلىماتى» بىلەن تەبىر بېرىش، پەمىچە، كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە ئاللىقاچان تەتۇرلۇك ھېسابلانمايدىغان بولۇپ قالغان.

بىراق، فرېئۇدنىڭ ئاز ـ تولا پۇلى بولغانلىقى، قورسىقى توق بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇ قورساق بېقىشنىڭ تەسلىكىنى ھېس قىلالماي، دەققىتىنى ساپلا شەھۋانىي ھەۋەسكە قاراتقان بولسا كېرەك. بىرمۇنچە كىشىلەر ئۆزىنىڭ ھال ـ ئەھۋالى دەل ئۇنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولغاچقا قاراسلىتىپ چاۋاك چېلىپ كېتىشكەن، دۇرۇس، فرېئۇد بىزگە يەنە: «قىز كۆپىنچە دادىسىنى ياخشى



كۆردۇ. بۇنىڭغا جىنسىي پەرق سەۋەبچى بولىدۇ» دەيدۇ. لېكىن، بوۋاق بالا خاھى قىز، خاھى ئوغۇل بولسۇن، يېڭى تۇغۇلۇپ ئاز ۋاقىت ئۆتمەيلا تۇمشۇقىنى ئۇچلاپ، ئۇيان ـ بۇيان قاراپ تەلمۈرىدۇ. بۇ ئۇنىڭ غەيرىي جىنس بىلەن سۆيۈشۈشكە ئىنتىلگەنلىكىمۇ؟ ياق، ھەممىگە مەلۇمكى، بۇ ئۇنىڭ ئوزۇق تەلەپ قىلغانلىقى.

تاماق تەمەسىنىڭ يىلتىزى جىنسىي تەمەدىنمۇ چوڭقۇر، ھە دېسىلا يار ـ مەھبۇب دەيدىغان، ھە دېسىلا مۇھەببەتنامە بىلەن بولۇپ كېتىدىغان ئەھۋاللار ئويۇن ھېسابلانمايۋاتقان ھازىرقى ۋاقىتتا، تاماق توغرىسىدا گەپ قىلىشتىن ئانچە ئەيمىنىپ كەتمەسكەمۇ بولىدۇ. ئويغاق ۋاقىتتا كۆرگەن چۈش بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاز ـ تولا يالغىنى بولۇشى تۇرغان گەپ، چاقىرىق ماۋزۇسى دەل «چۈشۈمدە كۆرگەنلىرىم» دېيىلگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۇستىگە خۇددى مۇھەررىر ئەپەندىنىڭ يازغىنىدەك، بىزنىڭ «ماددىي ئېھتىياجىمىز مەنىۋى ئارزۇنى بېسىپ چۈشىدۇ»غان بولغانلىقى ئۈچۈن، Censors[136] (ئىنگلىزچە، «تەكشۈرگۈچى» دېگەن سۆز، بۇمۇ فرېئۇدنىڭ سۆزى) نىڭ نازارىتى بوشاپ قالغاندەك قىلغان بىر ۋاقىتتا، ... چۈشلەرنىڭ بىر قىسمى ئاشكارا قىلىنغان، ئەمەلىيەتتە بۇ يەنىلا «چۈشىدە شوئار چاپلاش، شوئار توۋلاش»تىن ئىبارەت بولغان، ئۇ ئىجابىي بولماستىن، بەلكى بەزىلىرى ئاشكارا «شوئار»لارنىڭ دەل ئەكسى بولۇشىمۇ مۇمكىن.

دەۋر مۇشۇنداق ئۆزگىرىۋاتقاندا، قورساق بېقىش مەسىلىسى مۇشۇنداق قىيىن بولۇپ كېتىۋاتقاندا، بەزىلەرگە ھازىر بىلەن كەلگۈسىنى ئويلاپ، پەقەت مۇشۇنداق چۈش ئۆرۈشتىن باشقا ئامال يوق، ئوخشاش بىر ئۇششاق بۇرژۇئازىيىگە مەنسۇپ بولغان كىشىلەر (بەزىلەر مېنى «فېئودالىزمنىڭ پۇشتى» ياكى «يەرلىك بۇرژۇئازىيە» دەپ يۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن مەن ھازىرچە ئۆزۈمنى مۇشۇ سىنىپقا مەنسۇپ قىلىپ تۇراي) بىر ـ بىرىنىڭ كۆڭلىنى

چۈشىنىشىدۇ، بۇنى ئاشكارا ئېيتماي سىر قىلىپ تۇتۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق.

ئۆزىنىڭ ئەسلىي قىياپىتىگە پۇتۇنلەي ئوخشاشمايدىغان دەرۋىش بولۇپ، بېلىقچى ياكى ئوتۇنچى بولۇپ چۈش كۆرىدىغان باشقا بەزى مەشھۇر كىشىلەر[137] گە كەلسەك، ئۇلارمۇ ئەمەلىيەتتە قورسىقىنىڭ غېمىنى يېگەنلىكى ئۈچۈن، قورساق بېقىش مەسىلىسىنى پادىشاھ سارايلىرىدىن باغۇ بوستانلارغىچە، ئەجنەبىي دىيارىدىن تاغ ـ جاڭگاللارغىچە كېڭەيتىش كويىدا يۈرىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىنتىلىشلىرى يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئارزۇ ـ ئىستەكلەرىدىنمۇ كۆپ چوڭ، بىراق بۇ يەردە بۇ ھەقتە كۆپ سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن.

1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى



«قىيىنچىلىققا يۈزلىنىش» ۋە «قىيىنچىلىقتىن قېچىش» ھەققىدە[138]

—«دولقۇن ساداسى»نىڭ مۇھەررىرىگە ئەۋەتىلگەن بىر پارچە خەت

مۇھەررىر ئەپەندى:

«دولقۇن ساداسى»نى ھەمىشە ئوقۇپ تۇرىمەن، پات ـ پات: «بەللى! قالتىس چىقىۋاتىدۇ» دەپ ئاپىرىن ئوقۇپ كېتىمەن. ئەمما، بۇ قېتىم جۇمۇزەي[139] ئەپەندىنىڭ «باشقىلارنى تىللاش بىلەن ئۆز ـ ئۆزىنى تىللاش» دېگەن ھېلىقى ماقالىسىنى كۆردۈم، ئۇنىڭدا بېيپىڭدىكى ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى: «قىيىنچىلىققا يۈزلىنەلمىسىمۇ، ئەقەللىيىسى قىيىنچىلىقتىن قاچماسلىقى كېرەك، (4 ـ ماي) ھەرىكىتى دەۋرىدىكىدەك جاسارەتنىڭ يوقىلىپ كەتكەنلىكىگە كەلسەك، خۇددى گېلىمغا قىلتىرىق تۈرۈپ قالغاندەك تۇيۇلۇپ ھېچ گەپ قىلالمايدىغان بولۇپ قالدىم» دېيىلگەن. مېنىڭ تەشەببۇسۇم دەل جۇ ئەپەندىنىڭكى بىلەن قارىمۇ قارشى بولۇپ، «قىيىنچىلىققا يۈزلىنەلمىگەن تەقدىردە قىيىنچىلىقتىن قېچىش كېرەك» دەپ ھېسابلايمەن، «قاچقۇنلار پارتىيىسى»گە مەنسۇپ بولۇپ كېتىش كېرەك، دەپ ھېسابلايمەن.

جۇ ئەپەندى ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا: «بۇ بېيجىڭنىڭ بېيپىڭغا ئۆزگەرتىلگەنلىكىنىڭ شەپىسىمىكىن دەپ گۇمانلىنىمەن» دەپتۇ. مېنىڭچە، بۇ سۆزنىڭ يېرىمى توغرا، شۇ چاغدىكى بېيجىڭدا تېخى «جۇمھۇرىيەت» دېگەن ۋىۋىسكا ئېسىقلىق ئىدى. ئوقۇغۇچىلار



بىرنەچچە ئېغىز ۋارقىراپ ـ جارقىراپ قويسا ھېچ ۋەقەسى يوق ئىدى؛ ئەينى ۋاقىتتىكى ھۆكۈمران — تېخى تۈنۈگۈن شاڭخەيدىكى تەشكىلاتلار ئۆزىنىڭ شەرىپىگە «شاڭخەي ھەر ساھەدىكىلىرىنىڭ دۇەن جانابلىرىنى قارشى ئېلىش يىغىنى» چاقىرغان دۇەن چىرۈي[140] ئەپەندى ئىدى. ئۇ گەرچە بىر ھەربىي بولسىمۇ، «مۇسسۇلىننىڭ تەرجىمىھالى»نى تېخى كۆرمىگەن. ئەمما، قاراڭ، ئۇ كەلدىغۇ، بىرەر قېتىم مۇراجىئەت ئېلان قىلغان ئوقۇغۇچىلارغا تاڭىلدىتىپ ئوق چىقاردى[141]؛ ئەسكەرلەر قىز ئوقۇغۇچىلارنى تولىمۇ دەل نىشانغا ئالدى. بۇنى روھشۇناسلىق ئىلمى بىلەن تەھلىل قىلغاندا، چۈشەندۈرۈپ كەتكىلى بولىدۇ، بولۇپمۇ قىرقىما چاچ قىز ئوقۇغۇچىلارنى ئېتىشنى ئۆرپ ـ ئادەتنى تەرتىپكە سېلىش[142] توغرىسىدىكى تەلىمات بىلەن باغلاپ چۈشەندۈرگەندە، ئوبدانلا چۈشەندۈرۈپ كەتكىلى بولىدۇ، قىسقىسى، «نۇرغۇنلىغان ئوقۇغۇچى بالىلار» ئۆلۈپ كەتتى، ئەمما يەنە تەزىيە يىغىنى ئېچىشقا بولىدىكەن؛ نامايىش قىلىپ ھۆكۈمرانلار قەسىرىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىن ئۆتۈشكە، «يوقالسۇن دۇەن چىرۈي!» دەپ توۋلاشقا بولىدىكەن، نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى بۇ ئەينى ۋاقىتتا يەنىلا «جۇمھۇرىيەت» ۋىۋىسكىسى ئېسىقلىق ئىدى. ۋەھالەنكى، قاراڭ، ئۇ يەنە كەلدىغۇ؟ ھازىر پىرقى دۆلەتنىڭ چوڭ پروفېسسورى بولغان چېن يۈەن[143] ئەپەندى «ھازىرقى زامان ئوبزورى»دا ئۆلۈپ كەتكەن ئوقۇغۇچىلارغا تەزىيە بىلدۈرۈپ: ئەپسۇسكى، ئۇلار بىرنەچچە رۇبلىنى دەپ ھاياتىدىن ئايرىلدى، دېدى؛ «تىل رىشتىسى» بۇنىڭغا بىرنەچچە ئېغىز قارشى سۆز قىلىۋىدى، ھازىرقى پىرقە دۆلەتنىڭ مۇھىم ئەربابى بولغان تاڭ يۇرېن[144] ئەپەندى «جىنباۋ» گېزىتىدە بىرپارچە خەت ئېلان قىلىپ، بۇ سۆز ـ ھەرىكەتلەر موسكۋانىڭ بۇيرۇقى بويىچە قىلىنغان، دېدى. بۇنىڭدىن ھەقىقەتەن بېيپىڭنىڭ پۇرىقى چىقىپ



تۇرىدۇ.

كېيىن شىمالغا يۈرۈش قىلىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى، بېيـ
جىڭ پىرقە دۆلەت قارىمىقىدا بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى
تەتقىقات ئورنىغا كىرىدىغان دەۋر يېتىپ كەلدى، «4 ـ ماي» چە
ئۇسۇل دۇرۇس بولماي قالدى، بۇ نېمە ئۈچۈن؟ بۇنىڭدىن «ئەكـ
سىيەتچىلەر» ناھايىتى ئاسانلا پايدىلىنىپ كەتتى. بۇنداق يامان
كەيپىياتنى تۈزىتىش ئۈچۈن، بىزنىڭ ھۆكۈمىتىمىز، ھەربىيلـ
رىمىز، بىلىمدارلىرىمىز، ئەدىبلىرىمىز، ساقچىلىرىمىز، راز-
ۋېدكىچىلىرىمىز دەرۋەقە، بىرمۇنچە زېھنىي قۇۋۋىتىنى سەرپ
قىلدى، پەرمان چۈشۈرۈش، قىلىچ، مىلتىق، كىتاب ـ گېزىت،
چېنىقتۇرۇش، قولغا ئېلىش، سوئال ـ سوراق قىلىشلار —
بۇلارنىڭ ھەممىسى بۇلتۇر مۇراجىئەت قىلىش يولىدا ئۆلگەنلەرنى
«ئۆزلۈكىدىن سۇغا تېيىلىپ چۈشۈپ ئۆلگەن» دەپ تەزىيە يىغىنىـ
مۇ ئاچمىغانغا قەدەر يېڭى تەربىيىنىڭ ئۈنۈمى كۆرۈلدى.

ئەگەر، ياپونىيىلىكلەر يۇگۇەنگە ئىككىنچى قېتىم ھۇجۇم
قىلمىسا، مېنىڭچە ئادەملەر تىنچلىنىدۇ. «ئالدى بىلەن مەملىكەت
ئىچىنى تىنچلاندۇرۇپ، ئاندىن چەتكە تاقابىل تۇرۇش كېـ
رەك»[145]، ئەمما كىشىنى نەپرەتلەندۈرىدىغىنى شۇكى، چەتتىن
كەلگەن ئاپەت بەك تېز، بەك كۆپ بولىدۇ، بۇ ياپونىيىلىكلەرنىڭ
جۇڭگودىكى بىرنەچچە ئالىيجانابلار ئۈچۈن باش قاتۇرمىغانلىقىدىن
بولدى، ئۇ شۇ سەۋەبتىن جۇ ئەپەندىنىڭ ئەيىبلىشىنى كەلتۈرۈپ
چىقاردى.

جۇ ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسىغا قارىغاندا، ئەڭ ياخشىسى «قىـ
يىنچىلىققا يۈزلىنىش» كېرەكتەك تۇرىدۇ. ئەمما، بۇ قىيىن.
دەسلەپ تەشكىللەنگەن، تەلىم ـ تەربىيە ئېلىپ بېرىلغان، ئالدىنـ
قى سەپتىكى ھەربىيلەر غەيرەت بىلەن جەڭ قىلغاندىن كېيىن،
ئادەم يېتىشمەي قېلىپ، مۇئاۋىن قوماندان[146] بۇيرۇق چۈشۈرۈپ

چاقىرىق قىلغان بولسا، ئەلۋەتتە بېرىش كېرەك، ئەمما بۇلتۇرقى
پاكىتتىن قارىغاندا، پويىزغىمۇ بىكارغا ئولتۇرغىلى بولمايدۇ،
ۋەھالەنكى، بۇ يەردە ئادەتتە ئۆگىنىلگىنى قەرز ھوقۇقى نەزەرىيىـ
سى، تۈرك ئەدەبىيات تارىخى، ئەڭ كىچىك ئومۇمىي ھەسسىلىك
سانغا ئوخشاش نەرسىلەر. بۇنداق ئەھۋالدا ياپون باسقۇنچىلىرىنى
ئۇرۇشۇپ يەڭگىلى بولمايدۇ. ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى
جۇڭگو ئەسكەرلىرى ۋە ساقچىلىرى بىلەن سوقۇشۇپ باققان، ئەمما
«ئۆزلۈكىدىن تېيىلىپ سۇغا چۈشۈپ كەتكەن» تۇرسا، ھازىرقى
جۇڭگو ئەسكەرلىرى بىلەن ساقچىلىرى قارشىلىق كۆرسىتەلمەي
تۇرغان يەردە، ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى قارشى تۇرالامدىـ
غان؟ بىز نۇرغۇن مەردانىلىك بىلەن تولغان شېئىرلارنى، مەسىـ
لەن، قانداقتۇر دۈشمەن زەمبىرىكىنىڭ ئاغزىنى تېنىم بىلەن
توسىمەن، ياپون قاراقچىلىرىنىڭ نەيزە ـ مىلتىقلىرىغا ئىسسىق
قېنىم بىلەن تاقابىل تۇرىمەن دېگەنگە ئوخشاش مىسرالارنى ئوقۇـ
دۇق. ئەمما، ئەپەندى! بۇ «شېئىر ـ دە، ئەمەلىيەت ئۇنداق
ئەمەس، چۈمۈلىدەك ئۆلگەن بىلەنمۇ، زەمبىرەكنىڭ ئاغزىنى تو-
سۇالغىلى بولمايدۇ، نەيزە ـ مىلتىقلارغىمۇ تاقابىل تۇرغىلى
بولمايدۇ». كۇڭزى: «تەربىيىلەنمىگەن پۇقرانى ئۇرۇش قىلىشقا
ئەۋەتىش — بىكاردىن ـ بىكار ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەنلىك
بولۇر»[147] دېگەنىدى، مەن كۇڭزىغا تامامەن چوقۇنۇپ كەتمەيـ
مەن، بىراق ئۇنىڭ بۇ سۆزى توغرا ئېيتىلغان، مەنمۇ ئۇنىۋېرسىـ
تېت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ «مۈشكۈللۈككە يۈزلىنىشى» گە قارشى
تۇرىدىغانلارنىڭ بىرىمەن.

ئۇنداقتا، «قىيىنچىلىق ـ مۈشكۈللۈكتىن قاچمىغان» دا قانـ
داق بولىدۇ؟ بۇنىڭغىمۇ تامامەن قارشىمەن. تەبىئىيكى، ھازىر
«دۈشمەن تېخى يېتىپ كەلگىنى يوق»، ئەگەر يېتىپ كەلسە،
ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى قۇرۇق قول بىلەن ئېتىلىپ، تىلـ

لاش بىلەن ئۆلۈپ كېتەمدۇ ياكى ئۆزىنى ساقلاش ئۈچۈن ئۆيىگە مۆكۈنۈۋالامدۇ؟ مېنىڭچە، ئالدىنقىسى سەلتەنەتلىكرەك تۇرىدۇ. كەلگۈسىدە شۆھرەت ـ قۇربانلار سۈپىتىدە تەرجىمھال يېزىلىش مۇمكىن. بىراق، ئۇنىڭ چوڭ ۋەزىيەتكە يەنىلا ئانچە يارىدىمى تەگمەيدۇ. ئۆلگەنلەر بىر بولسۇن ياكى 100 مىڭ بولسۇن، ناھايىتى «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى» غا بىر ئېغىز دوكلات قىلىپلا قويۇلىدۇ، خالاس. بۇلتۇر 19 ـ ئارمىيىدىكى مەلۇم بىر قەھرىمانىڭ دۈشمەننى قانداق قىرغانلىقى ھەققىدە قاش ـ كىرپىكلەر ئوينىتىلغان ھالدا قالتىس گەپلەر بولدى، ھەممە مۇشۇ گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ، پۈتۈن لىنىيە بويىچە 100 چاقىرىم چېكىنگەنلىكىتەك چوڭ ئىشنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇشتى. دېمەك، جۇڭگو يەنىلا يېڭىلدى. ئۇنۇۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قولىدا قورالمۇ يوق. ھازىر جۇڭگو ئاخباراتلىرىدا «مانجۇرىيە»[148] نىڭ ئىستىبدات سىياسىتى ھەققىدە كەڭ خەۋەرلەر تارقالغان بولۇپ، خۇسۇسىيلارنىڭ ھەربىي قوراللارنى ساقلىشىغا يول قويۇلمايدىكەن، دېيىلمەكتە. دېمەك، بىزدەك بۇيرۇق جۇڭخۇا مىنگو خەلقى ئۆز ـ ئۆزىنى قوغدايدىغان بىرەر نەرسە ساقلاپ باقسۇنچۇ قېنى، ئوخشاشلا خانۇەيرانچىلىققا ئۇچرايدۇ — ئەپەندىم، چۈنكى بۇنىڭدىن «ئەكسىيەتچىلەر» ئاسانلا پايدىلىنىپ كېتىدۇ ـ دە!

ئۇلار شىر ـ يولۋاسلارچە تەربىيە يۇرگۈزسە، قولچوماقلارنى ئىشقا سالالايدۇ؛ كالا ـ قويلارچە تەربىيە يۇرگۈزسە ناھايەت ئۇلار ئىنتايىن جىددىي پەيتلەردىن بىر جۇپ بىچارە مۇڭگۈزىنى ئىشقا سالالايدۇ. لېكىن، بىزنىڭ يۇرگۈزگىنىمىز قانداق تەربىيە، كىچىككىنە مۇڭگۈزچىلىكمۇ رول ئوينىيالمىدى. باشقا كۈن چۈشكەندە، بىزنىڭ تەربىيىمىزنى كۆرگەنلەر توشقانەك قېچىشتىن باشقا ئامال قىلالمىدى. تەبىئىيكى، قاچقاندىمۇ ئامان ـ ئېسەن قېلىش ناتايىن، قەيەرنىڭ تىنچ ـ ئامان ئىكەنلىكىنى ھېچكىم

ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. ھەممىلا يەردە ئۇ ئىتلىرى كۆپىيىپ كەتتى. بىر شېئىردا ئېيتىلغان «قېچىپ ھاڭغا قۇڭ توشقان، ئۇ ئىتنىڭ بولدى يەم» دېگەن مىسرالارنىڭ مەنىسىمۇ شۇنىڭدا، 36 ھېيلە ئىچىدە «پىشىنى قېقىپ كېتىش» ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ھېيلە.

قىسقىسى، مېنىڭ پىكرىم: بىز ئۇنۇۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىنى بەك ئۈستۈن چاغلىماسلىقىمىز، ئۇلارنى بەك قاتتىق ئەيىبلىمەسلىكىمىز كېرەك، جۇڭگودا ئۇنۇۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرىغىلا تايىنىشقا بولمايدۇ؛ ئۇنۇۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى قېچىپ كەلگەندىن كېيىن، قانداق قىلغاندا، شېرىن مۇھىتىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ، پۈختا ئاساسقا دەسسەشنى ئويلاپ كۆرۈشلىرى كېرەك.

ئەپەندىم، بۇنىڭغا سىلىنىڭ قانداق قارايدىغانلىقىرىنى بىلمەمەن؟ ئۆز ئىپادىلىرىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن بۇ خېتىمنى «دولقۇن ساداسى» غا بېرىپ بېسىپ بېرەملا، ھۆكۈم چىقىرىشلىرىنى كۈتىمەن، ھەمدە ئامانلىقلىرىنى سوراپ:

باش قويغۇچى — لوفۇ

1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى كېچىدە

قوشۇمچە: بۇنىڭدىن 10 نەچچە كۈن ئىلگىرى، بېيپىڭدا 50 نەچچە ئوقۇغۇچى مەجلىس ئاچقانلىقى سەۋەبىدىن قولغا ئېلىنغانلىقى ئاڭلاندى، كۆرۈۋېلىشقا بولمىدۇكى، قاچمىغانلارمۇ بارئىكەن، دېمەك، ئۇلارنىڭ گۇناھى «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشنى باھانە قىلىپ، ئەكسىيەتچىلىك قىلىشنى مەقسەت قىلدى» دېگەندىن ئىبارەت ئىمىش. بۇنىڭدىن يەنە «دۈشمەن كەلمىسىمۇ»، مۇشكۈلى لۇكتىن قېچىشنىڭ تۈزۈك ئىكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ.

29 ـ كۈنى قوشۇمچە قىلىندى



ئوقۇغۇچى ۋە قاشتېشى مەبۇدى[149]

1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ نۆۋەتتىن تاشقىرى سانىغا بېسىلغان 27 ـ كۈنىدىكى بېيپىڭنىڭ مەخسۇس تېلېگراممىسىدا مۇنداق دېيىلگەن: «گۇگۈك ساريىدىكى ئاسار ـ ئەتىقىلەر توشۇلۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ. بېيپىڭ ـ لياۋنىڭ، بېيپىڭ ـ خەنكۇ تۆمۈريوللىرىدا بۇيرۇقلا بىنائەن پويىز تەييارلىنىۋاتىدۇ. تۆەنچېڭ سېپىلىدىكى[150] ئاق قاشتېشى مەبۇدىمۇ جەنۇبقا يۆتكەپ كېتىلمەكچى.»

29 ـ كۈنىدىكى نۆۋەتتىن تاشقىرى سانىغا بېسىلغان 8 ـ كۈنىدىكى مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىسىدا ئېيتىلىشىچە، ماۋارىپ نازارىتىنىڭ بېيپىڭدىكى ھەرقايسى ئۇنىۋېرسىتېتلارغا يوللىغان تېلېگراممىسىدا قىسقىچە مۇنداق دېيىلگەن: «ھەرقايسى گېزىتلەرنىڭ خەۋەر قىلىشچە، يۇگۇەن جىددىيلىشىۋاتقان پەيتتە، بېيپىڭدىكى ھەرقايسى ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئىمتىھاندىن قېچىش ۋە مۇددەتتىن ئىلگىرى تەتىل قويۇپ بېرىشكە ئوخشاش ئەھۋاللار سادىر بولۇۋاتىدۇ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق بۇنىڭ ھەقىقەتەن شۇنداق ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى پۇقرالار ئىچىدە تۇۋرۇك ھېسابلىنىدىغان تۇرۇقلۇق، قانداقمۇ بىھۇدە ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۇرکۇپ، مەكتەپ قائىدە ـ تۈزۈملىرىنى بۇزۇشقا يول قويسۇن، مەكتەپ دائىرىلىرىمۇ بۇگۈنگىچە بۇ ئەھۋالدىن مەلۇمات يوللىمىدى، يول قويغاندەك قىلىۋاتىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس. مەكتەپكە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىمتىھاندىن قاچقان ۋە مۇددەتتىن بۇرۇن تەتىل قويۇپ بەرگەن ئەھۋال توغرىسىدا

تەپسىلىي دوكلات يوللىشىنى ھەمدە كېيىنكى ئوقۇش مەۋسۈمىنىڭ دەرس باشلاش ۋاقتىنى بىللە مەلۇم قىلىشىنى بۇيرۇيمىز.»

30 ـ كۈنى، «چۈشكۈنلەشكەن ئەدەب» جۈدۈكۈشۈەن ئەپەندى بۇنى كۆرۈپ ئاھ ئۇرۇپ مۇنداق دەپ شېئىر يېزىپتۇ:

قۇرۇق قالدى ئاسايىشتا ئەمدى شەھەر ـ قەلئەمىز،
ئەكېتىلدى تەۋەررۈكلەر ـ ئاساريۇئەتتىقە.
پولار ئاتار ھەدەپ يەنە يۇرت چوڭلىرى ـ كاتتىلار
تەرلەپ خەقنىڭ جۇۋىسىدا ئىزا تارتماي ھەمىشە.
قاقشىغانغا، ئۆكۈنگەنگە قولدىن كەتكەن كېلەمدۇ؟
بىكار ئەمدى ئاھ ئۇرغىنىڭ پېتىپ مۇڭغا ـ پىغانغا؛
بىر تال سۇنۇق داچەنگىمۇ ئەرزىمەس يالغان بۇتنى
دەسسەتمەكچى قاشتېشىدىن ياسالغان بۇت ئورنىغا.

ئۇنتۇش ئۇچۇن ئەسلەش[151]

1

ئىككى يىلدىن بېرى قايغۇ ـ ئەلەم مېنى قاپلاپ كەلدى، ئۇلار مېنىڭ يۇرىكىمدە تېخىچە قادىلىپ كەلمەكتە.

بىرقانچە ياش يازغۇچىلارنى ئەسلەش ئۇچۇن، بىرەر نەرسە يېزىشنى ئاللىقاچانلاردىن بېرى ئويلاپ كەلگەنىدىم، بۇنىڭدىن مەقسىتىم، بىرلا سىلكىنىپ ئۆزۈمنى قايغۇ ـ ھەسرەتتىڭ ئېغىر يۈكىدىن بوشىتىش، تۇغرىسىنى ئېيتقاندا، ئۇلارنى ئۇنتۇش ئىدى.

بۇنىڭدىن ئىككى يىل ئىلگىرىكى دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، يەنى 1931 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى كېچىسى ياكى 2 ـ ئايىنىڭ 8 ـ كۈنى تاڭ ئاتار ۋاقتى بىزنىڭ بەش نەپەر ياش يازغۇچىمىز[152] ھالاك قىلىنغان ۋاقىت. شۇ چاغدا، شاڭخەيدە چىقىدىغان گېزىتلەرنىڭ بىرەرسىمۇ بۇ ۋەقە توغرۇلۇق بىرەر نەرسە يېزىشقا پېتىنالمىدى ياكى يېزىشنى خالىمىدى ياكى بولمىسا ئەتەيلەپ كۆزگە ئىلىشمىدى بولغاي، پەقەت «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخبارلىرى»[153] (25 ـ ماي) نىڭ 11 ـ سانىدا لىن ماڭ[154] ئەپەندىنىڭ «بەي ماڭ ھەققىدە تەسىراتلىرىم» دېگەن تۇتۇقراق يېزىلغان ماقالىسىلا بېسىلدى، بۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن:

«بۇ خىلى كۆپ شېئىرلارنى يازغان، ۋېنگرىيە شائىرى پېتوفېنىڭ[155] بىرقانچە شېئىرلىرىنىمۇ تەرجىمە قىلغان. شۇ ۋاقىتتىكى «ئۆركەش»[156] ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىرى لۇشۈن ئۇنىڭ

ماقالىلىرىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى تەكلىپ قىلىپ خەت يازغانىدى، لېكىن ئۇ بۇنداق نامدار كىشى بىلەن كۆرۈشۈشنى خالىمىغانلىقى ئۈچۈن لۇشۈن ئۆزى ئۇنى ئىزدەپ تاپقان ۋە ئەدەبىيات ئىشىنى تىرىشىپ ئىشلەشكە ئىلھاملاندۇرغان. بىراق، ئۇ يېزىشقا ھۇجرىسىدا بېسىپ ئولتۇرالماي، ئۆز يولى بىلەن مېڭىشقا باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا يەنە قولغا ئېلىنىپ كەتتى...» — بۇ يەردە بىزنىڭ مۇناسىۋەتسىزگە دائىر ئېيتىلغان گەپلەر توغرا ئەمەس. بەي ماڭ ئۆزىنى ئۇنداق چوڭ تۇتمايتتى. ئۇ مېنىڭ ئۆيۈمگە بىرقانچە قېتىم كەلگەن. لېكىن، بۇ ئۇنىڭ بىلەن يۈز كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلغانلىقىمدىن ئەمەس. مەنمۇ ئۆزۈمنى چوڭ تۇتمايمەن، تونۇشمايدىغان ئادەتتورنى يەڭگىللىك بىلەن خەت يېزىپ چاقىرتىپ ئولتۇرمايمەن. بىزنىڭ ئۇچرىشىشىمىزنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي، شۇ چاغدا ئۇنىڭ ژۇرنالغا ئەۋەتكەن ماقالىسى نېمىسچىدىن تەرجىمە قىلىنغان پېتوفېنىڭ تەرجىمھالى ئىدى، مەن ئۇنىڭدىن پېتوفېنىڭ شېئىرلار توپلىمىنىڭ بېشىغا كىرگۈزۈلگەن بۇ تەرجىمھالنىڭ ئەسلىي نۇسخىسىنى ماڭا ئەۋەتىپ بېرىشىنى سوراپ خەت يازدىم. بۇنى پوچتىدىن ئەۋەتىپ بېرىش ئېپسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزى ئەكەلدى. ئۇ 20 ياشلار چامىسىدىكى قەددى ـ قامىتى كېلىشكەن، قارىمۇتۇق يىگىت ئىكەن. شۇ چاغدا ئۇنىڭ بىلەن نېمە توغرۇلۇق پاراڭ سېلىشقانلىقىم ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ. پەقەت ئۇنىڭ: فامىلەم شۇي، شياڭشەن ناھىيىسىدىن، دېگىنى تېخىچە ئېسىمدە. مەن ئۇنىڭدىن سىزگە ۋاكالىتەن خەتنى تاپشۇرۇۋالغان خانىمنىڭ ئىسمى غەلىتە، كەن (نېمە ئۈچۈندۇر ماڭا غەلىتە تۇيۇلغانلىقى ھازىر ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قاپتۇ) دەپ سورىغىنىمدا، ئۇ ماڭا بۇ خانىمنىڭ ئاشۇنداق غەلىتە ئىسمىنى ياخشى كۆرىدىغان رومانتىك ئايال ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭمۇ بەزى جەھەتتىن ئۇنىڭ بىلەن ئېپى كېلىشمەيدىغان

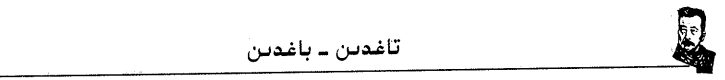

لىقىنى ئېيتقانىدى. مېنىڭ خاتىرەمدە قالغان نەرسە مانا شۇنچىلىك.

شۇ كېچىسى بەي ماڭنىڭ تەرجىمىسى بىلەن ئەسلىي نۇسخىسىنى چالا ـ پۇچۇق سېلىشتۇرۇپ چىقتىم، ئايرىم ئورۇنلارنى خاتا تەرجىمە قىلىپ قويغاندىن تاشقىرى، بىر سۆزنى قەستەن بۇرمىلاپ تەرجىمە قىلغانلىقىنى سەزدىم. ئۇ «مىللىي شائىر» دېگەن ئىبارىنى ياخشى كۆرمىسە كېرەك ئېھتىمالىم، بۇنىڭ ئورنىغا «خەلق شائىرى» دېگەن سۆزنى ئىشلىتىپتۇ.

ئىككىنچى كۈنى ئۇنىڭ يەنە بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم. خەتتە مېنىڭ بىلەن يۈز كۆرۈشكىنىگە پۇشايمان قىلغانلىقىنى، ئۆزى جىقراق گەپ قىلىپ مېنىڭ ئازراق گەپ قىلغانلىقىمنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە سوغۇق مۇئامىلىدە بولغانلىقىم ئۈچۈن ئوڭايسىزلانغانلىقىنى يېزىپتۇ. مەنمۇ دەرھاللا بىر پارچە خەت يېزىپ، دەسلەپكى ئۈچرىشىشتا گەپنى ئاز قىلغانلىقىم ئادەتتە ئادەملەردە بولىدىغان ئەھۋال ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردۈم ۋە تەرجىمىدە ئۆزىنىڭ ياخشى كۆرۈش ـ كۆرمەسلىكىگە قاراپ سۆزنىڭ مەنىسىنى ئىختىيارچە ئۆزگەرتمەسلىك لازىملىقىنى ئېيتتىم. ئۇ تەرجىمە قىلغان كىتابنىڭ ئەسلىي نۇسخىسى مەندە قالغانلىقى ئۈچۈن پېتو-فېنىڭ ئۆز كىتابخانامدا ساقلانغان ئىككى توپلىمىنى ئۇنىڭغا ئەۋەتتىم، كىتابخانلارنى تەمىنلەش ئۈچۈن يەنە بىرقانچە شېئىر تەرجىمە قىلىپ بېرىشىنى سورىدىم. دەرۋەقە، ئۇ بىرقانچە شېئىرنى تەرجىمە قىلىپ ئۆزى ئەكەلدى. بۇ نۆۋەت بىرىنچى قېتىمقى ئۈچرىشىشقا قارىغاندا جىقراق سۆھبەتلەشتۇق. پېتوفېنىڭ تەرجىمىھالى ۋە شېئىرلىرى «ئۆركەش» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 5 ـ سانىغا يەنى ئاخىرقى سانىغا بېسىلىپ چىقتى.

بىزنىڭ ئۈچىنچى قېتىمقى ئۈچرىشىشىمىز ھاۋا راسا قىزىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بولغانلىقى ئېسىمدە. بىر كىشى ئىشىكنى قاق-

تى. مەن بېرىپ ئىشىكنى ئاچتىم ـ دە، بەي ماڭنى كۆردۈم. ئۇ ئۈچىسىغا قېلىن پاختىلىق ئۇزۇن چاپان كىيگەن، ئۇستۈبشىدىن تەر قۇيۇلۇپ تۇراتتى. ھەر ئىككىمىز ئىختىيارسىزلا كۈلۈشتۇق. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىنقىلابچى ئىكەنلىكىنى، قولغا ئېلىنىپ ئەمدىلا تۇرمىدىن چىققانلىقىنى، كىيىم ـ كېچەك ھەم كىتابلىرىنىڭ — ھەتتا مەن بەرگەن ھېلىقى ئىككى كىتابنىڭمۇ مۇسادىرە قىلىنغانلىقىنى، ئۈچىسىدىكى پاختىلىق ئۇزۇن چاپانىنى بىر دوستىدىن ئۆتۈنگە ئالغانلىقىنى، كىيىدىغان كۆڭلىكى بولمىغاچقا، ئۇزۇن چاپان كىيىشكە توغرا كەلگەنلىكىنى، شۇڭا ئۇستۈبشىدىن توختىماي تەر قۇيۇلۇپ تۇرغانلىقىنى ئەنە شۇ چاغدا سۆزلەپ بەردى. مەن ئۆز ئىچىمدە، لىن ماڭ ئەپەندىنىڭ «يەنە بىر قېتىم قولغا ئېلىنىپ كەتتى» دېگىنى ئەنە شۇ قېتىمقىسى بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم.

ئۇنىڭ تۇرمىدىن چىققانلىقىغا بەكمۇ خۇرسەن بولدۇم، كۆڭلەك ئېلىپ كىيۈالسۇن دەپ قەلەم ھەققىنى دەرھاللا ئېلىپ بەردىم. لېكىن، يەنە بىر تەرەپتىن، ھېلىقى ئىككى كىتابىمنىڭ پولىتسىيە قولىغا چۈشۈپ كېتىپ، گۆھەرنىڭ قاراڭغۇدا قالغانلىقى ئۈچۈن قاتتىق ئېچىندىم. ئۇ ئادەتتىكى كىتابلاردىن بولۇپ، بىرى، پروزا، يەنە بىرى، شېئىرلار توپلىمى ئىدى. نېمىسچىگە تەرجىمە قىلغۇچىنىڭ يېزىشىغا قارىغاندا، بۇ ماتېرىياللارنى تەرجىمان ئۆزى توپلىغان، ۋېنگرىيىنىڭ ئۆزىدىمۇ بۇنىڭچىلىك تولۇقلاپ-غان توپلىمى يوق ئىكەن، ئەمما گېرمانىيىدە «رېكلامنىڭ ئۇنۋېرسال قىرائەتخانىسى» (Recla's Universai Bibliothek) [157] غا كىرگۈزۈپ بېسىلغانلىرىنى ئوڭايلا سېتىۋېلىشقا بولىدىكەن، باھاسى بولسا 1 دوللارغىمۇ تۇرمايدىكەن، بىراق ئۇ مەن ئۈچۈن قىممەت باھالىق گۆھەر ئىدى، چۈنكى مەن ئۇنى بۇنىڭدىن 30 يىل بۇرۇن پېتوفېنى ناھايىتى ياخشى كۆرۈپ يۈرگەن چاغلىرىمدا



ۋەنشەن كىتابخانىسىغا[158] ئالاھىدە ھاۋالە قىلىپ گېرمانىيىدىن ئالدۇرغانىدىم. ئۇ چاغدا كىتابنىڭ باھاسى ناھايىتى تۆۋەن بولغانلىقتىن، دۇكاندار ۋاستىچىلىك قىلغىلى ئۇنىماي قالارمىكىن دەپ، مىڭ تەسلىكتە ئېغىز ئاچقانىدىم. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ كىتابنى يېنىمدا دائىم بىللە ئېلىپ يۈرگەن بولساممۇ، ئەھۋالنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئۇلارنى تەرجىمە قىلىش نىيىتىدىن قالغانىدىم. كېيىن ئۇنى پېتوفېنىڭ شېئىرلىرىنى خۇددى بۇرۇنقى چاغلىرىمدىكىگە ئوخشاشلا ياخشى كۆرىدىغان بىر ياشقا تەقدىم قىلىپ ئۇنى ئۆز جايىغا قارار تاپقۇزماقچى بولۇپ يۈرگەنىدىم. شۇڭا، ئۇ كىتابنى ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن رۇشى ئارقىلىق ئەۋەتىپ بەرگەنىدىم. بۇ كىتابنىڭ «ئۈچ بالداق» لىق يەڭ بەلگىسى[159] بار بىرنېمىلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىشى كىمنىڭ ئويىغا كەلسۇن، بۇ، كىشىگە ئەلەم قىلمامدۇ!

2

مېنىڭ ئاپتورلارنى كۆرۈشۈپ كېتىشكە ھەرگىز تەكلىپ قىلماسلىقىم پۈتۈنلەي كەمتەرلىكتىنلا ئەمەس، بۇنىڭدا ئۆزۈمنى ئارتۇقچە ئاۋارىگەرچىلىكتىن قاچۇرۇش ئامىلىمۇ خېلى كۆپ. ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىلىرىمگە ئاساسەن شۇنى ياخشى بىلىمەنكى، ياشلارنىڭ بولۇپمۇ ئەدەبىياتچى ياشلارنىڭ ئوندىن توققۇزى ناھايىتى سەزگۈر؛ ئۇلارنىڭ ئىززەت ـ نەپىسىمۇ كۈچلۈك؛ سەل ئېھتىياتسىزلىق قىلساڭ، ئاسانلا ئۇقۇشماسلىق كېلىپ چىقىدۇ، شۇ سەۋەبتىن، قەستەن ئۆزۈمنى قاچۇرىدىغان چاغلىرىم كۆپرەك. يۈز كۆرۈشۈشتىن ئېھتىيات قىلىپ تۇرغاندا، ئۇلارغا بىرەر تاپشۇرۇق بېرىشتىن تېخىمۇ ئېھتىيات قىلىدىغانلىقىم تۇرغان گەپ. مەن شۇ چاغلاردا شاڭخەيدە بولغىنىم ئۈچۈن، پەقەت بىرلا ياش بىلەن پاراڭ



سېلىشىشقا ۋە ھەتتا بەزى شەخسىي ئىشلىرىمنى تاپشۇرۇشقا جۈرئەت قىلالايتتىم، ئۇ بولسىمۇ بەي ماڭغا كىتابىمنى ئاپىرىپ بەرگەن رۇشى ئىدى.

مەن رۇشى بىلەن بىرىنچى قېتىم قەيەردە ۋە قاچان ئۇچراشقىنىمنى بىلمەيمەن. ئۇ بېيجىڭدا مېنىڭ لېكسىيەمنى ئاڭلىغانلىقىنى ئېيتقاندەك قىلىۋىدى، شۇنىڭغا قارىغاندا سەككىز ـ توققۇز يىل ئىلگىرى ئۇچراشقان بولساق كېرەك. مەن ئۇنىڭ بىلەن شاڭخەيدە قانداق بولۇپ باردى ـ كەلدى قىلىدىغان بولۇپ قالغانلىقىمنى ئۇنتۇپ قالدىم. قىسقىسى، ئۇ شۇ چاغدا جىڭيۈن كوچىسىدا، مېنىڭدىن تۆت ـ بەش قورۇ نېرىدىلا ئولتۇراتتى، نېمە ئۈچۈندۇر، باردى ـ كەلدى قىلىشىدىغان بولۇپ قالدۇق. ئۇ ماڭا بىرىنچى قېتىمدىلا ئۆزىنىڭ فامىلىسى جاۋ، ئىسمى پىڭفۇ ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ بەرگەندەك قىلغان ھەمدە ئۆز يۇرتىدىكى تۆرىلەرنىڭ، بايلارنىڭ كۆرەڭلەپ كەتكەنلىكىنى، قايسىبىر تۆرىنىڭ «پىڭفۇ» دېگەن ئىسىمنى ياقتۇرۇپ قېلىپ، بۇ ئىسىمنى ئۆز ئوغلىغا قويماقچى بولغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بۇ ئىسىمدىن ۋاز كېچىشنى ئېيتقانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەندەك قىلغان. ئۇنىڭ ئەسلىي ئىسمى ئېغىر ـ بېسىق ۋە بەختىيار دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «پىڭفۇ» بولغاچقا، تۆرىگە يېقىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر تەكرارلاش، دۈم كۆمتۈرۈش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدىغان «فۇ» بولغان بولسا، ئۇنىڭغا ئۇ قەدەر زوقلانمىغان بولاتتى. رۇشى تەيجۇ ۋىلايىتىدىكى نىڭخەي ناھىيىسىدىن، بۇنى ئۇنىڭ تەيجۇلۇقلارغا خاس تەرساراق مىجەزىدىنلا بىلگىلى بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ خېلىلا گىرى ئىدى، ئۇنىڭ بەزى قىلىقلىرى گاھىدا فاڭ شياۋرۇنى[160] كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتى، چۈنكى ئۇنىڭ قىلىقلىرى خېلىلا ئوخشىشىپ كېتەتتى.

ئۇ ئۆيىدە ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىپ، ھەم يازاتتى، ھەم

تەرجىمە قىلاتتى. بىز خېلى كۈنلەرگىچە بېرىش ـ كېلىش قىلىپ يۈردۇق، ئاستا ـ ئاستا پىكىرلىرىمىز بىر يەردىن چىقىشقا باشلىدى. شۇنداق قىلىپ بىز بىلەن بىر نىيەتتىكى باشقا بىرنەچچە ياش كېلىشىپ، «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتىنى[161] قۇردۇق، مەقسىتىمىز كىتابخانلارنى شەرقىي ۋە شىمالىي ياۋروپانىڭ ئەدەبىياتى ۋە چەت ئەللەرنىڭ ئويما رەسىملىرى بىلەن تونۇشتۇرۇش ئىدى، چۈنكى بىز ھەممىمىز ئۆز يېرىمىزدە مەزمۇت، ساغلام ئەدەبىياتنى ئۆستۈرۈش لازىم، دەپ قارايتتۇق. كۆپ ئۆتمەي، 10 كۈندە بىر چىقىدىغان «سەھەر غۇنچىسى» ژۇرنىلى[162]، «يېقىنقى زامان دۇنيا ھېكايىلىرى»[163]، «سەنئەت گۈلزارلىقىنىڭ سەھەر غۇنچىلىرى»[164] دېگەن توپلاملارنى چىقاردۇق. ئىش ئەنە شۇنداق يول بىلەن كېتىۋەردى، ئەمما شۇ قاتاردا «لوگۇ، خۇڭئېرنىڭ تاللانغان سۈرەتلىرى» دېگەن كىتاب شاڭخەيدىكى «سەنئەتكار»نى سۈپۈرۈپ تاشلاش، يەنى لىڭفېن[165] دېگەن قەغەز يولۋاسنى يىرتىپ تاشلاش ئۈچۈن نەشر قىلىنغانىدى.

رۇشىنىڭ قولىدا پۇل يوق ئىدى، ئۇ باسما خىراجىتى ئۈچۈن بىر يەردىن 200 نەچچە دوللار قەرز قالغان. قەغەز سېتىۋېلىشتىن باشقا ئىشلارنى — يەنى ماقالىلەرنى كۆرۈپ چىقىش ۋە باشقا ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى — باسما زاۋۇتىغا يۈگۈرۈش، رەسىملەرنى قېلىپقا ئالدۇرۇش، كوررېكتورلۇق قىلىش قاتارلىق ئىشلارنى رۇشىنىڭ ئۆزى بېجىرگەن. لېكىن، ئىشنىڭ كۆپىنچە كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقمىغانلىقى تىلغا ئېلىنغاندا، ئۇ ھەر دائىم قوشۇمىسىنى تۈرەتتى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئەسەرلىرىنىڭ ھەممىسىدە ئۈمىدسىزلىك چىقىپ تۇرغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس ئىدى، ئۇ ئادەملەرگە ياخشى دەپ ئىشىنەتتى، بەزىدە مەن ئۇنىڭغا ئادەملەرنىڭ قانداق قىلىپ كىشىلەرنى ئالدايدىغانلىقى، دوستلىرىغا قانداق خىيانەت قىلىدىغانلىقى، قانداق قىلىپ قان

شورايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەرسەم، ئۇنىڭ چېھرىسى ئېچىلىپ كېتەتتى، ئۇ بىرئاز خىرەلىشىپ قالغان كۆزلىرىنى ھەيران بولغان ھالدا يوغان ئېچىپ، «شۇنداقمۇ بولارمۇ؟ ئۇنچىۋالا ئەمەستۇر؟...» دەپ ئېتىراز بىلدۈرەتتى.

«سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى ئۇزۇن ئۆتمەيلا يېپىلدى. نېمە سەۋەبتىن يېپىلغانلىقىنى ئېيتقۇممۇ كەلمەيدۇ. قىسقىسى، رۇشىنىڭ غايىچان كاللىسى ھەممىدىن ئاۋۋال پەشۋاغا ئۇچرىدى، ئۇنىڭ ھەممە كۈچى بىكارغا كەتكەننىڭ ئۈستىگە قەغەزنىڭ ھەققىنى تۆلەش ئۈچۈن 100 دوللار قەرز ئېلىشقا توغرا كەلدى. كېيىن ئۇنىڭ مېنىڭ «كىشىلەرنىڭ ئىچىدە ئوغا قاينايدۇ»[166] دېگەن سۆزلىرىمگە بولغان گۇمانىمۇ ئازايدى. بەزىدە ئۇ «شۇنداقمۇ بولارمۇ؟...» دەپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قوياتتى، شۇنداق بولسىمۇ ئىلگىرىكىدەكلا ئادەملەرگە ياخشى، دەپ ئىشىنەتتى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر تەرەپتىن، ئازراق بولسىمۇ دىرىنى تۆلىۋېلىش ئارزۇسى بىلەن «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتىدىكى ئۆزىگە تېگىشلىك قالدۇق كىتابلارنى «ئەتە» ۋە «نۇرلۇق جۇڭگو» كىتابخانىلىرىغا ئاپىراتتى، يەنە بىر تەرەپتىن، قەلەم ھەققى تېپىپ قەرزلىرىنى تۈگىتىش ئۈچۈن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تەرجىمە قىلىشقا بېرىلەتتى. ئۇ «دانىيە ھېكايىلىرى»[167] نى، ماكسىم گوركىينىڭ «ئارتامانوفلارنىڭ ئىشى»[168] دېگەن رومانىنى تەرجىمە قىلىپ «تىجارەت نەشرىياتى»غا سېتىپ بەرگەن. بۇ تەرجىمە ماقالىلىرى بۇلتۇرقى يېغىلىقتا كۆيۈپ كەتكەن بولسا كېرەك.

رۇشىنىڭ گىرىلىكى ئاستا ـ ئاستا تۈگەشكە باشلاپ، ئاخىرىدا ئۇ كوچىدا بىر يۇرتلۇق ئاياللار ياكى دوستلىرى بىلەن بىللە يۈرۈشكە جۈرئەت قىلىدىغان بولۇپ قالدى، ئەمما ئۇ ئاز دېگەندە ئۈچ ـ تۆت قەدەم ئارىلىق قالدۇرۇپ يۈرەتتى. بۇ ئانچە ئوبدان چارە ئەمەس ئىدى، بەزىدە كوچىلاردا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ

قالغان چاغلىرىمدا، ئۇنىڭ ئارقىسىدا ياكى ئۇنىڭ ئوڭ، ياكى سول تەرىپىدە بىرنەچچە قەدەم ئارىلىق تاشلاپ كېلىۋاتقان ياش ۋە چىرايلىق بىرەر قىزنى كۆرۈپ قالسام، ئۇنىڭ دوستى شۇ بولسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلاتتىم. ئەمما، ئۇ مەن بىلەن بىللە يۈرگەندە، ماڭا ناھايىتى يېقىن ماڭاتتى، ھەتتا مېنى ئاپتوموبىل ياكى تىراموۋايغا سوقۇلۇپ ئۆلۈپ قالمىسۇن دېگەندەك، مېنى قولتۇقلىۋالاتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ كۆزى ئاجىز تۇرۇپ يەنە ماڭا شۇنچىۋالا غەمخورلۇق قىلىۋاتقانلىقىغا تەشۈشلىنەتتىم، ھەر ئىككىمىز يول بويى ناھايىتى خاتىرجەمسىزلىنەتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن زۆرۈر تېپىلغاندا ئىلاجسىزلىقتىنلا ئۇنىڭ بىلەن بىللە يۈرمىسەم، باشقا ۋاقىتلاردا ئانچە بىللە يۈرمەيتتىم. مەن راستىنلا ئۇنىڭ ناھايىتى قەدىنىلىۋاتقانلىقىنى سېزەتتىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈمۇ قەدىنىلىپ كېتەتتىم.

مەيلى كونا پەزىلەت ياكى يېڭى پەزىلەت نۇقتىسىدىن بولسۇن، ئۆزىگە زىيانلىق بولسىمۇ، لېكىن باشقىلارغا پايدىلىق ئىشلا بولىدىكەن، ئۇ دەرھال ئۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالاتتى.

ئۇ ئاخىر ئۆز يولىنى قەتئىي ئۆزگەرتتى. بىر كۈنى ئۇ ماڭا ئەسەرلەرنىڭ مەزمۇنىنى ۋە شەكلىنى بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزگەرتىدىغانلىقىنى ئۈچۈق ئېيتقانىدى. مەن: بۇ سىز ئۈچۈن قىيىنراق بولارمىكىن، چۈنكى قىلىچۇازلىققا ئۆگىنىپ قالغان ئادەم توقماق ئالسا قانداق بولىدۇ، دېدىم. ئۇ: «ئۆگەنسىلا بولىدۇ!» دەپ ئىخچام جاۋاب بەردى.

ئۇنىڭ دېگىنى قۇرۇق سۆز ئەمەس ئىدى. ئۇ راستىنلا باشقىدىن ئۆگىنىشكە باشلىدى. شۇ كۈنلەردە ئۇ ئۆزىنىڭ دوستى فېلىك كېلىك خانىمنى مېنىڭ قېشىمغا باشلاپ كەلدى، بىرئاز پاراڭلاشتۇق، ئاخىر فېلىك كېلىك خانىمدىن ئۆزۈمنى چەتلەشتۈرۈدۇم، فېلىك كېلىك خانىمنى بىرئاز رومانتىك ئىكەن، ئالدىراقسان

ئىكەن، دەپ گۇمان قىلدىم؛ رۇشىنىڭ يېقىندىن بېرى چوڭ رومان يېزىشقا قىزىقىۋاتقانلىقى مانا شۇ خانىمنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بولسا كېرەك، دېگەن گۇمانغىمۇ كەلدىم. لېكىن، يەنە رۇشىنىڭ ئىلگىرىكى قەتئىيلىك بىلەن بەرگەن جاۋابى مېنىڭ ئەمەلىيەتتە ھۇرۇنلۇقىنى تەشەببۇس قىلىدىغان يارامغا تەگكەنلىكى ئۈچۈن ئەنتىمنى فېلىك كېلىك خانىمدىن ئالغان ئوخشايمەن، دەپ ئۆزۈمدىن گۇمانلىنىپمۇ قالدىم. ئەسلىدە مەن ئۆزۈمنىمۇ يۇز كۆرۈشۈشتىن قورقۇپ يۈرگەن ھېلىقى ئەسەبىي ۋە لېكىن ئىززەت - نەپسى بار ئەدەبىياتچى ياشلاردىن پاراسەتلىك ئەمەس ئىدىم. بۇ خانىمنىڭ تېنى ئاجىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھۆسن - جامالى كۆرۈمسىز ئىدى.

3

ھېلىقى ماڭا تونۇش بولغان بەي ماڭنىڭ «بوز يەر ئاچقۇچى»[169] ژۇرنىلىغا شېئىر يېزىپ تۇرىدىغان يىن فۇ ئىكەنلىكىنى «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» قۇرۇلغاندىن كېيىنلا بىلدىم. بىر كۈنى مەجلىسكە بارغىنىمدا ئامېرىكا مۇخبىرى تەرىپىدىن يېزىلغان: «جۇڭگودىكى سايادەت خاتىرلىرى» دېگەن كىتابنىڭ نېمىسچە تەرجىمىسىنى ئالغاچ بارغانىدىم. چۈنكى، يىن فۇنىڭ نېمىسچىنى مەشىق قىلىشىغا بىرئاز بولسىمۇ پايدىسى تېگەر، دەپ ئويلىغانىدىم، بۇنىڭدىن باشقا نىيىتىم يوق ئىدى، ئەمما ئۇ كەلمىدى. كىتابنى يەنە رۇشى ئارقىلىق بېرىشكە توغرا كەلدى.

لېكىن، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىلا قولغا ئېلىنىپ كەتتى، ھېلىقى كىتابنىمۇ مۇسادىرە قىلىنىپ «ئۇچ بالداق» لىق يەڭ بەلگىسى بار بىرنېمىلەرنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتتى.

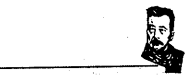

4

«ئەتە» كىتابخانىسى ژۇرنال نەشر قىلماقچى بولۇپ، رۇشەنى شۇ ژۇرنالنىڭ مۇھەررىرلىكىگە تەكلىپ قىلغانىكەن، ئۇ تەكلىپنى قوبۇل كۆرۈپتۇ؛ كىتابخانا مېنىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرىمنىمۇ نەشر قىلماقچى بولۇپ، رۇشەنى نەشر ھەققى توغرىسىدىكى مەسىلىلەرنى سوراپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا «شىمال يېڭىلىقلىرى» باسمىخانىسى بىلەن تۈزۈشكەن توختاملىرىمدىن بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ بەردىم، ئۇ توختام قەغىزىنى پۈكلەپلا يانچۇقىغا سالدى - دە، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى. شۇ چاغ 1931 - يىلنىڭ 16 - يانۋار كۈنى كېچىسى ئىدى. شۇ قېتىمقى ئۇچرىشىش بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئۇچرىشىشىمىز ھەم مەڭگۈلۈك ئايرىلىشىشىمىز بولۇپ قالىدىغانلىقىنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەنىكەنمەن.

ئىككىنچى كۈنى ئۇ بىر يىغىندا قولغا ئېلىنىپتۇ، ئۇنىڭ يانچۇقىدىن مەن كۆچۈرۈپ بەرگەن ھېلىقى توختاممۇ چىقىپ قاپتۇ، ئاڭلىسام، شۇ توختام مۇناسىۋىتى بىلەن ساقچى ئىدارىسى مېنى ئىزدەپ يۈرگۈدەك. توختامنىڭ كىتاب باستۇرۇش توغرىسىدىكى توختام ئىكەنلىكىدە گەپ يوق ئىدى، شۇنداق بولسىمۇ مەن ئۇنداق ناشايان ئورۇنغا بېرىپ دەۋالىشىشنى خالىمىدىم. «يۆ فېيىنىڭ قىسسىسى»[170] دېگەن كىتابقا قارىغاندا، بىر دانا راھىبنى يامۇلنىڭ دورغىسى بۇتخانا ئالدىغا ئىزدەپ كەلگەندە، ئۇ راھىب «خې لى كەلدى شەرقتىن، مەن يول ئالدىم غەربتىن» دېگەن بېيىتنى يېزىپ قالدۇرۇپ، ئىباەتخانىدا ئولتۇرغىنىچە «غايىب» بولۇپ كەتكەن. «شاھمەردان» لارغا ئۇمىد باغلىغىلى بولمىغاچقا، قۇللار بۇنى ئازاب - ئوقۇبەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ ئۆزلىرى ئارمان قىلىپ كەلگەن بىردىنبىر ياخشى ۋە ئەڭ كۆڭۈلدىكىدەك چارىسى قىلىۋالغان. مەن دانا راھىب ئەمەس، مېنىڭ نېرۋانى[171] ئەر-

كىنىلىكىم يوق، ئەكسىچە مەن ھايات ياشاشقا ھېرىسمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن قېچىپ كەتتىم[172].

دوستلىرىمدىن كەلگەن كونا خەتلەرنى شۇ كېچىسىلا كۆيدۈرۈپ تاشلىدىم - دە، ئايالىم بىلەن ئوغلۇمنى ئېلىپ، بىر يولۇچىلار سارىيىغا كەتتىم، بىرقانچە كۈن ئۆتمەيلا مېنى «قولغا ئېلىنىپتۇ»، «ئۆلتۈرۈلۈپتۇ» دېگەن گەپ - سۆزلەرنى ئاڭلىدىم. بىراق، رۇشى توغرۇلۇق خەۋەر يوق ئىدى. بەزىلەر، رۇشىنى پولىتسىيە ئادەملىرى «ئەتە» كىتابخانىسىغا ئاپىرىپ، مۇھەررىرمۇ، ئەمەسمۇسەن، دەپ سوراپتۇ دېيىشسە، بەزىلەر ئۇنى «شىمال يېڭىلىقلىرى» باسمىخانىسىغا ئاپىرىپ، «رۇشى دېگەن شۇمۇ، ئەمەسمۇ؟» دەپ سۈرۈشتۈرۈپتۇ، قولىغا كويزا سېلىنغانلىقىغا قارىغاندا، ئۇنىڭ مەسلىسى ئېغىر ئوخشايدۇ، دېيىشەتتى. لېكىن، مەسلىنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

مەن ئۇنىڭ تۇرمىدە تۇرۇپ يۈرتداشلىرىغا[173] يازغان ئىككى پارچە خېتىنى كۆرگەنىدىم. بىرىنچى خېتىدە مۇنۇلار يېزىلغان:

«مېنى تۇنۇگۈن 35 مەھبۇس بىلەن بىللە (بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە نەپەر ئايال بار) لۇكۇڭاغا ئەكېلىشتى، كېچىسى ھەممىمىزنىڭ پۇتىغا كىشەن سېلىپ، سىياسىي مەھبۇسلارغا كىشەن سېلىشتا يېڭى رېكورت يارىتىشتى. بىزنىڭ مەسلىمىزنىڭ چېتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ، يېقىن ئارىدا تۇرمىدىن چىقالمىسام كېرەك، كىتابخانىدىكى ئىشلارنى ماڭا ۋاكالىتەن بېجىرىپ قويارسىز. ھازىر ئەھۋالىم يامان ئەمەس، يىن فۇدىن نېمىسچە ئۆگىنىۋاتىمەن، بۇ ئەھۋالىمدىن جۇ ئەپەندىنى خەۋەردار قىلىپ قويارسىز، جۇ ئەپەندى ئەندىشە قىلمىسۇن، بىزنى تېخى قىيىن - قىستاققا ئالمىدى. تۇرمە ۋە ساقچى ئىدارىسى جۇ ئەپەندىنىڭ تۇرار جايىنى مېنىڭدىن

بىرقانچە مەرتەم سورىدى، لېكىن مەن نەدىن بىلەي؟ مەندىن ئەندىشە قىلماڭلار.

ئامانلىقىڭىزنى تىلەپ:

جاۋشياۋشۇڭ

11 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى»

يۇقىرىدىكىلەر خەتنىڭ ئالدى تەرىپىگە يېزىلغان، ئەمدى ئۇ-نىڭ ئارقا تەرىپىگە يەنە مۇنداق سۆزلەر يېزىلغان:

«ماڭا تاماق يېيىش ئۈچۈن،

ئىككى ـ ئۈچ دانە تۇنىكە قاچا كېرەك،

ئەگەر كۆرۈشۈشكە رۇخسەت قىلىنمىسا،

قاچىلارنى جاۋشياۋشۇڭغا تەگسە بولىدۇ، دەپ تاپشۇرۇپ بەر-سەڭلار ماڭا تېگىدۇ».

بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، ئۇنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى مۇتلەق ئۆزگەرمىگەن؛ نېمىسچە ئۆگىنىشكە تېخىمۇ تىرىشقان. ئۇ مېنى خۇددى كوچىلاردا ماڭغان چاغدىكىدەكلا سېغىنىدىكەن. ئەمما، ئۇنىڭ خېتىدىكى بەزى گەپلەر توغرا ئەمەس. سىياسىي مەھبۇس-لارغا كىشەن سېلىشنى ئۇلار بىرىنچى قېتىم باشلاۋاتقىنى يوق. رۇشى بولسا، ھۆكۈمدارلار ناھايىتى مەدەنىي ئىدى، بىزگە كەل-گەندە ۋەھشىيلىشىپ كەتتى دەپ، ناھايىتى ئالىيجاناب ھېسابلا-غان. ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇنداق ئەمەس. دەرۋەقە، ئىككىنچى خېتى پۈتۈنلەي باشقىچە يېزىلغان، بۇ خەتتە فېڭ كېڭ خانىمنىڭ يۈز ـ كۆزى ئىششىپ كەتكەنلىكى قاتتىق ئېچىنىش بىلەن بايان قىلىنغان. ئەپسۇسكى، بۇ خەتنى كۆچۈرۈۋالماپتىمەن. شۇ كۈن-لەردە سۆز ـ چۆچەكلەرمۇ كۆپىيىپ كەتتى. رۇشنى پۇل تۆلەش

يولى بىلەن قۇتقۇزۇپ چىقىشقا بولىدىكەن، دېگۈچىلەرمۇ بولدى؛ رۇشنى نەنجىڭغا يۆتكەپ كېتىپتۇ، دېگۈچىلەرمۇ بولدى؛ ئەمما بۇ خەۋەرلەرنىڭ ھېچقايسىسى ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى. مېنىڭ ھال ـ ئەھۋالىمنى سوراپ خەت، تېلېگراممىلار ئەۋەتكۈچىلەرمۇ كۆپىيىپ كەتتى، ھەتتا بېيجىڭدا تۇرۇشلۇق ئاناممۇ دەردكە چىدە-ماي ئاغرىپ قاپتۇ. مەن بۇلارغا بىر ـ بىرلەپ خەت يېزىپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتتىم. شۇ ئىشلار بىلەن ئارىدىن 20 كۈنچە ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى.

سوغۇق بارغانچە كۈچەيمەكتە. رۇشنىڭ يوتقان ـ كۆرپىسى بارمىكىنتاڭ؟ بىزدە بولسا يوتقان ـ كۆرپە بار، تۇنىكە قاچىلارنى تاپشۇرۇۋالغانمىدۇ؟... لېكىن تۇيۇقسىزلا ئىشەنچلىك بىر خەۋەر يېتىپ كەلدى. رۇشى ۋە يەنە 22 كىشى 2 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنىگە ئۆتەر كېچىسى لۇڭخۇادىكى شەھەر قوغداش شتابىدا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلۈپتۇ، ئۇنىڭغا 10 پاي ئوق تېگىپتۇ.

ئەھۋال ئەنە شۇنداق بوپتۇ ـ دە!...

بىر كۈنى قاراڭغۇ كېچە، سارايىنىڭ ھويلىسىدا تۇراتتىم، ئەتراپقا ئەسكى ـ تۈسكى نەرسىلەر دۆۋىلەنگەن؛ كىشىلەرنىڭ ھەم-مىسى ئۇخلىشاتتى، ھەتتا ئايالىم بىلەن ئوغلۇممۇ ئۇخلاپ ياتاتتى. مەن شۇ چاغدا ئەڭ ياخشى دوستلىرىمدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىمغا، جۇڭگونىڭ ئەڭ ياخشى ياشلاردىن ئايرىلغانلىقىغا ئېچىندىم؛ ئۇ-چىمدە مۇڭغا چۆكتۈم، لېكىن ئۆزۈن يىلدىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن ئادىتىم بويىچە ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم ـ دە، تۆۋەندىكى مىسرالارنى توقۇدۇم:

«ئۆتەر باھار چاغلىرىم قاراڭغۇ تۇنده،
ئايالىم مەن بىلەن ئوغلۇممۇ ھەمدە.
مۇڭلۇق سەرگەردانىمەن ماتەمدە ـ غەمدە،

ساناقسىز ئاق ئىزلار ئىككى چېكەمدە.
كۆزىدىن ياش تامچىپ تۇرغان مېھرىبان
ئانامنى چۈشۈمدە پات ـ پات كۆرىمەن.
دوستلىرىم زۇلمەتتە بولغاندا قۇربان،
مەن بىر ئۆرتىنىمەن، مەن بىر كۆيىمەن.
دەريادەك شارقىراپ ئاققان قانلارنىڭ
غەزەپلىك نالىسىدىن يازمەن شېئىر.
مەن لەنەت!
ئالمىشىدۇ زالىم ۋاڭلارنىڭ
بايرىقى راۋاقتا ھەر كۈنىگە بىر.
مەسكىن ناخشام بىلەن چېكىمەن پەريات
سەجدىدە تۇرغاندەك ئېگىلگەن بېشىم.
ئاھ نۇر تۆكۈپ تۇرار ماڭا شۇ سۈمبات
ئاسماندا تولۇن ئاي ئوماق سىردىشىم».

ئەمما، شېئىرنىڭ ئاخىرقى ئىككى مىسراسى بۇرۇنقى ئۆز ئەينى ئەمەس. مەن بۇ شېئىرنى ئاخىر ياپونىيەدىكى بىر ناخشىچىغا[174] ئەۋەتىپ بەردىم.

ھەقىقەتەنمۇ جۇڭگودا ئۇ چاغلاردا بىرەر نەرسە يازغۇدەك ئورۇن يوق ئىدى، چۈنكى قەلەم ئىگىلىرى كونسېرۋا قۇتىسىدىنمۇ قاتتىق بەند قىلىنغانىدى. ئەسلىشىمچە، رۇشى يىل ئاخىرىدا ئۆز يۇرتىغا قايتىپ بىرئاز ۋاقىت تۇرغاندىن كېيىن شاڭخەيگە قايتىپ كەلگەندە، دوستلار ئۇنى ھايال بولۇپ قالدىك، دەپ ئەيىبلىگەندە، ئۇ ماڭا ئاپامنىڭ ھەر ئىككىلا كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغانىكەن، مېنى ئۆز يېنىدا كۆپرەك تۇرغىن دەپ تۇرسا، قانداقمۇ تاشلاپ كېتەلەيتتىم، دەپ ئاغرىنىپ بەرگەنىدى. مەن بۇ ئىككى كۆزىدىن ئايرىلغان ئانىسىنىڭ ئۆز ئوغلىغا قانچىلىك تارتىشىدىغانلىقىنى،

رۇشىنىڭ يۈرىكىنىڭ قانچىلىك مۇجۇلغانلىقىنى بىلەتتىم. «قۇتۇپ يۇلتۇزى» ژۇرنىلى نەشر قىلىنىشقا باشلىغاندا، رۇشى ھەققىدە بىرەر نەرسە يېزىشنى ئويلىغانىدىم، لېكىن مۇمكىن بولمىدى. ئاخىر يالغۇز ئۆزۈملا كۆڭلۈمدە بىلىدىغان رۇشىنىڭ خاتىرىسى بولۇپ قالسۇن دەپ، شۇ ژۇرنالغا كەيىس كوللۋىتس (Kathe kollwitz) خانىم تەرىپىدىن ئىشلەنگەن «قۇربان» ماۋزۇلۇق، غەمكىن ئانىنىڭ ئۆز ئوغلىنى تەقدىم قىلىۋاتقانلىقى تەسۋىرلەنگەن بىر پارچە ئويما سۈرەتنى تاللاپ بەردىم.

رۇشى بىلەن بىللە ھالاك بولغان تۆت نەپەر ياش ئەدەبىياتچىلاردىن لى ۋېيسېننى كۆرمىگەنمەن، خۇ يېپىننى ئاڭخەيدە بىرلا قېتىم كۆرگەن ۋە بىرنەچچە ئېغىزلا پاراڭ سېلىشقانىدىم. بۇلارنىڭ ئىچىدە ياخشىراق بىلىدىغىنىم بەي ماڭ يەنى يىن فۇ ئىدى. ئۇ مەن بىلەن خەت يېزىشقان ۋە ئۆزىنىڭ ماقالىلىرىنى ئەۋەتىپ تۇرغانىدى. لېكىن، ھازىر بۇ ماقالىلەرنىڭ بىرىنىمۇ تاپالمىدىم. بەلكى ئاشۇ 17 ـ كۈنى كېچىسى ئوتقا تاشلانغاندۇ، ئۇ چاغدا مەن تېخى بەي ماڭنىڭمۇ ئاشۇ قولغا ئېلىنغانلارنىڭ ئىچىدە بار ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتىم. لېكىن، ھېلىقى «پېتوفېنىڭ شېئىرلىرى» دېگەن توپلام قولۇمدا بار ئىكەن، مەن ئۇنى بىر قۇر ۋاراقلاپ قارىسام، ھېچ نەرسە تېپىلمىدى، پەقەت «Walspruch» (ئىبرەتلىك سۆز) نىڭ يېنىغا پولات قەلەم بىلەن يازغان تۆت مىسرا تەرجىمىسىلا بار ئىكەن:

«ھايات ھەممىدىن قىممەت،
ھاياتتىنمۇ قىممەت مۇھەببەت.
لېكىن كېچىمەن ھەر ئىككىسىدىن
ئەركىنلىك ـ ئازادلىق ئۈچۈنلا پەقەت!»

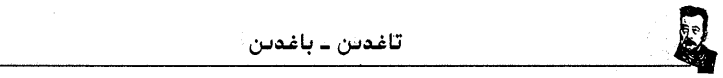

2 ـ بەتتە «شۇي پېيگىبن»[175] دېگەن سۆزمۇ يېزىلغانكەن. بۇ بەي ماڭنىڭ ئەسلي ئىسىم ـ فامىلىسى بولسا كېرەك.

ئالدىنقى يىلنىڭ بۇگۈنكى كۈنىدە مەن سارايغا يوشۇرۇنۇپ يۈرەتتىم. ئۇلار بولسا جازا مەيدانىغا يول ئالدى؛ ئۆتكەن يىلنىڭ بۇگۈنكى كۈنىدە، مەن گۈمبۇرلەپ ئېتىلىۋاتقان توپ ئاۋازلىرى ئىچىدە ئەنگلىيە كونسېسسىيىسىدە[176] قېچىپ يۈرگەنىدىم، ئۇلار بولسا، زېمىننىڭ ئاللىقانداق بىر يېرىگە كۆمۈلۈپ ياتتى، پەقەت مۇشۇ يىلنىڭ بۇگۈنكى كۈنىدە مەن ئۆزۈمنىڭ بۇرۇنقى ئۆيۈمدە ئولتۇرۇۋاتىمەن. كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇخلاپ ياتماقتا، ھەتتا ئايالىم بىلەن ئوغلۇممۇ ئۇخلاپ ياتماقتا. مەن ئەڭ ياخشى دوستلىرىمدىن ئايرىلىپ قالغانلىقىمغا، جۇڭگونىڭ ئەڭ ياخشى ياشلاردىن ئايرىلغانلىقىغا يەنە قاتتىق ئېچىنىپ، غەزەپ ـ نەپرەت ئىچىدە مۇڭغا چۆكتۈم، لېكىن ئۆزۈن يىلدىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن ئادىتىم بويىچە ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم ـ دە، يۇقىرىقىلارنى يازدىم.

يېزىۋېرەي دېسەم، جۇڭگودا ھازىرقى كۈندە تېخى يازغۇدەك ئورۇن يوق. ياش ۋاقتىمدا شىياڭ زىچىنىڭ «ئۆتمۈشنى ئەسلەيمەن»[177] دېگەن قەسىدىسىنى ئوقۇغىنىمدا، ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن بىرنەچچە مىسرالا يېزىپ، دەرھال ئاخىرىنى تۇگەتمەيلا يىغىشتۇرۇپ قويغانلىقىغا ئەجەبلەنگەنىدىم. ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئەمدى چۈشەندىم.

بۇ، ياش ئادەمنىڭ قېرىلار ئۈچۈن خاتىرە يېزىشى ئەمەس، مۇشۇ 30 يىل ئىچىدە كۆزۈمگە چېلىققان بىرمۇنچە ياشلارنىڭ قانلىرى قاتمۇ قات توپلىنىپ، مېنى دەم ئالالماس دەرىجىدە كۆمۈۋەتتى، لاي ئىچىدىن كىچىككىنە تۆشۈك ئېچىپ، شۇ يەردىن نەپەس ئېلىش ئورنىغا ئەنە شۇ يۇقىرىقىدەك سۆزلىرىم بىلەن مۇشۇ ماقالىنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم.

ئاھ، بۇ قانداق دۇنيا؟! تۇن ئۇزۇن، يولمۇ يىراق، ئۇنتۇغىنىم، گەپ قىلمىغىنىم ياخشى بولسا كېرەك. لېكىن، ئۆزۈم بىلىمەنكى، مەن ئەسلەپ يازمىساممۇ، كەلگۈسىدە ئۇلارنى ئەسلەپ يازىدىغان ئادەملەر چىقىدۇ، ئۇلار ھەققىدە گەپ قىلىدىغان ۋاقىت كېلىدۇ...

2 ـ ئاينىڭ 7 ـ، 8 ـ كۈنلىرى

كىمنىڭ زىددىيىتى[178]

بېرنارد شاۋ (Ceorge Bernardshaw)[179] دۇنيانى ئايلىنىپ ئەمەس، دۇنيادىكى مۇخبىرلارنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقماقتا، دۇنيادىكى مۇخبىرلارنىڭ ئاغزاكى ئىمتىھانىغا جاۋاب بەرمەكتە، بىراق ئۇ بۇ ئىمتىھاندا لاياقەتسىز بولۇپ چىقتى.

ئۇ قارشى ئېلىنىشنى، مۇخبىرلارنى قوبۇل قىلىشنى خالىمىسمۇ، ئەتەي ئۇنى قارشى ئېلىشتى، زىيارەتتىن كېيىن ئاز ـ تولا تەنە سۆزلەرنى قىلىشتى.

ئۇ ئۆزىنى ئۇياق ـ بۇياققا قاچۇرۇپ يۈرگەن بولسىمۇ، ئەتەي ئۇنى ئىزدىشىپ يۈردى، ئىزدەپ تاپقاندىن كېيىن، بىرمۇنچە ماقالىلەرنى يېزىشتى، ئاندىن ئۇنى ئەتەي ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇستا ئىكەن، دېيىشتى.

ئۇ سۆز قىلىشقا خۇشتار بولمىسمۇ، ئەتەي ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشتى، ئۇ ئارتۇق سۆز قىلمىسا، ئەتەي ئۇنى كوچىلاپ كۆپ سۆزلەتكۈزدى. ئۇ كۆپ سۆزلىسە، ئۇنىڭ سۆزىنى گېزىتكە ئەينەن بېسىشقا جۈرئەت قىلالماي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كۆپ سۆزلىۋەتتى، دەپ ئاغرىنىشتى.

ئۇ راست گەپ قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەتەي ئۇنى چاقچاق گەپ قىلىۋاتىدۇ، دېيىشىپ، ئۇنىڭغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى، يەنە كېلىپ ئۇنىڭدىن ئۆزى كۈلمىدى، دەپ ئاغرىنىشتى.

ئۇ توز گەپ قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەتەي كىنايە قىلىۋاتىدۇ، دەپ، ئۇنىڭغا قاراپ قاقاقلاپ كۈلۈشتى ـ دە، يەنە كېلىپ ئۇنىڭ

دىن ئۆز ـ ئۆزىنى ئاقىل چاغلىدى، دەپ ئاغرىنىشتى.

ئۇ ئەسلىدە مەسخىرىچى بولمىسىمۇ، ئەتەي ئۇنى مەسخىرىچى ئىكەن، دېيىشتى، يەنە كېلىپ شۇ مەسخىرىچىنى كۆزگە ئىلىشمىدى ھەمدە بىمەنە مەسخىرىلەر بىلەن ئۇنى مەسخىرە قىلىشتى.

ئۇ ئەسلىدە قامۇس ئەمەس ئىدى، ئەتەي ئۇنى قامۇس دەپ بىلىپ، ئۇنىڭدىن ئۇنى ـ بۇنى سوراشتى، تاغدىن ـ باغدىن گەپ ئاچتى، جاۋابىنى ئاڭلاپ، تەڭسىزلىك ھېس قىلىشتى، گويا ئەسلىدە ئۆزلىرى ئۇنىڭدىن ئەقىللىقراقتەك.

ئۇ ئەسلىدە سەيلە قىلغىلى كەلگەنىدى، ئەتەي ئۇنى داۋلى سۆزلەشكە مەجبۇرلاشتى، بىرنەچچە ئېغىز گەپ قىلىۋىدى، ئۇلار ئاڭلاپ مالال بولۇپ، ئۇ «قىزىللىشىشنى تەشۋىق قىلغىلى كەپتۇ» دېيىشتى.

بەزىلەر ئۇنى كۆزگە ئىلمىدى، چۈنكى ئۇ مارکسىزمچى ئەدەب ئەمەس ئىدى. ئۇ مارکسىزمچى ئەدەب بولۇپ قالغان بولسا، ئۇنى كۆزگە ئىلمايدىغانلار ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمىسىلا بولاتتى.

بەزىلەر ئۇنى كۆزگە ئىلمىدى، چۈنكى ئۇ ئىشچى بولمىغاندىدى. لېكىن، ئۇ ئىشچى بولغان بولسا، شاڭخەيگە كەلمىگەن بولاتتى. ئۇ ھالدا ئۇنى كۆزگە ئىلمايدىغانلار ئۇنى كۆرەلمىگەن بولاتتى.

بەزىلەر يەنە ئۇنى كۆزگە ئىلمىدى، چۈنكى ئۇ ئەمەلىي ئىنقىلابچى ئەمەس ئىدى، ئەگەر ئۇ ئەمەلىي ئىنقىلابچى بولۇپ قالغان بولسا، نائۇلېن[180] غا ئوخشاش تۇرمىگە تاشلانغان بولاتتى. ئۇنى كۆزگە ئىلمايدىغانلارنىڭ ئىككىنچى ئۇنى تىلغا ئالغۇسى كەلمەيتى. ئۇ پۇلى بار تۇرۇقلۇق، ئەتەي سوتسىيالىزمنى سۆزلىدى. ئۇ ئەتەي ئىشچى بولۇۋالمىدى، ئۇ ئەتەي ساياھەت قىلىپ كەلدى. ئەتەي شاڭخەيگە كەلدى، ئۇ ئەتەي ئىنقىلابتىن ئېغىز ئاچتى، ئەتەي سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇستىدە توختالدى، ئۇ ئەتەي كىشىلەرنى ئارام

تاپقۇزمىدى...

شۇنىڭ بىلەن ئۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى.

بويى ئېگىز بولسىمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى، يېشى چوڭ بولسىمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى، چېچى ئاقارغان بولسىمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى، قارشى ئېلىنىشنى ياخشى كۆرمەسلىكىمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى، زىيارەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇشىمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى. خانىمى بىلەن ھېسسىي مۇھەببىتى ياخشى بولمىسىمۇ يىرگىنچلىك بولۇپ قالدى.

بىراق، ئۇ كەتتى، كىشىلەر تەرىپىدىن «زىددىيەتلىك» دەپ ھېسابلانغان بۇ بېرنارد شاۋ كەتتى.

لېكىن، مېنىڭچە، سەۋر ـ تاقەت قىلغان تۈزۈك، بۇنداق بېرناردشاۋنى ھازىرچە دۇنيا بويىچە تونۇلغان داڭدار ئەدىب دەپ تۇرايلى، غودۇڭشىپ يۇرۇپ، تىمىسقىلاپ يۇرۇپ داڭدار ئەدىبنى يوقاتقىلى بولمايدۇ. كۆپچىلىكنىڭ غودۇڭشىشىغا قويۇپ بېرىش ئۇچۇن، ئۇنىڭ بۇ يەردە بولغىنى تۈزۈك.

چۇنكى، زىددىيەتلىك بېرنارد شاۋ زاۋالغا يۈزلەنگەن چاغ ياكى بېرنارد شاۋنىڭ زىددىيىتى ھەل بولغان چاغ دەل ئىجتىمائىي زىددىيەت ھەل بولغان چاغ، ئۇ بىر ئويۇنچۇق ئەمەس.

2 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى

بېرنارد شاۋ بىلەن كۆرۈشۈش ۋە «بېرنارد شاۋ بىلەن كۆرۈشكىلى بارغان كىشىلەر» ھەققىدە خاتىرە[181]

مەن بېرنارد شاۋنى ياخشى كۆرىمەن. بۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ياكى تەرجىمىھالىنى كۆرۈپ قايىل بولغانلىقىمدىن ئەمەس، پەقەت قايسىبىر جايدا ئۇنىڭ بىرقانچە ئېغىز ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى، قايسىبىر كىشىدىن ئۇنىڭ ھەمىشە تۆرىلەرنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى ئېچىپ تاشلايدىغانلىقىنى ئاڭلىغانلىقىمدىن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغانمەن. بۇنىڭ يەنە بىر سەۋەبى بار. جۇڭگودىمۇ غەرب تۆرىلىرىنى دورايدىغانلار ھامان بار، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى دېگۈدەك بېرنار دشاۋنى ياخشى كۆرمەيدۇ. مەن بىزار بولغان ئادەملەرنى بىزار قىلغان كىشى، بەزىدە ماڭا ياخشى ئادەم بولۇپ تۇيۇلىدۇ.

ھازىر بېرنارد شاۋ جۇڭگوغا كەلمەكچى بوپتۇ، ئۇنى ئالايىتەن ئىزدەپ بېرىپ كۆرۈشۈش ئارزۇيۇمۇ يوق ئىدى.

16 ـ چېسلا چۈشتىن كېيىن، نېيشەن ۋەنزاۋ[182] ئەپەندى ئۆزگەرتىش تەھرىراتىنىڭ تېلېگراممىسىنى ماڭا كۆرسىتىپ، «بېرنارد شاۋنى بىللە بېرىپ يوقلاپ كەلسەك قانداق» دېدى. مەن «كۆرۈشۈپ كەلسەك كېلەيلى» دېدىم ـ دە، كۆرۈشۈش قارارىغا كەلدىم.

17 ـ چېسلا ئەتىگەندە، بېرنارد شاۋنىڭ قورۇقلۇققا چىقىشى — شاڭخەيدە بولۇشى كېرەك ئىدى، ئەمما ئۇنىڭ قەيەرگە مۆكۈنۈۋالغانلىقىنى ھېچكىم بىلەلمىدى، گويا ئۇنىڭ بىلەن زادى

كۆرۈشۈش نېسىپ بولمايدىغاندەك. شۇنداق قىلىپ يېرىم كۈن ئۆتۈپ كەتتى، چۈشتىن كېيىن، سەي ئەپەندىدىن: بېرنارد شاۋ سۇئال خانىم[183] نىڭ ئۆيىدە، چۈشلۈك تاماقتا، چاپسان بېرىڭ، دېگەن ئۇچۇر كەلدى.

مەن سۇئال خانىمنىڭ ئۆيىگە يېتىپ بېرىپ، مېھمان كۈتۈش زالىنىڭ بىقىنىدىكى بىر كىچىك ئۆيىگە كىرسەم، بېرنارد شاۋ يۇمىلاق جوزىنىڭ تۆرىدە ئولتۇرۇپ، باشقا بەش كىشى بىلەن بىللە تاماق يەۋاتقانىكەن. قايسىبىر يەردىدۇر، ئاللىقاچان، ئۇنىڭ سۆزىنى كۆرگەنىدىم ۋە بۇ دۇنياغا تونۇلغان مەشھۇر ئادەم دېگەن گەپنى ئاڭلىغانىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن داڭدار ئەدىب دېگەن ئوي كاللامدا چاقماق تېزلىكىدە پەيدا بولۇپ ئۆتتىيۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ھېچقانداق بىر بەلگىسى يوق ئىدى. ئەمما، مېنىڭچە، ئۇنىڭ قارەڭ ئاقارغان چاچلىرى، ساغلام قىياپىتى، خۇشخوي چىرايى نەمۇنىلىك سۆزەت سۆپىتىدە سىزىلغاندا، ناھايىتى مۆۋەپپەقىيەتلىك بولۇپ چىقىشى تۇرغان گەپ ئىدى.

چۈشلۈك تاماق يېيىلىشكە باشلانغىنىغا خېلى بولغاندەك قىلاتتى. تاماق ناھايىتى ئاددىي بولۇپ، گۆشسىز سەيلەر تىزىلغان. ئاق رۇسلارنىڭ ئاخباراتىدا نۇرغۇن كۆتكۈچىلەر ئىشقا سېلىنغان دەپ قىياس قىلىنغان؛ ئەمەلىيەتتە بىرلا ئاشپەز سەي يەتكۈزۈپ بەرگەن.

بېرنارد شاۋ ئانچە كۆپ يېمىدى، ئېھتىمال تاماق يېيىشكە كىرىشكەن چاغدا تازا يېگەن بولۇشى مۇمكىن، ئاربىلىقتا ئۇ چوكا ئىشلەتتىيۇ، قاملاشتۇرالمىدى، قىسالمىدى، لېكىن كىشىنى قايىل قىلارلىق يېرى شۇكى، ئۇ بارا ـ بارا قاملاشتۇرۇپ، ئاخىر بىرەر نەرسىنى قىسۇالالىغۇدەك بولدى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ناھايىتى مەمنۇنىيەتلىك بىلەن كۆپچىلىكنىڭ چىرايىغا بىر ـ بىرلەپ قاراپ چىقتى، بىراق ھېچكىم بۇ مۇۋەپپەقىيەتكە دىققەت

قىلمىدى.

تاماق يەۋاتقان چاغدىكى بېرنارد شاۋنىڭ مەسخىرىچى ئىكەنلىكىنى قىلچىمۇ ھېس قىلمىغانىدىم، سۆزلىرىمۇ ئادەتتىكىچە بولغانىدى. مەسىلەن، ئۇ دوست ـ ئاغىنە تۇتۇش ناھايىتى ياخشى، ئۇزاققىچە بارىدى ـ كەلدى قىلىشقىلى بولىدۇ؛ ئاتا ـ ئانا، ئاكا ـ ئۇكا دېگەنلەرنى كىشى ئۆزى ئەركىن تاللىۋالالمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلاردىن ئايرىلىپ كېتىشكىمۇ توغرا كېلىدۇ، دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى قىلغانىدى.

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئۇچ قېتىم سۇرەتكە چۈشتۇق، قاتاردا تۇرۇۋۇدىم، ئۆزۈمنى باشقىلاردىن پاكار ھېس قىلدىم. مۇبادا يەنە 30 ياش كىچىك بولغان بولسام، مېنىڭ بويۇنۇنى ئۇزارتىدىغان گىمناستىكا ئوينىشىمغا توغرا كېلەتتى...

سائەت 2 لەردە قەلەمكەشلەر جەمئىيىتى (Pen Club)[184] دا قارشى ئېلىش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. موتسكىلىتقا ئولتۇرۇپ بىللە باردۇق، ئەسلىدە بارغىنىمىز «دۇنياڭ بىلىم يۇرتى» دەپ ئاتالمىدىغان چوڭ بىر بىنا ئىكەن، بىناغا چىقساق، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئۇچۇن ئەدەبىيات ـ سەنئەت دەيدىغان ئەدىب ـ سەنئەتچىلەر، مىللەتپەرۋەر ئەدىبلەر، داڭدار ئايالار، چاڭچىلە ئارتىسلىرىنىڭ كاتتاۋاشلىرى قاتارلىقلار بولۇپ تەخمىنەن 50 چە ئادەم شۇ يەرگە جەم بولۇپ، ئاللىقاچان ساقلاپ تۇرغانىكەن. ئۇلار بېرنارد شاۋنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىپ، خۇددى «بۇيۇك ئەنگلىيە قامۇسى»نى ۋاراقلاپ بىرنېمە ئاختۇرغاندەك، ئۇنىڭدىن ھەرخىل، ھەر ياڭزا مەسىلىلەرنى سورىغىلى تۇردى.

بېرنارد شاۋمۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ: جانابلىرىڭلارنىڭ ھەممىسى ئەدىبلەر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەدەبىيات ـ سەنئەت دېگەن نەرسىدىن تولۇق خەۋەردارسىلەر، رول ئېلىپ چىققۇچىلارغا كەلسەك، ئۇلار ئەمەلىي ئورۇندىغۇچىلار، شۇنىڭ ئۈچۈن مەندەك

پەقەت يېزىشنىلا بىلىدىغان ئادەمدىن چوشەنچىسى خېلى ئارتوق، بۇنىڭدىن باشقا يەنە دەيدىغان نېمە گېپىم بولسۇن. قىسقىسى، مەن بۇگۈن خودىدى هايۋانات باغچىسىغا كېلىپ هايۋانلارنى كۆرگەندەك بولدۇم، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، ئەمدى رازى بولغانسىلەر، ۋەهاكازا... دېدى.

كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ كەتتى. ئېھتىمال ئۇلار بۇ گەپنى مەسخىرە دەپ هېسابلاشقان بولسا كېرەك.

مېي لەنفاك[185] دوكتور ۋە باشقا مەشھۇر ئەربابلارنىڭ سوئال ـ جاۋابلىرىمۇ بولدى، ئەمما ئۇ سوئال ـ جاۋابلار بۇ يەردە قىسقارتىۋېتىلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن بېرنارد شاۋغا سوۋغا تەقدىم قىلىش مۇراسىمى بولدى. سوۋغىنى چىرايلىق يېگىت دەپ نام چىقارغان شياۋشۇنمېي[186] ئاچقتى، سوۋغا — بىر قۇتا ئىچىگە قويۇلغان، لاي بىلەن ياسالغان بىر چاڭچىلىكەشنىڭ يۈز گىرىمى قىلىنغان مودېلى ئىدى، يەنە بىر خىلى، ئاڭلىشىمچە، چاڭچىلە كىيىملىرى ئىكەن، ئۇ قەغەز بىلەن ئوراقلىق بولغاچقا، ئۇنى كۆرەلمىدىم. بېرنارد شاۋ ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ ئالدى. جاك روگو[187] جانابلىرىنىڭ كېيىن ئېلان قىلغان ماقالىسىگە قارىغاندا، بېرنارد شاۋ بىرنەچچە ئېغىز گەپ سورىغانمىش، جاك روگو جانابلىرىمۇ ئۇنى گەپ بىلەن چېقىۋالغانمىش، بىراق بېرنارد شاۋ ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالمىغانمىش. ئەمما، مەنمۇ هەقىقەتەن ئاڭلىغىنىم يوق.

بەزىلەر ئۇنىڭدىن سەي يېيىش مەسلىكىنىڭ سەۋەبلىرىنى سورىدى. بۇ چاغدا سوراقتا تارتىدىغانلاردىن بىرنەچچىسى پەيدا بولدى، مەن بۇ يەردە تاماكا يۆگەشنىڭ بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، تاشقىرى قى ئۆيگە چىقىپ كەتتىم.

مۇخبىرلار بىلەن كۆرۈشۈشنىڭ چەكلىمىسى بولغانلىقى ئۈ-



چۈن، يەنە سۇڭ خانىمنىڭ ئۆيگە قايتىپ باردۇق. ئۇ يەردە ئاللىقاچان 40 — 50 ئادەم ساقلاپ تۇرغانىكەن. ئەمما، ئاران يېرىمى كىرگۈزۈلدى، ئالدى بىلەن مۇ سۈنيى[188] ئەپەندى ۋە تۆت ـ بەش ئەدەب، مۇخبىرلاردىن جۇڭگونىڭ ئالتە مۇخبىرى، ئەنگلىيەنىڭ بىر مۇخبىرى، ئاق رۇسلار (بىلوروسىيە) نىڭ بىر مۇخبىرى، بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئۈچ ـ تۆت نەپەر مۇخبىر بار ئىدى.

ئارقىدىكى هويلىدىكى چىمەنلىكتە بېرنارد شاۋنى مەركەز قىلىپ مۇخبىرلار يېرىم دۇگىلەك شەكىلدە تىزىلىپ تۇردى، شۇنىڭ بىلەن مۇخبىرلار دۇنيانى ساياهەت قىلدۇق دېگەننىڭ ئورنىدا، ئۆزلىرىنىڭ سۆزمەن ئەپت ـ بەشىرىلىرىنى كۆرگەزمە قىلىشقا باشلىدى. بېرنارد شاۋ يەنە هەرخىل ـ هەر ياڭزا سوئاللارغا دۇچ كەلدى، خودىدى «بۇيۇك ئەنگلىيە قامۇسى» ۋاراقلاپ ئاختۇرۇلۇۋاتقاندەك.

بېرنارد شاۋنىڭ كۆپ سۆزلىگۈسى يوقتەك قىلاتتى، ئەمما سۆزلىمىسە، مۇخبىرلار زادى ئۇنمايتتى، ئاخىر ئۇ سۆزلەشكە باشلىدى، سۆز ئۆزىراپراق كەتتى، بۇ چاغدا مۇخبىرلارنىڭ خاتىرە يېزىشلىرى بارا ـ بارا ئازىيىپ كەتتى.

مېنىڭچە، بېرنارد شاۋ هەقىقەتەن مەسخىرىچى ئەمەس ئىدى، چۈنكى شۇنچىلىكلا سۆزلىيەلەيتتى.

«ئىمتىهان» تەخمىنەن سائەت تۆت يېرىمدا ئاياغلاشتى. بېرنارد شاۋ ناھايىتى چارچاپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. مەن مۇسۇن ئەپەندى بىلەن بىللە نېيسەن كىتابخانىسىغا قايتىپ كەتتۇق.

ئىككىنچى كۈنىدىكى خەۋەرلەر بېرنارد شاۋنىڭ سۆزلىگەنلىرىدىن ناھايىتى قالتىس بولۇپ چىقتى. ئوخشاش بىر ۋاقىتتا، ئوخشاش بىر جايدا، ئوخشاش ئاڭلانغان سۆزلەر بىر ـ بىرىگە ئوخشاشمىغان هالدا خاتىرىلەنگەنىدى. گويا ئىنگلىزچىنىڭ چۈ-

شەندۈرۈلۈشى ئاڭلىغۇچىلارنىڭ قۇلاق رايىغا قاراپ ئۆزگىرىدىغان-
دەك. مەسىلەن ئالايلۇق، جۈڭگو ھۆكۈمىتى ھەققىدە ئىنگلىزچە
بېرىلگەن خەۋەردە[189] بېرنارد شاۋ: جۈڭگولۇقلار ئۆزلىرى قايىل
بولغان كىشىنى تاللاپ ھۆكۈمدار قىلىشى كېرەك، دېگەن؛ ياپونچە
بېرىلگەن خەۋەردە[190] بېرنارد شاۋ جۈڭگو ھۆكۈمىتىدىن بىرنەچە-
چىسى بار، دېگەن؛ خەنزۇچە بېرىلگەن خەۋەردىكى[191] بېرنارد
شاۋ ياخشى بولغانلىكى ھۆكۈمەت ھامان خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېرە-
شەلمەيدۇ، دېگەن.

مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، بېرنارد شاۋ مەسخىرىچى بولماس-
تىن، بىر ئەينەك ئىكەن.

ئەمما، خەۋەرلەردە بېرنارد شاۋ ھەققىدە بېرىلگەن باھالار
ئومۇمەن يامان بولدى. ھەركىم ئۆزلىرى ياخشى كۆرگەن، ئۆزلە-
رىگە پايدىلىق بولغان كىنايە مەسخىرىلەرنى ئاڭلىدى، شۇنىڭ
بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئۆزلىرىنى بىزار قىلىدىغان، ئۆزلىرىگە
زىيانلىق بولغان مەسخىرىلەرنىمۇ ئاڭلىدى. يەنە شۇنىڭ بىلەن
ھەركىم ئۆز ئالدىغا بۇ مەسخىرىلەر ئارقىلىق بېرنارد شاۋنى پەقەت
بىر مەسخىرىچى ئىكەن، دەپ مەسخىرە قىلىشتى.

مەسخىرە مۇسابىقىسىدىن ئىبارەت بۇ نۇقتىدا، مېنىڭچە،
يەنىلا بېرنارد شاۋ تەرەپ ئۇلۇغ بولۇپ چىقتى.

مەن بېرنارد شاۋدىن ھېچنېمىنى سورىمىدىم؛ بېرنارد شاۋمۇ
مەندىن ھېچنېمىنى سورىمىدى. كۆتمىگەن يەردىن مۇسۇن ئەپەندى
مەندىن: بېرنارد شاۋ ھەققىدە بىر پارچە تەسىرات يېزىپ بېرىشمە-
نى تەلەپ قىلدى. باشقىلارنىڭ يازغان تەسىراتلىرىنى پات ـ پات
كۆرۈپ تۇردۇم، خۇددى بىر كۆرۈپلا كىشىنىڭ چىن قەلبىنى
بىلىۋالىدىغاندەك يېزىپ چىقىپتۇ، ئۇلارنىڭ كۆزىتىشلىرىنىڭ
ئۆتكۈرلۈكىگە ھەقىقەتەن قايىلمەن. ئۆزۈمگە كەلسەم، رەمبال
كىتابىنى ۋاراقلاپ باققىنىم يوق، شۇڭا مەشھۇرلارغا يولۇققان

تەقدىردىمۇ، ماڭا ۋالاقلاپ تەسىرات سۆزلەتكۈزۈش كويىدا يۈرگەن-
لەرلا بولسا، ئۇ ھالدا مەن ھېچنېمىنى دەپ بېرەلمەيمەن.

لېكىن، ئالايىتەن توكيودىن شاڭخەيگە كىشى كېلىپ، مې-
نىڭ يېزىشىمنى تەلەپ قىلغانىكەن، مۇشۇنداق بىر نەرسىنى يې-
زىپ ئەۋەتىشكە مەجبۇر بولدۇم ـ دە، دېگەننى بوينۇمدىن ساقىت
قىلدىم.

1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى كەچتە.
(3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى شۇي شا «ئۆزگەرتىش» نىڭ
4 ـ ئايدىكى پەۋقۇلئاددە ساندىن تەرجىمە قىلغان،
ئاپتور تۈزىتىپ چىققان)

«بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە» گە كىرىش سۆز[192]

ھازىرقى ئاتالمىش ئىنسانلار ئۆز بەدىنىنى مەيلى شايى ـ دۇردۇن، يۇڭ رەخت، داكا ـ ھىلھىلىلەر بىلەن بولسۇن، ئەيتا- ۋۇر بىرەر نەرسە بىلەن ئورىۋالمىدۇ. گادايلىشىپ قەلەندەر بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئاز دېگەندە بىرەر يىرتىق ئىشتاننى كىيىۋالـ- مىدۇ؛ ياۋايى ئادەم دەپ ئاتىلىدىغانلارمۇ ئالدى ـ كەينىنى بىرمۇنچە ئوت ـ چۆپ، يوپۇرماقلار بىلەن توسۇۋالمىدۇ. ئەل ـ جامائەت ئالدىدا كىيىملىرىنى ئۆزى سېلىۋەتكەنلەر ياكى كىيىمـ- لىرى باشقىلار تەرىپىدىن يىرتىۋېتىلگەنلەر، ئادەم سىياقىدىن چىقىپ كەتكەنلەر دېيىلمىدۇ.

ئادەم سىياقىدىن چىقىپ كەتكەنلەرنىمۇ يەنە كۆرىدىغانلار چـ- قمىدۇ. تۇرۇپ كۆرىدىغانلار، ئارقىسىدىن ئەگىشىپ يۈرۈپ كۆرىـ- دىغانلارمۇ بولمىدۇ، تۆرىلەر ئىچىدە خان ـ قىزلاردىن كۆزلىرىنى ئېلىپ قاچقاندەك قىلسىمۇ، بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقىدىن ئوغرىلىقـ- چە قانماي قاراپ قويىدىغانلىرى بولمىدۇ. قىسقىسى، ئۇلار باشقـ- لارنىڭ ياپيالىڭاچلىقىنى كۆرۈش كويىدا بولسىمۇ، لېكىن ئۆزلـ- رىنىڭ رەتلىك كىيگەن ئىشتان ـ كۆڭلەكلىرىنى ئاۋايلىشىدۇ.

كىشىلەرنىڭ سۆزلىرىمۇ كۆپىنچە «شايى ـ دۇردۇنلار» ھەتتا «ئوت ـ چۆپ»، «غازاڭ ـ يوپۇرماقلار» بىلەن ئوراقلىق بولمىدۇ. ئەگەر شۇ نەرسىلەر يىرتىۋېلىپ تاشلانسا، كىشىلەر ئۇنى ھەم ئاڭلاشقا خۇشتار بولمىدۇ، ھەم ئاڭلاشتىن قورقمىدۇ، ياخشى كۆر-

گەنلىكى ئۈچۈن ئولىشىپ كېلىدۇيۇ، ئەيىنىپ قورققانلىقلىرى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىگە بولغان بېسىم كۈچىنى ئازايتقىلى بولمىدىغان ئالايىتەن بىر نامنى بېرىدۇ ـ دە، بۇنداق سۆزلەرنى قىلغۇچىلارنى «مەسخىرىچى» دېيىشۈالمىدۇ.

بېرنارد شاۋ شاڭخەيگە يېتىپ كېلىشى بىلەنلا، تاگور[193] كەلگەن چاغدىكىدىنمۇ قىزىقچىلىق بولۇپ كەتتى، پىلنىئاك (Boris Pilniak) ۋە موران (Paul morand)[194] لارنى ئېغىزغا ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق. مېنىڭچە، بۇنىڭ سەۋەبىمۇ ئەنە شۇنىڭدا.

يەنە بىر سەۋەبى شۇكى، «مۇستەبتىلىك كىشىلەرنى كۈلكـ- لىك قىلىپ قويىدۇ»[195]، ئەمما بۇ ئەنگلىيىدىكى ئىش، بۇنىڭغا قەدىمكى زاماندىكىدەك «يولدا ئۈچراشقاندا سۆزلىشىشكە پېتىنماي قارىشىپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتىشىدىغان»[196] كىشىلەر جۈرئەت قىلالمايدۇ. بىراق، قانداقلا بولسۇن، زامان ئوخشاشماي قالدى، بىر قاقاقلاپ كۈلۈۋېلىش ئۈچۈن، كۆپچىلىك ئەجنەبىي مەسخىرـ- چىنىڭ بىر قېتىملىق «قىزىقچىلىقى»نى ئاڭلىۋالسا بولدى.

يەنە بىر سەۋەبى بار، ئۇنى بۇ يەردە ئېغىزغا ئالغۇم كەلمىدى.

دېمەك، ئالدى بىلەن ئۆزلىرىمىزنىڭ كۆڭلەك ـ ئىشتانلىرـ- دىن پەخەس بولۇشقا توغرا كېلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسىمىزـ- نىڭ ئارزۇ ـ تىلەكلىرى ئوخشاش بولماي قالدى. توكۇرلار ھاسا تۈتۈشنى تەشەببۇس قىلسا، تازلار شەپكە كىيىشنى ئارزۇ قىلىدۇ، ئۇپا ـ ئەڭلىك سۇرتۈۋالغانلار سېرىق چىراي خوتۇنلارنى مەسخىرە قىلىش كويىدا بولمىدۇ. مىللەتپەرۋەر ئەدىبلەر شۇنداقلارغا تايىنىپ ياپون ئارمىيىسىنى بېسىم بىلەن قايىل قىلدۇرماقچى بولۇشتى. ئەمما، ئۇنىڭ نەتىجىسى قانداق بولدى؟ كوت ـ كوت گەپلەر كۆپەيدى، بۇنىڭغا قاراپلا ئۇنىڭ نەتىجىسىنىڭ قانچىلىك بولغانلىـ- قىنى بىلۇۋالغىلى بولمىدۇ.

بېرنارد شاۋنىڭ ئۇلۇغلۇقى يەنە مۇشۇ يەردىكى، ئەنگلىيە

سىستېمىسىدىكى گېزىتلار، ياپونىيە سىستېمىسىدىكى گېزىتلار، ئاق رۇس سىستېمىسىدىكى گېزىتلار ئالدى بىلەن بەزى ئىغۋالارنى توقۇپ تارقاتتى؛ ئەمما ئاخىر ئۇلارنىڭ ھەممىسى بېرنارد شاۋغا قارشى ھۇجۇمغا ئۆتتى. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ ھەرگىز ئۆزىدىن جاھانگىرلارنىڭ پايدىلىنىشىغا ئىمكانىيەت بەرمەيدىغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. جۇڭگو گېزىتلىرىگە كەلسەك، ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى ئۇلار ئەسلىدىلا ئەجنەبىي جاناۋارلارنىڭ ئەگەشكۈچىلىرى. ئۇلارنىڭ ئەگەشكىنىگىمۇ خېلى ئۇزۇن بولۇپ قالدى. پەقەت «قارشى تۇرماسلىق» ياكى «ئىستراتېگىيىلىك مۇناسىۋەت» جەھەتتىلا ئۇلار ئۆز ئارمىيىسىنىڭ ئالدىدا ماڭىدۇ.

بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە بىر كۈن تۇرغان بولسىمۇ، ئۇ ھەقتە تارقالغان ھېكايە ـ چۆچەكلەر شۇنچە كۆپ بولدى. ئەگەر باشقا ئەدەب بولغان بولسا بۇنداق بولمىغان بولاتتى. بۇ كىچىك ئىش ئەمەس، دېمەك، بۇ كىتابمۇ ھەقىقەتەن بىر مۇھىم ھۆججەت. كىتابنىڭ ئالدىنقى ئۈچ بۆلۈمىدە ئەدەب، سىياسەتشۇناس، مىللىتالىست، لۈكچەك ھەم پىستىلەرنىڭ ھەرخىل، ھەرياڭزا ئەپت ـ بەشىرىسى بىر كۆزەينەكتە ئەكس ئەتتى. بېرنارد شاۋ لوپا (ئويمان ـ دوڭغۇل) ئەينەك دېيىلسە، مېنىڭچە توغرا بولماس.

بۇ ئىشنىڭ قالدۇق تەسىرى بېيپىڭغا يېتىپ بېرىپ، بۇيۇك برىتانىيە «ئەنگلىيە» مۇخبىرلىرىغا يەنە مۇنداق بىر ساۋاق بولدى: ئۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆزىنى قارشى ئېلىشنى ياخشى كۆرمەيدىغانلىقىنى ئايان قىلدى. رېيتېر ئاگېنتلىقىنىڭ 20 ـ كۈنىدىكى تېلېگراممىسىدا: «بېيپىڭدىكى گېزىت ـ ژۇرناللارغا بېرنارد شاۋ ھەققىدە ناھايىتى كۆپ ماقالىلەر بېسىلدى. بۇ جۇڭگولۇقلاردا ئەنئەنىۋى زارلىنىش ھېسسىياتىنىڭ يوقلۇقىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ»[197] دېيىلگەن. خۇ شى[198] دوكتور تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتتى، كۈتمىگەندە، ئاندىن ئەڭ ئالىي ئېھتىرام بىلەن قارشى

ئالغانلىق بولىدۇ، دېدى.

«ئۇرغانلىق ئۇرمىغانلىقتۇر، ئۇرمىغانلىق ئۇرغانلىقتۇر»[199].

ئۇ ھەقىقەتەن بىر چوڭ ئەينەك، ئۇ كىشىلەرگە ھەقىقەتەن ئۆزىنىڭ ئەينەكلەرنىڭ ئىچىدىكى چوڭ ئەينەك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇردى. ئەينەككە قاراش بىلەن ئەينەككە قاراشنى خالىماسلىقتىن خۇپسەنلىك بىلەن يوشۇرۇنغان ئەپت ـ بەشىرىلەرنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. شاڭخەيدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قەلەم بىلەن تىلىنى ئىشقا سېلىشى بېيپىڭدىكى چەت ئەل مۇخبىرلىرى ۋە جۇڭگو ئەدىبلىرىنىڭكىدەك ئەپچىل بولمىسىمۇ، لېكىن قەلەم بىلەن تىل ئىشقا سېلىنغان تۇرلەر كۆپ؛ ئەندىزىگە كىرگۈزۈلمەي قالغانلىرى بولسىمۇ ياكى كېيىن ئېلان قىلىنغىنى بولسىمۇ، ئېھتىمال ھەممىسى مۇشۇنىڭ ئىچىدە بولۇشى مۇمكىن.

لۇشۈن

1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى چىراغ تۇۋىدە



جۇڭگو ئاياللىرىنىڭ پۈتىغا قاراپ، جۇڭگو لۇقلارنىڭ مۇرەسسە - مادارىچى ئەمەسلىكىنى پەملەش ۋە بۇنىڭدىن كۇڭفۇزىنىڭ ئاشقازان كېسىلى بارلىقىنى پەملەش[200]

(«ئىلىم باندىتلىرى[201]»نىڭ ئاسارئەتىقىگە دائىر تەنقىداتلىرىدىن بىرى)

قەدىمكى رايىش موللىلارنىڭ ئاياللارنى تىلغا ئېلىشقا رايى بارمىسمۇ، لېكىن ئاياللار ئۈستىدە سۆزلىمەي تۇرالمايدىغان چاغلىرىمۇ بولغان، مەسىلەن، «پۈت بوغۇش»نى ئالساق، مىڭ سۇلالىسىدىن چىڭ سۇلالىسىگىچە بولغان ئارىلىقتا يېزىلغان دەللەش توغرىسىدىكى ئەسەرلەرنىڭ تولىسىدا بۇ ئىشنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ بالدۇر ياكى كېيىنلىكى توغرىسىدىكى ماقالىلەر بار. نېمە ئۈچۈن بۇنداق چاكىنا - چۈكنە ئىشلارنىڭ تەتقىق قىلىنغانلىقىنى ھازىرغىچە سۆزلىمەيلا قويايلى، قىسقىسىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشنى تەتقىق قىلغۇچىلار ئىككى چوڭ ئېقىمغا ئاجرالغان، بىر ئېقىمدىكىلەر پۈت بوغۇش بالدۇر پەيدا بولغان، دېيىشسە، يەنە بىر ئېقىمدىكىلەر كېيىن پەيدا بولغان، دېيىشىدۇ. بالدۇر پەيدا بولغان دەيدىغانلارنىڭ سۆزىنىڭ ئۇرانىدىن ئۇلارنىڭ پۈت بوغۇشنى ياقلايدىغانلىقى، ئىش قانچىكى قەدىمىي بولغان بولسا شۇنچە ياخشى دەيدىغانلىقى چىقىپ تۇرىدۇ. شۇڭا، ئۇلار ھەتتا مېڭزىنىڭ ئانىسىنىڭمۇ كىچىك پۇتلۇق خوتۇن ئىكەنلىكىگە دەلىل تېپىپ چىقىشقا بەل باغلىغان، ئۇنىڭ ئەكسىچە، كېيىن پەيدا بولغان دەيدىغانلار بولسا پۈت بوغۇشنى ئانچە ياقلايدىكەن، ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئەڭ بالدۇر دەۋر دېگەندىمۇ سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە پەيدا بولغانمىش.

ئەمەلىيەتتە، سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىنىمۇ قەدىمكى دەۋر دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. بىراق، پۈت بوغۇشلۇق ئۇنىڭدىنمۇ قەدىمكى دەۋرلەردىكى ئىش بولسا كېرەك. شۇڭا، ئۇلىمالار: «قەدىمكىنى ئەزىزلەپ، بۈگۈنكىنى خار كۆرۈش» كېرەك، دەيدۇ. پۈت بوغۇشنى ئەيىبلەشنىڭ ئۆزى — قەدىمكىنى قەدىرلىگەنلىك بولىدۇ. لېكىن، پۈت بوغۇشقا قارشى ئالدىنئالا كۆڭلىگە غۇم پۈكۈپ، يالغان دەللەرنى ئويدۇرۇپ چىقارغانلارمۇ بولغان. مەسىلەن، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى بىلىمدان ياڭ شىڭبېن ئەپەندى ھەتتا خەن سۇلالىسى زامانىسىدىكى كىشىلەر نامىدا «ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنىڭ سىرى[202]» دېگەن كىتابنى يېزىش بىلەن شۇ چاغدىكى كىشىلەرنىڭ پۈتلىرىنىڭ «تاپىنى ياپىلاق، ئۇچى دىقماق» ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان.

بۇنىڭ بىلەن بەزىلەر، پۈتىنىڭ ئۇچى «دىقماق» ئىكەن، ئۇ بوغۇلغان پۈت، دەپ، ئۇنى پۈت بوغۇشنىڭ قەدىمكى دەۋردە پەيدا بولغانلىقىنىڭ پاكىت - ماتېرىيالى قىلىۋالدى. بىراق، ئۇلارنىڭ بۇنداق دېگەنلىكى دىتسىزلىق، بۇ يەردە بۇنى باھالاپ ئولتۇرمايمىز.

مېنىڭ پىكرىمچە، يۇقىرىدىكى ئىككى چوڭ ئېقىمدىكىلەرنىڭ سۆزلىرىنىڭ ھەممىسى خاتا ۋە ياكى شۇنداقلا ھەممىسى توغرا بولۇشى مۇمكىن، ھازىر ئاسارئەتىقىلەر كۆپلەپ تېپىلىشقا باشلىدى، بىز خەن ۋە تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى رەسىملەرنى كۆرۈپلا قالماستىن، جىن ۋە تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى قەدىمكى قەبرىستانلىقلاردىن قېزىۋېلىنغان ھەيكەللەرنىمۇ كۆرۈۋاتىمىز. ئەنە شۇ

نەرسىلەردە تەسۋىرلەنگەن ئاياللارنىڭ بەزىسى ئۇچى دىققاق كەش كىيگەن، بەزىسى ئۇچى تۆت چاسا كەش كىيگەن؛ دېمەك، ئۇلار- نىڭ پۇتى بوغۇلمىغان. قەدىمكى كىشىلەر ھازىرقى كىشىلەردىن ئەقىللىق بولغاچقا، ئۇلار بوغۇلغان كىچىك پۇتىغا ئىچىگە پاختا قاپلانغان، تايتاڭلاپ مېڭىشقا مەجبۇر قىلىدىغان چوڭ كەش- لەرنى كىيمىگەن.

ئەمما، خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ھەقىقەتەن ئۇچى تولىمۇ ئۇچۇ- لۇق بولغان بىرخىل «ئۇچلۇق كەش»[203] بولغان. ئادەتتە ئۇ كىيىلمىسە كېرەك، بىراق ئۇسسۇل ئويناغاندا كىيىلىدىغان بولسا كېرەك، بۇ خىل كەش مېڭىشقا ئەپلىك بولۇپلا قالماي، بەلكى پۇتلىرىنى ھەربىكەتكە سېلىپ، چامباش ئويۇنى ئويناغاندا كۆڭلەك- كە پۇتلاشمايدىكەن ۋە كۆڭلەكنى ئىلىۋالمايدىكەن، دەرۋەقە، شۇ كەملەردە تەتەيلەرنىڭ ئۇسسۇل ئويىنمايدىغانلىرى بولمىسا كېرەك، لېكىن ئۇسسۇلنى كۆپىنچە رەققاسلار ئويناتتى. دېمەك، رەققاس- لار كۆپرەك «ئۇچلۇق كەش» كىيەتتى، ئۇنى ئۇزۇن ۋاقىت كىيگەچكە پۇتىنىڭ «ئۇچى دىققاق» بولۇپ قالىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. ۋەھالەنكى، رەققاسلار كىيىنىشتە مەھرەملەرنىڭ ساھىبكا- مالى، ئەۋلىيايىئەزەم — پىرئۇستازى[204] بولۇپ قالغان، ھازىر- مۇ شۇنداق، دائىم ئۇچلۇق كەش كىيگەنلەر خۇددى ھازىرقى ۋا- قىتتىكى ئېگىز پاشىنلىق تۇپلەي كىيگەنلەرگە ئوخشاش شەۋكەتلىك خەن سۇلالىسى[205] نىڭ «مودا دىلبەرلىرى» قاتارىدىن ئورۇن ئالالايتتى، شۇڭا مۇتەۋەر ئائىلىلەرنىڭ ئىپپەتلىك قىزلە- رىنىڭ پۇتلىرىمۇ ئۇچلۇق بولۇشتىن خالىي بولالمىغان. دېمەك، ئالدى بىلەن رەققاسلارنىڭ، كېيىن مودا دىلبەرلىرىنىڭ، ئاندىن كېيىن كاتتا ئائىلە مەھرەملىرىنىڭ، ئەڭ ئاخىرىدا «پېقىرلارنىڭ ئارزۇلۇق قىزلىرى» نىڭ پۇتلىرى ئۇچلۇق بولۇپ كەلگەن. بۇ، «ئارزۇلۇق قىزلار» مومايلارغا ئايلانغان چاغدا ئۇچلۇق كەش كە-



يىش تۇزۇمى ئارقىلىق پۇتلارنى قىلىپلاشتۇرىدىغان زامانغا قەدەم قويغان.

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى «كالتە پەم» پېقىر بېيجىڭنى سايا‌ھەت قىلغان چېغىمدا مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغانىدىم: بېيجىڭلىق ئايال- لار ئەرلەرنىڭ چىرايلىق (ھازىرقى سۆز بىلەن ئېيتقاندا مودا) ياكى چىرايلىق ئەمەسلىكىگە قاراشتا ئاۋۋال پۇتىغا، ئاندىن كېيىن بېشىغا سەپسالىدىكەن، شۇڭا ئەرلەر خەي ۋە پايپىقىغا دىققەت قىلىدىكەن، پۇتىنىڭ ئىسكەتلىك بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىدىغانلە- قىغا گەپ كەتمەيدىكەن، دۇنيادا «پايتىما» دېگەن نەرسىنىڭ بولۇ- شىدىكى سەۋەب ئەنە شۇ ئىكەن. ساڭ جيې[206] نىڭ ھەرپىنى ئىجاد قىلغانلىقى بىزگە مەلۇم، ئەمما پايتىمىنى كىمنىڭ كەشىپ قىلغا- لىقى تېخى مەلۇم ئەمەس، بىراق ئۇ ھەر ھالدا «قەدىمدىن بېرى بار نەرسە». تاڭ سۇلالىسىدىكى جاڭجۇ يازغان «مەنسەپدار ۋە رەئىيەلەر خاتىرىلىرى»[207] دېگەن كىتابتا يېزىلىشچە، خانىش ۋۇزېتيەن زامانىسىدا بىر ئەر كىشى پۇتىنى ئىنچىكە قىلىپ تېڭە- ۋېلىپ كىشىلەرنىڭ كۇلكىسىگە قالغانىكەن. دېمەك، تاڭ سۇلالە- سىنىڭ گۈللەنگەن زامانىدىلا ئاشۇنداق قىلىقلار بار ئىكەن، لېكىن ئۇ چاغدا تېخى چېكىدىن ئېشىپ كەتمىگەن ياكى ئانچە ئومۇملاشمە- غان، ۋەھالەنكى، ئاقىۋەت ئومۇملاشقان بولسا كېرەك. سۇڭ سۇلالىسىدىن تارتىپ چىڭ سۇلالىسىغىچە بۇ ئىش ئۇزۇلمەي داۋام قىلىپ كەلگەن. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن بۇ ئىش ئۇستىدىن ئىنقىلاب قىلىنمۇ، يوق، ئۇنىسى ماڭا نامەلۇم، چۈنكى مەن مەخسۇس «ئاتام زامانىدىكى كونا نەرسىلەر» بىلەن شۇ- غۇللانمىغانمەن.

لېكىن، ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، نېمە ئۈچۈندۇر (ئىلاۋە: ئېھتىمال بۇ ئەھلى ئىلىم ئادەمگە خاس پوزىتسىيە بولمىسا

كېرەك) ، ئاياللار پۇتىنى ئۇچلۇق قىلىۋېلىش بىلەن قانائەتلەندى. مەي، يەنە تېخى ئۇنى «كىچىكلىتىۋالغان» ، پۇت ئۇگىسىنىڭ ھەتتا ئۇچ سۇڭ ئۇزۇنلۇقتا بولۇشىنى ئالىي ئۆلچەم قىلغان. بۇنىڭ بىلەن ھەم ئۇچلۇق كەش، ھەم تۆت چاسا كەش سېتىۋېلىشىنىڭ ھاجىتى قالمىغان، ئىقتىساد نۇقتىسىدىن ئالغاندا، بۇ يامان ئىش ئەمەس، لېكىن ساقلىقنى ساقلاش نۇقتىسىدىن ئالغاندا، «ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىك» ، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، «چېكىدىن ئېشىپ كەتكەنلىك» بولسا كېرەك.

بىز جۇڭخۇا مىللىتى دائىم «مۇرەسسە ـ مادارا»[208] نى ياخشى كۆرىدىغان، «مۇرەسسە ـ مادارا» قىلىدىغان خەلق دەپ ئۆزىمىزگە تەمەننا قويىمىز، ئەمەلىيەتتە ئەزۇيلەپ كېتىشتىن خالىي بولالمايمىز. مەسىلەن، دۇشمەنگە تاقابىل تۇرۇشتىن گەپ ئېچىلسا، بەزىدە زورلۇق بىلەن بويسۇندۇرۇش بىلەن كۇپايىلەنمەي، يەنە تېخى «ياماننى جەزمەن يىلتىزىدىن قۇرۇتۇش»[209] قا ھەرىكەت قىلىنىدۇ؛ ئۆلتۈرۈش بىلەن كۇپايىلەنمەي، يەنە تېخى «گۆشىنى يەپ، تېرىسىنى سېلىنچا قىلىش» قا ھەرىكەت قىلىندۇ، لېكىن مۇنداقلار بەزى چاغلاردا يەنە شۇنداق كەمتەر بولۇپ كېتىدۇكى، «تاجاۋۇزچىلار بېسىپ كىرىمەن دېسە، ئۇلارغا يول بېرەيلى، كىرسۇن. ئېھتىمال ئۇلار بىرەر يۇزمىڭ جۇڭگولۇقنى قىرىۋېتەر، ھېچ گەپ ئەمەس، جۇڭگودا ئادەمدىن تولا نېمە يوق، بىزدە يەنە ئىز باسىدىغان ئادەم چىقىدۇ» دەيدۇ. ئېھ، ئۇلار راست ئالجىغان ئادەملەرمىكىن ياكى يالغان تەلۇمىكىن، بۇنى بىلىپ بولمايدۇ، ھالبۇكى، بۇنىڭغا بولۇپمۇ ئاياللارنىڭ پۇتى پولاتتەك دەلىل بولالايدۇ. ئۇلار پۇتىنى كىچىكلەتمىسە، خەيرىيەت. كىچىكلەتمەكچى بولىدىكەن، تايتاڭلاپ ماڭالماي قېلىشقا رازىكى، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى ئۇچ سۇڭ قىلمىغۇچە كۆڭلى تىنمايدۇ. ئەر-

لەر ئۆزلىرىنىڭ ئۇزۇن كوكۇلىسىنى كېسىپ تاشلىغاندىن كېيىن، ئاياللارنىڭ بوغۇق پۇتىمۇ ئەسلىدە بىللە ئازاد قىلىنغانىدى. كونا نىزامدىكى ئاياللارمۇ، يېڭى نىزامدىكى ئانىلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ كەشىنىڭ ئىچىگە پاختا تىقىپ ئاۋارە بولغانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، بىر مەھەل قىزلىرىنىڭ پۇتىنى بوغمىغانىدى. لېكىن، بىز جۇڭخۇا مىللىتى «چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىش» ئەھۋاللىرىدىن بەرىبىر خالىي بولالمايمىز، كۆپ ئۆتمەيلا كونا كېسەل قايتا قوزغالدى، بەزى خانىملار يەنە ئاللىقانداق پاسونلارنى ئويلاپ تاپتى. ئۇلار بەتىنكىسىنىڭ سوڭغا ئىنچىكە قارا ئۆكچە قويۇپ، تاپىنىنى يەردىن كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان قىلدى، ئۇلار پۇتلىرىنى ناينا قىلاتمىغۇچە كۆڭلى تىنمايدىغان بولدى. ئۆتمۈشكە قاراپ كېلە-چەكنى خىيال قىلىدىغان بولساق، يەنە تۆت سۇلالە (ئەگەر يەنىلا سۇلالە بولىدىغان بولسا) ئۆتكەندىن كېيىن پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئاياللارنىڭ پۇتى ئۇچىدىن تارتىپ پاچىقىغىچە تۈپتۈز بولۇپ قالىدىغانلىقى ئېھتىمالغا ناھايىتى يېقىن، لېكىن ئەڭلىيا نېمە ئۈچۈن «مۇرەسسە ـ مادارا» قىلىڭلار دەپ جار سالىدۇ؟ جاۋاب: بۇنىڭغا كۆپچىلىكنىڭ مۇرەسسە ـ مادارا قىلمىغانلىقى سەۋەب بولغان. كىشى بىرەر نەرسىدىن قىسىلغاندىلا ئاندىن ھاجەتمەن بولىدۇ. كەمبەغەل مۇئەللىم خوتۇنىنى باقالماي قالغاندىلا ئاندىن پەرزەنتلەرنىڭ ئۆز كۈچىگە تايىنىپ جان بېقىشى توغرىسىدىكى تەشەببۇسلارنىڭ ئەقلگە مۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ ھەمدە شۇ قاتاردا ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھوقۇقتا باراۋەرلىكى ھەققىدىكى دەۋەتنى ماقۇل كۆرىدۇ؛ باي ـ خوجاملار سېمىزلىكىدىن دېمى سىقىلىش كېسىلىگە مۇپتىلا بولغاندىلا، ئاندىن گولف توپى ئويناپ، تەنھەرىكەت قىلىشنىڭ مۇھىملىقىنى دەۋەت قىلىشىدۇ، بىز ئادەتتىكى چاغلاردا بېشىمىزنىڭ ياكى قورسىقىمىزنىڭ ئالاھىدە

كۆتۈشكە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى يادىمىزغا كەلتۈرۈپمۇ قويماي-
مىز، لېكىن بېشىمىز ئاغرىپ، ئىچىمىز سۇرغەندىلا ئاندىن ئۇلا-
رنى ئەسكە ئالمىز ھەمدە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن دەم ئېلىشنىڭ
زۆرۈرلۈكى، يېمەك ـ ئىچمەككە دىققەت قىلىش لازىملىقى توغرد-
سىدا نۇرغۇن گەپ ـ سۆزلەر بولىدۇ. مۇبادا كىمكى بۇ گەپ ـ
سۆزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇ گەپ ـ سۆزلەرنىڭ ئىگە-
لىرىنى ئوپۇل ـ توپۇللا تازلىق مۇتەخەسسىسى دەپ ھېسابلايدىغان
بولسا، تولىمۇ خاتالاشقان بولىدۇ. ئەكسىچە، تازلىق مۇتەخەسسە-
سى بولمىغان كىشىلەرنىڭ تازلىق توغرىسىدا گەپ سانقانلىقى دەل
ئۆزلىرىنىڭ ئەزەلدىن تازىلىققا رىئايە قىلماي كەلگەنلىكىنى
كۆرسىتىدۇ.

كۆڭزى ئەيتىپدۇرلەركى: «مۇرەسسەچىلەرنى تاپالمىساڭ،
قارامىلار ۋە پەرھىزكارلار بىلەن ئۇلپەتچىلىك قىل؛ قارامىلار ئالغا
ئىنتىلىپ تۇرىدۇ، پەرھىزكارلار بولسا ئۆزىنى نازاكەتلىك
تۇتىدۇ!»[210] كۆڭزى مۇناسىۋەت دائىرىسى كەڭ بولسىمۇ، ئەمە-
لىيەتتە ئىلاجسىزلىقتىن پەقەت قارامىلار، پەرھىزكارلار بىلەنلا
ئۇلپەتچىلىك قىلغان. ئۇنىڭ ئۆز تەپەككۇرىدە «مۇرەسسە ـ
مادارا قىلىڭلار، مۇرەسسە ـ مادارا قىلىڭلار» دەپ يۇرگەنلە-
كىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

ئەگەر يۇقىرىدىكى پەرەزلىرىمىز توغرا بولىدىغان بولسا، بۇ-
نىڭدىن ئىلگىرىلەپ يەنە شۇنداق پەرەز قىلالايمىزكى، كۆڭزى
ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئاشقازان كېسىلىگە مۇپتىلا بولغان. «دۇرۇس
پارچىلانمىغان گۆشنى يېمەسلىك»[211] بۇ قېرى جانابنىڭ قېتىپ
قالغان قائىدىسى، لېكىن ئوبدان ئادالانغان ئاشلىقتىن زېرىكمەس-
لىك، ئۇششاق توغرالغان گۆشلۈك تائامدىن زېرىكمەسلىك دېگەن
پەرھىزلىرى سەل ئەجەبلىنەرلىك. ئۇ مىلياردىر باي ياكى نۇرغۇن

نەشر ھەققى ئالىدىغان ئەدىب بولمىغاچقا، ئۇنچىۋالا ھەشەمەتخور-
لۇق قىلالمىغان بولسا كېرەك، شۇڭا ئۇ بۇنىڭدا تازلىقنى ئويلا-
غان؛ تاماقنى ئاسان سىڭدۈرۈشنى كۆزدە تۇتقان دېمەكتىن باشقىچە
چۈشەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. ھەتتا ئۇنىڭ «توم زەنجىۋىل» دىن
ئايرىلالمىغانلىقىمۇ ئاشقازان دورىسىدىن زادىلا ئايرىلالمىغانلە-
قىدىن ئىبارەت. ئۇ نېمىشقا ئاشقازانغا شۇنچىۋالا كۆيۈنۈپ،
ئۇنىسى زادى ئەستىن چىقارمىغان؟ جاۋاب: ئاشقازان كېسىلى
بولغانلىقتىن.

ئەگەر: ئۆيدىلا ئولتۇرۇپ تولا يول ماڭمايدىغان ئادەملەر
ئاسانلا ئاشقازان كېسىلى بولۇپ قالىدۇ، كۆڭزى بولسا ھەرقايسى
بەگلىكلەرنى ئايلىنىپ[212]، پادىشاھلار ئالدىغا ۋەز ـ نەسىھەت
قىلىپ بارغان، ئۇ ئاشقازان كېسىلى بولماسلىقى كېرەك ئىدىغۇ،
دېگۈچىلەر بولىدىكەن، ئۇ ھازىرنىلا بىلىپ، بۇرۇنقىنى بىلمەس-
لىك خاتالىقىنى ئۆتكۈزگەن بولىدۇ، ئۇ كەملەردە ئالا بايراقلارنىڭ
ئاق ئۇنى[213] تېخى ئىمپورت قىلىنمىغان، يەرلىك توگمەندە تار-
تىلغان ئۇندا قۇم ـ توزان كۆپ بولغاچقا، ئۇنىڭ سالمىقى ھازىرقى
ئۇنلاردىن ئېغىر بولغان؛ دۆلەت يولى تېخى ياسالمىغاچقا، پاتقاق
يوللاردا ئويداڭ ـ چوڭقۇر كۆپ بولغان، كۆڭزى ئەگەر پىيادە
مېڭىشنى خالىغان بولسا، ئويداڭ ـ چوڭقۇر يوللارنىڭ كارايىتى
چاغلىق ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ بەختىگە قارشى ئىككى ئاتلىق ھارۋە-
سى بولغان. ئۇ ئىستېمال قىلغان ئېغىر تائاملارنى ئاشقازىنىغا
يۈك قىلىپ، ھارۋىغا ئولتۇرۇپ ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يوللاردا
ماڭغان، ھارۋا تولا داۋقاڭشىپ، تاسقىلىۋەرگەنلىكتىن ئاشقازىنى
چايقىلىپ ساڭگىلاپ ـ كېرىلىپ، ھەزىم قىلىش ئىقتىدارى كېمە-
يىپ كېتىش بىلەن تولا ئاغرىيدىغان بولۇپ قالغان، شۇ سەۋەبتىن
ھەر ۋاخلىق تامىقىدا «توم زەنجىۋىل» يېيىشكە مەجبۇر بولغان،

دېمەك، ئۇنىڭ كېسىلىنىڭ ئېتىنى «ئاشقازان كېرىلىپ كېتىش» كېسىلى دېيىش كېرەك؛ بۇ ئۇنىڭ «ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى» چاغلىرى، تەخمىنەن جۇ سۇلالىسى پادىشاھى چىڭۋاڭنىڭ 10 ـ يىللىدىن كېيىنكى چاغلار ئىدى.

يۇقىرىدىكى پەرەزلىرىمىز ئاددىيلا بولسىمۇ، لېكىن ئۇ «كۆپلەپ كىتاب ئوقۇش خاسىيىتى»نىڭ نەتىجىسى. ئەگەر تېز نەتىجە قازىنىشقا تەقەززا بولۇپ قارىسىغا پەرەز قىلىنىدىغان بولسا، ئاسانلا «گۇمانخورلۇق» خاتالىقى يۈز بېرىدۇ. ئالايلۇق 2 ـ ئايىنىڭ 14 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىگە نەنجىڭنىڭ مەخسۇس تېلېگراممىسى بېسىلدى، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلىدۇ: «مەركىزىي ئىجرائىيە ھەيئەت ھەر دەرىجىلىك پىرقە بۆلۈملىرى ۋە خەلق تەشكىلاتلىرى ئۆزلىرىگە ئۇلگە قىلىش ئۈچۈن، ساداقەتلىك، ۋاپادارلىق، رەھىمدىللىك، ھىممەتلىك، ئەقىدىلىك، ئىنساپلىق، ئىناقلىق، باراۋەرلىك،[214] دېگەن ئىبرەت تاختىسى ياستۇپ زالنىڭ تۆرىگە ئېسىپ قويۇشى لازىم، دەپ بۇيرۇق چۈشۈرىدى». بۇنى كۆرگەندىن كېيىن مۆتىۋەرلەر كۆپچىلىككە «سەككىز ئەخلاقنى ئۇنتۇغانلىق»[215] دەپ تەنە قىپتۇ دېگەن ھۆكۈمنى چىقىرىشقا زادى بولمايدۇ. «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ[216] 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى سانىغا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلدى:

«سۇن زۇڭلىنىڭ رەپىقىسى سۇڭ چىڭلىڭ خانىم ۋەتەنگە قايتىپ شاڭخەيگە ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، سىياسىي ئىشلار بىلەن كارى بولماي، پەقەت ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى ئۈيۈشتۇرۇش ئىشىغلا جان كۆيدۈرىدىغان بولۇپ قاپتۇ. مۇخبىرىمىزنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، ئالدىنقى كۈنى بىرى سۇڭ خانىمغا پوچتىخانا ئارقىلىق ×× (ئىلاۋە: ئەسلىدە بوش قالغان) پارچە پوپوزا خېتى ئەۋەتكەنىكەن، شەھەرلىك ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ پوچتىخانا

تەكشۈرۈش باشقارمىسىغا ئەۋەتكەن تەكشۈرگۈچىسى ئۇ خەتلەرنى تەكشۈرۈپ تېپىۋاپتۇ ۋە تۈتۈپ قېلىپ شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە يوللاپتۇ»، بۇنى كۆرۈپ ھەتتا زۇڭلىنىڭ رەپىقىسى سۇڭ خانىم. نىڭ خەتلىرىمۇ دائىم پوچتىخانىدا تەكشۈرگۈچىلەر تەرىپىدىن تەكشۈرۈلىدىكەن، دەپ ھۆكۈم قىلساق بولمايدۇ.

چۈنكى، «ئىلىم زومىگىرىنىڭ ئاسارىتىدىكى دائىر تەتقىقاتلىرى» «تەتقىقات»تىن خالىي بولمىسىمۇ، لېكىن «ئاتام زامانىدىكى ئاسارىتىدىكى تەكشۈرۈش» بىلەنلا چەكلىنىشى لازىم.

(3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى كېچىدە)

مەن قانداق قىلىپ ھېكايە يازغىلى تۇردۇم[217]

مەن قانداق قىلىپ ھېكايە يازغىلى تۇردۇم؟ بۇنىڭ سەۋەبلىرى ھەققىدە «چۈقان»نىڭ كىرىش سۆزىدە ئاز ـ تولا توختالىپ ئۆتكەنىدىم. بۇ يەردە يەنە شۇنىڭ ئۈچۈن قوشۇمچە قىلىپ ئۆتۈشۈمگە توغرا كەلدىكى، مېنىڭ ئەدەبىياتقا كۆڭۈل قويغان چېغىمدىكى ئەھۋال ھازىرقى ئەھۋالغا زادى ئوخشاشمايتتى: جۇڭگودا ھېكايە ئەدەبىيات ھېسابلانمايتتى، ھېكايە يازغۇچىلارمۇ ئەدەب دەپ ئاتالمايتتى، شۇڭا مۇشۇ يول بىلەن دۇنياغا كېلىشنى خالايدىغانلارمۇ يوق ئىدى. مېنىڭ ھېكايىنى «ئەدەبىيات گۈلزارى»غا ئەكىرىش مەقسىتىممۇ يوق ئىدى. بىراق، ئۇنىڭ قۇدرىتىدىن پايدىلىنىپ جەمئىيەتنى ئىسلاھ قىلىش خىيالىدا بولغانىدىم.

ئەمما، ئۆزۈم ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانماقچىمۇ ئەمەس ئىدىم، مېنىڭ ئېتىبار بېرىدىغىنىم بولسا تونۇشتۇرۇش، تەرجىمە قىلىش ئىدى، بولۇپمۇ قىسقا ھېكايىلەرگە، ئېزىلگەن مىللەتلەر ئارىسىدىكى يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرەتتىم. چۈنكى، شۇ چاغلاردا مانجۇلارنى چەتكە قېقىش مۇقاملىرى تازا ئەۋج ئېلىۋاتقانىدى، بەزى ياشلار چۈقان كۆتۈرگەن ۋە قارشىلىق كۆرسەتكەن ئاپتورلارنى ئۆزى بىلەن بىر مۇقامدىكىلەر دەپ ھېسابلىغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، «ھېكايە يېزىش ئۇسۇلى» دېگەندىگە ئوخشاش ئەسەرلەردىن بىرنېمىمۇ ئوقۇپ باققىنىم يوق. قىسقا ھېكايىلەردىن ئوقۇغانلىرىم ئاز ئەمەس، بۇلارنى ئوقۇشنى ئۆزۈممۇ

ياخشى كۆرەتتىم، تېخىمۇ مۇھىمى ئۇلارنى تونۇشتۇرۇشقا لايىق ماتېرىيال ئىزدەش ئۈچۈن ئوقۇيتتىم. ئەدەبىيات تارىخى ۋە تەقرىزلەرنىمۇ ئوقۇدۇم، جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇش كېرەكمۇ ـ كېرەك ئەمەسلىكىنى قارار قىلىش ئۈچۈن، ئاپتورلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكى ۋە ئىدىيىسىنىمۇ بىلىپ باقماقچى بولدۇم. بۇنىڭ ئىلىم ـ بىلىم ئىشلىرى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق ئىدى.

ئىزدىمەكچى بولغان ئەسەرلەر چۈقان كۆتۈرگەن ۋە قارشىلىق كۆرسەتكەن ئەسەرلەر بولغانلىقتىن، مۇقەررەر ھالدا شەرقىي ياۋروپاغا مايىل بولۇشۇم تۇرغان گەپ ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن روسىيە، پولشا ۋە بالقان يېرىم ئارىلىدىكى ھەرقايسى كىچىك ئەللەر يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئوقۇغانلىرىم ناھايىتى كۆپ بولدى، ھىندىستان، مىسرنىڭ ئەسەرلىرىدىن قىزغىن ئىشتىياق بىلەن ئاختۇرغان بولساممۇ تېپىلمىدى. ئېسىمدە تۇرغىنى شۇ چاغلاردا مەن ئەسەرلىرىنى بەك ياخشى كۆرىدىغان ئاپتورلار روسىيەدىن گوگول (N. Gogol)[218] ۋە پولشادىن سىنكېيېۋىچ (N. Sienkiewitz)[219]، ياپونىيەدىن بولسا شامۇ شۇشى ۋە سېكئاۋۇەي[220] لەر ئىدى.

مەملىكەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەكتەپ ئېچىش ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھېكايىلەرنى ئوقۇشقا زادى چولام تەگمىدى. شۇنداق قىلىپ بەش ـ ئالتە يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇنىڭغا نېمە ئۈچۈن يەنە كىرىشتىم؟ بۇنىڭ سەۋەبىنىمۇ «چۈقان»نىڭ كىرىش سۆزىگە يېزىپ كىرگۈزگەنىدىم، بۇ يەردە يەنە سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەمما، مېنىڭ ھېكايە يېزىشىم ئۆزۈمنى ھېكايە يېزىشتا قابىلىيەتلىك دەپ ھېسابلىغانلىقىمدىن ئەمەس، پەقەت شۇ چاغدا، بېيجىڭدا سارايدا[221] تۇرۇۋاتقانلىقىم ئۈچۈن، مۇھاكىمە ماقالە يازاي دېسەم پايدىلىنىدىغان كىتابلار تېپىلمىدى؛ تەرجىمە قىلاي دېسەم ئەسلىي ئەسەرمۇ تېپىلمىدى، ئامال يوق ھېكايىگە



ئوخشاپ كېتىدىغان بىرنېمىلەرنى يازدىم. بۇ مانا مۇشۇ «سەۋدايى خاتىرىسى» ئىدى.

بۇنى يېزىشتا ئاساسلانغانلىرىم ئالاھازەل ئىلگىرى كۆرۈپ چىققان 100 پارچىچە چەت ئەل ئەسەرلىرى ۋە بىرئاز تېببىي ئىلىم جەھەتتىكى بىلىملەر بولۇپ، بۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق تەييارلىقىم يوق ئىدى.

ئەمما، «يېڭى ياش»نىڭ مۇھەررىرى ئارقا ـ ئارقىدىن كېلىپ سۆيلىدى، بىرنەچچە قېتىم سۆيلىسە، بىر پارچە يازدىم، بۇ يەردە مەن چىن دۇشيۇ [222] ئەپەندىنى چوقۇم ئەسلىشىم كېرەك، چۈنكى ئۇ مېنى ھېكايە يېزىشقا ھەيدەكچىلىك قىلغانلار ئىچىدە ئەڭ كۆچىگەنلەرنىڭ بىرى.

تەبىئىيكى، ھېكايە يازغاندا، شەخسىي قاراشلارنىڭ بولۇشىدىن ھامان خالىي بولغىلى بولمايتتى. مەسىلەن، «نېمە ئۈچۈن ھېكايە يازىسەن» دېگەن مەسىلىنى ئالساق، مەن يەنىلا بۇنىڭدىن 20 نەچچە يىل بۇرۇنقى «مەرىپەتچىلىك» دېگەن كۆز قاراشتا بولۇپ، ئۇ «كىشىلىك تۇرمۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان» بولۇشى، بەلكى بۇ كىشىلىك تۇرمۇشنى ئىسلاھ قىلىدىغان بولۇشى كېرەك، دەپ قارايتتىم. ئىلگىرىكىدەك ھېكايە «بىكار چىلىق تۈپەيلىدىن يېزىلىدۇ» دەپ ئاتىشۇالغانلىقىدىن ھەمدە «سەنئەت ئۇچۈن سەنئەت» [223] دەپ يېزىلىدۇ، «كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن»نىڭ يېڭىچە ئاتىلىشى دېگەنگە ئوخشاش قاراشلاردىن بىزار ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، مېنىڭ تاللىغان ماتېرىياللىرىمنىڭ كۆپى كىسەلچان جەمئىيەتتىكى بەختسىز كىشىلەر ئارىسىدىن ئېلىنغان بولۇپ، يېزىشتىكى مەقسەت كېسەل ۋە ئازابنى ئاشكارىلاپ، داۋالاپ ـ قۇتقۇزۇشقا بولغان دىققەت ـ ئېتىبارنى قوزغاشتىن ئىبارەت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھېكايە ـ ماقالىلىرىمنىڭ ئەزمىرەك بولۇپ قېلىشىدىن كۆچۈمنىڭ بارچە ساقلاندىم، ھەرقانداق ئىنجىقلاشلار-



دىن خالىي ھالدا، مەقسىتىمنى باشقىلارغا يەتكۈزۈپ بېرەلەيدىغان بولۇشنى كۆزدە تۇتتۇم. جۈڭگونىڭ كونا چاڭچىلىرىدە سەھنە ئارقا كۆرۈنۈشلىرى بولمايدۇ، يېڭى يىل چاغىندا بالىلارغا ئېلىپ بېرىلىدىغان گۈللۈك قەغەزلەردە پەقەت بىرقانچە ئادەملەرنىڭلا رەسىمى بار (ئەمما ھازىرقى گۈللۈك قەغەزلەرنىڭ تولىسىدا ئارقا كۆرۈنۈش بار)، بۇ ئۇسلۇبنىڭ مېنىڭ مۇددىئايىمغا ماس كېلىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنەتتىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن تاغ ـ دەريالارنى تەسۋىرلەشنى قويۇپ، دىئالوگلاردىنمۇ تالايلىرىنى قىسقارتىۋېتىۋېرەتتىم.

يېزىپ بولغاندىن كېيىن، ھامان ئىككى قۇر ئوقۇپ چىقاتتىم، راۋان بولمىغان يېرى سىزىلسە، چوقۇم تۈزىتىپ، راۋانلاشتۇراتتىم. مۇۋاپىق ئامىباب ئادەبىي تىل تاپالمىسام، بەربىر چۈشىنىدىغان ئادەم چىقىپ قالار دېگەن ئۈمىدته قەدىمكى تىل ـ يېزىقنى قوللىنىشتىنمۇ يانمايتتىم، ئۆزۈملا چۈشىنىدىغان ياكى ئۆزۈممۇ چۈشەنمەيدىغان زورمۇزور ياساپ چىققان سۆزلەرنى ئىشلەتمەيتتىم. بۇنى نۇرغۇن تەنقىدچىلەر ئىچىدە ئاران بىرلا كىشى سېزىۋالالىغان، ئەمما ئۇ مېنى Seylist (ژانىرچى) [224] دەپ ئاتىغانىدى.

يېزىلغان ۋەقەلەر ئومۇمەن كۆرگەن ياكى ئاڭلىغان ئىشلاردىن ئېلىناتتى. ئەمما، بۇ پاكىتلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشلەتمەستىن، پەقەت بىر قىسمىنىلا ئىشلىتىپ، ئۇلارنى تا مېنىڭ مەقسىتىمنى تامامەن دېگۈدەك ئىسپاتلاپ بېرەلىگەنگە قەدەر پىششىقلايتتىم، ئۆزگەرتەتتىم، شەخسنىڭ ئوبرازى — مودېللىنى [225] يارىتىشتىمۇ — بىرلا ئادەمگە ئېسىلۇالماستىن، تولا چاغلاردا ئاغزى جېجىياڭدىن بولسا، يۈزى بېيجىڭدىن، كىيىمى شەنشىدىن بولغانلارنى بىر يەرگە جەملەپ قۇراشتۇرۇپ — ئوبراز ياراتتىم. بەزىلەر مېنى پالانى ماقالىسىدە پالانىنى تىللىغان؛ پۈستاڭى

ماقالىسسىده پوكۇنسنى تىللىغان، دېيىشسدۇ، بۇ قالايسمقان جۆيلۇگەنلىك.

بىراق، بۇنداق يېزىش ئۇسۇلىدا بىر قىيىنچىلىق بار، يەنى كىشىنىڭ تەۋرەتكەن قەلەمنى توختىتۇپلىشى قىيىن. توختاۋسىز غەيرەت بىلەن يېزىپ چىققاندا، شۇ پېرسوناژ تەدرىجىي جانلىنىپ كېتىدۇ ـ دە، بۇرچ ئادا بولىدۇ. ئەمما، ئادەمنىڭ يېغىسىنى تۇنقۇزىدىغان بىرەر ۋەقەگە دۇچ كېلىپ قەلەم توختاپ قالدىمۇ، بولدى. ئۇزاق ۋاقىت تاشلاپ قويۇپ ئاندىن يازغاندا، پېرسوناژنىڭ مىجەزى ئۆزگىرىپ كېتىشى، مەنزىرىلەرمۇ ئىلگىرىكى تەسەۋۋۇر بىلەن ئوخشاشماي قېلىشى مۇمكىن. مەسىلەن، مېنىڭ «پۇچۇشەن تېغى»نى يېزىشتىكى ئەسلىي مەقسىتىم خاراكتېرنىڭ ھەرىكەتكە كېلىشى، ئىجاد قىلىشى ۋە گۈمران بولۇشىنى تەسۋىرلەش ئىدى، ئەمما ئارىلىقتا تاشلاپ قويۇپ گېزىت كۆرۈۋىدىم، ئۇنىۋېرسىتېت ئىلمىي تەنقىدچىسىنىڭ[226] مۇھەببەت شېئىرلىرىغا ھۇجۇم قىلغان بىر ماقالىسىگە كۆزۈم چۈشۈپ قېلىپ، كۆڭلۈمدە بۇ ماقالىنى توغرا تاپمىدىم ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ھېكايەمدە بىر كىچىك شەخسنىڭ نۇيۇزانىڭ چاترىقىغا كىرىپ قالغانلىقىغا ئوخشاش بىر ۋەقەنى ئەكس ئەتتۈردۇم. بۇنداق يېزىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمايلا قالماستىن، بەلكى ھېكايە قۇرۇلمىسىنىڭ ھەشەمەتلىكىگىمۇ نۇقسان يەتكەنىدى. ئەمما، بۇ تەرەپلىرىنى مەندىن باشقا سېزىۋالغان ئادەم بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلاپ يۈرسەم، بىزنىڭ بۇيۇك تەنقىدچىمىز چېكى فاكۇ[227] ئەپەندى بۇ ھېكايىنى تېخى ناھايىتى مۇۋاپىقىيەتلىك يېزىلىپتۇ، دېگەن.

مېنىڭ ئويلىشىمچە، مەخسۇس بىر ئادەمنى يادرو قىلىپ يازغاندا، بۇنداق ئىللەت كۆرۈلمىسە كېرەك، ئەمما ئۆزۈم سىناپ كۆرمىدىم.

كىمنىڭدۇر ئېيتقىنى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ، قىسقىسى، بىر ئادەمنىڭ خۇسۇسىيىتىنى ناھايىتى ئىخچام ھالدا سۈرەتلەپ چىقماقچى بولساق، ئەگەر ياخشىسى ئۇنىڭ كۆزىنى سۈرەتلەپ دېگەن گەپ بار[228]. مېنىڭچە، بۇ ناھايىتى توغرا ئېيتىلغان سۆز، ئەگەر سەن ئۇنىڭ جىسمى چېچىنى سۈرەتلەيدىغان بولساڭ، ناھايىتى ئىنچىكە، ئەينەن سۈرەتلىگەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ قىلچە ئەھمىيىتى بولمايدۇ. بۇنداق ئۇسۇلنى ئۆزلەشتۈرۈشكە دائىم ئىنتىلىپ كەلدىم، ئەپسۇسكى ياخشى ئۆزلەشتۈرەلمىدىم.

ئىخچام يېزىشقا تېگىشلىك بولسا، ھەرگىز زورمۇ زور ئۇزارتىۋەتمەيتتىم، يازالماي قالغان چاغدا ھەرگىز زورمۇ زور يازمايتتىم. دېمەك، ئەينى ۋاقىتتا مېنىڭ باشقا كىرىمىم بولۇپ، ماقالە سېتىشقا تايىنىپ جان بېقىشقا رايىم بارمايتتى. بۇنى بىر ئومۇمىي مىسال قىلىشقا بولمايدۇ.

يەنە بىر تەرىپىمۇ بار، ھەر قېتىم بىرەر نەرسە يازغىنىمدا، ھەرخىل تەنقىدلەرنى بىر يولىلا يوققا چىقىرىۋېتىتتىم، چۈنكى ئەينى چاغدىكى ئىجادىيەت ساھەسىدىكىلەر گۆدەك ئىدى، تەنقىد ساھەسىدىكىلەر تېخىمۇ گۆدەك ئىدى. يا سىزنى كۆتۈرۈپ كۆككە چىقىرىۋېتەتتى، يا بولمىسا سىزنى بېسىپ يەرگە كىرگۈزۈۋېتەتتى، ئەگەر بۇلارنى نەزەردە تۇتىدىغان بولسىڭىز، بىر بولسا ئۆزۈڭىزنى قالتىس چاغلاپ كېتەتتىڭىز ياكى ئۆزىڭىزنى ئۆلتۈرۈۋېلىپلا جاھاندىن جۇدا بولغان بولاتتىڭىز. دېمەك، تەنقىد قىلغاندا يامان تەرىپىنى يامان، ياخشى تەرىپىنى ياخشى دېيىش لازىم، بۇنىڭ ئاندىن ئاپتورغا پايدىسى بولىدۇ.

لېكىن، مەن چەت ئەللەرنىڭ تەنقىدي ماقالىلىرىنى دائىم كۆرۈپ تۇراتتىم. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ماڭا نىسبەتەن يا شاپائىتى، يا ئاداۋىتى ۋە يا ئۆچمەنلىكى يوق، گەرچە باھالىغىنى باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرى بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەينەك قىلغىلى بولىدىغان يېرى بار ئىدى. شۇنداقتىمۇ تەبىئىيكى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەن

بۇ تەنقىدچىلەرنىڭ گۇرۇھ ـ بۆلەكلىرىدىن جەزمەن پەخەس بولاتتىم.

يۇقىرىدا ئېيتىلغانلىرى بۇنىڭدىن 10 يىل بۇرۇنقى ئىشلار. شۇنىڭدىن كېيىن يازمىغانىدىم، ھېچقانداق ئىلگىرىلەشلەرمۇ بولـمىدى، مۇھەررىر ئەپەندى مېنىڭ مۇشۇ خىلدىكى ماقالىلەردىن بىرئاز يېزىشىمنى تەۋسىيە قىپتۇ، قانداق قىلاي، گېچىماچاڭ يازسام مانا شۇنچىلىكلا بولۇپ چىقتى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى چىراغ تۇۋىدە



ئايال توغرىسىدا[229]

دۆلەتنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەن چاغلاردا، ئاياللار ئېغىرچىلىقنى تېخىمۇ بەكرەك تارتسا كېرەك. بەزى ئالىيجانابلار ئاياللارنى ياسىنىپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرىدۇ، مىللىي مالغا كۆز سېلىپ قويغۇسىمۇ كەلمەيدۇ، دەپ ئەيىبلىمەكتە. ئۇلارنىڭ نەزىرىچە، ھەتتا ئۇسسۇل ـ تانسا ئويناش، ناز ـ جىلۋە قىلىش ۋە باشقىلار، ئومۇمەن ئاياللار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنىڭ ھەممىسى جىنايەت بولۇپ قالغان. گويا ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسى دەرۋىش بولسا، ئاياللارنىڭ ھەممىسى بۇۋىلەر خانىقاسىغا كىرىپ كەتسە، دۆلەتنىڭ بېشىغا كەلگەن ئېغىرچىلىقلار يوقلىپ كېتىدىغاندەك.

ئەمەلىيەتتە بۇلار ئاياللارنىڭ جىنايىتى ئەمەس، بەلكى دەل ئۇلارنىڭ بىچارىلىكى. ھازىرقى ئىجتىمائىي تۈزۈم ئۇلارنى ھەر خىل قۇللارغا ئايلاندۇرۇپ قويغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلارغا ھەرخىل بەتنامىلارنى چاپلىغان. غەربىي خەن پادىشاھلىقىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا، ئاياللارنىڭ «ھالقىسىمان ئۆرۈلگەن چاچ-لىرى»، «قوشۇما قاش پەردازلىرى»[230] نىمۇ دۆلەت ئۈچۈن بىر خىل شۇملۇقنىڭ بەلگىسى دەپىشكەنىكەن. ئەمەلىيەتتە، خەن پادىشاھلىقىنىڭ ھالاك بولۇشىغا زامىن بولغانلار نەدىمۇ ئايال-لار بولسۇن! لېكىن ئاياللارنىڭ ياسىنىشلىرىغا ھەسرەت قىلىپ ژايسايدىغان ئادەملەر ئوتتۇرىغا چىقسىلا، ئۆز ژاقتىدىكى ھۆكۈم-رانلار سىنىپىنىڭ ھالى بىرئاز خارابلاشقانلىقىنى بىلمۇالايمىز.

كەيپ ـ ساپا، بۇزۇقچىلىق جەمئىيەتنىڭ گۈمران بولۇۋاتقان-لىقىنىڭ، چىرىكلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبى ئەمەس، بەل-

كى ئۇنىڭ ھادىسىسى، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك ھۆكۈم سۈرگەن جەمئىيەتتە ئەسلىدە ئاياللارمۇ خۇسۇسىي مۇلۈك، تاۋار قىلىۋېلىنغان. بارلىق مىللىي تەۋەررۈكلەر، بارلىق دىنلارنىڭ بىرمۇنچە غەيرىي ـ غەيرىي پەرز ـ ۋاجىپلىرى بولىدۇ، ئۇلار ئاياللارنى شۇم مەخلۇق دەپ قاراپ، ئۇلارغا تەھدىت سالىدۇ، ئۇلارنى قۇلغا ئوخشاش ئىتائەتچان بولۇشقا مەجبۇرلايدۇ؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇلارنى يۇقىرى تەبىقىدىكىلەرگە ئويۇنچۇق بولۇپ بېرىشكە مەجبۇر قىلىدۇ. بۇ خۇددى ھازىرقى ئالىيجانابلارنىڭ ئاياللارنى پەردازخور بولۇپ كەتتى دەپ ھاقارەتلەپ، ئادەت ـ ئەخلاقنى قوغدايمەن دەپ قاپاقلىرىنى تۇرتسىمۇ، شۇنىڭ بىلەن تەڭ جازىبەلىك يوتا مەدەنىيىتىدىن چاندۇرماي بەھرىلىۋاتقىنىغا ئوخشايدۇ.

قەدىمكى بىر ئەرەب شائىرى[231]: «يەرۇ زېمىنىدىكى جەننەت پەيغەمبەرنىڭ قۇرئانىدا، ئات ئۇستىدە، ئاياللارنىڭ مەيدىسىدە» دەپ يازغانىكەن. مانا بۇ سۆز، ئەكسىچە ھەقىقىي ئىقرارنامە.

تەبىئىيكى، ھەرخىل بۇزۇقچىلىقتا — ئىپپەت ساتىدىغان پاسىقلىقتا — ئاياللارنىڭ ھەممىسى يوق ئەمەس. لېكىن، سېتىش ۋە ئېلىش ئىككى تەرەپتىن بولىدۇ. ئىپپەتنى سېتىۋالىدىغان بۇزۇق ئەركەكلەر بولمىسا، ئىپپەت ساتىدىغان پاھىشە ئاياللىرى نەدىمۇ بولسۇن. دېمەك، مەسىلە ئىپپەت سېتىشنىڭ ئىجتىمائىي يىلتىزىدا. بۇ يىلتىز قاچانغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىكەن، يەنى ئۆزلۈكىدىن سېتىۋالىدىغانلار قاچانغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىكەن، ئاياللارنىڭ ئاتالمىش ئىپپەت سېتىشى ۋە پەردازخورلۇقى شۇنىڭغىچە يوقالمايدۇ. ئەركەكلەر خۇسۇسىي مۇلۈك ئىگىسى بولۇپ تۇرغاندا، ئاياللارنىڭ ئۆزىمۇ ئەركەكلەرنىڭ خۇسۇسىي مۇلكى بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ. ئېھتىمال شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئايال-لارنىڭ ئائىلە مال ـ مۇلكىنى ئاسراش روھى كەمرەك بولىدۇ. ئۇ كۆپ ھاللاردا «ئائىلىنى رونىق تاپقۇزمايدىغان مېكىجىن» بو-

لۇپ قالىدۇ. ھالبۇكى، ھازىر ئىپپەت سېتىش پۈرسىتى شۇنچە كۆپ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئائىلىدىكى ئاياللار قەدىر ـ قىممىتىمىز خەۋپ ئىچىدە تۇرۇۋاتىدۇ دەپ ھېس قىلماقتا. مىنگونىڭ 1 ـ يىلىدىلا ئاكىلىشىمچە، شاڭخەيدە مودا بولۇپ يۈرۈش سەتەڭلەردىن كېچىك خوتۇنلارغا، كېچىك خوتۇنلاردىن خان ئاغچىلارغا، چو-كانلارغا ۋە خانىقىزلارغا تارقالغانىكەن، بۇ «خ خ» لارنىڭ تولىسى ئاكىسز ھالدا پاھىشىۋازلار بىلەن رىقابەتلەشمەكتە. تەبىئىيكى، ئاۋلار ئۆزلىرىنىڭ قەددى ـ قامىتىنى بارلىق كۈچى بىلەن زىننەت-لەيدۇ؛ ئەركەكلەرنىڭ كۆڭلىنى تارتالايدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈپ زىننەتلەيدۇ. بۇنداق زىننەتلەش ئەرزانغا چۈشمەيدۇ، بەلكى كۈن-دىن ـ كۈنگە قىممەتلىشىپ بارىدۇ، ماددىي جەھەتتىلا ئە-مەس، مەنىۋى جەھەتتىمۇ شۇنداق.

ئامېرىكىلىق بىر مىليونېر: «بىز كوممۇنىست باندىتلار (ئەسلىدە باندىت دېگەن سۆز يوق ئىدى، بۈيرۇقتا بىنائەن ئۆزگەر-تىپ تەرجىمە قىلىپ قويدۇم) دىن قورقمايمىز، بىزنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىمىز ئىشچىلار كىلىپ مال ـ مۇلكىمىزنى مۇسادىرە قىلىپ بولغۇچە بىزنى خانۇەيران قىلىپ بولۇشى مۇمكىن» دېگەنىكەن. جۇڭگودىمۇ ئىشچىلارنىڭ «ئۇلۇغۇرۇپ كېلىشى» دىن تەشۋىشلىنىش-لەر بولسا كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن، يۇقىرى دەرىجىلىك جۇڭگو-لۇقلاردىن بولغان ئەرلەر بىلەن ئاياللار شۇنداق ئالدىراپ ـ سالدى-راپ ئىسراپخورلۇق، بۇزدى ـ چاچتى قىلماقتىكى، مىللىي مال، ئادەت ۋە ئەخلاق دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى نەلەردە قالدى. لېكىن، ئۇلار ئادەت ۋە ئەخلاقنى ساقلايلى، تېجەشلىك بولايلى دېگەن سۆز-لەرنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ.

4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى



راست دون كىخوت ۋە يالغان دون كىخوت[232]

غەرب سامۇرايلىقى[233] نىڭ زاۋاللىققا يۈز تۇتۇشى بىلەن دون كىخوتتەك[234] قارامىلار بارلىققا كەلدى. دون كىخوت ئەمەلىيەتتە بىر ناھايىتى مۇلايىم كىتاب سەۋدايىسى ئىدى، ئۇنىڭ تۇن قاراڭغۇسىدا قىلىچىنى كۆتۈرۈپ چاقپەلەك بىلەن ئېلىشقانلىقىنى كۆرسىڭىز، ئۇنىڭ ئەخمىقانە ئەلپازى ھەقىقەتەن كۈلكىلىك، بىچارە كۆرۈنىدۇ.

ۋەھالەنكى، مانا شۇ ھەقىقىي دون كىخوت. جۇڭگودىكى ئەلكىزەر تەرەپدارلىرى ۋە لۇكچەك نەسىللىرى بولسا دون كىخوتچە ياۋاشلارنى ئەخمەق قىلىپ تۇرۇپمۇ، ئۆزلىرى دون كىخوتنىڭ قىياپىتىگە كىرىۋالدى. «ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي تەزكىرىسى»[235] دىكى بىرنەچچە بەگزادىلەر چەۋەنداز ـ قىلىچۋازلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكىگە ھەۋەس قىلغانىدى، نەتىجىدە ئۇلارنىڭ بىرنەچچە يۈز سەر كۆمۈش تەڭگىسى شۇ يالغان دون كىخوتلار تەرىپىدىن ئالداپ كېتىلدى؛ ئۇنىڭ بەدىلىگە قانغا مىلەنگەن توڭگۇز كاللىسى بېرىلدى، بۇ توڭگۇز چەۋەنداز يىگىتنىڭ «خان ئاتىسىنىڭ ئىنتىقامى» ھېسابىدا ئۆلتۈرۈلدى.

راست دون كىخوتنىڭ گۆمۈش قىياپەتتە بولۇشى ئۇنىڭ ھاماقەتلىكى تۈپەيلىدىن ئىدى؛ يالغان دون كىخوتنىڭ ئۆزىنى كىشىلەرگە ئەتەي بۇنداق گۆمۈش قىياپەتتە كۆرسىتىشى بولسا باشقىلارنىڭ ھاماقەتلىكىدىن نەپ ئېلىش ئۈچۈن ئىدى.



ئەمما، جۇڭگو پۇقرالىرىنىڭ ھەممىسى بۇنچىلىك نەيرەڭنەمۇ كۆرۈڭالمىغۇدەك دەرىجىدە دۆتلىشىپ كەتمىگەن بولسا كېرەك.

جۇڭگونىڭ ھازىرقى يالغان دون كىخوتلىرى قىلىچ بىلەن ۋەتەننى قوتقۇزغىلى بولمايدىغانلىقىنى قانداقمۇ بىلمەسۇن، ئەمما ئۇلار قىلىچلىرىنى پۇلاڭلىتىشقان ھالدا، ھەر كۈنى «بىرنەچچە يۈز، بىرنەچچە مىڭ دۈشمەن ئۆلتۈرۈلدى» دەپ داۋراڭ سېلىشىپ يۈرمەكتە، يەنە بەزىلىرى «ئالاھىدە قىلىچتىن 99 نى ياساپ ئالدىنقى سەپتىكى جەڭچىلەرگە تەقدىم قىلدى»[236]. بىراق، توڭگۇزلارنى بوغۇزلاش يولىدا، ئايروپىلان ئىستانە قىلىشقا قىيمىدى[237]، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىر تەرەپتىن، «قوراڭ ـ ياراغلار خىل ئەمەس» دېگەن تەشۋىقات قەدەممۇ قەدەم ئارقىغا چېكىنىش ياكى «دۈشمەننى ئالداپ ئىچكىرى كىرگۈزۈش»[238] نىڭ پەتۋاسى قىلىندى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، شۇ ئارقىلىق بىرئاز توڭگۇز بوغۇزلاش خىراجىتى شېلىۋالماقچى بولۇشتى. ئەپسۇسكى، ئىلگىرى خانىش سىشى تەيخۇنىڭ[239] چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا دېڭىز ئارمىيىسىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش راسخوتى بىلەن يىخىيۈەن باغچىسىنى قۇرغانلىقىدەك بىر ئىش بولۇپ ئۆتكەنىدى؛ كېيىن يەنە يۈەن شىكەي مىنگونىڭ 4ـ يىلى «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى» تۇرۇپ ۋەتەننى سۆيۈش يۈزىسىدىن مەبلەغ توپلاش[240] باھانىسى بىلەن، ئەينى چاغدىكى ئىنقىلابىي ئارمىيىنى جازالاش ئۈچۈن ھەربىي لازىمەتلىكلەرنى كۆپەيتىۋالدى، ئۇنداق بولمىغاندا، ھازىر بىر يېڭى كەشپىيات يارىتىلدى، دېگىلى بولاتتى.

ئۇلار «مىللىي مال ھەربكىتى»[241] مىللىي سانائەتنى گۈلەندۈرەلمەيدىغانلىقىنى، خەلقئارا بايلىق مۇئەككىللىرى جۇڭگونىڭ كېكىردىكىنى سەقىۋىلىپ، جۇڭگونى نەپسىمۇ ئالالمايدىغان قىلىپ قويغانلىقىنى، ھەتتا «مىللىي مال»مۇ بۇ بايلىق مۇئەككىلىرىنىڭ چاڭگىلىدىن قېچىپ قۇتۇلۇپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى قاندا-



داقمۇ بىلمىسۇن. ئەمما، «مىللىي مال يىلى» جاكارلاندى. «مىللىي مالىلار سودا دۇكىنى»مۇ ئېچىلدى، گويا بۇ شۇنداق بولۇۋاتقاندەككى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش تامامەن يالغاندىن نىقابلىنىۋالغان دەللالارنىڭ كۆپرەك پۇل تېپىۋېلىشى ئۈچۈندەك. بۇ پۇللار يەنىلا توڭگۇز، ئىت، كالا، ئاتلارنىڭ ئۈچىسىدىن شىلۋېلىنىۋاتىدۇ. «ئىشلەپچىقىرىش كۇچ-لىرىنى زورايتايلى»، «ئىشچىلار بىلەن كاپىتالىستلار ھەمكارلە-شىپ بىرلىكتە دۆلەتنىڭ قىيىنچىلىقىنى يېڭەيلى» دېگەنگە ئوخ-شاش مۇراجىئەتلەر قۇلاققا كىرىۋاتىدىغۇ؟ ئۇلار ئەسلىدە ئاددىي پۇقرالارنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەيتتى، لېكىن، ئەمدى بۇ ئاددىي پۇقرالار توڭگۇز، ئىت، كالا، ئات بولۇش سۈپىتى بىلەن يەنە بۇ «ۋەتەننى قۇتقۇزۇش مەسئۇلىيىتى»نى زىممىسىگە ئالغۇدەكمىش ـ دە! نەتىجىدە يالغان دون كىخوتلار توڭگۇز گۆشى بىلەن تەمىنلە-مەكتە، توڭگۇز بېشى بولسا يەنىلا كېسىۋېلىنىپ «ئارقا سەپنى پاراكەندە قىلغانلار»غا ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن ئېسىپ قويۇلماقتا.

ئۇلار «جۇڭگوغا خاس مەدەنىيەت» بىلەن جاھانگىرلارنى قار-غاپ ئۆلتۇرۇۋەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى، «رەھىمسىز، ئىنساپ-سىز» دېگەن سۆزلەرنى مىڭ قېتىم تەكرارلاپ، جىنگۇاڭمىن ئەپسۇنىنى[242] تۇمەن مىڭ قېتىم ئوقۇغان بىلەن ياپونىيەدە يەر تەۋرىتىپ، ئۇنى دېڭىزغا غەرق قىلىۋەتكىلى بولمايدىغانلىقىنى قاز-داقمۇ بىلمىسۇن. لېكىن، ئۇلار گويا ئاتا ـ بوۋىسىدىن مىراس قالغان سىرلىق بىر چارە ـ تەدبىرنى تېپىۋالغاندەك، ئەتەي «مىل-لەت روھى»نى ئەسلىگە كەلتۇرۇش كېرەك، دەپ جار سېلىشىۋاتە-دۇ. بۇنىڭ مەنىسى ئەمەلىيەتتە ناھايىتى چۈشىنىشلىك، ئۇ بول-سىمۇ ئاددىي پۇقرالارنى باش چۆكۈرۈپ ئىستىقامەت قىلدۇرۇش-تىن، تەربىيىلىنىش توغرىسىدىكى كىتابلاردىن باش كۆتۈرمەس قىلۋېتىشتىن ئىبارەت. بۇ خاس مەدەنىيەتتىن قىلچە گۇمانلىنىش-

قا بولمايدۇكى: بۇ ئەمر ـ پەرمانغا يۆ فېيچە[243] بويسۇنۇپ، قارشى چىقماسلىققا ئوخشاش ساداقەتتىن؛ خەلقئارا ئىتتىپاقتىكى تۆرىلەرنىڭ بۇيرۇقلىرىغا ئىتائەت قىلىپ، توڭگۇز كاللىسىنى كېسىپ، توڭگۇز گۆشىنى يېيىش، ئەمما قازان بېشىغا يېقىن يولىماسلىققا[244] ئوخشاش ۋاپا ـ مېھرىبانلىقتىن؛ ئۆزى باقمەد-دىلىككە سېتىلغان توختامنامىگە ئۆزى ئەمەل قىلىشتەك ئەدەپ ـ دىيانەتتىن؛ «دۇشمەننى ئالداپ ئېچكىرى كىرگۈزۈش»تەك تىنچ-لىقتىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئۈستىگە «خاس مەدەنىيەت»تىن تاشقە-رى، يەنە «ئىلىم ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش» دېگەن بىرنېمىنى تەشەببۇس قىلىش. غەرب پەيلاسوپى فىشت[245] نىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈشكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشتىكى غەرەز شۇنداق ئەمەسمۇ يا؟!

يالغان دون كىخوتلارنىڭ ئەنە شۇنداق ئەخمىقانە ئەلپازى ھە-قىقەتەن كىشىنى يىغلىيالمايدىغان، كۈلەي دېسە كۈل-گىلى بولمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى؛ سىز يالغان دۆت، يالغان ھاڭۇاقتىنى راست دۆت، راست ھاڭۇاقتى دەپ بىلىپ؛ جىڭ دۆت، جىڭ ھاڭۇاقتىنى كۈلكىلىك، بىچارە ھېسابلايدىغان بولسىڭىز، ئۇ ھالدا ئەخمەقلىقتە قۇتقۇزۇۋالغىلى بولمايدىغان دە-رىجىدە يېتىپ قالغان بولىسىز.

(408)

7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى

«شۇچاڭ ئەسەرلىرى توپلىمى»نىڭ ماۋزۇسى ھەققىدە[246]

مەن شۇچاڭ[247] ئەپەندىنى دەسلەپ چىن دۇشيۇ ئەپەندىنىڭ تەكلىپىگە بىنائەن، «يېڭى ياش»نى قانداق چىقىرىش ھەققىدىكى مەسلىھەت يىغىنىغا قاتناشقان چېغىمدا كۆرگەنىدىم، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدۇق. ئۇنىڭ شۇ چاغلاردا كومۇنىزمىچى بولۇپ قالغان ـ قالمىغانلىقىنى تېخى بىلمىگەنىدىم. ئومۇمەن، ئۇ مەندە ناھايىتى ياخشى تەسىر قالدۇرغان: سەمىمىي، كەمتەر، مۇلايىم، كەم سۆز ئىدى. «يېڭى ياش»تىكى كەسىپداشلار ئىچىدە، گەرچە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن پۈت تېپىشىپ، ئۆزئارا كۈچ توپلايدىغانلار بولسىمۇ، ئۇ ئىزچىل تۇرده تا ئاخىرغىچە زادى ئۇنداق قىلمىغانىدى.

ئۇنىڭ سىياسىنى سۇيىتەلەش قىيىن، ئۇ سەل ـ پەل لاتاپەتلىك بولۇپ، ئاددىي ـ سادداً، چاكىنىراق كۆرۈنەتتى، شۇڭا، ئۇ ئەدىبكە ئوخشاش بىلەن بىللە مەنسەپدارغا ھەم سودىگەرگىمۇ ئوخشاپراق كېتەتتى. بۇنداق سودىگەرنى جەنۇب تەرەپتە كۆرمىگەنىدىم، ئەمما بېيجىڭدا بار ئىدى، ئۇلار كونا كىتابخانلارنىڭ ۋە ئىش قەغىزى ساتىدىغان دۇكانلارنىڭ خوجايىنلىرى ئىدى. 1926 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى دۇمن چىرۇيلار قۇرۇق قول بىلەن مۇراجىئەت قىلىشقا بارغان ئوقۇغۇچىلارغا ئوق چىقارغان ھېلىقى قېتىمدا، ئۇمۇ ئاممىنىڭ ئارىسىدا ئىكەن، بىر ئەسكەر ئۇنى تۇتۇۋېلىپ، ئۇنىڭدىن سەن نېمە قىلىدىغان ئادەم؟ دەپ

سورىغاندا، ئۇ: «مەن سودىگەر» دەپ جاۋاب بەرگەنىكەن. ئەسكەر: «ئۇنداق بولسا بۇ يەرگە نېمە قىلغىلى كەلدىڭ؟ ماڭ يولۇڭغا!» دەپ ئۇنى ئىتتىرىۋەتكەن. ئۇ شۇنىڭ بىلەن ئامان قالغانىكەن.

ئەگەر ئۇ ئۆزىنى ئوقۇتقۇچىمەن دېگەن بولسا شۇ چاغدىلا ئۆلتۈرۈلگەن بولاركەن.

لېكىن، ياندۇرقى يىلى ئۇ ئاخىر جاڭ زولىن[248] لار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈۋېتىلدى.

دۇمن جياڭجۇننىڭ قىرغىنچىلىقىدا 42 ئادەم ئۆلۈپ كەتتى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە مېنىڭ بىرنەچچە ئوقۇغۇچىلىرىم بار، مەن ئەينى ۋاقىتتا بەكمۇ قايغۇرغانىدىم، جاڭ جياڭجۇننىڭ قولىدا ئۆلگەنلەر 10 نەچچە كىشى بولسا كېرەك. خاتىرىلىۋالمىغانلىقىم ئۈچۈن ئېنىق ئېسىمدە يوق، ئەمما مەن تونۇيدىغان بىرلا كىشى — شۇچاڭ ئەپەندى بار ئىدى. شيامېندا[249] بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، سوقمچاق يۈزى، سوزۇنچاق كۆزى ۋە بۇرۇتسى، كۆك يەكتىكى، قارا كەمزۇلى پات ـ پات كۆز ئالدىمىزدا كۆرۈنىدىغان، گاھ ـ گاھ ئارىلاپ دارمۇ غۇۋا كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغاندى. دەرۋەقە، بىر مەھەل ئاز ـ تولا قايغۇرغانىدىم، ئەمما ھازىر ئىلگىرىكىدىن سوۋۇپراق قالدىم. بۇ مەندە ئەزەلدىن بېرى ساقلىنىپ كەلگەن بىر خىل بىر تەرەپلىمە قاراش: يەنى قۇراشلىرىمنىڭ ئۆلگىنىنى كۆرسەم، ھامان ياشلارنىڭ ئۆلگىنىنى كۆرگەندەك قايغۇرۇپ كەتمەيمەن.

بۇ قېتىم بېيپىڭدا ئاشكارا دەپنە مۇراسىمى[250] ئۆتكۈزۈلگەنلىكىنى ئاڭلىدىم، ھېسابلاپ باقسام، ئۇنىڭ ئۆلگىنىگە يەتتە يىل بوپتۇ. بۇنداق قىلىش ھەقىقەتەن تېگىشلىك ئىدى. مەن شۇ چاغدا جياڭجۇنلەرنىڭ ئۇنىڭغا قانداق جىنايەت توقۇغانلىقىنى بىلمەيمەن — ئەيتاۋۇر «مىنگوغا زىيان ـ زەخمەت كەلتۈردى» دېگەن

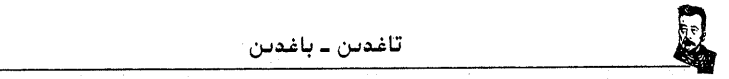

گەپلەرنىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كەتمىسە كېرەك. ئەمما، مۇشۇ قىسقىغىنا يەتتە يىل ئىچىدە، پولاتتەك پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلىدىكى، مىنگونىڭ تۆت ئۆلكىسىنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان لى داجاۋ بولماستىن، دەل ئۇنى قىرغان جياڭجۇن بولدى!

ئۇنداق بولسا، ئاشكارا دەپنە قىلىشقا رۇخسەت ئېلىش ئىلتىماتىغا ئېرىشكىلىغۇ بولار، لېكىن مەن گېزىت ـ ژۇرناللاردىن بېيپىڭ دائىرىلىرىنىڭ يول توسۇپ، تەزىيە تۇتقانلارنى چەكلىگەنلىكى ۋە دەپنە قىلىشقا قاتناشقانلارنى قولغا ئالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى كۆردۈم. نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلىنىدىغانلىقىنى بىلەلمىدىم، ئەمما بۇ قېتىمقى «ئامانلىققا دەخلى يەتكۈزۈلدى» دېيىلىشى مۇمكىن. ئەگەر شۇنداق دېيىلسە، پولاتتەك ئەكسىچە پاكىت پات ئارىدا ھەقىقەتەن يېتىپ كېلىدۇكى، بېيپىڭنىڭ ئاماڭلىقىغا دەخلى يەتكۈزگەن خەلق ياكى ياپون ئارمىيىسى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەمما، ھازىر ئىنقىلابىي پېشۋالارنىڭ قېنى كېشىنى ھەيران قالدۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. يالغۇز ئۆزۈمنى ئالسام، بۇنىڭدىن يەتتە يىل ئىلگىرى بىرمۇنچە ئادەم ئۈچۈن كۆتۈرەڭگۇ ـ جۇشقۇن روھ بىلەن نۇرغۇن قۇرۇق مۇلاھىزىلەرنى قىلغانىدىم. كېيىن توك جازاسى بېرىلگەن، ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن، چېپىپ ئۆلتۈرۈلگەن، يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەنلەر ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى تولا ئاڭلاپ ئادەتلىنىپ قالغاچقا، نېرۋامۇ بارا ـ بارا خىرەلىشىپ — بىخۇدلىشىپ قالدى ـ دە، قىلچە ھەيران قالمايدىغان، گەپ ـ سۆزمۇ قىلمايدىغان بولۇپ قالدىم. ئويلايمەنكى، گېزىتتە يېزىلغان سازايى قىلىپ ئېسىپ قويۇلغان ئادەم بېشىنى «ئادەم دېگىزى» بولۇپ تاماشا قىلغىلى بارغان ئادەملەر گۇللۇك پانۇس مۇسابىقىسىنى تاماشا قىلىشقانلىرىدىمۇ مۇنچە شادلىنىپ كەتمىگەن بولسا كېرەك. قان ھەقىقەتەن بەك جىق ئاقتى.

بىراق، شۇچاڭ ئەپەندىنىڭ ئىسىق قاندىن تاشقىرى يەنە قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرى بار. بەختكە قارشى قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرى ھەققىدە بىرنېمە دېيىشىم ناھايىتى تەس. چۈنكى، بىر ـ بىرىمىزنىڭ شۇغۇللانغان كەسپى ئوخشاشمايتتى، «يېڭى ياش» دەۋرىدە، مەن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ بىر سەپتە تۇرغان بولساممۇ، ئۇنىڭ ماقالىلىرىگە تازا كۆڭۈل قويماپتىكەن. مەن، بۇ خۇددى ئاتلىق قىسمىنىڭ كۆڭۈرۈك سېلىش بىلەن بولۇپ كېتىشىنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىغانغا، توپچى قىسمىنىڭ ئات باشقۇ. رۇش بىلەن بولۇپ كېتىشىنىڭ ھاجىتى بولمىغانغا ئوخشاش بىر ئىش. ئەينى ۋاقىتتا مەن بۇنى سەۋەنلىك دەپمۇ ھېسابلىمىغان. كەنمەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ھەققىدە دېيەلەيدىغىنىم پەقەت شۇنىڭدىن ئىبارەتكى: بىرىنچىدىن، ھازىر قارىغاندا ئۇنىڭ نەزەرىيىسىنىڭ مۇكەممەل بولۇپ كېتىشى ناتايىن، ئەلۋەتتە؛ ئىككىنچىدىن، گەرچە شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن ئەسەرلىرى مەڭگۈ ساقلىنىپ قالىدۇ، چۈنكى بۇ پېشۋانىڭ مىراسى، ئىنقىلاب تارىخىدىكى ئۆچمەس خاتىرە مۇنار. ئۆلگەن ۋە ھايات ياشاۋاتقان بارلىق ئالدامچىلارنىڭ دەسته ـ دەسته توپلاملىرى بەربات بولۇۋاتامدۇ، سودىگەرلەرمۇ سالغان «قانلىق دەسمايىلىرىگە قارىماي»، تەننەرخىنىڭ ئاران ئىككىدىن بىر ياكى ئۈچتىن بىر ئۇلۇشىنىلا يېغىۋالالمايۋاتامدۇ؟

ئۆتمۈشتىكى ۋە ھازىرقى پولاتتەك پاكىتلار ئارقىلىق كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلغاندا خۇددى ئوتنى كۆرگەندەك ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى كېچە

قەلەم تەۋرەتكۈچى: لۇشۈن



بۇ ماقالىنى T ئەپەندى[251] نىڭ ھاۋاله قىلىشى بىلەن يازغا-
ندىم، چۈنكى ئۇ مەزكۇر توپلامنى ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتلىك
بولغان G باسما ئىدارىسىده نەشر قىلدۇرماقچىكەن. مەن ئۇنىڭدىن
باش تارتالماي مۇشۇنچىلىكلا يازغانىدىم، ئۇزۇن ئۆتمەي «دولقۇن
ساداسى» غا بېسىلىپ چىقتى. ئەمما، كېيىن ئاڭلىسام، بۇ توپلا-
نىڭ كوپىيىسىگه ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى ئۇنى C باسما ئىدارىسـ-
نىڭ بېسىشىغا باشقىدىن ھاۋاله قىپتۇ. ئۇ تا بۇگۈنكى كۈنگه قەدەر
نەشرىدىن چىقمىدى، ۋاقتىنچه نەشر قىلىنماسلىقىمۇ مۇمكىن.
مەن گەرچه قالايمىقان كىرىش سۆز يازغانلىقىمغا پۇشايمان قىلغان
بولساممۇ، لېكىن ئۇنى يەنىلا ئۆز توپلىمىمدا ساقلاپ، بۇ بىر
ۋەقەنى خاتىرىلەپ قويدۇم. بۇ قوشۇمچه 12 ـ ئاينىڭ 31 ـ
كۈنى كېچىده يېزىلدى.

جىن شېكتەن ھەققىده[252]

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىده يۈرگۈزۈلگەن يېزىق جازاسى[253]
تىلغا ئېلىنغاندا، بەزىلەر جىن شېكتەن[254] نىمۇ قوشۇۋالىدۇ،
ئەمەلىيەتته بۇ ناھايىتى نامۇۋاپىق. ئۇنىڭ «زارلىنىش بۇتخانىسى»
نى يېقىنقى ئىشلاردىن مىسال كەلتۈرۈپ ئىزاھلايدىغان بولساق،
بۇ مىساللار ئۇنىڭ ئالدىنقى يىلى «يېڭى ئاي»[255] دىكى سەنمىد-
جۇيىدىن نەقىل كەلتۈرۈپ ئۆزىنى ئاقلىغانلىقى بىلەن ھېچقانداق
پەرقلەنمەيدۇ. ئەمما، پروفېسسورلۇققا ئېرىشەلمەيلا قالماي، بەل-
كى بېشىنىڭ كېسىلىپ كەتكەنلىكىگه كەلسەك، بۇنىڭ سەۋەبى:
ئۇ ئاللىقاچان بەگ ـ تۆرىلەر تەرىپىدىن بۇزۇق نەرسه دەپ قارال-
غان. نېمه ئىش بولسا، ئۇ ئىش ئۇستىده گەپ ئۇرغاندا، ئۇۋالچد-
لىق يۈز بېرىپ قالىدۇ.

چىڭ دەۋرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن جىن شېكتەننىڭ ئا-
مىغمۇ بىرئاز ئۆۋال قىلىنغان. ئۇنىڭ نامىدا ھېكايە،
ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلار توغرىسىدىكى تەزكىره خاراكتېرلىك
قىسىملەر كۆتۈرۈپ چىقىلىپ، «زو چيۈمىڭ يىلنامىسى»، «دۇ-
فۇ شېئىرلىرى» بىلەن بىر قاتارغا قويۇلغانىدى. بۇ ھەقىقه-
تەن يۇەن خۇڭداۋ[256] نىڭ تۈكۈرۈك سارقىنىدىلىرىنى يىغىشتۇ-
رۇۋالغانلىق بولاتتى؛ بەلكى شۇنداق تۈزىتىش كىرگۈزۈلۈش ئار-
قىسىدا، ئەسلىي ئەسەرنىڭ سەممىي يېزىلغان تەرەپلىرى كۈلكىگه
ئايلىنىپ قالغانىدى، ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسى — يېزىلىشىمۇ زور-
مۇزور باگۈچه[257] يېزىش ئۇسۇلىغا كىرگۈزۈپ قويۇلغانىدى.

بۇنىڭ تەسىرى بىلەن بىر تۈركۈم كىشىلەر «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»[258] كە ئوخشاش ئەسەرلەردىن ھامان يوشۇرۇن مەنە ئىزدەيدىغان، ئۇنىڭدىن پۈتاق چىقىرىدىغان پاتقاقلا پېتىپ قالغانىدى.

مەندە قەدىمكى نۇسخىسى بار دەپ «غەربىي يان ھۇجرا»[259] نىڭ سۆز ـ جۈملىلىرىنى قالايمىقان ئۆزگەرتكەن ۋەقەنى تىلغا ئالماي قويۇپ تۇرايلى، يالغۇز ئۇنىڭ «سۇ بويىدا»[260] نىڭ كېيىنكى قىسمىنى قىسقارتىۋېتىپ، بىر «جى شۇيې» ئارقىلىق سۇئال جياڭلارنى قىرىپ تۇگىتىۋېتىشنى خام خىيال قىلغانلىقىنىلا ئالساق، ئۇنىڭ قاپاق باشلىقتا بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ كۆچمەن قاراقچىلاردىن قالتىس نەپرەتلەنگەنلىكى ئۈچۈن شۇنداق قىلغان بولسا كېرەك دېيىلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ بەربىر بەگ ـ تۆرىلەرگە يېقىن ئادەم بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ پۇقرالارنىڭ كۆچمەن قاراقچىلاردىن پەقەت يىرىم نەپرەتلىنىدۇ. غانلىقىنى، يەنى ئۇلارنىڭ «قاراقچى» بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ «كۆچمەن» بولغانلىقىدىن نەپرەتلىنىدىغانلىقىنى تەسۋۇر قىلالمىغان.

پۇقرالار كۆچمەن قاراقچىلاردىن ئەلۋەتتە قورقىدۇ، «كۆچمەن ئەمەلدارلار» دىن تېخىمۇ قورقىدۇ. ئېسىمدە قېلىشچە، مىنگو ئىنقىلابىدىن كېيىن، يۇرتۇمدا نېمە ئۈچۈندۇر ناھىيە ھاكىمى ھەمىشە ئالمىشىپ تۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدى، ھەر قېتىم ئالماشقاندا دېھقانلار غەمسىرىگەن ھالدا: «قانداق قىلساق بولار؟ يەنە بىر ئاچ غاز ئالمىشىپ كەپتۇ!» دەپ بىر ـ بىرىگە خەۋەر قىلىشاتتى. گەرچە ئۇلار «نەپسى ـ بالا ئۆكۈرىنى توشقۇزماق تەس» دېگەن تەمسىلنىڭ بارلىقىنى تا بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر بىلمىگەندىمۇ، «يەڭگىنى سۇلتان بولۇر، يېڭىلگىنى قاراقچى» دېگەن تەمسىلنى ناھايىتى ئوبدان چۈشىنىدۇ. قاراقچى — كۆچۈپ يۇرىدىغان سۇلتان؛ سۇلتان — كۆچمەيدىغان قاراقچى، ئاددىيراق قىلىپ

ئېيتقاندا «تۇراقلىق قاراقچى» دېيىلىدۇ. جۇڭگو پۇقرالىرى ئەزەلدىن ئۆزىنى «چۈمۈلە خەلق» دەپ ئاتاپ كەلگەن، ھازىر ئوخشىشقا ئاسان بولسۇن ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆستۇرۇپ كالىغا ئوخشىتىپ باقايلى، تۆمۈر تاپان چەۋەندازلار بۇ كالىلارنى ئۇيان ـ بۇيان ئۆتكەندە سويمايلا يەۋېتىۋېرىدۇ؛ ئاتلىرىنىڭ تۇياقلىرى بۇ كالىلارنىڭ ئۇستىخانلىرىنىمۇ يانجىپ تاشلىۋېتىۋېرىدۇ، بۇنىڭدىن ساقلاغىلى بولسا، ئۇلار ئەلۋەتتە ساقلىنىشنى ھامان ئارزۇ قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ «ئۆز مەيلىچە ئوتلىشىغا رۇخسەت قىلىنىدىغان بولسا، ئۇلار ھالسىراپ كەتكەن تەقدىردىمۇ، سۈتىنى بېرىپ، بۇ «تۇراقلىق قاراقچىلار» نىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇشقا رازىمەن، چۈنكى بۇنىڭ بىلەن «تۇراقلىق قاراقچىلار» ئۆزلىرىنى بىرقەدەر چاينىمايلا يۇتۇۋەتمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇنى جەننەتتە ياشىغاندەك بەخت ھېسابلايدۇ، بۇ يەردىكى پەرق «قاراقچى» ياكى «سۇلتان» بولغانلىقىدا بولماستىن، بەلكى «كۆچمەن» ياكى «تۇراقلىق» بولغانلىقىدا. مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىلىرىدىكى غەيرىي رەسمىي تارىخنى ۋاراقلاپ باققاندا، بېيجىڭ خەلقىنىڭ نېمىدىن خاتىرجەمسىزلەنگەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. لى زىچېڭ[261] نىڭ بېيجىڭغا كىرگەن ۋاقتىدىكى يامانلىقى ئۇنىڭ بېيجىڭدىن چېكىنىپ چىققان ۋاقتىدىكىگە يەتمەيدۇ.

سۇڭ جياڭ تاغ تۇراسىغا تايىنىپ، بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلغان بولسىمۇ، بايلارنىڭكىنى تارتىۋېلىپ، گادايلارغا بەرگەنىدى، جىن شىڭتەن بولسا تۇڭگۇەن، گاۋچېۋلارنىڭ چاپارمەنلىرى ئالدىدا باشىنى تۆۋەن سېلىپ ئۆزۈڭلارنىڭ پۇت ـ قولىنى ئۆزۈڭلار چۇشەپ بېرىشىڭلار كېرەك، دەۋاتىدۇ، بۇنداقتا پۇقرانىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدۇ. دېمەك، «سۇ بويىدا» قۇيرۇقى ئۇزۇلۇپ كەتكەن يېڭىغۇچتەك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، سەھرالىقلار يەنىلا «ۋۇسۇڭنىڭ بىر قولى بىلەن فاڭ لانى تۇتۇشى»[262] دېگەن تېياتىرنى ياخشى

كۆرىدۇ.

بىراق، بۇ يەنىلا ئىلگىرىكى ئىش، ھازىر يەنە يېڭى تەجرىبە پەيدا بولغان ئوخشايدۇ، ئاڭلىشىمچە، سىچۈەندە بىر قوشاق بار ئىمىش، ئۇنىڭ مەنىسى «قاراقچىلار كەلسە تارغاق بىلەن تارىغاڭ دەك تالايدۇ، ئەسكەرلەر كەلسە سۇزگۈچ بىلەن سۇزگەندەك سۇزىدۇ. ئەمەلدارلار كەلسە ئۇستىرا بىلەن چۈشۈرگەندەك قىلىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت ئىكەن. ئاپتوموبىل، ئۇچار كېمىنىڭ[263] قىممىتى مەپە ـ ھارۋىلارنىڭكىدىن كۆپ ئارتۇق. كونىسىسىيە ۋە چەت ئەل بانكىلىرىمۇ دېڭىز قاتنىشى بارلىققا كەلگەندىن بۇيانقى يېڭى پەيدا بولغان شەيئى. ئۇلارنى تۈك ـ پۈك، چاچ ـ پاچلارنىڭ ھەممىسىنى چۈشۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى گۆش ـ پەيلەرنى قىرىپ ـ قىرقىپ تۈگەتكەن تەقدىردىمۇ مەڭگۈ قاندۇرغىلى بولمايدۇ. كىچىك پۇقرالارنىڭ «تۇراقلىق قاراقچى» غا نىسبەتەن «كۆچمەن قاراقچى» دىن بەكرەك قورقىدىغانلىقى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

پاكىت شۇلارنى ئۆگەتكەنكەن، ئۇلار ساقلىنىپ قېلىش يولىغا قەدەم قويغانلىرىدا ئۆزىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى ئىسىگە ئالىدۇ، ئەلۋەتتە.

5 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى

يەنە «ئۇچىنچى خىل ئادەم» توغرىسىدا[264]

دەي ۋاڭشۇ[265] ئەپەندى يىراقتىن — فرانسىيىدىن بىزگە بىر پارچە خەت يېزىپ، فرانسىيە A. E. A. R (ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتى) نىڭ ژىد[266] نىڭ قاتناشقىنى بىلەن 3 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى يىغىن چاقىرىپ، گېرمانىيە فاشىستلىرىغا شىددەت بىلەن قارشى تۇرغانلىق ئەھۋالىنى بايان قىپتۇ ھەمدە ژىدنىڭ نۇتقىنى تونۇشتۇرۇپتۇ، بۇ «ھازىرقى زامان» نىڭ 6 ـ سانىغا بېسىلدى. فرانسىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىنىڭ ئادالەت يولىدا ھەققانىي سۆز قىلىدىغان بۇنداق ھەرىكەتلىرى دائىم بولۇپ تۇرغان: بۇرۇن دريېخۇسقا قىلىنغان ناھەقچىلىك تۇپەيلىدىن زولا[267] نىڭ كۆكرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىققىنىدەك، زولانىڭ قەبرىسى يۆتكەلگەن چاغدا فرانسىيىنىڭ[268] نۇتۇق سۆزلىگىنىگە ئوخشاش ئىشلار بولۇپ ئۆتكەن: يېقىندا رومىن رولاننىڭ ئۇرۇشقا قارشى چىققانلىقىدەك ئىش بولۇپ ئۆتتى. لېكىن، مەن بۇ نۆۋەت تېخىمۇ ھەقىقىي خۇشال بولدۇم، چۈنكى مەسىلە نۆۋەتتىكى مەسىلە، مەنمۇ دەل فاشىستلاردىن يىرگىنىدىغانلارنىڭ بىرى. بىراق، دەي ۋاڭشۇ ئەپەندى بۇ پاكىتنى بىزگە ئۇقتۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلىرىنى «ھاماقەت» ۋە مىللىتارىستلارغا ئوخشاش ۋەھشىي دەپ ئوچۇق كۆرسىتىپ ئۆتكەن، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مېنىڭ يەنە بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلغۇم كەلدى. ئەمما، بۇنى، مۇددىئا مۇنازىرە قوزغاش

غاشتا، جۇڭگونىڭمۇ ئاتالمىش «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەردىن گېرمانىيەدىكى ئېزىلگۈچىلەرگە بېرىلگەن يارەمگە ئوخشاش يار-ەمگە ئىگە بولۇش تەمەسى بار دەپ، خاتا چۈشىنىۋالماسلىقنى ئارزۇ قىلىمەن. ئەھۋال ئۇنداق ئەمەس. جۇڭگودا كىتاب ـ ژۇر-ناللارنىڭ مەنئى قىلىنىشى ۋە كۆيدۈرۈلۈشى، كىتابخانىلارنىڭ پېچەتلىنىشى، ئاپتورلارنىڭ قامىلىشى ۋە قىرىلىشلىرى ھەقىقەتەن گېرمانىيەدىكى ئاق تېررورلۇقتىن خېلى بۇرۇنلا يۈز بەرگەن ھەم-دە دۇنيادىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ نارازى-لىقىنىمۇ قوزغىغان[269]. ھازىر مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم خەت-تىكى كۆرسىتىپ ئۆتۈش زۆرۈر بولغان بىرنەچچە نۇقتىلار.

ھېلىقى خەتتە ژىدنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتىگە قاتناشقانلىقى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دېيىلگەن:

«فرانسىيە ئەدەبىيات مۇنبىرىدە، بىز ژىدنى ‹ئۇچىنچى خىل ئادەم› دېسەك بولىدۇ،

... ئۇ 1891 ـ يىل...دىن تارتىپ تا ھازىرغا قەدەر، باشتىن ـ ئاخىر ئۆز سەنئىتىگە سادىق بولۇپ كەلگەن بىر ئادەم ئىدى. ۋەھالەنكى، ئۆز سەنئىتىگە سادىق بولغان ئاپتورنىڭ بۈر-ژۇئازىيىنىڭ ‹گۈپپاڭچىسى› بولۇشى ناتايىن، فرانسىيەدىكى ئىنقىلابىي يازغۇچىلاردا بۇنداق نادانلارچە قاراش (ياكى بۇنى دانا تاكتىكا دېگەنگە يەتمەيدۇ) يوق، شۇنىڭ ئۈچۈن ژىد قىزغىن ئال-قىش ساداسى ئىچىدە، ئامما ئىچىدە سۆز قىلدى.»

بۇ مۇنداق دېگەنلىك: «ئۆز سەنئىتىگە سادىق بولغان ئاپتور» — «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دۇر، ئەمما جۇڭگونىڭ ئىنقىلا-بىي يازغۇچىلىرى بولسا «ھاماقەتلىك» تە بۇنداق ئادەملەرنى پۈتۈن-لەي «بۇرژۇئازىيىنىڭ گۈپپاڭچىسى» دەپ بىرىپ يەتكەن، ھازىر ژىد تەرىپىدىن ئۇنىڭ «ناتايىن» ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى.

بۇ يەردە جاۋاب بېرىشكە تېگىشلىك ئىككى مەسىلە بار:

بىرىنچى، جۇڭگودىكى سول قانات نەزەرىيىچىلەرنىڭ «ئۆز سەنئىتىگە ھەقىقىي سادىق بولغان ئاپتور» لارنىڭ ھەممىسىنى «بۇرژۇئازىيىنىڭ گۈپپاڭچىسى» دەپ كۆرسەتكىنى راستمۇ، ئە-مەس؟ مېنىڭ بىلىشىمچە، ئۇنداق قىلمىغان. سول قانات نەزەر-يىچىلەر ھەرقانچە «ھاماقەتلىشىپ» كەتكەن تەقدىردىمۇ «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» بارلىققا كەلگەن چاغدا، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي قائىدە ـ يوسۇنلار ئۈستىدە قىلىنغان بىرخىل ئىنقىلاب بولغانلىقى-نى، ئەمما يېڭى گۈللەنگەن جەڭگىۋار سەنئەت مەيدانغا كەلگەن پەيتتە يەنىلا بۇ كونا ۋېۋىسكا كۆتۈرۈۋېلىنىپ جەڭگىۋار سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىشىغا گاھ ئاشكارا، گاھ يوشۇرۇن توسقۇنلۇق قىلغانلى-قىنى، بۇ يالغۇز «بۇرژۇئازىيىنىڭ گۈپپاڭچىسى» بولغانلىق بو-لۇپلا قالماي، بەلكى ئەكسىيەتچىل بولىدىغانلىقىنى چۈشەنمەيدىغان دەرىجىگە بېرىپ قالمىغاندۇ. «ئۆز سەنئىتىگە سادىق بولغان ئاپ-تور» لارغا كەلسەك، ھەممىسىنى بىر تاياقتا ھەيدىگىلى بولمايدۇ. چۈنكى، مەيلى قايسى سىنىپنىڭ يازغۇچىسى بولسۇن، ھەممىسىدە «ئۆز» دېگەن بىر مەسىلە بار، بۇ، «ئۆز» يەنە كېلىپ ئۆز سىنىپىنىڭ بىر ئەزاسى دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۇرىدۇ. ئۆز سەنئىتى-گە سادىق بولغان ئادەم شۇنداقلا ئۆز سىنىپىغىمۇ سادىق بولغان ئاپتوردۇر. بۇرژۇئازىيىدە شۇنداق بولىدۇ. بۇ ناھايىتى ئېنىق ھەم ئاددىي پاكىت، بۇنىمۇ سول قانات نەزەرىيىچىلەر چۈشەنمەي قالماس. ئەمما، دەي ۋاڭشۇ ئەپەندى «ئۆز سەنئىتىگە سادىق بو-لۇش» نى «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» كە ئالماشتۇرۇپ قويغان. ۋە-ھالەنكى، سول قانات نەزەرىيىچىلەر ھەقىقەتەن «ھاقامەتلىك» تە چېكىگە يەتكەن بولۇپ كۆرۈنىدۇ ـ دە.

ئىككىنچى، ژىد ھەقىقەتەن جۇڭگونىڭ ئاتالمىش «ئۇچىنچى خىل ئادەمى» مۇ، ئەمەس؟ مەن ژىدنىڭ كىتابىنى ئوقۇپ باقمە-

دىم، ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى تەنقىد قىلىش سالاھىيىتىم يوق، ئەمما مەن شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، ئىجادىيەت بىلەن نۇتۇق شەكىل جەھەتتىن گەرچە ئوخشاش بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىدىيىسى ھەرگىز ئىككى خىل بولمايدۇ. دەي ژاڭشۇ ئەپەندى تونۇشتۇرغان نۇتۇقتىن مۇنداق ئىككى ئابزاسنى نەقىل كەلتۈرۈپ ئۆتۈشۈم مۇمكىن:

«بەزى كىشىلەر ماڭا: سوۋېت ئىتتىپاقىدىمۇ ئەھۋال شۇنداق، دېيىشى مۇمكىن، بۇ بولۇش ئېھتىمالى بار ئىش؛ ئەمما ئۇنىڭ مەقسىتى تامامەن باشقا، بەلكى يېڭى جەمئىيەت قۇرۇش ئۈچۈن، سۆز قىلىش ھوقۇقى ئەزەلدىن زۇلۇمغا ئۇچراپ كەلگۈچىلەرگە، ئەزەلدىن سۆز قىلىش ھوقۇقى بولمىغانلارغا بېرىلگەنكەن، ئەگىرىنى تۈز قىلىمەن دەپ، چەكتىن ئاشۇرۇۋېتىشلەر بولىدۇ، بۇنىڭدىن خالىي بولغىلىمۇ بولمايدۇ».

«مەن نېمە ئۈچۈن ۋە قانداق قىلىپ ئۇ تەرەپتە قارشى تۇرۇلغان ئىشنى بۇ تەرەپتە ياقلايدىغان بولۇپ قالدىم؟ بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، مەن گېرمانىيىنىڭ تېررورلۇق سىياسىتىدىن ناھايىتى ھەسرەتلەنگەن ھالدا، ئەڭ يىرگىنچلىك بولغان ئۆتمۈشنىڭ تەكرارلىنىشىنى كۆردۈم، سوۋېت ئىتتىپاقى جەمئىيىتىنىڭ بەرپا قىلىنىشىدىن كېلگۈسى ھەققىدىكى چەكسىز بىر ۋەھىنى كۆردۈم.»

بۇ يەردە گەپ ئوپئوچۇق ئېيتىلغان ۋە گەرچە ۋاستە ئوخشاش بولسىمۇ، مەقسەت ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ياقلاش ۋە قارشى تۇرۇشقا ئايرىلغان. سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، سەنئەتنى ئاساس قىلغان «قېرىنداش سېرافىموۋىچلار» دېگەن بۇ تەشكىلاتمۇ «ھەمسەپەرلەر» دەپ ئاتالغان بولسىمۇ، ئۇلار بۈنچىۋالا ئاكتىپلىق قىلمىغان. جۇڭگودىكى «ئۈچىنچى خىل ئادەملەر» ھەققىدىكى ماقالىلەر، بۇ يىل يىغىپ بىر مەخسۇس كىتاب

قىلىپ نەشر قىلىندى[270]، بىز ئۇنى ژاراقلاپ باقساق بولىدۇ، ئۆزلىرىنى «ئۈچىنچى خىل ئادەم» دەپ ئاتىۋالغانلارنىڭ سۆزلىرىدە بۇنداق پىكىرگە يېقىن كېلىدىغانلىقتىن قىلچە ئەسەر بارمۇ؟ ئەگەر بولمىسا، مەن كېسىپ ئېيتالايمەنكى، «ژىدنى ‹ئۈچىنچى خىل ئادەم› دېگىلى بولمايدۇ».

ئەمما، خۇددى مەن ژىدنى جۇڭگودىكى «ئۈچىنچى خىل ئادەم» ئەمەس دېگىنىمگە ئوخشاش، دەي ژاڭشۇ ئەپەندىمۇ جۇڭگودىكى سول قانات يازغۇچىلار بىلەن فرانسىيىدىكىلەرنىڭ ئارىلىقىدا دانىشمەنلىك بىلەن ھاماقەتلىك دېگەن پەرقنىڭ بارلىقىنى ھېس قىلغان. ئۇ يىغىنغا قاتنىشىپ، گېرمانىيىدىكى سول قانات سەپتىكى ئەتچىلەر بىلەن بىرلىكتە غەزەپ ـ نەپرىتىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن، جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلىرىنىڭ نادان، ۋەھشىي قىلمىشلىرىنى ئېسىگە ئالغان، شۇنىڭ بىلەن ئىختىيارسىز ھالدا ئاھ ئۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

«مەملىكىتىمىزنىڭ گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ زورازىلىقىغا نىسبەتەن بىرەر پوزىتسىيە بىلدۈرگەن ـ بىلدۈرمەگەنلىكىنى بىلمەيمەن. خۇددى بىزنىڭ مىللىتارىستلىرىمىزغا ئوخشاش، بىزنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرىمىزمۇ ئىچكى ئۇرۇش قىلىشقا باتۇر. فرانسىيىدىكى ئىنقىلابىي يازغۇچىلار ژىد بىلەن قول ئېلىشقاندا، بىزنىڭ سول قانات يازغۇچىلىرىمىز ‹ئۈچىنچى خىل ئادەملەر› نى جەزمەن بىردىنبىر دۈشمەن دەپ بىلىۋاتقان بولسا كېرەك!»

بۇنىڭغا جاۋاب بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق، چۈنكى پاكىت نەق تۇرۇپتۇ: بىزنىڭ بۇ يەردە بىرئاز ئىپادە بىلدۈرۈشمۇ بولۇپ ئۆتكەنىدى[271]، ئەمما ئەھۋال فرانسىيىدىكى بىلەن ئوخشاشمىغاچقا،



ۋەزىيەتمۇ ئوخشاش بولمىغان؛ ژۇرناللاردىمۇ «ئاتالمىش «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر»نى بىردىنبىر دۇشمەن دەپ قارايدىغان» ماقالىلەرنىڭ كۆرۈلمىگىنىگە خېلى ئۇزۇن بولۇپ قالدى، ئىچكى ئۇرۇش قىلىنمايدىغان بولدى، مىللىتارىستلىق پۇراقمۇ قالمىدى. دەي ژاڭشۇ ئەپەندىنىڭ مۆلچەرى يوققا چىقىپ كەتتى.

ۋەھالەنكى، جۇڭگودىكى سول قانات يازغۇچىلار دەي ژاڭشۇ ئەپەندىنىڭ كۆڭلىدىكى فرانسىيىنىڭ سول قانات يازغۇچىلىرىغا ئوخشاش دانىشمەن بولۇپ قالمامدۇ؟ مېنىڭچە، ئۇنداق بولمايدۇ، بەلكى ئۇنداق بولۇشىنىڭمۇ ھاجىتى يوق. ئەگەر سۇرەن ـ چۇقانلار پۈتۈنلەي پەسىيىپ توگىمىگەنىكەن، «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر» ئۇستىدىكى مۇلاھىزىنى يېڭىۋاشتىن ئوتتۇرىغا قويۇش ۋە قانات يايدۇرۇش ناھايىتى زۆرۈر. دەي ژاڭشۇ ئەپەندى فرانسىيە ئىنقىلابىي يازغۇچىلىرىنىڭ يوشۇرۇن قايغۇسىنى كۆرۈپ، بۇ جەددي پەيتتە «ئۇچىنچى خىل ئادەم» بىلەن قول ئېلىشىش «چېۋەر تەدبىر» بولۇشى مۇمكىن، دەپ ھېس قىلغان. ئەمما، مېنىڭچە، يالغۇز «تەدبىر»گە تايانغان بىلەنمۇ ئىش پۈتمەيدۇ، ھەقىقىي كۆز قاراش بولغاندىلا، ئاندىن چېۋەر ھەرىكەت بولىدۇ، ژىدىنىڭ نۇقتىنى كۆرگەنلەرلا، ئۇنىڭ سىياسىيدىن ھالقىپ كەتمىگەنلىكىنى بىلىۋالالايدۇ، ئۇنى قارىقويۇقلا «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دەپ ئاتاپ، ئۇنى قارشى ئېلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ ۋە يوشۇرۇن قايغۇرۇشنىڭمۇ ھاجىتى يوق. بىراق، جۇڭگودىكى ئاتالمىش «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر» ناھايىتى مۇرەككەپ.

ئاتالمىش «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر»نىڭ ئەسلىي مەنىسى، ئا بىلەن ب نىڭ قارىمۇ قارشىلىقى ياكى كۇرىشىنىڭ سىرتىدىكى ئادەملەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق ئادەملەر، ئەمەلىيەتتە بولمايدۇ. ئادەمنىڭ سېمىزى ۋە ئورۇقى بولىدۇ، نەزەرىيە جەھەتتە سېمىزمۇ ئەمەس، ئورۇقمۇ ئەمەس ئادەملەر بولۇشى كېرەك، ئەمما ئەمەلدە



يەتتە بولمايدۇ، سېلىشتۇرسىڭىز، سېمىزگە يېقىن بولمىسا، ئورۇققا يېقىن بولىدۇ. ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىكى «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر»مۇ ئوخشاش، ھېچقايسى تەرەپكە يان باسمىغاندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ھامان بىر تەرەپكە يان باسىدۇ، ئادەتتە مەقسەتلىك ياكى مەقسەتسىز ھالدا ئۆزىنى دالدىغا ئالغىلى بولسىمۇ، لېكىن مۇقىم ۋەقەگە يولۇققاندا، ناھايىتى ئوچۇق ـ ئاشكارا مەيدانغا چىقماي بولمايدۇ. مەسىلەن، ژىد ئۆزىنىڭ سولغا مايىللىقىنى ئىپادىلىگەن؛ باشقىلارمۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆز بىلەن ئۆزلىرىنى ئوچۇق ئىپادىلىشى مۇمكىن. دېمەك، بۇ گېچىماچاق بولۇپ كەتكەن بىر توپ ئادەملەر ئىچىدە بەزىلىرى ئىنقىلاب بىلەن بىللە ئىلگىرىلىيەلەيدۇ، ئورتاق ھېسسىياتتا بولالايدۇ؛ بەزىلىرى پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىنقىلابقا زىيانكەشلىك قىلىدۇ، ئۇنى يۇمشىتىپ، بۇنى بۇرمىلايدۇ. سول قانات نەزەرىيىچىلىرىنىڭ بۇنى تەھلىل قىلىش مەجبۇرىيىتى بار.

ئەگەر، بۇ «مىللىتارىستلار»نىڭ ئىچكى ئۇرۇشى ھېسابلىنىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، سول قانات نەزەرىيىچىلەر بۇنداق ئىچكى ئۇرۇشنى تېخىمۇ داۋاملاشتۇرۇپ، لاگېرنى ئوچۇق ئاجرىتىپ، ئارقىدىن ئېتىلغان زەھەرلىك ئوقلارنى يولۇپ تاشلاشلىرى لازىم!

6 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى



«ھەسەل ھەربىسى» ۋە «ھەسەل»[272]

«دولقۇن ساداسى» دىكى «ھەسەل ھەربىسى»[273] نى تەنقىد قىلغان ماقالىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئىككى پىكىر تۇغۇلدى. ئۇنى يېزىپ چىقىپ، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ ھۆكۈم چىقىرىشىنى كۈتمەكچىمەن. ئەمما، قايتا مۇنازىرىلىشىپ ئولتۇرمايمەن، چۈنكى «دولقۇن ساداسى» بۇنداق ئىشلار توغرۇلۇق دەۋالىشىدىغان جاي ئەمەس.

سەھرالىقلارنىڭ ئوت قويۇپ ھەرىلەرنى كۆيدۈرۈشىدە باشقا سەۋەب بار، ئۇ سىنىپىي كۈرەشنىڭ ئىپادىسى ئەمەس، مېنىڭچە، شۇنداق بولۇشى مۇمكىن. ئەمما، ھەسەل ھەربىسىنىڭ ھاشاراتلار ۋاستىسى بىلەن چاڭلىشىدىغان گۈل ـ چېچەكلەرگە زىيىنى بارمۇ، يوق ياكى ئۇ شامال ۋاستىسى بىلەن چاڭلىشىدىغان گۈل ـ چېچەكلەرگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزەمدۇ، يەتكۈزمەمدۇ؟ مېنىڭچە، يەتكۈزۈشى مۇمكىن.

ھاشاراتلارنىڭ ھاشارات ۋاستىسى بىلەن چاڭلىشىدىغان گۈل ـ چېچەكلەرنىڭ چاڭلىشىشىغا ياردىمى بولۇپ، ئۇنىڭ زىيىنى بولمايلا قالماي، بەلكى پايدىسى بولىدۇ. ئىنتايىن ئاددىي يېزىلغان بىئولوگىيە كىتابلىرىدىمۇ شۇنداق ئېيتىلغان. ھەقىقەتەن شۇنداق. ئەمما، بۇ نورمال ھالەتتىكى ئىش. ئەگەر گۈل ـ چېچەك ئاز بولۇپ، ھەرە كۆپ بولسا، ئەھۋال باشقىچە بولۇپ قالىدۇ. گۈل چېكى يىغىش ياكى قورسىقىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن، بىر گۈل ـ چېچەككە بىرنەچچە ھەسەل ھەربىسى ھەتتا 10 نەچچە ھەسەل ھەربىسى ئولىشىۋېلىشىمۇ مۇمكىن، تالىشىش تۈپەيلى

گۈل ـ چېچەكلەرنىڭ بەرگلىرىنى بۇزۇۋېتىشى، قورساقنىڭ ئاچلىقىدىن گۈلنىڭ ئاتلىق ۋە ئانىلىقلىرىنى ئۈزۈۋېتىشىمۇ مۇمكىن، ئاڭلىشىمچە، ياپونىيىنىڭ مېۋىلىك باغلىرىدىن مۇشۇنداق زىيان ـ زەخمەتكە ئۇچرىغانلىرى بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ شامال ۋاستىسى بىلەن چاڭلىنىدىغان گۈل ـ چېچەكلەرگە بېرىپ قونۇشىمۇ ئاچلىقتىن بولغان. بۇنداق چاغلاردا بال چىقىرىش ئىككىنچى ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىپ ئۇلار گۈل چېكىنى يېگىلى باردۇ.

دېمەك، مېنىڭچە، گۈل ـ چېچەكنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى ھەسەل ھەربىسىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالىسا، ئالەم تىنچ بولىدۇ، ئۇنداق بولمىسا، ئۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ. مەسىلەن، چۈمۈلە يوپۇرماق پىتىنى باقىدۇ ۋە ئاسرايدۇ، ئەگەر ئۇلارنى بىر يەرگە قاماپ قويغاندا ھەم ئۇلارغا يېمەكلىك بەرمىگەندە، چۈمۈلە يوپۇرماق پىتىنى يەۋېتىدۇ! ئادەم گۈرۈچ ۋە بۇغداي يەيدۇ، ئەگەر ئاچارچىلىققا يولۇقسا، چۆپ پىلتىزى ۋە دەرەخ قوۋزىقىنىمۇ يەيدۇ.

جۇڭگودىمۇ ئەزەلدىن ھەرە يېقىلىپ كەلگەن، قانداقسىگە ئۇنىڭدا بۇنداق ئىللەت بولمىسۇن؟ بۇنىڭغا جاۋاب بېرىش ئىنتايىن ئاسان: ئاز بولغانلىقىدىن شۇنداق بولىدۇ. يېقىندا ھەرە بېقىشنى باي بولۇشنىڭ يولى قىلىپ، بۇنداق ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى. ئەمما، جۇڭگودا ھەسەلنىڭ باھاسى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭكىدىن بەك تۆۋەن بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەسەل ساتقاندىن كۆرە، ھەرە ساتقان تۇزۇك بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گېزىت ـ ژۇرناللاردا كۆككە كۆتۈرۈلگەچكە، ھەرە بېقىپ پايدا ئالغۇسى كەلگەنلەر ئارقا ـ ئارقىدىن مەيدانغا كەلمەكتە، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرە سېتىۋالىدىغانلار ھەسەل سېتىۋالىدىغانلاردىنمۇ كۆپ. يىپ كەتكەن. مۇشۇ سەۋەبلىك، ھەرە باقىدىغانلارنىڭ مەقسىتى بال چىقىرىش بولماستىن، بەلكى ھەرىنى كۆپەيتىشتىن ئىبارەت بولۇپ قالغان. ئەمما، تېرىقچىلىق ئىشلىرى بۇنىڭ بىلەن تەڭ

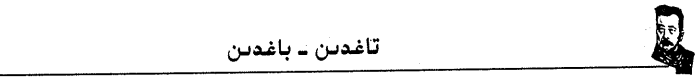

تەرەققىي قىلمىغانلىقتىن، بارا ـ بارا گۈل ـ چېچەك ئاز، ھەرە كۆپ بولۇشتەك ھادىسە پەيدا بولۇپ، يۇقىرىدا ئېيتىلغان چاتاق كېلىپ چىقتى.

قىسقىسى، جۇڭگودا ئامال قىلىپ ھەسەلنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى كېڭەيتىلمىسە، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا باغۋەنچىلىك، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئوخشاش ئىشلار بەرپا قىلىنماي، كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتنى دەپ نەسىللىك ھەرىلەر ھەدەپ ساتقىلى تۇرۇلسا، ھەرە بېقىش ئىشلىرى ئۇزۇنغا بارمايلا تۈيۈق يولغا كىرىپ قالىدۇ. بۇ خەتنى ئېلان قىلىشلىرىنى سورايمەن، شۇنىڭ بىلەن كۆڭۈل بۆلگۈچىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاشنى ئارزۇ قىلىمەن.

ئامانلىقلىرىنى سوراپ:

لوفۇ

6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى

تەجرىبە[274]

قەدىمكى كىشىلەر قالدۇرۇپ كەتكەن تەجرىبىلەرنىڭ بەزىلىرى ھەقىقەتەن ئىنتايىن قىممەتلىك، چۈنكى بۇ تەجرىبىلەر نۇرغۇن قۇربانلارنى بېرىش بەدىلىگە كەلگەن بولۇپ، كېيىنكى كىشىلەرگە ناھايىتى زور پايدا يەتكۈزدى.

«ئۆسۈملۈك دورىلار قامۇسى»[275] نى تاسادىپىي ۋاراقلىغىنىمدا، بۇ نۇقتا ئىختىيارسىز ھالدا خىيالىمغا كەلدى. بۇ كىتاب ناھايىتى ئاددىي كىتاب، ئەمما ئۇ مول بايلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. تەبىئىيكى، ئۇنىڭدا تۈتامى يوق بەزى نەرسىلەر خاتىرىلىنىپ قالغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، لېكىن كۆپىنچە دورىلارنىڭ ئۇنۇمى ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىلەردىن ئۆتتۈپ، ئاندىن ھازىرقى دەرىجىگە يەتكەن، بولۇپمۇ كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى ئۇنىڭدىكى زەھەرلىك دورىلار ھەققىدىكى بايانلار. بىز ئەزەلدىن قەدىمكى زامانداۋاتكەن پەيغەمبەرلەرنى ماختاپ ئۇچۇرۇشنى ياخشى كۆرىمىز. دېمەك، دورىلارنى شېنلۇڭ پادىشاھ[276] تەنھا ئۆزى تېتىپ يۇرۇپ تاپقان، دەپ قارىلىپ كەلگەن، ئۇ بىر كۈندە 72 خىل زەھەرگە يولۇققانمىش، ئەمما ئۇنىڭدا بۇ زەھەرلەرنىڭ ھەممىسىنى ياندۇرالايدىغان ئامال بولۇپ، زەھەرلىنىپ ئۆلۈپ كەتمىگەنمىش. مۇنداق رىۋايەت ئەمدى كىشىلەرنىڭ قەلبىنى بويسۇندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. بارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ ھەممىسىنى داڭقى چىقمىغان كىشىلەر ئاز ـ ئازدىن ياراتقانلىقى كىشىلەرگە مەلۇم بولۇپ قالدى. بىناكارلىق، ئاشپەزچىلىك، بېلىقچىلىق، تېرىق-



چىلىقنىڭ شۇنداق بولمىغىنى يوق؛ تېببىي دوختۇرلىكمۇ شۇنداق بولغان. بۇنداق ئويلىسام، بۇ ئىش چوڭ بولۇپ كېتىدىكەن: تەخمىنەن قەدىمكى زامانىدىكى كىشىلەر كېسەل بولسا دەسلەپتە ئۇنىڭدىن بىرئاز، بۇنىڭدىن بىرئاز تېتىغان، زەھەرلىكىنى يېگىنى ئۆلگەن، پايدىسىز بولغانلىرىنى يېگىنى ئۇنۇم ھاسىل قىلالمىغان، بەزى دوختۇرلارنى يېگەنده، دەل كېسەلگە شىپا بولغان ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى شۇ مەلۇم بىر ئاغرىق ـ كېسەلگە شىپا بولىدىغان دورا ئىكەن دەپ بىلگەن، مۇشۇنداق بىلىش توپلىنىۋېرىپ، دەسلەپكى خاتىرىلەر پەيدا بولغان؛ كېيىن بارا ـ بارا تەرەققىي قىلىپ، چوڭ بىر كىتاب بولۇپ چىققان بولسا كېرەك. ئالايلۇق، «ئۆسۈملۈك دوختۇرلار قامۇسى» ئەنە شۇنداق بارلىققا كەلگەن. بۇ كىتابتا يالغۇز جۇڭگونىڭكىلا تەجرىبىلىرى بولماستىن، بەلكى ئەرەبلەرنىڭ تەجرىبىلىرى، ھىندىستانلىقلارنىڭ تەجرىبىلىرى خاتىرىلەنگەن. شۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇنىڭ ئۈچۈن بېرىلگەن قۇربانلارنىڭ قانچىلىك كۆپ ئىكەنلىكىنى بۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

لېكىن، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تەجرىبىسىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئەكسىچە كېيىنكى كىشىلەرگە ياماق تەسىر بەرگەنلىرىمۇ بولدى، مەسىلەن، «ئۆزۈڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي» دېگەن تەمسىل ئەنە شۇنىڭ بىر مىسالى. يارىدارلارغا يار ـ يۆلەكتە بولۇپ ئۇنى خېيىمخەتەردىن قۇتقۇزغىنىڭدا، سەل پەخەس بولمىسا، ئاسانلا كىشىلەر تەرىپىدىن قارىلىنىپ كېتىسەن، بۇ ھەقتە، يەنى ياماق تەجرىبىنىڭ ئاقىۋىتى ھەققىده توقۇلغان: «يامۇلنىڭ دەرۋازىسى ئوچۇق، پۇلۇڭ يوق ئەھۋالدا بولساڭمۇ يوللۇق، ئۇنىڭغا ھەرگىز يولىمىغۇلۇق» دېگەن بىر قوشاقمۇ بار. دېمەك، كىشىلەر ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغان ئىشقا يولۇقسىلا، ئۆزىنى يىراق قاچۇرۇپ زادى ئارىلاشمايدىغان بولۇپ قالدى. كىشىلەر دەسلەپكى

چاغلاردا جەمئىيەتتە بىر ـ بىرى بىلەن بۇنداق كارى بولمايدىغان ئەھۋالدا ئەمەس ئىدى، ئەمما يىرتقۇچلار دەۋران سۈرۈۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئەمەلىيەتتە شۇ سەۋەبتىن نۇرغۇن قۇربان بېرىشلەر بولغاندىن كېيىن، تەبىئىي ھالدا مۇشۇ يولغا كىرىپ قالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، جۇڭگودا، بولۇپمۇ چوڭ شەھەرلەردە، ئەگەر يولدا قاتتىق كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغان ياكى ھارۋا ئۆرۈلۈپ كېتىپ يارىدار بولغان ئادەم يولۇقسا، يولۇچىلاردىن ئولىشىپ تاماشا قىلىدىغانلار ياكى ھەتتا خۇشال بولۇشۇپ كېتىدىغانلار شۇنچە كۆپ بولسىمۇ، قولىنى چىقىرىپ يۆلەپ يارىدەم بېرىدىغانلار ناھايىتى ئاز. مانا بۇ قۇربان بېرىش بەدىلىگە كەلگەن يامان ئاقىۋەت.

قىسقىسى، تەجرىبىدىن كېلىپ چىققان ئاقىۋەت مەيلى ياخشى ياكى يامان بولسۇن، ھەممىسىگە ناھايىتى زور قۇربانلارنى بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، كىچىك بىر ئىش بولسىمۇ، كىشىنى چۆچۈتىدىغان چىقىملارنى بېرىشتىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، يېقىندا بەزى گېزىت كۆرگۈچى كىشىلەر ئاللىقانداق خىتابنامە، تېلېگرامما، نۇتۇق، سۆھبەت دېگەنلەردە مەيلى قانداق شېرىن پاراڭ، ئۇلۇغۋار مۇلاھىزىلەر بولسۇن، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەيدۇ، كۆڭۈل بۆلمەيلا قالماستىن، كۆرگەنلىرىنى كۈلكە پاراڭنىڭ دەسمايىسى قىلىدۇ. بۇ قانداقمۇ «يېزىقنىڭ ئىجاد قىلىنىشى، كىيىم ـ كېچەكنىڭ يارىتىلىشى» بىلەن ئوخشاش مۇھىم ئىش بولسۇن؟... دەرۋەقە مۇشۇنداق كىچىككىنە بىر نەتىجىمۇ بىرمۇنچە زېھىننى قولدىن كەتكۈزۈش، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلۈكلىرىنى قۇربان قىلىش بەدىلىگە كەلگەن. بۇ ھايات ئەلۋەتتە باشقىلارنىڭ ھاياتى، ئەگەر ئۆزلىرىنىڭ ھاياتى بولسا، بۇ تەجرىبىگە ئېرىشكەنلىكتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، بارلىق تەجرىبىلەرنى پەقەت ھايات ئادەملەرلا يارىتالايدۇ، باشقىلار مېنى ئۆلۈمدىن قورقىدىكەن

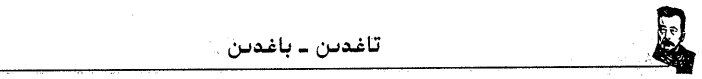

دەپ مەسخىرە قىلغان بولسىمۇ[277]، مەن ھەرگىز باشقىلارنىڭ دامىغا چۈشۈپ ئۆزۈمنى ئۆلتۈرۈۋالمايمەن ياكى جان تىكىدىغان ئىشنى قىلمايمەن. مۇشۇ سەۋەب تۈپەيلى بۇنى يېزىش زۆرۈر بولدى. بەلكى بۇمۇ كىچىككىنە بىر تەجرىبە بولۇپ قالار.

6 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى

ماقال ۋە تەمسىللەر[278]

يۈزە ئويلىسام، ماقال ـ تەمسىللەر خۇددى بىر دەۋر، مەملىكەت خەلقى ئىدىيىسىنىڭ جەۋھىرىدەك تۇرىدۇ، ئەمما ئۇ ئەمەلىيەتتە بىر قىسىم كىشىنىڭلا ئىدىيىسى. «ھەركىم ئۆز ئىشىكى ئالدىدىكى قارنى تازىلىسۇن، باشقىلارنىڭ ئۆگزىسىدىكى قىرو بىلەن كارى بولمىسۇن» دېگەن ماقالنى مىسالغا ئالايلى، بۇ ماقال ئېزىلگۈچىلەرگە قارىتىلغان ئىبرەتلىك سۆز بولۇپ، بۇنىڭدىكى مۇددىئا كىشىلەرگە ئادىل بول، باج ـ سېلىق تاپشۇر، ئىنسانە بەر، ئۆز نېسىۋەڭگە شۈكۈر قىل، ھۆرۈنلۇق قىلما، ئېغىر ـ بېسىق بول، بولۇپمۇ ئۆزۈڭ بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولغان ئىشلار بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، دېگەننى ئۆزلەشتۈرمەكچى؛ ئەمما ئەزگۈچىلەر بۇنىڭ سىرتىدا.

مۇستەبىتلەرنىڭ ئەكسى قۇللۇقتۇر، ھوقۇقلۇق بولغان چېغىدا قىلمايدىغىنى يوق، ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولغان چېغىدا، قۇللۇقتا ئۇچىغا چىقىدۇ. سۇن خاۋ[279] ئۇچىغا چىققان زالىم ئىدى، ئەمما ئۇ جىن خانىدانلىقىغا تەسلىم بولغاندىن كېيىن، ئۇ خۇددى بىر گۈپپاڭچىدەك بولۇپ قالغان؛ سۇڭ سۇلالىسىنىڭ خۇيزۇڭ پادىشاھى[280] مۇ تەختىدە ئولتۇرغان چېغىدا، ئالەمگە پاتمىغاي كەتكەن، لېكىن ئەسىرگە چۈشۈپ قالغاندىن كېيىن، ئىزا ـ ئاھانەتكە چىداشلىق بېرىپ مۇلازىملىق قىلغان، ئىلگىرى بەگ بولغان چېغىدا بولسا ئۆزىدىن باشقا ھەممە كىشىنى قۇل ئورنىدا خارلىغان. دەرۋەقە شۇنداق: بەگ بولغاندا، باشقىلارنى قۇل قىلىپ خارلاش، بەگلىكتىن چۈشكەندىن كېيىن ئۆزىنى قۇل

ئورندا كۆرۈپ تەقدىرگە تەن بېرىش — شەك كەلتۈرۈشكە بولمايدىغان بىر ئىشقا ئايلىنىپ قالدى.

دېمەك، بېسىمغا ئۇچرىغاندا «ھەركىم ئۆز ئىشكى ئالدىدىكى قارنى تازىلىسۇن، باشقىلارنىڭ ئۆگزىسىدىكى قىرو بىلەن كارى بولمىسۇن» دېگەن بۇ ئىبرەتلىك سۆزگە ئىتائەت قىلىپ كەلگەنلەر مۇبادا بىرەر ھوقۇققا ئېرىشىپ، باشقىلارنى بوزەك قىلىش دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈپ قالسا، ئۇنىڭ قىلمىشلىرى پۈتۈنلەي باشقىچە بولۇپ قالىدۇ». «ئۆز ئىشكى ئالدىدىكى قارنى تازىلىماي» قالماستىن، باشقىلارنىڭ ئۆگزىسىدىكى قىرو بىلەن كارى بولىدىغان» بولۇپ قالىدۇ.

20 يىلدىن بېرى بىز دائىم كۆرۈپ كەلدۇقكى: ھەربىي سەركەردىلەر ئەسلىي ئەسكەر تەربىيىلەپ ئۇرۇش قىلىدىغان ئادەملەر ئىدى، ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنىڭ مەملىكەت ئىچىنى تىنچلاندۇرىدىغان ياكى تاشقى تاجاۋۇزچىلىققا تاقابىل تۇرىدىغانلىقىنى سۇرۇشتۇرمەي قويايلى، قىسقىسى، ئۇنىڭ «ئىشكى ئالدىدىكى قار» — ئارمىيىنى ئىدارە قىلىش بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئەتەي كېلىپ مائارىپ ئىشلىرىغا ئارىلاشتى، ئەخلاقنى ئىدارە قىلماقچى بولدى؛ مائارىپچى ئەسلىي مەكتەپ ئاچىدىغان ئادەم بولۇپ، مەيلى ئۇنىڭ نەتىجىسى قانداق بولسۇن، قىسقىسى، ئۇنىڭ «ئىشكى ئالدىدىكى قار» — ئوقۇتۇش ئىشلىرى ئىدى، لېكىن ئۇ ئەتەي بېرىپ «گەگەن» گە سەجدە قىلىپ، جۇڭيى تېببابەتچىلىكىنى تونۇشتۇردى. ئۇششاق پۇقرالار ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ، ھاشارغا ئەكېتىلدى؛ ئىزچىلار ئۆيمۇئۆي يۇرۇپ ئىئانە توپلىدىيۇ، كاتتىۋاشلار يۇقىرىدا قالايمىقان ئىش كۆرۈپ ئۆزى بىلگەننى قىلدى، پۇقرالار چۇمۇلىدەك تۆۋەندە قالايمىقان قاتراپ، بىر ـ بىرىگە دوقۇرۇشۇپ يۇرىدى. نەتىجىدە ھەممە كىشىنىڭ ئىشكى ئالدى پاسكىنىلىشىپ، ئۆگزىلىرىدىكى ۋالار مالىماتاق بولۇپ كەتتى.

ئاياللارنىڭ بىلەكلىرى ۋە ئوشۇق ـ پاچاقلىرى كۆرۈنۈپ قالسا، خۇددى ئەۋلىيالارنىڭ پىكىر ـ خىيالىنى چېچىۋېتىدىغاندەك، بىرمۇنچە كىشىلەر غودۇڭشىپ، چەكلەشنى تەشەببۇس قىلىدى. دەرۋەقە، يازما بۇيرۇق ئارقىلىق ئېنىق چەكلىمە قويۇلىدى[281]. بىراق، بۇ يىلغا كەلگەندە بولسا، ئەمدى كېلىپ: «كىيىم ـ كېچەك ئادەمنىڭ بەدىنىنى يېپىپ تۇرالىسىلا بولدى، ئۇنىڭ پەشلىرىنى يەردە سۆرىلىپ قالغۇدەك ئۇزۇن تىكىش نېمىگە ھاجەت. رەخت ئىسراپ بولمامدۇ... ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر قىيىنچىلىق پەيت، بۇنداق قىلغاندا ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ» دېگەن گەپلەر چىقتى. سىچۇەن يېڭىشەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىداربىسىگە قوشۇن ئەۋەتىپ، يولۇچىلارنىڭ ئۇزۇن كىيىملىرىنىڭ پەشلىرىنى كېسىپ تاشلاشنى بۇيرۇدى[282]. ئۇزۇن كىيىم ئەسلىدە ئېغىرلىق توپلايدىغان نەرسە ئىدى، ئەمما ئۇزۇن كىيىم كىيىمگەندە ياكى ئۇنىڭ پېشىنى كېسىۋەتكەندە، «قىيىنچىلىق ـ ئېغىرچىلىق»نى يەڭگىلىتىشكە يارىدىمى بولىدۇ، دېيىلمۇاتىدۇ، بۇ بىرخىل «پەۋقۇلئادە ئىقتىسادشۇناسلىق» بولسا كېرەك، «خەن سۇلالىسى سالنامىلىرى»دە: «ئېغىزدىن چىققىنى قانۇندۇر»[283] دېگەن گەپ بار، ئەھۋال شۇنداق بولۇۋاتامدۇ، نېمە؟

مەلۇم بىرخىل ئادەمدە، چوقۇم شۇ خىلدىكى ئادەمگە خاس ئىدىيە ۋە كۆز قاراش بولىدۇ، ھەربىر كىشى ئۆز سىنىپىدىن ھالقىپ چىقىپ كېتەلمەيدۇ. مۇنداق دېسەم، قانداقتۇر تىلغا ئېلىشقا بولمايدىغان سىنىپنى يەنە تەشەببۇس قىلىۋاتقانەدەك تۇيۇلسا كېرەك، لېكىن ئەمەلىيەت شۇنداق. ماقال ـ تەمسىللەرنىڭ پۈتۈن خەلقنىڭ ئىدىيىسى بولالماسلىقىدىكى سەۋەبىمۇ شۇ. قەدىمكى زامانىدا شىۋىسەيلەر ئۆزلىرىنى بىلمەيدىغىنىمىز يوق، دەپ ھېسابلىشاتتى، شۇنىڭ بىلەن «شىۋىسەي ئىشكىتىن چىقمىسىمۇ ئالەمدىكى

ئىشلاردىن خەۋەردار» دېگەن گەپ پەيدا بولغان، ئۇششاق پۇقرالار بۇ ئۇچىغا چىققان يالغان گەپكە راست ئوخشايدۇ دەپ ئىشىنىپ كەتكەن ـ دە، شۇنىڭ بىلەن بۇ سۆز تەدرىجىي ماقال ـ تەمسىلگە ئايلىنىپ قېلىپ تارقىلىپ كەتكەن. ئەمەلىيەتتە ئىشكتىن چىقـ سىمۇ، ئالەمدە بولۇۋاتقان ئىشلارنى بىلمەيدىغان «شىۋىسەيلەر» بار. شىۋىسەيلەرنىڭ پەقەت شىۋىسەيگە خاس مېڭىسى ۋە كۆزى تۇرسا، ئالەمدىكى ئىشلارنى ئۇلار قانداقمۇ ئېنىق كۆرەلىسۇن، ئوچۇق ئويلاپ يېتەلىسۇن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا، «يېڭىلىققا كۆچۈش» كە ئىنتىلىش بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەمـ شە دېگۈدەك «تالانت ئىگىلىرى» چەت ئەلگە تەكشۈرۈپ ـ تەتقىق قىلىشقا ئەۋەتىلگەن. بىز ھازىر ئۇلارنىڭ خاتىرىلىرىگە نەزەر سېـ لىپ باقايلى، ئۇلارنىڭ ئەڭ ھەيران قالغىنى قانداقتۇر مەلۇم بىر سارايدىكى موم ئادەمنىڭ تىرىك ئادەم بىلەن يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ شاھمات ئويناۋاتقانلىقى[284] بولغان، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ مەشھۇرى — جەنۇبىي دېڭىز پەيغەمبىرى كاڭ يۈۋېي[285]، ئۇ 11 مەملىكەتنى ئايلىنىپ چىققان، بالقانغىچە بارغان، نەتىجىدە ئۇ چەت ئەللەردە «پادىشاھنى ئۆلتۈرۈۋېتىش» ۋەقەسىنىڭ دائىم يۈز بېرىپ تۇرىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبى، «ئوردىنىڭ تېمى بەك پاكار بولغانلىقـ دىن بولغان» لىقىنى بىلگەن.

كۆپچىلىك بىر دەرىجە چۈشۈپ باقسۇن قېنى[286]

«ئەدەبىيات» نىڭ 1 ـ سانىدىكى «‹كىتابلار ئوبزورى› دىكى ئەدەبىيات قىسمىغا بېرىلگەن باھادىن ھېساب ئېلىش»[287] دېگەن ماقالە ناھايىتى قىزغىنلىق، ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر پارچە ھېساب كىتاب بولدى. «كىتابلار ئوبزورى»[288] «بىزنىڭ بىرـ دىنبىر تەنقىدىي ژۇرنىلىمىز» بولۇپلا قالماستىن، شۇنداقلا بىزـ نىڭ پروفېسسور ۋە ئالىملىرىمىزدىن تەشكىللەنگەن بىردىنبىر بىرلەشمە قوشۇنىمىز بولۇپ قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئەدەبىيات قىسمىدا تەرجىمە قىلىنغان ۋە ئىزاھلانغان كىتابلار توغرىسىدىكى تەنقىد كۆپ سەھىپىنى ئىگىلەپ كەتكەن، بۇنىڭ ھېلىقى «ھېساب كىتاب» دا كۆرسىتىلگەنلىرىدىن تاشقىرى، يەنە بىر مۇھىم سەۋەبىمۇ بار، ئۇ بولسا بىزنىڭ ئىلىم ـ پەن ساھەسىدە، ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدە ئىشلەۋاتقان خادىملىرىمىزنىڭ ھەمـ مىسى دېگۈدەك ئۆزلىرىنى ئەمەلىي ئىقتىدارىدىن قۇرۇقتىن ـ قۇرۇق بىر دەرىجە ئۆستۈرۈۋالغانلىقىدىن ئىبارەت.

كوررېكتورلار بىر تەرەپتىن، بەت ياساشنىڭ ئۇسۇلىنى پىشـ شىق بىلىشى، يەنە بىر تەرەپتىن، كۆپ خەت تونۇشى كېرەك. ئەمما، ھازىر نەشرىدىن چىققان نەرسىلەرگە قارايدىغان بولسىڭىز، « 已 » بىلەن « 己 »، « 戮 » بىلەن « 戳 »، « 刺 » بىلەن «la» بىرمۇنچە كۆزلەرگە پەرقسىز كۆرۈنگەن. بەت ياساش ئەسلىـ دە نابورچىكلارنىڭ ئىشى بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ كارى بولمىغانلىق-

تىن، كوررېكتورلارنىڭ زىممىسىگە يۈكلىنىپ قالغان. ئەگەر ئۇلارنىڭمۇ كارى بولمىسا، ئۇ ھالدا كۆپچىلىك بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىش بولۇپ قالىدۇ. ماقالە يازغۇچىمۇ ئالىدى بىلەن خەت تونۇشى كېرەك، ئەممىا ماقالە يازغاندا، تولا چاغلاردا « 已经 » نى « 已境 » دەپ يېزىپ قويىدىغان؛ «ئىنتايىن كۆركەم» دېگەن سۆزنى ھەسەتخورلۇقتىن ئادەم ئۆلتۈرگەن دەپ؛ «گۇللەپ ياشنىماقتا» دېگەن سۆزنى، مەلۇم كىشىنىڭ يېشى 60قا كىرىپ قالغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ دەپ ئىزاھلاپ قويىدىغان ئىشلار ھامان كۆرۈلۈپ تۇرىدۇ، تەرجىمە قىلىنغان، ئىزاھلانغان كىتابلارغا كەلسەك، ئۇلار ئەلۋەتتە «قاتمال تەرجىمە»[289] بولمىسۇن، خاتا تەرجىمە بولۇشى تۇرغان گەپ، تەنبىھ بېرىش ۋە تۈزىتىش ئۈچۈن، توققۇز سان «كىتابلار ئوبزورى» دا ئەدەبىيات ھەققىدىكى ئوبزورنىڭ سەھىپىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەپ كەلگەنلىكى تەۋرىمەس پاكىتتۇر.

بۇ خاتا كىتابلارنىڭ بارلىققا كېلىشى، ئەلۋەتتە، كۆپىنچە، جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا كۆزى چۈشۈپ، پۈرسەتتىن پايدىلىنىشقا ئالدىراپ كەتكەنلىكتىن بولغان؛ ئەممىا يەنە بىر تەرەپتىن، ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان كىشىلەرنىڭ ئۆز مەرتىۋىسىنى تۆۋەنلىتىشكە ۋە كۆپ كۈچ سەرپ قىلىپ ئاز پايدا ئالىدىغان بۇنداق خىزمەتنى قىلغىلى ئۇنىمىغانلىقىدىن بولغان. ئۇنداق بولمىغاندا، تەرجىمان ۋە ئىزاھلىغۇچىلار ئۇنىۋېرسىتېتتا بېشىنى ئىچىگە تىقىپ، پروفېسسورلارنىڭ يولىورۇقىنى ئاڭلىسىلا كۇپايە قىلاتتى. خاتا تەرجىمە قىلىپ قويمايدىغان كىشىلەر يىراقتا كەتكەنلىكى ئۈچۈن، نەشرىيات ساھەسى قۇيقۇرۇق بولۇپ قېلىپ، كىچىك پېشكىلارنىڭ قوماندان بولۇپ، تەرجىمانلارنىڭ شەنىگە شەك كەلتۈرىلىشىگە ئىمكانىيەت يارىلىپ قالغان.

ئەممىا، ھۆددە قىلالايدىغان تەرجىمان ـ ئىزاھاتچىلار نەلەرگە

كەتتىكىنە؟ دېمىسىمۇ، ئۇلارمۇ يۇقىرىغا بىر دەرىجە سەكرەپ چىقىۋېلىپ، پروفېسسور، ئالىم بولۇۋالغان، «جاھاندا قەھرىمان يوقتەك، غالچىنىڭ داڭقى چىقىپتۇ»[290]، دېگەن مانا شۇ، دېمەك، ئوقۇغۇچى بولۇشقىلا يارايدىغان تۆرەلمىلەر پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، بىرلا ئۆزگىرىپ تەرجىمان ۋە ئىزاھاتچى بولۇۋېلىشقان. ئوخشاش بىرلا قائىدە بويىچە، تەرجىمان ـ ئىزاھاتچى بولۇشقىلا يارايدىغان تۆرەلمىلەر يۇقىرى ئورۇننى ئىگىلىۋېلىپ، كۆكرەكلىرىنى كېرىشىپ، ھۆكۈم چىقارغۇچىلاردىن بولۇپ قالغان. پروفېسسور دېۋېي[291] نىڭ ئۆزىگە خاس سۈيىئىستېمال قىلىش مەسلىكى بار، پروفېسسور بابىتىنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئىنساپ پەرۋەرلىكى بار، ئۇلارنىڭكىدىن ئانچە ـ مۇنچە نەرسىلەرنى توشۇپ كەلگەنلەر بولسا جۇڭگونىڭ سەككىز قۇتۇپىنى ئەيىبلىيەلەيدىغان ئالىمى بولۇپ قالغان. بۇمۇ شەك كەلتۈرۈشكە بولمايدىغان پاكىت ئەمەسمۇ؟

جۇڭگودىكى تەرجىمە ساھەسىدىكىلەرنى ئېنىقلاش ئۈچۈن، ئەڭ ياخشىسى كۆپچىلىكنىڭ بىر دەرىجە تۆۋەن چۈشكىنى تۈزۈك، شۇنداقتىمۇ، تېخى، ھەممەيلەن خۇشاللىق بىلەن خىزمىتىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالامدۇ، يوق، بۇمۇ بىر ئىشەنچسىز مەسىلە.

7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى

قۇم[292]

يېقىندىن بېرى ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر «جۇڭگولۇقلار خۇدـدى بىر تەخسە چېچىلاڭغۇ قۇمغا ئوخشايدۇ» دەپ، داۋامەت ھەسرەت ـ نادامەت چېكىپ كېلىۋاتىدۇ، ئۇلار بۇنىڭغا ئامال تاپالماي، پالاكەت باسقانلىقىنىڭ جاۋابكارلىقىنى كۆپچىلىكتىن كۆـرۈۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ كۆپ قىسىم جۇڭگولۇققا ئۇۋال قىلىنـغانلىق، كىچىك پۇقرالار ئوقۇمىغان بولغاچقا، بىرەر ئىشقا دۇچ كەلسە ئاڭقىرالماي قېلىشىمۇ مۇمكىن، ئەمما ئىشىنىڭ ئۆزلىرىـنىڭ پايدا ـ زىيىنىغا مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالسىلا، نېمە ئۈچۈن ئىتتىپاقلاشمىسۇن. بـۇرۇن ئـسرىق كۆتـۈرۈپ تىزلـىنىش[293] ۋە توپىلاڭ، ئىسيان كۆتۈرۈشلەر بولغان؛ ھاـزىرمۇ مۇراجىئەت قىلىشقا ئوخشاش ئىشلار بولۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ قۇمدەك تارقاق بولۇشى، ھۆكۈمرانلارنىڭ «ئىداره قىلىش» تىن ھاسىل قىلغان مۇۋەپپەقىيىتى. ئەدەبىي تىل بىلەن ئېيتقاندا، بۇ «ئىداره قىلىشنىڭ نەتىجىسى» دېيىلىدۇ.

ئۇنداقتا جۇڭگودا قۇم يوقمۇ؟ بارلىقى بار، لېكـىن بۇ قۇم كـىچىك پـۇقرالار بـولماستىن، بەلكى چوڭ ـ كىچىك ھۆكۈمـرانلاردۇر.

كىشىلەر ھەمىشە دېگۈدەك «ئەمەل تۇتۇپ باي بولۇش»نى تىلغا ئېلىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ ئىككى ئىشنى بىر قاتاردا قويۇشقا بولمايدۇ. ئۇلار شۇنىڭ ئۈچۈن ئەمەلدار بولماقچىكى، مۇددىئا باي بولۇشتا؛ ئەمەلدار بولۇش پەقەت باي بولۇشنـىڭ بـىر يولى،

خالاس. دېمەك، تۆره ـ بەگلەر ئوردىغا تايانسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭغا سادىق ئەمەس؛ گۈندىپايلار يامۇلغا تايىنىپ جان باقسىمۇ، لېكىن يامۇلغا كۆيۈنمەيدۇ. كاتتىۋاشلار ساپ، ئادىل بولۇش كېرەك دەپ بۇيرۇق چۈشۈرسىمۇ، كىچىك پېشكىلار ئۇنىڭغا ھەرگىز قۇلاق سالمايدۇ، ئۇلارنىڭ بۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش ئۈسۈلى «ئالداش — قايمۇقتۇرۇش»تىن ئىبارەت. ئۇلارنىڭ ھەممىسى شەخسىيەتچى «قۇملار» بولۇپ، ئۆزىنى سەمرىتىۋالالايدىغانلا بولسا سەمرىتىۋېرىدۇ؛ بەلكى ئۇلارنىڭ ھەربىر دانىسى بىر پادىشاھ، ئۇلار ئىزىزەتـلىنىلەيدىغانلا بولسا، ئىزىزەتلەنمەي قالمايدۇ. بەزىلەر رۇس پادىـشاھى دېگەن سۆزنى «چار پادىشاھى» (皇沙 قۇم پادىشاھ) دەپ تەرجىمـە قىلغـان. بۇ ئاتاقنى ھېلىقىدەكلـەرگە بەرسـەك قالـتىس دەل — ئىزىزەتلىك نام بولىدۇ. بايلىق نەدىن كېلىدۇ؟ كىچىك پۇقرالاردىن شىلىۋېلىنىدۇ. كىچىك پۇقرالار ئىتتىپاقلـىشىدىغانلا بولسا، ئۇلارنىڭ باي بولۇشىمۇ قىيىن بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا، ئەلۋەتتە بارچە ئامالالارنى قىلىپ پۇقرالارنى قۇمدەك تارقاق قىلىپ قويغان تۈزۈك. قـۇم پادىشـاھلار ئارقىلىق كىچىك پۇقرالار ئىداره قىلىنغاچقا، پۈتۈن جۇڭگو «بىر پارچە چېچىلاڭغۇ قۇمدەك» ھالەتتە تۇرماقتا.

لېكىن، قۇملۇقنىڭ سىرتىدا، يەنە ئۇيۇشقان كىشىلەر[294] مۇ بار ئىكەن، ئۇلار «ئادەمزات يوق ماكانغا كىرىپ قالغاندەك» يۇرۇش قىلىپ كەلدى.

مانا بۇ قۇملۇقتا يۈز بەرگەن چوڭ ۋەقە. دەل شۇلار باستۇـرۇپ كىرگەن چاغدا قەدىمكىلەرنىڭ «ئالىيجانابلار مايمۇن ۋە تۇرـنىغا، تېگى پەسلەر قـۇمدەك قـۇرت ـ قـوڭغۇزغا ئـايلىنىپ كەتتى»[295] دېگەن سۆزىدەك بولدى. ئاشۇ ئالىيجانابلار ئاق تۇرـنىلاردەك كۆككە كۆتۈرۈلۈپ كېتەلمىگەن تەقدىردىمۇ، مايمۇنلارـدەك دەرەخلەرگە چىقىۋېلىشتى، بۇ «مايمۇنلار دەرەخ يىقىلسا تارـ

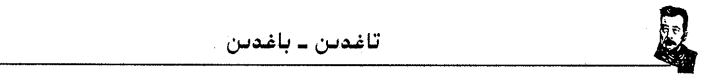

قىلىپ كېتىشىدۇ» ـ دە، باشقا دەرەخكە چىقىۋالىدۇ، ھەرگىز ئازاب چەكمەيدۇ، يەر يۈزىدە قېيقالىدىغىنى چۈمۈلە ۋە قۇمدەك كىچىك پۇقرالار بولۇپ، ئۇلار دەسسىلىپ، ئاياغ ئاستى قىلىنىشقا ۋە قىرىپ تۈگىتىلىشكە مەھكۇم. ئۇلار قۇم پادىشاھلارغىمۇ تەك كېلەلمىگەن يەردە، قۇم پادىشاھلارنى يەڭگۈچىلەرگە قانداقمۇ تەك كېلەلىسۇن؟

لېكىن، دەل شۇ پەيتتە، بەزى كىشىلەر ئەتەي قەلەم تەۋرەتىپ، سۆز يورغىلىتىپ، كىچىك پۇقرالارغا جىددىي سوئال قويىدى: «خەلق بۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلماقچى»، «خەلقتىن سورايمىزكى، قانداق قىلغاندا بۇ ئەھۋالدىن قۇتۇلغىلى بولىدۇ؟» دېمەك، «خەلق» ئۇشتۇمتۇت ئۇلارنىڭ ئېسىگە كېلىپ قالغان ـ دە، باشقا ھېچقانداق گەپنى قىلماي، پەقەت زىيانىنى ئۇلارغا تولدۇرغۇزماقچى بولۇشتى. بۇ پۈت ـ قولى باغلاپ قويۇلغان ئادەمدىن ئوغرى تۇتۇشنى تەلەپ قىلغاندەك ئىش ئەمەسمۇ؟

ئەمما، بۇ دەل قۇم پادىشاھلارنىڭ ئىدارە قىلىشتا نەتىجە قازىنالىشىنىڭ سەۋەبى. شۇنداقلا مايمۇنلارنىڭ ھۆۋلاشلىرى، تۇرنىلارنىڭ سايراشلىرىنىڭ ئاخىرلىشىشى، سەمرىپ، ئىززەتلىنىپ بولغاندىن كېيىن، مۇقەررەر كېلىدىغىنى قىيامەت قايىم.

«ئەدەبىيات» تەھرىراتىغا ئەۋەتىلگەن خەت[296]

مۇھەررىر ئەپەندى:

«ئەدەبىيات» نىڭ 2 ـ سانىدىكى ۋۇ شى[297] ئەپەندى يازغان «ھيۈز[298] جۈڭگودا» ناملىق ماقالىسىنىڭ باشلىنىشىدىلا مۇنداق بىر ئابزاس سۆز بار ئىكەن:

«بېرنارد شاۋ ئاتاقلىق ئەرباب، ئۇ بىزنىڭ ئاتاقلىق ئەربابلىرىمىزنىڭ كۈتۈشىگىلا مۇناسىپ، ئاتاقلىق ئەربابنى ئاتاقلىق ئەربابنىڭ كۈتۈشىگىلا توغرا كەلگەنلىكى ئۈچۈن، لۇشۈن ئەپەندى بىلەن مېيي لەنفاڭ دوكتورنى 1000 يىلدا بىر بولىدىغان بىر زالدا باش قوشۇش پۇرستىگە ئىگە قىلدى. ھيۈزچۇ؟ ئۇ بىزنىڭ ئاتاقلىق ئەربابلىرىمىزنىڭ نەزىرىدىكى ھېلىقىدەك ئاتاقلىق ئەربابلاردىن بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ تېرىسىدىكى بىر قات رەڭمۇ كىشىنى غەمگە سېلىپ قويۇشى مۇمكىن!»

دەرۋەقە، بېرنارد شاۋ بىلەن كۆرۈشكەن يالغۇز مەنلا ئەمەس، ئەمما مەن بېرنارد شاۋ بىلەن بىرلا قېتىم كۆرۈشكەنلىكىم ئۈچۈن، چوڭ ـ كىچىك ئەدىبلەر تەرىپىدىن بۇگۈنكى كۈنگىچە زاڭلىق قىلىنىپ، تىللىنىپ كەلدىم، يېقىنقىسى، مانا مۇشۇ قېتىمقىسى، شۇ سەۋەبلىك مەن بىلەن مېيي لەنفاڭ ئۇستىدە سۆز ـ چۆچەك



قىلىنغان مەشھۇر ئەسەردۇر. ئەمما، مەن شۇ قېتىم ساھىبخانـ
نىڭ تەكلىپىگە بىنائەن بارغانىدىم. بۇ قېتىم ھېۋز كۆتۈلگەندە،
مەن ئۇقتۇرۇش تاپشۇرۇۋالغىنىم يوق، كۆرۈشۈشنىڭ ۋاقتى ـ
سائىتى، ئورنىدىن ھېچقانداق خەۋەر تاپقىنىم يوق، ۋەھالەنكى،
قانداق بارمەن؟ تەكلىپ قىلىنغان تۇرۇقلۇق بارمىغان بولسام،
ئۇنىڭ باشقا سەۋەبى بولار ئىدى. بۇنىڭدا قەلەم ۋە ئېغىز ئارقىلىق
لەنەت ياغدۇرۇشتىن ئىلگىرى سەل تەكشۈرۈپ كۆرۈش زۆرۈر
بولغاندەك تۇرىدۇ. ماڭا ئۇقتۇرۇش قىلىنماي تۇرۇپلا، ھازىرقـ
دەك مېنى كەلمىدى دەپ ئەيىبلەش، بارالمىغانلىقىمنى باھانە قـ
لىپ نېگىرلارنى كۆزگە ئىلمايدىكەن دەپ ھۆكۈم چىقىرىشلارغا
ئاپتور ئۆزى ئىشەنگەندۇر، بەلكى، كىتابخانلارمۇ ئەھۋالدىن خە
ۋەردار بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئىشىنىپ قېلىشى مۇمكىن، ئەمما
مەن — ئۆزۈم ئاشۇنداق پايدا ۋە مەرتىۋىنى كۆزلەپ ئىش كۆرىدە
غان پەسكەش ئادەملەردىن بولۇپ قېلىشىمغا ئىشەنمەيمەن!

ماڭا تۆھمەت قىلىش ۋە مېنى ھاقارەتلەش ئادەتتىكى ئىش
بولۇپ قالدى؛ مەنمۇ ئەجەبلەنمەيدىغان بولۇپ قالدىم؛ ئادەتلىنىپ
قالدىم. ئەمما، ئۇ كىچىك ئۆچ ئېلىش بولغان بىلەن دۇشمەنلىك،
سەل ساۋاتى بارلار بىر قاراپلا چۈشىنىۋالالايدۇ. «ئەدەبىيات»
سەلتەنەتلىك ۋەكىسكا ئېسىۋالغان ژۇرنال، مەنمۇ ئۇنىڭ خىزمىتـ
نى قىلىدىغانلارنىڭ بىرى تۇرسام، نېمە ئۈچۈن يوق يەردىن پۇتاق
چىقىرىپ، يالغان ـ ياۋىداقلارنى ئويدۇرۇش ئارقىلىق شۇ قەدەر
مازاق قىلىنىشقا ئۆچرايمەن؟ ئەدەبىيات سەھنىسىدىكى ئەمدى تە
سىر كۈچ جەھەتتە يامان ئەھۋالدا تۇرغان بىر بوۋاينىڭ قىلمىغىنى
ئەدەبىيات سەھنىسىگە چىقىپ تاماشىچىلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچمەن
دەپ ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، تاماشىبىنلارنىڭ تۈكۈرۈشىگە ئۇچراشلا
قالدىمۇ؟ ئۆزۈمنىڭ بۇنداق رولچى ئەمەس ئىكەنلىكىمگە ئىشىنـ
مەن. بۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ قورقۇنچلۇق سەھنىدىن سەكرەپ

چۈشۈپمۇ كېتەلەيمەن. ئۇ چاغدا قانداق ھاقارەتلەنسەممۇ، مازاق
قىلىنسامۇ، ھېچكىم بىلەن ھېچقانداق زىددىيەت بولمايدۇ.

مېنىڭچە، ۋۇشى دېگەن تەخەللۇس. ئۇمۇ چوقۇم بىر ئاتاقلىق
ئەرباب بولسا كېرەك، ئاتاقلىق ئەرباب بولمىسا ھېۋزنى كۆتكەندە،
ئۇنىڭ ھۇزۇرىدىن ئورۇن ئېلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر ئۇ
شاڭخەيدىكى ئاتالمىش ساھەسىدىكى تۆلكە ـ چاشقانلارـ
دىن پەرقلىنىدىغان بولسا، شەخسىيەتكە ھۇجۇم قىلىش كېتىۋاتقان
چاغدا، سەل مەسئۇلىيەتچان بولۇپ، ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتلىك
بولغان ئىسىم ـ فامىلىنى ئېيلان قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھەقسىزلىقـ
ئەپت ـ بەشىرىسىنى ماڭا كۆرسىتىشى كېرەك ئىدى؛ بۇ سىياسىي
ۋەزىيەت بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىدى؛ ئۇنىڭ ھەرگىز خەۋپى بولـ
مايتتى. ئۇنىڭ ئەسلىدە تونۇشىدىغانلار ئىچىدە يۈز كۆرۈشكەن
چاغدا، ناھايىتى تارتىنچاق قىياپەتكە كىرىۋالىدىغانلارنى يوق دېگەـ
لىمۇ بولمايدۇ.

ئاخىرىدا، مەن بۇ خەتنى «ئەدەبىيات» نىڭ 3 ـ سانىغا بېـ
سىشنى تەلەپ قىلىمەن.

لۇشۈن

7 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى

تەرجىمە توغرىسىدا[299]

بۇ يىل «مىللىي مال يىلى» بولۇپ قالدى، «ئامېرىكا بۇغدىيى»[300] دىن باشقا، ئاز ـ پازلا ئەجنەبىيلىك پۇرىقى چىقىپ تۇرىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى يوقىتىلماقچى. سەۋەبى ئەمر ـ پەرمانغا بىنائەن، كوچىدىكى ئادەملەرنىڭ ئۆزۈن يەكتەكلىرى قايچا بىلەن كېسىپ تاشلىنىۋاتقان بولسىمۇ، شاڭخەيدىكى بىر سېخىي ياۋروپاچە كىيىمدىن بىزار بولۇپ، پاۋزى (يەكتەك) ئۈستىگە ماگۇا (كەمزۇل ياكى جىلىتكە) كىيىشنى سېغىنىپ يۈرمەكتە. تەرجىمىگىمۇ پېشكەللىك يەتمەكتە، ئۇنىڭغا «قاتمال تەرجىمە»، «قالايمىقان تەرجىمە» دېگەن تومتاق قاشقا چاپلىنىپ قالدى. لېكىن، مېنىڭ بىلىشىمچە، بۇ «تەنقىدچى»لەر يەنە بىر تەرەپتىن «ياخشى تەرجىمە» قىلغۇچىلارنىمۇ ئارزۇ قىلىشماقتا، ئەمما ئۇنداق تەرجىمانلارنىڭ بىرىمۇ يوق.

ئىجادىيەت ئۆز ئادەملەر ئۈچۈن تەرجىمىدىن يېقىملىق، چۈشىنىشلىك بولىدۇ؛ لېكىن سەللا بىخەستەلىك قىلىنىدىغان بولىسا، «قاتمال ئەسەر»، «قالايمىقان ئەسەر» دېگەندەك نۇقسانلار ئاسانلا پەيدا بولۇپ قالىدۇ، بۇنداق نۇقسانلار تەرجىمىدىنمۇ بەتتەر يامان بولىدۇ. بىزنىڭ مەدەنىيىتىمىز ئارقىدا قالغانلىقىمىزدا گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ئىجادىيەت كۈچىمىزمۇ، دەرۋەقە، ئەجنەبىي شەيئانلارنىڭكىگە يەتمەيدۇ، ئەسەرلىرىمىزنىڭ ئۇلارنىڭكىگە قارىغاندا ئاجىزراق بولۇشى مۇقەررەر، ھەتتا چەت ئەللەرنىڭكىگە پات ـ پات تەقلىد قىلىشقىمۇ توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، تەرجىمە بىلەن ئىجادىيەتنى تەڭ تەشەببۇس قىلىشىمىز كېرەك،



ھەرگىز بۇلارنىڭ بىرىنى بېسىپ، يەنە بىرىنى، يەنى ئىجادىيەتنى بىردەملىك ئەركە ـ ئىناياقا ئايلاندۇرۇپ قويۇپ بولۇشنىڭ قويۇۋېتىپ ئاجىزلاشتۇرۇپ قويماسلىقىمىز كېرەك. ھازىرمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بۇنىڭدىن ئىلگىرى قايسىبىر يىلى چەت ئەل مالىلىرىنى چەتكە قېقىش يىلى بولغانىدى. شۇ چاغدا مىللىي مالچىلار چەت ئەللەرنىڭ چىش پاراشوكىنى ئەكېلىپ، ئۇنىڭ قۇتىسىنى بوشىتىپ، ئىككى قۇتىسىنى ئۇچ قۇتىغا ئايلاندۇرۇپ، مىللىي مال دېگەن ماركىنى چاپلىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇنى سېتىۋالغان ئادەملەر ئۇچتىن بىر قىسمىنى زىيان تارتقان؛ ئىسسىقلىق تاشقاندا ئىشلىتىدىغان بىرخىل سۇيۇق دورىمۇ بار ئىدى، ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى ئەجنەبىيلەرنىڭكىگە پۈتۈنلەي ئوخشايتتى، لېكىن باھاسى يېرىم ھەسسە ئەرزان ئىدى، ئەمما ئۇنىڭ شۇنداق بىر چوڭ كەمچىلىكى بار ئىدىكى، ئۇنى سۈركىگەندىن كېيىن زادىلا پايدا قىلمايتتى، دېمەك، ئۇنى سېتىۋالغان ئادەملەر پۈتۈنلەي زىيان تارتاتتى.

تەرجىمىگە ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇنى ئۇلۇغ قىلىش، ئەمەلىيەتتە، ئىجادىيەتكە تۈرتكە ۋە ئىلھامچى بولىدۇ. لېكىن، بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى «قاتمال تەرجىمە»گە ھۇجۇم قىلىدىغان «تەنقىدچى»لەر پەيدا بولۇپ، كونا يارىنىڭ ئۇچىنى ئاز ـ پاز تاتىلاپ قويۇشتى، بۇ ئىشنى خۇددى مەلھەمگە قوشۇلغان ئىپارەدەك ئەتىۋارلاشتى، ئاز بولغىنى ئۈچۈن، ئۆزلىرىچە قەدىرلىك بولىدۇ دەپ ئويلاشقان بولسا كېرەك. بۇ كەيپىياتنىڭ ئەۋج ئېلىشى بىلەن بىرمۇنچە يېڭىدىن باش كۆتۈرگەن مۇلاھىزىچىلەر بۇ يىل ئەكىلىنگەن ئەجنەبىي مالىلارنى كۆزگە ئىلمايدىغان بولدى. ھەربىيلەرنىڭ ھە دەپ ئايروپىلان سېتىۋالغانلىقىغا، شەھەر خەلقىنىڭ پىداكارلىق بىلەن ئىئانە بېرىشلىرىگە قارىغاندا، «ئەدەب» دېيىلگەنلەر ھەقىقەتەن تولىمۇ ھاماقەت ئادەملەر ئىكەن.

مەن شۇنى تەلەپ قىلىمەنكى، جۇڭگودا بىرمۇنچە ياخشى تەر-



جىمانلار بولۇشى كېرەك، بۇنىڭغا مۇمكىن بولمىسا، «قاتمال تەرجىمە»نى قوللاش كېرەك. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، جۇڭگودا نۇرغۇن كىتابخانلار قاتلىمى بار، پۈتۈنلەي كىشىنى ئالدىمايدىغان نەرسىلەر بولسا، ئانچە ـ مۇنچە بولسىمۇ كىشىلەر ئۇنى قوبۇل قىلىدۇ ـ دە، بۇ قۇرۇق داستىخاننى يېپىپ قويغاندىن كۆرە پايدىلىق بولىدۇ. مەن ئۆزۈمنىڭ ئەزەلدىن تەرجىمىدىن مىننەتدار. مەن، بېرنارد شاۋنىڭ ئابرۇيىنىڭ تۆكۈلۈشى ۋە ھازىر ئوتتۇرىغا قويۇلۇۋاتقان ۋەقەلىك (سۆزئىت) ئىجابىيلىقى توغرىسىدىكى مەسىلىنى ئالسام[301]، بۇ مەسىلىلەرگە ئەجنەبىي ماللاردا ئاللىقاچان ئېنىق جاۋاب بېرىلگەن. ئالدىنقى مەسىلە توغرىسىدا گېرمانىيە-لىك كارىل ۋىتروگېل[302] (Karl Wittrogel) «بېرنارد شاۋ — ھەييار» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەن:

«شاۋنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابىغا زوقىنىڭ بار ـ يوقـ-لۇقى مۇھىم مەسىلە ئەمەس. XVIII ئەسىردىكى فرانسىيىنىڭ مەشھۇر پەيلاسوپلىرىمۇ فرانسىيە زور ئىنقىلابىنى ئارزۇ قىل-غان ئەمەس. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇلار يۇز بېرىشى مۇقەررەر بولغان ئىجتىمائىي ئۆزگىرىش ئالدىدىكى مەنىۋى يېمىرىلىش-كە يېتەكچىلىك قىلغان مۇھىم كۈچ ئىدى.» (لېۋداجې تەرجىمىسى «بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە»دىن.)

كېيىنكى مەسىلە توغرىسىدا ئېنگېلس[303] مىننا كائۇتسكي (Minna Kautsky. ھازىرقى كائۇتسكىينىڭ ئانىسى) غا يازغان خېتىدە ناھايىتى ئېنىق يولىيورۇق بەرگەن، بۇ يولىيورۇق ھازىرقى جۇڭگو ئۇچۇنمۇ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك:

«بۇنىڭدىن تاشقىرى ھازىرقىدەك شارائىتتا، رومان ئۇ-مۇمەن بۇرژۇئازىيە قاتلىمىدىكى كىتابخانلارغا ئاتالغان. شۇ-نىڭ ئۈچۈن، مېنىڭچە، رېئال مۇناسىۋەتلەرنى توغرا بايان قىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىنى قاپلىۋالغان ساختا كۆلەڭگىنى بۇ-زۇپ تاشلاپ، بۇرژۇئازىيە دۇنياسىنىڭ ئۇمىدۋارلىقىنى تەۋ-رەتكەن، مەۋجۇت تەرتىپلەرنىڭ مەڭگۈ ھۆكۈم سۈرىدىغانلىقى ئۈستىدىن گۇمان پەيدا قىلغان — ئەنە شۇنداق سوتسىيالىس-تىك خاھىشتىكى ئەدەبىياتىمۇ ئۆز ۋەزىپىسىنى تولۇق ئادا قىلغان بولىدۇ — ئاپتور شۇ چاغدا مۇئەييەن ھەل قىلىش چارىسىنى ئوتتۇرىغا قويمىغان بولسىمۇ ياكى ھەتتا ئاپتورنىڭ ئۆزى گاھىدا قايسى تەرەپتە تۇرغانلىقىنى ئېنىق بىلدۈرمىگەن تەقدىردىمۇ.»[304] (ياپونىيىلىك شاڭتىيەن جىنيۇەننىڭ تەر-جىمىسى، «ئىدىيە» نىڭ 134 ـ سانىغا بېسىلغان.)

(8 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى)



«بىر ئادەمنىڭ تالاپەتكە ئۇچرىشى» غا كىرىش سۆز[305]

«چاتما رەسىم» دېگەن بۇ نام قوللىنىۋەرگەچكە ھازىر ئۆزلىشىپ قالدى، ئۇنى ئۆزگەرتىشنىڭ ھاجىتى يوق؛ ئەمما ئەمەلىيەتتە بۇنى «ئۇلانما رەسىملەر» دەپ ئاتاش كېرەك ئىدى، چۈنكى ئۇ بىر ـ بىرىگە چېتىلغان بولماستىن، بەلكى باش ـ ئايىغى ئۇلانغان رەسىملىك كىتابلار ئىدى. جۇڭگونىڭ قەدىمكى زاماندىكى «ئۇزۇن يۆگەلمىلەر»[306]، مەسىلەن، «چاڭجياڭ دەرياسى ئۇزۇلمەي ئاقماقتا ناملىق رەسىملەر يۆگەلمىسى»، «باردى ـ كەلدى قىلىشقا دائىر رەسىملەر يۆگەلمىسى» ئەنە شۇ خىلدىكى رەسىملەر بولۇپ، پۈتۈن بىر يۈرۈش رەسىم ھېسابلىنىدۇ، خالاس. بۇنداق سىزىش ئۇسۇلىنىڭ پەيدا بولغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولۇپ قالدى. مىسىرنىڭ تاش تاملىرىغا نەقىشلەنگەن مەشھۇر خان ـ پادىشاھلارنىڭ تۆھپىلىرى، «مەرھۇملار مەكتۇپى»[307] دىكى جەھەننەم ئەھۋالى چاتما رەسىملەر ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق رەسىملەر باشقا مىللەتلەردىمۇ قەدىمكى زاماندىن تارتىپ تا بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر ئۇدۇم بولۇپ كەلمەكتە، بۇ ھەقتە تەپسىلىي توختىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. بۇنىڭ كۆرگۈچىلەرگە پايدىسى بار، چۈنكى بىر كۆرۈش بىلەنلا ئۇنىڭدىكى مەلۇم ئەھۋاللارنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ، ئۇ يېزىقتا ئوخشاشمايدۇ، يېزىقنى پىششىق بىلمىگەندە، ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىۋالغىلى بولمايدۇ. XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندە، غەربىي ياۋروپا رەسساملىرى ئىچىدە نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ خىلدىكى رەسىملەرنى سىزىشنى ياخشى كۆرىدىغان

بولۇپ قالغان، تېمىسىنى بېكىتىپ قويۇپ، بىر يۈرۈش رەسىملەرنى سىزغان، ئەمما ئۇلاپ سىزىشمۇ ناتايىن بولغان. رەسىملەر ئارقىلىق ۋەقەلەرنى بايان قىلغان، بىر قەدەر كېيىنرەك باش كۆتۈرگەن ھەم ئىجادىيىتى ئەڭ كۆپ بولغان كىشى ماسىرېئىل ئىدى، مەن ئويلايمەنكى، بۇنىڭ كىنو بىلەن ناھايىتى چوڭ مۇناسىۋىتى بار، چۈنكى بىر تەرەپتىن، يېزىقلاردىكى ھېكايىلەرنى رەسىملەر ئارقىلىق ئىپادىلىگىلى بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئىزچىللىقىدىن ھەرىكەتلىنىدىغان كىنو ئورنىدا پايدىلانغىلى بولىدۇ.

ماسىرېئىل ياۋروپا ئۇرۇشىغا قارشى تۇرىدىغان كىشى بولغان؛ ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ 1899 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى فلاندىرىننىڭ بلانكېبېرگخې (BlanKcnberghe in Flandern) دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن بولۇپ، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرى ناھايىتى بەختلىك ئۆتكەن، ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ، كۆپ ئۆگىنەلمىگەن. بىلىم ئېلىش مەزگىلىدە گېنت (Gent) دە تۇرغان، شۇ يەردىكى سەنئەت ئىنستىتۇتىدا يېرىم يىل ئوقۇغان؛ كېيىن گېرمانىيە، ئەنگلىيە، شۇېتسارىيە، فرانسىيىنى ئايلىنىپ سایاھەت قىلىپ، پارىژنى بەك ياخشى كۆرۈپ قالغان ـ دە، ئۇنى «كىشىلىك تۇرمۇش مەكتىپى» دەپ ئاتىغان. شۇېتسارىيىدىكى چېغىدا، ئۇ گېزىتىلەرگە رەسىم سىزىپ بېرىپ، جەمئىيەتتىكى ئىللەتلەرنى پاش قىلغان، رومېن رولللان ئۇنى دائۇمى (Dau Micr) ۋە گايا (Goya)[308] غا ئوخشاتقان. ئەمما، ئۇنىڭ ئەڭ كۆپ ئىشلىگەنلىرى كىتابلارنىڭ ياغاچ ئويما قىستۇرمىلىرى ۋە پۈتۈنلەي رەسىملەر ئارقىلىق بايان قىلىنىدىغان ھېكايىلەر بولغان. ئۇ پارىژنى قىزغىن سۆيگەنلىكىدىن، ئىجاد قىلغان ئەسەرلىرى كۆپىنچە رومانتىك بولۇپ، غەلىتىلىك ئادەمگەرچىلىكىمۇ سىڭدۈرۈلگەن. شۇڭا، بۇ رەسىملەرنى كۆرگەن كىشى ھەيران قالىدۇ ۋە كۈلكىلىك ھېس قىلىدۇ،



پەقەت مۇشۇ «بىر ئادەمنىڭ تالاپەتكە ئۇچرىشى» لا (DiePassion eines Mens chen) رېئال سىزىلغان ئەسەر بولۇپ، باشقا رەسىملىك ھېكايىلىرىگە ئوخشاشمايدۇ.

بۇ بىر ھېكايە بايان قىلىنغان 25 پارچە رەسىمنىڭ بىر پارچىسىگىمۇ يېزىق بىلەن چۈشەندۈرۈش بېرىلمىگەن. ئەمما، بىز شۇنى بىر قاراپلا بىلىۋالالايمىزكى، بىرىنچى، ئۇستەلدىن باشقا ھېچ نەرسە يوق بىر ئۆيدە ھامىلدار بولغان بىر ئايال ياتقان؛ ئۇنى تۇغۇتتىن كېيىن، كىمدۇر ئۆيدىن ھەيدەپ چىقىرىۋەتكەن؛ بىراق ئۇنى ھەيدەپ چىقىرىۋەتكەن ئۇنىڭ خوجايىنىمۇ ياكى دادىسىمۇ، بۇنىسى نامەلۇم؛ ئىككىنچى، ئۇ كوچىلاردا يالغۇز تېڭىرقاپ يۈرىدۇ؛ ئۈچىنچى، ئاخىر ئۇ باشقىلارنىڭ كەينىگە كىرىپ كېتىدۇ؛ ئالدىنقى بالىسى يېتىم بالىلارنىڭ قاتارىغا قوشۇلۇپ، كوچىلاردا پاراكەندىچىلىك تېرىپ يۈرىدۇ؛ تۆتىنچى، بالا سەل چوڭ بولغاندىن كېيىن ياغاچچىلىقنى ئۆگىنىدۇ، لېكىن بۇ ئېغىر ئەمگەك بولغاچقا، كىچىك بالا بۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ؛ بەشىنچى، ئاخىر ئۇ باشقىلار تەرىپىدىن خۇددى بىر ئىتتەك قوغلاپ چىقىرىلىدۇ؛ ئالتىنچى، ئۇ ئاچلىق ئازابىغا چىدىماي بولكا ئوغرىلايدۇ؛ يەتتىنچى، ئەمما ئۇ شۇ ھامان تەرتىپ ساقلايدىغان چارلىغۇچى ساقچى تەرىپىدىن تۇتۇۋېلىنىدۇ؛ سەككىزىنچى، ئۇ تۇرمىگە تاشلىنىدۇ؛ توققۇزىنچى، قاماق جازا مۇددىتى توشقاندىن كېيىن قويۇپ بېرىلىدۇ؛ ئونىنچى، ئەمدى ئاۋات كوچىلاردا تېڭىرقاپ يۈرۈش نۆۋىتى ئۇنىڭغا كېلىدۇ؛ ئون بىرىنچى، لېكىن بەختكە يارىشا ئۇ يول ياساش خىزمىتىنى تېپىۋالىدۇ؛ ئون ئىككىنچى، ئەمما كۈن بويى جوتۇ چاپقانلىقىدىن ھېرىپ ـ چارچايدۇ؛ ئون ئۈچىنچى، پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۇنىڭ يامان دوستى كىرىپ كېلىدۇ؛ ئون تۆتىنچى، ئۇ قايمۇقتۇرۇلۇش نەتىجىسىدە پاھىشە ئايال بىلەن كۆرۈشىدۇ؛ ئون بەشىنچى، تانسا ئويناىدۇ؛ ئون ئالتىنچى، ئەمما قايتىش يولىدا ئۇ يەنە پۇشايمان قىلىدۇ؛ ئون



يەتتىنچى، زاۋۇتقا كىرىپ ئىشلەش قارارىغا كېلىدۇ ھەمدە ئورنىدىن ئەتىگەن تۇرۇپ كىتاب كۆرۈپ ئۆگىنىشكە كىرىشىدۇ؛ ئون سەككىزىنچى، مانا شۇ مۇھىتتا، ئۆزىنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىدىغان بىر دىلكەشكە يولۇقىدۇ؛ ئون توققۇزىنچى، ئەمما كاپىتالىستلار بىلەن ئىشچىلار ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش يۈز بېرىدۇ، ئۇ ئېغىزغە چىقىپ شوئار توۋلاپ، ئىشچىلارنى بىرلىشىپ، كاپىتالىستلار بىلەن كۈرەش قىلىشقا چاقىرىدۇ؛ يىگىرمىنچى، شۇنىڭ بىلەن پايلاقچىلار ئۇنىڭ پېيىگە كىرىدۇ؛ يىگىرمە بىرىنچى، ئەسكەر ۋە ساقچىلار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن مىلتىقىنى ئوقلاپ ماڭىدۇ؛ يىگىرمە ئىككىنچى، پايلاقچى ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سالىدۇ ـ دە، قولغا ئېلىنىدۇ؛ يىگىرمە ئۈچىنچى، تالاپەتكە ئۇچرىغان «خۇدانىڭ ئوغلى» ئەيسانىڭ رەسىمى ئالدىدا بۇ «ئىنساننىڭ ئوغلى» جازاغا ھۆكۈم قىلىنىدۇ؛ يىگىرمە تۆتىنچى، ئۇنىڭغا ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىدۇ ـ دە، ئۇ تىك تۇرۇپ ئەسكەرلەرنىڭ ئوق چىقىرىشىنى كۈتىدۇ؛ يىگىرمە بەشىنچى!

ئەيسا، بايلارنىڭ جەننەتكە كىرىشى تۆگىنىڭ يىڭنە تۆشۈكىدىن ئۆتۈشىدىنمۇ قىيىن[309] دېگەنىكەن. بۇ سۆزنى قىلغان ئادەمنىڭ ئۆزى شۇ چاغدا تالاپەتكە ئۇچرىغانىكەن، ھازىر ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى بارلىق بايلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەيسانىڭ ئېتىقادچىلىرى بولۇپ كەتتى، ئەمما جاپا چېكىش نۆۋىتى كەمبەغەللەرگە كېلىپ قالغان.

مانا بۇ «بىر ئادەمنىڭ تالاپەتكە ئۇچرىشى» دا بايان قىلىنغان مەزمۇنلار.

1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى، لۇشۈن يازدى.



«دولقۇن ساداسى»نى مۇبارەكلەيمەن[310]

«دولقۇن ساداسى»نىڭ مۇنداق ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرەلىگەنلىكى ئويلىسام ھەقىقەتەن بىرئاز ئەجەبلىنىمەن.

ئوزاقى يىلى ۋە ئالدىنقى يىلى ئاتالمىش يازغۇچى دېگەن بىرنەمىلەر ۋە پالانى ـ پۇستانى دېگەن جەمئىيەتلەر بولىدىغان، ئۇلار پالانى ـ پوكۇنى دېگەن ئەدەبىياتنى كۆز ـ كۆز قىلىشىپ يۇرۇشەتتى، بۇلتۇرغا كەلگەندە ئۇلارنىڭ كۆز ـ كۆز قىلغانلىرى ئۇن ـ تىنسىز جىمىپ كەتتى، بۇ يىل كۆپىنچىلىرى ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ، كىچىك گېزىتلەر سۇپىتىدە نەشر قىلىنماقتا؛ ئۇلار خەۋەر ساتماقتا. نەدە شۇنچە كۆپ خەۋەر بولسۇن، ۋەھالەنكى، پىتنە ـ ئىغۋالارنى توقۇماقتا. ئىلگىرىكى ئاتالمىش يازغۇچىلار قارا پەردىلىك ھېكايە ـ رومانلارنى قۇراشتۇرۇپ چىقالايتتى، ئەمدى قۇراشتۇرالمايدىغان بولۇپ قېلىپ، كىتابخانلارنىڭ مېڭىسىنى پارچە ـ پۇرات نەرسىلەر بىلەن تولدۇرماقتا؛ خەۋەر ۋە مەخپىي خەۋەر دېگەنگە ئوخشاش نەرسىلەر ئۇلارنىڭ كاتتا بىلىملىرى بولۇپ قالدى. بۇ نەتىجىلەرگە قەلەم ھەققىدىن تاشقىرى، يەنە خەۋەر مۇكاپاتى بېرىلمەكتە، «قوي كاللىسىنى ئېسىپ قويۇپ، ئىت گۆشى سېتىش»مۇ ئۆتمۈشتىكى ئىش بولۇپ قېلىپ، ھازىر «ئادەم گۆشى» سېتىلماقتا.

شۇنىڭ بىلەن «ئادەم گۆشى» ساتمايدىغان ژۇرناللار بىلەن ئۇلارنىڭ ئاپتورلىرى سېتىلمىدىغان ماللارغا ئايلىنىپ قالدى. بۇمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئەمەس، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك دۆلىتى بولسا مۇ بۇغداينى ئامېرىكىدىن سېتىۋېلىۋاتىدۇ، يالغۇز بالا ساتقاندىلا



بىر جىڭى بىرنەچچە يۈز يارماقتا ياراۋاتىدۇ. قەدىمىي مەدەنىيەت دۆلىتىدىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بولسا، ئەلۋەتتە قان سېتىشقىلا مەجبۇر، نېتسې (F. Nietzsche)[311] «قان بىلەن يېزىلغان كىتابنى ياخشى كۆرىمەن» دېگەنىدىغۇ.

لېكىن، «دولقۇن ساداسى» تېخىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، مېنىڭ «ئويلىسام ھەقىقەتەن بىرئاز ئەجەبلىنىمەن» دېگەنلىكىمنىڭ سەۋەبىمۇ ئەنە شۇ.

بۇ بىرخىل ئوڭ تەلەيلىك، شۇنداقلا بىرخىل نۇقسان. ھازىرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشقا يول قويۇلغان ياكى سۈكۈت قىلىنغانلا بولسا، تولا چاغلاردا بىرقىسىم كىشىلەر، نىڭ باش چايقىشىغا ئۇچرايدۇ. بەزىلەر مېنى تەنقىد قىلىپ، لۇشۈننىڭ بۇگۈنكى كۈنگە قەدەر ياشاپ تۇرۇۋاتقانلىقىغا قارىساڭلار، ئۇنىڭ ياخشى ئادەم ئەمەسلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ، دەۋاتىدۇ. بۇ راست، مېنگو ئىنقىلابىدىن ھازىرغا قەدەر، ياخشى ئادەملەردىن ئۆلتۈرۈلگەنلىرى زادى قانچىلىك ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھېچكىمنۇ بىر توغرا ھېساب ـ كىتاب قىلىپ باققىنى يوق. بۇ پاكىت مېنى بۇزۇپ قويدى، چۈنكى مەن بىلمەنكى، مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ، خەۋىرىم كېڭ تۇرده سېتىلىدۇ، كېڭ ئىغۋا تارقىتىلىپ، ئۆلتۈرۈلگەنلىكىم پۈل ئۈچۈن ياكى ئاياللار بىلەن بولغان مۇناسىۋەت سەۋەبىدىن دېيىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىسمىم ئۆلتۈرۈلىدىغانلار تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلسىغۇ[312] بىر گەپ، ئېسىلىپ ياكى زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋېلىشقا زادى بولمايدۇ.

«دولقۇن ساداسى»دا يالىڭاچ ئوتتۇرىغا چىقىپ ئېلىشىدىغان، جان تىكىپ ئېلىشىدىغان ماقالىلەر دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ، بۇ مىجەز مېنىڭ مىجەزىمنىڭ ئەكسى بولغان، بۇ ئۇنىڭ ساقلىنىپ قېلىشىدىكى سەۋەبمۇ ئەمەس، مېنىڭچە، ئۇنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كەلگەنلىكى بەلكى بۇ ئۇنىڭ نۇقسانى بولغان تەرىپى، قەدىمكى



زامان ئارقىلىق ھازىرقى زاماننى دەللىلەشكە خۇشتار بولۇشتىكى سەۋەب، بىرئاز تالىپلىق مىجەزگە ئىگە بولغانلىقتا. جۇڭگولۇقلار دۆلىتىمىز «4000 نەچچە يۈز يىللىق تارىخقا ئىگە قەدىمكى دۆلەت»[313] دەپ ئۆزىگە تەمەننا قويۇۋاتىدۇ، لېكىن ئۇ ئىنتايىن ئۇنتۇغاق بولۇپ، بەزى مىللەتپەرۋەر ئەدىبلەرمۇ چىڭگىزخاننى ئەجدادىمىز[314] دەپ قەيت قىلىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن ئۇلار بىلەن قەدىمكى زامان توغرۇلۇقمۇ پاراڭ قىلىشقا بولمايدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇ. شاڭخەيدىكى مىشچانلارغا بۇنداق گەپلەرنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق، ئۇلارنىڭ قىزىقىدىغىنى مۇكاپات، قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ ماجىرالىرى؛ نەزەر دائىرىسى كەڭلەرمۇ ئاتاقلىق زاتلارنىڭ كىملەر بىلەن ياخشى ئۆتۈۋاتقانلىقى، قايسى تاغ، قايسى باغدا سەيلە قىلغانلىقى ئۇستىدە سۆزلىشىدىغان بولۇپ كەتتى؛ ئالىيجاناب دېگەنلەر بولسا، ئىلىم ساھەسىدىكى پارچە ـ پۇرات خەۋەرلەر ۋە ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى ئۇششاق ـ چۇششەك ئىشلارغا كۆز يۈگۈرتىدىغان بولۇپ كەتتى؛ قىسقىسى، ھايات پارچە ـ پۇرات بولۇپ تۇتۇرۇقسىزلىشىپ كەتتى.

مانا شۇ تۇپەيلى «دولقۇن ساداسى»نىڭ بازىرى بىرئاز كاساتلىشىپ قالدى؛ شۇنىڭ بىلەن يەنە بىر جەھەتتىن «دولقۇن ساداسى» نىڭ ئۆمرى ئۇزاردى. ئەدىب ـ بىلىملىكلەر تەكەببۇر كېلىدۇ، ئۇلار ھازىر تېخىمۇ تادانلىشىپ كەتتى، ئۆز خوجايىنىنى ئۇچۇرۇپ كۆككە كۆتۈرۈش يولى بىلەن ئىز ئىزدەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۇلار پەقەت ئوقيا سىنى يوشۇرۇن ئوقلاپ، قولىغا نىجا سەت سۈپۈرىدىغان سۈپۈرگىنى ئېلىپ، يەردە دۇم ياتقان قۇللارنى نازارەت قىلماقتا، كىمكى بېشىنى كۆتۈرسە، ئۇلارغا ئوق ئاتماقتا، نىجاسەتنى چاچماقتا، نەتىجىدە شۇ ئادەملەر ئاخىر تۇنقۇن قىلىنىپ ياكى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلۈپ، مىنگونىڭ پۇقرالىرى بىردەك «بارا ۋەر» بولۇش تەمىن ئېتىلمەكتە، «دولقۇن ساداسى»نىڭ ئانچە بازىرى چىقمىغانلىقى ئۇچۇن، ئۇنىڭ ھاياتى ۋاقتىنچە ساق قالدى،



بىراق يەنە بىرنىمە دېيىشىمۇ قىيىن، چۇنكى «كۇتۇلمىگەن ئىشلار» ئەزەلدىن بولۇپ كەلگەن.

مەن «دولقۇن ساداسى»نى ئوقۇشنى ياخشى كۆرىمەن، شۇنداق بولغىنىمۇ ياخشى. ئەمما، يېقىندىن بۇيان قارىسام، سىياسىي ئۇستىدە پاراڭ قىلماسلىق كىرەك دەپ تۇرۇپ، سىياسىي ئۇستىدە پاراڭ سالىدىغان ئىشلار بولۇپ، بارغانسىرى ئۆز نېسۇنىسىگە شۇكۇر قىلمايۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ، مېنىڭ نەسىھەتلىرىمنىڭ «قاغا بەلگىلىكى»[315] ژۇرناللارغا ئونۇمى بولماسلىقى مۇمكىن.

ئۇنداقتا مېنىڭ «مۇبارەكلىشىم»مۇ «بىكار مۇبارەكلەش» بولۇپ قالىدۇ.

مەنمۇ پەقەت بىر بېتىنى كۆرسەم، بىر بېتىنى كۆردۇم دەپ يۈرۈۋېرىدىغان بولۇپ قالىمەن، بۇرۇنقى كىشىلەرنىڭ قوشاقلىرىدا: «پاتپاراقچىلىقتا ئۆلۈم كۆپ بولۇر»[316] دېگەن مىسرالار بار. ئىشىنەمسىزكىن!

8 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى

11 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىكى «دولقۇن ساداسى»دا، دەرۋەقە، «ژۇرناللىنى توختىتىش بېغىشلىمىسى» ئېلان قىلىندى، ئۇنىڭ بېشىدا «11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن، ژۇرنىلىمىز بۇيرۇقىغا بىنائەن تىزىمغا ئالدۇرۇش كىنىشكىسىنى تاپشۇرۇپ بەردى. پېقىرمۇ چارچىدى، ئىشمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى[317]، بىزمۇ بىر مەزگىل دەم ئالماقچىمىز...» دېيىلگەن. بۇ ھەقىقەتەن كاڭ يۇڭبي ئېيتقاندەك بولدى: «بەختسىزلىككە ئۇچراشنى ئالدىنئالا مۆلچەرلىگەنىدىم»، بۇ ئەجەبلىنەرلىكتەك بىلىنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئەجەبلىنەرلىك ئەمەسقۇ دەيمەن.

12 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى كەچتە
قوشۇمچە قىلىندى



شاڭخەي قىزلىرى[318]

شاڭخەيدە پاسون كىيىم كىيگەنلەرنىڭ كۆن كەچۈرۈشى ئاد-
دىي كىيىنگەنلەرنىڭكىدىن ئاسان. كىيگەن كىيىملىرىڭىز كونا
بولۇپ تراموڭايغا چىقىدىغان بولسىڭىز، تراموڭاي شوپۇرلىرى تراما-
ۋاينى سىزنىڭ دېگەن يېرىڭىزدە توختاتمايدۇ؛ باغچىغا كىرمەكچى
بولسىڭىز، دەرۋازىۋەنلەر بېلىتىڭىزنى بەكمۇ قاتتىق تەكشۈرىدۇ؛
چوڭ ئىمارەتلەرنىڭ ياكى كاتتا مېھمانخانىلارنىڭ ئىشىك باقارلىرى
سىزنى ئالدى ئىشكىتىن كىرگۈزمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزىلەر
كاتەكتەك ئۆيدە چۈشلارغا تالىنىپ ياتسىمۇ، بۇرۇلكىسىنىڭ قا-
رىنى يوقاتماسلىق ئۈچۈن ھەر كېچىسى ئۇنى كۆرپىسىنىڭ ئاستىغا
باستۇرۇپ ياتىدۇ.

لېكىن، ھەممىدىن ئاسان كۈن ئۆتكۈزىدىغىنى پاسون ئايال-
لار، بۇ ھال ماگىزىنلاردا ھەممىدىن بەك كۆزگە چېلىقىدۇ؛ ئۇلار
كۆڭلىنى زادىلا بىرىگە توختىتىيالماي ھەرقانچە تاللىسىمۇ، ماگىزىن
خادىملىرى سەۋر ـ تاقەت قىلىپ تۇرۇڭېرىدۇ. لېكىن، تولىمۇ
ئۇزاق ۋاقىتنى ئالىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئۈچۈن بىرلا زۇرۇر شەرت-
نى ئادا قىلىشى، يەنى بىرئاز خۇلق ـ ناز قىلىپ تۇرۇشى،
بىرنەچچە ئېغىز چاقچاقنى كۆتۈرەلىشى شەرت، ئۇنداق قىلمىسا،
ئاخىر، كۆز ئالايتىدىغان سوغۇق مۇئامىلىگە دۇچار بولىدۇ.

شاڭخەيدە كۈن ئۆتكۈزۈپ كۆنۈكۈپ قالغان ئاياللار ئۆزلىرىگە
خاس شۇنداق شان ـ شۆھرەتنى ئاللىقاچانلا ئايدىڭ بىلىۋالغان،
شۇنداقلا بۇ شان ـ شۆھرەتنىڭ تېگىگە خەۋپ يوشۇرۇنغانلىقىنىمۇ
تۇيۇۋالغان، شۇڭا پاسون كىيىنگەنلىكى ئاياللارنىڭ خۇلق ـ مىجە-

زى شۇنداقكى، خۇددى ئەر قېرىندىشىنى كۆرۈپ سۆيۈنگەندەك ۋە
خۇددى ئەر رەقىبىنى كۆرۈپ غەزەپلەنگەندەك، ناز قىلىدۇيۇ، تەپ
تارتىدۇ، جەلپ قىلىدۇيۇ، ئۆزىنى قاچۇرىدۇ.

بۇنداق خۇلق ـ مىجەز رەسىدە بولمىغان قىزلارغىمۇ يۇققان،
بىز بەزىدە ئۇلارنىڭ ماگىزىنلاردا نەرسە ـ كېرەك سېتىۋالغاندا،
باشلىرىنى قىيسايتىپ، خۇددى چوڭ بىر رەقىبىگە دۇچ كېلىپ
قالغاندەك سەل دومسىيىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالىمىز. ماگا-
زىن خادىملىرىنىڭ ئۇلارغىمۇ چوڭ ئايالارغا ئوخشاشلا چاقچاق
قىلىشى تەبىئىي. قىزلارمۇ بۇنداق چاقچاقنىڭ مەنىسىنى چۈشە-
نىپ قالغان، قىسقىسى، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ ئاللىقاچان قۇ-
لىقى پىشىپ قالغان.

دەرۋەقە، بىز گېزىتلەردىمۇ قىز بالىلارنى ئالداپ ئېلىپ
قاچقان، ھەتتا نارەسىدە قىزلارنىڭ ئىپپىتىگە تەگكەن ئەھۋاللار
توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى پات ـ پات كۆرۈپ قالىمىز.

«غەربكە سايا ھەت»[319] تىكى يالماۋۇزلار ئادەم يەيدىغان چاغ-
دا ئوغۇل بالا ۋە قىز بالا گۆشىنى يېيىشنى شەرت قىلىپ قالماس-
تىن، بەلكى ئىنسانىيەت ئىچىدىكى باي ـ زەردارلارمۇ خۇددى
ئادەتتە ياغلىق شېرىن تائاملارنى يەپ تويغاندىن كېيىن، توڭگۇز-
نىڭ يېلىنىنى يېگۈسى، ئاچچىق چاي ئىچكۈسى كەلگەندەك، ئۆز-
لىرىنى كۆتكۈزۈشتە، شەھۋانىي نەپسىنى قاندۇرۇشتا، شۆھرەتە-
نى ئاشۇرۇشتا، ئەۋلىيالىقنى ئىزدەشتە، ئۆزىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈش-
تە نارەسىدە قىزلارنى دەسمايە قىلىپ كەلمەكتە. بۇنداق ھادىسىلەر
ھازىر ھەتتا سودىگەرلەر بىلەن ئىشچىلار ئارىسىدىمۇ پەيدا بولماق-
تا، لېكىن بۇ ئادەملەرنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئوڭۇشسىز بولۇۋاتقانلى-
قىنىڭ نەتىجىسى، بۇنى ئاچارچىلىقتا قالغانلارنىڭ ئوت ـ چۆپ
يىلتىزىنى كولاپ، دەرەخ قوۋزىقىنى سويۇپ يېيىش ئەھۋالىغا
ئوخشىتىش كېرەككى، باي ـ زەردارلارنىڭ ئۆزى خالىغىنىنى



قىلىدىغان غەلىتە ھالىتىگە ئوخشاتقىلى بولمايدۇ.

شۇنداق بولسىمۇ، گەپنىڭ قىسقىسىنى ئېيتساق، جۇڭگودا ھەتتا قىزلارمۇ خەۋپ ئىچىدە قالدى.

بۇ خەۋپ ئۇلارنىڭ قۇلقىنى تېخىمۇ بالدۇر پىشۇرۇپ، جىسمانىي جەھەتتىن تېخى بالا بولسىمۇ، لېكىن مەنىۋى جەھەتتىن چوڭلاردەك قىلىپ قويىدۇ، رۇس يازغۇچىسى سولوگۇف[320] شۇنداق تېپقا كىرىدىغان قىزلارنى تەسۋىرلەپ، ئۆزى كىچىك بالا بولسىمۇ، لېكىن كۆزى پىشىپ قالغان، دەپ يازغانىدى. لېكىن، بىزنىڭ جۇڭگونىڭ يازغۇچىلىرى بولسا باشقا بىرخىل مەدھىيىلەش ئىبارىسى بىلەن يازماقتا، «زىلۋا ـ زىبا» دېگىنى ئەنە شۇ.

8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى



شاڭخەي باللىرى[321]

شاڭخەينىڭ يوللىرى كونىسىيە دائىرىسىدىن ھالقىپ يالغان[322] «شىمالىي سىچۈەن كوچىسى» ئەتراپى، جەڭ بولغانلىقى ئۈچۈن بۇلتۇر يېرىم يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت خارابلىشىپ قالغانىدى، بۇ يىل يەنە ئاۋۋالقىدەكلا ئاۋاتلىشىپ قالدى، ماگىزىنلار فرانسىيە كونىسىيىسىدىن جايىغا كۆچۈپ كېلىشتى، كىنو-خانىلارمۇ ئىشقا كىرىشىپ كەتتى، باغچىلارنىڭ ئەتراپىدا قول تۇتۇشۇپ كېتىۋاتقان ئاشىق ـ مەشۇقلارمۇ ئۇچراپ تۇرىدىغان بولدى، بۇنداق ئەھۋاللار بۇلتۇر يازدا يوق ئىدى. ئەگەر مەھەللە ئىچىگە كىرىدىغان بولسىڭىز، ئۇ يەردە تۇرغان تەرەت قاچىلىرى ۋە غالتەك ـ تەۋەڭلەرنىڭ ئۈستىدە چۈشىنىلارنىڭ غۇژۇلداپ ئۇچۇپ يۈرگەنلىكىنى، توپ ـ توپ باللارنىڭ ئودىكام ئويناۋاتقانلىقىنى، شاپۇر ـ شۇپۇر پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە ۋارقىراپ ـ جارقىراپ تىللىشىۋاتقانلىقلىرىنى كۆرۈپ ۋە ئاڭلاپ، گويا ۋاۋ ـ ۋاۋچىلىق ئالىمىگە كىرىپ قالغاندەك بولىسىز. لېكىن، چوڭ رەستىگە بارسىڭىز، روھلۇق ـ تېتىك ئويناپ يۈرگەن ۋە كېتىۋاتقان چەت ئەللىك باللار كۆزىڭىزگە تاشلىنىدۇ، جۇڭگو باللىرى بولسا گويا كۆزگە چېلىقمايدۇ؛ لېكىن يوقمۇ ئەمەس، شۇغىنىسى كىيىملىرى جۇل ـ جۇل، روھى چۈشكۈن، خارلىنىپ ـ سەسلىپ گويا سايىدەك خەقنىڭ نەزىرىگە ئېلىنمايدۇ. جۇڭگودا ئوتتۇرا قاتلامدىكى ئائىلىلەر باللىرىنى ئومۇمەن ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن تەربىيىلەيدۇ. بىرى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىدۇ، زادى باشقۇرمايدۇ، ئادەملەرنى تىللىسىمۇ مەيلى دەيدۇ، ئۇرسىمۇ مەيلى دەي-

دۇ، ئۇلار ئۆز ئۆيىده ياكى ئىشكى ئالدىدا بەئەينى زالىم، زومـ-
گەر؛ لېكىن تالا ـ تۇزگە چىقسا، خۇددى ئۆز توربدىن ئايرىلىپ
قالغان ئۆمۈچۈكتەك هالىدىن كېتىپ هېچنېمە قىلالمايدۇ، يەنە
بىرى، ئەتىدىن كەچكىچە توك تېگىپ ياكى تىللاپ هەتتا دۇمبالاپ،
ئۇنى گويا قۇل ۋە قورچاققا ئوخشاش قورۇنـدۇرۇپ قـورقۇنچـاق
قىلىپ قويىدۇ، ئاتا ـ ئانا بولغان كىشى بۇنى تېخى «ياۋاش» لىق،
بەرگەن تەربىيىمىزنىڭ بىكارغا كەتمىگەنلىكى دەپ ئاغزىنى تاتلىق
قىلىشىدۇ، لېكىن بۇنداق بالىلار تالا ـ تۇزگە چىقسا خۇددى
قەپەستىن يېڭىلا چىقىپ ئۇچالمىغان، سايرىيالمىغان، سەكرىيەل-
مىگەن جانۋارغا ئوخشاپ قالىدۇ.

هازىر جۇڭگودىمۇ هەر هالدا بالىلار ئۈچۈن رەسىملىك كىتاب-
لار نەشر قىلىنىدىغان بولدى، بۇ كىتابلاردىكى باش قەهرىمانلار،
تەبىئىيكى، بالىلار. لېكىن، رەسىملەردە بالىلارنىڭ تولىسى بىر
بولسا كىشىنىڭ ئوغلىنى قاينىتىدىغان قارام، كەپسىز هەتتا
لۈكچەك مىجەز بەڭۈاش بالا قىلىپ تەسۋىرلەنگەن، بىر بولسا بوينى
ساپاقتەك، ئۆزى دۇمچەك موللام مۇشۇك، مىسكىن چىراي ئاتال-
مىش «ياخشى بالا» قىلىپ تەسۋىرلەنگەن. بۇ، رەسساملارنىڭ
ماهارەتتە چولتىلىقىدىن بولغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭغا بەربىر
بالىلار ئۈلگە قىلىپ ئېلىنغان ۋە بۇ بالىلارنىڭ ئۈلگە ئېلىشىغا
نەمۇنە قىلىپ ئىشلەنگەن. باشقا دۆلەتلەرنىڭ بالىلار رەسىملىرىگە
قارايدىغان بولساق، ئەنگلىيىلىكلەر تەمكىن — ئېغىر ـ بېسىق،
گېرمانىيىلىكلەر مەرد ـ مەردان، روسىيىلىكلەر كۆز ـ قارنى
توق، فرانسىيىلىكلەر چىرايلىق، ياپونلار زېرەك قىلىپ تەسۋىر-
لەنگەن؛ ئۇلارنىڭ هېچقايسىسىدا جۇڭگولۇقلارنىڭكىدەك هالى خا-
رابلىق هالەت يوق! مىللىي خۇسۇسىيەتنى شېئىرلاردىلا ئەمەس،
رەسىملەردىنمۇ، هەتتا كىشىلەر ئانچە ئەهمىيەت بەرمەيدىغان بالە-
لار رەسىملىرىدىنمۇ بىلىۋالغىلى بولىدۇ.



نادانلىق ۋە قاششاقلىق ئادەمنى چۈشكۈنلەشتۈرەلەيدۇ، هالاك
قىلىۋېتەلەيدۇ. بالىلىق چاغدىكى ئەهۋال كەلگۈسى تەقدىرگە تە-
سىر كۆرسىتىدۇ. بىزنىڭ جەمئىتىلىرىمىز مۇهەببەت توغرىسىدا،
كېچىك ئائىلە توغرىسىدا، ئۆز جېنىنى ئۆزى بېقىش توغرىسىدا،
هۆزۈر ـ هالاۋەت توغرىسىدا سۆزلەۋاتىدۇ، لېكىن ئوغۇل ـ قىز
پەرزەنتلەرنىڭ ئائىلىۋى تەربىيىسى، مەكتەپ تەربىيىسى، ئىجتە-
مائىي ئىسلاهات مەسىلىسىنى تىلغا ئالىدىغانلىرى ناهايىتى ئاز.
ئىلگىرىكى ئادەملەر «پەرزەنت ـ نەۋرىلەر ئۈچۈن ئات ـ كالا
بولۇش» نىلا بىلەتتى، بۇ خاتا، ئەلۋەتتە؛ لېكىن هازىرنىلا كۆز-
لەپ، كەلگۈسىنى نەزەردە تۇتماي، «پەرزەنت ـ نەۋرىلەرنى
ئات ـ كالا قىلىۋېلىش» نى تېخىمۇ چوڭ خاتالىق دېمەي بولمايدۇ.

8 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى



«‹مۇھاكىمە ۋە بايان› نىڭ بىر يىللىقى»[323]

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن يەنە بېرنارد شاۋ ئۈستىدە مۇلاھىزە

«‹مۇھاكىمە ۋە بايان› نىڭ ئىشلەنگىنىگە بىر يىل بولدى» دېدى ـ دە، لېنن يۇتاڭ ئەپەندى[324] مېنى ماقالە يېزىشقا بۇيرۇدى. بۇ ھەقتەتەنمۇ ماڭا «ئۆگەنگىنۇ — يازغىن»[325] دېگەن تېمىنى چىقىرىپ بېرىپ، ئاممىباب ئەدەبىي تىل بىلەن باگۈچە ماقالە يازغىن دېگەنگە ئوخشاش بىر گەپ. ئىلاجسىز ئاخىر يېزىشىمغا توغرا كەلدى.

راستىنى ئېيتسام، ئۇ تەشەببۇس قىلىۋاتقان نەرسىلەرگە — بۇرۇن «فايرپلەي»[326] گە، ئەدەبلىكتە «يۇمۇر» غا مەن داۋاملىق قارشى تۇرۇپ كېلىۋاتقانلىقىمدىن. مېنىڭ «يۇمۇر»[327] بىلەن خۇشۇم يوق ھەمدە بۇنى پەقەت يۇمىلاق شىرە يېغىنى[328] ئېچىشقا ئامراق كىشىلەرنىڭلا شۇغۇللىنىدىغان نەيرەڭى دەپ قارايمەن. جۈملىدىن ناھايىتى ئۇنىڭ مەنە تەرجىمىسىنىمۇ ئىشلىتەلمەيمىز. بىزدە تاڭ بوخۇ، شۇي ژېنچاڭلار[329] بار، يەنە ئەڭ داڭلىق جىن شېڭتەنمۇ بار. «كاللا كېسىلىشىنىڭ ئىنتايىن ئازابلىق ئىكەنلىكىنى شېڭتەننىڭ توساتتىن بىلىۋېلىشى ئاجايىپ غەلىتە ئىش!» گەرچە ئۇ گەپنىڭ راست ياكى چاقچاقلىقى، ئەمەلىيەت ياكى ئىغۋالىقى نامەلۇم بولسىمۇ، (لېكىن قىسقىسى، بىرىنچىدىن، شېڭتەنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشىنىڭ خائىنلىق ئەمەسلىكى ئايان بولدى؛ ئىككىنچىدىن، قاسساپ ياۋۇزلۇقىنى جاكارلاپ، جامائەتنى

بىر كۈلدۈرگەندەك ئىش بولدى، خالاس. بىزدە مانا شۇنداق نەرسىلەرلا بارىكى، ئۇ «يۇمۇر» بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز.

(شۇنداقلا يازغۇچىلار ئىسسىم ـ فامىلىسى بىر تالاي تۈرۈپ[330]، قەلەم تەۋرەتكۈچىلەرنىڭ ئاندا ـ ساندا بولۇشى جۈملىدىن ئەدەبمدىن تارتىپ بولۇپ كېلىۋاتقان ئائىدە ـ يوسۇندۇر. بۇخىل ئەدەپ ـ يوسۇن تۈزۈمى ئاستىدا ھەر ئايدا ئىككى كىتابلىق «يۇمۇر» توقۇپ چىقىڭ دېيىشنىڭ ئۆزىدىن «يۇمۇر» نىڭ ئانچە ـ مۇنچە پۇرىقى كېلىپ تۇرۇپتۇ. بۇ خىل ھىد ـ پۇراق كىشىنى ئومىدسىزلەندۈرۈپ، كىشىنى خۇماري تۇتماس قىلىپ قويىدۇ. مانا شۇ مېنى «مۇھاكىمە ۋە بايان» غا ئانچە قىزىقمايدىغان قىلىپ قويدى.

ئەسلىما، «بېرنارد شاۋ ھەقىدىكى مەخسۇس سان»[331] ياخشى.

ئۇ باشقا ئورۇنلار ئېلان قىلغىلى ئۇنىمىغان ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، باشقا ئورۇنلار ئەتەي ئاستىن ـ ئاستۇن قىلۋەتكەن سۆز ـ چۆچەكلەرنى ئايدىڭلاشتۇردى؛ تا ھازىرغىچە سالاپەتلىك تۆرىلەرنى قاقشىتىپ، كىچىك ئەمەلدارلارنىڭ ئۆچمەنلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى؛ ھەتتا ئۇلار غىزالىنىۋاتقان، ئۇخلاۋاتقان چاغلىرىدىمۇ بۇنى ئەس ـ يادىدىن چىقىرىۋېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدى(416) نەپرەتلەنگۈچىلەرنىڭ قانچىكى كۆپ بولۇشى ۋە ئۇزاق نەپرەتلىنىشى دەل بۇنىڭ ئۇنۇمىنىڭ شۇنچە زور بولغانلىقىنىڭ دەلىل ـ ئىسپاتىدۇر.)

شېكسپىر[332] گەرچە «دراما پىرى» بولسىمۇ، بىزدە ئۇنى تىلغا ئالىدىغانلار ئانچە كۆپ ئەمەس. «4 ـ ماي» دەۋرىدە ئىبسېن[333] تونۇشتۇرۇلغاندى؛ ئۇنىڭ تەسىرى يامان ئەمەس بولغاندى، بۇ يىل بېرنارد شاۋ تونۇشتۇرۇلۇۋىدى، چاتاق تۇغۇلدى، تا ھازىرغىچە بەزىلەرنىڭ قورسىقى كۆپمەكتە.



ئۇنىڭ كۈلكىسىنى سوغۇق كۈلكە يا زەھەرلىك كۈلكە ئىكەنلىكىنى ۋە ياكى ھىجايغانلىق ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمىگەنلىكىتىنمۇ؟ ئۇنداق ئەمەس؛ ئۇنىڭ كۈلكىسىدىكى نەشتەر باشقىلارنىڭ ئەجەللىك يېرىگە سانجىلغانلىقتىنمۇ؟ پۈتۈنلەي ئۇنداقمۇ ئەمەس. بۇنىڭ ھەممىسى خۇددى لېۋىتوف[334] ئېنىق ئېيتقاندەك: ئىبسېننىڭ ئۇلۇغ سوراق بەلگىسى (؟)، بېرنارد شاۋنىڭ ئۇلۇغ ئۈندەش بەلگىسى (!) بولغانلىقىدا.

ئۇلارنىڭ كىتابخانلىرىنىڭ كۆپچىلىكى تۆرە ـ ئايىملار، بۇنى سۆزلەپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. تۆرە ـ ئايىملار ئىنتايىن ئىزا تارتقاق كېلىدۇ. ئىبسېن گەرچە ئۇلارنى سەھنىگە چىقىرىپ يوشۇرۇن ھالدا ئاز ـ پاز ئەيىبلىگەن، پاش قىلغان بولسىمۇ، لېكىن خۇلاسە چىقارماستىن ۋە تەمتىرىمەستىن: «بۇ زادى قانداق نېمىلەر؟ ئويلاپ كۆرۈڭلار» دەپلا قويغان. تۆرە ـ ئايىملارنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىغا ھەقىقەتەن بىرئاز نۇقسان يەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئاخىر يەنىلا سەنتۈرۈلۈپ ـ دۈگجۈگەن ھالدا چېكىنىشىگە، ئۆيىگە قايتىپ بېرىپ ئويلىنىشىغا ئىمكانىيەت قالدۇرۇلغان، ئۇلارنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىمۇ ساقلاپ قېلىنغان. ئۇلار ئۆيلىرىگە قايتقاندىن كېيىن ئويلاندىمۇ، يوق، قانداقراق ئويلاندى، بۇنىسى چوڭ مەسىلە ئەمەس. شۇڭلاشقا ئۇ جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇلغاندا مەزمۇت قارشى تۇرىدىغانلار قۇۋۋەتلىگۈچىلەردىن ئاز بولغان. بېرنارد شاۋ بولسا ئۇنداق قىلماستىن، مەسلىھەتلىشىۋالغۇدەك ۋاقىت، يوشۇرۇۋالغۇدەك دالدا قالدۇرماستىن، ئۇلارنى سەھنىگە چىقىرىپلا چۈمپەردىسىنى، ھەشەمەتلىك كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ قۇلىقىنى چۈجەپ كۆپچىلىككە كۆرسەتكەن ھالدا: «قاراڭلار، بۇ نىجاسەت قۇرتلىرىغا!» دەپ خىتاب قىلدى. شۇ پەيتتە كۈلىدىغانلار پەقەت يېغىرى

ئېچىلمىغان تېگى پەسلەر بولدى. بېرنارد شاۋ بۇ جەھەتتە تېگى پەسلەرگە يېقىن، مۆتىۋەرلەرگە يىراق ئىدى.

نېمە قىلىش كېرەك؟ ھېلىمۇ مەلۇم دەرىجىدىكى كونا چارە ـ تەدبىرلەر مەۋجۇتقۇ، ئۇ بولسىمۇ ھەممەيلەننى غۇلغۇلا قىلدۇرۇش. ئۇنىڭ پۇلى جىق، بۇ مۇغەمبەر، ئۇ «مۆتىۋەر»، بۇ ھىيلىگەر دېگۈزۈش، ھېچبولمىغاندا، ئۆزىمىزدىن ئانچە پەرقسىز ۋە ياكى بەتتەر، ئۆزىمىز كىچىك ھاجەتخانىلاردا ياشاپ كەلگەن، ئۇ ناھايەت كاتتا ھاجەتخانىدىن ئۆمىلەپ چىقتى. ئۇ يەنىلا نىجاسەت قۇرتى، ئۇنى تونۇشتۇرغۇچىلار مەلئۇن، قۇۋۋەتلىگۈچىلەر قەبىھ دەپ جار سالغۇزۇشتىن ئىبارەت، بىراق مېنىڭچە، خۇددى نۇرغۇن ئۈندەش بەلگىلىرى بىرلىكتە تۇرغاندىمۇ زىنھار — شۇلا «ئۇلۇغ ئۈندەش بەلگىسى» بولغىنىغا ئوخشاش بېرناردشاۋمۇ نىجاسەت قۇرتى بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلۇغ نىجاسەت قۇرتىدۇر. مەسىلەن ئېيتايلۇق، بۇ يەردە بىر توپ نىجاسەت قۇرتلىرى بىردەك مىغىلدىشىپ ـ غىژىلدىشىپ ئۆزلىرىنى تۆرە ـ ئايىملار، ئەدىبلەر، ئالىملار، مەنسەپدارلار، ئالىيلار دەپ سانىشىپ، ئۆز ئارا تەزىم ـ تەكەللۇپ قىلىشىپ، ئالەم تىنچ دەپ يۈرۈشۈشكەن بولسۇن، ئۇنداقتا ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ھېچقانداق يۇقىرى ـ تۆۋەن ئايرىمى بولمىغان ئادەتتىكى نىجاسەت قۇرتلىرىدۇر. بىراق، ناۋادا، بىرى تاققىدە سەكرەپ چىقىپ: «ماھىيەتتە بۇلارنىڭ ھەممىسى نىجاسەت قۇرتلىرىدۇر!» دەپ قاتتىق خىتاب قىلسا، تەبىئىيكى، ئۇمۇ ھاجەتخانىدىن ئۆمىلەپ چىققان بولسىمۇ، لېكىن بىز ئۇنىمۇ يەنىلا پەۋقۇلئاددە ئۇلۇغ نىجاسەت قۇرتى ئىكەن، دېمەستىن تۇرالمايمىز.

نىجاسەت قۇرتىنىڭمۇ چوڭ ـ كىچىكى، ياخشى ـ يامىنى بولىدۇ. جانلىق مەۋجۇداتلارنىڭ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىدىغانلىقىـ



نى دارۇىن[335] بايقاپ، بىزنىڭ قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزنىڭ مايـ
مۇنلار بىلەن قوۋۇم ـ قېرىنداش ئىكەنلىكىنى بىزگە ئۇقتۇردى،
ئەمما ئەينى ۋاقىتتىكى تۆرىلەرنىڭ ئۇسلۇبى ھازىرقىغا ئوپمۇ ئوخـ
شاش بـولۇپ، ئـۇلارنىڭ ھـەممىسى دارۇدـىنى مايمۇنلارنىڭ
ئۇرۇق ـ ئەۋلادى دەپ ئاتاشقاندى. لو گۇاڭتىڭ[336] دوكتورنىڭ
جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئېلىپ بارغان «جانلىق مەۋجۇداتلارنىڭ
تەبىئىي پەيدا بولۇشى» توغرىسىدىكى تەجرىبىسى تېخىچە مۇۋەپپە
قىيەت قازانمىغانكەن، گەرچە ئانچە چىرايلىق تۇرمىسىمۇ، ۋاق
تىنچە ئىنسانلارنىڭ مايمۇنلارنىڭ قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرى ئىكەنلە
كىنى ئېتىراپ قىلىپ تۇرۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، شۇ مايمۇنلار
نىڭ قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىدىن بولغان دارۇىننى ئۇلۇغ دېمەي
تۇرالمايمىز. بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي، دېمەك، ئۇ مايمۇنلار
بىلەن قوۋۇم ـ قېرىنداش ئىكەنلىكىنى، ئادەملەرنىڭ مايمۇنلارنىڭ
قوۋۇم ـ قېرىندىشى ئىكەنلىكىنى قىلچە ئار ئالمىغان ھالدا كۆرسە
تىپ بەردى.

مايمۇنلارنىڭ قوۋۇم ـ قېرىنداشلىرىنىڭمۇ چوڭ ـ كىچىكى،
ياخشى ـ يامىنى بولىدۇ. لېكىن، دارۇىن تەتقىق قىلىشقا ماھىر،
ئادەم تىللاشقا ماھىر بولمىغانلىقىدىن، يېرىم ئۆمرىنى تۆرىلەر
تەرىپىدىن مەسخىرە قىلىنىش بىلەن ئۆتكۈزگەن، ئۇنىڭ ئىشلىرى
ئۈچۈن كۆرەش قىلغۇچى «دارۇىننىڭ غالجىر ئىتى» دەپ نام
ئالغان ھېكسلىي[337] بولۇپ، ئۇ چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق مەلۇماتقا
ئىگە ئىدى؛ ئۇ ئۆتكۈر ئەسەرلىرى بىلەن ئاتاكىغا ئۆتۈپ، ئۆزلە
رىنى ئادەم ئاتا ۋە ھاۋا ئانىنىڭ[338] پۈشتى دەپ ئاتىشۇالغانلار
نىڭ ئەڭ ئاخىرقى قورغىنىنى بۆسۈپ تاشلىدى. ھازىر ئادەمنى
كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئىت دەپ ئاتاش يوسۇنغا ئايلىنىپ قالدى، بۇ
ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىغانلىقتۇر. بىراق، ئىت بولغاندىمۇ ھەممىسـ

نى بىر تاياقتا ھەيدىگىلى بولمايدۇ. بەزىلىرى گۆش يەيدۇ، بەزـ
لىرى چانا سۆرەيدۇ، بەزىلىرى ھەربىي ئىشلار ئۈچۈن دۇشمەننى
چارلاپ بېرىدۇ، بەزىلىرى ساقچىلارنىڭ ئادەم تۇتۇشىغا يارەملـ
شىدۇ، بەزىلىرى جاڭيۈەن باغچىسىدا[339] يۈگۈرۈش مۇسابىقىسـ
گە قاتنىشىدۇ. بەزىلىرى دۇئانىلەرگە ئەگىشىپ نان تىلەيدۇ.
بايقۇشلارنىڭ كۆڭلىنى ئاچقۇچى پىستىلەر بىلەن قارىلىقتا ئادەم
قۇتۇلدۇرغۇچى ئوۋ ئىتلىرىنى سېلىشتۇرۇپ باقايلىچۇ، قېنى؟ مەـ
سىلەن، ھېكسلىي ئىنسانىيەت ئۈچۈن تۆھپە يارىتقان ياخشى
«ئىت» تۇر.

ئىتنىڭمۇ چوڭ ـ كىچىكى، ياخشى ـ يامىنى بولىدۇ.

لېكىن، شۇنى چۈشىنىش كېرەككى، ئالدى بىلەن پەرق ئې
تىشىمىز لازىم. «يۈمۇر چاقچاق بىلەن راۋۇرۇسلۇق ئارىسىدا
بولىدۇ» (لىن يۈتاڭنىڭ سۆزى) «چاقچاق» بىلەن «راۋۇرۇس
لۇق»نىڭ پەرقى نامەلۇم تۇرغاندا، قانداقمۇ ئۇنىڭ «ئارىسىدىكى»
نى بىلگىلى بولسۇن؟ گەرچە بىز كۈڭزى مۇرىتلىرى دېگەن ۋۇنۇسـ
كىنى ئېسىۋالغان بولساقمۇ، بىز يەنىلا جۇاڭزىنىڭ[340] خۇسۇـ
سىي سىپايە شاگىرتلىرىمىز. «بۇمۇ بىر ھەق ھەم ناھەق»، «ئۇ
بىرمۇ ھەم ناھەق»، مەن ھەق بىلەن ناھەق ئۇستىدە مۇنازىرە
قىلماقچى ئەمەسمەن، «جۇاڭزىنىڭ چۈشىدە كېپىنەككە ئايلىنىپ
كەتكەنلىكىنى ياكى كېپىنەكنىڭ چۈشىدە جۇاڭزىغا ئايلىنىپ كەتـ
كەنلىكىنى ئاڭقىرىۋالغىلى بولامدۇ؟» چۈش بىلەن ئۇيقۇنىمۇ
پەرقلەندۇرگىلى بولمايدۇ، ھاياتنا خۇنۈك ياشاشقا توغرا كېلىدۇ،
ناۋادا يەتتە ئەزا ساق يارىتىلسۇنچۇ؟ جۇاڭزى ئېيتقاندۇرلەركى:
«يەتتە كۈندىلا خۇنۈكلىشىپ ھالاكەتكە يۈزلىنىش يۈز بېرىدۇ».

بۇنىڭغا ئۇندەش قانداقمۇ پاتسۇن؟

كۈلكىمۇ سىغمايدۇ، خۇسۇسىي مەكتەپ مولللىرى ئەزەلدىن

بالىلارنىڭ غەزەپلىنىشىگە ياكى ئاھ ئۇرۇپ ھەسرەت چېكىشىگە ئىجازەت قىلمايدۇ؛ خۇشال بولۇشىغىمۇ ئىجازەت بەرمەيدۇ؛ خاقان كۆلگىلى ئۇنمايدۇ ھەم قۇللارنىڭ كۆلۈشىگە يول قويمايدۇ؛ ئۇ-لارنىڭ كۆلۈشىنى ئۆگىنىۋالسا يېغلاشنىمۇ، غەزەپلىنىشنىمۇ، غوۋغا قىلىشنىمۇ ئۆگىنىۋېلىشىدىن قورقىدۇ. ۋەھالەنكى، باداش-قانىنى قۇرۇپ ئولتۇرۇپ نەشر باجىلرىنى ئېلىۋېتىپمۇ يىل بويى «كايىش، ئاغرىنىش شۇنىڭدەك كىنايە قىلىش، زەھەرلىك سا-دالارنى ياڭرىتىش» نېمىدېگەن گەپ ـ ھە؟

بۇنىڭدىن جۇڭگودا «يۇمۇر» بولمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

بۇنىڭدىن مېنىڭ «مۇھاكىمە ۋە بايان»غا قارىتا ئۇمىدسىزلە-كىم نېرۋامنىڭ تولىمۇ سەزگۈرلۈكىدىن بولمىغانلىقىنىمۇ كۆرۈ-ۋېلىشقا بولىدۇ. نەشر باجىلرىنى ئالالايدىغانلار شۇنداق تۇرغان يەردە، بومبا ساداسى كۆكنى قاپلىغان، كەلكۈن دالاغا يامرىغان جايلاردىكى كىشىلەرنىڭ «يۇمۇر» توقۇشنى ئۇمىد قىلىشى مۇم-كىنمۇ؟ ھەتتا ئۇ يەرلەردە «كايىش، ئاغرىنىش ساداسىرى»نىڭ بولۇشىمۇ ناتايىن، تەبىئىيكى، «ئاۋات دەۋرنىڭ ساداسىرى»دىن تېخىمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ. كەلگۈسىدە بەزىلەر يۇمىلاق شىرە يېغىنىغا قاتنىشىشى مۇمكىن، بىراق مېھمانلار بىلەن ساھىبخانا ئوتتۇرىسىدا «يۇمۇر» ئىشلىتىش ھاجەتسىز بولسا كېرەك، گەندى[341] غىزا يېيىشكە زادى ئۇنىمىغاندا، خوجايىنى ئۆزى ئىش-لىگەن گېزىتتە ئۇنى قامچىلاش كېرەك، دېگەن ماقالىنى باسقان. بۇنىڭدىن ھېندىستاندىمۇ «يۇمۇر» يوقلۇقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

خوجىلرىنى ئەڭ شىددەتلىك قامچىلىغان بېرنارد شاۋدىن جۇڭگويىمىزدىكى بەزىبىر تۆرە ـ ئايىملار يەنىلا نەپرەتلىنىۋا-



تىدۇ، بېرنارد شاۋنىڭ بۇنى «توساتتىن بىلىۋېلىشى ئاجايىپ غەلىتە ئىش!» ئەمما «ۋاپادارلىق نامىسى»[342] نى يولغا قويۇشتىكى ئوبدان ئىبارىمۇ دەل شۇكى: «ھەممە ئىش تۆرىلەرنىڭ ۋاپادارلىقىدا.»

«خالىسانلىك»، «ئۇلۇغ ئىلىم»[343] نىڭ ھەممىسى قايتە-دىن نەشر قىلىنىدى، «ۋاپادارلىق نامىسى»مۇ جەزمەن پات ئارىدا نەشر قىلىنغۇسى، بىراق ئۇنىڭدىن باشقا يەنە «زو چيۇمىڭ يىلنا-مىسى»[344] مۇ بار، بۇنداق يىللاردا «مۇھاكىمە ۋە بايان»نى قاز-داقمۇ ياخشى يولغا قويغىلى بولسۇن، ئاللىقاچان نەشر قىلىنغان 25 كىتابنىڭ ئۆزى «غەنىيمەت»تۇر.

8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى



1933 ـ يىل

فېلىيەتون بوھرانى(345)

بۇنىڭدىن بىر ـ ئىككى ئاي ئىلگىرى قايسىبىر گېزىتتە بىر ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىك توغرىسىدا يېزىلغان بىر ماقالىنى كۆرگەنلىكىم چالا ـ پۇچۇق ئېسىمدە تۇرۇپتۇ. شۇ ماقالىدە ئېيتىلىشچە، ئۆلۈپ كەتكەن ئادەم «ئويۇق بېزەكلىرى» توپلاشتا داڭدار ئادەم ئىكەن. ئاپتور ئۆز ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا بۇ ئادەمنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى بىلەن جۇڭگودا «ئويۇق بېزەكلىرى»نى توپلايدىغان ئادەملەرنىڭ نەسلى قۇرۇپ كېتىدىغان بولدى، دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ.

ئىسىت ـ ھەي، شۇ چاغدا ئانچە كۆڭۈل بۆلمىگەنلىكىم ئۈچۈن، شۇ كۈنكى گېزىتنىڭ ۋە شۇ توپلىغۇچىنىڭ ئىسمى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ.

ھازىرقى ۋاقىتتىكى يېڭى ياشلار، ئېھتىمال «ئويۇق بېزەكلىرى» دېگەن نەرسىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئانچە بىلمىسە كېرەك. لېكىن، ئەگەر كونا ئائىلىدىن كېلىپ چىققان، ئىلگىرى قەلەم ئىشى بىلەنمۇ شۇغۇللانغان بولسا، ئانچە خارابلىشىپ كەتمىگەن، كېرەكسىز نەرسىلەرنى رەزگىلەرگە سېتىۋەتمىگەن بولسا، ئۆينىڭ بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا تاشلاپ قويغان بوغچا ـ بوغۇنچىلىرى ئىچىدىن ئەينەكنىڭ ھەل ياكى سىر بىلەن گۈل چېكىلگەن كىچىك كىنە تۇنكە ياپقۇچلىرى، ئەينەكتەك سىلىق بولۇپ كەتكەن چىرايلىق سۇزۇك تاش، بامبۇكتىن نەقىش قىلىنغان ھەيكەل، قەدىمكى قاشتېشىدىن ئويۇپ ياسالغان ھايۋان، مىستىن قۇيۇلغان ۋە لېكىن

داتلىشىپ كۆكىرىپ كەتكەن ئۇچ پۇتلۇق پاقا تېپىلىپمۇ قالىدۇ، «ئويۇق بېزەكلىرى» دېگىنىمىز ئەنە شۇ. ئىلگىرىكى چاغلاردا بۇ نەرسىلەر ئويۇق ـ تەكچىلەرگە تىزىپ قويۇلغاندا، ھەرقايسىسىنىڭ ئۆزىگە يارىشا چىرايلىق ئاتلىرى بار ئىدى. مەسىلەن، ھېلىقى ئۇچ پۇتلۇق پاقىنى «پاقا دۇۋەت» دەپ ئاتىشاتتى، بۇنى «ئويۇق بېزەكلىرى»نى توپلىغۇچىلارنىڭ كەنجىلىرى بىلەتتى. ھازىرچۇ، بۇ توپلىغۇچىلار شۇ بېزەكلەرنىڭ شەرپىي بىلەن بىللە يوقىلىپ كېتىدىغان بولدى.

ئۇنداق بېزەكلەر كەمبەغەللەردە ھەرگىز بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. لېكىن، كاتتا مەنسەپدارلارنىڭ، بايلارنىڭ بېزەكلىرىمۇ ئەمەس، چۈنكى بۇلارنىڭ تۇتىدىغىنى ئۇنچە ـ مەرۋايىتلارنى تىزىش يولى بىلەن ياسالغان گۈل تەشتەكلىرى، رەڭگارەڭ بويالغار بىلەن ئىشلەنگەن گۈللۈك لوڭقا. بۇلار پەقەت دۆلەتمەن جانابلارنىڭ «ئېچ پۇشۇقىنى چىقىرىش» ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان نەرسە. بۇنداق دۆلەتمەن جانابلارنىڭ تاشقىرىدا ئاز دېگەندە نەچچە ئون قوشلۇق مۇنبەت يەر ـ سۇيى، جاي ـ زېمىندا بىرنەچچە ئېغىز ئېسىل ئايۇان سارىيى بولىدۇ؛ شاڭخەيگە كېلىپ تۇرغان چاغلىرىدىمۇ تۇرمۇشى راھەتتە ئۆتىدۇ، چۈشكەن سارىيىدىمۇ كەڭ ـ ئازادە ھۇجرىسى بولىدۇ، ھۇجرىسىدا يېزىق ئۈستىلى، كارىۋىتىنىڭ بېشىدا ئەپيۇن چىرىغى بولىدۇ، ئۇلار خۇماردىن چىققاندىن كېيىن كۆڭلىنى ئارام تاپقۇزۇپ، كۈننى ھۇزۇر ـ ھالاۋەتتە ئۆتكۈزىدۇ. لېكىن، بۇنداق ماكانلارنى ھازىر دۇنيانىڭ رەھىمسىز ئېقىم دولقۇنلىرى خۇددى مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان دەريادىكى قېيىققا ئوخشاش لەپەشتىپ، ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۇرۇپ ـ سوقۇپ چايقىماقتا.

«ئويۇق بېزەكلىرى» دېگەن نەرسە ھەتتا «مەمۇرچىلىق دەۋرى» دىمۇ ئانچە مۇھىم بىر نەرسە ئەمەس ئىكەن. چوڭلۇقى ئاران بىر كۋادرات سۇڭ كېلىدىغان پىل چىشى تاختىسىغا «لەنتىڭ

شىپاڭى قەسىدىسىگە مۇقەددىمە»[346] نىڭ تولۇق نەقىش قىلىنغان. لىقى ھازىرقى كۈندىمۇ «بەدئىي ئەسەر» دەپ ئاتالماقتا؛ لېكىن ئەگەر ئۇنى ئۇزۇن سېپىلىنىڭ بېشىغا ئېسىپ قويىدىغان ياكى يۇنگاڭ[347] غا رىدىكى ئېگىزلىكى 17 مېتىر كېلىدىغان چوڭ بۇتا. نىڭ ئالدىغا قويۇپ قويىدىغان بولسىڭىز، ئۇ ھەتتا كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە كىچىككىنە بىر نەرسە بولۇپ قالا. دۇ، ھەتتا جان كۆيدۈرىدىغان ئادەملەر زوق بىلەن كۆرسىتىپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، تاماشىچىلارغا كۈلكىلىك بىرئەھۋال بولۇپ تۇيۇلىدۇ. بوراندا قۇم ـ تۇپراق ئادەملەرنىڭ يۈز ـ كۆزىگە ئۇرۇپ تۇرغان، بۆرە ۋە يولۋاسلار توپ ـ توپ بولۇپ ھۇۋلاپ يۈرگەن چاغلاردا، ئەنبەر ـ ياقۇت مارجانلىرى جۇلالىنىپ تۇرغان بېزەكا. لەرنى، سەدەپ ـ زۇمرەت كۆزلۈك ئۈزۈكلەرنى تاماشا قىلىپ كۆرۈشكە ھەپسىلە قىلىدىغان ئادەم بولسا كاشكى. شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇ زامانىدىكى ئادەملەر كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنىدىغان نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ زۆرۈر تاپىدىغىنى بوران ـ قۇم ئىچىدە چوقچىيىپ تۇرىدىغان مۇستەھكەم ۋە بۈيۈك بىنا؛ بۇلارنىڭ نەپىس بولۇپ كېتىشى ھاجەت ئەمەس؛ ئۇلار كۆڭلىگە ياقىدىغان نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ زۆرۈر تاپىدىغىنى ئۆتكۈر ۋە جانغا ئەسقاتىدىغان خەنجەر ھەم نەيزە، بۇلارنىڭ ئېسىل بولۇپ كېتىشى ھاجەتسىز.

تەسۋىرىي سەنئەت جەھەتتە «ئويۇق بېزەكلىرى» گە خۇشتار بولىدىغان شېرىن چۇشلەرنىڭ ئاللىقاچان بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكىنى ھېلىقى گېزىتتىكى ماقالىنىڭ ئاپتورى توغرىدىن ـ توغرا بىلەسە كېرەك. شۇنداق بولسىمۇ ئەدەبىيات جەھەتتە «ئويۇق بېزەكلىرى» — «فېلىيەتون» — گە بولغان تەلەپ بارغانسېرى ئەۋج ئالماقتا، تەلەپكارلار بولسا ئەنە شۇنداق «فېلىيەتون» نىڭ يارىدىمى بىلەن ئاز ـ تولا پىغان چېكىپ، دەرد ـ ھالىمىزنى بايان ئەيلەپ،

يالتىراپ تۇرغان يۈرەك ـ باغرىمىزنىڭ تىغىنى بارا ـ بارا گاللىتا. لايمىز، دەپ ئويلايدۇ. بۇ ئەھۋال خۇددى بەزىلەرنىڭ باشقىلار «ئالتە سۇلالىنىڭ ئىبرەتنامىلىرى توپلىمى»[348] نى ئىخلاس بىلەن ئوقۇشنى ئارزۇ قىلغانلىقىغا، لېكىن ئۆزىنىڭ خۇاڭخې دەريا. سىنىڭ كەلكۈنىگە غەرق بولۇپ كەتكەندە سۇنىڭ ئۈستىگە سەل ـ پەل چىقىپ تۇرغان دەرەخ شېخىغا يامىشىپ قالغانلىقىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغانلىقىغا ئوخشايدۇ.

لېكىن، شۇنداق بىر ۋاقىتتا سەئىيى قىلىش ۋە كۈرەش قىلىش كېرەك بولىدۇ.

فېلىيەتونمۇ سەئىيى قىلىش ۋە كۈرەش قىلىش يولى بىلەنلا ھايات تۇرالايدۇ. جىن سۇلالىسى دەۋرىدىكى قۇرۇق گەپلەر[349] ئۆز سۇلالە — دەۋرى بىلەن تەڭلا يوقالدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى چاغلىرىدا شېئىر ـ نەزمىنىڭ دەۋرى كېتىپ قېلىپ، فېلىيەتون گۈللىنىپ كەتتى. لېكىن، لو يىڭنىڭ[350] «غەيۋەتنامە» ناملىق ئەسىرى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئىسيان ۋە غەزەپ بىلەن تولغان؛ پى رىشيۇ بىلەن لۇ گۈيمىڭ[351] ئۆزلىرىنى دەرۋىش دەپ ئويلىغان، باشقىلارمۇ دەرۋىش دەپ ئاتىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار «پى موللىنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمى» ۋە «لىزې دىيارىنىڭ مەجمۇئەسى» دېگەن ئەسەرلىرىدە رېئال دۇنيانى ئۇنتۇپ قالمىغان، بۇ فېلىيەتونلارنى قارا پاتقاق ئىچىدە پارقىراپ تۇرغان نۇر ۋە نەشتەر دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى فېلىيەتونلار[352] خارابراق بولسىمۇ، لېكىن پۈتۈنلەي تەبىئەت ـ گۈزەلىشەن لىرىكىسى ئەمەس، ئۇلاردا ئۆكتە، كىنايە، ھۇجۇم، قارشىلىق بار. بۇ ئۇسلۇب مانجۇ تۇرلىرىنىڭ تىتاڭ تومۇرىغىمۇ تەگكەن، شۇڭا ئۇلار يامانغا يانتاياق بولىدىغان لەشكەر باشلىقلىرىنىڭ بىرمۇنچە قىلىچلىرىنى، گۈپپاڭچى ئەدىبلەرنىڭ قەلەملىرىنى ئىشقا سېلىپ، چېيىنلۈك يىللىرىدا بۇنداق ئۇسلۇبنى ئاران باستۇرۇۋېـ

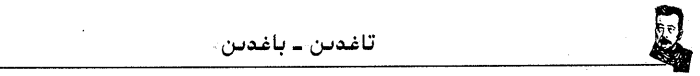

تەلىگەن. ئۇنىڭدىن كېيىنچۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن «ئويۇق بېزەكلىرى» كېلىپ چىقتى.

«ئويۇق بېزەكلىرى» نىڭ ئانچە راۋاج تاپالمىغانلىقى تەبىئىي ئىدى.

«4 ـ ماي ھەرىكىتى» دەۋرىدە يەنە قانات يېيىپ كەتتى. نەسىر ـ فېلىيەتون مۇۋەپپەقىيەت قازىنىپ، ھېكايە، سەھنە ئەسەرلىرى ۋە غەزەللەردىنمۇ ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ مەزمۇنىدا تىرىكىشىش ۋە كۈرەش بار ئىدى، لېكىن كۆپىنچە ئەنگلىيىنىڭ پارچە خاتىرە (Essay) دېگەن ئۇسلۇبىدىن ئۇلگە ئالغاچقا، ئاز ـ پاز يۇمۇر ۋە لىرىكا ھەم بار ئىدى؛ يېزىلىشىمۇ گۈزەل ۋە نەپىس ئىدى؛ بۇنداق يېزىشتىن مەقسەت، كونا ئەدەبىياتقا نامايىش قىلىپ، كونا ئەدەبىيات ئۆزىنىڭ ئارتۇقلۇقى دەپ ھېسابلىغان ماھارەتنىڭ جانلىق تىل ـ ئەدەبىياتنىڭمۇ قوللىدىن كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئىدى. كېيىنكى يولنىڭ تېخىمۇ ئېنىق تىركىشىش ۋە كۈرەش تەرىپىگە يۈز تۇتقانلىقى روشەن ئىدى، چۈنكى ئۇ يول ئەسلىدە «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» ۋە «ئىدىيە ئىنقىلابى» دىن بىخ سۈرۈپ چىققانىدى. لېكىن، ئېسىل ئادەملەر قولىغا ئېلىپ سىلاپ بەھرىلەنسۇن، ياشلارمۇ ئۇنى قولىغا ئېلىپ سىلاپ كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ قارامىلىقىنى تاشلاپ ئېسىل سۈپەتلىك بولۇپ قالسۇن دېگەن مەقسەت بىلەن ھازىر كونا ئەدەبىياتقا ئۇيغۇن كېلىدىغان تەرەپلىرىنى ـ لىرىكىلىقىنى، گۈزەللىكىنى، نەپىسلىكىنى ئالاھىدە تەرغىب قىلىشىپ، ئۇنى «ئويۇق بېزەكلىرى» گە ئايلاندۇرماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

ھالبۇكى، ھازىر ئويۇقلار قالمىدى. ئەپيۇن ئاشكارا سېتىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەپيۇن چىراغلىرى مەنئى قىلىندى، ئەپيۇن چېكىش ئانچە ئاسان ئەمەس. جەڭ مەيدانلىرىدىكى ياكى ئاپەت تەگكەن جايلاردىكى ئادەملەر بەھرىلەنسۇن دېسەڭىز، ھەممىگە

مەلۇمكى، بۇ تېخىمۇ غەلىتە چۈش كۆرگەنلىك بولۇپ قالىدۇ، ئۇنداق بېزەكلەر (بۇ يەردە فېلىيەتون دېگەن مەنىدە — ت) شاڭخەيدە چاي، مەي سورۇنلىرىدا، گېزىتچاقلار بىلەن كۆمۈلۈپ كەتكەن بوتكىلاردا تولۇپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇ ئەھۋال خۇددى قاشلىرىنى ئوينىتىپ جىلۋە بىلەن خېرىدار ئىزدەيدىغان ئايالىلارنىڭ تار ـ خالىي كوچىلاردا ئۆز تىجارىتىنى ئاقتۇرالماي، نائىلاج ئۇپا ـ ئەڭلىك بىلەن ئۆزىگە پەرداز بېرىپ، كېچىلەردە چوڭ كوچىلاردا چېكىپ دەسسەپ ـ غىپىلداپ يۈرگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش.

فېلىيەتون ئەنە شۇنداق قىلىپ بوھرانغا يولۇقتى. مېنىڭ بوھران دېگىنىمىمۇ، خۇددى تېببىي ئىلمىدىكى «كرىزىس» (Krisis) ۋاقتى دېگەنگە ئوخشاش، ھايات بىلەن ماماتنىڭ چېگرا سى، ئۇ مۇشۇ چېگرىدىن توپتوغرا ئۆلۈمگە بېرىپمۇ قالىدۇ، مۇشۇ چېگرىدىن مېڭىپ سەللىمازا بولۇپمۇ قالالايدۇ. بىھوش قىلىدىغان ئەسەرلەر بىھوش قىلغۇچى ۋە بىھوش قىلىنغۇچىلار بىلەن بىللە يوقىلىدۇ. ھاياتبەخش ئەسەرلەر كىتابخانلار بىلەن بىرلىكتە كۆرەش قىلىپ، ھاياتلىققا يول ئېچىپ بېرەلەيدىغان خەنجەر، نەيزە بولۇشى كېرەك؛ لېكىن، تەبىئىيكى، ئادەملەرگە خۇرسەنلىك ۋە راھەت بېغىشلاپ بېرەلىشى ۋە لېكىن «ئويۇق بېزەكلىرى» بولۇپ قالماسلىقى، كىشىلەرنى ھەرگىزمۇ تەسەللى بىلەن غەپلەتكە چۆكۈرۈپ قويماسلىقى كېرەك؛ ئۇنىڭ كىشىلەرگە بېغىشلىغان خۇرسەنلىكى ۋە راھىتى دەرماندىن، مەشغۇلات ۋە جەڭ ئالدىدىكى ھازىرلىقتىن ئىبارەت بولۇشى كېرەك.

8 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى



18 ـ سېنتەبىر (353)

ھاۋا تۇتۇق، چۈشتە قاتتىق بوران چىقتى ۋە يامغۇر ياغدى. كەچلىك گېزىتكە قارىسام، بۇ خاتىرە كۈننى خاتىرلەش مۇناسىۋىتى بىلەن ماقالىلەر بېسىلىپ چىقىپتۇ، بوران ۋە يامغۇر ماتېرىيال قىلىنغان بولسا كېرەك. ئەتە گېزىتلەردە جەزمەن ئاشۇ بىر ئەندىزە بويىچە يېزىلغان ماقالىلەر بولىدۇ. قۇرۇق گەپتىن ئەمەلىيەت ئەلا، ئاشۇ خاتىرلەرگە نەزەر سېلىپ باقايلى قېنى:

دەي جىتاۋ ۋەتەننى قانداق قۇتقۇزۇش ئۈستىدە توختالدى.
(مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى)

نەنجىڭ 18 ـ كۈنى — گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ پايتەختىدە، 18 ـ كۈنى سەھەردە خاتىرلەش ھەپتىلىكى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا لىن سېڭ، دەي جىتاۋ، چېن شاۋكۈەن، جۇجاخۇا، لۇي چاۋ، ۋېي خۈەي ھەم گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەتچىلىرىدىن بولۇپ 400 نەچچە كىشى قاتناشتى، لىن جۇشىنىڭ رەھبەرلىكىدە ھۆرمەت سالىمى بېرىلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن دەي جىتاۋ «ۋەتەننى قانداق قۇتقۇزۇش» ئۈستىدە توختالدى، ئۇ بۈگۈن «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» نىڭ ئىككى يىللىقىنى خاتىرلەش كۈنى ئىكەنلىكىنى بىرئاز بايان قىلىپ كېلىپ: قايغۇرۇشنىڭ ئورنىغا ئامال قىلىپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش مەقسىتىگە يېتىشىمىز كېرەك، ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنىڭ يولى ناھايىتى كۆپ، مەسىلەن، ئەخلاق ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش، مائارىپ ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇ-



زۇش، سودا ـ سانائەت ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ۋەھاكازالار. يېقىندا يەنە ئاتالمىش ئاۋئىاتسىيە ھەرىكىتى ۋە ئىقتىساد قىلىش ھەرىكىتىگە كەلسەك، بىر تەرەپتىن، پاسسىپ ھالدا ئىستېمالنى تېجىشىمىز، يەنە بىر تەرەپتىن، ئاكتىپ تۇرده پۇلنى ئىشلەپ چىقىرىشقا سەرپ قىلىشىمىز كېرەك. دۆلىتىمىز جىددىي خەۋپ ئالدىدا تۇرۇۋاتقان چاغدا، ھەرقايسىمىز ئۆز خىزمىتىمىزده ھەسسىمىزنى قوشۇشىمىز كېرەك، زۇڭلىنىڭ ئىز-چىل سىياسىتىگە ئاساسەن، پۈتكۈل سەنمىنجۇيىنى يولغا قويۇشىمىز لازىم، دېدى.

ۋۇ جىڭخۇەن خاتىرلەشنىڭ ئەھمىيىتى ئۈستىده توختالدى.

(مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى)

نەنجىڭ 18 ـ كۈنى — مەركەزده 18 ـ كۈنى ئەتىگەن سائەت 8دە «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» نىڭ ئىككى يىللىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مەركىزىي كومىتېت ئەزالىرىدىن ۋاڭ جاۋمىن، چېن گوفۇ، شاۋ يۈەنچۇڭ، چېن گوڭبۇ، جۇ پېيدې، خې ياۋزۇ، ۋاڭ چى قاتارلىق كىشىلەر ۋە مەركەزدىكى خىزمەتچى خادىملاردىن بولۇپ جەمئىي 600 نەچچە كىشى قاتناشتى، ۋاڭ جاۋمىن رېياسەتچىلىك قىلدى. ۋۇ جىڭخۇەن نۇتۇق سۆزلەپ، 18 ـ سېنتەبىرنى خاتىرلەشنىڭ ئەھمىيىتى سەممىي ئىتتىپاقلىشىپ دۆلىتىمىزنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت دېگەن

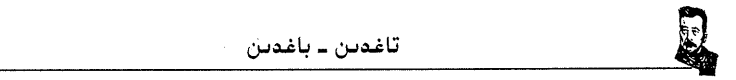

مەنىدە كۆپ توختالدى ھەمدە ۋەتەننى سۆيۈشنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ ئۆتتى، ئۇ سۆزلەرنى ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن قىلدى، سائەت 9 لاردا يىغىن تارقالدى.

خەنكۇدا كۆڭۈل ئېچىش مەنئى قىلىنىپ، جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى.

(ياپونىيە بىرلەشمە ئاخبارات ئاگېنتلىقى)

خەنكۇ 18 ـ كۈنى — خەنكۇدا 18 ـ سېنتەبىرنى خاتىرلەش مۇناسىۋىتى بىلەن جۇڭگولۇقلار ئولتۇراقلاشقان كوچىلاردىكى ھەرقايسى ئائىلىلەر بايراقلارنى يېرىم چۈشۈردى، ئۆلكىلىك ۋە شەھەرلىك پىرقە چۈشتىن بۇرۇن سائەت 10 لاردا خاتىرلەش يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزدى، ھەرقايسى تىياتىر-خانىلار، قاۋاقخانىلارنىڭ ھەممىسى بىردەك تىجارىتىنى توختاتتى، چۈشتىن بۇرۇن سائەت 11 دە پۈتۈن شەھەر خەلقى بەش مىنۇت سۈكۈتتە تۇردى.

گۇاڭجۇ خەلقىنىڭ نامايىش قىلىشى مەنئى قىلىندى.

(رىيتېر ئاگېنتلىقى)

گۇاڭجۇ 18 ـ كۈنى — ھەرقايسى ۋالىي مەھكىمىلىرى ۋە بارلىق جامائەت تەشكىلاتلىرى بۈگۈن ئەتىگەن دۆلەتنىڭ ئار ـ نومۇسىنى ئاقلاش كۈنى 18 ـ سېنتەبىرنى خاتىرلىدى، شۇ كۈنى ئەتىگەنلىكى جۇڭشەن خاتىرە سارىيىدا خاتىرلەش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى، نۆتۈق سۆزلىگۈچىلەرنىڭ ھەممىسى ياپونىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىنى ئەيىبلىدى، پۈتۈن شەھەر بويىچە گۈدۈكلەر قاتتىق ياڭراپ، خەلق ئاگاھلاندۇرۇلدى، مۇراسىم ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان چاغدا ئايروپىلاندىن تەشۋىق ۋەرەقىسى تاشلاندى، دائىرىلەر تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغانلىقتىن، پەقەت ئاممىنىڭ كەڭ نامايىش قىلىشى ئىشقا ئاشماي قالدى.



توكيودىكى خاتىرلەشتە ئىت ۋە ئاتلار ئۈچۈن نەزىر ـ چىراغ قىلىندى.

(ياپونىيە بىرلەشمە ئاخبارات ئاگېنتلىقى)

توكيو 18 ـ كۈنى — توكيودا بۈگۈن «18 ـ سېنتەبىر» خاتىرە كۈنى مۇناسىۋىتى بىلەن يىغىن ئۆتكۈزۈلدى، چۈشتىن كېيىن سائەت 1 دە، ياپونىيە بېگو جامائەت سارىيىدا ئۇرۇشتا قازا بولغان ھەربىيلەرنىڭ جەمەتلىرىگە تەسەللى بېرىش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. جۈدى بېنيۇەن ئىبادەتخانىسىدا ھەربىي ئات، ھەربىي ئىت، ھەربىي كەپتەرلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر قىلىندى ۋە چىراغ يېقىلدى. ئۆز يۈرتىدا تۇرۇۋاتقان ھەربىيلەر چۈشتىن كېيىن سائەت ئالتىدە چوڭ يىغىن ئۆتكۈزدى، ئەل ئامانلىقىنى ساقلىغۇچى ئەۋلىيالار جەمئىيىتى ئۇرۇشتا قازا بولغان ھەربىيلەرگە تەزىيە بىلدۈرۈش يىغىنى ئۆتكۈزدى.

ئەمما شاڭخەيدە قانداق بولدى؟ ئالدى بىلەن كونسېسسىيىلەرگە نەزەر تاشلاپ باقايلى:

يامغۇر ۋە بوران كەشىلەرگە چۈشكۈنلۈك ھېس قىلدۇردى.

بۈگۈن يامغۇر يېغىپ، بوران چىقىپ، پۈتۈن شەھەرنى غەمكىنلىك بۇلۇت ـ قايغۇ تۇمانلىرى قاپلىغانلىقتىن، ھاۋا تېخىمۇ تۇتۇق كۆرۈنەتتى. ماشىنىدا ئولتۇرۇپ پۈتۈن شەھەرنى بىر ئايلىنىپ چىققاندىمۇ 18 ـ سېنتەبىر ھەققىدىكى ئالاھىدە بېزەكلەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايتتى، بۇلتۇرقى بۈگۈنكى كۈنگە سېلىشتۇرغاندا، كەيپىيات سەل چۈشكۈنلىشىپ قالغاندەك تۇيۇلاتتى، ئەمما بۇ جۇڭگو خەلقىنىڭ قەدىمىۋ

قەدەم پالەچلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىدىن ئەمەس ياكى جۇڭگو خەلقى ئۆتمۈشتىكى شوئار ـ لوزۇنكىلارغىلا تايانغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغانلىقتىنمۇ ئەمەس. پەقەت بېشىنى ئىچىگە تىقىپ جاپا چېكىش يولىنى تېپىۋالغانلىقىمۇ قانداق؟ شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن نەنشى، زابېي ۋە كونسېرسىيە رايونلىرىدا ئەھۋال ئىنتايىن تىنچىتەك كۆرۈنمەكتە ئىدى؛ كوچىلاردا ساقچى دائىرىلىرى تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن نۇرغۇن ساقچى ۋە پايلاقچىلار مۇھىم رايونلارنى قاتتىق مۇھاپىزەت قىلغاندىن تاشقىرى، خاتىرىلىۋالغۇدەك ھېچقانداق ئىش سېزىلمەيتتى.

يۇقىرىدىكىلەر «بۈيۈك ئامېرىكا كەچلىك گېزىتى»[354] دىن كۆرۈۋالغانلىرىم، بۇلاردا جۇڭگولۇق ئۇچۇن خېلى بەخت تىلەنگەن. جۇڭگولۇقلار رايونىنىڭ ئەھۋالىغا كەلسەك، «ئۇلۇغ كەچ-لىك گېزىتى»نىڭ خاتىرىسىگە نەزەر تاشلاشقا توغرا كېلىدۇ:

بۈگۈن 18 ـ سېنتەبىر

جۇڭگولۇقلار رايونىدا جىددىي ھالەت يۈرگۈزۈلدى. جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى مەخپىي مەلۇماتقا ئاساسەن ئەكسىيەتچىلەردىن مۇداپىئە كۆردى.

بۈگۈن «18 ـ سېنتەبىر»، ياپون باسقۇنچىلىرى شەرقىي شىمال رايونىمىزنى بېسىۋېلىپ، ۋەتىنىمىزگە كۇلپەت ياغدۇرغىنىغا ئىككى يىل تولغان كۈن، شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋېن خۇڭئېن تۇنۇگۈن ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ ۋەتەنىنىڭ بېشىغا كۇلپەت ياغقان كۈننى خاتىرىلەشنى باھانە قىلىپ، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، نادان ئىشچىلارنى يىغىپ مەخپىي مەجلىس ئېچىپ، تەرتىپكە

پاراكەندىچىلىك سېلىشقا ئۇرۇنۇۋاتىدۇ دېگەن مەخپىي مەلۇماتنى تاپشۇرۇۋالدى. ۋېن جۇيجاڭ بۇ مەلۇماتنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغاندىن كېيىن، ھەرقايسى رايونلاردىكى ساقچىخانا، ساقچى ئەتىرەتلىرىگە بۇلتۇر «18 ـ سېنتەبىر» دە قوللىنىلغان پەۋقۇلئاددە ساقلىنىش تەدبىرلىرى بويىچە ئىش كۆرۈش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى؛ مەزكۇر ئىدارىدىكى بۆلۈم، باشقارمىلارغا شۇ كۈنى ئەتىگەن سائەت 10 دا، جۇيجاڭ ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا بارلىق خىزمەتچىلەر ۋە ساقچى باش ئەترەتنىڭ 3 ـ ئوتتۇرا ئەترىتىدىكى ساقچىلارنىڭ يىغىلىپ «18 ـ سېنتەبىر» — ۋەتەننىڭ بېشىغا كۇلپەت چۈشكەن كۈننى خاتىرىلەش ھەپتىلىكى ئۆتكۈزۈشى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قىلىندى؛ بۇنىڭدىن تاشقىرى، دۇساجاڭ لى گۇاڭزېڭغا بارلىق دۇسايۇەن ۋە ئەر ـ ئايال تەكشۈرگۈچىلەرنىڭ جۇڭخۇا كوچىسى، مىنگو كوچىسى، فاڭبىڭ كوچىسى، نەنياڭ كوچىسى، تاڭجاۋەن، شېچاۋ قاتارلىق جايلارغا بېرىپ، ھەرقايسى رايونلاردىكى ساقچىخانا ساقچىلىرى بىلەن بىرلىكتە، ھەرقايسى مۇھىم كوچىلاردا ۋە جۇڭگولۇقلار رايونى بىلەن كونسېرسىيە تۇتاشقان جايدا، چۈشتىن بۇرۇن سائەت 8 دىن 11 يېرىمغىچە، چۈشتە 11 يېرىمدىن سائەت 3 كىچە، چۈشتىن كېيىن سائەت 3 تىن سائەت 11 يېرىمغىچە، ئۇچ ئىسىمنىغا بۆلۈنۈپ يولۇچىلارنى تەكشۈرۈشكە ھەيدەكچىلىك قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. نەنشىدىكى داجى كوچىسى جامائەت تەنتەربىيە مەيدانى، شاڭخەينىڭ غەربىي تەرىپىدىكى ساۋجادۇ ئۇچ بۇرجەكلىك مەيدان، زابېيدىكى نەنزىۋەن قاتارلىق جايلارغا زور تۇركۈمدە چارلىغۇچى ساقچىلار ئەۋەتىلىپ، يىغىلىش، نامايىش قىلىشلار مەنئى قىلىندى. ئىشلەپچىقىرىش ئىدارىسى جايلاشقان كوچىنىڭ غەرب تەرىپى،



شۇيجياخۇي رايونىدىكى ئاساسىي كوچىلارغا ئالاھىدە دىققەت قىلىندى، ئەگەر ۋەقە يۈز بېرىپ، توختاتقىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يەتسە، لىيۇەن كوچىسىدىكى شەھەرلىك ئامانلىقىنى ساقلاش باشقارمىسى 2 ـ ئەترىتىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا مەلۇم قىلىش ئۇقتۇرۇلدى، زاۋۇتلار كۆپ جايلاشقان رايونلارغا قوش پوستلار تۈرغۈزۈلدى، قىزىل ئاپتوموبىل چارلاش ئەترىتى شەھەرنى ئايلىنىپ چارلاش ئېلىپ بېرىپ تۇردى، بۇ ناھايىتى ھەيۋەتلىك تۈس ئالدى. مەزكۇر ئىدارە رازۋېدكا ئەترىتىنىڭ باشلىقى لى يىڭ رازۋېدكا يېتەكچىلىرىدىن چېن گۇاڭيەن، چېن سەيخۇ، تاڭ بىڭشاڭ، شاپىڭ شەنلەرگە رازۋېدكىچىلارنى باشلاپ، ساۋچادۇ، بەيلى كوچىسىنىڭ جەنۇبىي كوچىسى، جاۋجۇ كوچىسى ۋە نەنشىدىكى جامائەت تەنتەربىيە مەيدانى قاتارلىق جايلارغا بۆلۈنۈپ بېرىپ، ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ ھەرىكەتلىرىنى خۇپىيانە قاتتىق كۆزىتىش، قالايمىقانچىلىقنى بىخ ھالىتىدىلا توسۇپ، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق بېرىلدى. ئومۇمىي كونىسسىيىسى ۋە فرانسىيە كونىسسىيىسىدىكى ئىككى ساقچى باشقارمىسىمۇ جۇڭگولۇق رازۋېدكىچىلار بىلەن غەرب رازۋېدكىچىلىرىنى ئەكسىيەتچىلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشقا ئەۋەتتى.

«قىزىل ئاپتوموبىل» — مەھبۇسلار ماشىنىسىغا جۇڭگولۇقلار چۈشۈشى مۇمكىن، لېكىن بۇ جۇڭگولۇقنىڭ نەزىرىدە «ئىنتايىن ھەيۋەتلىك» كۆرۈنۈشى تۇرغان گەپ. بۇنىڭدىن ئىككى كۈن بۇرۇن (16 ـ كۈنى) نەشر قىلىنغان «تۇرمۇش»[355] قا بېسىلغان «ئىككى يىللىق ساۋاق» تا مۇنداق بىر ئابزاس سۆزنىڭ بارلىقى ئېسىمدە تۇرىدۇ:

«ئىككىنچىدىن، بىز كىمنىڭ دوست، كىمنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدۇق. گىتلېر گېرمانىيە مىللىي سوتسىياللار پارتىيىسىنىڭ چوڭ يىغىنىدا: گېرمانىيىنىڭ دۈشمىنى چەت ئەلدە ئەمەس، مەملىكەت ئىچىدە دېگەنىدى؛ بېيپىڭدىكى تەرتىپكە سېلىش كومىتېتىنىڭ رەئىسى خۇاڭ فۇ: (كومپارتىيە بىلەن بىتىم تۈزۈپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش دېگەن گەپ ھەقىقەتەن بىمەنە سەپسەتە؛ كومپارتىيىنى يوقىتىش ھەم دېپلوماتىيە بولسا ۋەزىيەتنى ۋە پىرقىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشنىڭ دانا تەدبىرىدۇر) دېگەن. ئەما، بىز دەيمىزكى: مىللىتىمىزنىڭ دۈشمىنى جاھانگىرلار بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مىللىتىمىزنىڭ مەنپەئىتىنى ساقلان جاھانگىرلارنىڭ غالچىلىرىدۇر. مىللىتىمىزنىڭ جاھانگىرلارنىڭ قارشى تۇرۇشتىكى ھەقىقىي توسقۇنلۇقى قەيەردە، بۇنى ئۆتكەنكى ئىككى يىلدىن بۇيانقى پاكىتلار ئوچۇق ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ؟»

ھازىر يەنە بىر ھەقىقىي ئىزاھاتنى بېرىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ: ئېنىق بولغان پولاتتەك ئىسپات بولسا يەنىلا شاڭخەيدىكى جۇڭگولۇقلار رايونىدىكى «قىزىل ئاپتوموبىل» دىن ئىبارەت! بۇ، بىر كۈن ئىچىدە ئېرىشىلگەن چوڭ ساۋاق!

بۇنداق ئەھۋال ھەر يىلى دېگۈدەك ۋاقىت تەرىپىدىن غەرق قىلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. بۈگۈن ئاخشام يازغان بۇ ماقالەم خاتىرىلەش ماقالىسى بولۇپ قالسۇن، ئەمما لېكىن جۇڭگولۇقلار قىرغانغا ـ ئۆلتۈرگەنگە تۇگەپ كەتمەيدۇ، بىزنىڭ ئىزباسارلىرىمىز ھامان يېتىشىۋېرىدۇ.

كەچتە يېزىلدى





تاسادىپىي يېزىلىپ قالغان ماقالەم[356]

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ گېزىتى»گە جاشەن دېگەن جاينىڭ بىر خەۋىرى بېسىلغان، ئۇنى قىسقارتىپ تۆۋەندىكـ چە خاتىرىلىۋالدىم :

«ناھىيىمىزنىڭ داياۋ يېزىسىدىكى شېن خېشىڭ ۋە ئۇ-نىڭ ئوغلى لىنشىڭنى بۇرادەر شىتاڭلار دەيدىغان ئاتاقلىق باندىتلار تۈتۈپ كېتىپ، 30 مىڭ يۈەن پۇل ئۈندۈرۈۋالماقچى بولغان. شېن جەمەتى هاللىق ئائىلە بولۇپ، بۇ ئىشنى سو-زۇپ يۈرۈپ بىر قارارغا كېلەلمىگەن. بۇ باندىتلار شېن خېشىڭ ۋە ئۇنىڭ ئوغلىنى جياڭسۇ دائىرىسىدىن گۇرۇ ئۇ-چۈن تۈتۈپ كەلگەن ئادەملەر بىلەن بىللە دېڭپېڭنىڭ شىمالـ ىدىكى بېيداڭتەن دېگەن جايغا ئېلىپ بېرىپ، ئۇلارغا رەھىم-سىز جازا قوللانغان: ئۇلارنىڭ دۈمبىسىگە لاتا چاپلاپ قو-يۇپ، ئۇستىنى خام سىر بىلەن سىرلىغان، سىر سەل قۇرۇ-غاندىن كېيىن، لاتىنىڭ بىر بېشىنى تۈتۈپ ئادەمنىڭ تېرىسى بىلەن بىللە سويۇۋالغان، ۋەھالەنكى، ئۇلارنىڭ سويۇلغان بەدىنى يۈرەكنى قوچۇغاندەك ئاغرىپ ـ ئېچىشىپ كەتكەنلىكـ تىن، ئۇلار توۋلاپ ـ ۋارقىراپ قۇتقۇزۇشنى مۇراجىئەت قىلغان، بۇ، ئادەم كۆرۈپ ـ ئاڭلاپ چىداپ تۇرالمايدىغان شۇ پەيتتە شۇ جايدىكى بۇ هالنى كۆرگەن ئاهالىلەر چىداپ تۇرالماي، بۇ پاجىئەلىك ئەھۋالنى شېن ئائىلىسىگە تەپسىلي خەۋەر قىلغان ۋە تېز بېرىپ پۇل تۆلىمىگەندە ئۇلارنىڭ تىرىك

قايتىپ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتقان. باندىتلارنىڭ قوللانغان ۋاستىسى قەبىھ بولۇپ، ھەقىقەتەن كىشىنى چۆچۈتىدۇ».

«رەھىمسىز جازا» ھەققىدىكى قەيتىلەرنى، ھەرقايسى جايلار-نىڭ گېزىتلىرىدىن پات ـ پات كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ، ئەمما بىز ئۇنى پەقەت كۆرگەن چاغدىلا «رەھىمسىز»لىك ھېس قىلىمىز. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئېسىمىزدىن چىقىرىپ تاشلايمىز، ئەمەلىيەتتىمۇ ھەممىسىنى ئەسته ساقلاش مۇمكىن ئەمەس. لېكىن، رەھىمسىز جازا تەدبىرلىرى ھەرگىز ئۇشتۇمتوت ئىجاد قىلىنغان نەرسە ئە-مەس، ئۇ چوقۇم ئۇستازلاردىن ئۆگىنىۋالغان ياكى ئاتا مىراس بولۇپ قالغان نەرسىلەردۇر. مەسىلەن، بۇرادەر شىتاڭلارنىڭ قول-لانغان ئۇسۇلى بولسا قەدىمكى بىر ئۇسۇل بولۇپ، بۇنى بەگ ـ تۆرىلەرنىڭ ئۇقۇشى ناتايىن، تۆۋەن قاتلامدىكىلەرنىڭ ھەممىسـ-نىڭ خەۋىرى بار. بۇ ھەقتە «يۆ فېي ھەققىدە قىسسە»، يەنە بىر ئىسمى «ساداقەتلىك ھەققىدە قىسسە» دېگەن كىتابتا سۆزلەنگەن. چىن خوي[357] يۆ فېينى ئۆز ـ ئۆزىنى «خائىن» دەپ ئىقرار قىلدۇرۇش ئۇچۇن قىستىغاندا مۇشۇ ئۇسۇلنى قوللانغان، مېنىڭـ چە، خام سىر ئىشلىتىلگەن دېگەن گەپنىڭ راست بولۇشى ناتايىن، چۇنكى بۇ نەرسە ئاسان قۇرۇمايدۇ.

«رەھىمسىز جازا»نى كەشىپ قىلغان ۋە ئىسلاھ قىلغانلار بولسا ياۋۇز ئەمەلدار، ۋەھشىي زالىملاردۇر. بۇ ئۇلارنىڭ قىلىدـ-غان بىردىنبىر ئىشى ھەمدە ئۇلارنىڭ بۇنى تەتقىق قىلىشقا ۋاقتىمۇ چىقىدۇ. بۇنىڭ بىلەن خەلققە پوپوزا قىلغىلى ھەم «خائىنلار»نى يوقاتقىلىمۇ بولىدۇ. ئەمما «لاۋزى»دا: «كۆرە ھەم خولار ئۆلچەش ئۇچۇن يارىتىلغان، ئەمما كۆرە ھەم خولار ئارقىلىق ئوغرىلىق قىلغىلىمۇ بولىدۇ...»[358] دەپ ياخشى ئېيتىلغان، جازالىنىش شەرتىگە توشقانلارمۇ «كېسىپ ئوغرىلاش» ئويۇنىنى ئوينىغان.

جاڭ شيەنجۇڭنىڭ ئادەمنىڭ تېرىسىنى سويغانلىقى[359] كىشىنى چۆچۈتىدىغان بىر خەۋەر ئەمەسمۇ؟ ئەمما ئۇنىڭدىن ئىلگىرى «ئا-سىيلىق قىلغان ژەنىر» چىن چىڭنىڭ تېرىسىنى سويغان يۈڭلىدەك پادىشاھ[360] لارمۇ ئۆتكەنىدى.

قۇللار «رەھىمسىز جازا» نىڭ تەرىپىسىنى ئېلىپ ئادەتلە-نىپ قالدى، ئۇلار ئادەمگە رەھىمسىز جازا قوللىنىش كېرەكلىكە-نىلا بىلدۇ.

ئەمما، رەھىمسىز جازانىڭ ئۇنۇمى ھەققىدە خوجايىن بىلەن قۇللارنىڭ پىكرى ئوخشاش ئەمەس. خوجايىنلار ۋە ئۇلارنىڭ گۈ-پاڭچىلىرىنىڭ تولىسى ئوقۇمۇشلۇقلار، ئۇلار قارشى تەرەپكە رە-ھىمسىز جازا قوللانغاندا، ئۇلارغا قانداق ئازابلارنى بەرگىلى بول-مايدىغانلىقىنى پەرەز قىلىپ بىلمۇالايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار كۆ-كۈل قويۇپ تاللاپ، قىلمەن دېگىنىنى قىلىۋېرىدۇ، قۇللار بولسا چوقۇم نادانلار، ئۇلار «باشقىلارغا تېتىپ قويۇش»نى پەرەز قىلال-مايدۇ. ئۇلار بىرەر ھوقۇققا ئېرىشىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ھېلە-قىمەك تەييار ئۇسۇلنى قوللىنىشمۇ ناتايىن، ئەمما ئۇنىڭ چارىسى ئوقۇمۇشلۇقلار مۆلچەرلىگەندەك ئۇنچە پاجىئەلىك بولۇپ كەتمەي-دۇ. سېرافىموۋىچنىڭ «تۆمۈر ئېقىم»[361] دېگەن رومانىدا، دېھە-قان بىر ئېسىلزادىنىڭ كېچەك قىزىنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ، قىزنىڭ ئانىسى ئېچىنىپ يىغلاپ كەتكەندە، ئۇلار ئەجەبلەنگەن ھالدا «نېمە-گە يىغلايسەن، بىزنىڭ شۇنچە كۆپ بالىلىرىمىز ئۆلۈپ كەتسە، بىز يىغلىمىغانىدۇققۇ» دەيدۇ، دەپ يېزىلغان. بۇ، ئۇ ۋەھشىي ئەمەس ئىدى، ئۇ ئادەم ھاياتىنىڭ بۇنداق قەدىرلىك بولىدىغانلى-قىنى ئەزەلدىن ھېس قىلىپ باقمىغان. شۇڭا، ئۇ بۇنىڭدىن ئەجەبلەنمىگەن.

قۇللار توڭگۈز ۋە ئىتقا قىلىنىدىغان مۇئامىلىگە ئۇچراۋېرىپ ئادەتلىنىپ كەتكەچكە، ئۇلار ئادەمنىڭ توڭگۈز ۋە ئىتتىن پەرقلە-

مەيدىغانلىقىنىلا بىلىدۇ.

قۇل ياكى يېرىم قۇللارنى ئىشلىتىدىغان بەختلىك كىشىلەر ئەزەلدىن «قۇللارنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈشى» دىنلا قورقۇپ كەلدى، بۇ دەرۋەقە ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس.

«قۇللارنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈشى»نىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، تېخىمۇ «رەھىمسىز جازا» قوللىنىلدى؛ ھالبۇكى «رەھىمسىز جازا» شۇ سەۋەبتىن تېخىمۇ زاۋاللىققا يۈز تۇتتى. ھازىرقى زامان-دا، ئادەمنى مىلتىق بىلەن ئاتىدىغان ئىش ئاللىقاچان ئەجەبلىنەر-لىك ئىش بولماي قالدى، باشنى كېسىپ قويۇپ، جەسەتنى ئوچۇق قويغاندىمۇ، ئاممىنىڭ بىر مەھەل تاماشا قىلىپ ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىشىنىلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن توپىلاڭ، ئادەم تۆتۈپ كېتىش ۋە قالايمىقانچىلىق تۇغدۇ-رۇشقا ئوخشاش ئىشلار ئازايمايلا قالماستىن، بەلكى ئادەم تۆتۈپ كېتىدىغان باندىتلارمۇ باشقىلارغا رەھىمسىز جازا قوللانغىلى تۇر-دى. رەھىمسىزلىك تەرىپىسى، رەھىمسىزلىكنى كۆرسىمۇ رە-ھىمسىزلىك ھېس قىلمايدىغان قىلىپ قويىدى، مەسىلەن، ئىلگە-رى بىرنەچچە ئامما گۇناھسىز ئۆلتۈرۈلسە، كۆپچىلىك غوۋغا كۆتۈرەتتى، ھازىر بولسا ھەر كۈنى چاي ـ پاي ئىچىپ، تاماق يەپ تۇرغاندەكلا ئىش بولۇپ قالدى. خەلق ئىدارە قىلىنىش تۈپەيلى خۇددى تېرىسى قېلىن، تۈيغۇسىز قوتۇر پىلدەك بولۇپ كەتتى، ئەمما دەل قوتۇر پىلدەك بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، يەنە ۋەھشىي-لىكنىڭ ئىزىنى دەسسەپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە، بۇمۇ ياۋۇز ئەمەل-دار ۋە ۋەھشىي زالىملارنىڭ ئويلاپ يەتمىگەن يېرىدىن چىققانلىق، ئويلاپ يەتكەن تەقدىردىمۇ ئامالى قانچە.

9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى



ئىبرەت[362]

گېئولوگىيە جەھەتتىكى قەدىمكى ھايات دەۋرىنىڭ كۆز پەسلىدىن بىزنىڭ ئانچە خەۋىرىمىز يوق، ھازىرقىسىغا كەلسەك، ئۇنىڭدا ھامان ئانچە كۆپ پەرق بولمايدۇ، ئەگەر ئالدىنقى يىلنىڭ كۆزى غۇربەتچىلىك پەسلى بولغان بولسا، بۈيىلنىڭ كۆزى چۆلدەرىگەن پەسلى بولىدۇ. ئۇنداقتا يەر شارىنىڭ يېشى ئاسترونوملار مۆلچەرلىگەن ئەڭ كىچىك سانىدىنمۇ كۆپ كىچىك بولۇپ چىقىشى تۇرغان گەپ. ئەمما، كىشىلەردىكى ئۆزگىرىش تېز بولماقتا، بۇ ئۆزگىرىش داۋامىدىكى ئادەملەر، بولۇپمۇ شائىرلار كۆزنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ ھاسىل قىلغان ئىلھاملىرىنى مۇكۈلۈق - پىغانلىق مىسرالار ئارقىلىق بارلىق ئادەمدە كىشىلەرگە يەتكۈزۈپ، ئۇلارنى ئەپلەپ - سەپلەپ كۈن ئۆتكۈزىدىغان قىلىپ قويماقتا، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئالەمشۇمۇل يېڭى شېئىرلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرماقتا.

دەرۋەقە، ئالدىنقى يىلى بىر مۇڭ - پىغانلىق كۆز پەسلى كەلگەندەك تۇيۇلدى، شەھەر ئاھالىلىرى پۇل ئىئانە قىلىشتى، ياشلار جان تىكىشتى، دۇمباقنىڭ ساداسىمۇ شائىرلار قەلبىدىن ئېتىلىپ چىقتى. ئۇلار گويا ھەقىقەتەن «قەلەمنى تاشلاپ، ئەلەم بىلەن شۇغۇللىنىدىغان»[363] دەك قىلدى، لېكىن شائىرنىڭ تۇيغۇسى ئۆتكۇر بولىدۇ. ئۇ خەلقنىڭ قورۇق قول ئىكەنلىكىنى باشتىن - ئاخىر ھېس قىلالمايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆپچىلىكنىڭ قۇربان بولغانلىقىنى مەدھىيىلىمەي تۇرالمايدۇ، دېمەك، ئۇلارنىڭ مۇڭ - پىغانى ئىچىگە بىرئاز ناشۇدلۇق يوشۇرۇنغان بولىدۇ، شاۋ

گۈەنخۇا[364] ئەپەندىنىڭ «ئويغىنىڭلار، قېرىنداشلار» («مىنگو گېزىتى» گە بېسىلغان) دېگەن شېئىرىدىكى مۇنداق بىر كۇپلېت ئېسىمدە تۇرىدۇ:

«قېرىنداشلار، ئويغىنىڭلار،
ئاجىز مېڭىنى،
ئاجىز يۈرەكلەرنى كۆچلەندۇرۇپ تېز،
قاراڭلار، ئالدىڭلارغا قاراڭلار!
ئەنە: قېرىنداشلارنىڭ قېنى ئېتىلىپ چىقىۋاتىدۇ،
ئەنە: قېرىنداشلارنىڭ گۆشى شىلىنىۋاتىدۇ.»

دۇمباق ساداسى ئالدىنقى سەپتە ياڭرايدىغان بولسا، ھەربىي يۇرۇش قىلغاندا باتۇرلۇقنى ئاشۇراتتى؛ لېكىن ئۇ «دۇمباق ئىكىنچى قېتىم ئۇرۇلغاندا پەسەيسە، ئۇچىنچى قېتىم ئۇرۇلغاندا تۇگىشەتتى»[365]. ھەربىي يۇرۇش قىلىشقا تەييارلىقى بولمىغان جايدا بولسا، ئۇنداق دۇمباق ساداسى پۇتۇنلەي «باتۇرلۇقنى تۇگىتىش» نىڭ شېپالىق دورىسى سۈپىتىدە باشقىلارنىڭ جىددىي جۇش ئۇرغان ھېسسىياتىنى بوشاشتۇرۇپ قويىدۇ، شۇڭا مەن ئۇنى «ماتەم يىغىسى»[366] غا ئوخشاتقانىدىم، بۇنىڭ بىلەن ئاشۇ ئۇلۇمگە تۇتۇپ بېرىشنىڭ ئەپچىل ئۇسۇلى، ماتەم مۇراسىمى يىغىشتۇرۇلغاندى، شۇنىڭدىن تارتىپ ھايات ئادەملەر يەنە باشقا بىر مەنزىلدە خاتىرجەم، ئىختىيارىي ياشاش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغاندى. ئەزەلدىن يېزىلغان ماقالىلەردە «دۇشمەن» «پادىشاھ»؛ «ئاسىيلار»، «خان» دەپ ئاتىلىدىغان ئىشلار بولۇپ كەلمەكتە. بۇنداق مۇڭ - پىغان ھەم مەردلىك بىلەن سۇغىرىلغان ماقالىلەرنىڭ قاتارىغا ھېلىقى «كېپىنەك چاتقۇچ»[367] مۇ كىرسە كېرەك. ئەمما، تەبىئىيكى، مۇنداق ماقالىلەرنىڭ ئاپتورلىرىنىڭ ئادەم بو-

لۇشى ھاجەتسىز. دېمەك، شائىرلارنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا، بۇ گەپلەرنىڭ ھەممىسى بىرخىل «ھاۋشىغانلىق»[368] بولارمىش.

بىراق، ئەمەلىيەت ئوبزوردىن رەھىمسىز. پەقەت قىسقىغىنە ئىككى يىل ئىچىدە، بۇرۇنقى مەردلەر قوشۇنى ھازىر «باندىت» دېگەن نامنى ئالدى، «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش قەھرىمانلىرى»[369] ئاللىقاچان سۇجۇغا ماكانلىشىپ بولدى، بەلكى ئۇلارنىڭ ئىئانە توپلاشلىرىدىنمۇ چاتاق چىقتى، قوراللىق ساقچىلار 18 ـ سېنتەبىر خاتىرە كۇنىدىمۇ جۇڭگولۇقلار رايونىدا تۇنۇقۇن قىلىش ماشىنىسىنى ئىشقا سېلىپ، ئايلىنىپ يۇرۇپ قاراۋۇللۇق قىلدى، بۇ تۇنۇقۇن قىلىش ماشىنىسى دۇشمەن ياكى خائىنلارنى قاماش ئۇچۇن ئەمەس، بەلكى ئۇ مەخسۇس «پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك سېلىشقا ئۇرۇنغان ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار»نى ئۆلتۇرغۇزۇش ئۈچۇن تەختىراۋان سۇپىتىدە ھازىرلانغاندى. دەرۋەقە ھاۋامۇ تۇتۇلۇپ، «ئېچىنىشلىق كۇن» بولدى. قاتتىق بوران چىقتى ۋە يامغۇر ياغدى، گېزىتتە «قارا بوران چىقتى» دېيىلدى، بۇ ئاسمان ـ زېمىنىنىڭ جۇڭگو ئۇچۇن يىغا ـ زار قىلغانلىقى، ئەمما ئاسمان بىلەن زېمىنىنىڭ ئارىلىقىدىكى بۇ كىشىلىك ئالمىدە بۇ كۇن «ئامان ـ ئېسەن» ئۆتۇپ كەتتى.

شۇنىڭ بىلەن بۇ كۇز بىرئاز تۇتۇق بولغان بولسىمۇ، ئەمما ناھايىتى «ئامان ـ ئېسەن» ئۆتكەن كۇز پەسلى بولدى، بۇ دەل مۇسىبەت بولغان ئائىلىنىڭ قارىلىقنى يېشىش مۇددىتى توشقان چاغدىكى مەنزىرىگە ئوخشاپ قالدۇ، ئەمما بۇ مەنزىرە شائىرلارغا ناھايىتى باب. «ئويغىنىڭلار، قېرىنداشلار»نىڭ ئاپتورىنىڭ «كۇز گۇگۇمى» (9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۇنىدىكى «يېڭى ئېقىم گېزىتى»گە بېسىلغان) دىن مۇشىلداپ يىغلىغان يىغىنىڭ يېقىملىق رېتىمى ئاڭلانماقتا.

«كۇز پەسلى يېتىپ كېلىشى بىلەنلا ماڭا زۇكام تېگىدۇ، كۇزنىڭ گۇگۇمى كۆزۈمدىن ياش ئاققۇزىدۇ. مەن كۇز شامىلىنىڭ دولقۇنىغا ئۇچراپ ھاياجان ئىلكىدە زۇكام بولىدىغانلىقىمنى تازا ھېس قىلدىم، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا مۇھىتىمنىڭ كۇز پەسلىگە ماسلىشىپ كېتىدىغانلىقىنى سەزگەندەك قىلدىم، كۇزنىڭ تەبىئەت پەيدا قىلغان سادا دولقۇنلىرى باش ـ كۆزۈمنى سىلاپ ئۆتكىنىدە، تەقدىرىمنىڭ مېنى كۇز پەسلىنىڭ ئادىمى قىلىپ قويغانلىقىنى بىلدىم...»

ھازىر جۇڭگودا پايلاقچىلىق ئەۋج ئېلىپ كەتتى، لۇكچەكلەر مودا قىزلارنىڭ پېيىدە، پايلاقچىلار ئىنقىلابىي ياشلارنىڭ پېيىدە يۇرمەكتە. ئەمما، ئەدەب ـ بىلىمدارلارنىڭ ئارقىسىدىن پايلاپ يۇرىدىغان ئىش بولسا ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. بىرنەچچە ئاي ياكى بىرنەچچە يىل پېيىگە چۇشۇپ ماراپ يۇرۇپ سىناپ باقىدىغان بولسا، نۇرغۇن ئىشلارنىڭ قانداق ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى، شائىرلارنىڭ ھامان جايىدا ئىش ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىنى كۆرۈۋالالايسەن.

ئادەم تىرىكلا بولىدىكەن، ئەلۋەتتە ياشاشنى ئارزۇ قىلىدۇ، ھەقىقىي قىتىلانما قۇللارمۇ جەبىر ـ جاپا، ئاھانەت ئىچىدە ياشاشقا تىرىشىدۇ. ئۆزىنىڭ قەۋل ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، جەبىر ـ جاپا، ئاھانەتكە بەرداشلىق بېرىدۇ، شۇنداقتىمۇ تېپىرلاپ جان تالىشىدۇ، ئۇ بىر تەرەپتىن، قۇتۇلۇشنى «مەقسەت» قىلغاچقا ۋاقتىنچە مەغلۇپ بولسىمۇ، قولىغا كويزا ـ كىشەن سېلىنسىمۇ قۇتۇلۇپ چىقماقچى بولىدۇ. لېكىن، ئۇ ھامان يەككە ـ يېگانە بىر قۇل سۇپىتىدە قېلىۋېرىدۇ. ئەگەر قۇللارنىڭ تۇرمۇشىدىن «گۇزەللىك» ئىزدەشكە توغرا كەلسە، ئۇلاردا زوقلىنىش، سىلاپ ـ سىيپاش، مەپتۇن بولۇش، كۇرمىكى جەبىر ـ جاپا چەكسىمۇ ئۆزگەرمەيدىغان قۇللۇق مىجەز سېزىلىدۇ. ئۇ ئۆزىنى ۋە باشقىلار-



نى بۇ تۇرمۇشقا شۇكۇر قىلىدىغان قىلىپ قويىدۇ، قۇللار توپى ئىچىدە مۇنچىلىك پەرق بولغانلىقى ئۈچۈن، جەمئىيەتتىمۇ ئامان ـ ئېسىنلىك بىلەن ئامان ـ ئېسىن بولماسلىق پەرقى كېلىپ چىقتى. ئەدەبىيات جەھەتتە بولسا بىخۇدلاشتۇرۇش بىلەن جەڭگە ئارلىقنىڭ ئوخشاشماسلىقى ناھايىتى روشەن بىلىنىپ قالدى.

9 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى

جاھانسازلىقنىڭ ھېكمىتى(370)

ئادەمزات ئارىسىدا ياشىماق تەس بولۇپ كەتتى. بىرەر ئادەمنى «جاھاندارچىلىق قىلىشنى بىلمەيدىكەن» دېگەن گەپ ياخشى گەپ ئەمەس، ئۇنى «تولىمۇ جاھانساز» دېيىشمۇ ياخشى گەپ ئەمەس. خۇددى «ئىنقىلاب قىلماي بولمايدۇ، لېكىن ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتكەن بىلەنمۇ بولمايدۇ» دېگەندەك، «جاھاندارچىلىق» نىڭ يولنى بىلمەي بولمايدۇ، لېكىن ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىشمۇ يارىمايدۇ.

لېكىن، ئۆز تەجرىبەمگە قارىغاندا، مېنىڭ «تولىمۇ جاھانساز» دېگەن بەتنامغا قالغانلىقىم «جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلمىگەن» لىكىمدىن بولغان بولسا كېرەك.

قېنى، مەن ياشلارغا مۇنداق تەۋسىيە قىلىپ كۆرەي: «جەمئىيەتتە بىرەر ئادالەتسىزلىكنى ئۇچرىتىپ قالساڭ، ھەرگىز كۆكىرەك كېرىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئادىل گەپ قىلىپ يۈرمە. ئۇنداق قىلساڭ چاتاقتا ئۆزۈڭ قالىسەن، ھەتتا ئەكسىيەتچى دېگەن تۆھمەتكە قالىسەن. ئەگەر بىرەر ئادەمگە ئۇۋال قىلىنغان بولسا ياكى بوھتان قىلىنغان بولسا، شۇ ئادەمنىڭ ياخشى ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرساڭمۇ، ئۇنى ئاقلايمەن ياكى ئۇنىڭ تەرىپىنى ئالىمەن، دەپ ئوتتۇرىغا سەكرەپ چۈشمە. سەكرەپ چۈشسەڭ، باشقىلار سېنى ئۇنىڭ تۇغقىنى ئىكەن، دەيدۇ ياكى ئۇنىڭدىن پارا ئالغان ئىكەن، دەيدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى ئايال بولسا، سېنى ئۇنىڭ ئاشىقى، دەيدۇ. ئەگەر ئۇ كىشى ئاز ـ تولا نامى بار ئادەم بولسا، سېنى ئۇنىڭ شايكىسى ئىكەن، دەيدۇ. مەسىلەن، ئۆزۈمنى ئېلىپ

ئېيتسام، مەن زادىلا ئالاقەم بولمىغان بىر خانىمنىڭ[371] مەكتۇپ-لار توپلىمىغا بىر پارچە كىرىش سۆز يېزىپ بەرگەنىدىم، كىشىلەر ئۇنى مېنىڭ قېينىسىڭلىمغا ئوخشاتقانىدى. ئىلمىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەريىلىرىدىن بىرئاز تونۇشتۇرغانىدىم، كىشىلەر مېنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن رۇبلى ئالغان، دېيىشتى. ئۇرۇق ـ تۇغقان ۋە پۇل هازىرقى جۇڭگودا هەقسىزمۇ ناهايىتى چوڭ رول ئويناىدۇ. بۇ هەقتە پاكىتلار ساۋاق بەرمەكتە. كىشىلەر بۇنداق ئەهۋالنى كۆپ كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالدى. شۇڭا، كىشىلەرنىڭ بۇنداق ئەهـ-ۋالدىن هېچ خالىي بولالمايدۇ، دەپ ئويلاشلىرىدىنمۇ ئەجەبلىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ بەزىلەر بۇنىڭغا ئەمەلىيەتتە ئىشىنىپمۇ كەتمەيدۇ، پەقەت ئاغزىدىلا شۇنداق دەپ قىزىقچىلىق قىلىپ قويىدۇ، بەزى ئادەملەر پىتنە ـ ئىغۋا سەۋەبى بىلەن خودىدى مىڭ خانىدانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىدىكى جېن مەنگە[372] ئوخشاش ئاختا قىلىش، قىيما ـ چىيما قىلىش جازاسىغا ئۇچراپ كەتسىمۇ، باشقىلار بۇنداق ئەهۋالنىڭ ئۆزى بىلەن ئالاقىسىز بولغانلىقى ئۈ-چۈن يەنىلا شۇنداق قىزىقچىلىقىدىن قالمايدۇ. شۇنداق چاغلاردا سەن ئۇ گەپلەرنىڭ هەقىقىتىنى چىقىرىمەن دەپ تاكاللاشساڭ، باشقىلارنىڭ هەپسىلىسى پىر بولىدۇ ـ دە، نەتىجىدە يەنە ئۆزۈڭ پالاكەتچىلىككە قالىسەن. بۇنداق هادىسە مېنىڭمۇ بېشىمدىن ئۆتـ-كەن. بۇنىڭدىن 10 نەچچە يىل ئىلگىرى مائارىپ ۋازارىتىدە «مەـ-سەپدار»[373] لىق قىلىپ يۈرگىنىمدە، خىزمەتداشلىرىمنىڭ: پا-لانى قىزلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنى چاقىرىپ چىقىپ، ئۇلار بىلەن ئەيش ـ ئىشرەت قىلىپ ئويناش مۇمكىن[374]، دېگەن گەپلىرىنى ئاڭلايتتىم، ئۇلار هەتتا شۇ مەكتەپلەرنىڭ ئورنىنى، ئىشىك نومۇرىنىمۇ ئېنىق سۆزلەيتتى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە شۇ كوچىدىن ئۆتۈپ قالدىم. هەرقانداق ئادەم يامان ئىشلارنى هەممـ-ەدىن بەكرەك ئېسىدە قالدۇرىدۇ، هېلىقى گەپلەر مېنىڭ ئېسىمگە

كەلدى ـ دە، ئىشىك نومۇرلىرىغا كۆز سالدىم. لېكىن، هېلىقـ-لار ئېيتقان ئىشىك نومۇرى بار يەر بىر پارچە ئاق يەر ئىكەن، ئۇ يەردە بىر دانە چوڭ قۇدۇق، ناهايىتى خارابلىشىپ كەتكەن كىچىك بىر ئۆي بار ئىكەن، دېمەك، ئۇ يەر بىرنەچچە سەندۇقلۇق ئادەم ئولتۇراقلاشقان، سۇ ساتىدىغان يەر ئىكەن. ئۇ يەر سۇ سېتىشتىن باشقا ئىشقا يارىمايدىكەن. كېيىن خىزمەتداشلىرىم يەنە هېلىقى گەپلىرىنى تەكرارلىغاندا، مەن ئۆزۈمنىڭ كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىمنى سۆزلەپ بەرگەنىدىم، ئۇلارنىڭ ئېچىلىپ تۇرغان چېهرىلىرى بىردىنلا تۇتۇلۇپ كەتتى، ئۇلار كەيپسىز هالدا تارقـ-لىپ كەتتى، شۇنىڭدىن كېيىن ئىككى ـ ئۈچ ئايغىچە مەندىن يامانلاپ يۈردى. ئۇلارنىڭ كۆڭۈل خۇشىغا پەشۋا بېرىپ سالغانلىـ-قىمنى، ئۇنداق قىلىشىمنىڭ لازىم ئەمەسلىكىنى كېيىن پەملەپ قالدىم.

دېمەك، ئەڭ ياخشىسى، نېرى ـ بېرىسىنى سۈرۈشتۈرۈپ يۈرمەي، باشقىلار نېمە دېسە قوشۇلۇۋېر، لېكىن تېخىمۇ ياخشـ-سى، ئېغىز ئاچما؛ ئۇنىڭدىنمۇ ياخشىسى، كۆڭلۈڭدىكى نارازلىـ-قىڭنى هەتتا چىرايىڭدىنمۇ بىلدۈرۈپ قويما... جاهاندارچىلىقنىڭ هېكمىتى ئەنە شۇ. شۇنداق قىلساڭ، خۇاڭخې دەرياسى سېنى يالماپ كەتمەيدىكەن، بومبا يېنىڭغا چۈشمەيدىكەن، ئۆمۈر بويى پەشۋا يېمەيدىكەنسەن.»

لېكىن، ياشلار مېنىڭ بۇ سۆزلىرىمگە قايىل بولماسلىقى مۇمكىن. ئوتتۇرا ياشلىقلارمۇ، ياشانغانلارمۇ پەرزەنتلىرىمىزنى يامان يولغا باشلاۋاتىدۇ، دەپ ئويلىشى مۇمكىن. خەير، ئۇ هالدا مېنىڭ قىلغان ئەجرلىرىم بىكار بولۇپ چىقىدۇ.

جۇڭگو هازىرقى ۋاقىتتا تاڭ ـ يۇي دەۋرىدىكىدەك راهەت ۋە ئاسايىشلىق ئىچىدە ياشىماقتا دەيدىغان بولساق، بۇ گەپمۇ «جاهاـ-ساز» لارچە گەپ بولۇپ چىقىشى تۇرغان گەپ. قۇلاق بىلەن ئاڭلـ-

غانلىرىمىزنى، كۆز بىلەن كۆرگەنلىرىمىزنىڭ ھېسسىياقا ئالماي قويۇپ، گېزىت ـ ژۇرناللارغىلا قارايدىغان بولساقمۇ جەمئىيەتتە نۇرغۇن ئادالەتسىزلىك بارلىقىنى، ئادەملەرنىڭ دەرد ـ ئەلەم ئىچىدە بوغۇلۇپ قالغانلىقىنى بىلىۋالالايمىز، بۇنداق ئەھۋاللار ھەققىدە بەزىدە خىزمەتداشلار، يۇرتداشلار، مىللەتداشلار بىلەن بىرنەچچە ئېغىز پىغان چېكىپ قويغانلىقىمىزنى ھېسابقا ئالمىغاندا، پايدا ـ زىيىنى بىلەن ئالاقىسىز بولغان ئادەملەرنىڭ ھەققانىي غەزەپ سادالىرى ناھايىتى ئاز. بۇنىڭدىن كۆپچىلىك ئادەمنىڭ ئېغىز ئاچماس بولۇپ قالغانلىقى ياكى ئۆزىنى ئۇنداق ئەھۋاللار بىلەن ئالاقىسىز ھېسابلىغانلىقى ھەتتا «ئۆزىنى ئۇنداق ئەھۋاللار بىلەن ئالاقىسىز دەپ ھېسابلاش» نىيىتىنىڭمۇ يوقلۇقى ناھايىتى روشەن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. «جاھانسازلىق»، ھەتتا «جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلىدۇ» غانلىقىنىمۇ ھېس قىلمايدىغان دەرىجىدە چوڭقۇرلاشقاندا، ئاندىن «جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلىدۇ» غان بولۇپ چىققىلى بولىدۇ. جۇڭگودىكى جاھاندارچىلىقنىڭ ھېكمىتى ئەنە شۇ.

مېنىڭ ياشلارغا قىلغان تەۋسىيىلىرىمنى كۆرگەندىن كېيىن، كۆڭلىدە قايىل بولمايدىغان ئادەملەرگىمۇ قىلىدىغان قايتۇرما ھۇجۇمىم بار. ئۇلار مېنى تۇلكە ئىكەن دەر، لېكىن مېنىڭ سۆزلىرىم بىر تەرەپتىن، مېنىڭ تۇلكىلىكىمنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئىقتىدارسىزلىقىمنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئەمما يەنە بىر تەرەپتىن، جەمئىيەتتىكى زۇلمەتنىمۇ كۆرسىتىپ بېرىدۇ. قايىل بولمىغان ئادەم يالغۇز بىرەر شەخسنى ئەيىبلىسە، بۇ ئۇنىڭ ئۆچۈن ھەممىدىن خەۋپسىز چارە. ئەگەر ئۇ جەمئىيەتنىمۇ قوشۇپ ئەيىبلەيدىغان بولسا، كۆكرەك كېرىپ چىقىپ كۈرەش قىلىشى كېرەك. ئادەمنى ئەيىبلەشتە «جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلىدۇ» غان بولسا، لېكىن «جاھان» غا تىل تەگكۈزمىسە — بۇ تېخىمۇ

«جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى بىلىدۇ» غان ئادەملەرنىڭ ھۈنىرى، ئەگەر بۇنى ئۆزى ھېس قىلمىسا، تېخىمۇ كامال تاپقان، ھېكمەتكە يېقىنلاشقان بولىدۇ.

ھەرقانداق سۆز ئېغىزدىن چىققاندىن كېيىنلا قارماققا ئىلىنىپ قالىدۇ، ئۇنىڭ ھېكمىتىنى تاپقىلى بولمايدۇ، «جاھانسازلىقنىڭ ھېكمىتى» دېمەك، «جاھانسازلىقنىڭ ھېكمىتى» ئەمەس. ھېكمەتنىڭ سىرى سۆزدە ئەمەس، ئەمەلدە. مانا ھازىر مەن «سۆزدە ئەمەس، ئەمەلدە» دېيىش بىلەنلا سىرنى قولدىن بېرىپ قويدۇم. دېمەك، ھېكمەتتىن كۆپ يىراقلىشىپ كەتتىم.

بىلىمنىڭ ياخشىسى كۆڭۈلدە بىلىپ قويماقتىن ئىبارەتمىش، بەللى!

پىتىنخور[375]

«10 ـ ئۆكتەبىر بايرىمى» دا[376]، تاڭ زېڭىي[377] ئەپەندى ئاتلىق كاتتا بىر ئەدەب «يېڭى ئېقىم گېزىتى»دە بىزگە ئەسلىگە كەلتۈرۈش يىللىرىدىكى خاڭجۇڭنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بەردى. ئۇ: شۇ چاغلاردا، خاڭجۇدا تۇرۇشلۇق نۇرغۇن مانجۇلار قىرىپ تاشلانغان، ئۇلارنى پەرق ئېتىشنىڭ ئۇسۇلى: مانجۇلار «جۇۋ» (توققۇز)نى «گۇۋ» دەپ تەلەپپۇز قىلىدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا «999» دېگەن سان تەلەپپۇز قىلدۇرۇلغان، چاندۇرۇپ قويسىلا «قىلىچ بىلەن چېپىلغان» دېدى.

بۇ ئەلۋەتتە خېلى باتۇرلۇق ھەم خېلى قىزىقارلىق تۈيۇلدۇ. ئەمما، ئەپسۇسكى، بۇ بىر پىتنە.

جۇڭگولۇقلار ئىچىدە خاڭجۇلۇقلار بىر قەدەر سىپايە كېلىدۇ. چىيەن بېگىم[378] ئەلنى سورىغان زامانىدا، خەلق قاقتى ـ سوقتى قىلىنىۋەرگەچكە، كىيىدىغان كىيىم ـ كېچىكمۇ قالماي، ئاران بىر پارچە كاھىش بىلەن ئۇياتلىق يېرىنى توسۇپ يۈرىدىكەنمىش، لېكىن شۇنداقتىمۇ ئىئانە تاپشۇرۇشقا قىستىلىدىكەنمىش، ئۇلار دۇمبالانغاندا قىيا ـ چىيا قىلغاندىن باشقا ھېچنېمە دېمەيدىكەنمىش. بۇ ئىش سۇڭ دەۋرىدە ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ خاتىرىلىرىدە خاتىرىلەنگەن، بۇنىڭ پىتنە ـ ئىغۋا بولۇشمۇ ناتايىن، ئەمما سۇڭ، مىڭ دەۋرلىرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى پادىشاھلار زاۋال-لىققا يۈزلەنگەن كاتتىلارنى باشلاپ ھالى خاراب ھالدا خاڭجۇغا قېچىپ بارغانلىقى راست، دەمكۆتە بولۇپ قالغاندىمۇ، كۆپچىلىك-

تىن كەسكىن، جەسۇرانە بولۇشنى تەلەپ قىلىش قىيىن ـ دە! ھازىرمۇ شىخۇ كۆلىنىڭ بويلىرىدا لاغايلاپ يۈرىدىغان سىپايىلەر خېلى كۆپ؛ لۇكچەكلەر ئىچىدىمۇ جيەنرۇڭغا ئوخشاش «پىچاقنى قىزىل قانغا بويماپ» سوقۇشىدىغانلار ناھايىتى ئاز. ئەلۋەتتە مىللىتا-رىستلار ئارقا تەرەپ بولۇپ بەرگەندە، ھەددىدىن زىيادە كۆكەم-لىك قىلىشىمۇ مۇمكىن، لېكىن ئەينى ۋاقىتلاردا ئادەم ئۆلتۈرۈش-نى ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەرمۇ ھەقىقەتەن يوق ئىدى. بىز سالماق ـ تەمكىن تاڭ چېشەننىڭ[379] دۇدۇلۇقلا تەينىلەنگەنلە-كىگە نەزەر سالساقلا، ئەمدى قان ئاقمايدىغانلىقىنى بىلىۋالالايمىز.

بىراق، ئۇرۇش ئىشلىرىغۇ بولۇپ ئۆتكەندى. ئىنقىلابچىلار قوشۇنى مانجۇلارنىڭ بارگاھىنى قورشىۋېلىپ ئۇنىڭغا ھۇجۇم قە-لىپ كىرگەندى. ئۆز ئىچىدىكىلەرمۇ بەزىدە ھۇجۇم قىلىپ چىق-قاندى. ئەمما، بەك قورشىۋېلىنمىغان، ئۇنىڭ ئىچىدە مېنىڭ بىر تونۇشۇم بولۇپ، ئۇ كۈندۈزى سىرتقا چىقىپ تاماشا قىلغان، كېچىسى ئۆزلۈكىدىن مانجۇلار بارگاھىغا قايتىپ كېلىپ ئۇخلىغاندى.

شۇنداق بولسىمۇ، شۇ جايدا مۇداپىئە كۆرۈپ تۇرغان قوشۇن ئاخىر تارمار قىلىنغان، مانجۇلار تەسلىم بولغان، ئۇلارنىڭ قورۇ ـ جايلىرىمۇ مۇسادىرە قىلىنغان، ئەمما ئادەم ئۆلتۈرۈلمە-گەن. ئۇلارنىڭ تەمىنات ئاشلىقى ئەلۋەتتە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ھەرقايسىسى ئۆز ئالدىغا ئوقەت قىلىپ جان باقىدىغان بولغانىدى، دەسلەپتە خېلى ياخشى كېتىپ باراتتى، كېيىن ئاپەت يۈز بەردى.

نېمە ئۈچۈن ئاپەت بولدى؟ پىتنە ـ ئىغۋا كاساپىتىدىن.

خاڭجۇدىكى مانجۇلار شىخۇ كۆلى بويلىرىدا سەيلە قىلىشقا ئادەتلىنىپ قالغان، دېمەك، ئۇلار بۇ يەرنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىگە مەپتۇن بولۇپ قالغان ئەقىللىقلاردىن ئىدى. ئۇلار تەمىنات ئاشلە-قىنىڭ توختىتىلغانلىقىنى بىلىپ، تىجارەت قىلىشقا مەجبۇر بول-



غان ـ دە، شۇنىڭ بىلەن بەزىلىرى پېچىنە ـ پىرەنىك ياساپ، بەزىلىرى سەي قورۇپ ساتقان. خاڭجۇلۇقلار تەكەللۇپچى بولغاچقا ئۇلارنى كەمسىتمىگەنىدى. ئۇلارنىڭ تىجارىتىمۇ يامان ئەمەس كېتىپ باراتتى. ئاتا مىراس پىتنە ـ پاساتچىلار پەيدا بولۇپ، مانجۇلار ساتقان نەرسىلەرگە زەھەر ئارىلاشتۇرغان دېگەن گەپنى تارقاتقان. شۇنىڭ بىلەن خەنزۇلار ئۇلاردىن ئۆزلىرىنى قاچۇرغان. لېكىن، ئۆزلىرى مانجۇلارغا سۇيىقەست قىلىش كويىدا بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مانجۇلارنىڭ ئۆزلىرىنى زەھەرلەپ قويۇشىدىن قورقۇپ يۈرۈشكەن.

كۈلكە ـ چاقچاق ئىچىدە زەھەر بولۇشى مۇمكىن؛ ئۆزلىرىنى تىنچلىقپەرۋەر دەپ ھېسابلاپ يۈرگەن كىشىلەردىمۇ قان چىقارماي جاننى ئالىدىغان قوراللار بولۇشى مۇمكىن، بۇ بولسا پىتنە ـ ئىغۋا توقۇشتىن ئىبارەت قورال. بىراق، مۇنداقلار بىر تەرەپتىن، باشقىلارغا زىيان يەتكۈزگەن بىلەن، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىگىمۇ زىيان يەتكۈزۈپ، قايمۇقۇش ـ گاڭگىراش ئىچىدە ئۆتىدۇ. قەدىمكى زاماندىكىسىنى تىلغا ئېلىشنىڭ ھاجىتى يوق، يېقىنقى 50 يىلدىن بۇيان، جاۋۇ ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغانلىقنى لى خۇڭجاڭنىڭ(380) كاساپىتىدىن بولدى؛ چۈنكى ئۇنىڭ ئوغلى ياپوننىڭ كوراگانى ئىدى دەپ قارىلىپ، ئۇ يېرىم ئەسىر تىللاندى. گېڭزى يىلىدىكى يىخېتۇەن ھەرىكىتىدە ئەجنەبىي ئالۋاستىلار ئادەمنىڭ كۆزىنى ئويغانىكەن، زەھەرلىك دورا ئارقىلىق تازا قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەنىكەن، دېگەن گەپلەر تارقالغان. زەھەرلەش تەلىماتىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەزگىلىدىكى خاڭجۇدىن چىقىپ، ياپونىيىلىكلەر چەتكە قېقىلىشقا باشلىغان يېقىنقى ۋاقىتتىن بۇيان جانلاندى. ھەر قېتىم پىتنە ـ ئىغۋا تارقالغاندا، ھامان بىرىگە زەھەر تاشلىغان جاسۇس دەپ تۆھمەت چاپلىنىپ، بىرى تەرىپىدىن بىكاردىن ـ بىكار ئۆلتۈرۈۋېتىلىدىغانلىقى يادىمدا تۇرىدۇ.

ئاتا مىراس پىتنىخورلارنىڭ پەرزەنتلىرى پىتنە ـ ئىغۋا ئارقىلىق ئادەم ئۆلتۈرىدۇ، ئۆزىمۇ پىتنە ـ ئىغۋا سەۋەبىدىن ئۆلتۈرۈلىدۇ.

ئۇلارنىڭ سان سانىتىش ئارقىلىق خەنزۇ ياكى مانجۇ ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتىش ئۇسۇلىغا كەلسەك، مەن خاڭجۇدا بۇ ۋەقەنىڭ خۇبېينىڭ جېڭجۇ دېگەن يېرىدە بولغانلىقىنى، يەنى ئۇلارغا بىر، ئىككى، ئۈچ، تۆت دەپ سانىتىپ «ئالتە» گە كەلگەندە خاتا تەلەپپۇز قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلىكىنى ئاڭلىغاندىم. ئەمما، خاڭجۇ جېڭجۇدىن بەك يىراق، بۇنىمۇ بىرخىل پىتنە ـ ئىغۋا دېيىش قىيىن.

مەنمۇ بەزىدە قايسى سۆزنىڭ پىتنە ـ ئىغۋا، قايسى سۆزنىڭ راست گەپ ئىكەنلىكىنى ئانچە ئېنىق پەرق ئېتەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم.

10 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى



ئاياللارنىڭ ئازادلىقى توغرىسىدا[381]

كۆڭزى ئېيتىپ مۇنداق دېگەن: «ئاياللار بىلەن تېگى پەسلەرنى باقماق قىيىن؛ يېقىنچىلىق قىلساڭ ئەدەپسىزلىك قىلىدۇ، يىراقلاشساڭ تاپا ـ تەنە قىلىدۇ.»[382] دېمەك، مۇ ئاياللارنى تېگى پەسلەر قاتارىغا چىقىرىۋەتكەن. مۇ ئانىسىنىمۇ شۇ قاتارغا قويغانمىكىنتاڭ؟ كېيىنكى چاغلاردا داۋشۇچى جانابلار، كۆرۈنۈشتە ئانىنى ھەر ھالدا قەدىرلەشسىمۇ، لېكىن جۇڭگودا ئانا بولغان ئاياللار ھازىرمۇ ئۆز ئوغلىدىن باشقا ھەممە ئەركەكلەرنىڭ خورلىشىغا ئۇچرىماقتا.

424 شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، ھاكىمىيەتكە قاتنىشىش ئۈچۈن مەشھۇر شېن پېيجېڭ خانىم[383] كېچەش پالاتاسىنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرغان پوستنى بىر تېپىپ يىقىتىپ قويغانكەنمىش. بىراق، مەن ئۇنىڭدىن ئۆزى يىقىلىپ چۈشكەن بولۇشى مۇمكىن دەپ گۇمانلىنىمەن، ئەگەر ئۇنى ئەرلەر تەپكەن بولسا، ئۇمۇ جەزمەن بىرنەچچە تېپىك ياندۇرغان بولاتتى. بۇ ئاياللارنىڭ پايدا ئالىدىغان يېرى. ھازىر بەزى خېنىملار كاتتا ئەرلەر بىلەن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ بىللە تۇرالايدىغان، پورت ياكى يىغىن مەيدانلىرىدا سۆرەتكىمۇ چۈشەلەيدىغان بولۇپ قالدى؛ يا بولمىسا پاراخوت، ئايروپىلانلار قوزغىلىدىغان چاغدا ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ بىرەر ھاراق شېشىسىنى چاقالايدىغان[384] بولۇپ قالدى (ئۇنىڭ خېنىم بولۇشىمۇ ناتايىن، مەن ئۇنىڭ تەپسىلاتىنى بىلىپ كېتەلمىدىم)، بۇمۇ ئاياللارنىڭ ھـايان ئالالايدىغان يېرى، بۇنىڭدىن تاشقىرى، ئـۇلار

ھەرخىل يېڭى كەسىپلەرگىمۇ ئېرىشتى، ئايال ئىشچىلار تۆۋەن ئىش ھەققى ئالىدىغان ھەم ئوڭاي گەپكە كىرىدىغان بولغاچقا، زاۋۇت ئىگىلىرى ئۇلارنى يالالاشقا خۇشتار ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئومۇمەن ئۇلار ئايال بولغانلىقى ئۈچۈن، بىر جەھەتتىن «لوڭقا» دەپ ئاتالغان بولسا، يەنە بىر جەھەتتىن «بارلىق كۈتۈشـلەردە، پۈتۈنلەي ئاياللار ئىشقا يارايدۇ» دېگەن شەرەپلىك «ئۇنۇۋاغا» سازاۋەر بولۇپ كەلدى. ئەگەردە ئەرلەر ئاشۇنداق تاسادىپىي يۇقىرى كۆتۈرۈلمەكچى بولسا، يالغۇز ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى ئەركەكلىكىگە تايىنىش بىلەن ئىش پۈتمەيدۇ، ئاز دېگەندە ئۇ ئىتتقا ئايلانمىسا بولمايدۇ.

بۇ، «4 ـ ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىن، ئاياللار ئازادلىقى تەشەببۇس قىلىنغاندىن بۇيانقى نەتىجە. بىراق، بىز دائىم خىزمەتچى ئاياللارنىڭ زارلىنىپ ناله قىلىۋاتقانلىقىنى، ئوبزورچىلارنىڭ يېڭىچە ئاياللارنى مەسخىرە قىلىۋاتقانلىقىنى دائىم ئاڭلاۋاتىمىز. ئۇلارنىڭ ھۇجرىدىن چىقىپ جەمئىيەتكە ئاتلىنىشىمۇ ئەمەلىيەتتە كۆپچىلىكنىڭ پاراڭ ـ چاقچاقلىرى ۋە مۇلاھىزىلىرى ئۈچۈن يېڭى ماتېرىيال بولۇپ قالدى.

بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇلار جەمئىيەتكە چىققان بولسىمۇ، يەنىلا باشقىلارنىڭ «بېقىش» غا تايانغانلىقىدىن ئىبارەت؛ باشقىلار «باقىدىكەن»، باشقىلارنىڭ كوت ـ كوت سۆزلىرىنى ئاڭلايدىغان گەپ، ھەتتا خارلىنىشقىمۇ ئۇچرايدىغان گەپ. كۆڭفۇزنىڭ كوت ـ كوت سۆزلىرىگە قارايدىغان بولساقلا، ئۇنىڭ كوت ـ كوت قىلىشى «بېقىش» ئۈچۈن «قىيىن» كۇنگە قالغانلىقىدىن، «يېقىنچىلىق» قىلسىمۇ، «يىراقلىشىپ» كەتسىمۇ، ئانچە ئەپلەشمىگەنلىكىدىن بولغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. بۇ ھازىرقى ۋاقىتتىكى ئەركەك نوچىلارنىڭ ئومۇمىي پىغانى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ؛ ئاياللارنىڭ

ئومۇمىي ئاھۇ زارى بولۇپمۇ ھېسابلىنىدۇ. بۇ پىغان ۋە ئاھۇ زار تاكى «بېقىش» بىلەن «باقتۇرۇش» نىڭ چەك ـ چېگرىسى يوقىتىلمىغۇچە يوقالمايدۇ.

ئىسلاھ قىلىنمىغان بۇ جەمئىيەتتە بارلىق يەككە ـ يېگانە يېڭى پەتىۋالارنىڭ ھەممىسى بىر ۋېۋىسكىدىنلا ئىبارەت، ئەمەلىيەتتە ئالدىنقىسىدىن ھېچقانداق پەرقلەنمەيدۇ. بىر قۇشنى قەپەسكە سولاپ قويغان ياكى قوندۇرۇپ قويغاندا، ئۇنىڭ ئورنى ئۆزگەرگەندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ ئوخشاشلا باشقىلارنىڭ ئويۇنچۇقى سۈپىتىدە قېلىۋېرىدۇ، بىر يۈتۈم سۇ ئىچىش، بىر دان چوقۇشنىمۇ باشقىلارنىڭ ئەمرى بويىچە قىلىدىغان گەپ. «ئالماڭ-نىڭ بەرمىكى بار» دېگەن ماقال بار، بۇ ئەنە شۇ مەنىنى بىلدۈرىدۇ. دېمەك، بارلىق ئاياللار، مۇبادا ئەرلەر بىلەن تەڭ ـ باراۋەر ئىقتىسادىي ھوقۇققا ئىگە بولمىغۇچە، ھەرقانداق چىرايلىق نامغا ئىگە بولسىمۇ، بىر قۇرۇق گەپ بولۇپ قالىدۇ، ئەر ـ ئاياللار ئەلۋەتتە فىزىئولوگىيىلىك ۋە پسىخىك جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ؛ جىنسداشلار ئىچىدىمۇ ئۆزئارا بەزى پەرقلەرنىڭ بولۇشىدىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئورنى باراۋەر بولۇشى كېرەك. باراۋەر ئورۇن بولغاندىلا، ئاندىن ھەقىقىي ئاياللار بىلەن ھەقىقىي ئەرلەر بولىدۇ. ئاندىن مۇڭ ـ پىغان ھەم ئاھۇ زارنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

ھەقىقىي ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى كۈرەش قىلىش كېرەك. ئەمما، مەن ئاياللارمۇ ئەرلەرگە ئوخشاش قولىغا قورال ئېلىشى كېرەك ياكى ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرىغا بىر ئەمچىكىنىلا ئېمىتىپ، قالغىنىنى ئەرلەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلەپ قويۇشى كېرەك، دېمەكچى ئەمەسمەن. مېنىڭچە، كۆز ئالدىدىكى ۋاقىتلىق ئورۇنغا شۇكۇر قىلىپ كەتمەسلىك كېرەك، ئىدىيىنىڭ ئازادلىقى، ئىقتىساد

قاتارلىقلار ئۇچۇن ئۇزلۇكسىز كۈرەش قىلىشى كېرەك. جەمئىيەت ئازاد بولسا، ئۆزىمۇ ئازاد بولىدۇ. ئەمما، تەبىئىيكى، ھازىر ساقلىنىۋاتقان، ئاياللارغىلا قارىتىلغان ئاسارەتنى ئېلىپ تاشلاش ئۇچۇن كۈرەش قىلىشمۇ زۆرۈر.

مەن ئاياللار مەسىلىسىنى تەتقىق قىلمىغانمەن، مېنىڭ بىر-نەچچە ئېغىز سۆز قىلىشىم زۆرۈر بولغانكەن، مانا شۇنچىلىك قۇرۇق گەپ قىلىپ قويدۇم.

10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى

ئوت[385]

پرومىتئوس[386] ئىنسانىيەتكە ئوت ئوغرىلاپ بېرىپ تەقدىرىنىڭ پەرھىزىگە خىلاپلىق قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن دوزاخقا تاشلانغانىكەنمىش. ئەمما، ياغاچتىن ئوت چىقارغان سۈي رېنىسى بولسا ئوغرىلىق قىلىش جىنايىتىنى ئۆتكۈزمىگەن بولسا كېرەك، مۇقەددەس خۇسۇسىي مۇلۇككە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بولسا كېرەك، ئەينى ۋاقىتلاردا دەل ـ دەرەخلەر تېخى ئىگىسىز — ئومۇمىنىڭ مۇلكى ئىدى. ۋەھالەنكى سۈي رېنىسىمۇ[387] ئەستىن چىقىرىپ قويۇلدى. ھازىرقى زامانغا كەلگەندە، جۇڭگولۇقنىڭ سۈي رېنىسىغا سېغىنىپ ياغ پۇراتقانلىقى ئەمەس، بەلكى ئوت ئىلاھى بۇدساتۇا[388] غىلا سېغىنىپ ياغ پۇراتقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

ئوت ئىلاھى بۇدساتۇا ئوت قويۇپ بېرىشنىلا بىلىپ، چىراغ ياندۇرۇشنى بىلمىگەن. ئوت كۆيۈۋاتقانلىكى يەردە ئۇنىڭ ھەسسىسى بار، شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپچىلىك ئۇنىڭغا سېغىنىپ ياغ پۈرتىپ، ئۇنىڭدىن كۆلپەتنى جىق ياغدۇرماسلىقنى تىلەيدۇ. ئەگەر ئۇ كۆلپەت ياغدۇرمايدىغان بولسا، ئۇنىڭغا سېغىنىپ ياغ پۈرتىشنىڭ ھاجىتىمۇ بولمىسا كېرەك، بۇنى ئويلاپ بېقىڭلار؟

چىراغ يېقىش بەك ئاددىي ئىش. قەدىمكى زامانىدىن تا بۈگۈنكى كۈنگىچە داڭقى بارلاردىن چىراغ ياندۇرۇش ئارقىلىق نام چىقارغانلار ئاڭلىنىپ باقمىغان، گەرچە ئىنسانىيەتنىڭ سۈي رېنىسىدىن ئوت يېقىشنى ئۆگىنىۋالغىنىغا 5000 — 6000 يىل

بولۇپ قالغان بولسىمۇ، ئوت قويۇپ بېرىش بولسا ئۇنداق ئەمەس. چىن شىخۇاڭ[389] ئوت قويۇپ كىتابلارنى كۆيدۈرۈۋەتكەن بولسىمۇ، ئادەملەرنى كۆيدۈرمىدى؛ شاڭ يۈ[390] گۇەننېيگە كىرىپ پۇقرالارنىڭ ئۆيى ـ قورۇسىنى كۆيدۈرمەي، ئافاڭگۇڭ ساريېسىنى كۆيدۈرگەنىدى (؟ — تەكشۈرۈپ ئېنىقلاشقا تېگىشلىك) ... رېمنىڭ بىر پادىشاھى[391] بولسا ئوت قويۇپ پۇقرالارنى كۆيدۈرۈپ تاشلىغان؛ ئوتتۇرا ئەسىردە پراۋوسلاۋىيە دىنىنىڭ مۇخلىسلىرى يات دىندىكىلەرنى ئوتۇن ئورنىدا كۆيدۈرگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارىلاپ ياغمۇ چاچقانىدى. ھازىرقى زامانىدىكى گىتلېر[392] بولسا بىر جانلىق دەلىل. ئۇنىڭغا ئاتاپ ياغ پۈرتىلمىسا قانداق بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى زامان تەدرىجىي تەرەققىي قىلىۋاتقان زامان، ئوت ئىلاھى بۇدساتۇانىڭ ئەۋلادلىرىمۇ ئەجدادلىرىدىن ئېشىپ چۈشمىسە بولامدۇ[393]؟

مەسىلەن ئالايلۇق، ئېلېكتر بولمىغان جايلاردا، پۇقرالار مىللىي مال يىلى دېگەنلەر بىلەن كارى بولماي، چەت ئەل مېلى بولغان كىرسىندىن بىرئاز سېتىۋېلىپ ئاخشىمى ياندۇرىدۇ: شۇنچە خىرە يانغان چىراغ دېرىزىنىڭ قەغىزىگە چۈشسە تولىمۇ قاملاشمىغانلىق بولىدۇ! چىراغنى ئۇنداق ياندۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنمايدۇ! رۇخسەت قىلىنمايدۇ! سەلەر يورۇقلۇقنى كېرەك قىلىدىغان بولساڭلار، «كىرسىننى بۇنداق ئىسراپ قىلىش» ئىگىلار جەزمەن چەكلىنىدۇ! كىرسىننى ئېتىزلارغا ئاپىرىپ، پۇركۇگۇچكە قاچىلاپ گۇركىرتىپ پۇركۇش كېرەك... شۇنىڭ بىلەن بىر مەيدان ئۇلۇغ ئوت پەيدا بولۇپ بىرنەچچە ئون چاقىرىم يەرگە تۇتىشىپ، شال، دەل ـ دەرەخلەر ۋە ئۆي ـ قورۇلارنى بولۇپمۇ كەپىلەرنى بىردەمدىلا كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىپ تاشلايدۇ. بۇنىڭغىمۇ قانائەت قىلمىغاندا، ئوت تۇتاشتۇرغۇچ بومبا، فوسفور بومبىلارنى ئايروپىلاندىن تاشلاشقا توغرا كېلىدۇ؛ شۇ چاغدا يانغان ئوت شاڭخەيدە

28 ـ يانۋار كۈنى لاۋۇلدىغان ئۇلۇغ ئوتتەك بىرنەچچە كىچە ـ كۈندۈز كۆيىدۇ. ئەنە شۇ ئوتلا ئۇلۇغ يورۇق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئوت ئىلاھى بۇدساتۋانىڭ ھەيۋىسى ئەنە شۇنداق. بۇ ئېغىزغا ئېلىنسا، ئۇ بۇنى ئېتىراپ قىلمايدۇ: ئېيتىلىشچە، ئوت ئىلاھى بۇدساتۋا ئەسلىدە بەندىلىرىنى ئاسرايدىكەنمىش، ئوت ئاپىتىگە كەلسەك، بۇنى پەخەس بولمىغانلىق ياكى زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىپ، ئوت قويۇپ بۇلاڭچىلىق قىلغانلىق، دەپ بەندىلىرىگە ئارتىدىكەن.

كىم بىلىدۇ؟ ئەزەلدىن بېرى ئوت قويغان داڭدارلار ھەمىشە مۇشۇنداق دەپ كەلدى، بۇنىڭغا كىشىلەرنىڭ ئىشىنىۋېرىشمۇ ناتايىن.

بىز چىراغ يانۇرۇشنىڭ ئاددىي ئىش ئىكەنلىكىنى، ئوت قويۇپ بېرىشنىڭ ھەيۋەتلىك ئىش ئىكەنلىكىنىلا كۆردۇق، شۇڭا چىراغ يانۇرۇش مەنئى قىلىنىپ، ئوت قويۇپ بېرىش، سېغىنىپ ياغ پۈرتىشقا ئەرزىيدىغان ئىش بولۇپ قالدى. خاگېنبېك (Hagenbeck) سېركچىلەر ئۆمىكى[394] نى كۆرمىدىڭمۇ: ئۇلارنىڭ ئېكىن كالىلىرىنى سويۇپ يولۋاسقا يېدۈرۈشى، ئەسلىدە مۇشۇ يىللاردىكى «دەۋر روھى» بولىدىكەن.

11 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى

ياغاچ ئويما رەسىملەرنى بېسىش ھەققىدە[395]

ماسېرېئىل چاتما رەسىملىرىدىن تۆت خىلى[396] نەشر قىلىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا گېزىتىلەردە خىلمۇ خىل تەنقىدلەر بېسىلدى. بۇ، گۈزەل سەنئەت كىتابلىرى نەشر قىلىنغاندىن بۇيان ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان تەنتەنىلىك ھالەت، دېمەك، بۇنىڭدىن كىتابخانلارنىڭ بۇ كىتابقا ئىنتايىن دىققەت ـ ئېتىبارىنى بۆلگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئەمما، غۇلغۇلىلارنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بۇلتۇرقى بىلەن ئوخشاشمايدۇ؛ بۇلتۇر گەپ چاتما رەسىم گۈزەل سەنئەت ھېسابلىنامدۇ، يوق؟ دېگەن مەسىلە ئۇستىدە بولغانىدى، ھازىرقى گەپ بۇ رەسىملەرنى كۆرگەندە چۈشىنىش قىيىنمۇ، ئاسان؟ دېگەن مەسىلە ئۇستىدە بولۇپ قالدى.

غۇلغۇلىنىڭ مەتبۇئات ساھەسىدە ئېلىپ بېرىلىشى ئوبزورچىلار ساھەسىدىكىدەك تېز بولمىدى. ئەمەلىيەتتە ماسېرېئىل ئويما رەسىملىرىنىڭ مەتبەئىدە بېسىلىشى يەنە چاتما رەسىمنى بەدىئىي سەنئەت قاتارىغا كىرگۈزۈشكە بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقتا. ھازىر جەمئىيەتتە خىلمۇ خىل كىتابخانلار قاتلىمى بار، مەتبۇئات بۇيۇملىرىنىڭ خىلمۇ خىل بولۇشىمۇ تەبىئىي. بۇ تۆت خىل رەسىم ئوقۇمۇشلۇقلار قاتلىمى ئۇچۇن نەشر قىلىنغانىدى. لېكىن، نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭ نۇرغۇن يەرلىرىنى چۈشەنگىلى بولمايدۇ؛ مېنىڭچە، كەچۈرمىشلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىدىن بولغان. ھەممىسى جۈڭگولۇق بولغان بىلەن، ئايروپىلاننىڭ ۋەتەننى قۇتقۇزۇشىنى

ياكى «تۇخۇم تۇغۇشى»نى كۆرگەنلەر بولسا، بۇ نەرسىلەرنى بىر كۆرۈش بىلەنلا چۈشىنىپ كېتەلەيدۇ. ئەمما، بۇنداق تەنتەنىلىك ئۇچۇشنى كۆرۈپ باقمىغانلار، ئۇنى لەگلەك ياكى يىڭناغۇچ دەپ ھېسابلىشى مۇمكىن.

ئۆزىنى جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئە تەھرىرلىتى دەپ ئاتىۋالغان، ئەمەلىيەتتە ئىسمىنى يوشۇرغۇچىلار تۈزگەن «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئەسى»[397] ئۆزىنىڭ ئاتالمىش «نەزەر سېلىش»ىدا، مېنىڭ ئېلان قىلغان «چاتما رەسىم»نى ئاقلايمەن» دېگەن ماقالەم ئۈستىدە توختىلىپ: بۇ ماقالە چاتما رەسىمنىڭ قىممىتى سۈژېن ئېپىندىگە بىلدۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما «گېرمانىيىنىڭ ئويما رەسىملىرىگە ئوخشاش ئاشۇ خىلدىكى سەنئەت ئەسەرلىرى ئىختىيارسىز ھالدا جۇڭگوغا كۆچۈپ كېلىنگەندە، ئادەتتىكى ئاما چۈشىنەلمەدۇ، يوق، يەنى ئامىباب سەنئەت بولالامدۇ، يوق دېگەن مەسىلىگە سەل قارالغان ھەمدە بۇنداق چۈشەندۈرۈشنىڭ ئامىبابلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي تېمىسىغا نىسبەتەن بېۋاستە ئەھمىيىتى يوق» دېدى. بۇ «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئەسى»نى تەھرىرلىيەلەيدىغان مۇتەخەسسىسلەردىن باشقىلار ئاغزىدىن چىقىرالمايدىغان چىرايلىق سۆز بولدى، چۈنكى مېنىڭ «گېرمانىيە ئويما رەسىملىرىنى جۇڭگوغا كۆچۈرۈپ كەلگەندە، ئادەتتىكى ئاما چۈشىنەلمەدۇ، يوق» دېگەن مەسىلىنى مۇھاكىمە قىلغۇم «يوق»؛ مېنىڭ قۇۋۋەتلەيدىغىنىم چاتما رەسىملەرنى سەنئەت ھېسابلىغىلى بولىدىغانلىقى؛ مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم: شاگىرتلار بولمىغۇر گەپ ـ سۆزلەر بىلەن قايمۇقۇپ يۈرمەسۇن، ئۇلار ئىجاد قىلىشقا جۈرئەت قىلالايدىغان بولسۇن ھەمدە شۇنىڭ بىلەن ئامىباب ئەسەرلەر تەدرىجىي پەيدا بولسۇن، دېگەندىن ئىبارەت. ئەگەر مەن ھەقىقەتەن ھېلىقى مۇھەررىر ئارزۇ قىلغاندەك «مەقسەتلىك» ھالدا

گېرمانىيە ئويما رەسىملىرىنى جۇڭگونىڭ ئامىباب سەنئىتىمۇ، ئەمەسمۇ دېگەن بولسام، ئۇ ھالدا مەن ئاز دېگەندە «ئىقتىدارسىز» لار قاتارىغا قوشۇلۇپ كەتكەن بولاتتىم.

ئەمما، «گېرمانىيىنىڭ ئويما رەسىملىرىگە ئوخشاش بەدئىي ئەسەرلەر جۇڭگوغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەندە، ئادەتتىكى ئاما چۈشىنەلمەدۇ، يوق؟» دەپ سورالسا، ئۇ ھالدا مەنمۇ: «تىك تۇرۇش تەرەپدارلىرى[398]، كېلەچەك تەرەپدارلىرى[399] نىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ ئەسەرلىرى بولمىسلا، ئېھتىمال بىرئاز چۈشىنۈالغىلى بولسا كېرەك» دەپ جاۋاب بېرەلەيمەن. ئۇنىڭدىن «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئەسى»نى ئوقۇغاندىكىدىن كۆپ نەرسىلەرنى چۈشىنۈالغىلى بولار، «شىخۇ كۆلىنىڭ 10 مەنزىرىسى»نى كۆرگەندە ھاسىل قىلىدىغان چۈشەنچىدىن ئاز بولۇپ قالماس. ئۈرپ ـ ئادەت جەھەتتە، ئۆزئارا ئوخشاشماسلىقلار بولىدۇ، شۇڭا ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى ئەلۋەتتە تازا چۈشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئادەم، قورۇ ـ جاي، دەل ـ دەرەخ ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ كەتكىلى بولىدۇ، ئەلۋەتتە. شاڭخەيگە كېلىپ، كەتكەنلەر رەسىمدىكى ئېلېكتر، تراللېبۇس، زاۋۇتلارنى چۈشىنىدۇ. بولۇپمۇ بىرلەشتۇرۇپ سىزىلغان ۋەقەلىك سۈرەتلەرنى چۈشىنۈالماق، ئەستە ساقلىماق ئاسان. قەدىمكى زامانىدىكى ئېسىلزادىلەر: خوتۇن كىشى ۋە چاكىنا ئادەملەر رەسىم كۆرسە، بۇنىڭدىكى قانداق ۋەقە، دەپ جەزمەن سورايدۇ، بۇ ھەقىقەتەن بىر كۇلكىلىك ئىش، دېگەنىكەن. جۇڭگودىكى ئېسىلزادىلەر بىلەن ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ پەرقى مانا مۇشۇ يەردە: ئېسىلزادىلەر تولا چاغلاردا ئۆزى ياخشى دەپ ھېسابلىغان رەسىمنىڭ مەزمۇنىنى سۆزلەپ بېرەلمەيدۇ. چاكىنىلار بولسا، مەزمۇنىنى سورىماي قالمايدۇ. بۇ نۇقتىدىن قارىغاندا، چاتما رەسىم ئادەتتىكى ئادەملەرگە ياقىدىغاندەك

قىلىدۇ. ئەمما، مەن «چاتما رەسمنى ئاقلايمەن» دېگەن ماقالەمىدە، ئۇنىڭ سەنئەت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، ئېسىلزادىلەرنىڭ ئۇستۇنلۇكىگە دەخلى يەتكۈزۈپ قويدۇم.

بىراق، بۇ ئوقۇمۇشلۇقلارغىلا قارىتىلغان بولسىمۇ، مېنىڭچە، ماسىرىئىلنىڭ ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ. ھەممىسى ياغاچ ئويما بولغان بىلەن، ئويۇش ئۇسۇلىدا پەرق بولىدۇ، ئىدىيە جەھەتتىمۇ پەرق بولىدۇ، بەزىلىرىگە خەت يېزىپ قويۇلغان، بەزىلىرىگە خەت يېزىلمىغان، شۇڭا بىرنەچچە خىلغا ئايرىپ بېسىشقا توغرا كېلىدۇ، شۇنداق قىلغاندىلا، ھازىرقى چەت ئەل چاتما رەسىملىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولغىلى بولىدۇ. ياغاچ ئويما رەسىملەرنى باسقاندا، چىنىلىققا بىرقەدەر ئاسان يېقىنلاشقىلى، كۆرگۈچىلەرگىمۇ پايدا يەتكۈزگىلى بولىدۇ. مەن ھەمىشە ئويلايمەنكى، ئەڭ بەختسىزلەر جۇڭگونىڭ ياش سەنئەت ئۆگەنگۈچىلىرى بولسا كېرەك، چەت ئەل ئەدەبىياتىنى ئۆگەنگەندە ئەسەرنىڭ ئۆزىنى ئوقۇيالايدۇ. غەرب رەسىملىرىنى سىزىشنى ئۆگەنگەندە بولسا، رەسىمنىڭ ئەسلىنى كۆرەلمەيدۇ. تەبىئىيكى قايتا بېسىلغانلىرى بولىدۇ، لېكىن بىر چوڭ تام رەسىمى ئالتەنچىلىك قىلىپ كىچىكلىتىلگەندە، ئۇنىڭ ئەينى قىياپىتىنى قانداق كۆرۈۋالغىلى بولسۇن؟ ئۇنىڭ چوڭ ـ كىچىك بولۇشىنىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى چوڭ، ئەگەر بىز پىلنى توڭگۇزدەك كىچىك لەتسەك، يولۋاسنى چاشقاندەك قىلىپ كىچىكلەتسەك، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئاشۇنداق جەسۇرانىلىق ھەيۋىسىنى كىشىلەرگە قانداقمۇ ھېس قىلدۇرالايمىز. ياغاچ ئويمىدا فېلىيەتونلار كۆپ بولىدۇ، شۇڭا قايتا ئويغاندا، ئەسلىدىكى چوڭلۇقىدىن ئانچە پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ.

ئەمما بۇ سۆز پەقەت ئادەتتىكى ئوقۇمۇشلۇق كىتابخانلار قاتارىدىكىلەرگىلا قارىتىلغان. ئەگەر ئۇلار ئىچىدە ئىنچىكە ھېس قىلىدىغان، ئىنچىكە تەپەككۇر قىلىدىغان ياش ئوقۇرمەنلەر بولسا، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنچىكە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىپادە شەكلىنى تاپالايدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنچىكە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىپادە شەكلىنى تاپالايدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنچىكە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىپادە شەكلىنى تاپالايدۇ.

لىمىغا تونۇشتۇرۇش ئۇستىدىلا بولۇۋاتىدۇ، ئەگەر ياش سەنئەتئۆگەنگۈچىلەر نەزەردە تۇتۇلىدىغان بولسا، سېنكېنغا ئېلىپ قايتا باسقاندىمۇ تەلەپكە يەتمەيدۇ. سىزىقى بەك ئىنچىكە رەسىملەر سېنكېنغا ئالغاندا ئاسان يوقىلىپ كېتىدۇ، سىزىقلىرى توم بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ كىسلاتاغا چىلىنىش ۋاقتىنىڭ ئۇزۇن ـ قىسقىلقى ئوخشاش بولمايدۇ، قىسقا ۋاقىت چىلانسا سىزىقى بەك توم بولۇپ چىقىدۇ، ئۇزۇن ۋاقىت چىلانسا، سىزىقى بەك ئىنچىكە بولۇپ چىقىدۇ، جۇڭگودا سېنكېنى لايىقىدا ياساپ چىقىرالايدىغان ماھىر ئۇستىكارلار تېخى ناھايىتى ئاز. ئەستايىدىل بولۇش ئۈچۈن ئەينەك بەن ئىشلىتىشكىلا توغرا كېلىدۇ، مەن «سېمېنت رەسىملىرى»[400] دىن 250 نۇسخا باستۇرغاندا، بۇ ئۇسۇل جۇڭگودا بىرىنچى قېتىم تەجرىبە قىلىنغان بولدى. شى جېسۇن ئەپەندىنىڭ «ئۇلۇغ كەچلىك گېزىتى» نىڭ قوشۇمچە سانىدىكى «مەشئەل» دە: «بۇنىڭ خۇددى لۇشۈن ئەپەندى باستۇرغان كوللو نۇسخىسىدىكى ياغاچ ئويما رەسىملىرىدەك شەخسلەر باستۇرغان سېپتا نۇسخىسىغا ئوخشاش، ئاز ئۇچرايدىغان كىتاب نۇسخىسى بولۇپ قېلىشىمۇ ئېھتىمال»[401] دېگەنلىكى مانا مۇشۇ ئىشقا قارىتىلغان مەسخىرە. مەن يەنە بىر ياشنىڭ بۇ «ئاز ئۇچرايدىغان كىتاب»نى كۆرۈپ: بۇنىڭ تىراژى ئاران 250 نۇسخا بېسىلدى دەپ يېزىلىپتۇ، بۇ ئادەمنى ئالدىغانلىق، چوقۇم ناھايىتى كۆپ بېسىلغان بولسا كېرەك، كۆپ بېسىپ ئاز مەلۇم قىلىش ئارقىلىق بۇ كىتابنىڭ باھاسىنى ئۆستۇرۇشمەكچى، دېگەنلىكىنى ئۆز قۇلىقىم بىلەن ئاڭلاپ قالدىم.

ئۇلارنىڭ ئۆزى «شەخسلەرنىڭ سېپتا بېسىلغان نۇسخىسى»غا ئوخشاش كۆلكىلىك ئىش قىلمىغان، بۇ مەسخىرە ۋە ھاقارەتلەرنىڭ ھەممىسى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. مەن پەقەت سەنئەت ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ ئۆزىنى ئىپادىلەشتە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىپادە شەكلىنى تاپالايدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنچىكە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىپادە شەكلىنى تاپالايدۇ. ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنچىكە ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتە ئۆزىگە ماس كېلىدىغان ئىپادە شەكلىنى تاپالايدۇ.



گۈچلەرنى ئىشەنچلىكرەك بولغان ياغاچ ئويمىنىڭ ئەسلىي باسما نۇسخىسى بىلەن تەمىنلەشنىلا مەقسەت قىلىپ، رەسمىنى ئەينەك بەن قىلىپ ياساتقۇزغانىدىم، ئەمما بۇنداق بەننى ياسىغاندا، ھەربىر قېتىم ياسالغان بەن بىلەن ئاران 300 نۇسخا باسقىلى بولىدىكەن، كۆپ بېسىش ئۈچۈن يەنە قايتىدىن بەن ياساشقا توغرا كېلىدىكەن. ئەگەر ھەر قېتىمدا ياسالغان بەن بىلەن بىر ۋاراق باسساڭمۇ، 300 ۋاراق باسساڭمۇ، ئۇنىڭ بېسىش سوممىسى ئوخشاشلا ئۈچ يۈەن بولىدىكەن. 300 ۋاراقتىن 600 ۋاراققىچە باسقاندا، 6 يۈەن كېتىدىكەن، 900 ۋاراققا 9 يۈەن پۇل كېتىدىكەن، بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە قەغەز راسخوتىمۇ قوشۇلىدىكەن. ئەگەر چوڭ نەشرىيات ئىدارىلىرىدە، ھۆكۈمەت باسمىخانىلىرىدا بولسىغۇ، 12 مىڭ نۇسخا بېسىشمۇ ئەسلىدە ناھايىتى ئاسانغا چۈشەتتى، ئەمما مەن پەقەت بىر «شەخس» بولغانلىقىم ئۈچۈن، شۇنداق بولدى، خالاس؛ ئۇ بازىرى ئىتتىك كىتاب بولمىغان تۇرسا، ئۇنى سېتىپ باسقاندا، ئەلۋەتتە مالىيە جەھەتتىن چەكلىمىگە ئۇچرىشىم تۇرغان گەپ. شۇڭا، بىرلا قېتىم باستۇرغانىدىم. ئەمما، بەختكە يارىشا، باستۇرغىنىم تۈگەي دەپ قالدى، بۇنىڭدىن باشقىلارنىڭ بۇنى كۆرگەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ؛ ئادەتتىكى كىتابخانلارغا كەلسەك، ئۇلار ئۈچۈن ئاللىقاچان سېنكىنغا ئېلىنغان نۇسخىسى تەرجىمە قىلىنغان «سېمېنت»قا قىستۇرما قىلىپ كىرگۈزۈلدى، ئەمما بۇنىڭدىن مۇھەررىر ھەم قوشۇمچە تەنقىدچىلەرنىڭ خەۋىرى يوق.

ئادەم سۈرلۈكرەك بولمىسا، ياشلارغا يېتەكچىلىك قىلىشنىمۇ چاقچاققا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ، ئەمما ئاران 10 نەچچە پارچە رەسىم باستۇرۇپ، ئۇنى بىرنەچچە قېتىم ئەستايىدىل ئويلانغانلارمۇ بار، بىراق ئۆزى ئارتۇقچە گەپ قىلمىدى. مېنىڭ بۇ قېتىم بۇنى يېزىپ چىقىشىم، ياش سەنئەت ئۆگەنگۈچىلەرگە كوللو·بەننىڭ بىر بەنى

بىلەن ئاران 300 نۇسخا باسقىلى بولىدىغانلىقىنى، بۇ بەن ياساش جەھەتتىكى ئاددىي ساۋات ئىكەنلىكىنى، ئەتەي ئاز ئۇچرايدىغان كىتاب پەيدا قىلماقچى ئەمەسلىكىمنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ھەمدە يوقىلاڭ ئىشقا ئامراق بىر تالاي «شەخس»لەر مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن ئېيتىلغان سۆزلەر بىلەن ئالدىنىپ قالمىسۇن، كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى «سېپتا بېسىلغان نۇسخىسى»نى ئىشلەشكە كىرىشىپ كەتمىسۇن، دېگەن ئۈمىدتىمەن.

10 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى

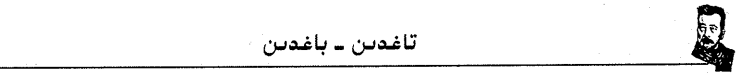

«ياغاچ ئويما رەسمنى ئىجاد قىلىش ئۇسۇلى» غا كىرىش سۆز[402]

مەيلى غەربتە ياكى شەرقتە بولسۇن، ياغاچ ئويما رەسىملىك بەنى بولسىلا، ئۇنىڭدا ئەزەلدىن سىزىدىغانلار سىزىشنىلا، ئويىدىغانلار ئويۇشنىلا، باسىدىغانلار بېسىشنىلا بىلىدۇ. بۇ جۈڭگودا ئەڭ بۇرۇن قوللىنىلىپ، قائىدە بويىچە ئېيتقاندا، خېلى بۇرۇن زەئىپلىشىپ كەتكەن ئۇسۇل؛ چاڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇي زاماىنىسىدا، ئەنگلىيىلىك فرېيېر (Fryer)[403] تۇزۇپ باستۇرغان «شەيئىلەر ھەققىدىكى مۇھاكىمىلەر توپلىمى»نىڭ قىستۇرما رەسىملىرىنى جۈڭگونىڭ ئويمىچى ئىشچىلىرى ئويۇپ كېتەلەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى، سېپتا بولغانلىرىغا ئەنگلىيىدىن رەسىملىك سېنكا توشۇپ كېلىشكە توغرا كېلەتتى. مانا بۇ ئاتالمىش «كەسمە ياغاچ ئويما»[404] يەنى «قايتا ئىشلىنىدىغان ياغاچ ئويما» بولۇپ، ئۇ، ھىندىستانلىقلار ئۈچۈن تۇزۇلگەن ئىنگلىزچە ئوقۇش كىتابلىرىدا، كېيىن جۈڭگولۇقلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن ئىنگلىزچە ئوقۇش كىتابلىرىدا ئىشلىتىلگەن قىستۇرما رەسىملەر بىلەن بىرخىل رەسىملەر ئىدى. شۇ چاغلاردا مەن تېخى بىر سەبىي بالا ئىدىم، بۇ رەسىملەرنى كۆرۈپ، ئۇنىڭ ئېسىل ھۈنىرى ۋە جانلىقلىقىدىن ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ كېتىپ، ئۇنى خۇددى گۆھەر تېپىۋالغاندەك ئەتىۋارلىغانىدىم. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، غەرب ئەللىرىدە، يەنە رەسساملار بىۋاستە ياساپ چىقىدىغان بىرخىل ئويما رەسىم، يەنى ئەسلىي رەسىمنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭدا ياغاچ تاختاي

ئىشلىتىلىپ، «ئىجادىي ياغاچ ئويما» دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى، ئۇ سەنئەتكارلارنىڭ بىۋاستە ئىجادىيىتى بولۇپ، باشقىدىن ئويمىچى ۋە مەتبۇئاتچى تەلەپ قىلمايدىغانلىقىنى بىلگەنىدىم. ھازىر بىزنىڭ تونۇشتۇرماقچى بولغىنىمىز ئەنە شۇ خىلدىكى رەسىملەردۇر.

نېمە ئۈچۈن تونۇشتۇرۇلىدۇ؟ مېنىڭ شەخسىي پىكرىم مۇنداق: بىرىنچىدىن، ئۇنى تاماشا قىلغىلى بولىدۇ. تاماشا دېسەك، ئەلۋەتتە بىرئاز دۇرۇس بولماس، لېكىن بىز بەك ئۇزاق ۋاقىت كىتاب ۋاراقلاپ، خەت يازغىنىمىزدا، كۆزلىرىمىزنى دەم ئالدۇرماي بولمايدۇ، ئادەتتە دېرىزىدىن سىرتتىكى ئاسمانغا بىر ھازا قاراپ تۇرۇپ كېتىمىز. ئەگەر تامغا بىرەر پارچە رەسىم ئېسىپ قويۇلغان بولسا، تېخىمۇ ياخشى ئەمەسمۇ؟ مەشھۇر رەسىمگە ئىگە بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە كىشىلەر، ئەلۋەتتە بۇنىڭغا ئانچە چىڭقىلىپ كەتمەيدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا، كىچىكلىتىپ قايتا ئىشلەنگەن بىر پارچە نەرسىدىن ئەسلىي نۇسخىدىكى ياغاچ ئويما ئەلا، ئۇنىڭدا چىنلىق يوقالمايدۇ ھەم ئۇنىڭ بىلەن چىقىمنى تېجەپ قالغىلى بولىدۇ. ئەلۋەتتە، بەزىلەر: «ھازىرقى سىپايىلىكى بىلەن ئەلدە پۇت تىرەپ تۇرماقچى بولۇۋاتقانلار بار»[405] دەپ ئەيىبلەشلىرىمۇ مۇمكىن، ئەمما ئۇنى «قەدىمىي سىپايىلىك» بىلەن سېلىشتۇرغاندا، «قەدىمكىسى» بىلەن «ھازىرقىسى» دېگەن پەرق پەيدا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

ئىككىنچىدىن، ئۇنى ئىشلەش ئاددىي. ھازىر ئالتۇننىڭ باھاسى ناھايىتى ئۆرلەپ كەتتى، بىر ياش سەنئەت ئۆگەنگۈچى بىر پارچە رەسىم سىزماقچى بولسا، رەسىم سىزىشقا كېتىدىغان رەخت ۋە رەڭ ـ بوياقلار ئۈچۈن بىرمۇنچە پۇل چىقىم قىلىشقا توغرا كېلىدۇ؛ رەسىمنى سىزىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى كۆرگەزمە قىلىشقا بولمىسا، ئۆزىنى ئۆزى كۆرۈشكە تەكلىپ قىلىشتىن باشقا ئامال يوق. ياغاچ ئويما ئۈچۈن بولسا كۆپ چىقىم كەتمەيدۇ. پەقەت



بىرنەچچە پىچاق ئىشقا سېلىنىپ، ياغاچ ئويۇقتىن ـ بۇيۇقتا جىجىلـ
سىلا بولدى، ئۇنى بەك ئاسان دەپ قويغانمۇ بولۇشۇم مۇمكىن،
خۇددى ئادەم رەسىمىنى باسىدىغان ئويما مەتبەئەگە ئوخشاش؛ ئۇنى
ئىجادىيەت دەپ ھېسابلىغىلى بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئاپتورمۇ ئىجا-
دىيەتنىڭ خۇشاللىقىدىن بەھرىمەن بولالايدۇ. بېسىپ چىققاندىن
كېيىن، ئوخشاش ئەسەرنى باشقىلارغا ھەدىيە قىلىشقا بولىدۇ،
شۇنىڭ بىلەن نۇرغۇن كىشىلەر ئوخشاشلا ئىجادىيەتنىڭ ھۇزۇرـ
ىدىن بەھرىمەن بولالايدۇ. قىسقىسى، ئۇ، باشقا ئۇسۇل بىلەن
ئىشلىنىدىغان ئەسەرلەردىن كۆپرەك ئومۇمىيلىققا ئىگە.

ئۇچىنچىدىن، ئۇنىڭ كېرىكى بار، بۇ «تاماشا قىلىش» بىلەن
بىرئاز زىتىتەك تۇرىدۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئۇنداقمۇ ئەمەس، قـ
لىدىغان تاماشىنىڭ قانداق تاماشا ئىكەنلىكىگە قاراش كېرەك،
مىلىتىق دورىسى بىلەن پوجاڭزا ياساپ ئويىنىغىلى بولىدۇ، ئۇنى
كېڭەيتكەندە، ئۇنىڭ بىلەن مىلىتىق ـ زەمبىرەكلەرنىمۇ ياساپ
چىققىلى بولىدۇ. زەمبىرەك بەربىر كېرەك بولىدىغۇ دەيمەن.
ئاندرېيېۋ پۇل تاپسىلا، ھويلىسىغا دۆۋىلەپ قويۇپ تاماشا قىلىدـ
كەنمىش. ياغاچ ئويما ئەسلىدە كىچىك ھاللىق ئائىلىلەرنىڭ سەزـ
ئىتى ئىدى، ئەمما ئۇ ژۇرناللارنى زىننەتلەشكە ئىشلىتىلگەندە
ياكى ئەدەبىيات، ئىلىم ـ پەن كىتابلىرىغا قىستۇرما قىلىنغاندا،
ئۇ كۆپچىلىكنىڭ نەرسىسى بولۇپ قالىدىغانلىقى ھەققىدە ئارتۇق
سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق.

بۇ دەل ھازىرقى زامان جۇڭگوسىغا باب كېلىدىغان بىرخىل
سەنئەت.

ئەمما، تا بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر ياغاچ ئويما ئۇستىدە توختالـ
غان بىرەر كىتابمۇ يوق، مانا مۇشۇ كىتابلا تۇنجى كىتاب بولدى.
گەرچە بۇ سەل ئاددىيراق بولۇپ قالغان بولسىمۇ، كىتابلارغا
ئومۇمىي ئۇقۇم بېرىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن تەرەققىي قىلىدىغانلا



بولسا، ئۇنىڭ يولى ناھايىتى كەڭ. ماتېرىياللىرىمۇ مـول،
ھۈنەر ـ ماھارىتىمۇ مۇكەممەللىشىدۇ. يېڭى ئۇسۇللارنى قوللـ
نىپ، ئۇنىڭغا يەنە جۇڭگونىڭ كونا ئارتۇقچىلىقلىرىنى قوشقاندا،
يەنە بىر يېڭى يولنى ئاچقىلى بولىدىغانلىقىدىن ئۈمىد بار. ئۇ چاغدا
ئاپتورلار ئۆزلىرىنىڭ ماھارىتى ۋە تەسىراتلىرىنى تۆھپە قىلىشلـ
رى مۇمكىن. جۇڭگونىڭ ياغاچ ئويمىچىلىق ساھەسىدىن نۇر چاقـ
نىغۇسى. بۇ كىتاب شۇ مۇناسىۋەت بىلەن گەرچە ئۇچقۇنغا ئايلـ
نىپ قالغاندىمۇ، لېكىن تارىخىي ئەھمىيەتكىمۇ ئىگە بولۇپ
قېلىۋېرىدۇ.

1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى،
لۇشۈن يازدى.

ماقاله يېزىشنىڭ ئېپى[406]

هازىرمۇ خەت يېزىپ مەندىن ماقاله يېزىشنىڭ ئېپىنى سورا-ۋاتقانلار بار.

بىز چامباشچى ئۇستازلارنىڭ شاگىرتلىرىغا چامباشچىلىقنى ئۆگەتكەندە: شاگىرتىم تولۇق ئۆگىنىۋالسا مېنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، ئۆزى پالۋان بولۇۋالارمىكىن، دېگەن ئەندىشە بىلەن هۇنىرىنىڭ بىرەرىنى ئېلىپ قېلىپ، ئۆگىتىپ قويمايدىغانلىقىنى هەمىشە ئاڭ-لاپ تۇرىمىز. ئەمەلىيەتتە، بۇنداق ئىشنى تامامەن يوق دېگىلىمۇ بولمايدۇ، پاك مېڭىنىڭ يى پالۋاننى ئۆلتۈرگەنلىكى[407] بۇنىڭ بىر مىسالى، پاك مېڭىنىڭ دۇنيادىن ئۆتكىنىگە ئۇزۇن بولدى، ئەمما هېلىقىدەك كونا خۇيلار تېخى تامامەن يوقىلىپ كەتكىنى يوق، ئۇنىڭ ئۇستىگە كېيىن يەنە «سەردار بولۇش خۇمارى» قوشۇلدى، مەنسەپ ئىمتىهانى تۈزۈمىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغا-نىغا ئۇزۇن بولغان بولسىمۇ، تا بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر «بىر دىن بىر» بولۇشنى، «ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكىلەر» دىن بولۇشنى تالە-شىش تۈگەپ كەتكىنى يوق. «سەردار بولۇش خۇمارى» بارلارغا يولۇققان ئۇستازلارنىڭمۇ جېنىغا ۋاي. ئۇلار هۇنەرلىرىنى ئۆگە-تىپ بولغاندىن كېيىن، تولا چاغلاردا كىشىلەر تەرىپىدىن ئۇرۇپ يېقىتىلىشتىن خالىي بولالمايدۇ. شۇڭا، يېڭى چامباشچى ئۇستاز-لارمۇ شاگىرتلىرىغا هۇنەر ئۆگەتكەندە، ئۆز ئۇستازلىرىدىن ۋە ئۆز ئالدىدىن ئۆتكەن ئىشلاردىن ساۋاق ئېلىپ، هۇنىرىنىڭ بىرەرىنى، هەتتا ئۇچ ـ تۆتىنى ئېلىپ قالدۇ، شۇنىڭ بىلەن چامباشچىلىقمۇ «ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا قالماي» كېلىۋاتىدۇ.

يەنە، دوختۇر بولغانلارنىڭ مەخپىي رېتسېپى بار، ئاشپەزلەر-نىڭ مەخپىي هۇنىرى بار، پېچىنە ـ پىرەنىك دۇكانلىرىنىڭ يوشۇ-رۇن سىرى بار، ئۇلار ئۆز ئائىلىسىنىڭ كىيىم ـ كېچىكى، يېمەك ـ ئىچمىكىگە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، بۇ سىرنىڭ باش-قىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنى قىزىغا ئۆگەتمەي، كېلىنىگىلا ئۆگىتىدۇ، «مەخپىيەتلىك» — جۇڭگودا ناهايىتى ئومۇميۈزلۈك نەرسە، دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى توغرىسى-دا ئېچىلغان يىغىنلار بولسىمۇ، ئۇنىڭ «مەزمۇنى ئىنتايىن مەخ-پىي» بولۇپ، كۆپچىلىك ئۇنىڭدىن خەۋەردار بولالمايدۇ. ئەمما، ماقاله يېزىشتا بولسا زادى سىر يوق. ئەگەر بولسا، هەربىر يازغۇ-چى چوقۇم ئۆزىنىڭ ئوغلى ۋە نەۋرىلىرىگە ئۆگىتىپ قويغان بولاتى، دېمەك، ئاتا مىراس يازغۇچىلار ناهايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئەلۋەتتە، كىچىكىدىن تارتىپ كىتاب، قەلەم ـ قەغەزلەرنى كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالغاچقا، يازغۇچىلارنىڭ بالىلىرىنىڭ نەزەر دائىرىسى بىرقەدەر كەڭرەك بولسا كېرەك، ئەمما ئۇلارنىڭ ماقاله يازالىشى ناتايىن. گويا ۋەسىيەتنامىلەر ياكى مۇهەببەت مەكتۇپلىرى ئىچى-دىن، ئاللىقانداق بىرەر مەخپىي ئۇسۇل ئۆگەنگىلى بولىدىغاندەك، هازىرقى گېزىت ـ ژۇرناللاردا «ئاتا ـ بالا يازغۇچى»، «ئەر ـ خوتۇن يازغۇچى» دېگەنگە ئوخشاش نامىلارنى دائىم ئۇچرىتىپ تۇرى-مىز، بۇ ئەمەلىيەتتە يەنىلا ئادەمنىڭ غىدىقىنى كەلتۈرىدىغان ئىش-نى قىزىقچىلىق دەپ بىلىپ، سەردارغا ۋاپاسىزلىق قىلىش بەدىلى-گە ئەمەلدار بولۇشتەك مۇناسىۋەتنى ماقاله يېزىشقا سۆرەپ كەلگەنلىك.

ئۇنداق بولسا، ماقاله يېزىشنىڭ قىلچە مەخپىي ئېپى — سىرى يوقمۇ؟ ئۇنداقمۇ ئەمەس. قەدىمكى يېزىق تىلى بىلەن ماقاله يېزىشنىڭ ئېپى هەققىده بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىلغانىدىم[408]، پۈتۈن ماقالىده سۆزلەنگەنلەرنىڭ هەممىسىنىڭ مەنبەسى بار، ئەمما

قەدىمكى زاماندىكىلەرنىڭ تەييار ماقالىسى ئەمەس؛ دېمەك، پۈتۈن ماقالىنى ئۆزۈم يازغان بىلەن، تامامەن ئۆزۈم يازغاندەك تۇرمايدۇ، ئەمەلىيەتتە ئۆزۈممۇ ھېچنېمە دېمىگەندەك قىلىمەن؛ دېمەك، «ھەممە ئىش سەۋەبلىك بولىدۇ»، «تەكشۈرسەڭ دەلىل ـ ئىسپاتى يوق» دېگەندەك بىر ئىش بولغان بولسا كېرەك. دېمەك، مۇشۇنداق بولغاندا «چوڭ گۇناھ سادىر قىلىپ قويۇشتىن ساقلانغىلى بولسا كېرەك»[409]، دەرۋەقە، قىسقىسى، ماقالىنى «بۇگۈن ھاۋا، ھا-ھا-ھا...» دەپ يېزىپ چىقىشلا كۇپايە، خالاس.

بۇ مەزمۇن ئۇستىدە توختالغانلىق. ئىستىلىستىكىغا كەلسەك، بۇنىڭدىمۇ بىرئاز سىر بار: بىرىنچىدىن، تۇتۇق بولۇشى، ئىككىنچىدىن، چۈشەنمەك قىيىن بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ ئۇسۇلى، جۈملىلەرنى قىسقارتىش، چۈشەنمەك قىيىن بولغان خەتلەرنى كۆپ ئىشلىتىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن ئالايلۇق، ماقالە يېزىپ چىن سۈلالىسى زامانىدىكى ۋەقەلەر ئۇستىدە توختالغاندا، «چىن شىخۇاڭ شۇنداق قىلىپ كىتاب كۆيدۈرگىلى تۇردى» دەپ يازغاندا، ئۇ بىر ياخشى ماقالە ھېسابلانمايدۇ، ئۇنى تەرجىمە قىلىپ، بىر كۆرۈپلا چۈشىنەلمەيدىغان قىلىپ قويغاندىلا، ئاندىن ياخشى ماقالە ھېسابلىنىدۇ. دېمەك، شۇ چاغدىلا «خەتلەرنىڭ مەنىلىرى»، «ئەسەرلەر تاللانمىسى»[410] كېرەك بولۇپ قالىدۇ، ئەمەلىيەتتە باشقىلارغا چاندۇرماي، «كاشكى لۇغىتى»[411] ئاختۇرۇپ بېقىلسىلا كۇپايە. ھېلىقى سۆز «شىخۇاڭ كۆيدۈرۈشنى باشلىدىلەر» دەپ ئۆزگەرتىلسىلا، بىرئاز «قەدىمىي» پۇراققا ئىگە قىلىنغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇ «جېڭ (چىن شىخۇاڭنىڭ ئىسمى — ت) دەستۇرنامىلەرنى ئوتقا سالدى» دەپ ئۆزگەرتىلسە، ئۇ بەن گو — سىماچىيەنلەر[412] نىڭ تەلەپپۇزىغا ئىگە بولغان بولىدۇ، شۇنىڭ بىلەن كىشىلەر ئۇنى ئانچە چۈشىنەلمىسىمۇ، ئۇ پارچە ماقالە ياكى بىر كىتاب بولۇپ چىقىدۇ ـ دە، ئۇنى — يازغۇچىنى «ئالىم»

دەپ ئاتاشقا مۇناسىپ بولىدۇ. مەن قاتتىق ئويلىنىپ، ئاران بىر جۈملە سۆز تېپىپ چىقالىدىم، شۇنىڭ بىلەن ئاران ژۇرناللارغا ماقالە يېزىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدۇم.

بىزنىڭ قەدىمكى ئەدەب پېشۋالىرىمىز دائىم مۇشۇنداق ھۇنەرلىرىنى ئىشلىتەتتى. بەن گو ئەپەندىنىڭ «جىگەررەڭ پاقىنىڭ ئاۋازى، ئادەتتىن تاشقىرى ئۇزۇن»[413] دېگەن سۆزى تۆت ئۇزۇن جۈملىدىن سەككىز خەتكە يىغىنچاقلانغان: ياڭ شۇڭ[414] ئەپەندىنىڭ «ھەربىتىڭ قانۇن ـ مىزان سىرتىغا چىقىپ كەتمەسۇن» دېگەن سۆزى «قائىدە بويىچە ھەربىكەت قىل» دېگەن سۆزنىڭ تەرجىمىسى بولۇپ، تەستە چۈشىنىدىغان قىلىپ قويۇلغان. «يېشىل دالاندىكى ئەۋلىيانىڭ ئىزى»[415] دا موللامنىڭ «گۈل»نى مەدھىيىلىگەنلىكى خاتىرىلەنگەن؛ ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «چېكىسىگە كېلىن گۈل قىسسا، بىكار قىلار يىگىتنىڭ ئوقۇشىنى، ئاكىسى خۇش پۇراق گۈلنى قويۇپ قويسا ئىدىشقا، چاقتى ئىدىشنى يەڭگىسى ئۇرۇپ شۇئان». بۇنىڭ مەنىسى: كېلىن گۈل ئۇزۇپ چېكىسىگە قىسسا، چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ، شۇ سەۋەبتىن يىگىتنىڭ ئوقۇشىغا دەخلى يېتىدۇ، دېگەندىن ئىبارەت بىر ئەنسىرەش؛ ئىككىنچى مىسرانى چۈشەنمەك تەس. ئۇنىڭ مەنىسى: ئاكىسى گۈلنىڭ خۇش پۇرىقىنى دەپ، ئۇزۇپ كەلگەن گۈل ـ چېچەكلەرنى قويىدىغان يەر تاپالماي ئىدىشقا قويۇپ قويغاندا، يەڭگىسى بۇنداق ئىشنى بىخ ھالىتىدىلا يوقىتىش كېرەك، دەپ، كالتەك بىلەن ئۇرۇپ، گۈل ـ چېچەكلەرنى توزۇتۇپ ـ يانجىپ تاشلىغان، ئىدىشنى بولسا چېقىۋەتكەن بولسا كېرەك. بۇ دۇڭ خۇڭ ئەپەندى مازاق قىلىنغان سۆزدۇر. ئەمما، ئۇنىڭ ئۇسۇلى ئەمەلىيەتتە ياڭ شۇڭ ۋە بەن گۈلارنىڭ ئۇسۇلىغا ماس كېلىدۇ. خاتالىقى پەقەت ئۇنىڭ قەدىمكى تەمسىل ـ ماقاللارنى ئىشلەتمەي، يېڭىسىنى ئىشلەتكەنلىكىدە. بۇ ئاتالمىش «خاتالىق»، «ئەسەرلەر

تاللانمىسى» غا ئوخشاش ئەسەرلەر قالدۇق قېرى، قالدۇق ئۆسمۈر-لەرنىڭ كۆڭلىدىكى ھەيۋەتلىك روھنى ساقلاپ قالالىدى.

تۇتۇق يېزىلسا، «ياخشى» دېگىلى بولامدۇ؟ جاۋاب: ھەممىسى شۇنداقمۇ ئەمەس، ئەمەلىيەتتە بۇ رەزىللىكنى ياپقانلىق بولىدۇ، خالاس. ئەمما، «شەرمەندىلىكنى بىلگەنلىك، گويا باتۇر بولغان بىلەن باراۋەر»[416]، رەزىللىكنى ياپقاندا، گويا ياخشى بولغاندەك تۇيۇلىدۇ. مودا خېنىملارنىڭ چاچلىرىنى پاخپايتىپ تۆۋەن چۈشۈرۈۋېلىشلىرى، ئوتتۇرا ياشلىق ئاياللارنىڭ يۈزىگە چۈمبەل تارتىۋېلىشلىرىنىڭ ھەممىسى خۇپيانىلەشتۇرۇش ھۈنىرى. ئىنسانشۇناسلارنىڭ كېيىم ـ كېچەك ھەققىدىكى چۈشەندۈرۈشلىرىدە مۇنداق ئۇچ خىل گەپ بار: بىرىنچى خىل گەپتە: ئەر ـ ئاياللار جىنسىي جەھەتتە نومۇس قىلىشنى بىلگەنلىكىدىن، بۇنىڭ بىلەن نومۇسىنى ياپقان؛ ئىككىنچى خىل گەپتە بولسا: رىغبەتلەندۈرۈش ئۇچۇن ئۇنى سۈيىئىستېمال قىلغان؛ ئۇچىنچى خىل گەپتە: قېرى، ئاجىز ئەر ـ ئاياللارنىڭ تېنى جۇدەڭگۈ بولغاچقا، ئاشكارا تۇرسا سەت كۆرۈنمىسۇن دەپ بىرەر نەرسە بىلەن يېپىۋېلىشقا مەجبۇر بولغان. ئىستېلىستىكا جەھەتتىن قارىغاندا، مەن ئۇچىنچى خىل گەپنى ياقلايمەن. بۇ ھال ھازىرقى بېيىت، چىرايلىق سۆز ـ ئىبارىلەر بىلەن يېزىلغان تەزىيەنامە، مەرسىيە، خىتابنامە ۋە ئومۇمىي تېلېگراممىلار دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. بىز لۇغەت ئاختۇرۇپ، كىتابلارنى ۋاراقلاپ، ئۇنىڭ پەرداز ـ بېزەكلىرىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئومۇمىي ئەدەبىي تىلغا تەرجىمە قىلىپ، ئۇنىڭدىن قانداق نەرسىلەرنىڭ قالىدىغانلىقىنى كۆرۈپ باقساق قانداق!؟

چۈشەنمەسلىكمۇ ئەلۋەتتە ياخشى. ئۇنىڭ ياخشىلىقى نەدە؟ ئۇنىڭ ياخشىلىقى «چۈشەنمەسلىك»تە. ئەمما، كىشىنى ئويلاندۇرىدىغىنى ئۇنىڭ ياخشى بولغانلىقى، كىشىنى يا ياخشى، يا يامان

دېيەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويىدىغانلىقىدا. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئەسەرنى «ئاسان چۈشەنگىلى بولمايدىغان» قىلىپ يېزىپ چىققان تۇزۇك: بىرئاز چۈشەنگەندىلا، جاپاغا چىداپ تازا كۆچ سەرپ قىلىنسىلا، چۈشەنگىلى بولىدىغانلىرى بىرقەدەر كۆپىيىدۇ. بىزنىڭ ئەزەلدىن «قېيىن»غا چوقۇنىدىغان مىجەزىمىز بار، ھەرۋاخ تاماقتا ئۈچ چىنە تاماق يېسەك، ھېچكىم ئەجەبلەنمەيدۇ، بىراۋ ھەرۋاخ تاماقتا 18 چىنە تاماق يەيدىغان بولسا، رەسمىي يوسۇندا خاتىرىگە يېزىۋېلىنىدۇ؛ بىراۋ يېپىنى قول بىلەن يېگىنىدىن ئۆتكۈزگەندە، ھېچكىم ئۇنىڭغا سەپسالمايدۇ، پۇت بىلەن ئۆتكۈزىدىغان بولسا چېدىر تىكىپ پۇل تاپقىلى بولىدۇ؛ ھېچقانداق ئالاھىدىلىكى بولمىغان ئادەتتىكى بىر پارچە رەسىمنى ئەگەر بىر قۇتىغا سېلىپ، قۇتىدىن بىر تۆشۈك ئېچىپ، ئۇنى غەلىتە كۆرسىتىدىغان ئەينەك ئارقىلىق كۆرسىتىدىغان بولساڭ، كىشىلەر ھەيران بولۇپ، قىزىقىپ كۆرۈشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوخشاش بىر ئىشتا، جاپا چېكىپ ئېرىشكەن نەرسىلەر ھېچ كۈچ سەرپ قىلمايلا ئېرىشىلگەن نەرسىدەك قەدىرلىك بولمايدۇ. مەسىلەن، بۇتخانىغا بېرىپ ئىسرىق يېقىشنى مىسالغا ئالايلى، تۇزلەڭلىكتىكى بۇتخانىغا بېرىشتىن تاغدىكى بۇتخانىغا بېرىش ئانچۈيلۇق ھېسابلىنىدۇ؛ ئۇچ قەدەم چامداپ بىر تەزىم قىلىپ ئاندىن ئىچىگە كىرگىلى بولىدىغان بۇتخانىلار بىلەن تەختىراۋان بىلەن ئۇدۇل كىرگىلى بولىدىغان بۇتخانىلار ئوخشاشلا بىر بۇتخانا بولسىمۇ، شۇ يەرگە يېتىپ بارغۇچىنىڭ نەزىرىدە ئىززەت ـ ئابرۇي جەھەتتە چوڭ پەرق بولىدۇ. ماقالىنىڭ قەدىرلىك بولۇشى چۈشىنىش قىيىن بولغانلىقىدا، يەنى كىتابخانلارنى ئۇچ قەدەم چامدىتىپ، بىر تەزىم قىلدۇرۇپ، ئاندىن مەقسەتكە ئازراق يەتكۈزىدىغان ئەپچىل ئۇسۇلنىڭ بولغانلىقىدا.

يېزىپ بۇ يەرگە كەلگەندە، ئىيتقانلىرىم قەدىمكى يېزىق تىلى بىلەن ماقالە يېزىشنىڭ سىرى بولۇپلا قالماي، بەلكى قەدىمكى

يېزىق تىلى بىلەن ئادەم ئالدايدىغان ماقالە يېزىشنىڭ سىرى بولۇپ قالدى. ئەمما، مەن ئويلايمەنكى، ئومۇمىي ئەدەبىي تىل بىلەن ماقالە يېزىشنىڭمۇ بۇنىڭدىن باشقا چارىسى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇ-نىڭغىمۇ ئاز ئۇچرايدىغان خەتلەرنى ئارىلاشتۇرغىلى بولمىدۇ، ئۇنىڭ-غا تۇتۇق ياكى چۈشىنىش قىيىن بولغان خەتلەرنى قوشۇپ، سېرىك-چىلەر كۆز بويايدىغان قوليا‌غلىقلىرى بىلەن ئويناتقاندەك ئويناتقى-لى بولمىدۇ. ئەگەر باشقىچە بىر مۇقامدا بولسا، «ئاددىي تەسۋىر» بولۇپ قالمىدۇ. «ئاددىي تەسۋىر»نىڭ سىرى يوق. ئەگەر بار دېيىلسە ئۇ كۆز بويىاش ئۈسۈلىنىڭ ئەكسى بولۇپ، ئۇ چىن مەنىگە ئىگە قىلىنمىدۇ، پەردا‌ز ئېلىپ تاشلىنىدۇ، ياسالمىلىق ئاز قىلىن-مىدۇ، كۆز ـ كۆز قىلىنمايدۇ، خالاس.

11 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى

قىتىغۇرلۇقنىڭ ھېكمىتى(417)

(1933 ـ يىل)

جۇڭگو ئادەملىرى ئىچىدە غەلىتە ـ ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەرنى، قىتىغۇرلۇق — شەيتانلىقنى ياخشى كۆرىدىغان، كونا دەرەخنىڭ پارقىرىشىنى بۇغاينىڭ چېچەكلىشىدىن ياخشى كۆرىدىغانلار كۆپ، ئەمەلىيەتتە بۇغاينىڭ چېچەكلىگەنلىكىنى زادىلا كۆرمە-گەن. (426) شۇنىڭ ئۈچۈن، غەلىتە تۇغۇلغان بالىلار، ئاجايىپ قىياپەتلەر گېزىت ـ ژۇرناللار ئۈچۈن ياخشى ماتېرىيال بولۇپ، بىئولوگىيە ساۋاتلىرىنىڭ ئورنىنى ئالىدىغان بولۇپ قالدى. يېقىن-دىن بۇيان چىقىۋاتقان ئېلانلارغا قارىسام، ئىككى باشلىق يىلانغا ئوخشايدىغان ئىككى بېشى، تۆت قولى بار بالا تۇغۇلۇپتىمىش، دوڭسۇنىدىنمۇ يەنە بىر پۇت ئۆسۈپ چىققان ئۇچ پۇتلۇق ئوغۇلمۇ بار ئىكەن. ئاجايىپ تۇغۇلغان بالىلار، غەلىتە قىياپەتلىك ئادەم-لەرنىڭ تۇغۇلۇشى تەبىئىي، شۇنداق بولسىمۇ تەڭرىنىڭ ئىقتىدارى چەكلىك؛ تۇغۇلغانلار ھەرقانچە غەلىتە، ئاجايىپ بولسىمۇ، لېكىن ئومۇمەن بىر چەكتىن خالىي بولالمايدۇ: بەزى قوشكېزەك بالىلار-نىڭ دۇمبىسى تۇتاش، قورسىقى تۇتاش، كاسىسى تۇتاش، بىقىنى تۇتاش بولۇشى مۇمكىن، ياكى بېشى تۇتاش بولۇشى مۇمكىن، لې-كىن بېشى كۆتىدە بولماس؛ (426) قەددى ـ قامىتىدىن ئالغاندا پۇتىنىڭ بارماقلىرى قوشماق، ئاچا بارماق، پۇتى ياكى قولى كەم، كۆپ ئەمچەكلىك بولۇشى مۇمكىن، لېكىن ئىككى پۇتىدىن باشقا، خۇد-دى «ئىككىنى سېتىۋېلىپ بىرىنى باشقىلارغا بېرىۋەتكەن» دەك،

يەنە بىر پۈت ئۆسۈپ چىقماس. دېمەك، قىتىغۇرلۇقتا تەڭرى ھەقىقەتەن ئادەمگە يېتىشەلمەيدۇ.

لېكىن، ئادەم قىتىغۇرلۇقتا تەڭرىنى بېسىپ چۈشسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ ئىقتىدارىمۇ چەكلىك بولىدۇ. چۈنكى، قىتىغۇرلۇقنىڭ ھېكمىتى شۇ يەردىكى، ئۇ ئاشكارا ئېيتىۋېتىشتىن ھەزەر ئەيلەيدۇ، يەنى پەردازلاشنى زۆرۈر تاپىدۇ. چۈنكى، ئاشكارا ئېيتىۋەتسە، قىتىغۇرلۇقى ئېچىلىپ قالىدۇ، چەكلىنىپمۇ قالىدۇ، دېمەك، پەردىلىك قىلغاندەك چوڭقۇر مەنىلىك بولماي قالىدۇ، تەسىرىمۇ غۇۋالىشىدۇ. «پايدا بار يەردە زىيان بار» دېگەن گەپ بار، مېنىڭ «چەكلىك» دېگەن سۆزۈمنىڭ مەنىسى ئەنە شۇ.

چىڭ خانىدانلىقى دەۋرىدىكىلەرنىڭ خاتىرىلىرىدە لو لياڭفېڭ[418] نىڭ «شەيتانلار سۆرىتى» دائىم تىلغا ئېلىنىدۇ، ئۇ خاتىرىلەردە شەيتانلىق تولىمۇ كېلىشتۇرۇپ تەسۋىرلەنگەن. كېيىنكى چاغلاردا شۇ سۆرەتنى «مەدەنىيەت» نەشرىياتى بېسىپ چىقىرىپتۇ، قارىسام، بىر تازا ئاۋاق، بىر پاكار ھەم سېمىز، بىر كۆپتەك ئىششىپ كەتكەن نەرسىنىڭ قىياپىتى ئىكەن، غەلىتە دېگۈچىلىكى يوق ئىكەن، يەنە ھېلىقى خاتىرىلەردىكىدەك قىزىقارلىق ئەمەس ئىكەن. ھېكايىلەردە جىن ـ شەيتانلارنى تەسۋىرلەشكە كۆپ ئەجىر قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن كىشىنى ئەجەبلەندۈرەلمەيدۇ، مېنىڭچە، ھەممىدىن قورقۇنچلۇقى جىن خانىدانلىقى دەۋرىدىكىلەر تەسۋىرلىگەن يۈزىدە بەش ئەزاسى يوق، خۇددى تۇخۇمغىلا ئوخشايدىغان سوقۇچاق تاغ جىنى[419] ئىكەن. چۈنكى، بەش ئەزا قانداقلا بولسۇن، بەش ئەزا ـ دە، ھەرقانچە ئەجىر قىلىپ، ئۇنى مۇدھىشلەشتۈرىمەن دېگەن تەقدىردىمۇ بەش ئەزانىڭ دائىرىسىدىن چىقىپ كېتىش مۇمكىن ئەمەس. ھازىر ئۇ ھېچ نەرسىگە ئوخشاتقىلى بولمايدىغان دوملاق ـ سوقىچاق بىر نەرسە قىلىپ قويۇلسا، ئوقۇغۇچىلارمۇ ئۇنىڭ ئاجايىپلىقىدىن چۆچۈشى مۇمكىن. شۇنداق بولسىمۇ بۇنىڭ «نۇقسان»لىرى شۈكى، تەسىرات غۇۋالىشىپ قالىدۇ. بىراق، «يۇزى سۆرۈن، ھېڭگاك چىش» «ئاغزى ـ بۇرنىدىن قان قۇيۇلۇپ تۇرىدۇ» غان كالۇڭا قىلىپ تەسۋىرلىگەندىن كۆرە كۆپ دانالىق بولىدۇ.

جۇڭخۇا مىنگونىڭ ئادەملىرى جىنايەتنى ئېلان قىلىشتا كۆپىنچە 10 مادداىلىق قىلىپ ئېلان قىلىدۇ، لېكىن نەتىجىدە تولىسى بىكار بولۇپ چىقىدۇ. قەدىمدىن تارتىپ يامان ئادەملەر كۆپ چىقان، لېكىن ئۇلارنىڭ جىنايىتى 10 مادداىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، بۇنىڭ بىلەن باشقىلارنىڭ دىققىتىنى تارتىش ھەتتا باشقىلارغا ئىبرەت قىلىش مۇمكىن ئەمەس. لو يىڭۈاڭ خانىش ۋۇ زېتىيەنگە نەپرەت قىلىپ بېيىت يازغان[420] ئىكەن، ئۇ «ئوردىغا كىرگەندىن كېيىن ھەسەتتىن قول ئۈزمىدىڭ، قاشلىرىڭنى قەلەم قىلىپ باشقىلارغا يول قويمىدىڭ، كۆزلىرىڭدىن ياش قۇرۇتمايسەنۇ، تىلىڭنى غەيۋەتتىن يىغمىدىڭ، قاشلىرىڭ بىلەن جىلۋە قىلىپ، پادىشاھنى ئىشق دامىڭدىن بوشاتمىدىڭ» دېگەن جۈملىلەرنى ئىشلەتكە خېلى ئەجىر قىلغان بولسا كېرەك، لېكىن مەلىكە ۋۇ زېتىيەن بېيىتنى ئوقۇپ شۇ جۈملىلەرگە كەلگەندە، مىيقىدا كۈلۈپ قويغانمىش. شۇنداق، شۇنداق بولماي قانداق بولاتتى؟ ئاشكارا ئەزان چىللاپ تۇرۇپ لەنەت ـ نەپرەت قىلىدىغان ماقالىلەرنىڭ قۇدرىتى قۇلاقنى قۇلاقتا يېقىپ سۆزلەيدىغان كۈس ـ كۈس گەپلىرىنىڭ قۇدرىتىگە يەتمەيدۇ، چۈنكى بىرى ئاشكارا، يەنە بىرى بولسا سىرلىق. ئەگەر لويىڭۈاڭ جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ، قاپاقلىرىنى تۇرۇپ، باشلىرىنى چايقاپ، «ناھايىتى يامان، تولىمۇ يامان» دېگەن بولسا، يامان دېيىشنىڭ ئەمەلىي مىساللىرىنى ئېيتمىسا، ئۇنىڭ ئۇنۇمى يازغان ماقالىسىنىڭكىدىن ئۈستۈن تۇرغان بولاتتى. «قۇيۇن» چى ئەدەب گاۋ چاڭخۇك[421] ماڭا ھۈجۈم قىلغاندا ياماڭلىقلىرى كۆپ، ئەگەر ئاشكارا ماقالە يېزىپ ئېلان قىلىۋېتىدىغان



بولسام، تەختى ـ بەختى بىلەن يەكسان بولىدۇ، دېگەنىدى، لېكىن ئېلان قىلمىدى، ئۇ قىتىغۇرلۇقنىڭ يولىنى ئوبدان بىلىدىكەن. لېكىن، چوڭراق ئۇنۇمىنىڭ بولماسلىقىمۇ سىرنىڭ ئۆزى بىلەن بىللىلا پەيدا بولىدىغان «غۇۋا»لىقىنىڭ كاساپىتى.

بۇ ئىككى مىسالنى چۈشەنگەندە، ئەلگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشنىڭ ئۇسۇلى — كۆپچىلىككە قانۇن بارلىقىنى ئېيتىپ قويۇش ۋە لېكىن قانداق قانۇن ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئېيتماسلىقتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى، ئېيتىپ قويسا، سۆزنى ئوتتۇرىغا چىقارغان بولىدۇ. سۆزنى ئوتتۇرىغا چىقارغاندىن كېيىن، ئۇنى ھەرىكىتى بىلەن سىلىشتۇرۇش ئىمكانىيىتى تۇغۇلىدۇ، شۇڭا سىرلىق بولغىنى ياخشىمىش. سىرنىڭ سۇرى ئادەمنى دىلخەستە قىلىدۇ، سىرنىڭ ھېكمىتى ئادەمدە ئۈمىد پەيدا قىلىدۇ. قەھەتچىلىك بولغاندا كېسەل بولۇپ قالىدىغان، جەڭ بولغاندا بېيىت توقۇيدىغان ئەھۋال ئەلگە ھۆكۈمرانلىق قىلىش بىلەن مۇناسىۋەتسىز بولسىمۇ، لېكىن كىشىلەر بۇنىڭ سىرىنى چۈشەنمەي، بۇنى ئەلگە ھۆكۈمرانلىق قىلىشنىڭ كارامىتى بولسا كېرەك، دېگەن خىيالغا كېلىپ قالىدۇ؛ لېكىن بۇنىڭ «نۇقسان»لىرى شۇكى، كىشىلەر ئادەتتە غۇۋالىق ئىچىدە تۇرۇپمۇ ھېكمەت دېگىنى، ئەمەلىيەتتەقىلچە ئامالسىزلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىكەنىغۇ، دېگەن گۇمانغا كېلىپ قالىدۇ.

قىتىغۇرلۇقنىڭ ھېكمىتى بار، ئۇنۇمىمۇ بار، لېكىن چەكلىمىك؛ شۇنىڭ ئۈچۈن قىتىغۇرلۇق بىلەن زور ئىشلارنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەنلەر قەدىمدىن تارتىپ بولغان ئەمەس.



ئائىلە — جۇڭگونىڭ ئاساسىدۇر(422)

جۇڭگو ئۆزى ئەپيۇن تېرىغاندىن بۇرۇنلا ھاراق ياسىيالايدىغان بولغان. يېتىپ تۇرۇپ بۇلۇت شوراپ، تۇمان پۇركۈۋاتقانلارنى ئاڭلاۋاتمىز، چەت ئەللىنىڭ دېڭىزچى ئەسكەرلىرىدەك كوچىلاردا مەست بولۇپ يۈرىدىغان ئادەملەرنى ناھايىتى ئاز ئۇچراتماقتىمىز. تاڭ، سۇڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى توپ تېپىش ئويۇنى ئاللىقاچان يوقىلىپ كەتتى، ئادەتتىكى كۆڭۈل ئېچىشلار ئۆيگە كىرىۋېلىپ كېچىلەپ ماجاڭ ئويناشقا ئۆزگەردى. بۇ ئىككى نۇقتىدىن قارىغاندا، بىزنىڭ تالا ـ تۈزدىن بارا ـ بارا ئۆيگە كىرىۋاتقانلىقىمىز شەك ـ شۇبھىسىزدۇر. قەدىمىي شاڭخەيلىك بىر ئەدىب بۇنىڭدىن ناھايىتى ئۆكۈنۈپ مۇنداق بىر بېيىت توقۇپ چىقىپ، بېيىتىگە جاۋاب قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلغانىكەن، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئوچ تۇرلۇك جانۋار ئادەمگە زىيانكەشلىك قىلىدۇ، ئۇلار: قاغا، قۇشقاچ، كەپتەردىن ئىبارەت»، «كەپتەر» — لاتارىيە بېلىتى بولۇپ، ئۇنىڭ «مۇكاپات چېكى» دەيدىغان چىرايلىق ناممۇ بار. بىراق، كېيىن ئۇنىڭ جاۋابىنى بەرگىلى بىرەر ئادەمنىڭ چىققان ـ چىقمىغانلىقىنى بىلمەيمەن.

ۋەھالەنكى، بىزمۇ ھازىرقى ھالەت بىلەن قانائەتلىنىپ قالماي كۆرەش ئىچىدە تۇرۇۋاتماقتىمىز، روھىمىز كائىناتنىڭ سىرتىدا پەرۋاز قىلماقتا، ئەپيۇن چەككۈچىلەر (قاغىلار دېمەكچى — ت) ئاسمانغا چىقىپ ئەرشنى، يەرگە چۈشۈپ كەشنى كۆرۈپ ھۇزۇرلانماقتا، ماجاڭ ئوينىغۇچىلار (قۇشقاچ دېمەكچى — ت) قولىغا ياخشى پەي چىقىپ قېلىشقا تەقەززا بولۇپ تۇرماقتا، ئىشىك ئالدىدا

تۇرۇپ پوجاڭزىلارنى ئېتىش، تەڭرى ئىتىنىڭ ئاغزىدىن ئاينى قۇتقۇزۇۋالماقچى بولغانلىقىمىش؛ قىلىچۇاز ئەۋلىيانىڭ قىرائەتخانىدا ئولتۇرۇپ «ھىم!» دېگىنى، بىر قۇچاق ئاق نۇر ئېتىلىپ چىقىپ، تۇمەنلىك چاقىرىم يىراقلىقتىكى دۇشمەننى قىرىپ تاشلاپ، يەنە ئۆز ماكانىغا قايتىپ كەلگەنلىكىمىش، ئەسلىدىكى تۆشۈك — بۇرۇن تۆشۈكىگە كىرىپ كەتكەنلىكى، كېيىنكى قېتىمدا يەنە ئىشقا ياراشتىن دېرەك بەرگەنلىكىمىش؛ مانا بۇ كۇرىلىك ياڭزا ئۆزگەرگەن بىلەن ئۆز مۇددىئاسىدىن نېرى كېتەلمەيدۇ دېگەنلىكتۇر، دېمەك، مەكتەپ — پەرزەنتلەرنى ئۆيلىرىدىن ئاچقىپ، جەمئىيەتنىڭ ئىختىساسلىق كىشىلىرىدىن تەربىيىلەپ يېتىشتۇرىدىغان جاي تۇرۇقلۇق، چاتاق چىقىرىپ بىر تەرەپ قىلغىلى بولمايدىغان دەرىجىگە بېرىپ يەتكەندە، پەرزەنتلەر يەنىلا «ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ قاتتىق باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلىدۇ».

«ئەزايى بەدەننىڭ تۇپراققا قايتا كىرىشى پېشانىگە پۈتۈلگەن ئىشتۇر؛ ئەگەر ئۇنىڭدا روھ بولسا، ئۇنىڭ بارمايدىغان يېرى بولمايدۇ، ھەممىلا يەرنى كېزىپ يۈرىدۇ!»[423] بىر ئادەم جىن ـ ئالۋاستىغا ئايلىنىپ كەتكەندىن كېيىن، ئەركىنرەك يۈرەلىشى مۇمكىن، لېكىن ھايات كىشىلەر يەنە ئۇلار ئۈچۈن قەغەز ئۆي كۆيدۈرۈپ، ئۇنى شۇ ئۆيدە تۇرۇشقا تەكلىپ قىلىدۇ، كاتتا-راق بولغانلىرىنىڭ ئىچىگە ماجاڭ ئوينايدىغان جوزا، ئەپيۇن تەخسىسى قويۇلىدۇ. ئەۋلىيا بولغاندا ئۆزگىرىشى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ. لېيۇ خېنىمنىڭ ئۆز ھۇجرىسىغا قىيماي، «قورۇ ـ جايىنى يۇلۇۋېلىپ ئاسمانغا چىقىپ»[424] كەتمىگۈچە، ھەتتا بۇرۇنقىدەكلا ئائىلە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش، ئىت، توخۇ بېقىش كويىدا، ئىت، توخۇلىرىنىمۇ بىللە ئاچىقىپ كەتمىگۈچە كۆڭلى تىنچىمىغانىكەنمىش.

بىزنىڭ قەدىمكى زامانىدىكى ۋە ھازىرقى زامانىدىكى كىشىلىرى-

مىز، ھازىرقى ھالەتنىڭ ئۆزگىرىشىنى ھەقىقەتەن خالايدۇ، بۇ ئۆزگىرىشنىمۇ ئېتىراپ قىلىدۇ. ئۆزگىرىپ جىن ـ ئالۋاستى بولۇپ كەتسە، ئامال قىلالمايدۇ، ئەۋلىيا بولۇپ قالسا، تېخىمۇ ياخشى بولغىنى، لېكىن ئائىلىسىنى قولدىن كەتكۈزۈپ قويۇشقا زادى ئۇنىمايدۇ، مېنىڭچە، مىلتىق دورىسى بىلەن پەقەت پوجاڭزا ياساشنىڭ، كومپاس بىلەن قەبرە ئورنىنىلا كۆزىتىشنىڭ سەۋەبىمۇ ئەنە شۇنىڭدا بولسا كېرەك! ھازىر مىلتىق دورىسى ئۆزگىرىپ بومبارداىمان قىلىدىغان بومبىغا ئايلاندۇرۇلۇپ، ئايروپىلانلارغا قارىتىلاندى، بىز پەقەت ئۆيدە تۇرۇپ ئۇنىڭ تۆۋەنگە تاشلىنىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشىنىلا بىلىمىز. ئەلۋەتتە، ئايروپىلانغا چۈشۈپ ئۇچقانلارمۇ بار، لېكىن ئۇلار ئەدە يىراقتا ئۇچۇشنى كۆزلىسۇن، ئۇنىڭ ئايروپىلانغا چۈشۈشتىكى مۇددىئاسى تېزرەك ئائىلىسىگە يېتىپ بېرىشتىنلا ئىبارەت.

ئائىلە بىزنىڭ تۇغۇلغان ماكانىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىزنىڭ ئۆلىدىغان ماكانىمىز ھەم.

12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى



«ئومۇمىي چېكىنىش» كە كىرىش سۆز[425]

جۇڭگودا رومان خېلى ئۇزۇندىن بۇيان «بىكار تەلەپلەر كىتابى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە، بۇ بۇنىڭدىن 50 يىل ئىلگىرى ئېھتىمال راست ئىش بولۇشى مۇمكىن، كۇن بويى جاپا چېكىپ ئىشلەيدىغانلارنىڭ رومان كۆرۈش ۋاقتى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، رومان كۆرىدىغانلىكى كىشىنىڭ بىكار ۋاقتى بولۇشى كېرەك، بىكار ۋاقتى بولغانكەن، ئۇنىڭ ئانچە بەك جاپا چېكىپ ئىشلەپ كەتمىسىمۇ بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ، چېخوف ئاكۇۇ ئەپەندىنىڭ: «بىكار ۋاقىتى بار دېگەنلىك، پۈلى بار دېگەنلىكتۇر!»[426] دەپ ھۆكۈم چىقىرىشىمۇ ئەنە شۇ مەنىنى بىلدۈرسە كېرەك. دۇرۇس، ئىقتىسادشۇناسلىق نۇقتىسىنەزىرىدىن قارىغاندا، ھازىرقى تۇزۇم ئاستىدا، «بىكارچىلىق» مۇ ھەقىقەتەن بىر خىل «بايلىق» بولسا كېرەك. ئەمما، كەمبەغەللەرمۇ رومانىنى ياخشى كۆرىدۇ، ئۇلار ساۋاتسىز بولسىمۇ، چايخانىلارغا بېرىپ مەددىاھلىق قىلىدىغانلاردىن ئاڭلايدۇ؛ 100 نەچچە بابلىق ئۇزۇن رومانلار بولسىمۇ ھەر كۇنى بېرىپ ئاز ـ ئازدىن ئاڭلايدۇ. بىراق، كۇن بويى ئوقەت قىلىدىغانلارغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ يەنىلا بىكار ۋاقتى بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، ئۇنىڭ چايخانىغا بېرىشقا قانداقمۇ چولىسى تەگسۇن، چاي پۇلى تۆلەشكە نەدە ئارتۇق پۇلى بولسۇن؟

رومان، ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىمۇ ئىلگىرى شۇنداق بولغاندى، كېيىن تۇرمۇش مۇشكۇللىشىپ كەتكەنلىكتىن، تۇرمۇشنى

قامداش ئۈچۈن بىكار ۋاقتىمۇ چىقمايدىغان بولدى. لاغايلاپ يۈرىدىغانلار، لاغايلاپ يۈرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى، پەقەت تاسادىپىي ھالدا نېرۋىنى دەم ئالدۇرۇش ئۈچۈن بىرەر كىتابنى ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇغۇسىمۇ كەلگەن، لېكىن شۇنىڭغىمۇ تازا بەرداشلىق بېرەلمەي غوتۇلداپ يۇرگەنلەر، ۋاقىت سەرپ قىلىشقا بەل باغلىغان ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ھېكايىنىڭ تەلىيى ئوڭ كېلىپ قالغان. غەرب ئەدەبىيات مەنبەسىدىكى بۇنداق يۇزلىنىشىمۇ كونىلار ئېيتىپ يۇرگەن «ياۋروپا شامىلى، ئامېرىكا يامغۇرى» غا ئەگىشىپ جۇڭگوغا ئۈسۈپ كىردى ـ دە، شۇنىڭ بىلەن «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» دىن كېيىن مەيدانغا كەلگەن رومانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قىسقا ھېكايىلەر بىلەن چەكلەندى. ئەمما، چوڭ رومانلارنى ئىجاد قىلىشقا ئاپتورلارنىڭ چامىسى يەتمىگەنلىكىمۇ ئەلۋەتتە بۇنىڭ مۇھىم بىر سەۋەبى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە كىتابلاردىكى باش قەھرىمانلارمۇ ئالماشتۇرۇۋېتىلگەن. قەدىمكى زامانىدىكى رومانلارنىڭ باش قەھرىمانلىرى باتۇر لەشكەر بېشى، ئاقسۆڭەك مۇشاۋىر، مەردانە پالۋان؛ ئوغرى ـ قاراقچى، جىنايەتچى ئەمەلدار، جىن ـ ئالۋاستى، راھىب ـ ئەۋلىيا، نازىنىن ۋە ئۆلىمالار ئىدى، كېيىن جالاپ ـ پاھىشۋاز، مۇتتەھەم ـ قۇللاردىن ئىبارەت بولۇپ قالدى. «4 ـ ماي» ھەرىكىتىدىن كېيىنكى ھېكايىلەردە يېڭى ئوقۇمۇشلۇقلار سەھنىگە چىقتى، چۈنكى ئۇلار ئالدى بىلەن «ياۋروپا شامىلى، ئامېرىكا يامغۇرى» ئىچىدىكى تەۋرىنىشنى ھېس قىلغانىدى. لېكىن، قەدىمكى قەھرىمانلار ۋە ئۆلىمالارنىڭ تەسىرىدىن ھامان قۇتۇلالمىدى. ھازىر باشقىچە بولۇپ قالدى، كۆپچىلىك بۇ تەۋرىنىشنى ھېس قىلدى. ئەمدى ئالاھىدە ئادەملەرنىڭ تەقدىرى بىلەن كارى بولمايدىغان بولدى. مەلۇم بىر قەھرىمان بېرلىندا يوتىسىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ ئاسمانغا قارىسا ياكى بىر تالانت ئىگىسى تەيشەن تېغىغا



چىقىپ مەيدىسىگە مۇشتلاپ ناله ـ زار قىلسا، ئەمدى يەنە ئۇنىڭغا قارايدىغان ئادەم چىقارمۇ؟ ئۇلار تېخىمۇ كەڭ، تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلىشنىڭ لازىملىقىنى بىلىشلىرى كېرەك.

بۇ توپلام مانا مۇشۇ دەۋرنىڭ مەسئۇلى بولۇپ، روشەن بولغان ئۆزگىرىشلەرنى نامايان قىلغان. ئۇنىڭدىكى پىرسوناژلار قەھرىمانلارمۇ ئەمەس، مەنزىرىلەر گۈزەل ـ چىرايلىقمۇ ئەمەس، ئەمما ئۇ جۇڭگونىڭ كۆزىنى سۈرەتلەپ كۆرسەتكەن. مەن ئاپتورنىڭ زاۋۇتلار توغرىسىدا يازغىنى ئۇنىڭ پىزىلار توغرۇلۇق يازغىنىغا يەتمەيدۇ، دەپ ھېسابلايمەن، ئەمما بۇ مېنىڭ ئىلگىرى پىزىلار بىلەن بىر قەدەر تونۇش بولغانلىقىمدىن بولسا كېرەك؛ يا ئۇنداق بولمىسا، ئاپتور پىزىلار بىلەن ماڭا نىسبەتەن تونۇش بولغان بولسا كېرەك.

1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى كەچتە

لۇشۈن يازدى

ياڭ سۇنرېن ئەپەندىنىڭ ئوچۇق خېتىگە ئوچۇق خەت[427]

(1933 ـ يىل)

«مەدەنىيەت پويىزى»[428] ئۆز ئادىتىنى بۇزۇپ، مېنىڭ ئۇستىلىمنىڭ ئۇستىگە يېتىپ كەلدى، ئۇ 12 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى يولغا چىققان 3 ـ سانى ئىكەن. بۇنىڭ خاسىيىتى بىلەن يېقىندىن بېرى مۇشۇنداق بىر ژۇرنالنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى بىلىۋالدىم ھەم ياڭ سۇنرېن[429] ئەپەندىنىڭ ماڭا يازغان ئوچۇق خېتىنى كۆردۈم، ئۇ جاۋاب بېرىشنىمۇ تەلەپ قىپتۇ تېخى. مۇنداق ئوچۇق خەتلەرگە جەزمەن جاۋاب بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى، چۈنكى ئۇ ئوچۇق بولغاندىن كېيىن، ئەمەلىيەتتە، كۆپچىلىك ئوقۇشۇن، دېگەن مەقسەت بىلەن يېزىلغان، مېنىڭ ئوقۇشۇم بولماسا، ئىككىنچى گەپ. خەير، مەن جاۋاب بەرسەممۇ بېرەي، بەراق، مەنمۇ، كۆپچىلىك ئوقۇسۇن، دېگەن مەقسەت بىلەن يازمەن. بولمىسا، توپتوغرا ئۆزىگىلا ئەۋەتسەم ئىش تۈگىمەمتى؟ يۇقىرىقىدەك سەۋەبلىرى بولغانلىقى ئۈچۈن، جاۋاب قايتۇرۇشتىن بۇرۇن، ئالدى بىلەن، ئەسلىي خەتنى تۆۋەندىكىچە قايتا كۆچۈرۈپ كۆرسىتەي.

لۇشۈن ئەپەندى:

لىشۇ ئەپەندى (لى يۈرەن ئەپەندىنىڭ تەخەللۇسىمۇ ياكى ساۋ جۇيرېن ئەپەندىنىڭ تەخەللۇسىمۇ، بۇنى بىلمىدىم) نىڭ



«ساختا ئەركىنلىكنامىنى ئوقۇغاندىن كېيىن» دېگەن ماقالـ
سىنى ئوقۇسام، ئۇنىڭ ئاخىرىدىراق مۇنداق گەپ بار ئىكەن:
«لۇشۇننىڭ «ساختا ئەركىنلىكنامە» سىنى ئوقۇۋېتىپ،
لۇشۇن ئەپەندىنىڭ ئۆزىنى ئەسلەپ قالدىم. بىر كۈنى لۇشۇن
ئەپەندىنىڭ تاماق يېيىشىگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى، ئۇ تاماقنى
چاينىغاندا ماكاشلاپ چايناپتتى، ھەتتا چاياشتا قىينالغانلىقـ
دىن كۆكرەك قەپسىمۇ كۆتۈرۈلۈپ ـ كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى،
لۇشۇن ئەپەندى قېرىپتۇ! شۇ چاغدا ئىختىيارسىز ھالدا ئـ
چىم سىيرىلىپ كەتتى. بۇرۇن دادامنىڭ قېرىلىق تۇرقىنى
كۆرگىنىمدە شۇنداق كەيپىياتتا بولغانلىقىم ئېسىمدە. شۇ
كۈنى لۇشۇن ئەپەندىنىڭ قېرىلىق تۇرقىنى كۆرۈپ يەنە شۇنـ
داق بولدۇم. بۇ ھال ئاللىقاچان نېمىتى بۇزۇلۇپ ياندا قاراپ
تۇرغان ۋېي يەن تۇگۇل، ھەتتا سىما يىدەك بىرنېمىلەرنىمۇ
خۇشال قىلىدۇ» (بۇ ئاخىرقى جۈملە ئەسلىي تېكىستتىن
سۆزمۇ سۆز ئەينەن كۆچۈرۈۋېلىندى، بۇ ھەقىقەتەن كارامەت
يېزىلغان!) بۇ ئەھۋال كىشىنى ئىختىيارسىزلا ئىككى خىل
ئويغا: بىرى، ھۆرمەتلىك لۇشۇن ئەپەندىمىز قېرىپ كېتىپ
تۇ؟ يەنە بىرى، بىزنىڭ ھۆرمەتلىك لۇشۇن ئەپەندىمىز قانـ
داقسىگە جۈگې لياڭ [430] بولۇپ قالغاندۇ؟ «ئاللىقاچان
نېمىتى بۇزۇلغان ۋېي يەن» ئەپەندىمنىڭ «يېنى» غا نەدىن
كېلىپ قالغاندۇ؟ پرولېتارلار ئاممىسى قاچان ئادۇغا ئايلـ
نىپ قالغاندۇ؟ دېگەن ئويلارغا سالىدۇ.

بىرىنچى ئوي مېنى قاتتىق تەشۋىشكە سالدى! ھۆرمەتـ
لىك لۇشۇن ئەپەندىمىز قېرىپتۇ، بۇ، كىشىنى نەقەدەر ئالاقـ
زادە قىلىدىغان ئىش ـ ھە! ئېسىمدە قېلىشچە، «چۇقان»
بېيجىڭدا تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان چاغدا (ئالاھازەل بۇـ
نىڭدىن 10 يىل بۇرۇن)، مەن ئۇنى ئوقۇپ چىقىپ، كۆچـ



لۇك ھۆرمەت بىلەن تونۇشتۇرۇپ ۋە مەدھىيىلەپ ماقالە يېـ
زىپ، جاڭ دۇڭسۇن ئەپەندىنىڭ مۇھەررىرلىكىدە چىقىدىغان
«ئىلىم چىرىغى» دا ئېلان قىلغانىدىم، ئۇ چاغدا سىزگە بولـ
غان ھۆرمىتىم «ئىجادىيەت» تەھرىراتىدىكى تۆت جانابقا بولـ
غان ھۆرمىتىمدىنمۇ ئېشىپ چۈشەتتى. كېيىن 1928 ـ يىلى
جانابىڭىز «تىل رىشتىسى» گە ماقالە يېزىپ، بىزنى سۆكتـ
ىڭىز، ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىمىزنىڭ كۆڭلىنى زادىلا
ئايىمـاي بەس ـ مۇنازىرە قىلىشقان بولساقمـۇ، بىراق
بەس ـ مۇنازىرە ئۆز يولى بىلەن بارىدىغان ئىش بولغاچقا،
سىزگە بولغان ھۆرمىتىم يەنىلا باشتىكىدەك ساقلىنىۋەردى.
1930 ـ يىل كۈزدە مەن جانابىڭىزنىڭ 50 ياشقا كىرگەنلـ
كىڭىزنى تەبرىكلەش ئولتۇرۇشىغا تەبرىكلىگۈچىلەرنىڭ بىرى
سۈپىتىدە ئىشتىراك قىلغان، بەلكى جانابىڭىز بىلەن ناھايىتى
سەمىمىي پاراڭ سېلىشقان، بۇنىڭدىن ئۆزۈمنى ناھايىتى
بەختلىك ھېس قىلغانىدىم. سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپا
قىنىڭ بىر يېغىنى ياپونىيىلىك بىر يولداشنىڭ ئۆيىدە ئېچـ
لىۋاتقاندا، مەن جانابىڭىز بىلەن يەنە دىدار كۆرۈشۈپ، بەكمۇ
خۇرسەن بولغانىدىم. بىراق، بۇ يىل مەن كومپارتىيىدىن
چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئىككى ياندىن ھۇجۇمغا ئۇچرىغان
ۋاقتىمدا، «سەنئەت خەۋەرلىرى» بىلەن «ئەدەبىيات خەـ
ۋەرلىرى» جانابىڭىزنىڭ مېنى «پوش ـ پوش» دېمەكچى
بولغانلىقىڭىز، ئەسىرىڭىزگە «بېيپىڭدىكى بەش لېكسىيە ۋە
شاڭخەيدىكى ئۇچ پوش ـ پوش» دەپ نام بەرمەكچى بولغانلـ
قىڭىز، ماڭا «پوش ـ پوش دېيىش يولى بىلەن ھۇجۇم
قىلماقچى» بولغانلىقىڭىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنى لياڭ شىچـ
يۇ، جاڭ روگۇلار بىلەن بىر تاياقتا ھەيدىمەكچى بولغانلىقـ
ىڭىز توغرىسىدا خەۋەر تارقاتتى. تەبىئىيكى، بۇ مېنى رەنـ



جىتتى. مەن «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسمىسى — بىرىنچى قىسسە» دېگەن ئەسىرىمنى ئەنە شۇ ۋەجىدىن يازدىم. لېكىن، «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسمىسى — بىرىنچى قىسسە» دىكى جانابكۆزنى مەيدانغا چۇشۇپ ئېلىشقاندا قىلىچ ئىشلىتىدۇ دېگەن سۆز قايتۇرما ھۇجۇم قىلىش ئۇچۇن ئېيتىلغان كىنايىدىنلا ئىبارەت. ماقالىدىكى نەقىللەر جانابكۆزنى ھۆرمەتلەش تۇيغۇسى ۋە پوزىتسىيىسى بىلەن ئېلىنغان. ماقالەمدىن پەقەت سىزنىڭ ماڭا «پوش ـ پوش» دەپ ھۇجۇم قىلماقچى بولغانلىقىڭىز دۇشمەننى خاتا تونۇپ قېلىشتىن خالىي بولالمىغان بولسا كېرەك، دېگەنلا مەنە چىقىدۇ. «ئىككى يەردىن مەكتۇپ» دېگەن بۇيۇك ئەسىرىكۆزنى ھۆرمەت بىلەن ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇنى تونۇشتۇرۇپ يازغان ماقالەمنىمۇ سىزنى ئىنتايىن ھۆرمەت قىلىدىغان ئىبارىلەر بىلەن يازغانىدىم، ئۇنىڭدا تىل ـ ھاقارەتكە ياتىدىغان سۆز زادىلا يوق ئىدى، بىراق جانابكۆز «مېنىڭ چېچەك چەكتۇرۇشۇم» دېگەن ماقالىكۆزدە، ئۇقۇشماسلىق بولغاندەك، ماڭا ھە دېگەندىلا ئىككى ـ ئۇچ تال تەنە ئوقى ئېتىپسىز. بىراۋ ماڭا قېرىپ قاپتۇ دەپ ھۇجۇم قىلدى، دەپ ئالاھىدە تىلغا ئېلىپسىز. مەن جانابكۆزنى قېرىپ قاپتۇ، دېگەن ئويدا بولغىنىم يوق، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھېلىقى ماقالەمدىمۇ جانابكۆزغا قېرى دەپ ھۇجۇم قىلغىنىم يوق، سىز ئۆزىكۆز قېرىپ قالدىم، دېگەن ئويدا بولۇۋاتقان ئوخشايسىز. بىرنارداشاۋنىڭ يېشى سىزنىكىدىنمۇ چوڭ، چېكە چاچلىرى سىزنىكىدىنمۇ ئاپئاققۇ. بىرنارداشاۋ قېرىمىغان يەردە، سىز نېمىشقا مۇنداق قېرىدىم، دېگەن ئويدا بولىسىز؟ مەن ئەزەلدىن جانابكۆزنى قېرىپتۇ دېگەن ئويدا بولغان ئەمەس ئىدىم، جانابكۆزنى ياش يىگىتتەك ياپياش

تۇرۇۋاتىدۇ، دەپلا ئويلىغان، بەلكى جانابكۆزنىڭ مەڭگۇ ياش يىگىتتەك ياپياش تۇرۇشىكۆزنى ئۈمىد قىلىپ كەلگەنىدىم. لېكىن، لىشۇ ئەپەندىنىڭ ماقالىسىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، مەن تەشۋىشكە چۈشتۈم، ھەيران بولدۇم، جانابكۆز راستىنلا قېرىغانكەنسىز. لىشۇ ئەپەندى جانابكۆزنىڭ قېرىغانلىقىنى كۆرۈپ، خۇددى ئۆز پەدەرىنىڭ قېرى تۇرقىنى كۆرگەن چاغدا يۇز بەرگەن كەيپىياتقا ئوخشاش «ئىچى سىيرىلىپ» كېتىپتۇ، مەنمۇ ياشانغان دادامنى ھەمىشە ياد ئېتىپ تۇرىمەن، لېكىن مەندە خەق ماڭا ھۇجۇم قىلغاندەك «ۋاپادار ئوغۇل» بولۇش ئويى يوق، پەقەت تۇغما خىسلەت تۇپەيلىدىن، بەزىدە ھاياجانلىنىپ كېتىپ، ياد ئەيلەپ قېلىشتىن خالىي بولالماي قالىمەن، شۇڭا مەن لىشۇ ئەپەندىنىڭ ماقالىسىنى ئوقۇغىنىمدا دادامنى ئەسلەپ كەتمىدىم. ئەمما، جانابكۆزنىڭ قېرىغانلىقىنى تەشۋىشكە چۈشتۈم ۋە ھەيران بولدۇم. بىزنىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى قەدىرلىك پېشقەدەملىرىمىز قېرىغانلىقى ئۇچۇن، فىزىئولوگىيە جەھەتتىكى سەۋەبلەر بىلەن ئۆز ئىشىنى توختىتىدۇ، دەپ تەشۋىشلەندىم ۋە ھەيران بولدۇم. مۇشۇنداق قەدىرلەيدىغان روھىي ھالەت ۋە كۆز قاراش ئېتىبارى بىلەن مەن بۇ يىل جانابكۆز توغرىسىدىكى يامان تەسىراتلىرىمنى تارمار قىلىمەن. جانابكۆزنىڭ ماڭا تەلىم بېرىشىكۆزنى سەمىمىي ئىلتىماس قىلىمەن. بىراق، ئەستايىدىل پوزىتسىيە قوللىنىشىكۆزنى ئۈمىد قىلىمەن. «پوش ـ پوش» دېيىشتە، تەنە ئوقى ئېتىشتا ئېھتىيات قىلغايسىز، قارشى تەرەپ قايىل بولسۇن.

ئىككىنچى ئوي مېنى... بۇ لىشۇ ئەپەندىگە تەئەللۇق ئىش بولغاچقا، بۇنىسى سۆزلەپ تىنچ قۇلىقىكۆزنى ئاغرىتقۇم كەلمىدى.

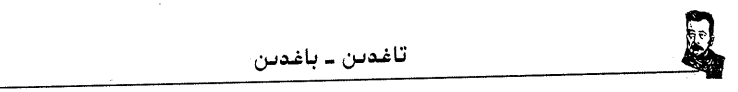

مۇبادا، بۇ خېتىمنى جاۋاب قايتۇرغۇچىلىكى بار، دەپ قارىسىڭىز، جاۋابىڭىزنى بۇ يەردىكى «مەدەنىيەت پويىزى» مۇھەررىرلىكى ئېلان قىلىشى ئۈچۈن ئەۋەتىپ بېرەرسىز يا بولمىسا ماقالە يېزىپ، مېنى قاتتىق تەنقىد قىلسىڭىزمۇ بولىدۇ. ئېلان قىلىش ئۈچۈن نەگىلا ئەۋەتسىڭىز، مېنىڭچە، قارشى ئالىدۇ.

سەممىي ھۆرمەت بىلەن سالام يوللايمەن ۋە سالامەتلىك تىلەيمەن.

ھۆرمەت بىلەن: ياڭ سۇنرېندىن

1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى

ئاخىرىدا بىر ئېغىز سۆزنى قوشۇپ قويماي، بۇ خەتنى جۇڭاينىمەكلەر مېنى سىز بىلەن قەلەم ئارقىلىق دەۋالىشىپ چەرەندىگە ئايلىنىپ قالدى، دەپ تىللىغاندىن كېيىن، جانابىڭىزغا ناماقۇل بولۇپ... «كاتتا ئادەم» بولۇش ئۈيى بىلەن ئەمەس، پۈتۈنلەي سەممىيەت بىلەن يازدىم. سۇنرېندىن.

تۆۋەندىكىسى ئەمدى مېنىڭ جاۋاب خېتىم. خەت شەكلىدە يازغانلىقىم ئۈچۈن، قائىدە بويىچە مۇنداق باشلايمەن:

سۇنرېن ئەپەندى:

جانابىڭىزنىڭ ماڭا يازغان خېتىڭىزنىڭ جاۋاب قايتۇرغۇچىلىكى يوق. مەن جانابىڭىزنى «قايىل» قىلىش ئۈمىدىدە ئەمەس، جانابىڭىزمۇ مېنىڭ تەنقىد قىلىشىمغا موھتاج ئەمەس، چۈنكى يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيانقى ماقالىلىرىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ ئوبرازىنى بەكمۇ ئېنىق سۈرەتلەپ بەردى. تەبىئىكى، مەن «جۇڭاينىمەك» لەرنىڭ جۈيلۈشلىرىگە ھەرگىز ئىشەنمەيمەن؛ بىراق، جانابىڭىزغىمۇ ئىشەنمەيمەن.

مەن جانابىڭىزنىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈنلەي خاۋازىلارچە قاۋىغانلىق، دېمەكچى ئەمەسمەن. ئېھتىمال، سىز ئۆزىڭىزنى مەڭگۈ سەممىي ھېسابلايدىغاندۇرسىز، بىراق، تېز ئاينىپ كەتكەنلىكىڭىز، پۈتۈن ئەس ـ يادىڭىز بىلەن ئۆزىڭىزنى دالدىغا ئېلىپ يۇرۇشلىرىڭىز، دۇدۇقلاپ، ئۆز سۆزىڭىزدە تۇرمىغانلىقىڭىز ئارقىسىدا، سۆزلىرىڭىز ئاخىر سەپسەتىگە ئايلىنىپ قالدى، شۇڭا ئاڭلىغۇچىلارنىڭ نەزىرىدىمۇ ئۆز ۋەزنىنى يوقاتتى. مۇشۇ خېتىڭىزنى ئالساق، ئەگەر سەل ـ پەل ئۆزىڭىزنى ئۆزىڭىز سوريغان بولسىڭىز، يېزىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى.

سىز ئالدى بىلەن مېنىڭ «قانداقسىگە جۇڭگې لياڭ بولۇپ قالغان» لىقىمنى سوراپسىز. مانا بۇ قىزىق سوئال، لىشۇ ئەپەندىنى مەن كۆرگەن، ئۇ، ساۋ جۈيرېن ئەپەندى ئەمەس؛ لى يۈرەن[431] ئەپەندىمۇ، يوق؟ بۇنى ئېنىق ئېيتالمايمەن، چۈنكى يۈرەن ئەپەندىنى مەن بۇرۇن كۆرمىگەن. «قانداقسىگە جۇڭگې لياڭ بولۇپ قالغان» مەن؟ باشقىلارنىڭ گېپ ـ سۆزلىرىگە مەن جاۋاب بېرەلمەيمەن، جاۋاب بېرىشمىنىڭمۇھاجىتى يوق؛ بولمىسا، كۇن بويى جاۋاب بېرىش بىلەنلا بولۇشۇمغا توغرا كېلىدۇ. مېنى «ئادەملەرگە چۇشكەن مىتە»[432] دېيىشكەنلەرمۇ بولدى. «نېمىشقا؟» — مەن ھەممىسىنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەردىم. لېكىن، مېنىڭ بىلىشىمچە، ۋېي يەننىڭ[433] نىيىتى جۇڭگې لياڭ ئۆلگەندىن كېيىن ئۆزگەرگەن، مەن تېخى ھايات، جۇڭگې لياڭنىڭ تاجى ماڭا ياراشمايدۇ، دېمەك، «پرولېتارلار ئاممىسى قاچان ئادۇ[434] غا ئايلىنىپ قالغاندۇر؟» دېگەن سوئالمۇ ئورۇنسىز

سىز بولۇپ چىقىدۇ. ئەگەر «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» نى ياكى ۋۇ جىخۇي ئەپەندىنىڭ سۆزلىرىنى ئۇنتۇمىغان بولسىڭىز، بۇ قۇرۇق گەپلەرنى ئاغزىڭىزدىن چىقارمىغان بولاتتىڭىز، خەلق ئادۇ دەپ، كىتابتىمۇ يېزىلمىغان، باشقىلارمۇ دېمىگەن، ئەمدى خاتىرجەم بولۇڭ. لېكىن، جانابىڭىز «ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئەدەبىيات ئىنقىلابى»[435] بايرىقى ئاستىدا تۇرۇۋېتىپمۇ يەنىلا «پرولېتارلار ئاممىسى» دەپ يۇرىسىڭىز، بۇ خەتلەرگە كۆزىڭىز چۈشكەندە خىجىل بولمامسىز ياكى مەسخىرىگە قېلىشىڭىزنى ھېس قىلمامسىز؟ بۇ سۆزلەرنى ئەمدى يەنە ئېغىزغا ئالماڭ، بولامدۇ؟

ئاندىن قالسا، جانابىڭىز مېنىڭ قېرىنغانلىقىمدىن «ئالاقزادە» بولۇپ كەتكەنلىكىڭىزنى ئېيتىپسىز، «ئالاقزادە» بولۇشىڭىزمۇ ناھايىتى ئەجەبلىنەرلىك. مەن ئۆلمەسلىكىڭ دەرىسىنى ئىچكىنىم يوق، تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى مېنى سۆزسىز قېرىتىۋېرىدۇ، بۇ قىلچىمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، ئۆزىڭىزنى بىرئاز تۇتۇۋالغىنىڭىز ياخشى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن كېيىن تېخى ئۆلىمەن، بۇمۇ تەبىئەتنىڭ قانۇنىيىتى، ئالدىنئالا ئېيتىپ قويايى، ھەرگىز «ئالاقزادە» بولۇپ كەتمەك، بولمىسا، بارا ـ بارا نېرۋىڭىز ئاجىزلىشىپ، بارغانسېرى ئاغزىڭىزغا كەلگىنىچە قۇرۇق گەپ قىلىدىغان بولۇپ قالىسىز. مەن قېرىغان، ئۆلگەن تەقدىردىمۇ، يەر شارىنى ھەرگىز گۆرگە ئالغاچ كەتمەيمەن، ئۇ تېخى ياش، مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ، ئۇمىد كېلەچەكتە. جانابىڭىزنىڭ بايرىقىنى ھازىر ئۇنىڭغا قادىسىڭىزمۇ بولىۋېرىدۇ. بۇنىڭغا مەن كېپىل، خاتىرجەم ئىشلەۋېرىڭ.

ئەمدى «ئۇچ پوش ـ پوش» مەسىلىسىگە كېلەيلى. بۇ — بار گەپ. لېكىن، خەۋەرلەردە بېسىلغىنى بىلەن بىرئاز

ئوخشاشمايدۇ. ئۇ چاغدا، بىر ئاشخانىدا گەپتىن گەپ چىقىپ ھەممىمىز بىرنەچچە كىشىنىڭ ماقالىسى ئۈستىدە سۆزلىشىپ قالغانىدۇق، مەن، دەرۋەقە، بۇ نەرسىلەرنى پوش دەپ قويساقلا كۇپايە، ئۇلار رەددىيە بېرىشكە ئەرزىمەيدۇ، دېگەنىدىم، ئاشۇ بىرنەچچە ماقالە ئىگىلىرىنىڭ ئىچىدە جانابىڭىزمۇ بار. مەن جانابىڭىزنىڭ ھېلىقى دەبدەبىلىك «ئىقرار»[436] ىڭىزدا دېھقانلارنىڭ ئاق كۆڭۈل، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە زىيالىيلىرىنىڭ ئارىسالدى ۋە شەخسىيەتچى ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئېيتىپ تۇرۇپمۇ، يەنە ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئەدەبىياتى بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۆزىڭىزنى ئۆزىڭىز كاچاتلىغانلىقىڭىزنى دېمەكچى بولغانىدىم، شۇنداق بولسىمۇ بۇ گەپلەرنى دېمىگەنىدىم. تارقىلىپ كېتىۋىدۇق، ئىش تۈگىگەنىدى. ئەمما، ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ تارقىلىپ كەتتىمۇ ياكى شۇ چاغدا مۇخبىر داخىل بولغانمۇ، بىلمىدىم. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەيلا گېزىتتە داۋراڭ بىلەن بېسىلىپ چىقتى ھەم مۇشتەرىلەرگە پەرەز قىلىپ تېپىش تەۋسىيە قىلىندى. يېقىنقى بەش ـ ئالتە يىلدىن بۇيان مەن توغرۇلۇق ناھايىتى كۆپ نەرسىلەر بېسىلدى، مەيلى مېنى يامانلىغان ياكى ياخشى تەرىپىمنى قىلغان بولسۇن، مەيلى يالغان بولسۇن ياكى راست بولسۇن، ھېچقايسىسى بىلەن كارىم بولمىدى، چۈنكى مېنىڭ ئادۋوكات تەكلىپ قىلىش، دائىم ئېلان باستۇرۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان نۇرغۇن پۇلۇم يوق، تۇرلۇك گېزىت ـ ژۇرناللارنى ئالا قويماي ئوقۇپ چىقىدىغان ۋاقتىممۇ يوق. مۇخبىرلارنىڭ مۇشتەرىلەرنى غۇلغۇلىغا سېلىۋېتىش مەقسىتىدە بەزى كۆپتۈرۈش ۋاستىلىرىنى ئىشلىتىدىغانلىقىمۇ ھەممەيلەنگە ئايان، ھەتتا پۇتۇنلەي ئويدۇرۇپمۇ چىقىرىدۇ. مەسىلەن، جانابىڭىز تېخى «ئىنقىلابىي ئەدەب» بولۇپ تۇر-

غان چاغلىرىڭىزدا، «كىچىك مۇخبىر» تەخەللۇسى بىلەن بىر گېزىتتە مېنى نەنجىڭدىكى مەركىزىي پىرقە بۆلۈمىنىڭ ئەدەبىيات مۇكاپاتىنى ئېلىپ، كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈپ بالىسىنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى تەبرىكلىدى، شۇنىڭ بىلەن كۈتمىگەن يەردىن، يۇ دافۇ ئەپەندى ئۆزىنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلىنى ئەسلەپ قېلىپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى[437] دەپ يازغانىدىڭىز. بۇنى ھەقىقەتەن شۇنداق قاملاشتۇرۇۋەتكەنىدىڭىزكى، ھەتتا تۇغۇلغىنىغا بىر يىل بولمىغان بوۋاقنىمۇ مېنىڭ قاتارىمدا زەھەرلىك تىل بىلەن ھاقارەتلىگەنىدىڭىز، لېكىن، بۇ پاكىت پۈتۈنلەي «ئىجادىيەت» تەھرىراتىدىن چىققان، بۇنى مەن بىلىمەن، دافۇ ئەپەندى بىلىدۇ، مۇخبىر ھەم يازغۇچى بولغان سىز ياڭ سۇنرېن ئەپەندىمۇ، ئەلۋەتتە، بىلمەيسىز ئەمەس.

شۇ چاغدا مەن ئۇن چىقارمىدىم. نېمىشقا؟ ئىنقىلابچى مەقسەتكە يېتىش يولىدا ھەرقانداق ۋاستىنى قوللانسا، مەن ئۇنى دۇرۇس قىلدى، دەپ قارايمەن. شۇڭا، مېنىڭ گۇناھىم ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنىڭ تۇنجى قەدىمىدە مېنى ئوپېراتسىيە قىلىش زۆرۈر بولۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، چىشىمنى چىشلەپ چىداشلىق بېرەلەيمەن، ئۆلمەي قالسام، ئوت ـ چۆپ ئارىسىغا داجىپ كىرىپ، يارامدىكى قان داغلىرىنى قويماي يالىۋېتىمەنكى، ھەرگىز باشقىلارغا جاپا سېلىپ دورا سۈرگۈزمەيمەن. لېكىن، ئادەم ئەۋلىيا ئەمەس، ئاۋارىچىلىك ئۈچۈن ھاياجانلىنىپ كېتىدىغان ۋاقىتلارمۇ بولىدۇ؛ دۇرۇس، مەن جانابىڭىز «لار»نى سۆكتۈم، بۇ ماقالىلەرنى كېيىن «ئۈچ بىكار» توپلىمىغا كىرگۈزدۈم، ئازراقمۇ قىسقارتمىدىم، لېكىن بۇنى جانابىڭىز «لار»نىڭ پىتنە ۋە ھۇجۇم بىلەن تولغان ماقالىلىرىڭىزلەرنىڭ سانىغا

سېلىشتۇرغاندا، ئوندىن بىرىگىمۇ يەتمەيدىغۇ؟ بۇلا ئەمەس، مەن لېكسىيىلىرىمدىمۇ بەزىدە يې لىڭفېڭ ئەپەندى ئۈستىدىن ياكى جانابىڭىزنىڭ ئۈستىدىن كۈلدۈم، جانابىڭىزلار «ئالدىنقى پوست» نامى بىلەن جەسۇرانە قىياپەتتە مەيدانغا چۈشكەن چاغدا، مەن ماتەم تۇغىنىڭ نەزىرسىگە ئىشلىتىدىغان قۇربانلىق مېلى ئىدىم. بىرنەچچە نۆۋەت ئېلىشمايلا، ئالدىنقى سەپتىن ئۆمىلەپ ـ پەپىلەپ تىكىۋەتكەن چاغلىرىڭىزدا بولسا، مەن كۈلكەمنى زادىلا باسالماي قالغۇدەك بولغانىدىم. مەن سىنىپىي مەيدانىم جەھەتىدىنمۇ، شەخسىي مەيدانىم جەھەتىدىنمۇ بىر كۈلۈۋېلىشقا ھەقلىق ئىدىم. لېكىن، مەن ھېچقاچان كۆرەڭلەپ، «ۋىجدان» ياكى «پرولېتارلار ئاممىسى» دېگەن ناملاردىن پايدىلىنىپ ئۆز رەقىبلىرىمگە زۇلۇم سالمىدىم. سۆزۈمنىڭ ئاخىرىدا، ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا بەزى شەخسىي ئاداۋەتلەر بولغانلىقى ئۈچۈن مۇشۇنداق بولۇۋاتىدۇ، دەپ جەزمەن ئېيتىپ كەلدىم. ئەپەندىم، مۇشۇنداق يول قويساممۇ تېخى كۇپايە قىلمامدۇ؟

لېكىن، مېنىڭ جاۋابكارلىقىم بولمىغان خەۋەر جانابىڭىزنى «رەنجىتىپ» قويۇپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ئادەتتىن تاشقىرى زور ئېتىبار بىلەن، «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسسىسى»[438] دا تېخى ماڭا بىر قىلىچ ھەدىيە قىپسىز، قائىدە بويىچە، مەن سىزگە رەھمەت ئېيتىشىم كېرەك، لېكىن ئەمەلىيەتتە، خۇددى كاتتا زىياپەت بولمىغىنىغا ئوخشاش، مېنىڭ قىلىچىم يوق، بىرلا قەلىمىم بار، ئۇنىڭ ئېتى — «ئالتۇنغا بەرگۈسىز». بۇ، رۇبلى ئالمايمەن، دەپ ئېلان قىلىۋاتقانلىقىممۇ ئەمەس، ئۇ — كىچىكىمدىن تارتىپ تۇتۇپ ئۆگىنىپ قالغان، بەش پۇڭغا بىرنى بېرىدىغان ئەرزان قەلەم. مەن دەرۋەقە، ئاشۇ قەلەم

بىلەن جانابىڭىزنىڭ چىشىغا تېگىپ قويدۇم. بۇ پەقەت مۇرد-
تى كەلگەندە بىرەر تەمسىلنى ئېلىپلا ئىشلەتكەنگە ئوخشاش
توغرا كېلىپ قالغان بىر ئىش. بۇنىڭدا ئالاھىدە ئىنتىقام
ئېلىۋالاي، دېگەن يامان نىيەت يوق. ئەمما، جانابىڭىز ماڭا
«ئۇچ پاي تەنە ئوقى» ئېسىپ قويۇپسىز. بۇنى سىزدىن
كۆرگىلى بولمايدۇ، چۈنكى بۇ پەقەت چىن يۈەن پروفېسسور-
نىڭ توقى ـ لەنتى[439]. مەيلى، مەن ئىنتىقام ئېلىۋاتقانمۇ
بولاي، لېكىن يۇقىرىقى سەۋەبتىن مەنمۇ تېخى «ياخشىلىققا
يامانلىق» قىلىدىغانلارنىڭ سېپىگە قوشۇلۇپ كېتىش دەرىجە-
سىگە بېرىپ يەتكىنىم يوق.

«بېيپىڭ-دىكى بەش لېكسىيە ۋە شاڭخەيدىكى ئۇچ
پوش ـ پوش» دېگىنىڭىزگە كەلسەم، ئەمەلىيەتتە، ئۇنى تا
ھازىرغىچە يازغىنىم يوق، بېيپىڭدا بىر پارچە «بەش لېكسە-
يە» نامىلىق كىتاب نەشر قىلىنىپتۇ. لېكىن، ئۇنى مەن
يازمىغان، ئۇ كىتابنى مەنمۇ كۆرمىدىم. بىراق، غۇلغۇلا
چىققاندىن كېيىن، كەلگۈسىدە تەۋەككۇل دەپلا يېزىۋېتەمدە-
مەن، بۇنىڭغىمۇ بىرنېمە دېيەلمەيمەن، مۇبادا يېزىپ قال-
سام، ئۇنىڭغا «بەش لېكسىيە، ئۇچ پوش ـ پوش توپلىمى»
دەپ نام بەرگۈم بار. لېكىن، كېيىنكى يېرىمى دەل گېزىتتە
ئېيتىلغان ئۇچ كىشىدىن ئىبارەت بولۇشىمۇ ناتايىن. جانابە-
كىز لياڭ شىچيۇ، جاڭ روگۇ ئەپەندىلەر بىلەن بىر سەپتە
تۇرۇشتىن نومۇس قىلىدىغانىدەك تۇرىسىز، مېنىڭچە، بىر
سەپتە تۇرسىڭىزمۇ ھېچقانداق ئاھانەت چەكمەيسىز، پەقەت
جاڭ روگۇ ئەپەندىلا بىرئاز چېنىپ قالىدۇ، بەكمۇ پۇچەك،
ھەتتا «پوش» دېگۈچىلىكىمۇ يوق، ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىر-
نى سەپلەيدىغانىدەك تۇرىمەن.

جانابىڭىز توغرىسىدا مۇشۇ تاپتىكى ئوي ـ پىكرىم بويە-

چە يازسامۇ ھېچقانداق يامان يېزىلمايدىغانىدەك تۇرىسىز.
مېنىڭچە، سىز ئىنقىلاب مەيدانىدىكى بىر يايمچى بولسىڭىز-
مۇ، لېكىن مەككار سودىگەر ئەمەسسىز، مەن ئېيتقان مەككار
سودىگەرلەرنىڭ بىر خىلى — گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە
ھەمكارلاشقان دەۋردىكى كاتتىلار، ئۇلار شۇ چاغدا سوۋېت
ئىتتىپاقىنى كۆيلىگەن، كوممۇنىزمنى مەدھىيىلىگەن، ھەم-
مىگە ئوڭلۇرۇپ تۇرغاندى، «پارتىيىنى تازىلاش» باشلىنى-
شى بىلەنلا، ئۆز قولىنى كوممۇنىست ياشلارنىڭ، كوممۇ-
نىست دەپ گۇمان قىلىنغان ياشلارنىڭ قېنىغا بىلەن يۇيۇپ،
كاتتىلىقىدا قېلىۋەردى، زامان ئۆزگەرسىمۇ، ئۇلارنىڭ كاتـ
تىلىقى ئۆزگەرمىدى؛ يەنە بىر خىلى — ئىنقىلابنىڭ باتۇرلـ
رى، ئۇلار زالىم بەگلەرنى ئۆلتۈرۈپ، ئاغدۇرۇپ، ناھايىتى
ئاكتىپلىق كۆرسەتكەنىدى، بىر مۇدۇرۇلۇپ چۈشۈش بىلەنلا،
«يامانلىقتىن قول ئۈزۈپ، ھەقىقەتكە قايتقانلار» دېگەن ئاتاق-
قا كىرىۋېلىپ، «باندىت»لارنى تىللاپ، سەپداشلىرىنى ئۆلـ
تۈرۈپ، يەنە ئوخشاشلا ئاكتىپلىق كۆرسەتتى؛ مەسىلىكى
ئۆزگەردىيۇ، باتۇرلۇقىنى تاشلىمىدى. جانابىڭىزچۇ، «ئىق-
رار»نىڭىزغا قارىغاندا، ئىنقىلاب قىلىش ـ قىلماسلىقىڭىز
ئىنقىلاب قىلىپ جاپا چەككەن ياكى راھەت كۆرگەنلىكىڭىزگە
باغلىق ئىكەن، سىزدە بەزى ساختىپەزلىك ئەھۋاللىرىنىڭ
بارلىقىدا شەك يوق؛ لېكىن، سىز تەتۈرسىگە ئۆرۈلۈپلا چوڭ
سودىلارنى قىلماپسىز، پەقەت ئىنقىلابچىلاردىن ياخشىراق
كۆن كەچۈرۈش ئۈچۈنلا «ئۇچىنچى خىل ئادەم» گە ئايلىنىشقا
پۇتۇن كۈچىڭىز بىلەن تىرىشىۋاتىپسىز. سىز ئىنقىلابىي
فرونتتىن قايتىپ كەلگەنىكەنسىز، ئۆزىڭىزنى ئاقلاپ، «ئۇ-
چىنچى خىل ئادەم» بولۇپ تۇرۇۋېرىش ئۈچۈن ھامان
ئانچە ـ مۇنچە توۋا قىلىشىڭىزغا توغرا كېلىدۇ، بۇ ھۆكۈم-



رانلار ئۇچۇن ئەمەلىيەتتە، خېلى پايدىلىق. شۇنداق تۇرۇق-لۇقمۇ، «ئىككى ياندىن ھۇجۇم» غا ئۇچرىغانلىقىڭىزغا كەل-سەك، ئۇ تەرەپتىكىلەر جانابىڭىزنىڭ يۈزىنى بەك كىچىك كۆرۈپ قالغان ئوخشايدۇ، بۇ، بانكا خىزمەتچىلىرىنىڭ كىچىك سەراپخانا خادىملىرىنى كۆزىگە ئىلمىغىنىغا ئوخشاش، جانابىڭىز بۇنىڭدىن ئەلەم چەككەن بولسىڭىزمۇ، لېكىن «ئۇچ خىل ئادەم» لەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ئىشەنمەيدىغانلار يال-غۇز سول قاناتلارلا ئەمەسلىكىنى ئۆز تەجرىبىلىرىڭىز بىلەن ئىسپاتلاپ بەردىڭىز، بۇمۇ ناھايىتى زور تۆھپە.

لىللا گەپ قىلغاندا، جانابىڭىز مەغلۇپ بولغان ھېسابلان-مايسىز، سىز ئۆزىڭىز «ئىككى ياندىن ھۇجۇم» قىلىشقا ئۇچراۋاتقىنىڭىز، دېگەن ئويدا بولۇۋاتىسىز. لېكىن دەرھال ئادەم ئۆلتۈرۈش ھوقۇقىلا بولمىغان كىشىلەردىن كىم ھازىر باشقىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىماپتۇ؟! تۇرمۇشىڭىز ئەلۋەتتە جاپالىقتۇر، شۇنداقتىمۇ، ئۆلتۈرۈلگەن، نەزەربەند قىلىنغان كىشىلەرنىڭكىدىن ھەقىقەتەن ئاسمان ـ زېمىن پەرق قىلىدۇ؛ ماقالىلىرىڭىزنىمۇ خالىغان ئورۇندا ئېلان قىلالايسىز، قامال قىلىشقا، زۇلۇمغا، مەنئى قىلىشقا ئۇچراۋاتقان ئاپتورلارغا قارىغاندىمۇ كۆپ ئەركىن ـ ئازادسىز. ئەمدى كاتتىلارغا، باتۇرلارغا سېلىشتۇرغاندا، تۇرمۇشىڭىز تېخى بەك ناچار. ئەلۋەتتە، بۇ، جانابىڭىزنىڭ مەككار سودىگەر بولمىغانلىقى-ڭىزدىن بولغان. سىزنىڭ چېكىۋاتقان دەرد ـ ئەلەملىرىڭىز، شۇنداقلا سىزنىڭ ياخشى يېرىڭىز ئەنە شۇ.

گەپنى بەك كۆپ قىلىۋەتتىم، ئەمدى توختىتاي. قىسقا-سى، مەن يەنە باشتىكىدەك ئوخشاشلا، پىتنە ئويدۇرۇش، يالغان گەپ قىلىش بىلەن جانابىڭىزغا ئالاھىدە ھۇجۇم قىلى-ۋېلىشنى خالىمايمەن، ئەمما بۇنىڭلىق بىلەن باشقا بىرخىل



پوزىتسىيە قوللىنىشىمىمۇ ناتايىن. مەن سىزنىڭ «رەنجىش» لىرىڭىز بىلەن ياكى «ھۆرمەت» قىلىشلىرىڭىز بىلەن قىلچە-مۇ ھېسابلاشمايمەن. جانابىڭىزنىڭ «فىزىئولوگىيە جەھەتتە-كى سەۋەبلەر بىلەن ئۆز ئىشىمنى توختىتىدىغان» بولغانلىقىم ئۈچۈن مېنى ئەيۇ قىلماسلىقىڭىزنى ئۆتۈنىمەن، بەختلىك بولۇڭ.

ئالاھىدە جاۋاب يازدىم، سىزگە تىنچ ـ ئامانلىق نېسىپ بولسۇن.

لۇشۈن

1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى

ئىزاھلار:

(1) تاغدىن ـ باغدىن — شاڭخەي «مەتبۇئات خەۋەرلىرى» نىڭ 4 ـ سانىدا (1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا) «يازغۇچىلار ھەققىدە ئاددىي تەسۋىر، (8) لۇشۇن» سەرلەۋھىلىك ماقالە بېسىلغان، ئۇ ماقالىنىڭ ئاپتورى مېيزى ئىدى، ئۇ ماقالىدە: «لۇشۇن نۇتۇق سۆزلەشكە بەكمۇ ئامراق، بىراق بىرئاز كېكەچلەپ سۆزلەيدۇ ھەم تاغدىن ـ باغدىن (بىردەم ئورتاق تىلدا، بىردەم يەرلىك شېۋىدە) سۆزلەيدۇ، لېكىن بۇ ئۇنىڭ چوڭقۇر ھەم كۈلكىلىك يېزىشىدىكى شەرتلەرنىڭ بىرى» دېيىلگەن.

(2) «تىل رىشتىسى» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت خاراكتېرلىك ھەپتىلىك ژۇرنال، دەسلەپتە سۇن فۇيۇەن قاتارلىقلارنىڭ تەھرىرلىكى بىلەن نەشر قىلىنغان. 1924 ـ يىل 11 ـ ئايدا بېيجىڭدا تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، 1927 ـ يىل 11 ـ ئايدا فېڭتيەن گۇرۇھىدىكى مىلىتارىستلاردىن جاڭ زولىن تەرىپىدىن پېچەتلىۋېتىلگەن، شۇنىڭدىن كېيىن شاڭخەيگە كۆچۈرۈپ كېلىنىپ داۋاملىق نەشر قىلىنغان، 1930 ـ يىل 3 ـ ئايدا 5 ـ جىلد 52 ـ سانىغىچە نەشر قىلىنىپ توختاپ قالغان. لۇشۇن ئۇنىڭ ئاساسىي ماقالە يازغۇچىسى ۋە قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىگۈچىلىرىدىن بىرى بولغان، بۇ ژۇرنال شاڭخەيدە نەشر قىلىنغاندىن كېيىن بىر مەھەل ئۇنىڭ مۇھەررىرى بولغان.

(3) «بەش لېكسىيە، ئۈچ پوش ـ پوش توپلىمى» — مۇشۇ كىتابتىكى ياڭ سۇنرېن ئەپەندىنىڭ ئوچۇق خېتىگە قاراڭ. بۇ توپلام كېيىن تەييارلانمىغان.

(4) لياڭ شىچۇ — جېجياڭ خاڭشيەن، ھازىرقى بۇخاڭ ناھىيىسىدىن. «يېڭى ئاي» تەھرىراتىنىڭ ئاساسىي ئەزاسى، دۆلەت سوتسىياللار پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى، ئامېرىكا يېڭى گۇمانىزمچىسى بولغان باببىتنىڭ مۇرىتى؛ سەندۇڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا پروفېسسور بولغان ھەمدە تيەنجىندىكى ھەپتىلىك «ئەدەبىيات» ژۇرنىلىغا باش مۇھەررىر بولغان:

(5) بىرقولچوماق — مېي سېڭنى دېمەكچى، ئۇ تيەنجىندىكى «ئەدەبىيات ھەپتىلىك ژۇرنىلى» نىڭ 31 ـ سانىغا (1933 ـ يىل 7 ـ ئاي) بېسىلغان» «لۇشۇن ۋە H. L. Mancken» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق يازغان: مېنكېن ئادەتتە گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلغان ماقالىلىرىنى ئۆزى

ناھايىتى قەدىرلەيدىكەن، ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن يەنە ئايرىم كىتابچە قىلىپ چىقىرىدىكەن. ئۇنىڭغا «بىر تەرەپلىمە قاراشلار توپلىمى» دەپ نام قويۇپتۇ. كېيىن ئۇلارنى داۋاملىق توپلاپ، 2 ـ توم، 3 ـ توم... قىلىپ تا ئاخىرىغىچە بېسىپ چىقىرىدىكەن. خۇددى لۇشۇن ئەپەندىنىڭ فېلىيەتونلىرىغا ئوخشاش بىر ـ ئىككى يىلدا بىر ئىككى كىتابچە دۇنياغا كېلىدىكەن.

(6) مېنكېن (1880 — 1956) — ئامېرىكا ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدچىسى. نەسرىي ئەسەر يازغۇچىسى. ئۇ لىبېرالىزملىق مەيدانىدا تۇرۇپ، ئاكادېمىيىچىلەر ۋە تۆرىلەرنىڭ «ئەنئەنىۋى ئۆلچىمى» گە، بارلىق مىشچانلارغا ۋە جەمئىيەتتىكى چاكىنا ھادىسىلەرگە قارشى تۇرغان. ئۇنىڭ تەشەببۇسلىرى باببىت قاتارلىق يېڭى گۇمانىزمچىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان، ئىككى تەرەپ نەچچە ئون يىل بەس ـ مۇنازىرە قىلىشقان.

(7) باببىت — (T. Babbitt، 1865—1933) ئامېرىكا يېقىنقى زامان «يېڭى گۇمانىزم» ھەرىكىتىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى، خارۋارت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى. ئۇنىڭ نەزەرىيىسىنىڭ يادروسى بۇرژۇئا ئىنسان تەبىئىتى نەزەرىيىسىدىن ئىبارەت. ئۇ، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى كۆككە كۆتۈرىدۇ، شەخسلەرنىڭ ئۆزىنى چەكلىشىنى ۋە ئاتالمىش ئەخلاق ئۆلچىمىنى تەشەببۇس قىلىدۇ، رومانتىزمغا قارشى تۇرىدۇ، ياۋروپانىڭ قەدىمىي كلاسسىك ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنى تىرىلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

(8) لياڭ شىچۇ، ۋۇمى قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان «باببىت ۋە گۇمانىزم» دېگەن كىتابقا يازغان كىرىش سۆزىدە مۇنداق دېگەن: «مەن باببىتنىڭ كىتابىنى تەرجىمە قىلمىغانمەن. ئۇنىڭ تەلىماتىنىمۇ تونۇشتۇرمىغانمەن... ئەمما مەن باببىتنى ئاھانەتكە قالدۇردۇم. باببىتقا قارشى تۇرغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇمىغان كىشىلەر ئىكەن. مېنىڭچە، بۇ ئىنتايىن ئادالەتسىزلىك.»

(9) «ئەركىن پاراڭ» — «شېنباۋ گېزىتى» نىڭ قوشۇمچە سانلىرىنىڭ بىرى، 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدىن باشلاپ ئاپتور ئۆزىنىڭ فېلىيەتونلىرىنى بۇ ژۇرنالدا ئۇدا ئېلان قىلغان؛ كېيىن 1 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە ئېلان قىلىنغانلىرىنى «ساختا ئەركىنلىكنامە» دەپ، 6 ـ ئايدىن 11 ـ ئايغىچە ئېلان قىلىنغانلىرىنى «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە» دەپ نەشر قىلدۇرغان.

(10) «تۆت كوچا» — يېرىم ئايلىق ژۇرنال، 10 ـ سانىدىن باشلاپ «10 كۈنلۈك ژۇرنال» قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ ژۇرناللىرىدىن بىرى، لۇشۇن بىلەن فېڭ شۆفېڭ بىرلىشىپ چىقارغان، 1931 ـ يىل 12 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر

قىلىنغان، ئىككىنچى يىلى 1 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن پېچەتلىۋېتىلگەن، ئاران ئۈچ سان چىقىرىلغان. «ئەدەبىيات ئايلىق گېزىتى» — «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ گېزىت ـ ژۇرناللىرىنىڭ بىرى. ئىلگىرى ـ ئاخىر جۇ چىيىڭ (جۇ ياڭ) قاتارلىقلارنىڭ تەھرىرلىكىدە چىقىرىلغان، 1932 ـ يىل 6 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، شۇ يىلى 12 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغان، ئاران ئالتە سان چىقىرىلغان. «قۇتۇپ يۇلتۇزى» — ئايلىق ژۇرنال، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» ژۇرناللىرىنىڭ بىرى، دىڭ لىننىڭ مۇھەررىرلىكىدە چىقىرىلغان، 1931 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، ئىككىنچى يىلى 9 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغان، ئاران سەككىز سان چىقىرىلغان. «ھازىرقى زامان» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئايلىق ژۇرنىلى، شى جېسۇن بىلەن دۇخېڭلار بىرلىشىپ چىقارغان، 1932 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، 1935 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن، ۋاڭ فۇچۇەننىڭ مۇھەررىرلىكىدە چىقىرىلغان. شۇ يىلى 5 ـ ئايدا 6 ـ جىلد 4 ـ سانىغىچە چىقىرىلىپ توختاپ قالغان. «دولقۇن ساداسى» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت خاراكتېرلىك ھەپتىلىك ژۇرنال، بۇنىڭغا ساۋ جۈيرېن تەھرىرلىك قىلغان، 1931 ـ يىل 8 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، 1933 ـ يىل 11 ـ ئايدا توختىتىلغان، جەمئىي 82 سان چىقىرىلغان. «مۇھاكىمە ۋە بايان» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت خاراكتېرلىك يېرىم ئايلىق ژۇرنال، لىن يۈتاڭ قاتارلىقلار تەھرىرلىگەن، 1932 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، 1937 ـ يىل 8 ـ ئايدا توختىتىلغان، جەمئىي 117 سان چىقىرىلغان. «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» — «شېنباۋ» گېزىتخانىسى تەھرىرلىگەن ۋە نەشر قىلغان، بۇ خەلقئارا ئېقىم مەسىلىلىرىگە دائىر ئۇنىۋېرسال ژۇرنال؛ بۇنىڭدا ئەدەبىيات ئەسەرلىرىمۇ ئازراق بېسىپ چىقىرىلغان. 1932 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، 1935 ـ يىل 12 ـ ئايدا 4 ـ جىلد 12 ـ سانىغىچە چىقىرىلىپ توختىتىلغان. «ئەدەبىيات» — ئايلىق ژۇرنال، جېن جىڭدو، فۇ دۇڭخۇا قاتارلىقلار تەھرىرلىگەن، 1933 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان. 1937 ـ يىل 11 ـ ئايدا 9 ـ جىلد 4 ـ سانىغىچە چىقىرىلىپ توختىتىلغان.

(11) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «تۆت كوچا» نىڭ 3 ـ سانىغا بېسىلغان، بەي شى دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(12) «شېنباۋ» گېزىتى — ئېلىمىزدە تارىخى ئەڭ ئۇزۇن بولغان بۇرژۇئا گېزىتى، 1872 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى (چىڭ سۇلالىسى تۇڭجىنىڭ 11 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى) شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1949 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى شاڭخەي ئازاد بولغان چاغدا توختىتىلغان. كونا زاماندا، يېڭى يىل بايرىمىدا ھەرقايسى گېزىتخانىلار ئۇدا بىرنەچچە كۈن گېزىت چىقارمايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن «شېنباۋ» گېزىتى 1 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى (يېڭى يىلدىن كېيىنلا) بىرىنچى قېتىم گېزىت چىقارغانىدى.

(13) چېن يۇرېن (1875 — 1944) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى شۈندې ناھىيىسىدىن، ئائىلە كېلىپ چىقىشى جۇڭگو مۇھاجىرى، 1913 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتقان، سۇن جۇڭسەننىڭ كاتىپى بولغان ۋە ۋۇخەن مىللىي ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن، 1932 ـ يىل بىر مەھەل گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى بولغان.

(14) فاڭزى — يەنى فاڭزى چيەنجى، ياپونىيىنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدە تۇرۇشلۇق ئەلچىسى، ياپونىيىنىڭ تاشقى ئىشلار ۋەزىرى بولغان.

(15) جاڭ شۆلياڭ — تەخەللۇسى خەنچىڭ، لياۋنىڭ خەيچىڭ شەھىرىدىن، «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» مەزگىلىدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇقلۇق ـ دېڭىز ـ ھاۋا ئارمىيىلىرىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى، قوشۇمچە شەرقىي شىمال چېگرا مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ قوماندانى بولغان، جياڭ جيېشىنىڭ قارشى تۇرماسلىق بۇيرۇقىغا بىنائەن شەرقىي شىمال ئۈچ ئۆلكىدىن ۋاز كەچكەن، «18 ـ سېنتەبىر» دىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ھەربىي ئىشلار كومىتېتى بېيجىڭ شۆبىسىنىڭ مۇۋەققەت مۇدىرى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. 1936 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئۇ ياڭ خۇچېڭ بىلەن بىللە شىئەن ۋەقەسىنى قوزغىغان، كېيىن جياڭ جيېشى تەرىپىدىن قاماپ قويۇلغان.

(16) «خەلقئارا ئىتتىپاق» — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن 1920 ـ يىلىدا قۇرۇلغان خەلقئارا ھۆكۈمەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى تەشكىلات. ئۇ «خەلقئارا ھەمكارلىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈش، خەلقئارا تىنچلىقنى ۋە ئامانلىقنى قوغداش» نى مەقسەت قىلىدىغانلىقىنى كۆز ـ كۆز قىلىدىغان، ئەمەلىيەتتە، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەر كونترول قىلغان ھەمدە ئۇلارنىڭ تاجاۋۇزچىلىق سىياسىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قورال ئىدى، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتكەن، 1946 ـ يىل 4 ـ ئايدا تارقالغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىغان. «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن، ئۇ ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگو-

غا قىلغان تاجاۋۇزچىلىقىغا يان باسقان. شۇ چاغدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ياپونىيەگە قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىنى قوللىنىپ، خەلقئارا ئىتتىپاقلا تايانغان. مەسىلەن، 1931 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى گومىنداڭ 4 ـ نۆۋەتلىك سىرتقا قاراتقان خىتابنامىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ۋەقەنىڭ دەسلىپىدە، جۇڭگو خەلقئارا ئىتتىپاقىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىنى ئىلتىماس قىلىپ، خەلقئارادىكى تىنچلىقنى قوغدايدىغان ئورگانىنىڭ چارە كۆرۈشى، ئادالەت ۋە ھەققانىيەتنى تەكىتلىشىنى ئارزۇ قىلغانىدى.»

(17) «پۈتى تېيىلىپ سۇغا غەرق بولۇپ كەتتى» — 1931 ـ يىلى «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن ھەرقايسى جايلاردىكى ئوقۇغۇچىلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش ئۇچۇن، ئارقا ـ ئارقىدىن نەنجىڭغا بېرىپ مۇراجىئەت قىلغان. 12 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى نەنجىڭدا ئومۇمىي نامايىش ئۆتكۈزگەن چاغدا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئەسكەر ۋە ساقچى چىقىرىپ ئوقۇغۇچىلارنى قىرغىن ۋە قولغا ئالغان، بەزى ئوقۇغۇچىلارنى نەيزە سانجىپ يارىدار قىلىپ قويغاندىن كېيىن ئۆستەڭگە تاشلىۋەتكەن. ئىككىنچى كۈنى نەنجىڭ مۇھاپىزەتچى دائىرىلىرى مۇخبىرلارغا سۆھبەت ئېلان قىلىپ، ئازابلىنىپ ئۆلگەن ئوقۇغۇچىلارنى «پۈتى تېيىلىپ سۇغا چۈشۈپ كەتكەن» دېگەن.

(18) بۇ ماقالە دەسلەپ 1932 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىدىكى «كىتابلارغا باھا» دېگەن بېتىگە، «‹سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم› غا كىرىش سۆز» دېگەن تېمىدا بېسىلغان.

لىن كېدۇ — ئەسلىي ئىسمى لى پىڭ، جېجىياڭ ئۆلكىسى خۇاڭيەن ناھىيىسىدىن، مېتاللۇرگىيە ئىشچىسى ئىدى، ئەسلىدە پارتىزدا ئىشلىگەن، 1929 ـ يىلى فرانسىيىدە ئىقتىسادىي كرىزىس يۈز بەرگەنلىكى سەۋەبىدىن ئىشسىز قالغان، 1930 ـ يىلى چاقىرىققا ئاساسەن قوشۇن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئىشلىگەن. «سوۋېت ئىتتىپاقىدا كۆرگەن ـ ئاڭلىغانلىرىم» 1932 ـ يىل 11 ـ ئايدا شاڭخەي گۇاڭخۇا باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(19) يېڭى ـ كونا ئوچ پايتەخت — نەنجىڭ، لوياڭ ۋە شىئەننى دېمەكچى. شۇ زاماندا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى نەنجىڭنى پايتەخت قىلغان، 28 ـ يانۋار ئۇرۇشى بولغان چاغدا، لوياڭنى مەمۇرىي پايتەخت، شىئەننى قوشۇمچە پايتەخت قىلىپ بېكىتكەن.

(20) خۇ يۇجى — جېجىياڭ ئۆلكىسىنىڭ شايۇ دېگەن يېرىدىن، يازغۇچى، سىياسىيون. ئۇنىڭ «موسكۋادىن ئالغان تەسىراتلىرىم» دېگەن كىتابى 1931 ـ يىل 8 ـ ئايدا شاڭخەي يېڭى ھايات باسما ئىدارىسى

تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(21) «ئوخشىتىش نومى» — يەنى «100 مىسالىلىق ئوخشىتىش نومى»، قىسقارتىلىپ «ئوخشىتىش نومى» دەپ ئاتىلىدۇ. ھىندىستان راھىبى جاسنا يازغان، جەنۇبىي سۇلالىدە ئۆتكەن چى بەگلىكىدىكى چۇنايىدى تەرجىمە قىلغان، ئۇ بۇددا دىنىدىكى چوڭ ھارۋىلىقلار مەزھىپىنىڭ دىنىي ئەقىدىسىنى تەشۋىق قىلىدىغان مەسەل خاراكتېرلىك ئەسەر ئىدى، بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ھېكايە شۇ كىتابتىكى «ئوچ قەۋەتلىك بىنا بابى». ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئۆتكەن زاماندا بىر ئەخمەق باي بولغانىكەن، نادانلىقتىن ھېچنېمىنى بىلمەيدىكەن. باشقا بىر باينىڭكىگە بارغانىكەن، ئۇ باينىڭ ئوچ قەۋەتلىك بىناسىنى كۆرۈپتۇ، ئۇ بىنا ئېگىز، كۆركەم، ئىچى كەڭ ھەم يورۇق ئىكەن. ئىچىدە: مېنىڭ بايلىقىم ئۇنىڭدىن قېلىشمايدۇ، مەنمۇ مۇشۇنچىلىك بىر بىنا سالدۇرمايمەنمۇ، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، دەرھال ياغاچچىنى چاقىرتىپ: «مۇشۇ بىنانى سالغۇچىنىڭ تۇرغان جايىنى بىلەمسەن؟» دەپ سوراپتۇ. «بۇنى مەن ياسىغانىدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ياغاچچى، ئەخمەق: «شۇنداق بولسا، بۇگۈندىن باشلاپ ماڭا ئاشۇنىڭكىدەك بىنا سېلىپ بەرگىن دەپتۇ». ياغاچچى شۇنىڭدىن باشلاپ تام قويۇرۇپ بىنا سېلىشقا كىرىشىپتۇ، ئەخمەق ياغاچچىنىڭ تام قويۇرۇپ ئۆي سېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھېچ چۈشىنەلمەي، بۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ ھاڭۇبقىپ قاپتۇ، «قانداق ئۆي ياسىماقچىسەن؟» دەپ سوراپتۇ ياغاچچىدىن ئەخمەق. ياغاچچى: «ئوچ قەۋەتلىك ئۆي سالماقچىمەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئەخمەق: «ئۇينىڭ ئاستىنقى ئىككى قەۋىتىنى ياساتقۇزغۇم كەلمەيۋاتىدۇ، ئاۋۋال ئەڭ يۇقىرىقى قەۋىتىنى ياساپ بەرگىن» دەپتۇ. «بۇنداق ئىش يوق، ئاستى قەۋىتىنى سالماي تۇرۇپ، ئوستى قەۋىتىنى قانداقمۇ سالغىلى بولسۇن، ئىككىنچى قەۋىتىنى سالماي تۇرۇپ، ئوچىنچى قەۋىتىنى قانداقمۇ سالغىلى بولسۇن» دەپتۇ ياغاچچى. «ماڭا ھازىر ئاستىنقى ئىككى قەۋىتى كېرەك ئەمەس، ماڭا ئەڭ يۇقىرى قەۋىتىنى ياساپ بەر» دەپ تۇرۇۋاپتۇ ئەخمەق. كىشىلەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈشۈپ: «ئۇينىڭ بىرىنچى قەۋىتىنى سالماي تۇرۇپ، ئوستى قەۋىتىگە ئىگە بولىدىغان ئىش نەدە بولسۇن» دېيىشىپتۇ.

(22) بۇ ماقالە دەسلەپ 1932 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «قۇتۇپ يولتۇزى» نىڭ 2 ـ جىلد 2 ـ سانىغا بېسىلغان.

(23) سودا ـ سانائەتچىلەر پارتىيىسى — سوۋېت ئىتتىپاقىدا 1930 ـ يىلى پاش قىلىنغان ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەزالىرى فرانسىيە جاھانگىرلىكىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت كارخانىلىرىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋېلىپ، سوتسىيا-



لىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا بۇزغۇنچىلىق قىلغان، بۇ دېلو پاش بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ كاتتىۋېشى لامورىن قاتارلىقلارغا ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىنغان.

(24) سېرافىموۋىچ (А. С. Серахимовиу، 1863—1949) — سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى، «تۆمۈر ئېقىم» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. گىلادكوف (ф. в. гладков، 1883 — 1958)— سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى. «سېمىنت» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. سېيفوللىنا (Л. Н. Сейфуллина، 1889—1954) — سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئايال يازغۇچىسى «تۇغۇت»، «ۋىلنىيا» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان. شولوخوف (м. а. шолохов) — سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى رومان يازغۇچىسى، «تىنچ دون» قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(25) ئۇمانسكي (К. Умаиский) — شۇ چاغدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقى تاشقى ئىشلار كومىتېتى ئاخبارات مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، ئۇ «Russland Neue Kunstjn» («روسىيىنىڭ يېڭى سەنئىتى») دېگەن كىتابنى يازغان.

(26) بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا، شىمالىي مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتى 1917 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى گېرمانىيە بىلەن ئۇرۇش قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان. ئۇنىڭدىن كېيىن، ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ 150 مىڭ جۇڭگو ئىشچىسىنى فرانسىيە ئۇرۇش مەيدانىغا ئېلىپ بارغان. ئۇلارنى ئالدىنقى سەپتە ئاكوپ كولاش ۋە تراىسپورت ئىشلىرىغا ئوخشاش جاپالىق ئەمگەكلەرگە سالغان. ئۇلاردىن يارىلانغانلىرى ۋە ئۆلگەنلىرى ناھايىتى كۆپ بولغان.

(27) «ھەققانىيەت غەلبىسى» پەيلۇسى — بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ئايلاشقاندىن كېيىن، ئەنگلىيە، فرانسىيە باشچىلىقىدىكى كېلىشىم تۈزۈشكەن دۆلەتلەر ئۆزلىرىنىڭ گېرمانىيە، ئاۋستىرىيە قاتارلىق ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنى يەڭگەنلىكىنى «ھەققانىيەتنىڭ زوراۋانلىق ئۈستىدىن غەلبە قىلغانلىقى» دەپ تەشۋىق قىلغان ھەمدە مۇنار تىكلەپ خاتىرىلىگەن، شىمالىي مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتىمۇ بېيجىڭدىكى مەركىزىي باغچىدا (ھازىرقى جۇڭسەن باغچىسىدا) «ھەققانىيەت غەلبىسى» پەيلۇسىنى تىكلىگەن.

(28) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا، «شاڭخەي ياخشى دوستلار» كىتاب شىركىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «چىلتار»غا كىرگۈزۈلگەن.

«چىلتار» — لۇشۈن تەرجىمە قىلغان ۋە تەھرىرلىگەن سوۋېت ئىتتىپاقى ھېكايىلىرى توپلىمى، بۇنىڭغا جەمئىي 10 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلگەن، بۇلار مەسىلەن، زامىيادىننىڭ «ئۆڭكۇر»، م. زوشېنكونىڭ «قېرى چاشقان» (رۇشى تەرجىمىسى)، ل. لونزىننىڭ «قۇملۇقتا»، ك. فىتىننىڭ «مېۋىلىك باغ»، ئا. ياگوۋۇلىفنىڭ «كەمبەغەللەر»، ۋ. لىدىننىڭ «چىلتار»، ئې. زوجورىنىڭ «ياك ۋە ئىنسان تەبىئىتى»، ب. لاۋرىنىفنىڭ «ئۇچقۇن» (ساۋ جىڭخۇا تەرجىمىسى) دېگەنلەردىن ئىبارەت.

(29) نىكولاي II (Николай II) — روسىيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پادىشاھى، 1894 ـ يىلى تەختكە چىققان، 1917 ـ يىلى فېۋرال ئىنقىلابىدا قولغا ئېلىنىپ، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدا ئېتىۋېتىلگەن.

(30) دوستويېۋىسكي (Х. М. Достоевский، 1821. — 1881) — روسىيە يازغۇچىسى، «كەمبەغەللەر»، «خورلانغان ۋە شىكەستە لەنگەنلەر»، «جىنايەت بىلەن جازا» دېگەن پۇۋېستلارنى يازغان. تۇرگىنېف (И. С. Туряенев، 1818—1883) — روسىيە يازغۇچىسى، «ئوۋچى خاتىرىسى»، «رودىن»، «ئاتا بىلەن بالا» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. چېخوف (А. чехов، 1860 — 1904) — روسىيە يازغۇچىسى، نۇرغۇن ھېكايە ۋە «بېلىقچى قۇش»، «جىنەستە بېغى» دېگەن سەھنە ئەسەرلىرىنى يازغان. تولستوي (Л. Н. Толестой، 1828—1910) — روسىيە يازغۇچىسى، «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «ئاننا كارېنىنا»، «تىرىلىش» قاتارلىق رومانلارنى يازغان.

(31) ئەدەبىيات تەنقىدچىلىكى — مەشھۇر ئەدەبىيات تەشكىلاتى. 1921 ـ يىل 1 ـ ئايدا بېيپىڭدا شېن يەنبىڭ، جېن جىڭدو، يى شاۋجۇن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان. ئۇلار «كىشىلىك تۇرمۇشنى كۆزلەيدىغان سەنئەت»نى، جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان رېئالىزملىق يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىپ، ئەدەبىياتنى ئويۇن ـ تاماشا ۋە كۆڭۈل خۇشى قىلىش دەپ ھېسابلايدىغان پوزىتسىيىگە قارشى تۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا روسىيە ۋە شەرقىي ياۋروپا، شىمالىي ياۋروپا ۋە باشقا «ئاجىز مىللەتلەر»نىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى تەرجىمە تونۇشتۇرغان. بۇ جەمئىيەتنىڭ شۇ چاغدىكى پائالىيەتلىرى جۇڭگو يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە ناھايىتى زور تۈرتكىلىك رول ئوينىغان. «ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»، «ئەدەبىيات 10 كۈنلۈك ژۇرنىلى» ۋە «ئەدەبىيات مۇھاكىمە جەمئىيىتى مەجمۇئەسى» دىن ئىبارەت كۆپ خىل ژۇرناللارنى نەشر قىلاتتى.

(32) ئىجادىيەت تەھرىراتى — مەشھۇر ئەدەبىيات تەشكىلاتى، 1920 ـ يىلىدىن 1921 ـ يىلى ئارىلىقىدا قۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئاساسىي ئەزاسى گو مورو، يۈ دافۇ، چېڭ فاڭۇلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى ئەدەبىيات خاھىشى رومانتىزم بولۇپ، جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى تۇسكە ئىگە ئىدى؛ ئەمما گۈزەلچىلىكنىڭ تەسىرىگىمۇ



ئۇچراپ، «سەنئەتكارلارنىڭ مەقسىتى قانداق قىلىپ ئۆزلىرىنىڭ ھېسسىيا-تىنى چىن ئىپادىلەشتىنلا ئىبارەت»، «سەنئەتنىڭ ئۆزىدە مەقسەت دېگەن نەرسە يوق» دېگەنلەرنى تەكىتلىگەن. كېيىن ئۇلار «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات» ھەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلىپ، ئۆزىنىڭ بۇ خاتا كۆز قارىشىنى تەنقىد قىلغان. 1929 ـ يىل 2 ـ ئايدا، بۇ تەھرىرات گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن پېچەتلىۋېتىلگەن. ئۇ ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ «ئىجادىيەت پەسىللىك ژۇرنىلى»، «ئىجادىيەت ھەپتىلىك ژۇرنىلى»، «ئىجادىيەت كۈ-نى»، «قىيان»، «ئىجادىيەت ئايلىق ژۇرنىلى»، «مەدەنىيەت تەنقىدچىلە-كى» ۋە «ئىجادىيەت تەھرىراتى مەجمۇئەسى» قاتارلىقلارنى نەشر قىلغانىدى.

(33) پارس شائىرى — ئۆمەر ھەييام (Omar Hayyam، 1040—1123)نى كۆرسىتىدۇ. گو مورو 1924 ـ يىلى ئۇنىڭ «رۇبائىيات» (Rubaiyat) ناملىق شېئىرلىرىنى تەرجىمە قىلغان. ئۇ شېئىرىدا ھەمىشەم مەي ئىچىشنى كۈيلىگەن. «سېرىق كىتاب» ئەدەبلىرى — XIX ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ئەنگلىيىدە «سېرىق كىتاب» (The Yellow Book) مەجمۇئەسى ئەتراپىغا ئۇيۇشقان بەزى يازغۇچىلار، سەنئەتكارلار، جۇملىدىن رەسسام بىئاردسلېي، شائىر ئونست داۋسن، جون داۋىدسن، رومانىست شۇبىت كىلاكەنسۇپ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ. يۇ دافۇ «ئىجادىيەت ھەپتىلىك ژۇرنىلى»نىڭ 20 ـ 21 ـ سانلىرىدا (1923 ـ يىل 9 ـ ئاي) ئۇلارنىڭ تەرجىمھالى ۋە ئەسەرلىرىنى تونۇشتۇرغان.

(34) مېرىژكوۋسكىي (Л. С. Мержковеский، 1866—1941) — روسىيە يازغۇچىسى، سىمۋولىزمچى ۋە سىرلىق مەسلىكى تەرەپدارى، خوتۇنى گىپپىئۇس (Г. Н. Гиппиус، 1869—1945) — روسىيە سىمۋو-لىزمچى ئايال شائىرى، چوشكۇنلىشىش تەرەپدارلىرىنىڭ ۋەكىلى. ئۇلار 1920 ـ يىلى فرانسىيىگە قېچىپ كەتكەن. كۇپرىن (А. Н. Куприн، 1870—1938) — روسىيە يازغۇچىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن فرانسىيىگە قېچىپ كەتكەن، كېيىن 1937 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتىپ بارغان. بۇنىن (И. А. Вунин، 1870—1953) — روسىيە يازغۇچىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن فرانسىيىگە قېچىپ كەتكەن. ئاندرىيېف (Л. Н. Андреев 1871 — 1919) — روسىيە يازغۇ-چىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن فىنلاندىيىگە قېچىپ كەتكەن.

(35) ئارتسىباشېف (М. П. Арцыбацев، 1878—1927) روسىيە يازغۇچىسى، 1923 ـ يىلى ژارشاۋاغا قېچىپ كەتكەن. سولوگۇب (Ф. Сологуъ، 1863—1927) — روسىيە يازغۇچىسى، سىمۋول تەرەپدار-لىرىنىڭ ۋەكىلى، ئاساسىي ئەسەرلىرى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى يېزىلغان.



(36) بلىيوسوف (В. Я. Брюсов، 1872—1934) — سوۋېت ئىتتىپا-قى شائىرى، دەسلەپكى مەزگىلدىكى ئىجادىيىتى سىمۋولىزمنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، 1905 ـ يىلى ئىنقىلابنىڭ ھارپىسىدا رېئال تۇرمۇش بىلەن ئۇچرىشىشقا باشلاپ، ئىنقىلابقا ھېسداشلىق بىلدۇرگەن، ئۆكتەبىر ئىنقىلا-بىدىن كېيىن ئىجتىمائىي مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللا-نىپ، ئىنقىلابنى مەدھىيىلەيدىغان شېئىرلارنى يازغان. ۋېرېسايېف (В. В. Вересаев، 1876—1945) — سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن «تۇيۇق يول»، «ئاچا ـ سىڭىل» دېگەن رومانلارنى يازغان. گوركي (А. М. Горкий، 1868—1936) — سوۋېت ئىتتىپاقى پرولېتارىيات يازغۇچىسى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى «ئا-نا» قاتارلىق رومانلارنى يازغان، ئىنقىلابتىن كېيىن ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىگە قاتناشقان، يەنە «ئارتامانوف ئائىلىسىنىڭ ئىشلىرى»، «كې-رەم سامكىننىڭ ھاياتى» دېگەن رومانلارنى ۋە نۇرغۇن مۇھاكىمە ماقالىلىرى-نى يازغان. ماياكوۋسكي (В. В. Маяковский 1883 — 1930) — سوۋېت ئىتتىپاقى شائىرى. ئۇنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرلىك ئەسىرى داستان «لې-نىن»، «ياخشى» دېگەنلەر ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن يېزىلغان. ئالېك-سېي تولستوي (А. Н. Толестой، 1883—1945) — سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى. 1919 ـ يىلى چەت ئەلدە تۇرغان، 1923 ـ يىلى مەملىكە-تىگە قايتقان، ئۇنىڭدىن كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن «پېتىر I»، «سەرساە-لىق سەرگەردانلىقتا» قاتارلىق رومانلارنى ئېلان قىلغان.

(37) يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەت — 1921 ـ يىلىدىن 1935 ـ يىلىغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يولغا قويغان يېڭى ئىقتىسادىي سىياسىتى، ئىلگىرى يولغا قويۇلغان «ھەربىي كوممۇنىزم»لىق سىياسەتتىن پەرقلەندۇ-رۇلۇپ ئېيتىلغان. ئۇنىڭ پرىنسىپلىرىنى لېنىن تۇزگەن، ئاساسىي تەدبىر-لىرى — ئېشىنغان ئاشلىقنى يىغىۋېلىش تۇزۇمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ئاشلىق ھېجىنى يولغا قويۇش، سودا ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ئىجارىگە بېرىش ۋە ئىجارىگە ئېلىش قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق دۆلەت كاپىتالىزمىنى راۋاجلاندۇرۇشتىن ئىبارەت بۇ سىياسەتنى يولغا قويۇش نەتە-جىسىدە، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن ۋە راۋاجلانغان. ئىشچى ـ دېھقانلار ئىتتىپاقى مۇستەھكەملەنگەن، سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي ئاساس يارىتىلغان.

(38) «ئاكا ـ ئۇكا سېرافىئون» (Серапионовы Братья) — 1921 ـ يىلى لونتىس، زوشېنكو قاتارلىق ئالتە كىشىدىن تەشكىللەنگەن تەشكىلات، 1924 ـ يىلى ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتكەن. ئۇنىڭ نامىغا گېرمانىيە رومانىستى خوپمانىنىڭ تۆت تومىلۇق ھېكايىلەر توپلىمىنىڭ نامى

قوللىنىلغان.

(39) زوشېنكو (М. М. Зощенко، 1895—1958) — «ئاكا ـ ئۇكا سېرافىئونوفلار» ئەدەبىيات تەشكىلاتىنىڭ تەشەببۇسچىلىرىنىڭ بىرى. بۇ يەردە ئۇنىڭ نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆزى 1922 ـ يىلى «ئەدەبىيات مەجمۇئەسى» (رۇسچە) 3 ـ سانىغا بېسىلغان «ئۆزۈم ۋە باشقىلار ھەققىدە» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(40) ۋورونىسكىي (А. К. Воронский، 1884 — 1943) — سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدچىسى، 1921 ـ يىلىدىن 1927 ـ يىلىغىچە «ھەمسەپەرلەر» ژۇرنىلى «قىزىل بوز يەر» نىڭ ئاساسىي مۇھەررىرى بولغان.

(41) تروتسكىي (Л. Д. Троцкий، 1879 — 1940) — دەسلەپكى يىللاردا روسىيە ئىنقىلابىي ھەرىكىتىگە قاتناشقان، ئۆكتەبىر ئىنقىلابى داۋامىدا ۋە سوۋېت روسىيىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە رەھبەرلىك ئورگىنىغا قاتناشقان. 1927 ـ يىلى سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن، سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك (بولشېۋىكلار) پارتىيىسى تەرىپىدىن پارتىيىدىن چىقىرىلغان، 1929 ـ يىلى مەملىكەت چېگراسىدىن ھەيدەپ چىقىرىۋېتىلگەن، 1940 ـ يىلى مېكسىكىدا ئۆلگەن.

(42) ساۋ جىڭخۇا — خېنەن ئۆلكىسى لوسى دېگەن يەردىن، تەرجىمان، نامسىز تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىلىق ئېرىنبورگ قاتارلىق كىشىلەرنىڭ ھېكايىلەر توپلىمىدىن «تاماكا خالتىسى» نى تەرجىمە قىلغان، 1928 ـ يىلى ېيىجىڭ نامسىز تەھرىراتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان؛ «قىزىق بىر» يەنى «قىزىق بىرىنچى»، سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى لاۋرېنېف يازغان پوۋېست، بۇنىڭ تەرجىمىسى 1929 ـ يىلى نامسىز نەشرىيات تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(43) بۇ ماقالە دەسلەپ 1932 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەي «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان.

1931 ـ يىل 12 ـ ئايدا خۇ چېۋېۋەن ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلغان «مەدەنىيەت ئوبزورى» نىڭ باشلىنىش سانىدا «خاۋازا ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسى» دېگەن ماقالىنى ېلان قىلىپ، ئۆزىنى «ئەركىن ئادەم» دەپ ئاتىۋالىپ، بىر تەرەپتىن، «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىيات» نى تەنقىد قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە ھۇجۇم قىلىپ، «سەنئەتنى چۆشكۈدىلەشتۈرۈپ، بىرخىل سىياسىي پاتېفونغا ئايلاندۇرۇپ قويغانلىق، سەنئەتكە ئاسىيلىق قىلغانلىق» دەپ ھېسابلىغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە ئارقا ـ ئارقىدىن «ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە تاجاۋۇز قىلماڭلار»، «چېەن شىگسۇن

نەزەرىيىسىدىن ھېسابات ېلىش» دېگەن ئىككى پارچە ماقالىنى ېلان قىلىپ، شۇ چاغدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە تۆھمەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ قايتۇرما زەربىسىگە ئۇچرىغان. لو ياڭ (فېڭ شۆفېڭ) «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» نىڭ 58 ـ سانىغا (1932 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى) «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتىغا خەت» دېگەن ماقالىنى ېلان قىلىپ، خۇ چېۋېۋەننىڭ مەقسىتى «پۈتكۈل پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە ھۇجۇم قىلىش» تىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، خۇ چېۋېۋەننىڭ «ئەركىن ئادەم» دېگەن يالغان نىقاب ئاستىدىكى ئەكسىيەتچى ماھىيىتىنى پاش قىلغان. شۇ سەۋەبتىن سۆۋېن (دۇخېڭ) «ھازىرقى زامان» نىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىدا (1932 ـ يىل 7 ـ ئاي) «ئەدەبىي يېڭىلىق» ژۇرنىلى، ۋە خۇ چېۋېۋەننىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى مۇنازىرىسى» دېگەن ماقالىنى ېلان قىلىپ، ئۆزىنى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» دەپ ئاتاپ، شۇ چاغدىكى نۇرغۇن يازغۇچىلار (يەنى ئۇ كۆزدە تۇتقان «يازغۇچىلار توپى») نىڭ «قەلەم تاشلىغان» لىقى، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ تەنقىدچىلىرىنىڭ «ۋەھشىي» لىكىدىن ۋە «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىنى ئىگىلىۋالغانلىقىدىن بولغان دەپ ھېسابلىدى ھەمدە ماقالىدە خەلقنىڭ ئىنقىلابىي كۈرىشىنى بۇرمىلىغان ۋە ئۇنىڭغا تۆھمەت قىلغان. شۇنىڭ بىلەن «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» خۇ چېۋېۋەن، سۇ ژېن قاتارلىقلارغا قايتۇرما زەربە بەرگەن ۋە ئۇلارنى پىپەن قىلغان. بۇ ماقالە ۋە چۇي چېۋېۋەينىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ئەدەبىلەرنىڭ ئەركىسزلىكى» (1932 ـ يىل 10 ـ ئاي «ھازىرقى زامان» نىڭ 1 ـ جىلد 6 ـ سانى) دېگەن ماقالىسى ئەنە شۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ېلان قىلىنغان.

(44) بۇ يەردىكى «سەپسەتىچىلەر» دېگەن سۆز، خۇ چېۋېۋەن ۋە بەزى تروتسكىيچىلارنى كۆرسىتىدۇ. شۇ چاغدا خۇ چېۋېۋەن ئۆزىنى «ماركسىزمچى» دەپ ئاتىۋالغان ھەمدە تروتسكىيچىلار بىلەن تىل بىرىكتۈرگەن؛ تروتسكىيچىلار گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى بىلەن بىر بۇرۇندىن نەپەس ېلىپ، جۇڭگو ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىنى «باندىتلار» دەپ ھاقارەتلىگەن.

(45) «ئەدەبىياتقا ئۆلگۈدەك چاپلىشىۋالمىغان ئادەم» لەر — بۇ سۆزنىڭ «ئەدەبىي يېڭىلىق» ۋە خۇ چېۋېۋەننىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى مۇنازىرىسى» دە قىلغان سۆزى: «ئوقۇمۇشلۇق سىنىپتىكى ئەركىن ئادەملەر بىلەن، ئەركسىز، پارتىيە ـ گۇرۇھقا تەۋە سىنىپ، ئەدەبىيات مەنبەسىنى تالىشىۋاتقان چاغدا ئۇ جاپا چېكمىگىنى بۇ ئىككى خىل ئادەمنىڭ سىرتىدىكى ئۇچىنچى خىل ئادەم. بۇ ئۇچىنچى خىل ئادەم

ئاپتورلار توپى دەپ ئاتىلىدۇ. ئاپتورلاردا، راستىنى ئېيتسام، مەن ئالدىدا ئېيتىپ ئۆتكەن ئەدەبىياتقا ئۆلگۈدەك چاپلىشىۋالىدىغان پۇراق ئاز ـ تولا بار.»

(46) بۇ سۇ ۋېننىڭ «ئەدەبىي يېڭىلىق» ۋە خۇ چيۇيۈەننىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى مۇنازىرىسى» دېگەن ماقالىدە ئېيتقان سۆزى. ئۇ مۇنداق دېگەن: «ھەقىقەتەن، يازغۇچىلار تەڭلىكتە قالدۇرۇلدى!... ئۇلار پەقەت ئەدەبىيات ئۈچۈن، مەيلى ئۇ قۇتراتقۇچى ياكى پاش قىلغۇچى ئەدەبىيات بولسۇن، قالدى ـ قاتتى بولسىمۇ بىرئاز ھايات يولى قالدۇرماقچىدى. ئەمما، يەنە ئىشنى ئەۋلىيادەك بىلىدىغان يېتەكچىلىك قىلغۇچىلار پال سېلىپ بىلىۋېلىپ، ئۇنى قايسىبىر سىنىپنىڭ يالاقچىسى قىلىپ تەيىنلەپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلدى.»

(47) بۇ يەردە ئېيتىلغان سۇ ۋېننىڭ ماقالىلىرى، يەنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان: «ئەدەبىي يېڭىلىق» ۋە خۇ چيۇيۈەننىڭ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى مۇنازىرىسى» ھەم «ھازىرقى زامان» نىڭ 6 ـ سانىغا (1932 ـ يىل 10 ـ ئايدا) بېسىلغان «‹ئۈچىنچى خىل ئادەم› نىڭ چىقىش يولى» دېگەن ماقالىلەرنى كۆرسىتىدۇ.

(48) «سول ۋە لېكىن يازمايدۇ» — بۇ، سۇۋېننىڭ «‹ئۈچىنچى خىل ئادەم› نىڭ چىقىش يولى» دېگەن ماقالىسىدىكى سۆز: «ئالدامچىلىق قىلىشقا باتۇر بولمىغان يازغۇچىلار ھەم ئۆزلىرىنىڭ بارلىق نەرسىلىرىنى ئاچىقىشقا پېتىنالمايدۇ، ھەم باشقىلارغا لازىم نەرسىنى ئاچىقالمايدۇ، قانداق قىلىش كېرەك؟ — قەلەمنى قويۇش كېرەك. بۇ قەلەمنى قويۇش ‹چەۋەنداز يىگىتنىڭ مادارى تۈگىگەن› لىكتىن بولماي، بەلكى قەلەم تەۋرىتىشكە جۈرئەت قىلالمىغانلىقتىن بولدى. چۈنكى، سادىق سول قانات يازغۇچى بولغاندىن كېيىن، يازغان ۋە لېكىن سول بولمىغاندىن كۆرە، سول ۋە لېكىن يازمىغان تۈزۈك ئوخشايدۇ دەپ ھېس قىلدى. ھالبۇكى، بۇگۈنكى كۈندە، سول ۋە لېكىن يازمايدىغان سول قانات يازغۇچىلار نەقەدەر كۆپ ـ ھە؟!»

(49) سۇ ۋېننىڭ بۇ سۆزلىرىمۇ «‹ئۈچىنچى خىل ئادەم› نىڭ چىقىش يولى» دېگەن ماقالىسىدە ئېيتىلغان: «جۇڭگونىڭ پرولېتارىيات ئەدەبىيات ھەرىكىتى ئۈچ يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ قالدى، بۇ ئۈچ يىل ئىچىدە نەزەرىيە كۆزگە كۆرۈنەرلىك ھالدا ئىلگىرىلىدى، ئەمما ئەسەرلەرچۇ؟ سان جەھەتتىن كۆپەيمەيلا قالماي، سۈپەت جەھەتتىنمۇ ھېچقانچە كۆپ ئىلگىرىلىگەنلىكىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. بەزىلەر — پالانى نېمىنىڭ ـ پۇستانى نېمىنىڭ مەنبەسىنى ۋە بىر تەرەپلىمىلىكىنى تۈگىتىش كېرەكلىكى توغرىسىدا چوڭ گەپ قىلغانىدى، ئەمما تۈگىتىۋاتقىنىغا ئۈچ يىل بولدى، تېخى تۈگىتىپ بولمىدىمۇ؟»

(50) سۇ ۋېن «كۈلكىلىك سۆز» قىلغان دېگەن بۇ سۆز «‹ئۈچىنچى خىل ئادەم› نىڭ چىقىش يولى» دېگەن ماقالىدە ئېيتىلغان: «مېنىڭ بىر ئېغىز كۈلكىلىك سۆز قىلىشىمغا رۇخسەت قىلغايسىزلەر، جۇڭگودەك بۇنداق بەدەۋىي دۆلەتتە، سول قانات جانابلار ئۆزلىرىنىڭ كاپىتالىزمغا قارشى ئەسەرلىرىنى كۆتۈرۈپ بېرىپ كاپىتالىستلاردىن قەلەم ھەققى ئالالايدىكەن.»

(51) سۇ ۋېن «ئەدەبىي يېڭىلىق ۋە خۇچيۇيۈەننىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت توغرىسىدىكى مۇنازىرىسى» دېگەن ماقالىدە: «مەسىلەن، ئۇلار («سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نى دېمەكچى) تەشەببۇس قىلغان ئەدەبىيات ـ سەنئەتنى ئاممىبابلاشتۇرۇش دېگەن بۇ مەسىلىنى ئالايلۇق، ئۇ نەرسىلەر ئەمگەكچىلەرنىڭ كۆرىدىغان نەرسىسى بولمىغاچقا، ئۇنىڭدىن كونىلىقنىڭ، فېئودالىزمنىڭ پۇرىقى تولۇپ تاشقان ھالدا چىقىپ تۇرىدۇ (دېمەك، زىيانلىق). ئۇلار چاتما رەسىم ۋە ناخشا كىتابچىلىرىنى كۆرگەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ، يازغۇچىلاردىن ئەمگەكچىلەرنىڭ كۆرۈشىگە پايدىلىق بولغان چاتما رەسىم ۋە ناخشا كىتابچىلىرىنى تەلەپ قىلدى... بۇنداق پەس شەكىلدىن ياخشى ئەسەر چىقامدۇ؟ ھەقىقەتەن چاتما رەسىمدىن تولستوي، فلوبېر يېتىشىپ چىقالمايدۇ. بۇ نۇقتىنى سول قانات نەزەرىيىچىلەر بىلمەمدۇ؟ ئۇلار ھەرگىز ئۇنچە دۆت بولماسلىقى مۇمكىن. ئەمما، ئۇلار فلوبېرنى نېمىگە كېرەك قىلىدۇ؟ تولستوينى نېمىگە كېرەك قىلىدۇ؟ ئۇلار يازغۇچىلارنى زادى ھەرگىز فلوبېر ياكى تولستوي بولغۇزمايدۇ؛ بولسىمۇ، ئۇلار كېرەك قىلمايدۇ، ھەرقانچە بولسىمۇ ئۇلار ‹ھازىر› كېرەك قىلمايدۇ، بەلكى بۇ كېرەك قىلمىغانلىقى توغرا، دىئالېكتىكىلىق. كەلگۈسىدە ئۇلار ئەپۇ قىلىشى ئېھتىمال، بىراق بۇ كېيىنكى گەپ.»

(52) تولستوي — ل. ن. تولستوينى دېمەكچى. ئۇ روسىيە دېھقانلىرىنىڭ پاجىئەلىك ھاياتى ۋە تەقدىرىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ، دېھقان كىتابخانلارنى ئاساسىي نىشان قىلىپ نۇرغۇن خەلق ھېكايىلىرىنى، رىۋايەتلەر ۋە مەسەللەرنى يازغان. بۇ ئەسەرلەردە دىنىي ئەخلاق كۆككە كۆتۈرۈلگەن، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا چارروسىيە ھۆكۈمرانلىقىنىڭ جىنايەتلىرىمۇ پاش قىلىنغان، شۇڭا بەزىلىرى ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ئۆزگەرتىشىگە ۋە مەنئى قىلىشىغا ئۇچرىغان. فلوبېر (G. Flaubirt، 1821—1881) — فرانسىيە رومان يازغۇچىسى، «بوۋارې خانىم»، «ھېسسىيات تەربىيىسى» دېگەن رومانلارنى يازغان.

(54) مىكېلانجېلو بوۋنارروتى (B. Michelangelo، 1475—1564) — ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئىتالىيىلىك ھەيكەلتىراش، رەسسام. ئۇنىڭ سىزغان ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئىجادىيىتى «دۇنيانى



يارىتىش قىسسىسى» ۋە «ئەڭ ئاخىرقى سوتلاش» دېگەن رەسىملەردىن ئىبارەت. داۋىنچى (Davinci، 1452—1519) — ئەدەبىيات ـ سەنئەت گۈللىنىش دەۋرىدىكى ئىتالىيىلىك رەسسام. ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئىجادىيىتى «مۇنالىزا» ۋە «ئاخىرقى كەچلىك زىياپەت» دېگەنلەردىن ئىبارەت.

(55) «تەۋرات»، يەنى «كونا ئەھدە كىتابى» نىسارا دىنىدىكىلەرنىڭ «ئىنجىل»ىنىڭ ئالدىنقى قىسمى (كېيىنكى قىسمى «يېڭى ئەھدە كىتابى» دەپ ئاتىلىدۇ).

(56) بۇ سۆز ۋە ئۇنىڭ ئاخىرىدىكى «قانداق قىلىش كېرەك؟» دېگەن سۆز سۇۋېنىنىڭ «‹ئۈچىنچى خىل ئادەم› نىڭ چىقىش يولى» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(57) بۇ ماقالە دەسلەپ 1932 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 4 ـ سانىغا بېسىلغان.

(58) ئىتالىيىدىكى پاپا ئوردىسى — ئورنى ۋاتىكاندا، ساراينىڭ ئىچىدە ياۋروپا ئەدەبىي ئويغىنىش دەۋرىگە ئائىت نۇرغۇن مۇھىم يادنامە رەسىم ۋە ھەيكەللەر ساقلىنىپ قالغان.

(59) «ئادەم ئاتىنىڭ يارىتىلىشى» — «تەۋرات. ئالەمنى يارىتىش قىسسىسى»دىكى خۇدانىڭ ئادەم ياراتقانلىقى ھەققىدىكى ھېكايىگە ئاساسەن سىزىلغان رەسىم ئادەم ئاتا خۇدا لاي بىلەن ياساپ چىققان ئەركىشى. ياۋروپادا بۇنى ماتېرىيال قىلىپ كۆرۈپ سىزىلغان رەسىملەر ئاز ئەمەس، بۇلارنىڭ ئىچىدە مەشھۇر بولغىنى مىكېلانجېلونىڭ 1508 ـ يىلىدىن 1512 ـ يىللار ئارىلىقىدا سىزغان شىستى ئىبادەتخانىسىنىڭ گۈمبەز تاملىرىدىكى رەسىملەرنىڭ بىر قىسمى.

(60) «ئاخىرقى كەچلىك زىياپەت» — «يېڭى ئەھدە كىتابى. ماركو ئىنجىلى»غا ئاساسەن سىزىلغان رەسىم. ئەيسانىڭ قازاغا يولۇقۇش ھارپىسىدا 12 مۇخلىسى بىلەن ئاخىرقى كەچكى تاماقتا بىللە بولغان چېغىدا، كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا بىر مۇخلىسنىڭ ئۇنى ساتقانلىقىنى ئېلان قىلغانلىقىدىن كۆپچىلىكنىڭ ئوغىسى قايناپ كەتكەن چاغدىكى كۆرۈنۈشى سىزىلغان. ياۋروپادا بۇنى تېما قىلىپ تۇرۇپ سىزىلغان رەسىملەر ئاز ئەمەس، بۇلارنىڭ ئىچىدە مەشھۇر بولغىنى داۋىنچىنىڭ 1495 — 1496 ـ يىللىرى بۈۋىمەريەم گىراچ ئىبادەتخانىسىغا سىزغان تام رەسىملىرى.

(61) ئاجانتا غارى (Ajanta CaveTemple)— ھىندىستاننىڭ دىكان ئېگىزلىكىدىكى ۋىندايا تېغىدا بولۇپ، ئەسلىدە ئات تۇيىقى شەكلىدىكى تامغا ئويۇپ چىقىرىلغان راھىب ھۇجرىسىدا ئىدى. ئۇ ئۆي مىلادىيىدىن ئىلگىرى I ـ II ئەسىردە قېزىلغان بولۇپ، مىلادىيىنىڭ VI ـ VII ئەسىرلىرىدە



پۈتكەن، جەمئىي 29 غار، غار ئىچىدە ھىندىستان تام رەسىملىرى ناھايىتى كۆپ ھەم تولۇق ساقلانغان. تام رەسىملىرىنىڭ مەزمۇنى كۆپ ساندىكىسى بۇتلارنىڭ تەرجىمىھالى ھەققىدىكى ھېكايىلەر، قەدىمكى زامان ھىندىستان خەلقىنىڭ ۋە ئوردا تۇرمۇشلىرىنىڭ كۆرۈنۈشلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھىندىستان قەدىمكى زامان سەنئىتىنىڭ مەشھۇر بايلىقلىرىنىڭ بىرى.

(62) «كۇڭزىنىڭ مۇبارەك قەدىم جايلىرىنىڭ رەسىملىرى» — كۇڭزىنىڭ ھاياتى توغرىسىدىكى چاتما رەسىملەر. مىڭ دەۋرىدە ياغاچ ئويمىسى ۋە تاش ئويمىسى بولۇپ خېلى كۆپ ئىدى. ياغاچ ئويمىسىدىن ھازىر ساقلىنىپ قالغان ئەڭ بۇرۇنقىسى، مىڭ دەۋرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى ئويما نۇسخىسى بولۇپ، ئۇنىڭدا جەمئىي 36 رەسىم بار، كېيىن يەنە مىڭ سۇلالىسى ۋەنلى يىللىرىدىكى ئويما نۇسخىسىنىڭ 112 پارچە رەسىمى بولغان (لۈي جاۋشاڭ تۈزگەن). تاش ئويمىسىدىن چۈيفۇدىكى كۇڭزى ئىبادەتخانىسىدا مىڭ سۇلالىسىنىڭ ۋەنلى يىللىرىدا ئويۇلغان نۇسخىسىدىن 112 پارچىسى ساقلىنىپ قالغان.

(63) بۇددانىڭ يارالمىش ۋەقەلىرى — بۇددا سانسكرىت تىلى Buddha نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى، «بىلگۈچى»، «سەزگۈچى» دېگەن مەنىدە، قىسقارتىپ بۇد دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يەردە بۇددا دىنىنى ياراتقۇچى ساكيامونى كۆزدە تۇتۇلغان. يارالمىش سانسكرىت تىلى Jataka نىڭ مەنە تەرجىمىسى، «12 توم بۇددا نومى»نىڭ بىرى، بۇد — ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى ۋە مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈشتىكى سەۋەبلەرنى سۆزلەيدىغان بۇددا نومى.

(64) دورې (1833 — 1883) — فرانسىيىلىك ئويمىكەش رەسسام. ئۇ ئىتالىيىلىك شائىر دانتى (1265 — 1321) نىڭ داستانى «ئىلاھىي كومېدىيە»گە، ئەنگلىيىلىك شائىر مىلتۇن (1608 — 1678) نىڭ داستانى «قولدىن كەتكەن جەننەت»كە، ئىسپانىيىلىك يازغۇچى سېرۋانتېس (1547 — 1616) نىڭ رومانى «دون كىخوت»قا قىستۇرما رەسىم ئىشلەپ بەرگەن. «ئەھلىسەلىپ بايانى» — دورې تۈزگەن ۋە سىزغان چاتما رەسىم، جەمئىي 100 پارچە.

(65) «تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئۆرپلىرىگە دائىر رەسىملەر» — جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىدە ئۆتكەن ماخېجى سىزغان «شېئىرنامە» رەسىملىرىنىڭ بىرى. «دېھقانچىلىق، توقۇمىچىلىق رەسىملىرى» — دېھقانچىلىق، توقۇمىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش جەريانلىرىنى سۈرەتلەيدىغان رەسىملەر. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىدە ياشىغان لىيۇ سۇڭنىيەن «دېھقانچىلىق، توقۇمىچىلىق رەسىملىرى»دىن ئىككى توم، لۇتاۋ «دېھقانچىلىق رەسىملىرى»دىن 21 پارچە، «توقۇمىچىلىق رەسىملىرى»دىن 24 پارچە سىزغان.

(66) چۇ يىن (؟ — تەخمىنەن 1552) — تەخەللۇسى شېغۇ، شېجۇ، جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ تەيسالڭ دېگەن يېرىدىن، مىڭ دەۋرىدە ياشىغان رەسسام. ئۇ خەن دەۋرىدە ئۆتكەن لىن شۇەن يازغان جاۋ يەنفېي ئاچا ـ سىڭلىنىڭ ئوردا تۇرمۇشىنى تەسۋىرلەيدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلار ھەققىدىكى ھېكايە «يەنفېي قىسسىسى»، تاڭ دەۋرىدە ياشىغان يۇەن جىن يازغان، سۇي يېڭيڭ بىلەن جاڭ شىڭنىڭ ئىشق ـ مۇھەببىتى تەسۋىرلىنىدىغان «ھۆرگە يولۇقۇش قىسسىسى» دېگەنلەرگە رەسىم سىزىپ بەرگەن.

(67) كوللىۋىتس خانىم (1867 — 1945) — گېرمانىيىلىك ئويمانچى رەسسام. 1936 ـ يىلى لۇشۈن «ئۇچ بىكار» كىتابخانىسى نامىدا تەھرىرلەپ «كاتې كوللىۋىتسنىڭ ئويما رەسىملىرى توپلىمى»نى نەشر قىلغان. ئۇ قىستۇرما رەسىملىرىنى ئىشلەپ بەرگەن «توقۇمىچى ئۇسۇلتام» — گېرمانىيە يازغۇچىسى خوپتۇمان (1862 — 1946) يازغان توقۇمىچى ئىشچىلارنىڭ ئىش تاشلىشى ۋەقەلىك قىلىنغان سەھنە ئەسەر ئىدى.

(68) مېففېرت — گېرمانىيىنىڭ ھازىرقى زامان ئويمىچى رەسسامى. 1930 ـ يىلى لۇشۈن «ئۇچ بىكار» كىتابخانىسى نامىدا «مېففېرت ياغاچ ئويما، سىمېنت رەسىملىرى»نى باستۇرۇپ نەشر قىلدۇرغان. ئۇ قىستۇرما رەسىملىرىنى ئىشلەپ بەرگەن «چار پادىشاھىنى ئۆۋلاش خاتىرىسى» — روسىيە نارودنىكلىرىدىن بولغان ئايال ئىنقىلابچى فېگنار (1852 — 1942) يازغان ئەسلىمە بولۇپ، ئۇنىڭدا 1881 ـ يىل 3 ـ ئايدا نارودنىكلار چار پادىشاھى ئالېكساندىر II نى مەخپىي ئۆلتۈرگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايە خاتىرىلەنگەن.

(69) ماسىرېئېل (1889 — 1971) — برازىلىيە رەسسامى، ياغاچ ئويمىچى، ئامېرىكىدىكى مۇنمان، فرانسىيىدىكى رومېن رولان، باربۇس قاتارلىق يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىگە قىستۇرما رەسىم ئىشلەپ بەرگەن. 1933 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەي «ياخشى دوستلار» كىتاب شىركىتى تەرىپىدىن ئۇنىڭ چاتما رەسىملىرىدىن «يورۇقلۇق ئىزدەش»، «مېنىڭ ئوۋۇم» ۋە «يېزىقسىز ھېكايە» دېگەنلىرى نەشر قىلىنغان.

(70) رومېن رولان (Roman Rolland، 1866—1944) — فرانسىيە يازغۇچىسى، ئىجتىمائىي پائالىيەتچى. ئۇ «ژۇئان كرىستون» دېگەن رومانىنى ۋە «بېتخوۋېننىڭ تەرجىمھالى» دېگەن قىسسە قاتارلىق ئەسەرلەرنى يازغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئۇ شۇېتسارىيىدە ماكانلىشىپ، ئۇرۇشقا قارشى تۇرغان.

(71) سىگېل — ئەھۋالى ئېنىق ئەمەس.

(72) گروپپېر (1897 — 1977) — يەھۇدي قانداشلىق ئامېرىكا رەسسامى.

(73) جاۋ جىڭشېڭ — سىچۈەن ئۆلكىسى يىبىن ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا شاڭخەي فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ئىدى. ئۇ تەرجىمان لىقتا «تەرجىمىنىڭ خاتا بولغان ـ بولمىغانلىقى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان مەسىلە، ئەڭ مۇھىمى تەرجىمىنىڭ راۋان بولغان ـ بولمىغانلىقى» دېگەننى تەشەببۇس قىلغان. ئۇ «ھېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1931 ـ يىلى 2 ـ ئايلىق سانىدىكى «يېڭى ئاممۇي يازغۇچىلارنىڭ يېقىنقى خەۋەرلىرى» دە، گروپپېرنىڭ ئويما رەسىملەر توپلىمى «Alay — Oop» ئۇستىدە توختالغاندا: «گروپپېر سېركچىلەر ھەققىدىكى ھېكايىسىنى پۈتتۈرۈپ بولدى» دېگەن «Alay — Oop» — ئىملىق سۆز، ھايت ـ ھۇيت دېگەنلىك، كىچىك ماۋزۇسى (يەنى ئىسكوپكا ئىچىدىكى سۆز)نى «سېركچىلەر ئۆمىكى ئارتىسلىرىنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئىشق ـ مۇھەببىتى ھەققىدىكى ھېكايە» دەپ تەرجىمە قىلىش كېرەك دېگەن. لۇشۈن «ئالا كۆڭۈل توپلىمى شامال، ئات، كالا» دېگەن ماقالىدە ئۇنىڭغا رەددىيە بېرىپ تۇزەتكەن.

(74) گىببېڭس (1889 — 1958) — ئەنگلىيىلىك ياغاچ ئويمىچى.

(75) بۇ ماقالە دەسلەپ 1932 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1 ـ جىلد 5 ـ، 6 ـ سانلىرىنىڭ بىرلەشمە سانىغا بېسىلغان.

(76) چىيىڭ — يەنى جۇ يىڭ، خۇنەن يىيڭ ناھىيىسىدىن، ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەريىچىسى، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» رەھبەرلىرىنىڭ بىرى، شۇ چاغدا «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى»دا باش مۇھەررىرلىك قىلاتتى.

(77) يۇنشېڭ — ئەسلىي ئىسمى چىۋ جىۋرۇ، جېجياڭ نىڭپو ناھىيىسىدىن. ئۇنىڭ «خائىننىڭ ئىقرارنامىسى» دېگەن شېئىرى «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1 ـ جىلد 4 ـ سانىغا (1932 ـ يىل 11 ـ ئايدا) بېسىلغان، ئۇنىڭ مەقسىتى ئۆزىنى «ئەركىن ئادەم» دەۋالغان خۇ چىۋيۈەنىڭ ئەكسىيەتچى سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى مەسخىرە قىلىش ئىدى، ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە لۇشۈن بۇ ماقالىسىدە كۆرسەتىپ ئۆتكەن ئېغىر كەمچىلىك ۋە خاتالىقلار بولغان.

(78) بىدنىي (Д. Беднъй، 1883—1945) — سوۋېت ئىتتىپاقى شائىرى. بۇ يەردە ئېيتىلغان ھەجۋي شېئىر، تروتسكىنى مەسخىرە قىلىپ يازغان «ھاقارەتلەشكە چولام تەگمەيدۇ» دېگەن داستانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ (چۇي چيۇبەي تەرجىمە قىلغان، 1932 ـ يىل 10 ـ ئايدىكى «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىغا بېسىلغان).

(79) فامىلە ئۇستىدە چاقچاق قىلىش — ئەسلىي شېئىر مۇنداق باشلانغان: «ئەمدى خائىننىڭ ئىقرارنامىسىنى يازاي، ئىمىش ئۇنىڭ فامىلە-

سى خۇجۇ، ۋە لېكسن ئاتالمايدىكەن لىغۇ». خۇلىغۇ 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدە ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ ئارمىيىسى شاڭخەي شەھرىـ نىڭ زاپېي رايونىنى ئىشغال قىلىۋالغان چاغلاردىكى داڭلىق خائىن ئىدى.

(80) «فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» — 1928 ـ يىل 8 ـ ئايدا «ئىجادىـ يىتى ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 1 ـ سانىغا دۇچۇەن دەپ ئىمزا قويۇلغان «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سېپىدىكى فېئودالىزمنىڭ پۈشتى» دېگەن ماقالە بېسىلىپ، لۇشۈننى «كاپىتالىزمدىن ئىلگىرىكى فېئودالىزمنىڭ پۈشـ تى» دەپ ھاقارەتلىگەن.

(81) «تاۋۇز يېرىش» — ئەسلىدىكى شېئىردا مۇنداق سۆز بار ئىدى: «پەخەس بول، كاللاڭ بىراقلا يېرىلغان تاۋۇزغا ئايلىنىپ قالىدۇ».

(82) گېرمانىيە پرولېتارىيات ئىنقىلابى — يەنى گېرمانىيە دېكابىر ئىنقىلابى، 1918 ـ يىلىدىن 1919 ـ يىلىغىچە گېرمانىيە پرولېتارىياتى، دېھقانلار ۋە خەلق ئاممىسى مەلۇم دەرىجىدە پرولېتارىيات ئىنقىلابىنىڭ ۋاستىسى ۋە شەكلىنى قوللىنىپ ئېلىپ بارغان بۇرژۇئا ئىنقىلابى. ئۇ خوخېنزوللېرن خانىدانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، سوتسىيالىستىك جۇمھۇـ رىيەت قۇرغانلىقىنى جاكارلىغانىدى. كېيىن، سوتسىيال دېموكراتلار ھۆكۈـ مىتىنىڭ قانلىق باستۇرۇشى ئارقىسىدا مەغلۇپ بولغان.

(83) «خۇشاللىنىپ كۈلۈشتىنمۇ، غەزەپلىنىپ تىللاشتىنمۇ ماقالە ھاسىل بولىدۇ» — بۇ سۆز سۇڭ دەۋرىدە ياشىغان خۇڭ تىڭجيەننىڭ «دۇڭپو ئەپەندىنىڭ ھەقىقىي ماختىغانلىرى» دىن ئېلىنىدى.

(84) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا «تيەنما» كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «لۇشۈن ئۆزى تاللىغان توپلام» غا كىرگۈزۈلگەن.

«ئۆزۈم تاللىغان توپلام» دېگەن بۇ كىتابقا «ياۋا گىياھ» تىن يەتتە پارچە: «ساينىڭ ۋىداسى»، «ياخشى ھېكايە»، «يولۇچى»، «قولدىن كەتكەن ياخشى دوزاخ»، «سۇس قان داغلىرى ئىچىدە»؛ «چۇقان» دىن بەش پارچە: «كۆڭ يىجى»، «كىچىككىنە بىر ۋەقە»، «يۇرتۇم»، «ئاQ»نىڭ رەسمىي تەرجىمھالى»؛ «ئۆرەدەكنىڭ كومېدىيىسى»؛ «تېڭىرقاش» تىن بەش پارچە: «قاۋاقخانىدا»، «سوپۇن»، «سازايى قىلىش»، «مەرھۇملارنى قايغۇ بىلەن سېغىنىش»، «ئاجرىشىش»؛ «يېڭىدىن رەتلەنگەن كونا ھېكايـ لەر» دىن بەش پارچە: «ئايغا چىقىش»، «شەمشەر قۇيۇش»؛ «كەچتە ئۇـ زۇلگەن سەھەر غۇنچىسى» دىن ئۈچ پارچە؛ «ئىت، مۇشۇك، چاشقان»، «نورمالسىزلىق»، «خەن ئەيلۇك» قاتارلىق جەمئىي 22 پارچە ماقالە كىرـ گۈزۈلگەن.

(85) «يېڭى ياشلار» — ئومۇمىي خاراكتېرلىك ئايلىق ژۇرنال. ئۇنىڭدا «4 ـ ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە، يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى

تەشەببۇس قىلغان. ئۇ ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى تەشۋىق قىلغان مۇھىم ژۇرنال، 1915 ـ يىل 9 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1916 ـ يىلى بېيجىڭغا يۆتكەلگەن. بۇ ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلدى «ياشلار ژۇرنىلى» نامىدا چىقىرىلغان، 2 ـ جىلدىدىن باشلاپ ژۇرنالنىڭ نامى «يېڭى ياشلار» غا ئۆزگەرتىلگەن؛ 1922 ـ يىل 7 ـ ئايدا نەشردىن توختـ تىلغان، جەمئىي توققۇز جىلد بولۇپ، ھەر بىر جىلدى ئالتە سان چىقىرىلـ غان. «يېڭى ياشلار» نىڭ دەسلەپكى مۇھەررىرى چېن دۇشيۇ بولغان. ژۇر۔ نال بېيپىڭدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاساسلىق تەھرىـ رات ئەزالىرى لى داجاۋ، لۇشۈن، خۇشى، چېن شۇەنتۇڭ، لىيۇ فۇ، ۋۇ يۇ قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. «4 ـ ماي» ھەرىكىتىنىڭ چوڭقۇر راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، «يېڭى ياشلار» تەشكىلاتىدا قەدەممۇ قەدەم بۆلۈـ نۈش پەيدا بولغان. لۇشۈن بۇ تەشكىلاتنىڭ مۇھىم ماقالە يازغۇچىسى ئىدى.

(86) «ئەدەبىيات ئىنقىلابى» — «4 ـ ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىش، قەدىمـ كى يېزىق تىلىغا قارشى تۇرۇپ، ئومۇمىي ئەدەبىي تىلنى تەشەببۇس قىلىش ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ.

(87) شىنخەي ئىنقىلابى — 1911 ـ يىلى (شىنخەي يىلى) سۇن جۇڭسەن رەھبەرلىك قىلغان بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى، بۇ ئىنقىلاب چىن خانىدانلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، جۇڭگودىكى 2000 نەچچە يۈز يىللىق فېئودال خانلىق ھۆكۈمرانلىقىغا خاتىمە بېرىپ، جۇڭخۇا مىنگونىڭ قۇرۇلۇـ شىنى تەمىن ئەتكەنىدى. ئەمما، جۇڭگو بۇرژۇئازىيىسىنىڭ ئاجىزلىقى ۋە مۇرەسسەچىلىكى تۈپەيلىدىن، ئۇ جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا قارشى تۇـ رۇشتىن ئىبارەت ئىنقىلابىي ۋەزىپىنى ئورۇندىيالمىدى، ئۇنىڭ ئۇ ۋەزىپىنى ئورۇندىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ئىنقىلابنىڭ مېۋىسى ناھايىتى تېزلا چوڭ پومېشچىك، چوڭ دەللال ـ بۇژۇئازىيىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان يۇەن شىكەينىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كەتتى.

(88) ئىككىنچى قېتىملىق ئىنقىلاب — 1913 ـ يىل 7 ـ ئايدا سۇن جۇڭسەن رەھبەرلىك قىلغان يۇەن شىكەينىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇلغان ئۇرۇش. 1911 ـ يىلىدىكى شىنخەي ئىنقىلابى نەزەرگە ئىلىنغانلىقتىن، «ئىككىنچى قېتىملىق ئىنقىلاب» دەپ ئاتالغان. ئۇ يۇەن شىكەي تەرىپىدىن ناھايىتى تېزلا بېسىقتۇرۇۋېتىلگەن.

(89) يۇەن شىكەينىڭ ئۆزىنى خان دەپ ئاتىۋالغانلىقى — يۇەن شىكەي (1859 — 1916) — خېنەن ئۆلكىسى شاڭچىڭ ناھىيىسىدىن بولۇپ، ئەسلىدە چىن خانىدانلىقىنىڭ ۋەزىرى ئىدى. ئۇ جۇڭخۇا مىنگونىڭ بۇيۇك زۇڭتۇڭلۇقىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن، 1916 ـ يىل 1 ـ ئايدا

خانلىق تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئۆزىنى خان دەپ ئاتىۋالغان؛ يىل نامىنى «خۇشەن» دەپ بېكىتكەن. بۇ يىلنامە شۇ يىلى 3 ـ ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

(90) جاڭ شۇڭىنىڭ تىرىلىش بىلەن شۇغۇللىنىشى — جاڭ شۇڭ (1854 — 1923) — جياڭشى ئۆلكىسى فېڭشىن ناھىيىلىك، شىمالىي مىلىتارىست. ئۇ 1917 ـ يىل 6 ـ ئايدا ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ دۇجۇنى بولغان چېغىدا شۇيجۇدىن ئەسكەر باشلاپ بېيپىڭغا كېلىپ، 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى كاڭ يۈۋېي قاتارلىق كىشىلەر بىلەن بىرلىكتە چاڭ خانداناللىقىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان پادىشاھى فۇيىنى قايتىدىن تەختكە چىقىرىپ، 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى مەغلۇپ بولغان.

(91) «ئۇمىدسىزلىكمۇ ئۇمىدكە ئوخشاشلا بىھۇدە نەرسە» — بۇ ئەسلىدە ژېنگرىيە شائىرى پېتوفىنىڭ 1847 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى دوستى فىلچېش كەيلىنغا يازغان خېتىدە بايان قىلغان سۆزى، لۇشۈن بۇ سۆزنى «ياۋا گىياھ، ئۇمىد» دە نەقىل كەلتۈرگەن.

(92) «شۇنچە چەكسىز ھەم ئۇزۇن، كەزمەكچى بولغان يوللىرىم، يەر ۋە كۆكنى ئاختۇرۇپ تاپمەن مەھبۇبنى مەن» — بۇ سۆز چۈي يۈەننىڭ «جۇدالىق زارى» دېگەن داستانىدىن ئېلىنغان. لۇشۈن بۇ سۆزنى «تېڭىرقاش» ناملىق كىتابىنىڭ بېغىشلىمىسىدا نەقىل كەلتۈرگەن.

(93) بۇ ئىككى جۈملە سۆز — «چۈقان. كىرىش سۆز» دىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

(94) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئايدا شاڭخەي «ياشلىق نۇرى» كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «ئىككى يەردىن مەكتۇپلار» غا كىرگۈزۈلگەن.

(95) يەنى لى ژۇبىي، تەي جىڭلۇك، ژېي سۈڭۈلارنىڭ ھەممىسى ئەدەبىيات تەشكىلاتى — نامسىز تەھرىراتنىڭ ئەزالىرى.

(96) شۇيۈەن (1902 — 1932) — يەنى ژېي سۈيۈەن، ئەنخۇي ئۆلكىسى خوچىۋ ناھىيىسىدىن، نامسىز تەھرىراتنىڭ ئاساسىي ئەزاسى، گوگولنىڭ رومانى «پەلتو»، روسىيە ھېكايىلەر توپلىمى «ئەڭ ئاخىرقى نۇر»، شىمالىي ياۋروپا شېئىر نەزمىلىرى ھەققىدە مۇلاھىزىلەر توپلىمى «سېرىق چېچەكلەر» قاتارلىقلارنى تەرجىمە قىلغان.

(97) ھۆرىيەتپەرۋەرلەر بۈيۈك ئىنقىلابى قىسقارتىلغان ئاتالىشى، ئۇ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشى ۋە رەھبەرلىكى ئاستىدا قۇرۇلغان بىر ئىنقىلابىي ئاممىۋى تەشكىلات. 1930 ـ يىل 2 ـ ئايدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان. ئۇنىڭ مەقسىتى: سۆز قىلىش، نەشر قىلىش، گۇرۇھ

ئۈيۈشتۇرۇش، يىغىن ئۆتكۈزۈش قاتارلىق ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈرۈش، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرۇشتىن ئىبارەت بولغان. ئۇنىڭ ئاساسىي رەھبەرلىرى سۇڭ چىڭلىن، سەي يۈەنپەي قاتارلىقلار بولۇپ، لۇشۈن بۇ تەشكىلاتنىڭ قۇرغۇچىلىرىدىن بىرى ئىدى.

(98) رۇ شى (1903 — 1931) — ئەسلىي ئىسمى جاۋ پېڭفۇ، جېجياڭ ئۆلكىسى لىڭخەي (ھازىرقى شاڭشەن ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەن) ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، «فېئودال»، «قۇل بولغان ئانا» ناملىق پوۋېست، ھېكايە قاتارلىقلارنى يازغان، 1931 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى شاڭخەيدە ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى مەخپىي ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن.

(99) «ماقالىلەر كېسەلخانىسى» — شۇ چاغلاردا شاڭخەي «كەيمەن» كىتابخانىسى نەشر قىلغان «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» ژۇرنىلىنىڭ بىر مەخسۇس بېتى. ئۇنىڭغا گېزىت ـ ژۇرناللاردىكى گرامماتىكا جەھەتتە ۋە مەنە جەھەتتە مەنتىقىگە توغرا كەلمەيدىغان ماقالىلەر تاللاپ، تۈزىتىپ بېسىلغان.

(100) سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى — يەنى جۇڭگو سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى (قىسقارتىلىپ «سولچىلار ئىتتىپاقى» دەپ ئاتىلىدۇ) جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى ئىنقىلابىي ئەدەبىيات تەشكىلاتى. ئۇنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنىنىڭ ئەزالىرى لۇشۈن، شيا يەن، فېڭ شۇفېڭ، فېڭ نەيچاۋ، جۇ ياڭلاردىن ئىبارەت بولغان.

(101) «سوراق قىلىنىشىنى كۈتۈپ تۇرسۇن» — 1927 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى گۇجيېگاڭ خاڭجۇ، گۇاڭجۇدىن ئايرىلىپ شاڭخەيگە بېرىش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان لۇشۈنگە خەت يېزىپ، لۇشۈن يېزىق جەھەتتە ئۆزىگە دەخلى ـ تەرۇز قىلغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ گۇاڭدۇڭغا بېرىپ «شىكايەت قىلىپ، قانۇن بويىچە ھەل قىلىشىنى كۈتمەكچى» ئىكەنلىكىنى ئېيتقان، لۇشۈندىن «گۇاڭجۇدىن ۋاقتىنچە ئايرىلىپ كەتمەي، سوراق قىلىنىشىنى كۈتۈش» نى تەلەپ قىلغان، «ئوچ بىكار توپلىمى»، «گۇجيېگاڭ پروفېسسور «سوراققا تارتىلىشىنى كۈتۈپ تۇرۇش» قا بۇيرۇغانلىقى ھەققىدە» گە قارالغان.

(102) بۇ ماقالە دەسلەپ 1932 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 1 ـ جىلد 5 ـ، 6 ـ قوش سانلىرىغا بېسىلغان.

(103) «ئېقىم ئىشلىرى گېزىتى» — 10 كۈنلۈك ژۇرنال بولۇپ، 1896 ـ يىل (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈيىنىڭ 22 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا شاڭخەيدە چىقىشقا باشلىغان. لياڭ چىچاۋ ئاساسىي مۇھەررىر بولغان، بۇ



شۇ چاغدىكى قانۇن ئۆزگەرتىش ـ يېڭىلىقنى ساقلاشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئاساسلىق ژۇرنال بولۇپ، 1898 ـ يىل 6 ـ ئايدا نەشرىدىن توختاپ قالغان.

(104) «هولمىسنىڭ رازۋېدكا خاتىرىلىرى» — ئەنگلىيە يازغۇچىسى كونان دويل (1859 — 1930) يازغان رازۋېدكا هېكايىلىرى. هولمىس — بۇ كىتابتىكى باش قەھرىمان.

(105) «يېڭى هېكايىلەر» — ئايلىق ژۇرنال، 1902 ـ يىل (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈيىنىڭ 28 ـ يىلى) 10 ـ ئايدا ياپونىيىنىڭ خۇڭچىڭ شەھىرىدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. لياڭ چىچاۋ ئاساسىي مۇھەررىرلىكىنى قىلغان. مەزكۇر ژۇرنالدا ئىجابىي هېكايىلەر بىسلىغاندىن تاشقىرى، تەرجىمە هېكايىلەرمۇ بېسىلاتتى.

(106) ژۇلى ۋېرن (1852 — 1905) — فرانسىيە رومان يازغۇچىسى، ئىلمىي فانتازىيە ۋە قارامالىق توغرىسىدىكى رومانلادىن «سۇ ئاستىدىكى 80 مىڭ كىلومېتىرلىق سەپەر»، «سىرلىق ئارال»، «كاپىتان گرانتنىڭ پەرزەنتلىرى» قاتارلىق كۆپ خىل ئەسەرلەرنى يازغان.

(107) لىن چىڭنەن (1852 — 1905) — تەخەللۇسى ۋېيلۇ، فۇجيەن ئۆلكىسى مىخاۋ (هازىرقى فۇجۇ) شەھىرىدىن، باشقىلارنىڭ ئېيتىپ بېرىشىگە تايىنىپ، قەدىمكى ئەدەبىيات تىلى بىلەن ياۋروپا، ئامېرىكا ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن 100 نەچچە خىلنى، جۈملىدىن ئەنگلىيە رومان يازغۇچىسى خاگارد (1856 — 1925) نىڭ «كايىننىڭ تەرجىمھالى»، «مىسىر ئېھرامىدىكى جەسەت ئوپېراتسىيىسى ھەققىدە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى تەرجىمە قىلغان. «4 ـ ماي» دەۋرىدە، ئۇ يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغۇچىلارنىڭ ۋەكىلى بولۇپ قالغان.

(108) سۇفىيە — يەھۇدىي پېروۋسكايا (С. Л. Перовская، 1853 — 1881) — روسىيە ئايال ئىنقىلابچىسى، خەلق ئىرادىسى پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى. 1881 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى چار پادىشاهى ئالېكساندر II نى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈشكە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن، شۇ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى چار پادىشاهى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلۈپ، تىلىگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا جۇڭگو ھۆكۈمەتسىزلىك تەرەپدارلىرى چىقارغان ژۇرنال «يېڭى ئەسىر» نىڭ 27 ـ سانىدا (1907 ـ يىل 12 ـ ئايدا) ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلغان ۋە ئۇنىڭ سۈرىتى چىقىرىلغاندى.

(109) رامائانت كىرىشنا — ھىندىستان ئەپسانىلىرىدىكى قەھرىمانلار.

(110) «روسىيە دراما ـ مۇزىكا ئەسەرلىرى توپلىمى» — ئورتاق ئۆگىنىش تەھرىراتىنىڭ مەجمۇئەلىرىدىن بىرى، 1921 ـ يىلى شاڭخەي

باسمىخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. ئۇ 10 خىل دراما ـ مۇزىكا ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: گوگولنىڭ «رېۋىزور» (خي چېمىن تەرجىمىسى)، ئا. ئوستروۋىسكىنىڭ «بوران بالىلىرى» (گېن شىجى تەرجىمىسى)، تۇرگىنېۋنىڭ «كەنتتىكى ئاي» (گېن شىجى تەرجىمىسى)، تولستوينىڭ «زۇلمەتلىك كۈچ» (گېن شىجى تەرجىمىسى) ۋە «تەربىيىنىڭ مېۋىسى» (شېن يىڭ تەرجىمىسى) چېخوفنىڭ «بېلىقچى» (جىن جېڭدو تەرجىمىسى)، «ئىۋانوف» (گېن شىجى تەرجىمىسى) «ۋاننىيا تاغا» (گېن شىجى تەرجىمىسى) ۋە «گىلاسلىق باغ» (گېن شىجى تەرجىمىسى)، شىمىلاكنىڭ «ئىيۇن» (جىن جېڭدو تەرجىمىسى) دېگەنلەردىن ئىبارەت.

(111) «روسىيە ئەدەبىياتى تەنقىقاتى» — «هېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى» 12 ـ جىلدنىڭ قوشۇمچە سانى، 1921 ـ يىل 9 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ ئىچىگە جىن جېڭدونىڭ «روسىيە ئەدەبىياتىنىڭ باشلىنىش دەۋرى»، گېن شىجىنىڭ «روسىيىلىك توت چوڭ ئەدەبىنىڭ تەرجىمھالى»، شېن يەنبىڭنىڭ «يېقىنقى زامان روسىيە ئەدەبلىرىدىن ئوتتۇزنىنىڭ تەرجىمھالى»، لۇشۈننىڭ «ئارتىسباشېف»، گو شاۋيۇنىڭ «روسىيە ئېپىتىكىسى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئىتى»، جاڭ ۋېنتيەننىڭ «تولستوينىڭ سەنئەت كۆز قارىشى»، شېن زېمىننىڭ «روسىيىنىڭ لىرىك شېئىر ـ نەزمىلىرى» قاتارلىق ماقالىلەر ۋە لۇشۈن، چۇي چيۇبەي، گېن شجىلار تەرجىمە قىلغان بىرنەچچە پارچە روسىيە ئەدەبىي ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن.

(112) «ئېزىلگەن مىللەتلەر ئەدەبىياتى» — يەنى «خارلانغان مىللەتلەر ئەدەبىياتى»، «هېكايىلەر ئايلىق ژۇرنىلى» 12 ـ جىلدنىڭ 10 ـ مەخسۇس سانى، 1921 ـ يىل 10 ـ ئايدا نەشر قىلىنغان، بۇنىڭغا لۇشۈن تەرجىمە قىلغان «يېقىنقى زامان چېخ ئەدەبىياتىغا ئومۇمىي نەزەر» (چېخ يازغۇچىسى كلاسوك يازغان) ۋە «كىچىك روسىيە ئەدەبىياتى ھەققىدە قىسقىچە بايان» (گېرمانىيە كائىرپلىس يازغان)، شېن يەنبىڭ تەرجىمە قىلغان «فىنلاندىيە ئەدەبىياتى» (خېرمىئونو رامسدېر — Hermiono Ramsder يازغان)، شېن زېمىن تەرجىمە قىلغان «سېربىيە ئەدەبىياتىغا ئومۇمىي قاراش» (شېدۇمىجاتوۋىچ ChedoMijatovich يازغان)، جۇ زورېن تەرجىمە قىلغان «يېقىنقى زامان پولشا ئەدەبىياتىغا بىرنەزەر» (پولشىدىن كېلۇننىسكى يازغان) قاتارلىق ماقالىلەر ۋە لۇشۈن، شېن يەنبىڭ قاتارلىقلار تەرجىمە قىلغان فىنلاندىيە، بولغارىيە، پولشا قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ كۆپلىگەن ئەدەبىي ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن.

(113) شۇ چاغدا ئەنگلىيە، ئامېرىكىغا ئوقۇشقا بارغان بەزى تۆرلەر كۆزدە تۇتۇلغان. مەسىلەن، ۋۇمى قاتارلىقلار. «ئالا كۆڭۈل توپلىمى، شاڭخەي ئەدەبىياتىغا بىرنەزەر» دىكى مۇناسىۋەتلىك بايانلارغا قارالسۇن.



(114) «ئىجادىيەت — قىز، تەرجىمانلىق — دەللاللىق» دېگەن سۆز توغرىسىدا «خەلق قوشۇرىقى» نىڭ 2 ـ جىلد 5 ـ سانىغا (1921 ـ يىل 2 ـ ئايدا) قارالدى. گومورو لى شىسىنگە ئەۋەتكەن خېتىدە: «مەن مەملىكىتىمىزدىكى زاتلارنىڭ دەللاللىقىلا ئەھمىيەت بېرىپ، قىزغا ئەھمىيەت بەرمەيۋاتقانلىقىنى، تەرجىمىگىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئىجادىيەتكە ئەھمىيەت بەرمەيۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىۋاتىمەن» دەپ يازغانىدى.

(115) ئاندرېيېف — بۇ كىتابتىكى 34 ـ ئىزاھاتقا قارالدى. ئۇنىڭ كېيىنكى مەزگىلدىكى ئىجادىيەتلىرىدە خەلق كۆچلىرىدىن ۋە ئىنقىلابتىن گۇمانلىنىش ئىپادىلەنگەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە تولا چاغلاردا پاجىئەلىك ۋە كىشىنى ھاياجانغا سالىدىغان ۋەقەلىكلەر ئارقىلىق ۋەھىمە تەرغىب قىلىنغان. مەسىلەن، ئۇنىڭ «قىزىلنىڭ كۈلۈشى»، «دارغا ئېسىلغان يەتتە ئادەم» قاتارلىق ھېكايىلىرى بار.

(116) ئارتسىباشېف — بۇ كىتابتىكى 35 ـ ئىزاھاتقا قارالدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسىرى «سانىن» بولۇپ، باش قەھرىمان سانىن ئەخلاقىنى، ئىجتىمائىي غايىنى ئىنكار قىلىپ، ئۆزىنىڭ شەخسىي ئارزۇ ـ ھەۋەسلىرىنى قاندۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئادەم. ئۇ «سانىن پەرەسلىك» دەپ ھېسابلىنىپ، ناھايىتى يامان تەسىر پەيدا قىلغان.

(117) كورولېنكو (В. Г. Короленко، 1853—1921) — روسىيە يازغۇچىسى، ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرى «مارجانىنىڭ چۈشى»، «كور مۇزىكانت»، «زامانداشلىرىمنىڭ ھېكايىلىرى» دېگەنلەردىن ئىبارەت.

(118) گوركىي — بۇ كىتابتىكى 36 ـ ئىزاھاتقا قارالدى، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى كىشىلەرنى كاپىتالىزم ۋە ئىستىبدادلىق تۈزۈمگە قارشى ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىشقا چاقىرغان. مەسىلەن، ئۇنىڭ «بورانقۇش ناخشىسى»، «بېلىقچى قۇش ناخشىسى» دېگەنگە ئوخشاش نەسرىي شېئىرلىرى قاتارلىق ئىنقىلابىي ھېسسىياتلار بىلەن تولغان، ئۇنىڭ «ئانا» دېگەن رومانى روسىيە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ كۈرىشىنى بىۋاستە ئەكس ئەتتۈرگەن.

(119) مانسفېلدقا سەجدە قىلغان تۆرە — بۇ يەردە چىن يۈەن كۆزدە تۇتۇلغان. ئۇ «يېڭى ئاي» نىڭ 1 ـ جىلد 4 ـ سانى (1928 ـ يىل 6 ـ ئاي) دىكى «مانسفېلد» دېگەن ماقالىسىدە، ئەنگلىيە ئايال يازغۇچىسى مانسفېلد (1888 — 1923) نى «دۇنيادا تەڭدىشى يوق يېڭى، سىرلىق يازغۇچى» دەپ ئاتىغان. كېيىن ئۇ ئىنگلىزچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن تۈرگىنېفنىڭ «ئاتا بىلەن بالا» دېگەن ئەسىرىنى تەرجىمە قىلغان؛ 1931 ـ يىل 8 ـ ئايدا شاڭخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەت باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(120) گو مورو تولستويىنىڭ «ئۈرۈش ۋە تىنچلىق» دېگەن رومانىنىڭ بىر قىسمىنى نېمىسچە تەرجىمىسىگە ئاساسەن تەرجىمە قىلغان. 1931 ـ يىل 8 ـ ئايدا شاڭخەي ئەدەبىيات ـ سەنئەت باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(121) «رۇبلى ئېلىش ئۇچۇن» دېگەن سۆز — شۇ چاغلاردىكى ئەكسىيەتچى گېزىت ـ ژۇرناللاردا دائىم تارقىتىپ يۈرىدىغان پىتنە ـ ئىغۋالار ئىدى. مەسىلەن، «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 9 ـ سانىغا (1929 ـ يىل 11 ـ ئايدا بېسىلغان لياڭ شىچۇنىڭ «كاپىتالىستلارنىڭ ياالاقچىسى» دېگەن ماقالىسىدە ئىنقىلابىي يازغۇچىلارغا بىرنەچچە ژۇرنالنى ئېلىپ بېرىپ خوجايىنىنىڭ ئالدىدا كۆرسەتكەن خىزمىتىنى مەلۇم قىلسا، بىرنەچچە تىللا ياكى رۇبلى ئىنئام ئېلىشى مۇمكىن»، «××× پارتىيىگە بېرىپ رۇبلى ئالىدۇ» دەپ دارىتما، تۆھمەت گەپلەرنى قىلغان.

(122) مەقسىتى تەسلىم بولۇش — 1920 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىلىرىدە، ئاپتور سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى ۋە ئەدەبىي نەزەريىە ئەسەرلىرىنى كۆپلەپ تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرغان، ئەكسىيەتچىلەر بۇنى «تەسلىم بولغانلىق» دەپ پىتنە تارقاتقان، مەسىلەن، 1929 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى شاڭخەي «ھەقىقەت گېزىتى» باسقان شاڭ ۋېن دېگەن ئىمزا قويۇلغان «لۇشۈننىڭ شىمال يېڭىلىقلىرى باسما ئىدارىسىدىن جۇدا بولۇشى» دېگەن ماقالىسىدە: «بۇ يىل لۇشۈنمۇ قولىغا قەلەم ئېلىپ، تەسلىم بولۇش مۇددىئاسىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىنقىلابىي سەنئەت ھەققىدە بىر كىتاب تەرجىمە قىلغان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى ئۇنىڭغا پىسەنت قىلغان كىتابخانلار ئانچە كۆپ بولمىدى» دېگەن.

(123) «پور» — ئەكسىيەتچىلەرنىڭ «پرولېتارىيات ئەدەبىياتى» غا قىلغان ھاقارىتى، ئەينى چاغلاردا، پرولېتارىيات (proletariat) دېگەن سۆز خەنزۇ تىلىدا «پۇرو…» دەپ قىسقارتىلىپ ئاتىلاتتى. ئەكسىيەتچىلەر بۇنى ھاقارەتلەپ «پور» دەۋالغان.

(124) «ئۈرۈشتىن كېيىن» — گېرمانىيە يازغۇچىسى ئى. رېماركنىڭ رومانى «غەربىي لىنىيىدە ئۈرۈش بولمىدى» نىڭ داۋامى بولۇپ، شۇ چاغدا بۇ رومانىنىڭ شېن شۇيۈەن تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغان خەنزۇچە نۇسخىسى بار ئىدى؛ 1931 ـ يىل 8 ـ ئايدا شاڭخەي «كەيمېن» كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(125) گىتلېر (A. Hitler، 1889—1945) — گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ كاتتىۋېشى، ئىككىنچى دۇنيا ئۈرۈشىدىكى باش جىنايەتچىلەرنىڭ بىرى، تۆۋەندىكى 卐 بەلگىلىك بايراق گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ بايرىقى؛ «卐» ناتسىستلار پارتىيىسىنىڭ پارتىيە بەلگىسى.

(126) «ئۆلۈمنىڭ غەلىبىسى» — ئىتالىيە گۈزەللىكپەرەس يازغۇچىسى دىئانونزىئو (1863 — 1938) نىڭ 1894 ـ يىلى نەشردىن چىققان رومانى. ئەينى چاغدا فاڭ شېڭ تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغان خەنزۇچە تەرجىمىسى بولۇپ، 1932 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەي گۈاڭجۇ باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. دىئانونزىئو كېيىن مىللەتچى بولۇپ قېلىپ، فاشىستلار پارتىيىسىنىڭ ئەتىۋارلىشىغا ئېرىشكەن.

(127) لىبېدىنسكىي (Ю. Л. Н. Либедниский، 1898—1959) — سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى. ئۇ يازغان «بىر ھەپتە ئىچىدە» — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇشىنى تەسۋىرلەيدىغان پوۋېست بولۇپ، ئەينى چاغدا ئېلىمىزدە جياڭ گۈاڭسى تەرىپىدىن تەرجىمە قىلىنغان خەنزۇچە تەرجىمىسى بار ئىدى، 1930 ـ يىل 1 ـ ئايدا شىمال يېڭىلىقلىرى باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. كېيىن يەنە جياڭ سى، سۇۋېنلار تەرجىمە قىلغان بولۇپ، 1930 ـ يىل 3 ـ ئايدا شاڭخەيدە «شۇيمۇ» كىتابخانىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(128) «دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش» — گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 1927 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئۈزىدىغانلىقىنى جاكارلىغان، 1932 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى دىپلوماتىك مۇناسىۋەتنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكىنى جاكارلىغانىدى.

(129) «قارا تۇپراق» — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارا تۇپراق رايونىنىڭ دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولغانلىقى ئۈچۈن، «قارا تۇپراق» دەپ ئاتىلاتتى. مەسىلەن، دانىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەنقىدچىسى ۋە ئەدەبىيات تارىخچىسى گېئورگى بىراندوس (1842 — 1927) ئۆزى يازغان «روسىيە تەسىراتلىرى ھەققىدە خاتىرە» دېگەن كىتابتا روسىيىنى «قارا تۇپراق» دەپ ئاتىغان.

(130) بۇ يەردە ئەنگلىيە يازغۇچىسى بېرنارد شاۋ ۋە فرانسىيە يازغۇچىسى رومېن رولان كۆزدە تۇتۇلغان. رومېن رولان روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا دوستانە پوزىتسىيە تۇتۇپ، 1931 ـ يىلى «ئۆتمۈش بىلەن جۇدا بولۇش» دېگەن بىر ماقالىنى ئېلان قىلىپ، پرولېتارىيات ئىنقىلابىنى قىزغىن قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىگەن.

(131) بۇ ماقاله دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى شاڭخەي «ئەدەبىيات ژۇرنىلى» نىڭ 1 ـ سانىغا بېسىلغان.

(132) «شەرق ژۇرنىلى» — ئومۇمىي خاراكتېرلىك ژۇرنال، 1904 ـ يىل 3 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. 1948 ـ يىل 12 ـ ئايدا توختىتىلغان؛ تىجارەت باسمىخانىسى تەرىپىدىن

نەشر قىلىنغان، ئۇنىڭ 1933 ـ يىلىدا چىقىرىلغان «يېڭى يىل پەۋقۇلئاددە سانى» (30 ـ جىلد 1 ـ سانى) دا «يېڭى يىلدىكى خام خىيال» دېگەن مەخسۇس بەت ئېچىلغان. شۇ چاغدا بۇ ژۇرنالنىڭ ئاساسىي مۇھەررىرى خۇ يۇجى ئىدى.

(133) «شەرق ژۇرنىلى» نىڭ مۇخبىرى «يېڭى يىلدىكى خام خىيال» نىڭ مەخسۇس بېتىدىكى «ئوقۇغاندىن كېيىنكى تەسىراتلىرىم» دا: «يېقىندا، بەزى تەنقىدچىلەر ئەدەبىياتنى، تەرىقەت نامايان قىلىنغان ئەدەبىيات ۋە نىيەتنى ئىپادىلەيدىغان» ئەدەبىيات دەپ ئىككى خىلغا ئايرىدى. بىزنىڭ «چۇش» لىرىمىزنىمۇ ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن، تەرىقەت نامايان قىلىنغان چۇش ۋە نىيەتنى ئىپادىلەيدىغان چۇش دەپ ئىككى خىلغا ئايرىغىلى بولىدۇ» دېگەن، ئۇ يەنە: «تەرىقەت نامايان قىلىنغان «چۇش مۇرتەتلىك» تىنىلا ئىبارەت، «نىيەتنى ئىپادىلەيدىغان چۇش بولسا چۇشنىڭ مۇنتىزىلى» ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى بىز چۇشنىڭ جەمئىيەتنىڭ بولماي، شەخسنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز، ژورونتىنىڭ چۇشەندۈرۈشچە، چۇش پەقەت كونترول قىلىنغان ئاڭ بولۇپ، ئۇخلىغاندىلا ئازاد بولغىلى بولىدىكەن ... شۇنىڭ ئۈچۈن، چۇش، پەقەت ئاڭنىڭ ئاشكارا بولمىغان قىسمىغىلا ۋەكىللىك قىلىدىكەن، چۇشتە ژائىزلىق قىلىش، تەرىقەت سۆزلەش، چۇشىدە لوزۇنكا چاپلاش، شوئار توۋلاش، بۇ كۆپ ئۇچرىمايدىغان چۇش، بۇ ئاز دېگەندە كېچىدىكى چۇش بولماي، كۈندۈزدىكى چۇش، شۇڭا مۇنتىزىل چۇش ھېسابلانمايدۇ. پەقەت شەخسلەرنىڭ چۇشلا ھەركىمنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىنى ئەمەس، بەلكى يۈرىكىدىكى سىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان چۇشلا مۇنتىزىل چۇش ھېسابلىنىدۇ» دېگەن. «شەرق ژۇرنىلى» نىڭ مۇخبىرى ئېيتقان: «يېقىندا، بەزى تەنقىدچىلەر» دېگىنى جۇزورېننى كۆرسىتىدۇ، ئۇ «جۇڭگو ئەدەبىياتىنىڭ مەنبەسى» دېگەن كىتابتا: جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخى «تەرىقەت نامايان قىلىنغان» ئەدەبىيات ۋە «نىيەتنى ئىپادىلەيدىغان» ئەدەبىياتنىڭ ئازىيىش ۋە كۆپىيىش تارىخى، دەپ قارىغان.

(134) كۈڭزى — (مىلادىيىدىن بۇرۇن 479 — 551 ـ يىللار) ئىسمى چيۇ، تەخەللۇسى جۇڭنى، چۈنچيۇ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى لۇ بەگلىكىدىن، كۈڭزىچىلار تەلىماتىنىڭ يارانقۇچىسى، «ھەركىم ئۆز نەيىتىگىلارنى ئېيتىپ باقسۇن» دېگەن سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان. گۇڭ يېچاڭ» دا ئېيتىلغان؛ «يەن يۈەن، چى لۇلار بىرياقتا تۇرغانىدى، كۈڭزى ئېيتقاندىلەركى: ھەرقايسىلار ئۆز نىيەتىگىلارنى ئېيتىپ باقسۇن. قانداق؟» كۈڭزىنىڭ زېڭ دېيەننى ماختىغان سۆزى «مۇھاكىمە ۋە بايان. ئاۋۇال ئۆگەنمەك» دە مۇنداق بايان قىلىنغان: «زىلۇ، زېڭ دېيەن، رەن يۇ، گۇڭ شىخولار خىزمىتىنى قىلىپ ئولتۇرغاندا، كۈڭزى: دېسەكلا نېمە

بولىدۇ؛ ھەر قايسىڭلارغا ئۆز نىيىتىڭلارنى ئېيتقۇزماقچىدىم، دېگەندە، زېڭ دىيەن مۇنداق دەپتۇ: ئەتىياز ئاخىرلىشىدىغان 3 ـ ئايدا، ھەممە يەر باھار تۈسى بىلەن قاپلىنىدۇ، مەن بەش ـ ئالتە چوڭ ئادەم ۋە ئالتە ـ يەتتە كىچىك بالىلار بىلەن بىللە يېڭى دەرياسىنىڭ بويىغا بېرىپ سۈغا چۈشسەك، ۋۇيۇ سۈپىسىغا چىقىپ شامالدىساق، يول بويى ناخشا ئېيتىتاچ قايتىپ كەلسەك دەيمەن، دېگەن. كۈڭزى بولسا ئۇزۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ تۇرۇپ: مەن زېڭ دىيەننىڭ تەشەببۇسىغا قوشۇلىمەن، دەپتىكەن.

(135) فرېئۇد (S. Freud، 1856—1939) — ئاۋستىرىيە روھىي كېسەللىكلەرشۇناسى، روھىي تەلىماتنىڭ يارىتقۇچىسى بۇ تەلىمات ئەدەبىيات، سەنئەت، پەلسەپە، دىندىن ئىبارەت بارلىق روھىي ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى، جۈملىدىن ئادەتتىكى ئادەملەرنىڭ چۈشلىرى، نېرۋا كېسەللەرنىڭ ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى كىشىلەرنىڭ چەكلىمىگە ئۇچرىغانلىقىدىن تۆۋەن ئاڭغا يوشۇرۇنغان مەلۇم خىلدىكى ھاياتىي كۈچ (lbido)، بولۇپمۇ جىنسىي تەلەپتىن پەيدا بولغان، دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرى «چۈش ھەققىدە چۈشەنچە»، «كۈندۈزلۈك تۇرمۇشتىكى پېڭىلىق پسىخولوگىيىسى»، «روھىي تەھلىل ھەققىدە مۇقەددىمە»؛ «پېڭىدىن تۇزۇلگەن روھىي تەھلىل ھەققىدە مۇقەددىمە» قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

(136) Censors— ئىنگلىز تىلى، ئەسلىي مەنىسى تەپتىش ئەمەلدارى، ژۇرنالىست روھىي تەھلىل تەلىماتىدا يوشۇرۇن ئاڭنىڭ چەكلىگۈچى كۈچىنى ئىپادىلەشتە قوللانغان.

(137) مەشھۇر كىشىلەر — «شەرق ژۇرنىلى» «يېڭى پەۋقۇلئادە سانى» دا «چۈش ئۇرۇگەن» گومىنداڭ ئەمەلدارلىرىنى دېمەكچى. مەسىلەن، تۆمۈرىول مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش داۋامىدا خائىن بولغان زېڭ جۇڭمىڭ: «قورۇ ـ جايىمنىڭ ئەتراپىدا ئېگىز ـ ئېگىز ئۆسكەن بامبۇك قومۇشلار بولۇپ، ئۇنىڭغا كىرىدىغان ئۇچ يول بار ئىدى» دېگەن؛ جۇڭگو بانكىسىنىڭ مۇئاۋىن زۇڭسەيى يۇ خۇەنچىڭ: «مېنىڭ پەقەت ئانچە ـ مۇنچە بىلىمى، ئۆز ئالدىغا تېرىقچىلىق قىلىدىغان ماھارەتكە ئىگە دېھقان بولغۇم بار. يېزا ـ قىشلاق تۇرمۇشىنى بەكمۇ ياخشى كۆرىمەن» دېگەن ۋەھاكازالار.

(138) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شاڭخەي «دولقۇن ساداسى» 2 ـ جىلددىنىڭ 5 ـ سانىغا بېسىلغان. ئۇنىڭغا لوفۇ دېگەن ئىمزا قويۇلغان. ئەسلىي سەرلەۋھىسى — «36 خىل تەدبىر ئىچىدە ئەڭ ئەلاسى پەش قېتىم كېتىش» ئىدى.

(139) جۇ مۇزەي (1910 — 1941) — جىياڭسۇ ۋۇچىڭ ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا شاڭخەيدە تەھرىرلىك ۋە يازغۇچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان.

ئۇنىڭ «باشقىلارنى تىللاش ۋە ئۆزىنى تىللاش» دېگەن ماقالىسى «دولقۇن ساداسى» نىڭ 2 ـ جىلد 4 ـ سانىغا (1933 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى) بېسىلغان. ئۇنىڭدا يېقىندا ياپون ئارمىيىسى يۈگۈەننى ئىشغال قىلىۋالدى، بېيپىڭدىكى ئۇنىۋېرسىتېت ئوقۇغۇچىلىرى مۇدداتتىن بۇرۇن تەتىلگە قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلىۋىدى، تەلىپى ئەملىگە ئاشمىدى، شۇنىڭ بىلەن ئۆزلۈكىدىن مەكتەپتىن ئايرىلىپ كېتىشتى. دۇشمەن كەلمەي تۇرۇپلا شەپسىنى ئاڭلاپلا تىكىۋەتتى، بۇ ھەقىقەتەن مىسلىسىز غەلىتىلىك... قىينىچىلىققا ئاتلىنىشقا بولمىسمۇ، ئەقەللىيىسى قىينىچىلىقتىن قاچماسلىق كېرەك ئىدى، دېيىلگەن. ئۇنىڭدا يەنە: «يېزىپ بۇ يەرگە كەلگەندە، (4 ـ ماي) ھەربىكتى مەزگىلدىكى بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆرسەتكەن كارامەتلىرى ئېسىمگە كېلىپ قالدى، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە مەكتەپ ئىستىلى ۋە خەلق كەيپىياتىدا چوڭ ئۆزگىرىشلەر بولغاندىدى، مەن بۇنى (بېيجىڭلىق) (بېيپىڭلىق) غا ئۆزگەرتىلىشىنىڭ شەپسىمەكىن دەپ گۇمان قىلىمەن» دېيىلگەن.

(140) دۇەن چىرۇي (1864 — 1936) — تەخەللۇسى جىچۇەن، ئەنخۇي خېفەي شەھىرىدىن، شىمالىي مىلىتارىست ئەنخۇي سىستېمىسىنىڭ باشلىقى، 1924 ـ يىلىدىن 1926 ـ يىلىغىچە شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىنىڭ «ۋاقىتلىق ھۆكۈمرانى» بولغان. 1933 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئۇ شاڭخەيگە بارغاندا، شاڭخەي سودا ئۇيۇشمىسى قاتارلىق 18 تەشكىلات 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئۇنىڭ شەرىپىگە قارشى ئېلىش يىغىنى ئاچقان.

(141) بۇ يەردە «18 ـ مارت پاجىئەسى» كۆزدە تۇتۇلغان. 1926 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بېيجىڭدىكى ۋەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاممىا ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن تىەنئەنمېنده يىغىن ئۆتكۈزگەن، ئۇلار يىغىندىن كېيىن دۇەن چىرۇينىڭ سىياسەت يۈرگۈزىدىغان قەسىرىگە بېرىپ مۇراجىئەت قىلغان. دۇەن چىرۇي بولسا، مۇھاپىزەت ئەترىتىگە مۇراجىئەت قىلغۇچىلارغا ئوق چىقىرىش بۇيرۇقىنى بەرگەن. 200دىن ئارتۇق ئادەم ئۆلگەن ۋە يارىلانغان.

(142) ئۆرپ ـ ئادەتنى تەرتىپكە سېلىش — دۇەن چىرۇي ھۆكۈمىتى كۆپ قېتىم مۇشۇ خىلدىكى بۇيرۇقلارنى ئېلان قىلغان، مەسىلەن، 1925 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «مەكتەپ ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىش بۇيرۇقى» نى ئېلان قىلغان؛ 1926 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى غەربىي شىمال چېگرا رايونىنىڭ دۇبەنى جاڭ جىجياڭ دۇەن چىرۇيگە تېلېگراممىا يوللاپ، «ئەر ـ ئايال ئارىلىقىدا پەرق بولۇش» نى «ئىستىلىنىڭ ئۆزگىرىپ

كېتىشىدىن ساقلىنىپ، دۆلەتنىڭ تۆپ ئاساسىنى چىڭىتىش» نى تەشەببۇس قىلغان، دۇمەن چىرۇي تېلېگراممۇ قايتۇرۇپ «ماقۇل» بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ھەمدە «تۆپ ئاساستىن تەرتىپكە سېلىش» قا كىرىشىش تاپىلانغان.

(143) چېن يۇمەن (1896 — 1970) — تەخەللۇسى تۇڭبۇ، قەلەم ئىسمى شىيىڭ، جياڭشى ژۇشى شەھىرىدىن، ھازىرقى زامان مۇلاھىزىچىلىرىنىڭ مۇھىم ئەزاسى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى، ژۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتىلىرىدا پروفېسسور بولغان. «18 ـ مارت پاجىئەسى» يۈز بەرگەندىن كېيىن ئۇ «ھازىرقى زامان ئەنزارى» دا «بىكار گەپ» دېگەن ماقالە ئېلان قىلىپ، ژەتەنپەرۋەر ئوقۇغۇچىلارنى كىشىلەر تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كەتتى، ئۆز ـ ئۆزىنى گۆرگە تىقتى، دەپ ھاقارەت قىلغان، يەنە ئاتالمىش «قىزىللىشىشنى تەشۋىق قىلغان» لار «سوۋېتنىڭ رۇبلىسىنى بىۋاستە ياكى ژاستە ئارقىلىق ئالغان» دەپ بوھتان چاپلىغان.

(144) تاڭ يۈرېن (1893 — 1935) — خۇنەن لوياڭ ناھىيىسىدىن، «ھازىرقى زامان ئەنزارى» نىڭ دائىملىق ماقالە يازغۇچىسى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى، ئاتاقلىق ياپونپەرەس ئىدى، 1926 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى شاڭخەيدىكى كىچىك گېزىتى: «جىنباۋ گېزىتى» دە «ھازىرقى زامان ئەنزارى» سەتلىپ كەتتىمۇ؟» دېگەن بىر ماقالە ئېلان قىلىنىپ، «تىل رېشتىسى» نىڭ 76 ـ سانىدىكى «ھازىرقى زامان ئەنزارى» دۇمەن چىرۇيدىن ماۋاش ئېلىۋېتىپتۇ، دېگەن سۆز نەقىل كەلتۈرۈلگەن. تاڭ يۈرېن شۇ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى «جىنباۋ گېزىتى» گە خەت ئەۋەتىپ ئۆزىنىڭ ئاقلىغانلىقىنى ھەمدە: «ھازىرقى زامان ئەنزارى، سەتلىپ كەتتى دېگەن ماقالىنىڭ يىلتىزى روسىيە — موسكۋادا» دېگەن.

(145) «ئالدى بىلەن مەملىكەت ئىچىنى تىنچلاندۇرۇپ، ئاندىن چەتكە تاقابىل تۇرۇش كېرەك» — جياڭ جېيشىنىڭ 1931 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى گۇ ژېيجۇنىڭ قەسەم بېرىپ خىزمىتىگە ئورۇنلىشىش يىغىنىدا ئۆز قەلىمى بىلەن يېزىپ بەرگەن «تەنبىيە سۆزى» بولۇپ، بۇنىڭدا «چەتكە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن مەملىكەت ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش كېرەك. بىرلىككە كەلگەندىلا، ئاندىن چەتنىڭ بوزەك قىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ» دېيىلگەن (1931 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى «مەركەز گېزىتى» دە). شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ سۆز گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇش، ژەتەننى سېتىشتا قوللىنىپ كەلگەن ئىزچىل سىياسىتى بولۇپ قالغان.

(146) مۇئاۋىن قوماندان — جاڭ شۆلياڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(147) «تەربىيىلەنمىگەن پۇقرانى ئۇرۇش قىلىشقا ئەۋەتىش — بىكاردىن ـ بىكار ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرگەنلىك بولۇر» — بۇ سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان. زىلۇ» دىن ئېلىنغان.

(148) «مانجۇرىيە» — ياپون جاھانگىرلىكى ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىنى ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن پەيدا قىلغان قورچاق ھاكىمىيەت. 1932 ـ يىل 3 ـ ئايدا چاڭچۈنده قۇرۇلغان چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان پادىشاھى فۇيى «ھاكىمدار» قىلىنغان؛ ئۇ 1934 ـ يىل 3 ـ ئايدا «مانجۇرىيە ئىمپېراتورلۇقى» غا ئۆزگەرتىلگەن، فۇيى «پادىشاھ» دەپ ئاتالغان.

(149) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «مۇھاكىمە ۋە بايان» نىڭ 11 ـ سانىغا دۆڭشۇمەن دېگەن تەخەللۇس بىلەن بېسىلغان.

(150) تۇمەنچېڭ سېپىلى — بېيپىڭ شەھىرى بىيخەي باغچىسىنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسىنىڭ يېنىدىكى دۆڭدە؛ بۇ بىر يۇمىلاق شەكىللىك سېپىل ـ قەلئە بولۇپ، تۇمەنچېڭ دەپ ئاتىلىدۇ، جىن دەۋرىدە ئوردا ئىچىگە سارايلار سېلىنغان، يۇمەن دەۋرىدە بىرقانچە قېتىم رېمونت قىلىنغان. ئاق قاشتېشى مەبۇدىنىڭ قويۇلغان ئورنى تۇمەنچېڭ قەلئەسىنىڭ ئىچىدىكى چىنە گۇڭاڭ سارىيىنىڭ ئىچىدە ئىدى، ئۇ بىر پۈتۈن ئاپئاق قاشتېشىدىن ياسالغان؛ ئېگىزلىكى بەش چى كېلىدىغان ناھايىتى يۇكسەك بەدىئىي قىممەتكە ئىگە ئېسىل يادىكارلىق.

(151) بۇ ماقالە دەسلەپ 1923 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى، «ھازىرقى زامان» نىڭ 2 ـ جىلد 6 ـ سانىغا بېسىلغان.

(152) بەش نەپەر ياش يازغۇچى — لى ژېيسېن، رۇشى، خۇ يېپىن، فېڭ كېڭ (ئايال)، يىن فۇلارنى دېمەكچى. ئۇلار «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ ئەزالىرى، شۇنداقلا ھەممىسى جۇڭگو كومموۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى. لى ژېيسېن قولغا ئېلىنغاندا جۇڭگو كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى تەشۋىقات بۆلۈمىدە خىزمەت قىلاتتى، قالغان تۆت كىشى قولغا ئېلىنغاندا، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ مەسئۇل خىزمەتچىلىرى ئىدى. 1931 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئۇلار ژاڭ مىڭ قاتارلىق كىشىلەر چاقىرغان جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 4 ـ ئومۇمىي يىغىنىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، شاڭخەيدىكى شەرق مېھمانخانىسىدا يىغىنىغا قاتنىشىۋاتقاندا قولغا ئېلىنغان. شۇ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى گومىنداڭ تەرىپىدىن لۇڭخۇادا مەخپىي ئولتۇرۇۋاتقىلىگەن. لى ژېيسېن (1903 — 1931)، يەنە بىر ئىسمى چيۇشى، خۇبېي ژۇچاڭ شەھىرىدىن، «دوستويېۋسكى»، «داۋالغۇش ئىچىدىكى

يېڭى رۇس يېزىلىرى» دېگەنلەرنى تەرجىمە قىلغان. رۇشى — بۇ كىتابتىكى 98 ـ بۆلۈمىدە «ئىككى يەردىن مەكتۇپلار، غا كىرىش سۆز» دېگەن ماقالە- نىڭ 6 ـ ئىزاھاتىغا قارالسۇن. خۇ يېپىن (1905 — 1931) — فۇجيەن ئۆلكىسى فۇجۇ شەھىرىدىن، يازغان ئەسەرلىرى «موسكۋاغا بېرىش»، «يو- رۇقلۇق بىزنىڭ ئالدىمىزدا» دېگەنلەردىن ئىبارەت. فېڭ كېڭ (1907 — 1931) — يەنە بىر ئىسمى مېيلىن، ئايال، گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ چاۋجۇ دېگەن يېرىدىن، ئەسەرلىرى «ئەڭ ئاخىرقى نىجاتلىق يولى»، «قىزىل خاتىرە» دېگەن رومانلاردىن ئىبارەت. يىن فۇ (1909 —1931) — يەنى بەي ماڭ، ئەسلىي ئىسمى شۇي بەي، جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ شاڭشەن دېگەن يېرىدىن، ئەسەرلىرى «بالا مۇنار»، «ۋولگىنىڭ قارا دولقۇنلىرى» قاتارلىق يېڭى ئۇسلۇبتا يېزىلغان شېئىرلىرى بولۇپ، هايات چېغىدا يىغىپ توپلام قىلىپ نەشر قىلىشقا ئۈلگۈرمىگەن.

(153) «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» — هەپتىلىك ژۇرنال، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» رەھبەرلىك قىلغان ژۇرنال، 1931 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىنىپ، 1932 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى تۇختىتىلغان، بۇنىڭدا ئاساسەن، ئەدەبىيات ـ سەنئەت پائالىيەتلىرى خەۋەر قىلىنغان؛ ئەسەرلەرمۇ بېسىل- غان. 1931 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئاخباراتى» نىڭ 3 ـ سانىدا «يازغۇچىلار دوزاختىمۇ، ئالەمدىمۇ؟» دېگەن سەرلەۋھىدە، كىتابخانلارنىڭ مۇھەررىرگە يازغان خېتى شەكلىدە هەممىدىن ئاۋۋال «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ رۇشى قاتارلىق يازغۇچىلە- رىنىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاشكارىلىغان.

(154) لىن ماڭ — يەنى لۇشى، جېجياڭ ئۆلكىسى يۈتاۋ ناهىيىسى- دىن، يازغۇچى، تەرجىمان، شۇ چاغدا «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ ئەزاسى ئىدى.

(155) پېتوفي (Petofe, 1823 — 1849) — ۋېنگرىيە ۋەتەنپەرۋەر شائىرى، ئاساسىي شېئىرلىرى «باتۇر جۇئانسۇن»، «مىللەت ناخشىسى» دېگەنلەردىن ئىبارەت.

(156) «ئۆركەش» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئايلىق ژۇرنىلى، لۇ- شۈن، يۈ دافۇلار تەھرىرلىگەن، 1928 ـ يىل 6 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1929 ـ يىل 12 ـ ئايدا 2 ـ جىلد 5 ـ سانغىچە نەشر قىلىنغاندىن كېيىن توختىتىلغان.

(157) «رىكلامنىڭ ئۇنۇمىرسال قىرائەتخانىسى» — 1867 ـ يىلى گېرمانىيە نەشر قىلغان ئەدەبىيات مەجمۇئەسى.

(158) ۋېنشەن كىتابخانىسى — ياپونىيەنىڭ توكيو شەھىرىدىكى غەرب-

چە كىتابلارنى ساتىدىغان كىتابخانا.

(159) «ئۇچ بالداق» لىق يەڭ بەلگىسى — شۇ چاغلاردىكى شاڭخەي جامائەت كونسېرسىيىلىرىدىكى ساقچىلار كىيىملىرىنىڭ يەڭلىرىدە ئۇچ تال «λ» شەكىللىك بەلگە بار ئىدى، بۇ ئۇچ بالداقلىق يەڭ بەلگىسى دەپ ئاتالغان.

(160) فاڭ شياۋرۇ (1357 — 1402) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ نىڭبۇ ناهىيىسىدىن، مىڭ سۇلالىسىنىڭ جىيەنۋېن پادىشاهى جۇ يۈنۋېن زامانىسىدا مىرزا بەگ، ئەدەبىيات مۇدەررىسى بولغان. 1402 ـ يىلى (مىڭ سۇلالىسى جىيەنۋېن 4 ـ يىلى) جىيەنۋېن پادىشاهىنىڭ تاغىسى يەنۋاڭ جۇلى ئەسكەر تارتىپ نەنجىڭنى قولغا چۈشۈرۈپ، ئۆز ـ ئۆزىنى پادىشاه قىلىپ تىكلىگەن (يەنى يۇڭلې پادىشاه)، ئۇ فاڭ شياۋرۇنى تەختكە چىقىش يارلىق- نامىسى يېزىشقا بۇيرۇغاندا، فاڭ شياۋرۇ قەتئىي رەت قىلغان، شۇنىڭ بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ۋە نەسلى قۇرۇتۇلغان.

(161) «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى — ئەدەبىيات تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ئەزالىرى لۇشۈن، رۇشى قاتارلىقلار، 1928 ـ يىل 11 ـ ئايدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان. بۇ تەھرىرات ئاساسەن شەرقىي ياۋروپا ۋە شىمالىي ياۋروپانىڭ هۆرىيەتپەرۋەرلىك ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى ۋە چەت ئەلنىڭ ئويما رەسىملىرىنى تونۇشتۇرغان.

(162) «سەھەر غۇنچىسى ژۇرنىلى» — «سەھەر غۇنچىسى» تەھ- ىرىراتى «سەھەر غۇنچىسى ھەپتىلىك ژۇرنىلى» دىن كېيىن چىقارغان ئەدەبى- يات ـ سەنئەت قەرەللىك ژۇرنىلى، لۇشۈن، رۇشى تەھرىرلىك قىلغان، 1929 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، شۇ يىلى 9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى 12 ـ سانغىچە چىقىرىلىپ توختىتىلغان.

(163) «يېقىنقى زامان دۇنيا هېكايىلىرى» — «سەھەر غۇن- چىسى» تەھرىراتى نەشر قىلغان توپلاملارنىڭ بىرى، جەمئىي «ئاجايىپ خەنجەر ۋە باشقىلار»، «قۇملۇقتا» دېگەن ئىككى توپلام نەشر قىلىنغان، بىلگىيە، چېخ ـ سلوۋاكىيە، فرانسىيە، ۋېنگرىيە، روسىيە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى، يەھۇدىي، يۇگوسلاۋىيە، ئىسپانىيە قاتارلىق مەملىكەت ۋە مىل- لەتلەرنىڭ 24 پارچە يېقىنقى زامان هېكايىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، 1929 ـ يىل 4 ـ ئايدا ۋە 9 ـ ئايدا ئايرىم ـ ئايرىم نەشر قىلىنغان.

(164) «سەنئەت گۈلزارلىقىنىڭ سەھەر غۇنچىلىرى» — «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى نەشر قىلغان چەت ئەل گۈزەل سەنئەت مەجمۇئەسى، ئەسلىدە 12 خىل نەشر قىلىش بەلگىلىنىپ، كېيىن ئاران «يېقىنقى زامان ياغاچ ئويما رەسىم تاللانمىلىرى (Ⅰ)»، «لوگۇ خۇڭبېرنىڭ تاللانما سۆ- زەتلىرى»، «يېقىنقى زامان ياغاچ ئويما تاللانمىلىرى (Ⅱ)»، «پرېزلبر

رەسىملىرىدىن تاللانما» ، «يېڭى روسىيە رەسىملىرىدىن تاللانما» دېگەن بەش خىلىلا نەشر قىلىنغان. ئاخىرقى بىر خىلى تەھرىرلىنىپ بولغان چاغدا، «سەھەر غۇنچىسى» تەھرىراتى ئىشتىن توختاپ، نۇرلۇق جۇڭگو باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(165) يې لىڭفېڭ (1904 — 1975) — جياڭسۇ ئۆلكىسى نەنجىڭ شەھىرىدىن، يازغۇچى ۋە رەسسام، ئەسلىدە ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى ئىدى. ئۇ شۇ چاغدا ژۇرناللارنىڭ مۇقاۋىسىغا رەسىم سىزىشتا ۋە كىتابلارنىڭ قىستۇرما رەسىملىرىنى سىزىشتا ياپونىيىلىك لوگۇ خۇڭئېرنىڭ ئەسەرلىرىگە تەقلىد قىلاتتى ھەتتا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىن ئوغرىلاپ كۆچۈرەتتى.

(166) «كىشىلەرنىڭ ئىچىدە ئوغا قايناۋاتىدۇ» — بۇ سۆز «نەسرنامە. دايۇنىڭ پىلانى» دىن ئېلىنغان.

(167) «دانىيە ھېكايىلىرى» — رۇشى تەرجىمە قىلغان ئاندېرسېن ئاتارلىق كىشىلەرنىڭ 11 پارچە ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن، تەرجىمە قىلغۇچى جىڭچياۋ دەپ ئىمزا قويغان، «شىمالىي ياۋروپا ئەدەبىيات ـ سەنئەت مەجمۇئەسى» نىڭ 4 ـ سى قىلىنغان، 1929 ـ يىل 4 ـ ئايدا نەشر قىلىنىدىغانلىقى ھەققىدە ئېلان چىقىرىلغان، ئەمما نەشر قىلىنمىغان. 1937 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئۇنىڭغا دەن چېۋ تەرجىمە قىلغان ئالتە پارچىسى قوشۇلۇپ، «تىجارەت نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(168) «ئارتامانوفلارنىڭ ئىشى» — ھازىر «ئارتامانوف ئائىلىسىنىڭ ئىشى» دەپ تەرجىمە قىلىنغان، رۇشى تەرجىمىسىنىڭ سەرلەۋھىسى «چۈشكۈنلىشىش» دېيىلگەن، جاۋخۇاڭ دەپ ئىمزا قويۇلغان، 1934 ـ يىل 3 ـ ئايدا «تىجارەت نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(169) «بوز يەر ئاچقۇچى» — ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى، جياڭ گۇاڭسى تەھرىرلىگەن، 1930 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 3 ـ سانىدىن باشلاپ «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» نىڭ ژۇرناللىرىدىن بىرى بولۇپ قالغان، 1930 ـ يىل 5 ـ ئايدا 4، ـ 5 ـ بىرلەشمە سانىغچە نەشر قىلىنغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن مەنئى قىلىنغان.

(170) «يۆ فېينىڭ قىسسىسى» — چىڭ دەۋرى كاڭشى يىللىرىدىكى قىسسە شەكلىدە يېزىلغان رومان بولۇپ، جەمئىي 80 باب. ئۇنىڭ تېمىلىرى ئىچىدە مەي تۇزۇپ تەرتىپكە سېلىپ چىققان، جىن فېڭ كۆپەيتىپ تۇزۇپ چىققان. بۇ كىتابنىڭ 61 ـ بابىدا جېڭجياڭ دېگەن جايدىكى ئىبادەتخانىدا داۋرۇي دېگەن بىر راھىب بولۇپ، ئۇ يۆفېيغا ھېسداشلىق بىلدۇرگەنلىكى ئۈچۈن، چىن خۇي ئۇنى تۇتۇشقا «ئۆي خىزمەتچىسى» خې لىنى ئەۋەتكەنلىكى، راھىب ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىدە «باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ تەبىر

ئېيتىۋاتقان» ئىكەن، خې لىنىڭ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپ بىر ئايەت ئوقۇپلا ئۆلۈپ كەتكەنلىكى يېزىلغان. «غايىب بولۇپ كەتكەن» — بۇددا دىنى ئاتالغۇسى. بۇددا دىنىدا رىۋايەت قىلىنىشىچە: بەزى راھىبلار ئۆلۈش ئالدىدا باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ ئارمانسىز ئۆلۈپ كەتكىنىنى «غايىب بولۇپ كەتكەن» دەپ ئاتايدىكەن.

(171) نىرۋانى — بۇددا ئاتالغۇسى. بۇ سۆز ۋاپات بولۇش، ئادا ـ جۇدا بولۇش دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. بۇددا ياكى دانىشمەن راھىبلارنىڭ ئۆلۈمىمۇ «نىرۋانى» دەپ ئاتالغان، بۇنىڭ ئىستېمال مەنىسى «ئۆلۈم» دېگەن سۆز.

(172) رۇشى قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن، ئاپتور 1931 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئائىلە تەۋەلىرى بىلەن خۇاڭلۇ كوچىسى خۇايۇەنجۇاڭ دېگەن جايغا بېرىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرغان، 2 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئۆيىگە قايتىپ بارغان.

(173) ژاڭ يۈخېنى دېمەكچى، ئۇ جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ نىڭخەي ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا شېنچاڭ سائەت دۇكىنىنىڭ خىزمەتچىسى ئىدى، رۇشى بىلەن بىللە زاھىبي جىڭيۈن كوچىسى 28 ـ نومۇرلۇق قورۇدا ئولتۇراتتى. رۇشى تۇرمىدە تاماق ئاپىرىپ بەرگۈچى ئارقىلىق ئۇنىڭغا خەت ئەۋەتكەن، ئۇ جۇ جيەنرېن ئارقىلىق ئاپتورغا يەتكۈزۈپ بەرگەن.

(174) ياپونىيەدىكى بىر ناخشىچى — شەنبەن چۇجى (1898 — 1967) نى دېمەكچى. «لۇشۈننىڭ كۈندىلىك خاتىرىلىرى» گە قارىغاندا، 1932 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئاپتور بۇ شېئىرنى كىچىك پلاكاتقا يېزىپ، ئۇنىڭغا ئەۋەتىپ بېرىشنى نېيشەن كىتابخانىسىغا ھاۋالە قىلغان.

(175) «شۇي پېيگېن» — بەي ماڭنىڭ ئاكىسى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاۋئىاتسىيە مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولغان.

(176) 28 ـ يانۋار ئورۇشىدا ئاپتورنىڭ تۇرغان جايى ئورۇش بولغان رايونغا يېقىن بولۇپ، 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئۇ بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ۋاقتىنچە شىمالىي سچۈەن كوچىسىدىكى نېيشەن كىتابخانىسىغا بېرىپ يوشۇرۇنۇپ تۇرغان، 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى نەنچىڭ كوچىسىدىكى نېيشەن كىتابخانىسىنىڭ شۆبە دۇكىنىغا كۆچۈپ بارغان، 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى ئۆز ھۇجرىسىغا قايتىپ بارغان.

(177) شاڭ زىچى — شاڭ شيۇ، تەخەللۇسى زىچى، ژېي، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى ئەدىب. ئۇ جې كاڭ، لۇي ئەنلەر بىلەن ياخشى ئۆتكەن. «ئۆتمۈشنى ئەسلەيمەن» — ئۇنىڭ جې كاڭ، لۇي ئەنلەر سىما جاۋ تەرىپىدىن ئۆلتۇرۇلگەندىن كېيىن يازغان تەزىيە ماقالىسى بولۇپ،



جەمئىي 156 خەت («ماقالىلەر تاللانمىسى» جىلد 16دە).

(178) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «تىل رىشتىسى» نىڭ 12 ـ سانىغا بېسىلغان.

(179) بېرنارد شاۋ (1856 — 1950) — ئەنگلىيە دراما يازغۇچىسى، تەنقىدچىسى، ئىرېلاندىيىنىڭ دۇبلىن دېگەن يېرىدە دۇنياغا كەلگەن، دەسلەپكى يىللاردا ئەنگلىيىنىڭ ئىسلاھاتچىلىق سىياسىي تەشكىلاتى بولغان «قابان جەمئىيىتى»گە قاتناشقان. ئۇ بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى پارتلىغاندىن كېيىن، جاھانگىرلىك ئۇرۇشىنى ئەيىبلەپ، روسىيە ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىغا ھېسداشلىق بىلدۈرگەن، 1931 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىنى زىيارەت قىلغان، ئەمما ئۇ باشتىن ـ ئاخىر بۇرژۇئازىيە ئىسلاھاتچىلىق كۆز قارىشىدىن قۇتۇلۇپ كېتەلمىگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرىدىن «ۋارىرن خانىمنىڭ كەسپى»، «مايور بابانا»، «ئەينەن قىياپىتىنىڭ ئاشكارىلىنىشى» دېگەنگە ئوخشاش سەھنە ئەسەرلىرى بار. ئۇلاردا كۆپىنچە كاپىتالىزمنىڭ ساختىلىقى ۋە جىنايىتى پاش قىلىنغان ۋە مەسخىرە قىلىنغان. 1933 ـ يىلى ئۇ كېمىگە چۈشۈپ دۇنيانى سايا‌ھەت قىلغان، شۇ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىكى سەپىرىدە شياڭگاڭدىن ئۆتۈپ، 17 ـ كۈنى شاڭخەيگە يېتىپ كەلگەن.

(180) نائۇلېن (Naulen)— يەنى پائۇل رۈبگگا (PaulRuegg)، ئەسلىي پولشىلىق، «پان ئۇلۇغ ئوكيان سانائەتچىلەر ئىتتىپاقى» نىڭ شاڭخەيدە تۇرۇشلۇق ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ كاتىپى، ئىنتېرناتسىئونالىنىڭ جۇڭگوغا ئەۋەتكەن خىزمەتچىسى. 1931 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى نائۇلېن ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى شاڭخەيدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، نەنجىڭغا ئېلىپ بېرىلىپ قاماپ قويۇلغان، ئىككىنچى يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «مىنگوغا زىيانكەشلىك قىلدى» دېگەن گۇناھ بىلەن سوتلانغان. نائۇلېن قايىل بولماي، 7 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئاچلىق ئېلان قىلىش كۆرىشى ئېلىپ بارغان. سۇڭ چىڭلىڭ، سەي يۈەنپەي قاتارلىق كىشىلەر «نائۇلېن ئەر ـ خوتۇنلارنى قۇتقۇزۇش كومىتېتى» ئۇيۇشتۇرغان، 1937 ـ يىلى ياپون باسقۇنچىلىرى نەنجىڭنى ئىشغال قىلىش ھارپىسىدا تۇرمىدىن چىقىرىلغان.

(181) بۇ ماقالە ياپونىيە ئۆزگەرتىش تەھرىراتى تەرىپىدىن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىپ يازدۇرۇلغان. ئەسلىي ياپونچە بولۇپ، 1933 ـ يىل 4 ـ ئايدىكى «ئۆزگەرتىش»كە بېسىلغان. كېيىن شۇي شا (شۇي گۇاڭپىڭ) تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. ئاپتورنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ھازىرقى زامان» نىڭ 3 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان.

(182) نېيشەن ژەنزاۋ (1885 — 1959) — ياپونىيىلىك، شۇ چاغدا شاڭخەيدە ئاساسەن ياپونچە كىتابلارنى ساتىدىغان نېيشەن كىتابخانىسىنى ئاچقان، 1927 ـ يىل 10 ـ ئايدا لۇشۈن بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن، دائىم بارىدى ـ كەلدى قىلىشىپ تۇرغان. لۇشۈن ئۇنىڭ كىتابخانىسىدىن ئالاقىلىشىش ئورنى سۈپىتىدە پايدىلانغان.

(183) سەي ئەپەندى — يەنى سەي يۈەنپەي (1868 — 1940)، تەخەللۇسى خېچىڭ، جېمىن، جېجياڭ ئۆلكىسى شاۋشىن ناھىيىسىدىن، يېقىنقى زامان مائارىپچىسى، ئەينى ۋاقىتتا جۇڭگو خەلق ھوقۇقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئىتتىپاقىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى ئىدى.

سۇڭ خانىم — يەنى سۇڭ چىڭلىڭ، گۇاڭدۇڭ ۋېنچاڭ ناھىيىسىدىن، سىياسىيون.

(184) قەلەمكەشلەر جەمئىيىتى — خەلقئارا خاراكتېرلىك يازغۇچىلار تەشكىلاتى، 1921 ـ يىلى لوندوندا قۇرۇلغان، جۇڭگو شۆبە جەمئىيىتىگە سەي يۈەنپەي باشلىق بولغان، 1929 ـ يىل 12 ـ ئايدا شاڭخەيدە قۇرۇلغان، كېيىن ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتكەن.

(185) مەي لەنفاڭ (1894 — 1961) — جياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ تەيجۇ دېگەن يېرىدىن، جىڭجۇي تىياتىر ئارتىسى. ئۇ 1930 ـ يىلى ئامېرىكىغا زىيارەتكە بارغاندا، ئامېرىكا پوھونا ئۇنىۋېرسىتېتى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا ئەدەبىيات دوكتورى دېگەن ئۇنۋان بېرىلگەن.

(186) شياۋ شۇنمەي (1906 — 1968) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ يۈياۋ دېگەن يېرىدىن، پۇل چىقىرىپ ئالتۇن ھۈجرا كىتابخانىسىنى ئېچىپ، «ئالتۇن ھۈجرا ئايلىق ژۇرنىلى»غا باش مۇھەررىرلىك قىلىپ، گۇزەللىك پەرەس ئەدەبىياتىنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇنىڭ «گۈلدەك جىنايەت» دېگەن شېئىر توپلىمى بار.

(187) جاك روگو — جياڭسۇ ئەنخۇي ناھىيىسىدىن، ئەينى ۋاقىتتىكى پۇرسەتپەرەس ئەدەب. ئۇ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىدە «بېرنارد شاۋ بىلەن 50 مىنۇت بىللە بولۇشۇم» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلىپ، بېرنارد شاۋغا سوۋغا تەقدىم قىلغان چاغدىكى ئەھۋالىنى مۇنداق دەپ خاتىرىلىگەن: «قەلەمدارلار جەمئىيىتىدىكى كەسپداشلار يۇنانچە بۇرنى بار شاۋ شۇنمەينى ۋەكىل قىلىپ چىقاردى. ئۇ ھېيپىكىنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتى بولغان لاي بىلەن ئەپچىل ياسالغان يۇز گىرىمى قىلىنغان 10 نەچچە ھەيكەل تىزىلغان بىر چوڭ ئەينەك پەتنۇسنى ئىككى قوللاپ كۆتۈرۈپ چىقتى، بۇ، قىزىل يۇزلۇك گۈمۈ يۇنچاڭ، ئاق يۇزلۇك ساۋ ساۋ — ئۇزۇن ساقاللىق بوۋاي، بېشىغا ياغلىق تېڭىلغان قىزلار قاتارلىقلار. نەق ھەيكىلى بولۇپ، رەڭگارەڭ، قالتىس چىرايلىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

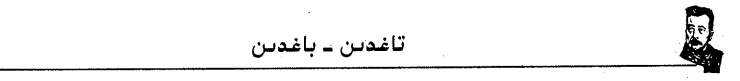

بېرنارد شاۋ بوۋايمۇ ناھايىتى قىزىققاندەك قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئۆزىگە ئوخشاپ قالمىغان بىر ئۆزۈن ئاق ساقاللىق، يۇز گىرىمى قىلىنغان ھەيكەلـ
نى تەبەسسۇم بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇ جۇڭگونىڭ بېگىمۇ، نېمە؟ » دەپ سورىدى. مەن: «بەگ ئەمەس، سەھنىدىكى بوۋاي» دېدىم ئۇنىڭغا. ئۇ ئاڭلىمىغاندەك قىلىپ، يەنىلا كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ بىر قىزنىڭ يۈز گىرىمى قىلىنغان ھەيكىلىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «بۇ بەگنىڭ قىزى ئەمەستۇر؟ » دېدى، جاڭ روگونىڭ ئۆزىنىڭ ئېيتىشچە، ئۇ «سەھنـ
دىكى بوۋاي» دېگەن سۆزنى بېرنارد شاۋنى مەسخىرە قىلىپ ئېيتقانىكەن.

(188) مۇ سۈنيى — شۇ چاغدىكى ياپون ئۆزگەرتىش نەشرىياتىنىڭ مۇخبىرى. بېرنارد شاۋ شاڭخەيگە كېلىش ئالدىدا، ئۇ خەۋەر يېزىشقا ئەۋەتىلـ
گەن ھەمدە لۇشۈننى «ئۆزگەرتىش» مەجمۇئەسىگە بېرنارد شاۋ ھەققىدە ماقالە يېزىشقا تەكلىپ قىلغان.

(189) ئىنگلىزچە خەۋەر — بۇ يەردە شاڭخەيدە چىقىدىغان «خەتتاتلىق بويىچە غەرب گېزىتى» نىڭ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بىر خەۋىرىدە ئېزىلگەن مىللەتلەر ۋە ئۇلارنىڭ قانداق قىلىشى كېرەكلىكى توغرىـ
سىدىكى مەسىلىگە جاۋاب بېرىۋېتىپ، بېرنارد شاۋ ئەپەندى مۇنداق دېدى: «ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مەسىلىسىنى ئۆزلىرى ھەل قىلىشى كېرەك، جۇڭگو مۇشۇنداق قىلىشى كېرەك، جۇڭگودىكى پۇقرالار ئۆزلىرى ئۈيۈشۇشى ھەمدە ئۇلارنىڭ تاللىماقچى بولغان ھۆكۈمرانى ئۆيۈن قويغۇچىلاردىن ياكى فېئودال ۋاڭ ـ گۇڭ بېگىملاردىن بولماسلىقى كېرەك، دېدى» دېيىلگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلغان.

(190) ياپونچە خەۋەر — بۇ يەردە شاڭخەي «كۈنلۈك يېڭى خەۋەرلەر» نىڭ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىكى بىر خەۋىردە: «جۇڭگو مۇخبىرى ‹جۇڭگو ھۆكۈمىتى توغرىسىدا، سىزنىڭ پىكرىڭىز قانداق؟ دەپ سورىغاندا، ئۇ: جۇڭگودا، مېنىڭ بىلىشىمچە، ھۆكۈمەتتىن بىرنەچچىسى بار، سىز قايسىسىنى دەيسىز؟ دېدى» دېگەنلىكى كۆزدە تۇتۇلغان.

(191) خەنزۇچە خەۋەر — «بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە» دېگەن كىتابتا نەقىل كەلتۈرۈلۈشچە، شۇ چاغدا شاڭخەيدىكى خەنزۇچە گېزىتتە بېرنارد شاۋنىڭ سۆزى خەۋەر قىلىنىپ مۇنداق دېيىلگەنىدى: «جۇڭگوغا بۈگۈنكى كۈندە كېرەك بولغىنى ياخشى ھۆكۈمەت، شۇنى بىلىش كېرەككى، ياخشى ھۆكۈمەت ۋە ياخشى ئەمەلدار ئادەتتىكى پۇقرالار تەرىپىدىن قارشى ئېلىنمايدۇ» .

(192) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا «شاڭخەي ياۋا گىياھ» كىتابخانىسى نەشر قىلغان «بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە» دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن.

«بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە» — لۇبىن (چۇي چيۈبەي) تۈزگەن ۋە تەرجىمە قىلغان، ئۇنىڭغا شاڭخەيدىكى جۇڭگو چەت ئەل گېزىتلىرىدە بېرنارد شاۋنىڭ شاڭخەيدە تۇرغانلىقى ھەققىدىكى خاتىرىلەر ۋە ئوبزورلار كىرگۈزۈلگەن. بۇ كىتابنىڭ «كىرىش سۆز»دە، بۇ كىتابنى تۈزۈش ۋە تەرجىمە قىلىشتىكى ئاساسىي مەقسەت شۇكى، ئۇنى «بىر ئەينەك قىلغاندا، بۇ يەردە راست بېرنارد شاۋنى كۆرگىلى بولىدۇ، شۇنداق، ھەرخىل ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ ئەينى قىياپىتىنى كۆرۈۋالالايدۇ» دېيىلگەن.

(193) تاگور (R. Tagore، 1861—1941) — ھىندىستان شائىرى، 1924 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئىلمىزگە كېلىپ زىيارەتتە بولغان.

(194) پىلنىياك (Ъ. А. Пилъняк، 1894—1941) — سوۋېت ئىتتىپاقى ئىنقىلابىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى «ھەمسەپەر» يازغۇچى بولۇپ، 1926 ـ يىلى مەملىكىتىمىزگە كەلگەن. موران (P. Morand) — فرانسىيە يازغۇچىسى، 1931 ـ يىلى مەملىكىتىمىزگە كەلگەن.

(195) «مۇستەبتىلىك كىشىلەرنى كۆلكىلىك قىلىپ قويىدۇ» — ئەنگلىيە پەيلاسوپى يۇھان موري (1806 — 1873) نىڭ سۆزى.

(196) «يولدا ئۇچراشقاندا سۆزلىشىشكە پېتىنماي قارىشىپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتىش» — «ئەربابلارنىڭ مۇھاكىمىلىرى. جۇ سۇلالىسى ئەربابلـ
رىنىڭ مۇھاكىمىلىرى»دە: «جۇ سۇلالىسىنىڭ لۇڭ پادىشاھى ۋەھشىي زالىم بولۇپ، مەملىكىتىدىكىلەر يولدا ئۇچراشقاندا سۆزلىشىشكە پېتىنالماي قارىشىپ قويۇپلا ئۆتۈپ كېتىشىدىكەن» دېيىلگەن.

(197) 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بېرنارد شاۋ شاڭخەيدىن بېيپىڭغا بارغان، شۇ كۈنى ئەنگلىيىنىڭ رېيتېر ئاگېنتلىقى تېلېگراممـا خەۋىرى تارقىتىپ: «ھۆكۈمەت ئورگان گېزىتى (گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ گېزىتىنى دېمەكچى) دە زور كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئۇرۇش تەرەققىـ
قىلىۋاتىدۇ، دېگەن خەۋەر بىلەن بىللە، بېرنارد شاۋنىڭ بېيپىڭغا كەلگەنلـ
كى ھەققىدىكى خەۋەرگە گېزىتتە خېلى كەڭ ئورۇن بېرىدى. دېمەك، بۇ جۇڭگولۇقلاردا ئەنئەنىۋى زارلىنىش ھېسسىياتىنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ» دېگەن.

(198) خۇ شى (1891 — 1962) — تەخەللۇسى شىجى، ئەنخۇي جىشى ناھىيىسىدىن، ئەينى ۋاقىتتا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ئىنسـ
تىتۇتىنىڭ مۇدىرى ۋە «مۇستەقىل ئوبزور»نىڭ باش مۇھەررىرى بولغان. 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى رېيتېر ئاگېنتلىقى بەرگەن باشقا بىر تېلېگراممـا خەۋىردە: «بېرنارد شاۋ بېيپىڭغا يېتىپ كېلىشتىن ئىلگـ
رى، خۇ شىجى بىر پارچە ماقالە ئېلان قىلىپ، مېنىڭچە، بېرنارد شاۋدەك

بۇنداق پەۋقۇلئاددە مېھمانىنى ئەڭ ئالىي ئېھتىرام بىلەن قارشى ئېلىش، ئۇنىڭ تەنها كېلىپ، تەنها كەتكىنىگە، كىم بىلەن كۆرۈشكۈسى كەلسە شۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكىنىگە، نېمىنى كۆرگۈسى كەلسە شۇنى كۆرگىنىگە يەتمەيدۇ، دېدى» دېيىلگەن.

(199) «ئۇرغانلىق ئۇرمىغانلىقتۇر، ئۇرمىغانلىق ئۇرغانلىقتۇر» — سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن جاڭ لەي «ئايدىڭ يول مەجمۇئەسى» دە: «ئىبادەتخانىدا چېڭ چيۇچۇن دەيدىغان بىر راھىب بولۇپ، ئۇ بىر گەپدان ئادەم ئىكەن. ئۇ راھىبكالانغا سالام بەرگىلى خانجۇغا بارىدۇ. راھىبكالان ئۇنىڭغا ناھايىتى ھاكاۋۇرلۇق بىلەن مۇئامىلە قىلىدۇ؛ بىر ھازادىن كېيىن، ئايماق بېگىنىڭ پەرزەنتلىرى سالام بەرگىلى كىرىدۇ، راھىبكالان ئۇلارنى پەلەمپەيدىن چۈشۈپ ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ تەزىم بېرىپ كۈتۈۋالىدۇ. چېڭ چيۇچۇن بۇنى كۆرۈپ خاپا بولىدۇ، پەرزەنتلەر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، چېڭ چيۇچۇن: «راھىبكالان، نېمە ئۈچۈن مېنى ناھايىتى ھاكاۋۇرلۇق بىلەن كۈتۈۋالىدىلا، ئايماق بېگىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بولسا ھۆرمەت بىلەن كۈتۈۋالمىدىلا؟» دەپ سورايدۇ. راھىبكالان: «كۈتكەنلىك كۈتمىگەنلىكتۇر، كۈتمىگەنلىك كۈتكەنلىكتۇر» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. چېڭ چيۇچۇن دەرغەزەپكە كېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، راھىبكالاننى بىرنەچچە مۇشت ئۇرۇپ ئاندىن ئالدىرىماي: «راھىبكالان، خاپا بولمىسىلا، ئۇرغانلىق ئۇرمىغانلىقتۇر، ئۇرمىغانلىق ئۇرغانلىقتۇر، دەيدۇ» دەپ يازغان.

(200) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «مۇھاكىمە ۋە بايان» نىڭ 13 ـ سانىغا بېسىلغان، خى گەن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(201) «ئىلىم باندىتلىرى» — بۇ ئەسلىي ئەكسىيەتچى دۆلەتپەرەسلەرنىڭ بېيجىڭ قىزلار پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئىلغار ئوقۇتقۇچىلارغا قىلغان تۆھمىتى ئىدى، «ۋەتەن روھى» دېگەن 10 كۈنلۈك ژۇرنالنىڭ 9 ـ سانى (1925 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى) دىكى مېي خۇانىڭ «ئىلىم باندىتلىرى بىلەن ئىلىم زومىگەرلىرى» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(202) «ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنىڭ سىرى» — خاتىرە شەكلىدىكى رومان، بىر تومлۇق، ئۇنىڭغا ئەسلىي ئاپتورنىڭ نامى يېزىلمىغان، يالغاندىن شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يوقالغان كىتابى دەپ قارالغان، ئەمەلىيەتتە مىڭ دەۋرىدىكى ياڭ شىن (تەخەللۇسى شىنيەن) يازغان. ئۇنىڭدا شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەندى پادىشاھى (لىيۇچى) نىڭ لياڭ يىڭنى شاھانۇلۇققا تاللىغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايە يېزىلغان، ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر ئابزاستا لياڭ يىڭنىڭ پاچىقى مۇنداق دەپ تەسۋىرلەنگەن: «پۇتىنىڭ ئۇزۇن

لۇقى سەككىز سۇڭ كېلىدۇ، پۇتىنىڭ دۆمبىسى تولغان، تاپىنى تۈز، پۇتىنىڭ ئۈچى دىقماق بولۇپ، پايپىقىغا پاتماي سىغىلىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى». ياڭ شىن شۇ كىتابنىڭ خاتىمىسىدە: «پۇت بوغۇشنىڭ ئەسلىي كېلىپ چىقىشىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىيالمىغانىدى. پايپىقىغا پاتماي، سىغىلىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى، دېگەن سۆزنى كۆرۈپ، پۇت بوغۇشنىڭ كېيىنكى خەن سۇلالىسىدىلا بولغانلىقىنى بىلمۇالدىم» دېگەن. ياڭ شىن پۇت بوغۇش بىر قەدەر بالدۇر باشلانغان دېگەن قاراشتا تۇرغۇچى ئىدى.

(203) «ئۇچلۇق كەش» — ئۇسسۇل ئوينىغاندا كىيىدىغان بىرخىل ئاياغ.

(204) ساھىبكامال، ئەۋلىيايىئەزەم ـ پىر ئۇستاز — بۇ يەردە كۇڭزى كۆزدە تۇتۇلغان. چېڭ سۇلالىسى شۇنجىنىڭ 2 ـ يىلى (1645) كۇڭزىغا ساھىبكامال، ئەۋلىيايىئەزەم مەرتىۋىسى ئۇستازى دەپ نام بېرىلگەنىدى.

(205) شەۋكەتلىك خەن سۇلالىسى — ئۆتمۈشتە قۇرئانداز ـ پالچىلار مېتال، ياغاچ، سۇ، ئوت، تۇپراقتىن ئىبارەت بەش ئېلېمېنت (بەش ئەخلاق) نىڭ بىر ـ بىرىنى پەيدا قىلىشى، بىر ـ بىرىنى يېڭىشىدەك دەۋر قىلىش ـ ئۆزگىرىشىنى خانلارنىڭ ئالمىشىشىغا تەقلىد قىلىپ چۈشەندۈرگەن؛ ئۇلار خەن سۇلالىسىنى ئوتقا ياتىدۇ دەپ ھېسابلاپ، شەۋكەتلىك خەن سۇلالىسى دەپ ئاتىغان.

(206) ساڭ جيې — رىۋايەت قىلىنىشچە، خۇاڭدىنىڭ ئەمەلدارى ئىكەنمىش، مەملىكىتىمىزدە دەسلەپتە يېزىق ياراتقان كىشى ئىكەن.

(207) «مەنسەپدار ۋە رەئىيەلەر خاتىرىلىرى» — تاڭ دەۋرىدە ئۆتكەن جاڭ جۇ يازغان، ئۇنىڭ مەزمۇنى تاڭ دەۋرىدىكى ھېكايىلەر ۋە ئۇششاق ـ چۈششەك خەۋەرلەردىن ئىبارەت. بۇ كىتابتا لۇشۈن نەقىل كەلتۈرگەن ۋەقە خاتىرىلەنمىگەن.

(208) «مۇرەسسە ۋە مادارا» — «مۇھاكىمە ۋە بايان. رەنيۇك» دا: «مۇرەسسە ۋە مادارا دېگەن بۇنداق ئەخلاق، ئەڭ ئالىيجانابتۇر، كۆپچىلىكتە بۇنداق ئەخلاقنىڭ كەم بولغىنىغا ناھايىتى ئۈزۈن بولۇپ قالدى!» دېيىلگەن. سۇڭ دەۋرىدە ئۆتكەن جۇشى مۇنداق ئىزاھلىغان: «مۇرەسسە دېگەنلىك، ھەم ئاشۇرۇۋەتمەسلىك، ھەم كېمەيتىپ قويماسلىق دېگەنلىكتۇر؛ مادارا دېگەنلىك، نورمال بولۇش دېگەنلىك...» چېنزى ئەيتىدۇرلەركى: «بىتەرەپ بولۇش مۇرەسسە دېيىلىدۇ. ئاسان ئۆزگىرىپ كەتمەسلىك مادارا ھېسابلىنىدۇ. مۇرەسسە ئالەمدىكى ئادىل يولدۇر، مادارا — ئالەمنىڭ قائىدىسىدۇر».

(209) «ياماننى جەزمەن يىلتىزىدىن قۇرۇتۇش» — بۇ سۆز «نەسرنا-

مە. چىن شى» دىن ئېلىنغان، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن («ئەخلاقنى ئۆزلەشتۈرۈپ ھەم ئۇنى كىچىكىتمەكچى بولساڭ، ياماننى جەزمەن يىلتىزىدىن قۇرۇت». بۇ سۆزنىڭ داۋامىدىكى «گۆشىنى يەپ، تېرىسىنى سېلىنچا قىلىش» دېگەن سۆز «زو چيۇمىڭ يىلنامىسى. شاڭگۇڭنىڭ 21 ـ يىلى» دىن ئېلىنغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «لېكىن ئۇنىڭ ئىككى شاھزادىسى خۇددى ھايۋانلاردەك بولۇپ، ۋەزىرلەر ئۇلارنىڭ گۆشىنى يەپ، تېرىسىنى سېلىنچا قىلغۇدەك بولۇپ كەتتى» دېيىلگەن.

(210) بۇ سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان. زىلۇ» دىن ئېلىنغان. بۇنىڭغا سۆڭ دەۋرىدە ئۆتكەن جۇشى مۇنداق ئىزاھ بەرگەن: «ھەربىر تەرىقەتتۇر. قارامىلارنىڭ ئىرادىسى ئۇستۇن بولىدۇ ھەم ئۇلار ھەربىرىنى يوشۇرمايدۇ، پەرھىزكارلار ھەربىرىنى چەكتىن ئاشۇرۇۋەتمەيلا قالماي، ھەددىدىن ئارتۇق ئەمەل قىلىدۇ».

(211) «دۇرۇس پارچىلانمىغان گۆشنى يېمەسلىك» ۋە بۇنىڭ داۋامىدىكى «ئوبدان ئادالانغان ئاشلىقتىن زىرىكمەسلىك، ئۇششاق توغرالغان گۆش تاۋامدىن زىرىكمەسلىك» دېگەن سۆزلەرنىڭ ھەممىسى «مۇھاكىمە ۋە بايان. يۇرتداشلار» دىن ئېلىنغان.

(212) كۆڭزىنىڭ ھەرقايسى بەگلىكلەرنى ئايلىنىشى — كۆڭزى لۇ بەگلىكىنىڭ بەگلىرىدىن دىڭگۇڭنىڭ 12 ـ يىلىدىن لۇ بەگلىكىنىڭ بەگلىرىدىن شەيگۇڭنىڭ 11 ـ يىلىغىچە (مىلادىيىدىن ئىلگىرى 498 ـ يىلىدىن 484 ـ يىلىغىچە) لۇ بەگلىكىدىن ئايرىلىپ، سۇڭ، ۋېي، چېن، سەي، چى قاتارلىق بەگلىكلەرنى ئايلىنىپ، ھەرقايسى بەگلىكلەردە ۋەز ئېيتقان بولسىمۇ، زادى ئۇنۇم قازىنالمىغانىدى.

(213) ئالا بايراقلارنىڭ ئاق ئۇنى — ئامبىرىكىدىن ئىمپورت قىلىنغان ئۇن. ئامبىرىكىنىڭ دۆلەت بايرىقى يۇلتۇز ۋە ئالا بالداق سىزما نۇسخىلىرىدىن تەركىب تاپقان، كونا زامانىدا شاڭخەيدە «ئالا بالداق بايراق» دېگەن سۆز ئامبىرىكا كۆزدە تۇتۇلۇپ ئېيتىلغان سۆز ئىدى.

(214) «ساداقەتلىك، ۋاپادارلىق، رەھىمدىللىك، ھىممەتلىك، ئەقىدىلىك، ئىنساپلىق، ئىناقلىق، باراۋەرلىك — ئەينى زامانىدا گومىنداڭنىڭ سىياسەتۋازى دەي جىتاۋ تەرغىب قىلغان ئاتالمىش «سەككىز ئەخلاق»، گومىنداڭ دائىرلىرى فېئودال فاشىستىك ھۆكۈمرانلىقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۇنى ئورگان، جامائەت تەشكىلاتلىرىغا تاختىغا يېزىپ زالغا ئېسىپ قويۇشنى زورمۇ زور بۇيرۇغان. گومىنداڭ مائارىپ مىنىستىرلىكى 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى بۇنى «باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ پۈقرالارنى تەربىيىلەش ئۇلچىمى» قىلىشنى جاكارلىغان.

(215) «سەككىز ئەخلاقنى ئۇنتۇغان» دېگەن سۆز — فېئودالىزم

دەۋرىدە ئېقىپ يۈرگەن ماقاله بولۇپ، «ۋاپا، ئىززەت، ساداقەت، ئېتىقاد، ئەدەپ، ئىنساپ، دىيانەت، نومۇس» دېگەندىن ئىبارەت فېئودالىلىق ئەخلاقىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى يېغىنچاقلانغان سەككىز سۆزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى «نومۇس» دېگەن سۆزنى ئۇنتۇپ قېلىش دېگەنلىك بولاتتى. يەنى بۇنىڭ بىلەن «نومۇسسىز» دېمەكچى.

(216) «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى — 1932 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، جاڭ جۇپىڭ چىقارغان، كېيىن گومىنداڭنىڭ مالىيە زومىگىرى كۇڭ شياڭشى تەرىپىدىن سېتىۋېلىنغان، 1949 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى توختىتىلغان.

(217) بۇ ماقاله دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئايدا شاڭخەي «تيەنما» كىتابخانىسى نەشر قىلغان «ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن.

(218) گوگول (Н. В. Гоголь 1809 — 1852)— روسىيە يازغۇچىسى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە ئاساسەن قۇللۇق تۈزۈم ئاستىدىكى روسىيىنىڭ تۈرغۇن، قالاق ئىجتىمائىي تۈرمۈشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ «رېۋىزور» ناملىق سەھنە ئەسىرى ۋە «ئۆلۈك جانلار» دېگەن رومانى قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

(219) سىنكىيېۋىچ (1846 — 1916) — پولشا يازغۇچىسى، ئەسەرلىرىدە ئاساسەن پولشا دېھقانلىرىنىڭ ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشلىرى ۋە پولشا خەلقىنىڭ يات مىللەتنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ «ئوت ۋە خەنجەر»، «شىددەتلىك كەلكۈن»، «ۋۇئۇدىيۇۋۇسكى ئەپەندى» دېگەن تارىخىي «تېرىلوگىيە» ۋە «كۆمۈر قەلەم بىلەن سىزىلغان ئاددىي تەسۋىر» دېگەن پوۋېستى قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

(220) شامۇ شۈشى (1867 — 1916) — ياپونىيە رومان يازغۇچىسى، «مەن دېگەن مۇشۈك» ناملىق رومانى، «گې ئېر» ناملىق پوۋېستى قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. سېكئىئاۋۇەي (1862 — 1922) — ياپونىيە رومان يازغۇچىسى، ئەدەبىيات ئوبزورچىسى، «ئۇسسۇلچى»، «رەققاس» قاتارلىق ھېكايىلەرنى يازغان.

(221) ساراي دېگەندە، بېيجىڭ شۇەنۋۇمېن دەرۋازىسىنىڭ سىرتىدىكى تار كوچىدىكى «شاۋشىڭ سارىيى» كۆزدە تۇتۇلغان. 1912 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 1919 ـ يىل 11 ـ ئايغىچە ئاپتور مۇشۇ يەردە تۇرغان.

(222) چېن دۇشيۇ (1880 — 1942) — تەخەللۇسى جۇڭپۇ، ئەنخۇي خۇينىڭلىق، ئەسلىدە بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى بولۇپ، «يېڭى ياش» ژۇرنىلىنىڭ دەسلەپكى تەسىس قىلغۇچىسى. «4 ـ ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى تەشەببۇس قىلغان



ئاساسىي شەخس ئىدى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ باش شۇجىسى بولغان. بىرىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇشنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، ئوڭچىل تەسلىمچىلىك لۇشيەننى كۈچىنىڭ بارىچە يۈرگۈزۈپ، ئىنقىلابنى مەغلۇبىيەتكە ئۇچراتقاندى؛ كېيىن ئۇ يەنە ئەمەلدىن قالدۇرغۇچىلار تەرەپدارى بولغان ھەم تروتىسكىچى ئۇنسۇرلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، پارتىيىگە قارشى تەشكىلات قۇرغان، 1929 ـ يىلى 11 ـ ئايدا پارتىيىدىن ھەيدەپ چىقىرىلغان. «4 ـ ماي» ھەرىكىتى مەزگىلىدە، ئۇ جۇ زورېنغا يازغان خېتىدە، ئاپتورنى ھېكايە يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىشقا كۈچىنىڭ بارىچە ئۈندىگەن، مەسىلەن، 1920 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىكى خېتىدە: «بىز يۈسەي ئەپەندىنىڭ ‹يېڭى ياش› ئۈچۈن ھېكايە يېزىپ بېرىشىنى ئارزۇ قىلىمىز، بۇنى جانابىڭىزنىڭ ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇپ قويۇشىنى سورايمىز» دېيىلگەن. يەنە 8 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىكى خېتىدە: «لۇشۈن ئاغىنىڭ يازغان ھېكايىسىگە توققۇز تەزىم بىلەن قايىلمەن» دېيىلگەن.

(223) «سەنئەت ئۈچۈن سەنئەت» — ئەڭ دەسلەپتە XIX ـ ئەسىردە ئۆتكەن فرانسىيە يازغۇچىسى گوت ئوتتۇرىغا قويغان بىر خىل بۇرژۇئا ئەدەبىيات ـ سەنئەت كۆز قارىشى. ئۇ سەنئەت بارلىق مەنپەئەت ـ پايدىدىن ھالقىغان ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئىجادىيەتنىڭ مەقسىتى سەنئەتنىڭ ئۆزىدە، ئىجتىمائىي سىياسىي بىلەن ئالاقىسى يوق، دەپ ھېسابلىغان.

(224) Seylist— ئىنگلىزچە ژانىرچى دېگەن بولىدۇ. ئاپتورنىڭ بۇ يەردە دېمەكچى بولغىنى لى جىنمىڭ بولۇشى مۇمكىن. لى جىنمىڭ «ژانىر تەسۋىرى ۋە جۇڭگونىڭ يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ھەققىدە» («ئەدەبىيات ئايلىق ژۇرنىلى» 5 ـ جىلد 2 ـ سانى، 1928 ـ يىل 2 ـ ئاي توپلىمىدا) دېگەن ماقالىسىدە: «غەربىي ياۋروپادىكى يازغۇچىلار ژانىرنى ئەسەر يېزىشقا كىرىشىشنىڭ بىرىنچى دەرۋازىسى دەپ ھېسابلىغان، ئاتالمىش ژانىرچىلار (Seylist) مۇ بار ئىكەن... بىزنىڭ يېڭى ئەدەبىيات ـ سەنئىتىمىزدە لۇشۈن، يې شاۋچۈن قاتارلىق ئىككى ـ ئۈچ كىشىنىڭ ئەسەرلىرىدىن ژانىر جەھەتتە تەربىيىلەنگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ، بۇنىڭدىن تاشقىرى، قالغانلارنىڭ كۆپى ئۇنى خالىغانچە قەلىمىنىڭ ئۇچىغا ئېسىۋالغان ئوخشايدۇ» دېگەن.

(225) مودېل — ئىنگلىزچە Model نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى بولۇپ، بۇ يەردە ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى شەخسنىڭ ئەسلىي ئۈلگىسى كۆزدە تۇتۇلغان.

(226) ئۇنىۋېرسىتېت ئىلمىي تەنقىدچىسى — خۇ مىڭخۇانى دېمەكچى. ئۇ 1922 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «ئېقىم يېڭى گېزىتى. چىراغتىن ئۆگىنىش»تە «‹خۇش پۇراق شامال›نى ئوقۇغاندىن كېيىن» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلىپ، ۋاڭ جىنجيي يازغان شېئىر توپلىمى «خۇش

پۇراق شامال»غا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭدىكى بەزى مۇھەببەت شېئىرلىرىنى «چۈشكۈن، شاللاق» ئەسەرلەر، «ئەخلاقسىزلىق پۇراقلىرى» بار دەپ ھېسابلىغان.

(227) چېڭ فاڭۋۇ — خۇنەن شىنخۇا ناھىيىسىدىن، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى. ئۇ «ئىجادىيەت» پەسىللىك ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 2 ـ سانىدا (1924 ـ يىل 1 ـ ئايدا) «‹چۇقان›غا تەقرىز» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلغان، ئۇنىڭدا: «چۇقان»دىكى «سەۋدايى خاتىرىسى»، «كۇڭ يىجى»، «دورا»، «ئاQنىڭ رەسمىي تەرجىمىھالى» قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى «يۈزە»، «چاكىنا»، «تەبىئەتچىلىك» بىلەن سۇغىرىلغان ئەسەر، پەقەت «بۇجۇشەن تېغى» (كېيىن نامى «ئاسماننى ياماش» دەپ ئۆزگەرتىلىپ، «يېڭىدىن رەتلەنگەن كونا ھېكايىلەر»گە كىرگۈزۈلگەن) بىر پارچىسىلا «ساپ ئەدەبىيات ـ سەنئەت سارىيى»غا كىرگۈزسە بولىدىغان «مەشھۇر ئەسەر» دېگەن.

(228) بۇ، شەرقىي جىن سۇلالىسىدە ئۆتكەن رەسسام گو كەيجىنىڭ ئېيتقان سۆزى، جەنۇبىي سۇلالە شۇڭ پادىشاھلىقىدا ئۆتكەن لىيۇيىچىڭ «جىن دەۋرىدىكى ئوقۇمۇشلۇقلارنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرى ھەققىدە خاتىرىلەر. ئەپچىل ھۇنەر» دېگەن ئەسىرىدە «گو كەيجى ئادەم سىزغىنىدا، ئۇنىڭ كۆزلىرىنى بىرنەچچە يىل سىزماي تاشلاپ قويۇپتۇ. كىشىلەر ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سورىسا، گو كەيجى: ‹تۆت ئەزايىنىڭ چىرايلىق ياكى سەت سىزىلىشى ئۇنىڭ نازۇك يېرى بىلەن ھېچ مۇناسىۋىتى يوق؛ ئۇنىڭ روھىي ھالىتىنى ئەينەن ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغىنى دەل ئۇنىڭ كۆزى› دەپتۇ» دېگەنىكەن.

(229) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2 ـ جىلد 6 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

بۇ ماقالە ۋە بۇنىڭ ئارقىسىدىكى «راست دون كىخوت ۋە يالغان دون كىخوت» ۋە «ساختا ئەركىنلىكنامە»گە كىرگۈزۈلگەن «ۋاڭ داۋنىڭ شېئىر ھەققىدە ئېيتقانلىرى»، «زارلىنىش»، «نەغمىنىڭ ئازاد قىلىنىشى»، «يېتىۋېلىش مۇقامى»، «جاننى سېتىشنىڭ ئېپى»، «ئەڭ بەدىئىي مەملىكەت»، «ئىچكى ـ تاشقى»، «تەلتۆكۈس»، «نەزەر باغدىكى ئىختىساسلىقلار»؛ «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە»گە كىرگۈزۈلگەن «جۇڭگو يېزىقى ۋە جۇڭگولۇق» قاتارلىق 12 پارچە ماقالىنىڭ ھەممىسىنى 1933 ـ يىلى چۈي بەي شاڭخەيدىكى ۋاقتىدا يازغان. بۇنىڭ ئىچىدىكى بەزىلىرى لۇشۈننىڭ پىكرى بويىچە ياكى لۇشۈن بىلەن پىكىر ئالماشتۇرغاندىن كېيىن يېزىلغان. لۇشۈن بۇ ماقالىلەرنىڭ بەزى جۈملىلىرىگە تۈزىتىش كىرگۈزگەن (ئايرىم

ماقالىنىڭ تېمىسىنى ئۆزگەرتكەن) ھەمدە باشقىلارغا كۆچۈرتكۈزۈپ، ئۆزدىنىڭ قوللىنىپ كەلگەن تەخەللۇسى بىلەن «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ ئېلان قىلىشىغا ئەۋەتكەن. كېيىن لۇشۈن يەنە ئۆلارنى ئايرىم ـ ئايرىم ئۆزىنىڭ فېلىيەتون توپلاملىرىغا كىرگۈزگەن.

(230) «ھالقىسمان ئۆرۈلگەن چاچلىرى»، «چاتما قاش پەردازلىرى» — «كېينىكى خەن سۇلالىسى سالنامىلىرى. لياڭ جى ھەققىدە قىسسە» دە: خەن سۇلالىسى شۇندى پادىشاھى زامانىسىدا ياشىغان سەركەردە لياڭ جىنىڭ خوتۇنى سۇن شۇ «سەتەڭ ھەم ناز ـ جىلۋە قىلىشقا ئۇستا، قوشۇما قاش قويىدىغان، چېچىنى ھالقىسمان ئۆرۈۋالىدىغان ئايال ئىكەنمىش» دېيىلگەن.

(231) قەدىمكى بىر ئەرەب شائىرى — مۇتەنەببى (Mutanabbi، 915—965) نى دېمەكچى. ئۇ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا بىر نامسىز لىرىك شېئىر يازغان، شېئىرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۆت مىسراسىدا مۇنداق دېيىلگەن: «سەتەڭ ئايال ماڭا ۋاقىتلىق بەخت بېغىشلىدى، كېيىن بىر پارچە چۆل ـ جەزىرە بىزنى ئايرىۋەتتى. دۇنيادىكى ئەڭ ياخشى جاي مېنىڭەن ئارغىماقنىڭ ئېگىرى ئۇستىدە، قۇرئان بولسا ھەر ۋاقىت بىللە بولىدىغان ياخشى ھەمراھ!»

(232) بۇ ماقالە 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنبەاۋ ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2 ـ جىلد 6 ـ سانىغا لۇۋېن ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان.

(233) سامۇرايلىق — ئەسلىدە ياپونىيىنىڭ بارگاھ مەھكىمە دەۋرىدىكى ياساۋۇللارنىڭ ئەمەل قىلىدىغان فېئودالىق ئەخلاقى (خانغا سادىق بولۇش، ئەقىدىلىك، ئىناپلىق، ئەلەم تۇتۇشتا باتۇر بولۇش، قەيسەر، چىداملىق بولۇش ۋەھاكازالار) نى كۆرسىتىدۇ. غەرب سامۇرايلىقى — غەربىي ياۋروپادىكى ئاتلىق رىتسار (چەۋەنداز) لار روھىنى كۆرسىتىدۇ. رىتسارلار غەربىي ياۋروپادا ئوتتۇرا ئەسىردە ئۆتكەن فېئودالىق زامانىنىڭ مەربىلىرى بولۇپ، ئۇششاق فېئودالىلارغا كىرىدۇ. ئۇلار سەممىي ـ سادىقەتلىك، باتۇر ـ پالۋانلىق، تەۋەككۇلچىلىك قىلىشقا ئامراق بولۇپ، مۇھەببەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلەتتى، ئېسىل خانزادىلەرگە ھەۋەس قىلاتتى، رىتسارلىق XI ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە ئەۋج ئالغان. كېيىن فېئودالىزم تۈزۈمىنىڭ يىمىرىلىشى، قورال ـ ياراغلار ۋە تاكتىكىنىڭ يېڭىلىنىشى بىلەن قەدىمىۋىقەدەم زاۋاللىققا يۈز تۇتقان.

(234) دون كىخوت — ئىسپانىيە يازغۇچىسى سېرۋانتېس (1547 — 1616) يازغان رومان «دون كىخوت»تىكى ئاساسىي پېرسوناژ. ئۇ ئەسلىدە بىر نامرات يېزا مۆتىۋىرى بولۇپ، رىتسارلارغا ئائىت



ھېكايە ـ قىسسىلەرنى ئوقۇۋېرىپ سەۋدايى بولۇپ كەتكەن. ئىسمىنى دون كىخوت دەپ ئۆزگەرتىپ، ئۆيدىن چىقىپ رىتسارلىق قىلغان؛ رىتسارلارچە مۇجىزىلەرنى يارىتىش خام خىيالىدا بولغان؛ نەتىجىدە نۇرغۇن كۈلكىلىك ئىشلارنى قىلغان ۋە بۇ يولدا نۇرغۇن رىيازەتلەرنى چەككەن، ئاخىر ھالىدىن كەتكەن ھالدا ئۆيىگە قايتىپ كېلىپ ئۆلگەن.

(235) «ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي تەزكىرىسى» — چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ۋۇجىڭزى يازغان 55 بابلىق رومان. شۇ كىتابنىڭ 12 ـ بابىدا لو جەمەتىنىڭ ئىككى بەگزادىسىنىڭ 500 سەر كۈمۈش تەڭگىسىنى جاڭ تېبىي ئالداپ كەتكەنلىك ۋەقەسى يېزىلغان.

(236) «ئالاھىدە قىلىچ ياساش» ۋەقەسى — 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىدە: شاڭخەيدە ۋاڭ شۇ ئىسىملىك بىر كىشى ئالاھىدە قىلىچتىن 99نى ياساپ، ئەينى ۋاقىتتىكى شىفېك ئېغىزىدا مۇداپىئە تۇرۇۋاتقان سۇڭ جېيۇەن قىسىملىرىغا تەقدىم قىلدى، دېيىلگەن.

(237) ئايروپىلان ئىئانىسى — 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى «ئاۋىئاتسىيە ئارقىلىق ۋەتەننى قوتقۇزۇش ئۈچۈن ئايروپىلان ئىئانە قىلىشنى يولغا قويۇش» دېگەنگە ئوخشاش قارارلارنى ماقۇللىغان. شۇنىڭدىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەمۇرىيەت مەھكىمىسىنىڭ مۇۋەققەت باشلىقى سۇڭ زىۋېن قاتارلىق 40 نەچچە كىشىدىن تەركىب تاپقان «مەملىكەتلىك ئاۋىئاتسىيە قۇرۇلۇش جەمئىيىتى» تەسىس قىلىنىپ، ھەر قايسى جايلاردا زورمۇ زور ئىئانە توپلاش ئېلىپ بارغانىدى.

(238) «دۇشمەننى ئالداپ ئىچكىرى كىرگۈزۈش» — «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «قارشى تۇرماسلىق» سىياسىتى قوللىنىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىنىنى ئۆزلۇكسىز قولدىن بېرىپ قويغان، يەنە كېلىپ بۇنى ئىستراتېگىيە جەھەتتە «دۇشمەننى ئالداپ ئىچكىرى كىرگۈزۈش» دەۋالغان. شۇ مەزمۇندىكى ئالدامچىلىق بىلەن تولغان تەشۋىقاتلار ئەينى ۋاقىتتىكى ئەكسىيەتچى گېزىت ـ ژۇرناللارنى قاپلاپ كەتكەن. مەسىلەن، نەنجىڭ «ۋەتەننى قوتقۇزۇش گېزىتى»نىڭ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى باش ماقالىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن دۇشمەننى ئالداپ ئىچكىرى كىرگۈزۈپ يوقىتىش ئۈچۈن بېيجىڭنى ۋاقتىنچە تاشلاپ بېرىشكىمۇ توغرا كېلىدۇ... شۇنىڭ ئۈچۈن ھۆكۈمەتنىڭ جاڭ شۆلياڭنى قاتتىق ئەيىبلەپ، قارشىلىق ھەرىكەتلىرىنى قورالىق كۈچ بىلەن توسۇشنى، ئامال بولمىغاندا قان تۆكۈشتىنمۇ باش تارتماسلىقنى تەۋسىيە قىلمىز.»

(239) خانىش سىشى تەيخۇ (1835 — 1908) — مانجۇ، يەنى يېخېنالا، شىيەنفېڭ خانىنىڭ شاھبانۇسى، تۆڭجى تەختكە چىققاندىن كېيىن



ئۇ خانىش بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى تۆڭجى، گۈڭشۈيدىن ئىبارەت ئىككى خانىدانلىقنىڭ ئەمەلىي ھۆكۈمرانى بولۇپ قالغان، 1888 ـ يىلى (گۈڭشۈينىڭ 14 ـ يىلى) ئۇ شىمالىي ئوكيان فلوتىسى ئالىدىغان دېگىز ئارمىيە راسخوتىدىن 80 مىليون سەر كۈمۈشنى يىخىيۈەن باغچىسىنى قۇرۇشقا ئىشلەتكەن.

(240) «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى» تۇرۇپ، ۋەتەننى سۆيۈش يۈـ زىسىدىن مەبلەغ توپلاش — 1915 ـ يىل (مىنگونىڭ 4 ـ يىلى) 5 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى يۈەن شىكەي ياپون جاھانگىرلىكى ئوتتۇرىغا قويغان جۈڭگوغا تاجاۋۇز قىلىدىغان «21 مادداا»نى قوبۇل قىلغان، بېيجىڭ، شاڭـ خەي قاتارلىق جايلاردىكى ئامما ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەنـ نى قۇتقۇزۇش يۈزىسىدىن مەبلەغ توپلاشنى تەشەببۇس قىلغان ھەم ۋەتەننى قۇتقۇزۇش يۈزىسىدىن مەبلەغ توپلاش ئۆمىكىنى قۇرغان. ئەمما، مەبلەغ توپلاش ئۆمىكى يۈەن شىكەي تەرىپىدىن تىزگىنلىنىپ، توپلانغان مەبلەغ شۇ چاغدا ئۇنىڭ كونتروللۇقىدىكى جۈڭگو بانكىسىغا ۋە قاتناش بانكىسىغا قويۇلـ غان ھەمـدە بۇ مەبلەغ خانلىق تۇزۇمىنى تۇرغۇزۇشقا ھەرىكەت خىراجىتى قىلىنغان.

(241) «مىللىي مال ھەرىكىتى» — 1933 ـ يىلى شاڭخەي سودا ـ سانائەت ساھەسىدىكىلەر شۇ يىلنى «مىللىي مال يىلى» قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، يېڭى يىل بايرىمىدا يىغىن ـ نامايىش ئۆتكۈزگەن ھەمدە «مىللىي ماللار سودا دۇكىنى» ۋە «جۇڭخۇا مىللىي مال ئىشلەپچىقـ رىش ـ سېتىش ھەمكارلىق جەمئىيىتى» قۇرغان، «مىللىي مال ھەپتىلىك ژۇرنىلى» نەشر قىلىنىپ، «مىللىي مال ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش» تەشۋىق قىلىنغان.

(242) جىنگۇاڭمىن ئەپسۇنى — «جىنگۇاڭمىن نامىسى»نى كۆرسـ تىدۇ، بۇددا كىتابلىرىنىڭ بىر خىلى. «18 ـ سېنتەبىر»دىن كېيىن، شاڭخەي، بېيجىڭ قاتارلىق جايلاردا گومىنداڭنىڭ «كاتتىلىرى» ئارقا ـ ئارقىدىن بىرلىشىپ «جىنگۇاڭمىن تائەت ـ ئىبادىتىنى ئۆتكۈزۈش» نامىدا ئاتالمىش «بۇددا جاساقلىرى ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش» پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلغان. 1932 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شاڭخەي «يېڭى ئېقىم گېزىتى» «جىنگۇاڭمىن تائەت ـ ئىبادىتى»نى ئۆتكۈـ زۈشنى تەشەببۇس قىلغان دەي جىتاۋ ئەپەندىنىڭ «ئەپسۇن ئوقۇش ئارقىلىق ۋەتەننى قۇتقۇزۇش» نامىدىكى پائالىيىتىنى خەۋەر قىلغان.

(243) يۆ فېي (1103 — 1143) — تەخەللۇسى پىڭجۇي، شياڭجۇـ نىڭ تاڭيىڭ (ھازىرقى خېنەن ئۆلكىسىگە تەۋە) دېگەن يېرىدىن، جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئاتاقلىق سەركەردىسى. ئۇ جىنلارغا قارشى تۇرۇش



جېڭدە ئاجايىپ خىزمەتلەرنى كۆرسەتكەن؛ ئەمما سۇلھى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان سۇڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى گاۋزۇڭ (جاۋگو) جاسۇس چىن خۇيىنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ، بىر كۈن ئىچىدە ئۇنا 12 قېتىم يارلىق چۈشۈـ رۈپ، يۆ فېيىنى ئالدىنقى سەپتىن قايتۇرۇۋالغان ھەمدە «ئاسىيلىق قىلماقچى بولدى» دېگەن بەتنام بىلەن ئۇنى زىندانغا تاشلاپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن.

(244) قازان بېشىغا يېقىن يولىماسلىق — بۇ سۆز «مېڭزى. لياڭ خۇيۋاڭ»دا مۇنداق دېيىلگەن: «ئەھلى ئىلىم ئادەملەر جان ـ جانىۋار، ھايۋانلارنى تىرىك پېتى كۆرىدۇكى، ئۆلۈك پېتى كۆرۈشكە كۆڭلى قىيمايـ دۇ، ئاۋازىنى ئاڭلايدۇيۇ، گۆشىنى يېيىشكە قىيمايدۇ، مانا بۇ ئەھلى ئىلىم ئادەملەرنىڭ قازان بېشىغا يېقىن يولىماسلىقى دېگەن شۇ.».

(245) فىشت (I. C. Fichte، 1762—1814) — گېرمانىيىنىڭ ئىدېئالىزمچى پەيلاسوپى. ئۇنىڭ «بىلىمشۇناسلىق ئاساسلىرى»، «ئادەمنىڭ بۇرچى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار. ئۇ پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق گېرمان مىللىتىنى قۇدرەتلىك قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان، مىللەتنى ھەممىدىن ئۈستۈن قويۇشنى تەكىتلىگەن.

(246) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «دولقۇن ساداسى»نىڭ 2 ـ جىلد 31 ـ سانىغا بېسىلغان.

لى داجاۋنىڭ ماقالىلىرى لى يۆگۈاڭ تەرىپىدىن رەتلەنگەن: ئۇنىڭ ئىچىدىكى 30 پارچىسى 1933 ـ يىلى شاڭخەي ئاممىۋى كىتاب شىركىتىنىڭ نەشر قىلىشىغا تاپشۇرۇلغان. ئۇنىڭغا «شۇچاڭ ئەسەرلىرى توپلىمى» دەپ نام بېرىلگەن ھەمدە لۇشۈن كىرىش سۆز يېزىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىنغان، ئەمما گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى تۇپەيلىدىن نەشردىن چىقالمىغان. ئۇ 1939 ـ يىل 4 ـ ئايدا شىمال يېڭىلىقلىرى باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن «ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتى نەشرىياتى» نامى بىلەن دەسلەپ نەشر قىلىنىش بىلەنلا دەرھال كونسېسسىيە دائىرىلىرى تەرىپىدىن مۇسادىرە قـ لىنغان. 1949 ـ يىل 7 ـ ئايدا يەنىلا شىمال يېڭىلىقلىرى باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن قايتا بېسىپ نەشر قىلىنغان، نامى «شۇچاڭ ماقالىلىرى توپلىمى» نىڭ بىرىنچى قىسمى دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

(247) شۇچاڭ — لى داجاۋ (1889 — 1927)، تەخەللۇسى شۇـ چاڭ، خېبېي لېتىڭ ناھىيىسىدىن، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى جۇڭگودا ئەڭ دەسلەپ تارقاتقۇچى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنى قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى، بېيجىڭ «سەھەر سىگنالى گېزىتى»نىڭ باش مۇھەررىرى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، قوشۇمچە كۇتۇپخانىنىڭ مۇدىرى، «يېڭى ياش» مەجمۇئەسىنىڭ مۇھەررىرى بولغان. ئۇ «4 ـ ماي» ھەرىكىتىگە ئاكتىپ رەھبەرلىك قىلغان؛ 1921 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى

قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىمالىي رايون پارتىيە خىزمىتىگە ئىنچىكە مەسئۇل بولۇپ كەلگەن. ئۇ 1924 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ سۇن جۇڭشەن بىلەن، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ھەمكارلىشىشى ھەققىدە سۆھبەت ئۆتكۈزگەن: سۇن جۇڭشەننىڭ: «روسىيە بىلەن بىرلىشىش، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش، دېھقان ـ ئىشچىلارغا يار ـ يۆلەكتە بولۇش» تىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ سىياسەتنى بېكىتىشىگە يارىدەم بېرىش ۋە گومىنداڭنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش خىزمىتىدە مۇھىم رول ئوينىغان. 1927 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى بېيجىڭدا فېڭتىيەن گۇرۇھىدىكى مىلىتارىست جاڭ زولىن تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ، 28 ـ كۈنى فەن خۇڭجيې، لۇ يۈيۇ، تەن زۇراۋ، جاڭ يىلەن (ئايال) قاتارلىق 19 كىشى بىلەن بىرلا ۋاقىتتا ئۆلتۈرۈلگەن.

(248) جاڭ زولىن (1875 — 1928) — لياۋنىڭ ئۆلكىسىنىڭ خەيچېڭ شەھىرىدىن، شىمالىي مىلىتارىستلاردىن بولغان فېڭتىيەن گۇرۇھىنىڭ باشلىقى. ئۇ 1924 ـ يىلى جىلى گۇرۇھىدىكى مىلىتارىستلارنى مەغلۇپ قىلغاندىن كېيىن، شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمىتىنى قولغا چۈشۈرۈۋالغانىدى.

(249) بۇ «گۇاڭجۇدا» دېيىلسە بولىدۇ؛ ئاپتور 1927 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى شىيامېندىن ئايرىلىپ، 18 ـ كۈنى گۇاڭجۇغا يېتىپ بارغانىدى.

(250) 1933 ـ يىل 4 ـ ئايدا بېيپىڭ ئاممىسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ سەپەرۋەر قىلىشى ۋە رەھبەرلىك قىلىشى ئارقىسىدا، لى داجاۋ ئۈچۈن ئاشكارا دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزگەن. لى داجاۋنىڭ گۈەنسەينى 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى شۈەنۇۋىمېن سىرتىدىكى شاشى كوچىسىدىن، شياڭشەن ۋەنئەن قەبرىستانلىقىغا يۆتكەش مۇناسىۋىتى بىلەن ئامما شىسى پەيلۇدىن ئۆتكەن چاغدا، گومىنداڭنىڭ ھەربىي، ساقچى، ئىشپىيونلىرى «ئاماناللىققا دەخلى يەتتى» دېگەن باھانە بىلەن ئاممىنىڭ لى داجاۋنى دەپنە قىلىشىنى چەكلىگەن ھەمدە ئوق چىقارغان، ئۇزاتقۇچىلاردىن نۇرغۇن كىشىنى يارىلاندۇرغان، 40 نەچچە ئادەمنى شۇ مەيداندىلا قولغا ئالغان.

(251) T ئەپەندىم — ساۋ جۇيرېن كۆزدە تۇتۇلغان. «G باسما ئىدارىسى» — ئاممىۋى باسما شىركىتىنى كۆرسىتىدۇ؛ «C باسما ئىدارىسى» — تىجارەت باسمىخانىسىنى كۆرسىتىدۇ.

(252) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «ئەدەبىيات» نىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان.

(253) چىڭ سۇلالىسىدىكى يېزىق جازاسى — چىڭ دەۋرىنىڭ كاڭشى، يۇڭجېڭ، چيەنلۇڭ زامانلىرىدا، فېئودال ھۆكۈمرانلار خەلقنىڭ ئىدىيىسىنى ئاسارەت ئاستىغا ئېلىپ، خەنزۇ زىيالىيلىرىنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى باستۇرۇش ئۈچۈن، تولا چاغلاردا نەزمە، شېئىر، ئەسەرلەر ئىچىدىن سۆز ـ جۈملىلەرنى ئۈزۈۋېلىپ، بەتنام توقۇپ، ناھەق جازالاشنى يولغا قويغان. چوڭ جازالاردىن: كاڭشى يىللىرى دەي مىڭشىنىڭ «نەنشەن ئەسەرلىرى توپلىمى» غا يۈرگۈزۈلگەن يېزىق جازاسى، چېيەنلۇڭ يىللىرى لۈي لېيۇلياۋ، زېڭ جىڭجىلارغا بېرىلگەن يېزىق جازاسى، چېيەنلۇڭ يىللىرى خو جۇڭزاۋنىڭ «جيەن موشىڭ شېئىرلىرى كۆچۈرمىلىرى» گە بېرىلگەن يېزىق جازاسى قاتارلىقلار مەشھۇردۇر.

(254) جىن شېڭتەن (1608 — 1661) — ئىسمى دىنرۇي، ئەسلىي فامىلىسى جاڭ، ئىسمى سەي بولۇپ، چاڭجۇ (ھازىرقى جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇشىيەن ناھىيىسى) دىن، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن ئەدەب، «غەربىي يىان ھۇجرا ھەققىدە قىسسە»، «سۇ بويىدا» دېگەن ئەسەرلەرگە تۇزىتىش كىرگۈزگەن. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ۋاڭ يېڭكۇيىنىڭ «لىيۇنەن خاتىرىلىرى» دېگەن ئەسىردە مۇنداق دەپ خاتىرىلەنگەن: چىڭ سۇلالىسى شۇنجى 18 ـ يىلى (1661)، «داشىڭ خان (شۇنجىنى دېمەكچى) سۇجۇغا يارلىق چۈشۈردى، ھەربىي ـ مەمۇرىي ۋالىي يارلىقنى ئېلىپ دالىن مەھكىمىسىگە يېتىپ باردى. ئۆلىمالار ۋۇشىيەن ناھىيە بېگىنىڭ قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئىشلىرىنى پاش قىلدى. ھەربىي ـ مەمۇرىي ۋالىي جۇگو جىيىڭ ناھىيە بېگى بىلەن مۇناسىۋىتى يېقىن بولغاچقا، ئۆلىمالاردىن بەش كىشى قولغا ئېلىندى. ئىككىنچى كۈنى ئۆلىمالار مەربىپەت ئىبادەتخانىسىغا يىغىلىپ يىغا ـ زار قىلىشقاندا، يەنە تۆتقۇن قىلىنىپ، 13 ئادەم قولغا ئېلىندى ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە بەگگە ھۆرمەتسىزلىك قىلغان دېگەن گۇناھ ئارتىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە جىن شېڭتەنمۇ بار ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا دېڭىز قاراقچىلىرى جياڭنەنگە بۆسۈپ كىرگەنىدى. ئۆلىمالارنىڭ كېينىنىڭ قاراقچىلارنىڭكىگە ئوخشاپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارمۇ ئاسىيلار قاتارىدا جازاغا تارتىلىپ تۇرمىگە تاشلاندى؛ ئوردا تەرىپىدىن ۋەزىر ئەۋەتىلىپ، ئۆلىمالار سوراق قىلىندى ھەم قىيىن ـ قىستاققا ئېلىندى. جىن شېڭتەن قاتارلىق 17 كىشىنىڭ ھەممىسىگە ئاسىيلىق قىلدى دېگەن گۇناھ ئارتىلىپ، ئۇلارنىڭ كاللىسى ئېلىندى ۋە مال ـ مۈلكى مۇسادىرە قىلىندى. جىن شېڭتەن ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئاڭلاپ، قاتتىق ھەسرەتلىنىپ: «باش كېسىلسە، ئېچىنىشلىق بولۇر، مال ـ مۈلۈك مۇسادىرە قىلىنسا، پاجىئەلىك بولۇر. جىن شېڭتەن مۇرادىغا يېتەلمەي كېتىدىغان بولدى، بۇ تازىمۇ چوڭ ناھەقچىلىكتۇر!» دېدى ـ دە، تەبەسسۇم بىلەن بىر كۆلۇپ ئاندىن جازالاندى، ئۇنىڭ خوتۇن، بالا ـ چاقىلىرىمۇ چېگرا ئۆلكىگە سۈرگۈن قىلىندى.»

(255) «يېڭى ئاي» — ئۇنىۋېرسال ئايلىق ژۇرنال، 1928 ـ يىل 3 ـ ئايدا «يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى خۇ شى، شۇي جىمۇ، لياڭ شىچۇ قاتارلىق كىشىلەر تەرىپىدىن شائاڭخەيدە تەسىس قىلىنغان. بۇ ژۇرنال «ئەنگلىيىچە دېموكراتىيە» نى كۆككە كۆتۈرۈپ، «ياخشى ھۆكۈمەت مەسلەكى» نى قايتا ئوتتۇرىغا قويغان. ئەمەلىيەتتە بۇ گومىنداڭنىڭ مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقىنى ھىزەيدىغان تەشەببۇسلار بولۇپ، دەسلەپ گومىنداڭ دائىرىلىرى چۈشىنىپ كېتەلمىگەن ۋە قوبۇل قىلمىغان. 1929 ـ يىل 6 ـ ئايدا خۇ شى «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 4 ـ سانىدا «قىينىچىلىقنى بىلىش كېرەككى، ھەربىرىمىز قىلىش ئاسان ئەمەس»، «كىشىلىك ھوقۇق ۋە قانۇن» دېگەن ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، گومىنداڭنىڭ ئاگاھلاندۇرۇشىغا ئۇچرىغاندا، شۇ يىلى 9 ـ ئايدا لو لۈڭجى شۇ ژۇرنالىنىڭ 2 ـ جىلد 6 ـ، 7 ـ قوش سانىدا «سۆز قىلىش ئەركىنلىكىنى بوغقۇچىلارغا مۇراجىئەت» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلىپ، گومىنداڭنىڭ پىرقە ئەقىدىسىنى مىسال كەلتۈرۈپ خۇ شىنى ئاقلىغان. 1931 ـ يىلى مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 3 ـ جىلد 8 ـ سانىدا لو لۈڭجىنىڭ «شۇنجېڭ دەۋرىدىكى قانۇنغا تەنقىد» دېگەن ماقالىسى ئېلان قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، «يېڭى ئاي» كىتابخانىسىنىڭ بېيجىڭ شۆبىسى پېچەتلىۋېتىلگەن؛ مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 3 ـ جىلد 11 ـ سانىدا يەنە لو لۈڭجىنىڭ «قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش دېگەن نېمە» دېگەن ماقالىسى ئېلان قىلىنىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قانۇنلىرى نەقىل كەلتۈرۈلۈپ ئۇلارنىڭ قانۇنى ئاقلانغان، ئەنە شۇنداق بايان قىلىش ۋە چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق، ئۇلار ئاخىر گومىنداڭنىڭ قەدىرلىشىگە ئېرىشكەن.

(256) يۇەن خۇڭداۋ (1568 — 1610) — تەخەللۇسى جۇڭلاڭ، خۇگۇاڭ گۇڭئەن (ھازىرقى خۇبېيغا قارايدۇ) لىك، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئەدىب. ئۇ «قەدەھ بېيىتى» قاتارلىق ماقالىلىرىدە رومان، تېياتىر، خەلق قوشاقلىرىنىڭ ئورنىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، «يوغان گەپ» دېگەن ئەسىرىدىكى «كىتاب ئوقۇش» نامىلىق شېئىرىدا، «جۇدالىق زارى»، «جۇاڭزى»، «غەربىي يان ھۇجرا»، «سۇ بويىدا» قاتارلىق ئەسەرلەرنى «كۆيدۈرۈلگەن كىتابلار» بىلەن بىر قاتاردا قويغان. جىن شېڭتەنمۇ «جۇدالىق زارى» نى 1 ـ دەرىجىلىك نادىر ئەسەر، «نەخۇ بۇددا نامىسى» («جۇاڭزى») نى 2 ـ دەرىجىلىك نادىر ئەسەر، «تارىخنامە» نى 3 ـ دەرىجىلىك نادىر ئەسەر، «دۇفۇ شېئىرلىرى» نى 4 ـ دەرىجىلىك نادىر ئەسەر، «سۇ بويىدا» نى 5 ـ دەرىجىلىك نادىر ئەسەر، «غەربىي يان ھۇجرا قىسسىسى» نى 6 ـ دەرىجىلىك نادىر ئەسەر دەپ ھېسابلىغان.

(257) باگۇ — مىڭ، چىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە مەنسەپ ئىمتىھانى تۈزۈمىدە بەلگىلەنگەن بىرخىل قېلىپلاشتۇرۇلغان ماقالە يېزىش ئۇسلۇبى.

بۇ ئۇسلۇبتا، ھەربىر ماقالە باش ماۋزۇ، كىچىك ماۋزۇ. بايان بېشى، كىرىشمە، بۆلەك بېشى، بۆلەك ئوتتۇرىسى، بۆلەك ئاخىرى، خاتىمە دېگەن سەككىز قىسىمدىن تەركىب تاپىدۇ. كېيىنكى تۆت قىسمى ماقالىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولۇپ، ھەربىر قىسمىدا بىر ـ بىرىگە جۈپ كېلىدىغان ئىككى بۆلەك سۆز بولۇپ، جەمئىي سەككىز بۆلەك بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئۇسلۇب سەككىز بۆلەك (باگۇ) ئىستىلى دەپ ئاتالغان.

(258) «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» — رومان، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ساۋ شۆچىن يازغان. تارقالغان نۇسخىسى 100 بابلىق بولۇپ، كېيىنكى 40 بابىنى ئومۇمەن گاۋئې يازغان دەپ قارالغان.

(259) «غەربىي يان ھۇجرا» — ئۇنىڭ تولۇق ئىسمى «سۇي يېڭىنىڭ ئاينىڭ غەربىي يان ھۇجرىغا چۈشۈشىنى كۈتۈشى ھەققىدە قىسسە»، تېياتىر، يۇەن دەۋرىدە ئۆتكەن ۋاڭ شىخۇ يازغان. جىن شېڭتەن «غەربىي يان ھۇجرا» نى ئىزاھلىغان ۋە ئۇنىڭغا تۈزىتىش كىرگۈزگەندە، شۇي ۋېنچاڭ، شۇي سىفەن، ۋاڭ بولياڭ قاتارلىق كىشىلەر بۇرۇن خېلى ئىشلىگەن ئويما نۇسخىسىدىن پايدىلىنىپ، ئۇنىڭغا بەزى ئاساسلىق تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزگەن، ئەمما بەزى تۈزىتىشلىرى سۈبېيكتىپ ھالدا بەھۇدە بولۇپ قالغان، مەسىلەن، ئەسەرنىڭ ئايىغىدىكى «ئۇلۇغ تاڭ سۇلالىسىنىڭ زامانىمىزدىكى دانىشمەنى، مۇقەددەس ئىگىسىگە ئاپىرىن» دېگەن سۆزنى «زامانىمىزنىڭ پەردە ئارقىسىدا تۇرۇپ ئەلنى سورايدىغان ئىككى مۇقەددەس ئىگىسىگە ئاپىرىن» دەپ ئۆزگەرتكەن، ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇنجى پادىشاھى ۋە ئۇنىڭ ئانا خانىشىغا خۇشامەتچىلىك قىلىش ئۈچۈن بولغان.

(260) «سۇ بويىدا» — يەنە بىر نامى «سادىق مەردلەر سۇ بويىدا»، بۇ بىر رومان بولۇپ، يۇەن سۇلالىسى دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرى، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن شى نەيئەن يازغان. مىڭ سۇلالىسى دەۋرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن، «سۇ بويىدا» نىڭ 100 بابلىق ۋە 120 بابلىق كۆپ خىل نۇسخىسى نەشر قىلىنىپ تارقالغان. مىڭ سۇلالىسى چۈڭجېن 14 ـ يىلى (1641) نىڭ ئالدى ـ كەينىلىرىدە، جىن شېڭتەن «سۇ بويىدا» نىڭ 71 ـ بابىدىن كېيىنكى قىسمىنى پۈتۈنلەي قىسقارتىۋېتىپ، باشقىدىن «يامان چۈش كۆرۈش» دېگەن خاتىمىنى ئويدۇرۇپ چىقارغان (يەنى لۈجۈنى جىجۇ ئايمىقىدىكى «جى شۇيي» نىڭ لياڭشەن قوشۇنلىرىنى مەغلۇپ قىلغانلىقىنى ھەمدە ئىسيان كۆتۈرگەن 108 كىشىنى قىرىپ تاشلىغانلىقىنى چۈشىدە كۆرگەن)، بىرىنچى بابىنى قىستۇرما قىلىپ ئۆزگەرتىپ، كىتابنى 70 بابلىق نۇسخىغا ئايلاندۇرغان.

(261) لى زىچېڭ (1606 — 1645) — شەنشى ئۆلكىسىنىڭ مىزى ناھىيىسىدىن، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلى-

كىنىڭ داھىيسى، 1629 ـ يىلى (چۈكچىن 2 ـ يىلى) قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، 1644 ـ يىل 2 ـ ئايدا شىئەنده داشۇن دۆلىتىنى قۇرغان، شۇ يىلى 4 ـ ئايدا ھېيجىڭغا ھۇجۇم قىلىپ كىرىپ، مىڭ خانىدانلىقىنى ئاغدۇرۇۋەتكەن. كېيىن مىڭ خانىدانلىقىنىڭ سەركەردىسى ۋۇ سەنگۇي چىڭ قوشۇنلىرىنى باشلاپ قورۇلغا كىرگەن؛ لى زىچىڭ قوشۇنلىرى مەغلۇپ بولۇپ ھېيجىڭدىن چېكىنىپ چىقىپ كەتكەن. 1645 ـ يىلى خۇبېي ئۆلكىسىنىڭ نۆڭشىيەن ناھىيىسىدىكى جۇگۇن تېغىدا پومېشچىك قوراللىق قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن پىك سۆڭىيى يازغان: «قاراقچىلارنى تىنچىتىش تەزكىرىسى» دېگەن غەيرىي تارىختا قەيت قىلىنىشىچە: «لى زىچىڭ دەسلەپ ھېيجىڭغا كىرگەن، خەلقنى تىنچلاندۇرۇش ئىلانى چىقىرىپ: ‹باش قوماندان شەھەرگە يېتىپ كەلدى، ئەلگە قىلچە دەخلى ـ تەرۇز يەتكۈزمەيدۇ، پۇقرالارنىڭ مال ـ مۈلكىگە تېگىشكە پېتىنغانلارغا بولسا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ، دېگەن، ... پۇقرالار تازا خۇشال بولۇپ تىنچ ـ ئامانلىقنى بۇرۇنقىدەكلا ساقلىغان.» «كېيىن لى زىچىڭ ھېيجىڭدىن چېكىنىپ چىققاندا، ئوردىدا مەشئەل كۆيدۈرۈلگەن، پۇقرالار قاراقچىلار ماڭغاندا جەزمەن قىرغىنچىلىق قىلىدۇ، ھەر خىل مال ـ مۈلۈكلەرنى ئېلىپ ماڭىدۇ دەپ ھېسابلاپ، كوچىلارنىڭ ئاغزىنى توسۇۋالغان، ياغاچ ـ تاشلار بىلەن ئىشىكىنى تاقىۋالغان.

(262) «ۋۇ سۇڭنىڭ بىر قولى بىلەن فاڭ لانى تۇتقانلىقى» — بۇرۇن خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن بىر تېياتىر. «سۇ بويىدا» نىڭ 100 بابلىق ۋە 120 بابلىق نۇسخىلىرىدا يېزىلىشىچە، فاڭ لانى تۇتقان ئادەم لۇ جىشېن بولغان.

(263) ئۇچار كېمە — شۇ چاغدا ئايروپىلانىنىڭ بىر خىل ئاتىلىشى.

(264) بۇ ماقالە ئەڭ دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئەدەبىيات» نىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان:

(265) دەي ۋاڭشۇ (1905 — 1950) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ كاڭشىەن (ھازىرقى يۈكاڭ) ناھىيىسىدىن، شائىر، «ۋاڭشۇ گىياھلىرى»، «كۈلپەتلىك يىللار» ناملىق شېئىرلار توپلاملىرى بار. ئۇ يازغان «فرانسىيە خەۋەرلىرى — ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ فاشىستلارغا قارشى تۇرۇش ھەرىكىتى» دېگەن ماقالە، «ھازىرقى زامان» نىڭ 3 ـ جىلد 2 ـ سانىغا (1933 ـ يىل 6 ـ ئايدا) بېسىلغان.

(266) ژىد (A. Gide، 1869—1951) — فرانسىيە رومان يازغۇچىسى، «تار ئىشىك»، «يەر ئۈستىدىكى ئاشلىق»، «يېزا ـ قىشلاق سىمفونىيىسى» دېگەن ئەسەرلەرنى يازغان، 1932 ـ يىلنىڭ باشلىرىدا «خاتىرە-لەردىن كۆچۈرمىلەر»نى ئېلان قىلىپ، «ھازىر ۋە كەلگۈسىدە سادىر بولـ-

دىغان نۇرغۇن ئىشلارغا، بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇ چاغدىكى ھالـ-تىگە ناھايىتى كۆڭۈل بۆلگەن» لىكىنى جاكارلىغان ھەمدە ماركسىزمغا ھەـ-ۋەسكار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن، 1936 ـ يىلى «سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قايتىپ كەلدىم» دېگەن بىر كىتابىنى يېزىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلغان.

(267) زولا (E. Zola، 1840—1902) — فرانسىيە يازغۇچىسى، «بەخ»، «ھالاكەت»، «تانا» قاتارلىق رومانلارنى يازغان. 1894 ـ يىلى يەھۇدىي پۇشتىدىن بولغان فرانسىيە ئوفىتسېرى درېيفۇس ھەربىي دائىرىلەر تەرىپىدىن قارا چاپلىنىپ، ھەربىي مەخپىيەتلىكنى ئاشكارىلاپ قويدى دېگەن جىنايەت بىلەن ئۆمۈرۈزايەت ئېغىر ئەمگەككە سېلىنىشقا ھۆكۈم قىلىنغان. بۇ ۋەقە ھەر ساھەدىكى ئىلغار زاتلارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغىغان. 1897 ـ يىلى زولا بۇ دېلوغا دائىر ماتېرىياللارنى تەتقىق قىلغاندىن كېيىن، درېيفۇسـ-نىڭ گۇناھسىز ئىكەنلىكىگە ھەقىقەتەن ئىشىنىپ، زۇڭتۇڭ فورغا «مېنىڭ شىكايىتىم» دېگەن ئوچۇق خەتنى يېزىپ فرانسىيە ھۆكۈمىتى، سوتى ۋە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ قانۇنغا ۋە كىشىلىك ھوقۇقىغا خىلاپلىق قىلغانلىقى ئۈستىدە شىكايەت قىلغان؛ شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭغا بىر يىللىق قاماق جازاسى بېرىلگەن ۋە جەرىمانە قويۇلغان، شۇ سەۋەبلىك ئۇ ئەنگلىيىنىڭ لوندون شەھىرىگە قېچىپ بېرىۋالغان.

(268) فرانسې (A. France، 1844—1924) — فرانسىيە يازغۇچىسى. ئۇ «پونارنىڭ جىنايىتى»، «تەيىس»، «بىنگىۋان ئارىلى» دېگەن رومانلارنى يازغان. ئۇمۇ زولاغا ئوخشاش درېيفۇسنى ئاقلىغان. 1902 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى زولانى دەپنە قىلغاندا، ئۇ نۇتۇق سۆزلەپ، زولانىڭ ھايات چېغىدىكى ھەققانىي ھەرىكىتىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇپ، دائىرە-لەرنىڭ زولاغا قىلغان زىيانكەشلىكىنى ئەيىبلىگەن. 1906 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى درېيفۇس دېلوسى ئاقلانغاندىن كېيىن، ئۇ يەنە «كىشـ-لىك ھوقۇقى ئىتتىپاقى» تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان زولاغا «تەشەككۇر ۋە ئېھتىرام بىلدۈرۈش» ئامموۋى يىغىنىدا (زولانىڭ قەبرىسى ئالدىدا) ئىكـ-كىنچى قېتىم نۇتۇق سۆزلەپ، زولانى «ئۇلۇغ گىراژدان» دەپ ئاتاپ، كىشىلەرنى بىگۇناھ كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلغان جىنايەتچىنى ئەستىن چىقارماي، «ھەققانىي ۋىجدان يولىنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرىلەش» كە چاقىرـ-غان ھەمدە فرانسىيە پارلامېنتىدىن «زولا دانىشمەن ئىبادەتخانىسى» ياساش توغرىسىدا قانۇن لايىھىسى تۇرغۇزۇشنى تەلەپ قىلغان (فرانسې: «يىللىق ئىجتىمائىي تۇرمۇش»). شۇنىڭ بىلەن زولا ئەسلىي پارىژ مېگمات قەبرىسـ-تانلىقىغا قويۇلغان يەردىن كېيىن يۆتكەپ فرانسىيە «مەرھۇم دانىشمەنلەر ئىبادەتخانىسى»غا قويۇلغان.

(269) 1931 ـ يىلى گومىندالڭ هۆكۈمىتى رۇشى قاتارلىق ئىنقىلابىي يازغۇچىلارنى ئۆلتۈرۈۋەتكەن. شۇ چاغدا خەلقئارادىكى ئىنقىلابىي يازغۇچىلار، مەسىلەن، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن فادېيېف، فرانسىيەدىن باربۇسس، ئامېرىكىدىن گورت قاتارلىق كىشىلەر گومىنداڭنىڭ زوراۋانلىقىغا قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرگەنىدى.

(270) بىر مەخسۇس كىتاب — سۇۋېن تۈزگەن «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەققىدە ئەركىن مۇنازىرىلەر توپلىمى» نى دېمەكچى. مەزكۇر كىتابقا «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر» نىڭ ئۆزلىرى يازغان ماقالە ۋە باشقىلارنىڭ «ئۇچىنچى خىل ئادەملەر» نى تەنقىد قىلغان ماقالىلىرى بولۇپ جەمئىي 20 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلگەن، 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا شاڭخەي ھازىرقى زامان باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان.

(271) 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى لۇشۈن ۋە سۇڭ چىڭلىڭ، ياڭ شىڭفۇ قاتارلىق كىشىلەر شاڭخەي گېرمانىيە كونسۇلخانىسىغا بېرىپ «گېرمانىيە فاشىستلىرىنىڭ خەلق ھوقۇقىنى بوغۇپ، مەدەنىيەتنى دەپسەندە قىلغانلىقى توغرىسىدا ئېتىرازنامە» سۇنغان، ئىككىنچى كۈنى ئېتىرازنامە «شېنباۋ» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان.

(272) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «دولقۇن ساداسى» نىڭ 2 ـ جىلد 23 ـ سانىغا بېسىلغان، لوفۇ دېگەن ئىمزا قويۇلغان.

(273) «ھەسەل ھەرىسى» — جاڭ تىەنيى يازغان ھېكايە. بۇنىڭدا بىر ھەسەل ھەرە فېرمىسىدا ھەرە كۆپ، گۈل ئاز بولۇپ، ھەرىلەر دېھقانلار. نىڭ زىرائەتلىرىگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزگەنلىكتىن، ئاممىنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىغانلىقى ھېكايە قىلىنغان. ھېكايە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، چېن سى (ساۋ جۇيرېن) «دولقۇن ساداسى» نىڭ 2 ـ جىلد 22 ـ سانى (1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى) دا «ھەسەل ھەرىسى» سەرلەۋھىلىك بىر ماقالىنى ئېلان قىلغان، ئۇنىڭدا: «جاڭ تىەنيى ئەپەندىنىڭ ‹ھەسەل ھەرىسى› نى يېزىشىدىكى سەۋەب، ۋۇشىدىكى سەھرالىقلارنىڭ خۇايىدىكى ھەرىلەرنى ئوت قويۇپ كۆيدۈرگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايىنى ئاڭلىغانلىقىدىن بولسا كېرەك. ئۇ تۇخاۋ ـ لېيېشېنلار، لۇكچەكلەرنىڭ قاقتى ـ سوقتى قىلىپ ئۆچ ئېلىش ھەرىكىتى، ئۇنىڭ ۋۇشى دېھقانلىرى بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتى يوق؛ بەلكى شۇ چاغدا دەل بېدە چېچەكلەۋاتقان بولۇپ، ھەرىلەر. نىڭ گۈل چېڭى يېغىشى دېھقانچىلىققا تېخىمۇ پايدىلىق ئىدى، دېھقانلار ھەرگىز قارشى تۇرمايتتى. يېزا ـ قىشلاقلاردىكى كۇرەش ھەرگىز نوقۇل ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى كۇرەش ئەمەس، كۇرەش. نىڭ تەركىبىنى ئىنچىكە تەھلىل قىلمىغاندا، خاتالىققا پېتىپ قېلىشىمۇ

مۇمكىن. جاڭ تىەنيى ئەپەندىنىڭ مېنىڭ دېگەنلىرىمنى كۆرگەندىن كېيىن، بېرىپ ئەمەلىيەتنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشىنى سورايمەن» دېيىلگەن.

(274) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 7 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دېگەن ئىمزا قويۇلغان.

(275) «ئۆسۈملۈك دورىلار قامۇسى» — مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن تېببىي دورىگەر، تېببىي ئالىم لى شىجېن يازغان دورىگەرلىك ئىلمى ھەققىدىكى ئەسەر بولۇپ، جەمئىي 52 توم. بۇ كىتابنى ئۇ ئۇزاق ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ۋە ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئاساسىدا، خەلق ئاممىسىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى ۋە تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلىپ، تېببىي دورىگەرلىك ھەققىدىكى زور مىقداردىكى ماتېرىياللار ۋە مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەردىن پايدىلىنىپ، 30 يىلغا يېقىن ۋاقىت سەرپ قىلىپ يېزىپ چىققان.

(276) شېنلۇڭ پادىشاھ — ئېلىمىز رىۋايەتلىرىدىكى قەدىمكى زاماننىڭ پادىشاھى. «خۇەينەنزى. تەرجىمىلىنىش ھەققىدە» دە ئېيتىلىشىچە: «قەدىمكى زاماندىكى كىشىلەر ئوت ـ چۆپلەرنى، دەرەختىن ئۇزۇۋالغان مېۋىلەرنى، قوڑت ـ قوڭغۇزلارنى شۇ پېتى خاملا يەيدىكەنمىش، شۇنىڭ ئۈچۈن كېسەل بولغانلار زەھەرلىنىپ، زەخمىلەنگەنلەر كۆپ بولغانىكەن. مىش، شۇنىڭ بىلەن شېنلۇڭ پۇقرالارغا ئاشلىق تېرىشنى، تۇپراقنىڭ نەم ۋە قۇرۇقلۇقىغا قاراپ ئوسا قىلىش ۋە ئوغۇت بېرىشنى ئۆگەتكەنكەن، بارچە ئوت ـ گىياھلارنىڭ تەمىنى، ئۆستەڭ ۋە بۇلاق سۇيىنىڭ تاتلىق ياكى ئاچچىقلىقىنى تېتىپ چىقىپ، خەلقنى ئۇلارنىڭ قايسىلىرىدىن ساقلىنىش، قايسىلىرىنى ئىستېمال قىلىش كېرەكلىكىدىن خەۋەردار قىلغانىكەنمىش. شۇ چاغلاردا، ئۇ كۈنىگە 70 خىل زەھەرگە يولۇققانمىش».

(277) باشقىلارنىڭ مېنى ئۆلۈمدىن قورقىدىكەن دەپ مەسخىرە قىلغانلىقى — لياڭ شىچۈ «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 11 ـ سانىدا «لۇشۈن ۋە كالا» دېگەن بىر ماقالىنى ئېلان قىلىپ، 1930 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى جۇڭگو ئەركىنلىك ھەرىكىتى بۇيۇك ئىتتىپاقى «3 ـ ئاپرېل پاجىئەسى» گە يارىدەم بېرىش (ئەنگلىيىلىكلەر نەنجىڭدا جۇڭگو ئىشچىلىرىنى ئۆلتۈرگەن، يارىدار قىلغان قانلىق ۋەقە) يىغىنى ئۆتكۈزۈلگەن چاغدا، بىر ئىشچى ساقچى تەرىپىدىن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن ۋەقەدىن پايدىلىنىپ، ئاپتورنى مەسخىرە قىلىپ، «ئەركىنلىك ھەرىكىتى بۇيۇك ئىتتىپاقى لۇشۈن ئەپەندىنىڭ باشچىلىقىدا باشلانغان... بۇ ۋەقە سادىر بولغاندىن كېيىن، بەزىلەر لۇشۈن ئەپەندىدىن ئەندىشە قىلغانىدى، چۈنكى بىرمۇنچە ‹ئىسىق قان› تۆككەن زادى قايسى كىشى ئىكەنلىكىنى بىلەلمىگەنىدى. بەختكە يارىشا ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئايان بولدى، ئۆلگەن كىشى ‹ئىشچى ـ دېھقانلار ئىنقىلابـ



نىڭ ئەملىي ھەربكىتىگە قاتناشقان، «سول قانات يازغۇچىلار» بولماستىن، «بىر باتۇر ئىشچى، ئىكەن... لۇشۇن ئەپەندىنىڭ «گۆش ساتماسلىق مەسلىكى» خېلى بۇرۇنلا ئالدىن جاكارلانغان» دېگەن. يەنە ئۇنىڭ 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى. مەشئەل» دە، لۇشۇننى دوراپ ئېلان قىلغان «ئەركىنلىك زادى كىرەكمۇ، كىرەك ئەمەس» دېگەن ماقالىسىدىمۇ بۇنداق دارىتقان سۆزلەر بار. «ساختا ئەركىنلىكنامە». خاتىمە» گە قارالسۇن.

(278) بۇ ماقاله دەسلەپ 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 7 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(279) سۈن خاۋ (242 — 283) — ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى ۋۇ پادىشاھلىقىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پادىشاھى. «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە. ۋۇ پادىشاھلىقىنىڭ سالنامىلىرى. ئۇچ خوجايىنىنىڭ تەرجىمھالى» دا قەيت قىلىنىشىچە، سۈن خاۋ ئۇچىغا چىققان ۋەھشىي، تەكەببۇر زالىم بولۇپ، تەختتە تۇرغان چېغىدا دائىم دېگۈدەك قول ئاستىدىكى ۋەزىر ۋە مۇلازىملارنى خالىغىنىچە ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەنمىش، ئۇ جىن خانىدانلىقىغا تەسىلىم بولغاندىن كېيىن، بەگ قىلىپ تەيىنلىنىپ، ئۆز رازىلىقى بىلەن خېلى ئاھانەتلەرگە ئۇچرىغانمىش. «جىن دەۋرىدىكى ئۇقۇمۇشلۇقلارنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرى ھەققىدە خاتىرىلەر. چەتكە قېقىش» تا قەيت قىلىنىشىچە: «بىر كۈنى جىن سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى ۋۇدى سۈن خاۋدىن: «ئاڭلىشىمچە، جەنۇبلۇقلار قوشاق توقۇشنى ياخشى كۆرىدىكەن، سەنمۇ توقۇيالامسەن؟» دەپ سورىسا، دەل شۇ پەيتتە ھاراق ئىچىۋاتقان سۈن خاۋ دەرھال روھكەنى كۆتۈرۈپ، پادىشاھقا قاراپ تۇرۇپ مۇنداق بىر قوشاقنى توقۇغانىكەن: «ئۆتمۈشتە ئىدىممەن قوشنا سىلىگە، بۈگۈن بوپ قالدىم مۇلازىم — ۋەزىر، تۇتتۇم شارابتىن ئىچىۋەتسىلە، كۆرۈپ قالارلا ئۆزۈن يىل ئۆمۈر»!»

(280) سۇك سۇلالىسىنىڭ خۇيزۇڭ پادىشاھى (1082 — 1135) — يەنى جاۋجى، شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى. تەختتىكى چېغىدا زالىم، ۋەھشىي بولۇپ، ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپالىق تۇرمۇش كەچۈرگەن. جىنكاڭنىڭ 2 ـ يىلى (1127) جىنلار قوشۇنى تەرىپىدىن ئەسىرگە ئېلىنىپ، «گالۋاڭ خان» دەپ ئۇنۋان بېرىلگەن، ئوردا جەمەتلىرى تەرىپىدىن «ئوردا چاپارمىنى» قىلىۋېلىنغان. ئۇ كۆپ ئىززا ـ ئاھانەتلەرگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، يەنىلا «جىنلارنىڭ سەردار» ىغا مۇلازىملىق قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، «تەشەككۈر» ئېيتقان («جىنكاڭ تارىخى، ناله» گە قارالسۇن).

(281) 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا گۇاڭشى خەلق ئىشلىرى نازارىتى



پەرمان چۈشۈرۈپ، ئاياللارنىڭ يېڭى جەينىكىدىن ئۆتمىگەن چاپانلارنى، يېڭى تىزىنى باسمىغان كۆڭلەكلەرنى كىيىشنى مەنئى قىلغان.

(282) شۇ چاغدا سىچۈەن مىلىتارىستى ياڭ سېڭ «كالته كىيىم كىيىش ھەرىكىتى» نى تەشەببۇس قىلىپ، ئۆز قارىمىقىدىكى يېڭىشە ناھىيە سىنىڭ ھاكىمى لو شاڭجۇغا «ئۇزۇن يەكتەك كىيىشنى مەنئى قىلىش بۇيرۇقى» نى ئېلان قىلدۇرغان. بۇ يەردىكى سۆز شۇ بۇيرۇقتىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن، ئۇ بۇيرۇقتا مۇنداق دېيىلگەن: «4 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن ساقچى ئىدارىسى قارىمىقىدىكىلەر تىزىلغان ھالدا قوللىرىغا قايچا ئېلىپ، شەھەر ئىچى ۋە سىرتىدا چارلاش ئېلىپ بارىدۇ، مەنئى قىلىش بۇيرۇقى بىلەن ئوينىشىپ، يەنىلا ئۇزۇن كىيىم كىيىدىغانلار بولسا، كىيىمىنىڭ پېشى دەرھال كېسىپ تاشلىنىدۇ، قارشىلىق كۆرسەتكەنلەر پېتىنىدىغانلار بولسا، ناھىيە مەھكىمىسىگە ئەكېلىنىپ جازاغا تارتىلدۇ، ھەرگىز كەچىلىك قىلىنمايدۇ.»

(283) «ئېغىزدىن چىققىنى قانۇندۇر» — دېگەن بۇ سۆز «كىيىنكى خەن سۇلالىسى سالنامىلىرى. جۇمۇنىڭ تەرجىمھالى» دا: «ھازىرقى زامانىنىڭ ئەمەلدارلىرى شۇنچىغا ئادەتلىنىپ كەتتىكى، دۆلەتنىڭ ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا چۈشۈرۈۋېلىپ، بەگلىك مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرۈۋالغان ھامان ئاغزىدىن چىققانىنى قانۇن قىلىۋالىدۇ. ئاچ قۇلىنىمۇ جى سۇندىن باي قىلىۋېتىدۇ، ھايت ـ ھۆيت دېگۈچە يى، يەنلەرنى جې، جىلارەدەك قىلىۋېتىدۇ.»

(284) موم ئادەمنىڭ تىرىك ئادەم بىلەن شاھمات ئوينىغانلىقى توغرىسىدىكى ۋەقە نەزەردە تۇتۇلغان. چىڭ خانىدانلىقى تەرىپىدىن ھەرقايسى ئەللەرگە سىياسىينى كۆزىتىشكە ئەۋەتىلگەن ۋەزىر، ئەدەپ ـ يوسۇن دېۋانىنىڭ ۋەزىرى دەي خۇڭسىنىڭ «توققۇز مەملىكەتكە بارغان مەزگىللىدىكى كۈندىلىك خاتىرىلىرى» (1906 ـ يىلى ھېيجىڭ 1 ـ باسما ئىدارىسى نەشر قىلغان) دېگەن كىتابىدىن ئېلىنغان. بۇ كىتابتا «(1906 ـ يىل) 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى» ئۆزىنىڭ پارىژ موم ئادەم سارىيىنى ئېكسكورسىيە قىلىش ئەھۋالى مۇنداق دەپ خاتىرىلەنگەن: «چۈشتىن كېيىن موم ئادەم سارىيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدۇق، سارايدا موم ئادەم ناھايىتى كۆپ ئىكەن، بەزىلىرى ئولتۇرغان، بەزىلىرى ئۆرە تۇرغان، خۇددى تىرىكتەك كۆرۈنەتتى. ئەڭ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، بىر موم ھەيكەلنىڭ ئالدىغا شاھمات تاختىسى قويۇلغان. ئۇ ئادەم بىلەن شاھمات ئوينىيالايدىكەن. ئەگەر رەقىبى ئۇنى بوزەك ئېتىپ، ئۇرۇقنى قەستەن قالايمىقان ماڭدۇرسا، ھەيكەل ھاڭاۋاققان ھالدا تۇرۇۋېلىپ ئۇرۇقنى ماڭدۇرمايدىكەن، يەنىلا شۇنداق قىلىنسا، شاھمات ئۇرۇقنى قولى بىلەن سۈرۈپ تاشلىۋېتىدىكەن. ئۇنىڭ ئەپچىللىكى كىشىنى ھەقىقەتەن ھەيران قالدۇرىدۇ!»



(285) كاك يۇڭې (1858 — 1927) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسىنىڭ نەنخەي ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىق — يېڭىلىقچا كۆچۈش ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى. ئۇ پادىشاھنى قوغداش ئۇيۇشمىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، سۇن جۇڭشەن رەھبەرلىك قىلغان دېموكراتىك ئىنقىلابىي ھەرىكىتىگە قارشى تۇرغان؛ 1904 ـ يىلىدىن 1908 ـ يىلىغا قەدەر ئىتالىيە، شۋېتسارىيە، ئاۋسترىيە، ۋېنگىرىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، دانىيە، شۋېتسىيە، بېلگىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق 11 مەملىكەتنى ئايلىنىپ چىققان. بۇ يەردە ئېيتىلغان ئىش، ئۇنىڭ «ياۋروپانىڭ شەرقىدىكى بەش مەملىكەتنى ساياھەت قىلىش خاتىرىلىرى، سېرىبىيىنىڭ پايتەختى بېلگراتنى ساياھەت قىلىش» دېگەن ماقالىسىدىن ئېلىنغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «پادىشاھنىڭ ئوردىسى ئۈچ قەۋەتلىك بولۇپ، سىرتى سىرلانغان كوچىنىڭ چېتىگە جايلاشقانىكەن. ئاران بىر بايىنىڭ قورۇسىچىلىك بار ئىكەن. ئىلگىرى سېرىبىيىدە بىرەر توپىلاڭ بولسىلا خانىنىڭ ئاسانلا ئاغدۇرۇلۇپ كېتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ ناھايىتى ھەيران قالاتتىم، ئەمدى قارىسام، توپىلاڭچىلار ئوردىغا باستۇرۇپ كىرسىلا خانىنى ئۆلتۈرۈۋېتەلەيدىغانلىقىنى بىلدىم. ئەگەر مەملىكىتىمىزنىڭ يېزىلىرىدا بولسا، بىرەر بايىنى بۇلاشمۇ ئانچە ئاسانغا چۈشمەيدۇ. ئەگەر جۇڭگو زىجىڭ قەسىرىنىڭ مۇداپىئەسىنىڭ چىڭلىقى ۋە دائىرىسىنىڭ كەڭلىكىدىن قارىغاندا، قاتىللىق قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ھەقىقەتەن ئاسان ئەمەس».

(286) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، «شەنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 8 ـ سانىغا بېسىلغان، ئۇنىڭغا لۇۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(287) «كىتابلار ئوبزورى» دىكى ئەدەبىيات قىسمىغا بېرىلگەن باھادىن ھېساب ئېلىش» — فۇدۇڭخۇا يازغان ئوبزور، «ئەدەبىيات» نىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىغا (1933 ـ يىل 7 ـ ئايدا) بېسىلغان. بۇ ماقالە «كىتابلار ئوبزورى» نىڭ 1 ـ سانىدىن 9 ـ سانىغىچە بېسىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا 22 پارچە ئەدەبىي كىتابلار ھەققىدىكى ئوبزور ئۇستىدە تەھلىل ۋە تەنقىد ئېلىپ بېرىلغان.

(288) «كىتابلار ئوبزورى» — ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، لىۋېڭسى تەھرىرلىكىدە 1932 ـ يىل 9 ـ ئايدىن تارتىپ نەشر قىلىنىشقا باشلىغان. نەنجىڭ كىتابلار ئوبزورى نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. بۇ ژۇرنالغا بېسىلغان لىياڭ شىچۇ، لوجالۇن قاتارلىقلارنىڭ شۇ چاغدىكى بەزى چەت ئەل ئەدەبىي تەرجىمىلىرى ئۇستىدە تەنقىد ئېلىپ بېرىشتىكى پوزىتسىيىسى ئىنتايىن قوپال بولغان، ئۇلارنىڭ تەرجىمىسىدىكى ئايرىم خاتالىقنى تۈتۈۋېلىپ، «ئۇچىغا چىققان بىمەنىلىك»، «گالۇاڭلىقتا ھېچنېمىنى بىلەلمەيدىغان ده‌ربجىگه بېرىپ يەتكەن»، «زەھەرلىك دورىدىنمۇ يامان»، «خەقنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ ئىستىقبالىغا زامىن بولغانلىق»، «ئوغۇل ـ قىزلارنى يامان يولغا باشلىغانلىق» ۋەھاكازالار دەپ جار سالغان ھەمدە ئاتالمىش «ئۆلچەم» دېگەن بىرنېمىنى بېكىتىپ، باشقا تەرجىمانلارنى چەكلەش ۋە ئۇلارغا زەربە بېرىشكە ئۇرۇنغان.

(289) «قاتمال تەرجىمە» — بۇ لىياڭ شىچۇنىڭ لۇشۇندىكى ماركسىزمنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىسىنى تەرجىمە قىلىشىغا ھۆجۇم قىلغاندا قوللانغان سۆزى. «يېڭى ئاي» نىڭ 2 ـ جىلد 6 ـ 7 ـ قوش سانىغا بېسىلغان (1929 ـ يىل 9 ـ ئاي) «لۇشۇن ئەپەندىنىڭ ‹قاتمال تەرجىمىسى› ھەققىدە» گە قارا‌ڭ.

(290) «جاھاندا قەھرىمان يوقتەك، غالچىنىڭ داڭقى چىقىپتۇ» — بۇ سۆز «جىن سۇلالىسى سالنامىلىرى. رۇمەن جىنىڭ تەرجىمھالى» دا رۇمەن جى «گۇاڭڭۇغا ساياھەت قىلىپ بېرىپ، چۇ، خەن بەگلىكلىرى جەڭ قىلغان جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، ھەسرەتلىنىپ: «‹جاھاندا قەھرىمان يوقتەك، غالچىنىڭ داڭقى چىقىپتۇ›، دەپتىكەن» دېيىلگەن.

(291) دېۋېي (Dewey,juhn، 1859—1952) — ئامېرىكىنىڭ ئىدىئالىستىك پەيلاسوپى، ئۇ سۇبيېكتىپمالچىلىق تەرەپدارى بولۇپ، ئوبيېكتىپ ھەقىقەت بىلەن مۇتلەق ھەقىقەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىدۇ، كېرەكلىك بولغانلىقنىڭ ھەممىسى ھەقىقەتتۇر دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرى «پەلسەپىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى»، «تەجرىبە ۋە تەبىئەت»، «لوگىكا: ئىزدىنىش نەزەرىيىسى» دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ تەلىماتى خۇشى قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تارقىتىشى ئارقىسىدا، ئېلىمىزدە خېلى تەسىر پەيدا قىلغان.

(292) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، «شەنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 8 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(293) ئىسرىق كۆتۈرۈپ تىزلىنىش — كونا زامانىدا نامرات، تايانچسىز كىشىلەر ئىسرىق كۆتۈرۈپ يامۇلنىڭ ئالدىدا ياكى كوچىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ھۆكۈمەتتىن ئۇۋال قىلماسلىقنى تىلەپ داد ـ پەريات ئوقۇيتتى.

(294) بۇ يەردە ئېيتىلغان «ئۇيۇشقان كىشىلەر» ۋە ئۇنىڭ داۋامىدىكى «قۇم پادىشاھلارنى يەڭگۈچىلەر» دېگەن سۆزلەرنىڭ ھەممىسى ياپون جاھانگىرلىكىگە دارتمىلانغان.

(295) «ئالىيجانابلار مايمۇن ھەم تۇرنىلاردۇر، تېگى پەسلەر قۇمدەك قۇرت ـ قوڭغۇزلاردۇر» — تەپىنىڭ «شىنگۇ يىلنامىسى» نىڭ 1916 ـ جىلدتىكى «باۋ پۇزى (پادىشاھ تەرىپىدىن ئوقۇتۇلغانلار)» دېگەن ماقالىسىدە



دە: «جۇ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى مۇڭاك جەنۇبقا يۈرۈش قىلغاندا، قوشۇنى پۇتۇنلەي يوقىتىلدى، ئالىيجانابلىرى مايمۇن ۋە تۇرنىغا، تېگى پەسلىرى قۇمدەك قۇرت ـ قوڭغۇزغا ئايلىنىپ كەتتى» دېيىلگەن.

(296) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ئەدەبىيات» نىڭ 1 ـ جىلد 3 ـ سانىغا بېسىلغان.

(297) ۋۇ شى يەنى فۇ دۇڭخۇا (1893 — 1971) — جەجيانگ جىنخۇا ناھىيىسىدىن، تەرجىمان. شۇ چاغدا «ئەدەبىيات» نىڭ مۇھەررىرلىرىنىڭ بىرى ئىدى.

(298) ھيۇز (L. Hughes، 1902—1971) — ئامېرىكىلىق نىگېر يازغۇچى، 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنى زىيارەت قىلىپ ئامېرىكىغا قايتىش سەپىرىدە شاڭخەيدىكى ئەدەبىيات نەشرىياتى، ھازىرقى زامان مەجمۇئە نەشرىياتى، جۇڭگو ۋە چەت ئەل ئاخبارات ئاگېنتى قاتارلىق ئورۇنلار بىرلىشىپ، ئۇنى كۈتۈۋېلىش يۇزىسىدىن يېغىن چاقىرغان.

(299) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ھازىرقى زامان» نىڭ 3 ـ جىلد 5 ـ سانىغا بېسىلغان.

(300) «ئامېرىكا بۇغدىيى» — 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى كومپارتىيىگە، خەلققە قارشى ئىچكى ئۇرۇش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، مالىيە مىنىستىرى سۇڭ زىۋېن بىلەن ئامېرىكا پۇل مۇئامىلە ئىشلىرىنى گوللەندۇرۇش شىركىتى ۋاشىنگتوندا «پاختا، بۇغداي، پۇل ئارىيەت ئېلىش توختامى» نى ئىمزالىدى، ئۇنىڭدا 50 مىليون ئامېرىكا دوللىرى ئۆتنە بېرىش، ئۇنىڭ ئىچىدە بەشتىن بىر قىسمى بىلەن ئامېرىكا نىڭ بۇغداي ۋە ئۇننى، بەشتىن تۆت قىسمى بىلەن ئامېرىكىنىڭ پاختىسىنى سېتىۋېلىش بەلگىلەندى.

(301) ۋەقەلىك (سۈزىت) نىڭ ئىجابىيلىقى مەسىلىسى توغرىسىدا، ئەينى چاغدا مۇزاكىرە بولغان، 1933 ـ يىل 8 ـ ئايدا «ئەدەبىيات» نىڭ 1 ـ جىلد 2 ـ سانىنىڭ «جەمئىيەت پاراڭلىرى» بېتىدىكى «ئەدەبىيات مۇنبىرى نەگە بارىدۇ؟» دېگەن ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: «ئۇنىڭدىن قالسا، ۋەقەلىك (سۈزىت) نىڭ ئىجابىيلىقى مەسىلىسى. ھازىر خېلى كۆپ ئادەم ئۇششاق بۇرژۇئا تۇرمۇشى توغرىسىدىكى ۋەقەلىك (سۈزىت) نى تەسۋىرلەشنىڭ ئىجابىيلىقى يوق، ئىشچى ـ دېھقانلار ئاممىسىنىڭ تۇرمۇشىنى تەسۋىرلەش كېرەك، بۇنداق قىلغاندىلا ۋەقەلىك ئىجابىيلىققا ئىگە بولغان بولىدۇ، دەپ ھېسابلىغان ھەم پەقەت ئامما تۇرمۇشىنىڭ جاپالىقىنى ياكى ئۇلارنىڭ قانداق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغان ۋە ئېزىلگەنلىكىنىلا تەسۋىرلەشنى ئىجابىيلىققا ئىگە دېگىلى بولمايدۇ، ئۇلارنىڭ كۆرەشلىرىنى تەسۋىرلىگەندىلا



ياخشى ھېسابلىنىدۇ ھەمدە كۆرەشتە غەلىبە قازىنىدىغانلىقىنى يېزىش كېرەك، دەپ ھېسابلىغان، «ۋەقەلىكنىڭ ئىجابىيلىقى» نى زادى مۇشۇنداق چۈشىنىش كېرەكمۇ، يوق ياكى بۇنىڭدىن باشقا يەنە نەزەريە بارمۇ؟ بۇمۇ نۆۋەتتىكى مەسىلىلەرنىڭ بىرى، ئىجادىيەتچىلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن مۇزاكىرىنى ئەۋج ئالدۇرۇش بەكمۇ زۆرۈر.»

(302) ۋىنتروگېل (1896 — ؟) — گېرمانىيە يازغۇچىسى، 1933 ـ يىلى ئامېرىكىغا كۆچۈپ بارغان. ئۇ جۇڭگو مەسىلىسىنى تەنقىد قىلغۇچى، «ئويغانغان جۇڭگو»، «جۇڭگو ئىقتىسادى تەنقىدىي» ۋە باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ يازغان «جۇڭگونىڭ ئىجتىمائىي تارىخى — لياۋ سۇلالىسى تارىخى» دېگەن ئەسەرلىرى بار.

(303) ئېنىگېل — يەنى ف. ئېنگېلس. مىننا كائۇتسكىي (1837 — 1912) — گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتچىسى، ئايال يازغۇچى، «گېلىرانخوۋنىڭ ستېپانى» دېگەن ئەسەرلىرى بار.

(304) بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ئېنگېلسنىڭ بۇ سۆزى ھازىر مۇنداق دەپ تەرجىمە قىلىندى: «بۇنىڭدىن تاشقىرى، نۆۋەتتىكى شارائىتتا، ھېكايە، رومان ئاساسەن بۇرژۇئازىيە دائىرىسىدىكى كىتابخانىلارغا يەنى بىزگە بۇ ئاستە تەۋە بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئاشۇ دائىرىسىدىكى كىشىلەرگە قارىتىلغان، شۇنىڭ ئۈچۈن ئەگەر سوتسىيالىستىك خاھىشقا ئىگە بولغان رومان رېئال مۇناسىۋەتنى ئەينەن تەسۋىرلەش ئارقىلىق، بۇ مۇناسىۋەتتىكى ئېقىپ يۈرگەن ئەنئەنىۋى خام خىياللارنى بۇزۇپ تاشلىسا، بۇرژۇئا دۇنياسىنىڭ ئومىدۋارلىقىنى تەۋرەتسە، ھازىر ساقلىنىۋاتقان شەيئىلەرگە نىسبەتەن ئەبەدىي گۈمانلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقارسىلا، ئۇ ھالدا ئاپتور ئۇنى ھەل قىلىشىنىڭ ھەرقانداق بۇ ئاستە چارىلىرىنى ئوتتۇرىغا قويمىغان تەقدىردىمۇ، ھەتتا ئاپتور بەزىدە ئۆزىنىڭ مەيدانىنى ئوچۇق ئىپادىلىمىگەن تەقدىردىمۇ، مەن بۇ رومانىنى ئۆز بۇرچىنى ئورۇندىدى، دەپ ھېسابلايمەن.» («ماركس، ئېنگېلس ئەسەرلىرى» خەنزۇچە 36 ـ توم، 385 ـ بەتتە)

(305) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئايدا، شاڭخەي ياخشى دوستلار كىتاب شىركىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان «بىر ئادەمنىڭ تالاپەتكە ئۇچرىشى» غا كىرگۈزۈلگەن.

(306) «ئۇزۇن يۆگەلمىلەر» — تار ھەم ئۇزۇن بولغان پلاكات شەكلىدىكى جۇڭگوچە يۆگەلمە رەسىملەر. قەدىمكى زامانىدىن بۇيان «تۇمەنىڭ چاقىرىمى ئۇزۇن چاڭجياڭ دەريا سى»، «پايانسىز تاغ ـ دەريالار» نامىلىق ئۇزۇن يۆگەلمە رەسىملەر ناھايىتى كۆپ كىشىلەر تەرىپىدىن سىزىلغان. مەشھۇر بولغانلىرى سۇڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن شاگۇي، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن جۇ چېن، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ۋاڭ خۇي قاتارلىق

كىشىلەرنىڭ ئىجادىيەتلىرىدۇر. تاۋ يۈەنمىڭنىڭ «باردى ـ كەلدى قىلىش» دېگەن ئەسىرى ماتېرىيال قىلىنغان ئۇزۇن يۆگەلمىلەردىن مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن شۇي بېن قاتارلىق كىشىلەر سىزغان يۆگەلمىلەر بار.

(307) «مەرھۇملار مەكتۇپى» (Teh Bookofthe Dead) — مىسىرنىڭ قەدىمكى دىنىي ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ بىر خىلى؛ خان ـ پادىشاھلار، ئاقسۆڭەكلەر ئۆلگەندە قوشۇپ دەپنە قىلىنىدىغان بىرخىل بۇيۇم. ئۇزۇن يۆگەلمە قەغەزگە ھەرخىل ئەپسۇن، دۇئا ـ ئايەت، مۇناجات بېيتلىرى يېزىلىپ ئۆلگۈچىنىڭ تاۋۇتىغا قويۇلاتتى. نۇرغۇن «مەرھۇملار مەكتۇپى» غا جەھەننەم ھەققىدىكى رەسىملەر سىزىلغان.

(308) دائۇمى (1808—1879) — فرانسىيىنىڭ ھەجۋىي رەسسامى، تاش ئويما رەسىمگە ئۇستا. گايا (1742—1828) — ئىسپانىيىنىڭ ھەجۋىي رەسسامى، ئۇ مىس ئويما رەسىمگە ئۇستا بولغان.

(309) ئەيسانىڭ بۇ سۆزى «تەۋرات ماركو ئىنجىلى» نىڭ 19 ـ باب 23 ـ، 24 ـ بۆلۈملىرىدە بولۇپ، ئۇنىڭدا: «مەن سىلەرگە ئۇقتۇرۇپ قويايكى، باينىڭ جەننەتكە كىرىشى قىيىن. مەن يەنە سىلەرگە ئۇقتۇرۇپ قويايكى، تۆگىنىڭ يىڭنە تۆشۈكىدىن ئۆتۈشى، باينىڭ خۇدانىڭ جەننىتىگە كىرىشىدىن ئاسان» دېيىلگەن.

(310) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «دولقۇن ساداسى» نىڭ 2 ـ جىلد 31 ـ سانىغا بېسىلغان.

(311) نېتسې (F. Nietzsche، 1844—1900) — گېرمانىيە پەيلاسوپى بولۇپ، ئىرادە ھەممىنى ھەل قىلىدۇ نەزەرىيىسى ۋە «ئىنساندىن تاشقىرى پەلسەپە» نى تەرغىب قىلغۇچى. ئۇ «زالاتۇستىلار رۇس تەلىماتى. ئوقۇش ۋە يېزىش» تا «بارلىق ئەسەرلەر ئىچىدە مېنىڭ ياخشى كۆرىدىغىنىم: قان بىلەن يېزىلغان ئەسەرلەر» دېگەن.

(312) ئۆلتۈرۈلىدىغانلار تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلۈشى — 1933 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئاپتور جۇڭگو خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقىغا قاتناشقان ھەم ئۇنىڭ ئىجرائىيە ھەيئىتى بولۇپ سايلانغان، شۇ سەۋەبتىن گومىنداڭ ـ نىڭ ئۆچمەنلىكىنى قوزغاپ قويغان. شۇ يىلى 6 ـ ئايدا شۇ ئىتتىپاقنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ياكى شىنخې يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەن، ئاپتورنىڭ ئىسمىمۇ قارا تىزىملىككە كىرگۈزۈلگەن.

(313) بۇ سۆز چىڭ دەۋرىدە ياشىغان خۇاڭ زۇنشىيەننىڭ «ئەسكەر چىقىرىش غەزىلى» دىن ئېلىنغان.

(314) بۇ يەردە مىللەتپەرۋەر ئەدەبىياتچى خۇاڭ جېڭشا كۆزدە تۇتۇلغان. ئۇ «ئاۋانگارت ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 1 ـ جىلد 7 ـ سانى (1931 ـ يىل 4 ـ ئاي) دا چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىسى باتۇخاننىڭ غەربكە

يۈرۈش قىلىشىنى مەدھىيىلەيدىغان داستان «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى» نى ئېلان قىلغان. لۇشۈن «ئالا كۆڭۈل توپلىمى. «مىللەتپەرۋەر ئەدەبىياتچى، نىڭ ۋەزىپىسى ۋە تەقدىرى» دە ئۇنى تەنقىد قىلغان.

(315) «قاغا بەلگىلىك ژۇرنال» — «دولقۇن ساداسى» كۆزدە تۇتۇلغان. ئۇنىڭ 1 ـ جىلد 21 ـ سانىدىن باشلاپ ژۇرنالنىڭ بېشىغا قاغىنىڭ رەسىمى بېسىلغانىدى.

(316) «پاتىپاراقچىلىقتا ئۆلۈم كۆپ بولۇر» — تاڭ دەۋرىدىكى دۇفۇ-نىڭ «ئاق ئات» دېگەن شېئىرىدىن.

(317) «پېقىر چارچىدى، ئىشمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى» — «نامە خەلق ئاۋازى» دىن ئېلىنغان.

(318) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنلى» نىڭ 2 ـ جىلد 9 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(319) «غەربكە ساياھەت» — رومان، مىڭ دەۋرىدە ئۆتكەن ۋۇچېڭ-ئېن يازغان. تاڭ سىڭ (شۈەنزاڭ) نىڭ سۇن ۋۇكۇڭ قاتارلىقلارنىڭ مۇھا-پىزەت قىلىشى ئارقىسىدا غەربكە بۇددا كىتابىنى ئەكېلىشكە بارغىنىدا، يول بويى ئالۋاستى ـ يالماۋۇزلارنى ۋە جاپا ـ مۇشەققەت، خېيىمخەتەرلەرنى يەڭگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايە يېزىلغان.

(320) سولوگۇب — بۇ كىتابتىكى 35 ـ ئىزاھاتقا قارالا. ئۇ يازغان رومان — «شا كىچىك» تە بىر توپ بالدۇر بالاغەتكە يەتكەن نارەسىدە قىز تەسۋىرلەنگەن.

(321) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنلى» نىڭ 2 ـ جىلد 9 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(322) كونسېسسىيە دائىرىسىدىن ھالقىتىپ يول ياساش — شۇ چاغ-دىكى كونسېسسىيە دائىرىلىرىنىڭ كونسېسسىيە دائىرىسىدىن ھالقىپ چې-قىپ يول ياسىغان رايونى كۆزدە تۇتۇلغان.

(323) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1933 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «مۇھاكىمە ۋە بايان» نىڭ 25 ـ سانىغا بېسىلغان.

(324) لىن يۈتاڭ (1895 — 1976) — فۇجيەن ئۆلكىسى لۇشى ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، ئامېرىكا، گېرمانىيىگە بېرىپ ئوقۇغان، دەسلەپتە «تىل رىشتىسى» نىڭ ماقالە يازغۇچىلىرىدىن بىرى ئىدى، 30 ـ يىللاردا شاڭخەيدە «مۇھاكىمە ۋە بايان»، «ئىنسانىيەت ئالىمى»، «كائىنات شامـ-لى» قاتارلىق ژۇرناللارغا باش مۇھەررىر بولغان، ئۇ «يۇمۇر»، «ھۇ-زۇر ـ ھالاۋەت»، «روھ» ئەدەبىياتىنى تەشەببۇس قىلىش ئارقىلىق، لىبە-



رالىزمچى قىياپەت بىلەن گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى چاد-
دۇرماي ېېزىگەن، 1936 ـ يىلى ئامېرىكىغا بېرىپ ئولتۇراقلاشقان؛
1966 ـ يىلى تەيۋەنگە بېرىپ ئولتۇراقلاشقان، ئۇزاق مۇددەت ئەكسىيەتچىل
مەدەنىيەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغان.

(325) «ئۆگەنگىنۇ — يازغىن» — «ئۆگەن» ، «مۇھاكىمە ۋە بايان»
نىڭ بىرىنچى پارچە ماقالىسىنىڭ تېمىسى. كونا زامانىدىكى باگۇ ماقالىلىرىگە
ئادەتتە «مۇھاكىمە ۋە بايان» غا ئوخشاش كۆڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسەرلە-
رىدىكى ئۇرغۇلۇق سۆزلەر بىلەن نام قويۇلغان.

(326) «فايرپلەي» — ئىنگلىزچە «fair play» نىڭ ئاھاڭ تەرجىمە-
سى، ئوچۇق ـ ئاشكارا مۇسابىقىلەردە ناتوغرا ۋاستىلەرنى قوللانماسلىق
دېگەندىن ئىبارەت. كېيىنكى چاغلاردا ئەنگلىيە بۇرژۇئازلىرى ئىچىدىكى
بەزى كىشىلەر بۇنداق روھنى جەمئىيەت تۈرمۇشى ۋە پارتىيە ـ گۇرۇھلار
ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشلەردە قوللىنىشنى تەشەببۇس قىلىپ، بۇنى ھەربىر
بۇرژۇئا تۈرلىرىدە بولۇشقا تېگىشلىك تەربىيىلىنىش ۋە ئەخلاق، دەپ ھې-
سابلىغان. لىن يۈتاڭ 1925 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «تىل
رىشتىسى» نىڭ 57 ـ سانىدا «تىل رىشتىسىنىڭ ئەدەبىي ئۇسلۇبى —
سالماق، تىللاش ۋە فايرپلەي توغرىسىدا قىستۇرما مۇلاھىزە» دېگەن سەرلەۋ-
ھىلىك ماقالە ئېلان قىلىپ، «جۇڭگودا ‹فايىر روھى› ناھايىتى ئاز، ‹پلەي›
دىن تېخىمۇ سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ» ، «مەغلۇپ بولغانلارغا يەنە ھۇجۇم
قىلىۋەرمەسلىك كېرەك... بۇگۈنكى كۈندىكى دۇنيا چىرۋي، جاڭ شىجاۋنى
ئالساق، ئۇلارنىڭ شەخسىيىتىگە ھۇجۇم قىلىۋەرمەسلىكىمىز لازىم» دېگەن.
ئاپتور قەبرە، « ‹فايرپلەي› نى يولغا قويۇشقا ئالدىرماسلىق كېرەكلىكى
توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە بۇ تەشەببۇسنى تەنقىد قىلغانىدى.

(327) «يۇمۇر» — ئىنگلىزچە humour نىڭ ئاھاڭ تەرجىمىسى.
لىن يۈتاڭ 1932 ـ يىل 9 ـ ئايدا «مۇھاكىمە ۋە بايان» نى نەشر قىلىشقا
باشلىغاندىن تارتىپ «يۇمۇر» نى تەشەببۇس قىلغانىدى، ئۇ: ‹مۇھاكىمە ۋە
بايان› نىڭ نەشر قىلىنىشى يۇمۇرنى تەشەببۇس قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ»
دېگەنىدى (بۇ سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان» نىڭ 1 ـ سانىدىكى «كۆپچىلىك
سۆز قىلىش» تىكى «يۇمۇر» بىلەن «تىلنىڭ ئەپچىللىكى» ھەقىدە «مۇزاكە-
رە» دە) .

(328) يۇمىلاق شىرە يېغىنى — ئوتتۇرا ئەسىردە ئۆتكەن ئەنگلىيىنىڭ
پادىشاھى ئارتۇر ئالىي دەرىجىلىك رىتسارلار يېغىنىنى چاقىرغاندا، ئورۇن
تەرتىپىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى ئايرىماسلىق ئۈچۈن، يۇمىلاق شىرە
يېغىنى شەكلىنى قوللانغان. كېيىن، يېغىنغا قاتناشقۇچىلارنىڭ ئورنى شە-
كىل جەھەتتە باراۋەر بولغان يېغىنلارنىڭ ھەممىسى مۇنداق ئاتىلىدىغان

بولۇپ قالغان.

(329) تاڭ بوخۇ (1470 — 1524) — ئىسمى يىن، ژۇشيەن
ناھىيىسىدىن (ھازىرقى جياڭسۇ ئۆلكىسىگە قارايدۇ) . شۇي ژېنچاڭ
(1521 — 1593) — ئىسمى ژېي شيەنيىڭ (ھازىرقى جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ
شاۋشىڭ) ناھىيىسىدىن. ئىككىلىسى مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن ئە-
دەب، رەسسامىلار، بۇرۇن خەلق ئارىسىدا ئۇلار ھەققىدە نۇرغۇن كۈلكىلىك
پاراڭلار تارقىلىپ يۈرگەن.

(330) يازغۇچىلارنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى ھىر تالاي — بۇرۇن بەزى
ژۇرناللار ئۆز سەپىنىڭ قۇدرەتلىك ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىش ئۈچۈن،
دائىم زور تۇركۈمدىكى ماقالە يازغۇچىلارنىڭ ئىسىملىرىنى تىزىملاپ چىقاتـ
تى. «مۇھاكىمە ۋە بايان» دا 5 ـ ساندىن باشلاپ ژۇرنال نامىنىڭ ئاستىغا
«ئۇزاق مۇددەت ماقالە يازغۇچىلىرىمىز — 20 نەچچە ئادەم» دەپ يېزىپ
قويۇلغان.

(331) «بېرنارد شاۋ ھەققىدىكى مەخسۇس سان» — 1933 ـ يىل
3 ـ ئايىنىڭ 1 ـ كۈنى نەشر قىلىنغان «مۇھاكىمە ۋە بايان» نىڭ 12 ـ
سانى — «بېرنارد شاۋنىڭ جۇڭگودا ساياھەت قىلغانلىقى ھەققىدىكى مەخسۇس
سان» كۆزدە تۇتۇلغان.

(332) شېكسپىر (W. Shakespeare ، 1564—1616) — ياۋروپا
ئەدەبىيات ـ سەنئىتى گۈللەنگەن دەۋردىكى ئەنگلىيىلىك دراماتورگ، شائىر.
ئۇنىڭ كەڭ تارقالغان «رومېئو ـ جۇلىېتتا» ، «ياز كېچىسىدىكى
چۈش» ، «خاملېت» قاتارلىق 37 خىل سەھنە ئەسىرى بار.

(333) ئىبسېن (H. Ibsen ، 1828—1906) — نورۋېگىيىنىڭ درامـ
تورگى. ئۇنىڭ يازغان: «قونچاقلار ئائىلىسى» ، «خەلق دۈشمىنى» قاتارلىق
سەھنە ئەسەرلىرى بار، ئۇنىڭ ئاساسىي سەھنە ئەسەرلىرى «4 ـ ماي»
مەزگىلىدە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. «يېڭى ياش» نىڭ 4 ـ جىلد
6 ـ سانىدا (1918 ـ يىل 6 ـ ئايدا) مەخسۇس «ئىبسېن ھەققىدە مەخسۇس
سان» نەشر قىلىنىپ، ئۇنىڭ تەرجىمىھالى، ئىدىيىسى ۋە ئەسەرلىرى تو-
نۇشتۇرۇلغان.

(334) لېۋىدوف (М. Ю. Левидов ، 1891—1942) — سابىق سوۋېت
ئىتتىپاقى يازغۇچىسى. ئۇ «بېرنارد شاۋنىڭ دراملىرى» دېگەن ماقالىسـ
دە: «بېرنارد شاۋ بىلەن ئىبسېننى سېلىشتۇرغانلىقىغا كەلسەك، بۇمۇ
ناھايىتى تەبىئىي، چۈنكى ئىبسېن بىلەن بېرنارد شاۋنىڭ ھەممىسى بۇرژۇئا-
زىيە دراما ئىجادىيىتىدىكى ئەڭ يۇقىرى پەللىسى. ئەمما، بۇ يۇقىرى
پەللە — ئىبسېن مەڭگۈلۈك قويۇق بۇلۇت تەرىپىدىن قاپلىۋېلىنغان؛ ئىب-
سېن تالانتلىق سوئال بەلگىسى (؟) جاۋابى يوق سوئال، ھەل بولمىغان



سوئال... بېرنارد شاۋ بولسا ئۇلۇغ ئۇندەش بەلگىسى «!» — بۇ يۇكسەك جەڭگىۋارلاشتۇرۇلغان ئىدىيىنىڭ پارلاق نۇرى بىلەن ھەللەندۇرۇلگەن؛ ئۇ- نىڭغا نىسبەتەن قويۇلغان سوئاللارنىڭ كۆپى ئەخلاق قائىدىلىرى توغرىسىد- كى سوئاللار بولۇپ، بۇ سوئاللار ھەل بولغان بىلەن باراۋەر، چۈنكى بۇ خۇددى غوزەك كېپىنەكنى ئۆزئىچىگە ئالغانغا ئوخشاش بولۇپ، سوئاللارنىڭ توغرا ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى سوئاللارنىڭ ھەل بولۇشىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان» دېگەن. (شاۋسەننىڭ تەرجىمىسى ئاساس قىلىندى)

(335) دارۋىن (C. R. Darwin، 1809—1882) — ئەنگلىيە بىئولو- گى، تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريىسىگە ئاساس سالغۇچى. ئۇنىڭ ئاساسىي ئەسەرلىرى «تۇرلەرنىڭ كېلىپ چىقىشى» دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئۇ «ئىن- سانىنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە جىنسىي تاللىنىش» نىڭ 6 ـ بابى — «ئىنسانىيەتنىڭ قاناشلىقى ۋە نەسىل ـ نەسەبلىرى» دە، ئىنسانىنىڭ بوۋىسى ئادەمسىمان مايمۇن ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان.

(336) لو گۇاڭتىڭ — گۇاڭشى خېنۇ ناھىيىسىدىن، دەسلەپ فرانسە- يىدە ئوقۇپ، تېببىي دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، 30 ـ يىللاردا جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىئولوگىيە پەنلىرى بويىچە پروفېسسور بولغان- دا، «جانلىق مەۋجۇداتلارنىڭ تەبىئىي پەيدا بولغانلىقى ھەققىدىكى كەش- پىيات»، «تەدرىجىي تەرەققىياتچىلىق ئىلىم تەرەپدارلىرىغا ھەقىقىي دە- لىل ـ ئىسپاتلار بىلەن جاۋاب بېرىش» دېگەن ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، «تۇرلەر ئۆزگەرمەيدۇ» دېگەن نەزەريە ئارقىلىق دارۋىننىڭ تەدرىجىي تەرەق- قىيات نەزەريىسىگە قارشى چىقىپ، «ئىلمىي تەجرىبە قىلىش» داۋامىدا جانلىق مەۋجۇداتلارنىڭ تەبىئىي يوسۇندا پەيدا بولىدىغانلىقىدىن ئىبارەت «مۆجىزە»نى بايقىغانلىقىنى جاكارلاپ، «مۇشۇنىڭدىن ئەقەللىي يەكۈن چە- قارغاندا، ئادەمسىمان مايمۇن، كالا، توشقۇز... قاتارلىق مەۋجۇداتلار بىر- نەچچە مىڭ مىليارد يىللىق تەدرىجىي تەرەققىياتنى بېشىدىن كەچۈرگەندىن كېيىن ئاندىن پەيدا بولغان بولماستىن، بەلكى تەبىئىي يوسۇندا قەدىمكى زامانداكى مەلۇم ۋاقىت، مەلۇم جايدىكى مۇناسىپ كەلگەن مۇھىتتا بارلىققا كەلگەن» دەپ ئوتتۇرىغا قويغان.

(337) ھېكسلىي (T. H. Huxley، 1825—1895) — ئەنگلىيە بىئو- لوگى، دارۋىن تەلىماتىنىڭ ئاكتىپ قوللىغۇچىسى ۋە تەشۋىق قىلغۇچىسى. ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ كېلىپ چىقىشىنى سىستېمىلىق شەرھلىگەن. ئۇنىڭ ئاسا- سىي ئەسەرلىرى: «ئىنسانىيەتنىڭ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئورنى»، «تەدرى- جىي تەرەققىياتچىلىق ۋە ئېتىقاد» دېگەنلەردىن ئىبارەت. ئۇ 1859 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى دارۋىنغا يازغان خېتىدە: «ھاۋشىماقچى بولۇۋاتقان ئاشۇ ئىتلارغا كەلسەك، دوستلىرىڭىزنىڭ مەيلى قانداقلا بولسۇن،

مەلۇم جەڭگىۋارلىققا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئېسىڭىزدە تۇتۇشىڭىز كېرەك... مەن چىش ۋە تىرناقلىرىمنى بىلەپ تەييارلىق كۆرۈۋاتىمەن» دېگەن.

(338) ئادەم ئاتا ۋە ھاۋا ئانا — «ئىنجىل» دا ھېكايە قىلىنىشىچە، خۇدا تەرىپىدىن يارىتىلغان ئىنسانلارنىڭ دەسلەپكى بوۋىسى ھەم مومىسى «ئەھدە. ئالەمنى يارىتىش قىسسىسى» نىڭ 1 ـ بابىغا قارالسۇن.

(339) جاكىيۇەن باغچىسى — شاڭخەينىڭ كونا زامانداكى جامائەت سايامەت باغچىسى. ئەسلىي ژۇشىلىق جاڭ جەمەتىنىڭ شەخسىي باغچىسى بولغانلىقتىن شۇ نام بىلەن ئاتىلىپ قالغان. شۇ چاغدا شاڭخەيدە ئىت سېلىشتۇرۇلىدىغان جاي يېيۇەن باغچىسى، شىنيۇەن باغچىسى، مىكىيۇەن باغچىسى قاتارلىق جايلار ئىدى.

(340) جۇاڭزى (مىلادىيىدىن ئىلگىرى 369 — 286) — ئىسمى جۇ، جەنگو دەۋرىدىكى سۇڭ بەگلىكىدىن، تۇيۇن دېگەن ئىدىيىسىنىڭ ئاسا- سىي ۋەكىلى. تۇڭۋەندىكى ئوچ نەقىلىنىڭ ئالدىنقى ئىككىسى «جۇاڭزى. تەڭ مەۋجۇداتلار ھەققىدە» دىن، كېيىنكى بىرى «جۇاڭزى. يېڭىدى پادىشاھ» دىن ئېلىنغان.

(341) گەندى (M. Gandhi، 1869—1948) — ھىندىستان مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكىتىنىڭ داھىيىسى، «زوراۋانلىق كۇچ ئىشلەتمەي قارشى تۇرۇش»، «ھەمكارلاشماسلىق ھەرىكىتى» ئارقىلىق ئەنگلىيە مۇستەملىكە- چى ھۆكۈمىتىگە تاقابىل تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغان، تۇرمىگە سولانغان؛ تۇرمىدە كۆپ قېتىم ئاچلىق ئېلان قىلغان. 1930 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «رېيتېر ئاگېنتلىقى تېلېگراممىسى» دا ئەنگلىيە گرافى يىمزىكاي- نىڭ ئۇنىڭغا قوراللىق كۇچ ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلغانلىقى ئېيتىلغان.

(342) «ۋاپادارلىق نامىسى» — كۆڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسەرلە- رىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئاپتورى توغرىسىدا ھەرخىل گەپلەر بار. كۆڭزىنىڭ كېيىنكى شاگىرتلىرى تەرىپىدىن يېزىلغان بولۇشى كېرەك. تۇڭۋەندىكى نە- قىل شۇ كىتابتىكى «تۇرە بېگىم» دېگەن ماقالىدىن ئېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا: «بۇرۇنقى پادىشاھلار تەرىپىدىن كېيىشكە بەلگىلەنمىگەن كىيىملەر- نى كىيىشكە پېتىنالمايمەن، بۇرۇنقى پادىشاھلار قىلغان سۆزلەردىن ھالقىپ گەپ ـ سۆز قىلىشقا پېتىنالمايمەن، بۇرۇنقى پادىشاھلار تۇتقان ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن چەتنىگەن ھالدا ئىش كۆرۈشكە پېتىنالمايمەن»، «بۇ ئوچ ئىشنى ئادا قىلغاندىلا، خان ئەجدادلىرى ئىبادەتخانىسىنى ساقلاپ قالغە- لى بولىدۇ» دېيىلگەن.

(343) «خالىسانلىك»، «ئۇلۇغ ئىلىم» — كۆڭزىچىلارنىڭ كلاس- سىك ئەسەرلىرى. ئەينى زاماندا شاڭخەيدە مۇشۇلارنى دەستەك قىلىپ نەشر

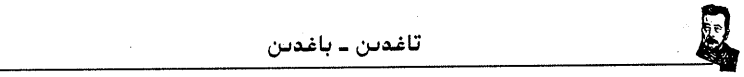

قىلىنغان ژۇرناللاردىن: «مۇرەسسە» ناملىق يېرىم ئايلىق ژۇرنال بولۇپ، شۇي شىنچىڭ قاتارلىقلارنىڭ تەھرىرلىكىدە نەشر قىلىنغان، 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان؛ «ئۇلۇغ ئىلىم» ئايلىق ژۇرنال، لىن جۇڭكي، چۇ خەنىڭ قاتارلىقلارنىڭ تەھرىرلىكىدە نەشر قىلىنغان؛ 1933 ـ يىل 8 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان.

(344) «زو چيۇمىڭ يىلنامىسى» — كۆڭزىچىلارنىڭ كلاسسىك ئەسەرلىرىنىڭ بىرى، «چۇنچيۇ» (يىلنامە) نى پاكىت ئارقىلىق چۈشەندۈرىدىغان تارىخنامە. رىۋايەت قىلىنىشىچە، بۇنى چۇنچيۇ دەۋرىدىكى لۇ بەگلىكىدىن بولغان زوچيۇمىڭ يازغانمىش.

(345) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «ھازىرقى زامان» نىڭ 3 ـ جىلد 6 ـ سانىغا بېسىلغان.

(346) «لەنتىڭ شپائى قەسىدىسىگە مۇقەددىمە» — جىڭ دەۋرىدە ياشىغان ۋاڭ شىجى يازغان، پۈتۈن ماقالە 320 نەچچە خەت.

(347) يۈنگاڭ — يۈنگاڭ غارىنى دېمەكچى، سەنشى داتۇڭ ژۇجۇ تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدە. شىمالىي ۋېي دەۋرىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىرىدە قۇرۇلغان. ھازىر ئاساسىي غاردىن 35ى تاش ئويما بۇت ھەيكىلى، فېيتيەن قاتارلىقلاردىن 51 مىڭ نەچچە دانىسى ساقلىنىپ قالغان، بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئېگىز بۇت 17 مېتىر كېلىدۇ.

(348) «ئالتە سۇلالىنىڭ ئىبرەتنامىلىرى توپلىمى» — ئالتە سۇلالىنىڭ جۇپلۇك يېزىش ئۇسلۇبىدا يېزىلغان ئەسەرلىرى توپلىمى، جەمئىي تۆت تۇم، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ياشىغان شۇي لىيەن تۇزگەن.

(349) قۇرۇق گەپلەر — ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى ۋېي خېيەن، شاخۇشۇەن، ۋاڭ بى قاتارلىقلار لاۋزى ـ جۇاڭزى ئىدىيىسى ئارقىلىق رايىش ئۆلىمالارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئىزاھلىغان، ناشۇدلۇققا چوقۇنۇپ، جاھاندىن كېچىپ، مەخسۇس سىرلىق ھېكمەتلەرنى بازارغا سېلىش بىلەن شۇغۇللانغان. بىلىمدارلار ئۇلارنى بەس ـ بەس بىلەن دورىغان، ئۇ بىر كەيپىيات بولۇپ شەكىللىنىپ قالغان، بۇلار «قۇرۇق گەپلەر» دەپ ئاتالغان، «قۇرۇق پاراڭ» ، «سىرلىق سۆزلەر» دەپمۇ ئاتالغان. جىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە، ۋاڭ يەن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ تەشەببۇس قىلىشى ئارقىسىدا تېخىمۇ ئەۋج ئالغان.

(350) لو يىڭ (833 — 909) — تەخەللۇسى جاۋجيەن، پۇكاڭ (ھازىر جېجياڭغا تەۋە) دېگەن جايدىن، تاڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۆتكەن ئەدىب. ئۇنىڭ 10 تومлۇق «ئا. ب توپلىمى» ، بەش تومлۇق «غەيۋەتنامە» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

(351) پى رىشيۇ (834 — 883) — تەخەللۇسى شىمېي، شاڭياڭ



(ھازىرقى خۇبېيغا تەۋە) دېگەن جايدىن، تاڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئۆتكەن ئەدىب. دەسلەپتە لۇمىنشەن تېغىغا يوشۇرۇنغان، خۇاڭ ساۋ قوزغىلاڭچى قوشۇنىغا قاتناشقان. ئۇنىڭ «پى مولىنىڭ ئەسەرلىرى توپلىمى» دېگەن ئەسىرى بار. لۇگۇيمىڭ (؟ — تەخمىنەن 881) — تەخەللۇسى لۇۋاڭ، گۇسۇ (ھازىرقى جياڭسۇنىڭ سۇجۇ دېگەن يېرى) دىن، تاڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى ئەدىب، لىزېدە يوشۇرۇنۇپ تۇرغان، «لىزې مەجمۇئەسى» دېگەن تۆت تۇم ئەسىرى بار.

(352) مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى فېلىيەتونلار — مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى يازغۇچى يۈەن خۇڭداۋ، جۇڭ شىڭ، جاڭ دەي قاتارلىق كىشىلەرنىڭ فېلىيەتونلىرىنى دېمەكچى.

(353) بۇ ماقالە بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنمىغان.

(354) «بۇيۇك ئامېرىكا كەچلىك گېزىتى» — ئامېرىكىلىقلار شاڭخەيدە نەشر قىلغان ئىنگلىزچە گېزىت، 1929 ـ يىل 4 ـ ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلىغان، 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا خەنزۇچە يېزىقتا قوشۇمچە نەشر قىلىنغان، 1949 ـ يىلى شاڭخەي ئازاد بولغاندىن كېيىن توختىتىلغان.

(355) «تۇرموش» — ھەپتىلىك ژۇرنال بولۇپ، ئۇ جۇڭخۇا كەسىپىي مائارىپ نەشرىياتى تەرىپىدىن باشقۇرۇلغان، 1925 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنغان، 1926 ـ يىل 10 ـ ئايدىن باشلاپ ئۇنىڭ مۇھەررىرى جۇ تاۋفېڭ بولغان، 1933 ـ يىلى ئۆز ئالدىغا نەشر قىلىنغان. شۇ يىلى 12 ـ ئايدا گومىنداڭ دائىرىلىرىنىڭ زۇلۇم سېلىشى ئارقىسىدا توختىتىلغان.

(356) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنلى» نىڭ 2 ـ جىلد 10 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(357) چىن خۇي (1090 — 1155) — جياڭنىڭ (ھازىرقى نەنجىڭ) دىن، سۇڭ سۇلالىسى گاۋزۇڭ (جاۋگۇ) پادىشاھى دەۋرىدە باش ۋەزىر بولغان، جىنلارغا تەسلىم بولۇشنى تەشەببۇس قىلغان جاسۇس؛ جىنلارغا قارشى تۇرۇشتىكى مەشھۇر سەركەردە يۈ فېينى قەستلەپ ئۆلتۈرۈشنى ئاساسىي پىلانلىغۇچى.

(358) «كۈرە ھەم خولار ئۆلچەش ئۇچۇن يارىتىلغان، ئەمما كۈرە ۋە خولار ئارقىلىق ئوغرىلىق قىلغىلىمۇ بولىدۇ» . بۇ سۆز «جۇاڭزى. ياندىن ئېچىلىدىغان ساندۇق» تا ئېيتىلغان ماقالىدىكى «لاۋزى» دېگەن سۆز «جۇاڭزى» بولۇشى كېرەك.



(359) جاڭ شيەنجۇڭ (1606 — 1646) — يەنئەن ليۇشۇجيەن (ھازىرقى شەنشى ئۆلكىسىنىڭ دىڭبيەن ناھىيىسىنىڭ شەرقى) دىن، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى قوزغىلاڭچى دېھقانلارنىڭ رەھبىرى. كونا تارىخنامىلەردە ئۇنىڭ ئادەم ئۆلتۈرگەنلىكى ھەققىدە مۇبالىغە قىلىنغان خاتىرىلەر دائىم يولۇقۇپ تۇرغان. ئادەمنىڭ تېرىسىنى سويغان ۋەقە چىڭ دەۋرىدە ئۆتكەن پىڭ زۇڭسى يازغان «سىچۇەندە تۆكۈلگەن قانلار» دېگەن كىتابتا بايان قىلىنغان.

(360) يۇڭلې پادىشاھ — مىڭ سۇلالىسىنىڭ چېڭزو پادىشاھى جۇلى، ئۇ ئەسلىدە يەنۋاڭ بېگى بولۇپ تەيىنلەنگەن. ئۇ ئەسكەر باشلاپ جيەنۋېن پادىشاھى جۇيۇڭۋېننى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، ئۆزى پادىشاھ بولغان، پادىشاھ چيەنۋېننىڭ قول ئاستىدىكى ۋەزىر مېن چىڭ بويسۇنغىلى ئۇنىمىغانلىقى ئۈچۈن، جۇلى ئۇنىڭ تېرىسىنى سويۇپ، ئىچىگە پاخال تىقىپ، چاڭئەن شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىغا ئېسىپ قويغان، ئۇنىڭ ئۇستىخىنىنى پارچىلاپ تاشلىغان.» («مىڭ سۇلالىسى تارىخى ھەققىدىكى خاتىرىلەر» گە قاراڭ).

(361) «تۆمۈر ئېقىم» — رومان، سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى سېرافىموۋىچ يازغان. ئۇنىڭدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىچكى ئۇرۇش دەۋرىدە بىر پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ بولشېۋىكلارنىڭ رەھبەرلىكىدە كۈرەش داۋامىدا يېتىلگەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايە يېزىلغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن ۋەقەلىك شۇ كىتابنىڭ 33 ـ بابىدا.

(362) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 3 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(363) «قەلەمنى تاشلاپ، ئەلەم بىلەن شۇغۇللىنىش» — بۇ سۆز «كېيىنكى خەن سۇلالىسى سالنامىلىرى. بەن گۇنىڭ تەرجىمىھالى» دىن ئېلىنغان.

(364) شاۋ گۇەنخۇا — جياڭسۇ ئۆلكىسى يىشىڭ ناھىيىسىدىن، «مىللەتپەرۋەر ئەدەبىيات» نىڭ ئەگەشكۈچىسى.

(365) «ئىككىنچى قېتىمقى دۇمباقتا پەسىيىدۇ، ئۈچىنچى قېتىمقى دۇمباقتا تۈگەيدۇ» — «زو چيۇمىڭ يىلنامىسى» دىكى جۇاڭگۇڭنىڭ 10 ھىيلىسى دېگەن قىسمىدا: «باتۇرلۇق بىرىنچى قېتىمقى دۇمباقتا ئاشىدۇ، ئىككىنچى قېتىمقى دۇمباقتا پەسىيىدۇ، ئۈچىنچى قېتىمقى دۇمباقتا تۈگەيدۇ» دېيىلگەن.

(366) «ماتەم يىغىسى» — ئاپتور «ئالا كۆڭۈل توپلىمى. ‹مىللەتپەرۋەر ئەدەبىيات› نىڭ ۋەزىپىسى ۋە تەقدىرى» دە «مىللەتپەرۋەر ئەدىبلەر»

نىڭ شېئىرلىرىنى «مېيىتنى ئۇزىتىش» تىكى «يىغا ساداسى» غا ئوخشايدۇ، دەپ مەسخىرە قىلغان.

(367) «كېپىنەك چاتقۇچ» — كونا شەكىللىك ساندۇق ـ ئىشكاپلارنىڭ قۇلۇپلايدىغان يېرىگە ئورنىتىلىدىغان كېپىنەك شەكىللىك مىس چاتقۇچ. ئۇ نەرسە بۇ يەردە ئۇلىغۇچقا ئوخشىتىلغان.

(368) «ھاۋشىغانلىق» — شاۋ گۇەنخۇانىڭ ئاپتورغا ھۇجۇم قىلغان سۆزى، «يېڭى دەۋر ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 5 ـ جىلد 3 ـ سانى (1933 ـ يىل 9 ـ ئايدا) غا بېسىلغان «لۇشۇننىڭ ھاۋشىغانلىقى» دېگەن ماقالىسىدىن.

(369) «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۆرەش قىلغان قەھرىمانلار» — بۇ يەردە ما جەنشەن، سۇبىڭۋېن قاتارلىق كىشىلەر كۆزدە تۇتۇلغان. «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن، ئۇلار شەرقىي شىمالدا، قىسمەن دائىرىدە ياپون ئارمىيىسىگە قارشىلىق كۆرسەتكەن بولۇپ، «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش قەھرىمانى» دېگەن نامغا ئېرىشكەن، ھەرقايسى جايلاردىكى خەلق ئىئانە قىلىپ ئۇلاردىن ھال سورىغان، لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇلار مەغلۇپ بولۇپ چېكىنىپ، ئارمىيىدىن ئايرىلىپ ياۋروپاغا بېرىپ ساياھەت قىلغان، 1933 ـ يىلى گېرمانىيىدىن مەملىكەتكە قايتىپ كېلىپ، 6 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى شاڭخەيگە بارغان. ما جەنشەن موگەنشەن تېغىدا قىسقا ۋاقىت تۇرغاندىن كېيىن، شىمالىي جۇڭگوغا بارغان؛ سۇ بىڭۋېن بولسا سۇجۇدا ماكانلىشىپ قالغان. ما جەنشەن شاڭخەيدە تۇرغان چېغىدا، ئۆزلىرىنىڭ شەرقىي شىمالدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى كۈرەش قىلىپ تۇرغان مەزگىلدە، ئاران 1 مىليون 700 مىڭ يۈەن ئىئانە تاپشۇرۇۋالغانلىقىنى ئېيتقان؛ بۇ مۆلچەرلەنگەن 20 مىليون يۈەن پۇلدىن ناھايىتى كۆپ ئاز بولغان، شۇنىڭ بىلەن جامائەتنىڭ نارازىلىق پىكرىنى قوزغىغان. ئەينى ۋاقىتتا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ھەرىكىتى قوزغىتىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ نەتىجىسى بولمىغان.

(370) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 11 ـ سانىغا لوۋېن دېگەن ئىمزا بىلەن بېسىلغان.

(371) زادىلا ئالاقەم بولمىغان بىر خانىم — جىن شۇزىنى دېمەكچى. 1932 ـ يىلى چېن دىڭشېڭ مەرھۇم خوتۇنى جىن شۇزى ئۈچۈن بىر مەكتۇپلار توپلىمى نەشر قىلماقچى بولۇپ، كىشى ئارقىلىق لۇشۇندىن كىرىش سۆز يېزىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان. لۇشۇن يازغان كىرىش سۆز كېيىن «توپلامنىڭ سىرتىدىكى توپلام» غا كىرگۈزۈلگەن، ئۇنىڭ تېمىسى «‹شۇزى مەكتۇپلىرى› غا كىرىش سۆز» دېگەندىن ئىبارەت.

(372) جېن مەن — تەخەللۇسى مياڭ، جىياڭسۇ ئۆلكىسىنىڭ ۋۇجىن (هازىرقى چاڭجۇ) دېگەن يېرىدىن. ئۇ مىڭ دەۋرىنىڭ تېخنىجى يىللىرىدىكى تەشرىپدار ئىدى. ئۇ چۈجىڭ خان زامانىدا ژېن تىرېن تەرىپىدىن ئاتىسىغا ژاپاسىزلىق قىلدى دەپ قارىلىنىپ، ئۆلتۈرۈۋېتىلگەن.

(373) «مەنسەپدار» — بۇ چېن شىيىڭنىڭ ئاپتورغا ھۈجۈم قىلغان سۆزى. بۇ سۆز 1926 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىكى بېيجىڭ «سەھەر گېزىتى قوشۇمچە سانى»غا بېسىلغان «جىموغا مەكتۇپ»تە ئېيتىلغان.

(374) 1925 ـ يىلى قىزلار پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدا غۇلغۇلا بولۇۋاتقان چاغلاردا، چېن شىيىڭ قىزلار پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئوقۇغۇچىلارنى «چاقىرىپ چىقىپ ئەيش ـ ئىشرەت قىلىپ ئويناش» مۇمكىن، دەپ تۆھمەت قىلغان، 1926 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا بېيجىڭ «سەھەر گېزىتى قوشۇمچە سانى»، «تىل رىشتىسى»لارغا بۇ ھەقتىكى ماقالىلەر بېسىلغان.

(375) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 2 ـ جىلد 11 ـ سانىغا بېسىلغان، لۇۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(376) 10 ـ ئۆكتەبىر بايرىمى — 1911 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى سۇن جۇڭسەن رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابچىلار ژۇچاڭ قوزغىلىڭى (شىنخەي ئىنقىلابى) نى قوزغاپ، ئىككىنچى يىلى 1 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭخۇا مىنگونى قۇرغان، 9 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ژاقىتلىق ئالىي پالاتا تەرىپىدىن 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى دۆلەت بايرىمى — خاتىرىلەش كۈنى قىلىپ بېكىتىلگەن. ئۇ «10 ـ ئۆكتەبىر بايرىمى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

(377) تاڭ زېڭىيى — «مىللەتپەرۋەر ئەدەبىيات»نىڭ كۆككە كۆتۈرگۈچىسى. ئۇ 1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شاڭخەيدىكى «يېڭى ئېقىم گېزىتى»دە ئېلان قىلغان «شىنخەي ئىنقىلابى ھەققىدىكى يوشۇرۇن پاراڭلار» دېگەن ماقالىدە: «مانجۇلار» «جۇڭ» (توققۇز) نى «گۇڭ» دەپ ئوقۇيدىكەنمىش، شىنخەي ئىنقىلابى قوزغالغاندىن كېيىن، مانجۇلار ياسىنىپ قاچماقچى بوپتىمىش، خاڭجۇلۇقلار تەرەپتىن چارلاپ، گۇماڭلىق كىشىلەر يولۇقۇپ قالسا، ئۇنىڭغا، جۇبەي جۇشجۇ، (توققۇز يۇز توقسان توققۇز) دەپ ئېيتقۇزىدىكەن، مانجۇلار بولۇپ قالسا ئۇلار جەزمەن «گۇڭبەي» «گۇڭ شىگۇڭ» دەپ ئوقۇيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلتۇرۇۋېتىلىدىكەن، بىرىمۇ خاتا ئۇلتۇرۇلمىگەنىكەنمىش» دېگەن.

(378) چېن بېگىم يەنى چېن لىيۇ (852 — 932) — بەش دەۋر زامانىسىدىكى ۋۇيۇ پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى. سۇڭ دەۋرىدە ئۆتكەن جېن ژېنباۋنىڭ «جياڭ بياۋ تەزكىرىسى» دېگەن ئەسىرىدە قەيت قىلىنىشىچە،

«جېجياڭ ـ جياڭسۇلاردا چېن خاندانلىقى زورلۇق ـ زومبۇلۇق قىلىپ، ئېغىر ئالۋان ـ سېلىق، غەللە ـ پاراقلار كۆپ قويۇلىدىكەن، بىرەر كۈرە غەللە ـ پاراق ئاشلىق ئاز تاپشۇرۇلسا جازاغا تارتىلىدىكەن. شۇي چاڭشىڭ ۋۇيۇ پادىشاھلىقىغا بېرىپ، ئاق قۇيرۇق بۇغىلارنىڭ ئاۋازى ئوچىنچى جەسەكچىلىك باشلانغاندىن تارتىپ تا تاڭ ئانتۇچە ئاڭلىنىپ تۇردى. ئۆتەڭ بېگىدىن سورىسام، كېچىدە توشۇلۇۋاتقان ناھىيە بېگىگە تاپشۇرۇلىدىغان ئالۋان ـ سېلىق ئىكەن. يېزا پۇقرالىرىنىڭ تولىسى يېرىم ـ يالىڭاچ يۈرىدىكەن، لاتا ـ پېتىلىرى بارلىرى بېلىنى — ئۇياتلىق يەرلىرىنى باغلىۋالىدىكەن، ناھىيە بەگلىرى بەك يولسىزلىق قىلىۋېتىپتۇ، بەگلەردىن نامرات دېيىلگەنلىرىمۇ مىڭ سەرلەپ ئالتۇن توپلىۋاپتۇ» دېيىلگەن.

(379) تاڭ چېشەن (1857 — 1917) — يەنى تاڭ شۇچيەن، جېجياڭ شاۋشىنلىق، چىڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى تەشرىپدار، ژۇچاڭ قوزغىلىڭىدىن كېيىن جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ دۇدۇلۇقىغا تەيىنلەنگەن.

(380) لى خۇڭجاڭ (1823 — 1901) — ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ خېفېي شەھىرىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ھېيياڭ (شىماڭلىي جايلار) ۋەزىرى، چەت ئەل پەرەسلەرنىڭ باشلىقى بولغان، 1894 ـ يىلى جۇڭگو ـ ياپونىيە ئوتتۇرىسىدا جاۋۇ ئۇرۇشى يۈز بەرگەندە، ئۇرۇشتىن باش تارتىپ، سۇلھى قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان، مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ياپونىيە جاھانگىرلىكى بىلەن دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا، ۋەتەنگە ھاقارەت كەلتۈرىدىغان «ماگۇەن شەرتنامىسى»غا ئىمزا قويغان. يى شۇندىڭ «ۋەتەنگە كۆلپەت ياغدۇرغان مۇناپىق ھۆكۈمدارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ھەققىدە تەكلىپنامە»دە: «لى خۇڭجاڭ قارا نىيەتچى بولسىمۇ، ئەمما ئوغلى لى جىنفاڭچىلىك ئەمەس. لى جىنفاڭ ياپونىيەگە ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىلگەندە، ئۇنىڭ ئالغان چەت ئەللىك خوتۇنى ياپونىيە پادىشاھى مورىنىڭ جىيەن قىزى... مۇناپىق ھۆكۈمدار ژەزىر — رەزىل ئەسىرىگە ئىچكى جەھەتتىن ياردەم بېرىپ، چەت ئەل ئارقىلىق جۇڭگونى ئۆزگەرتىۋېتىش باسقۇچىنى باشلىماقچى، رەزىل ئەسىر مۇناپىق ھۆكۈمدارنىڭ تاشقى ياردەمچىسى بولۇپ، مەملىكەتنى ئۆز جەمەتىنىڭ قىلىۋالماقچى بولغان قەدىمىنى تەدرىجىي باسىدۇ» دېگەن. لى جىنفاڭ لى خۇڭجاڭنىڭ جىيەنى بولۇپ، ياپونلۇق بىر قىزنى توقاللىققا ئالغانىدى.

(381) بۇ ماقالىنىڭ دەسلەپتە قايسى گېزىت ـ ژۇرنالغا بېسىلغانلىقى تەكشۈرۈلۈش ئالدىدا تۇرىدۇ.

(382) بۇ سۆز «مۇھاكىمە ۋە بايان. ياڭ خۇي» دىن ئېلىنغان.

(383) شېن پېيجېك — جېجياڭ ئۆلكىسى خاڭجۇ شەھىرىدىن،



شىنخەي ئىنقىلابىدا «ئايالالار شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئەترىتى» نى ئۈيۈشتۇر-غان، مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا يۈەن شىكەي زۇڭتۇڭ مەھكىمىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى بولغان.

(384) بۇ غەربتىن كىرگەن بىرخىل مۇراسىم شەكلى، شېشە چېقىش مۇراسىمى دەپ ئاتىلىدۇ: پاراخوت، ئايروپىلانلار بىرىنچى قېتىم قاتنىغان چاغدا، ئەمەلدارلارنىڭ ئايالى ۋە ئايالالار ئىچىدىكى مەشھۇرلىرى رەڭلىك لېنتا چىگىلگەن شامپان ھاراق شېشىسىنى پاراخوت ياكى ئايروپىلانغا ئېتىپ چېقىپ، تەبرىكلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

(385) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 2 ـ جىلد 12 ـ سانىغا بېسىلغان، لوۋېن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(386) پرومېتئوس (Promethens) — يۇنان ئەپسانىسىدىكى ئىنسان-يەتكە بەخت يارىتىپ بەرگۈچى ئىلاھ. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۇ باش ئىلاھ زېۋىسنىڭ قېشىدىن چوغ ئوغرىلاپ ئىنسانىيەتكە بەرگەنلىكىدىن زېۋىسنىڭ جازالىشىغا ئۇچراپ، كاۋكاز تېغىغا مىخلىنىپ، ئىچكى ئەزالىرىنى سۇمۇرغا-نىڭ چوقۇپ يېيىشىگە تاشلاپ بېرىلگەنمىش.

(387) سۇيرېنىس — ئىلىمىزنىڭ قەدىمكى رىۋايەتلىرىدە ياغاچنى تېشىپ ئوت چىقىرىشنى كەشىپ قىلغان، كىشىلەرگە غىزانى پىشۇرۇپ يېيىشنى ئۆگەتكەن پادىشاھ.

(388) ئوت ئىلاھى بۇدساتۇا — ئىلىمىز رىۋايەتلىرىدىكى ئوت ئىلاھى بولۇپ، ئۇلارنىڭ جۇرۇقى، خۇيلۇ دېگەن ئىسىملىرى بار، بۇ ئىسىملارمۇ ئوت ئىلاھى ئورنىدا قوللىنىلىدۇ.

(389) چىن شىخۇاڭ (مىلادىيىدىن بۇرۇن 259 — 210) — فامىلىسى يىڭ، ئىسمى جېڭ، جەنگو دەۋرىدىكى چىن بەگلىكىنىڭ بېگى، چىن خاندانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى. «تارىخنامە. چىن شىخۇاڭ تەزكىرىسى» ده ئېيتىلىشىچە، ئۇ، مىلادىيىدىن ئىلگىرى 213 ـ يىلى باش ۋەزىر لى سىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ كىتابلارنى كۆيدۈرۈش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرگەن: «تارىخنامىلەردىن چىن خاندانلىقىغا تەئەللۇق بولمىغانلىر-نىڭ ھەممىسى كۆيدۈرۈلسۇن، مىرزا بېگى ۋەزىپىسىدىكىلەردىن باشقىلار ساقلىنىغان ‹شېئىرنامە›، ‹تۆت كىتاب› ۋە رايىش موللىلارنىڭ بايانلىرىنىڭ ھەممىسى بەگ، خان مەھكىمىلىرىگە ئاپىرىپ كۆيدۈرۈلسۇن» دېيىلگەن.

(390) شاڭ يۇ (مىلادىيىدىن ئىلگىرى 232 — 202) — ئىسمى جى، چىن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىكى دېھقانلار قوزغىلاڭچى قوشۇ-نىنىڭ رەھبىرى، چۇ بەگلىكىدىكى ئاقسۆڭەكلەردىن كېلىپ چىققان. «تا-رىخنامە. شاڭ يۇ تەزكىرىسى» ده ئېيتىلىشىچە، مىلادىيىدىن ئىلگىرى

206 ـ يىلى ئۇ ئەسكەر باشلاپ چىن بەگلىكىنىڭ پايتەختى شىيەنياڭغا بېسىپ كىرگەن چاغدا، «چىن ئوردىسى (يەنى ئافاڭگۇڭ ساراىيى) غا ئوت قويغان، ئوت ئۇچ ئاي كۆيگەن.»

(391) (Nero Claudius Caesars، 37—68) رىم پادىشاھى نېرو. رىۋايەت قىلىنىشىچە، ئۇ، مىلادىيە 64 ـ يىلى ئوت قويۇپ رىم شەھىرىنى كۆيدۈرگەنمىكەن.

(392) گىتلېر 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى «پارلامېنت بىناسىغا ئوت قويۇش دېلوسى» نى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، پارلامېنت بىناسىنى كۆيدۈرگەن، ئەمما بۇنى گېرمانىيە كومپارتىيىسىگە تېڭىپ، كومپارتىيىنى ۋە ئىنقىلابىي خەلقنى باستۇرۇشنىڭ باھانىسى قىلغان.

(393) تۇياق ئىزىدىن ئالتاش — ئات ئىتتىك چېپىۋاتقاندا ئارقا تۇياق ئىزى ئالدىنقى تۇياق ئىزىنىڭ ئالدىغا چۈشىدۇ، بۇ «تۇياق ئىزىدىن ئالتاش» دەپ ئاتىلىدۇ. كىشىلەر بۇنىڭ بىلەن ئوغلىنىڭ ئاتىسىدىن ئېشىپ چۈشكەن-لىكىنى تەمسىل قىلغان.

(394) خاگېنبېك (Hagenbeck، 1844—1913) — سېركچىلەر ئۆمىكى — گېرمانىيىدىكى ھايۋانلارنى كۆندۈرگۈچى خاگېنبېك قۇرغان سېركچىلەر ئۆمىكى، 1933 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئېلىمىزگە كېلىپ شاڭخەيدە ئويۇن قويغان.

(395) بۇ ماقالە دەسلەپتە 1933 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى «دولقۇن ساداسى» نىڭ 2 ـ جىلد 46 ـ سانىغا بېسىلغان، لۇي سۇن دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(396) ماسېرېئېل چاتما رەسىملىرىنىڭ تۆت خىلى — مۇشۇ كىتابتە-كى «‹بىر ئادەمنىڭ تالاپەتكە ئۇچرىشى› غا كىرىش سۆز» دېگەن ماقالىنىڭ (4) ئىزاھاتىغا قارالا.

(397) «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئەسى» — 1932 ـ يىلىدىكى «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئەسى» كۆزدە تۇتۇلغان، ئۇ دۇخېڭ قاتارلىقلار تەرىپىدىن «جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىللىق مەجمۇئەسى تەھرىراتى» نامى بىلەن تەھرىرلەنگەن، شاڭخەي ھازىرقى زامان باسما ئىدارىسى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. «نەزەر تاشلاش» دېگەنده، شۇ كىتابتىكى «1932 ـ يىللىق جۇڭگو ئەدەبىيات ـ سەنئەت مۇنبىرىگە نەزەر تاشلاش» دېگەن ماقالە كۆزدە تۇتۇلغان، ئۇنىڭدا لۇشۈننىڭ ياش سەنئەتكارلارنى ئاممىبابلاشقان ئەسەرلەرنى ئىجاد قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇش ھەققىدىكى پىكىرلىرى بۇرمىلىنىپ: «سۇڭبن··· كونا ئەدەبىيات ـ سەنئەت (مىسالغا ئالايلۇق، چاتما رەسىم) نىڭ بەدىئىي قىممىتىدىن شۇبھىلىنىدىغان-لىقىنى بىلدۈرگەن. بۇ شۇبھىلىنىشكە جاۋاب بېرىش ئۈچۈن لۇشۈن ئۆزى-



نىڭ «چاتما رەسىمنى ئاقلايمەن» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلدى، ئۇ سۇئېنغا: گېرمانىيىنىڭ ئويما رەسىملىرىگە ئوخشاش چاتما رەسىملەرنىڭمۇ بەدئىي قىممىتى بارلىقىنى ئوقتۇرۇپ ئۆتتى، ئەمما لۇشۇن ئىختىيارسىز هالدا گېرمانىيە ئويما رەسىملىرىگە ئوخشاش بەدئىي سەنئەت بۇيۇملىرى جۇڭگوغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەندە، ئادەتتىكى ئاممىا چۈشىنەلەمدۇ، يوق، يەنى ئاممىبابلاشقان سەنئەت بولالامدۇ، يوق دېگەن مەسىلىنى نەزەردىن ساقىت قىلدى. هالبۇكى، بۇنداق چۈشەندۈرۈشنىڭ ئاممىبابلاشتۇرۇشنىڭ ئاساسىي تېمىسىغا نىسبەتەن بۇاستە ئەھمىيىتى يوق» دېيىلگەن.

(398) كۇپ تەرەپدارلىرى — يەنى تىك تۇرۇش تەرەپدارلىرى.

XX ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا فرانسىيىدە شەكىللەنگەن بىرخىل بۇرژۇئا سەنئەت ئېقىمى. ئۇ شەيئىلەرنى ئوبيېكتىپ هالدا سىزىشقا قارشى تۇرۇپ، ماتېماتىكىلىق رەسىم شەكلىنى (كۇپ گەۋدىلىك ۋە شارسىمان گەۋدىلىك، كونۇس گەۋدىلىك شەكىلنى) تەسۋىرلەش سەنئىتىنىڭ ئاساسى قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان، ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ سىزىلىشى ئاجايىپ ـ غارايىپ بولغان.

(399) كېلەچەك تەرەپدارلىرى — XX ئەسىرنىڭ دەسلىپىدە ئىتالىيىدە شەكىللەنگەن بىرخىل بۇرژۇئا سەنئەت ئېقىمى. ئۇ مەدەنىي مىراسلار ۋە بارلىق ئەنئەنىلەرنى ئىنكار قىلىپ، هازىرقى زامانىدىكى مېخانىك مەدەنىيەتنى ئىپادىلەشنى تەكىتلىگەن. ئۇنىڭ شەكلى غەلىتە، چۈشەنمەك قىيىن بولغان.

(400) «سىمېنت رەسىملىرى» — يەنى «مېغفېرتنىڭ ياغاچ ئويمىلىق سىمېنت رەسىملىرى»، جەمئىي 10 بەت بولۇپ، لۇشۇن ئۆزى پۇل چىقىرىپ فوتو سۈرەتكە ئالدۇرۇپ باستۇرغان، 1930 ـ يىل 9 ـ ئايدا «ئۇچ بىكار كۇتۇپخانىسى» نامىدا نەشر قىلىنغان.

(401) بۇ سۆز شى جېسۇننىڭ «كۆرسەتكۈچىنىڭ مەيدانى» دېگەن ماقالىسىدىكى سۆز، لۇشۇن شۇ ماقالىنى «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە. قۇرۇق قالماق» نىڭ ئىزاهاتىغا كىرگۈزگەن.

(402) بۇ ماقاله بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنمىغان.

«ياغاچ ئويما رەسىمنى ئىجاد قىلىش ئۇسۇلى» — بەي ۋېي تۇزۇپ تەرجىمە قىلغان ياغاچ ئويمىنىڭ باشلانغۇچ ساۋاتلىرى هەققىدىكى كىتاب، 1937 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەي كىتاب ئوقۇش — هايات كەچۈرۈش نەشرىياتى نەشر قىلغان.

(403) فرىيېر (J. Fryer، 1839—؟) — ئەنگلىيىلىك دىن تارقاتقۇچى، 1861 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى شىيەنفېڭنىڭ 11 ـ يىلى) مەملىكىتى



مىزگە كېلىپ دىن تارقاتقان، 1875 ـ يىلى (چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈينىڭ 1 ـ يىلى) شاڭخەيدە باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ «شەيئىلەرنى مۇهاكىمە قىلىش مىرزىخانىسى» ئاچقان، ئىككىنچى يىلى غەربنىڭ تەبىئەت ئىلمى ـ پېنى هەققىدىكى مۇهاكىمە ئەسەرلىرىنىڭ قىسقارتىلمىسى ۋە ئىلىم ـ پەن ئاخباراتلىرىنى تونۇشتۇرىدىغان «شەيئىلەر هەققىدە مۇهاكىمىلەر توپلىمى» (پەسىللىك ژۇرنال) نى نەشر قىلغان، بۇ ژۇرنال گاهىدا توختاپ، گاهىدا داۋام قىلىپ، 1892 ـ يىلىغىچە جەمئىي 28 سان چىقىرىلغان. بۇ ژۇرنالغا زور مىقداردا ئويمىچىلىق هۇنىرى، سېپتا ئىشلەنگەن قىستۇرما رەسىملەر قوشۇمچە تونۇشتۇرۇلغان.

(404) «كەسمە ياغاچ ئويما» — يەنى ياغاچنىڭ كېسىلگەن يۈزىگە نەقىش ئويۇپ چىقىرىش كۆزدە تۇتۇلغان.

(405) بۇ، شى جېسۇننىڭ «جۇاڭزى» ۋە «ئەسەرلەر تاللانمىسى» دېگەن ماقالىدە لۇشۇنگە هۇجۇم قىلىپ ئېيتقان سۆزى: «يېڭى ئەدەبىلەر ئىچىدە ياغاچ ئويما ئويۇنىنى ئويناىدىغان، باسما نۇسخىسىنى تەتقىق قىلىدىغان، ساقلانغان كىتابلارنىڭ بېلەتلىرىنى يىغىدىغان، قۇش شەكلىدە يېزىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئاممىباب تىلدا يېزىلغان مەكتۇپلارغا كىرىش سۆز يازىدىغان، هەتتا يېزىق ئۇستىگە ئۇششاق زىننەت بۇيۇملىرىنى تىزىپ قويىدىغانلارمۇ بار، بەنلۇك ئەپەندىنىڭ پىكرى بويىچە ئېيتقاندا، ئەجەبا ئۇلار، (هازىرقى سىپايىلىقى ئارقىلىق ئاسمان ـ زېمىن ئارىلىقىدا پۈت تىرەپ تۇرماقچىمۇ؟)» دېگەن. لۇشۇن بۇ ماقالىنى «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە» دېگەن «كونىلىق هېس قىلماق» دېگەن ماقالىدىن كېيىنكى (بىرىنچى قىسمىنىڭ) «ئىزاهات» غا كىرگۈزگەن.

(406) بۇ ماقاله دەسلەپ 1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنلى» نىڭ 2 ـ جىلد 12 ـ سانىغا لوۋېن دېگەن ئىمزا بىلەن بېسىلغان.

(407) پاك مىللىك يى پالۋاننى ئۆلتۇرۇشى — بۇ سۆز «مېڭزى، لۇلى» دىن ئېلىنغان، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «پاك مىللىك يى پالۋاندىن ئوقيا ئېتىشنى ئۆگىنىپ، يىنىك هەممە هۇنەرلىرىنى ئۆگىنىۋاپتۇ. كېيىن، ئۇ ئالەمدە يى پالۋاندىن باشقا هېچكىم ئۆزىگە تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنى ئويلاپتۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن يېڭ پالۋاننى ئۆلتۇرۇۋېتىپتۇ.»

(408) بۇ يەردە 1930 ـ يىلى يېزىلغان «قەدىمكى يېزىق تىلى بىلەن ماقاله يېزىش ۋە ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ ئېپى» دېگەن ماقاله كۆزدە تۇتۇلغان، بۇ ماقاله كېيىن «ئالاكۆڭۈل توپلىمى» غا كىرگۈزۈلگەن.

(409) «چوڭ گۈناه سادىر قىلىپ قويۇشتىن ساقلانغىلى بولسا كېرەك» — بۇ سۆز «زو چيۇمىڭ يىلناممىسى. ۋېنگۈڭنىڭ 18 ـ يىلى» دىن ئېلىنغان، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «چوڭ گۈناهتىن ساقلانغىلى

بولىدۇ.»

(410) «خەتلەرنىڭ مەنىلىرى» — ئېلىمىزنىڭ ئەڭ دەسلەپتە يېزىلغان سۆزلۈكلەرنىڭ مەنىسىنى يېشىپ بېرىدىغان كىتاب، بۇ كىتاب چۈنچيۇ دەۋرىدە ۋە غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا يېزىلغان بولۇشى مۇمكىن، بۇ كىتابنىڭ هازىرقى نۇسخىسىدا 19 پارچە ماقالە بار.

«ئەسەرلەر توپلىمى» — جەنۇبىي سۇلالە لياڭ پادىشاهلىقىنىڭ شاهزادىسى جاۋمىڭ شاۋتۇڭغا تۇزدۇرغان ئالدىنقى چىن سۇلالىسىدىن تا چى، لياڭ پادىشاهلىقىغىچە بولغان هەرخىل ئۇسلۇبتا يېزىلغان ماقالىلەرنىڭ ئومۇمىي توپلىمى، جەمئىي 60 توم.

(411) «كاڭشى لۇغىتى» — چىڭ دەۋرى كاڭشى يىللىرىدا جاڭ يۇشۇ قاتارلىقلار خانىنىڭ ئەمرىگە بىنائەن تۈزۈپ چىققان، جەمئىي 42 جىلد بولۇپ، 47 مىڭدىن ئارتۇق خەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، 1716 ـ يىلى (كاڭشىنىڭ 55 ـ يىلى) بېسىلىشقا ۋە تارقىتىلىشقا باشلىغان.

(412) بەن گۇ ۋە سىما چىيەن — ئۇلارنىڭ هەممىسى خەن دەۋرىدە ئۆتكەن تارىخشۇناس ۋە ئەدەب.

(413) «جىگەررەڭ پاقىنىڭ ئاۋازى، ئادەتتىن تاشقىرى ئۇزۇن» — بۇ سۆز «خەن سۇلالىسى سالنامىلىرى. ۋاڭ ماڭ هەققىدە قىسسە» دە ئېيتىلغان بولۇپ، ۋاڭ ماڭنىڭ «پادىشاهلىق تەختى»نى تارتىۋالغانلىقى كۆزدە تۇتۇلغان. تاڭ دەۋرىدە ئۆتكەن يەن سىگۇ مۇنداق دەپ ئىزاهلىغان: «يېڭىشاۋ ئېيتىدۇرلەركى: جىگەررەڭ ئارىلىقتىكى رەڭدۇر، پاقا ئاۋازى غەلىتە ئاۋازدۇر. فۇۋېن ئېيتىدۇرلەركى: ۋاڭ ماڭنىڭ پادىشاهنىڭ رەسمىي تەبىنلىشىگە ئېرىشمەي تۇرۇپلا پادىشاه بولۇۋېلىشى گويا ئادەتتىن تاشقىرى ئاي بولۇۋالغاندەك ئىش بولۇپ قالدى.»

(414) ياڭ شۇڭ (مىلادىيەدىن ئىلگىرى 53 — 18) — تەخەللۇسى زىيۇڭ، چېڭدۇ (هازىر سىچۈەنگە تەۋە) لۇق؛ غەربىي خەن سۇلالىسى زامانىدا ياشىغان ئەدەب، تىل ـ يېزىقشۇناس. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى مىڭ سۇلالىسى زامانىدا ياشىغانلار تەرىپىدىن بەش تومۇق «ياڭ زىيۇڭ ئەسەرلىرى توپلىمى» قىلىپ تۈزۈپ چىقىلغان. «هەربكىتىڭ قانۇن ـ مىزانىنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتمەسۇن» بۇ سۆز «قانۇن هەققىدە كىرىش سۆز» دېگەن ئەسىردە ئېيتىلغان.

(415) «يېشىل دالاندىكى ئەۋلىيانىڭ ئىزى» — رومان، چىڭ دەۋرىدە ئۆتكەن لى بەيچۈەن يازغان. بۇ يەردە ئېيتىلغان مولالامنىڭ «گۈل»نى مەدهىيىلىشى هەققىدىكى هېكايە، شۇ كىتابنىڭ ئالتىنچى بابىدا بايان قىلىنغان.

(416) «شەرمەندىلىكنى بىلگەنلىك، خۇددى باتۇر بولغان بىلەن بارا-ۋەر» — بۇ سۆز «قائىدە ـ يوسۇنلار مەجمۇئەسى. مۇرەسسە ـ مادارا»دا

ئېيتىلغان.

(417) بۇ ماقالە دەسلەپتە، 1934 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى، «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى»نىڭ 3 ـ جىلد 1 ـ سانىغا لوفۇ دېگەن تەخەللۇس بىلەن بېسىلغان.

(418) لو لياڭفېڭ (1733 — 1799) — ئىسمى لوپىن، تەخەللۇسى دۇنفۇ، جياڭسۇ ئۇلكىسى گەنچۇەن (هازىرقى دۇجياڭ) دېگەن يەردىن، چىن دەۋرىنىڭ رەسسامى. «شەيتانلار سۇرىتى» — جەمئىيەتنىڭ ئەهۋالىدىن تەنە قىلىنغان رەسىم، شۇ چاغدا نۇرغۇن ئەدىبلەر بۇنىڭغا ئاساسەن شېئىر يازغانىدى.

(419) بۇ يەردە ئېيتىلغان تاغ جىنى هەققىدىكى ۋەقە جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىدە ياشىغان گوجىسەننىڭ «ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىشلار هەققىدە خاتىرىلەر»دە: «لىيۇ شۇەن دېگەن بىر ئادەم بولۇپ، يۆچىڭ شەهىرىدە تۇرىدىكەن، بىر كۈنى قاراڭغۇ چۈشكەندە تۇيۇقسىزدىن قارا كىيىم كىيگەن بىر ئادەمنىڭ كېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قاپتۇ، چىراغ يېقىپ قارىغۇدەك بولسا، ئۇنىڭ يۈزىدە بەش ئەزاسى يوق ئىكەن، يۈزىمۇ تاهايىتى قوپال ئىكەن» دەپ خاتىرىلەنگەن.

(420) لو يىڭژاڭ (تەخمىنەن 640 — ؟) — يېۋۇ (هازىر جېجياڭغا تەۋە) دېگەن يەردىن، تاڭ دەۋرىنىڭ شائىرى، ۋۇشۇي جىڭىيېغا ئەگىشىپ ۋۇ زېتىيەنگە قارشى تۇرغان، «شۇي جىڭىيېنىڭ ئورنىدا ۋۇ زېتىيەننى ئەيىبلەشنامىسى» دېگەن ئەسىرى بار. «يېڭى تاڭ سۇلالىسى سالنامىلىرى. لويىڭژاڭ تەرجىمهالى»دا: ئۇ «شۇي جىڭىيېنىڭ ئورنىدا ئەيىبنامە يېزىپ، ۋۇ زېتىيەن خانىشىنىڭ جىنايەتلىرىنى ئەيىبلىگەن، خانىش مىيىقىدا كۈلۈپ قويغان» دەپ خاتىرىلەنگەن.

(421) گاۋ چاڭخۇڭ — سەنشى يۈشيەن ناهىيىسىدىن، 1924 ـ يىل بېيجىڭدا ئەدەبىيات تەشكىلات — «قۇيـۇن» تەهرىراتـى ئۇيۇشـتـۇرغان، 1926 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەيدە «قۇيۇن» هەپتىلىك ژۇرنىلى نەشر قىلغان، ئۇ دائىم شۇ ژۇرنالدا لۇشۈنگە هۇجۇم قىلىدىغان ماقالىلەرنى ئېلان قىلغان. بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈلگەن سۆز «قۇيۇن»نىڭ 17 ـ سانى (1927 ـ يىل 1 ـ ئاي) دىكى «تاشقا ئايلانغانلار دۇنياسىدىن چىقىپ كەتتىم» سەرلەۋهىلىك ماقالىسىدىن ئېلىنغان، ئەسلىي سۆزى مۇنداق: «باشقا ئۇششاق ـ چۈششەك ئىشلارنى، مەسىلەن «قۇيۇن» تەهرىراتىنىڭ ناله ـ زارىغا توغرىلىق بىلەن جاۋاب بەرمىگەنلىكىنى ئالسام، لۇشۈننى جىسمانىي ۋە مەنىۋى جەهەتتىن كېسەلگە گىرىپتار قىلىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئۇنى تەختى ـ بەختى بىلەن يەكسان قىلىۋېتىدۇ! بىز بولساق ياشلارمىز، بىزدە خەيرخاهلىق كۆپ، شۇڭا بىز هەرگىز هەددىدىن ئاشۇرۇۋەتمەيمىز.»

(422) بۇ ماقالە دەسلەپ 1934 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ ئايلىق ژۇرنىلى» نىڭ 3 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان، ئۇنىڭغا لوفۇ دەپ ئىمزا قويۇلغان.

(423) بۇ سۆز «يوسۇننامە. تەنگۇڭ» دا سۆزلەنگەن. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئەت — ئەزايى بەدەننىڭ تۇپراققا قايتا كىرىشى پېشانىگە پۈتۈلگەن ئىشتۇر؛ ئەگەر ئۇنىڭدا روھ بولسا، ئۇنىڭ بارمايدىغان يېرى بولمايدۇ؛ ھەممىلا يەرنى كېزىپ يۈرىدۇ!»

(424) «قورۇ ـ جايىنى يۇلۇۋېلىپ ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىش» — «كېيىنكى خەن سۇلالىسى ماقالىلىرى» دىكى «دەرۋىش تاڭ گۇڭفاڭ تەزكىرىسى» دە رىۋايەت قىلىنىشىچە، تاڭ گۇڭفاڭ بىر دەرۋىش بىلەن تونۇش بولۇپ، ئۇ دەرۋىش «ھېكمەتلىك دورا» تاپالايدىكەنمىش. بىر كۈنى ئۇ تەيشۇ بېگىمنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ، تەيشۇ بېگىم ئۇنى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىنى قولغا ئالماقچى بوپتۇ، تاڭ گۇڭفاڭ ئالدى بىلەن گۇكۇ دېگەن جايغا بېرىپ، ئۇستازىغا بۇ جىددىي ئەھۋالنى ئېيتىپ مۇراجىئەت قىپتۇ. ئۇستازى ئۇنىڭ بىلەن بىللە قايتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ۋە ئۇنىڭ خوتۇنىغا دورا ئىچۈرۈپ: «ئەمدى يىراق كەتسەڭلار بولىدۇ» دەپتۇ. خوتۇنى ئائىلىسىگە چىدىماي كەتكىلى ئۇنىماپتۇ. ئۇستازى: «ئۆي ـ سەرەمجانلىرىڭنى بىللە ئەكەتكىڭ بارمۇ، قانداق؟» دەپ سوراپتۇ، خوتۇنى: «شۇنداق ئارزۇيۇم بار ئىدى» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قورۇ ـ جاينىڭ تورۇس ـ تۈۋرۈكلىرىگە ۋە ئۇلارنىڭ چارۋا ماللىرىغا دورا سۈرتۈلۈپتۇ ـ دە، بىردەمدىن كېيىن قاتتىق بوران چىقىپ، بۇلۇت كېلىپ تاڭ گۇڭفاڭ بىلەن خوتۇنىنى، قورۇ ـ جاي ۋە چارۋا ماللىرىنى بىراقلا كۆتۈرۈپ ئاسمانغا ئاچىقىپ كېتىپتۇ.» يەنە جىن دەۋرىدە ئۆتكەن گې خۇڭنىڭ خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ياشىغان خۇەينەن شاھى لىيۇئەن ھەققىدىمۇ مۇشۇنىڭغا ئوخشاپ قالىدىغان رىۋايەتلىرى بولغان، ئۇنىڭدا: لىيۇئەن دورا ئىچىپ دەرۋىش بولۇپ كەتمەكچى بولغان چېغىدا، «ئۆي جاھازلىرىغا دورا سۈرتۈپ، توخۇ، ئىتلىرىغا دورا يېگۈزۈپتىكەن، ھەممىسى ئەرشكە كۆتۈرۈلۈپ كېتىپتۇ» دېيىلگەن.

(425) بۇ ماقالە بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنمىغان.

«ئومۇمىي چېكىنىش» — گې چىڭنىڭ ھېكايىلەر تۈپلىمى، 1937 ـ يىل 3 ـ ئايدا شاڭخەي «ياخشى دوست» كىتاب شىركىتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان، ئۇنىڭغا يەتتە پارچە ھېكايە كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، لۇشۈن كىرىش سۆز يازغان چاغدىكى مۇندەرىجە بىلەن پەرقلىنىدۇ.

(426) «بىكار ۋاقتى بار دېگەنلىك، پۇلى بار دېگەنلىكتۇر» — لى چۇلى «مەدەنىيەت تەنقىدى» نىڭ 2 ـ سانىدىكى (1928 ـ يىل 2 ـ ئايدا) «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى قانداق يارىتىش كېرەك» دېگەن ماقالىسىدە، فاڭ

چىڭۋۇنىڭ سۆزىنى نەقىل كەلتۈرۈپ، لۇشۈن قاتارلىقلارنى «بىكار تەلەپلەر سىنىپى» دېگەن ھەمدە «بىزگە مەلۇم، ھازىرقى كاپىتالىزم جەمئىيىتىدە بىكار تەلەپلەر سىنىپى دېگەنلىك، پۇلى بارلار سىنىپى دېگەنلىكتۇر» دېگەن.

(427) بۇ ماقالە بۇ كىتابقا كىرگۈزۈلۈشتىن ئىلگىرى گېزىت ـ ژۇرناللاردا تېخى ئېلان قىلىنمىغان.

(428) «مەدەنىيەت پويىزى» — ئەدەبىيات ـ سەنئەت خاراكتېرلىك بەش كۈنلۈك ژۇرنال، فاڭ خەنجاڭ، چېن نۇەن بىرلىشىپ تەھرىرلىك قىلغان، 1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1934 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى 12 ـ سانىغىچە چىقىرىلغاندىن كېيىن توختىتىلغان.

(429) ياڭ سۇنرېن (1901 — 1955) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى چاۋئەن ناھىيىسىدىن، 1925 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە قاتناشقان، 1928 ـ يىلى «قۇياش» تەھرىراتىغا قاتناشقان؛ 1932 ـ يىلى ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلغان.

(430) جۇگې لياڭ (181 — 234) — تەخەللۇسى كۇڭمىڭ، لاڭياڭدۇ (ھازىرقى سەندۇڭ ئۆلكىسىنىڭ يىنەن دېگەن يېرى) دىن، ئۈچ پادىشاھلىق دەۋرىدىكى سىياسەتچى، ھەربىي ئالىم، شۇ پادىشاھلىقىنىڭ باش ۋەزىرى. «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» دە، ئۇ يۈكسەك ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە ۋە تەدبىرلىك، تىپىك شەخس قىلىپ تەسۋىرلەنگەن.

(431) لى يۇرەن — يەنى ساۋيى، جېجياڭ پۇجياڭ ناھىيىسىدىن، ساۋجۇيرېننىڭ ئىنىسى. ئۇنىڭ «‹ساختا ئەركىنلىكنامە›نى ئوقۇغاندا» دېگەن ماقالىسى «دولقۇن ساداسى» نىڭ 2 ـ جىلد 40 ـ سانىغا (1933 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى) بېسىلغان.

(432) «ئادەملەرگە چۈشكەن مىتە» — بۇ «جەمئىيەت ئاخباراتلىرى» نىڭ 5 ـ جىلد 13 ـ سانىدىكى (1933 ـ يىل 11 ـ ئاي) «شىن» دەپ ئىمزا قويۇلغان «‹ساختا ئەركىنلىكنامە›نى ئوقۇغاندىن كېيىن» دېگەن ماقالىدە لۇشۈننى تىللىغان سۆز.

(433) ۋېي يەن (؟ — 234) — ئۈچ پادىشاھلىقنىڭ يىياڭ (ھازىر خېنەنگە تەۋە) دېگەن يېرىدىن، شۇ پادىشاھلىقنىڭ سەركەردىسى. «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» نىڭ 105 ـ بابىدا قەيت قىلىنىشىچە: «جۇگې لياڭ ۋېي يەننىڭ كاللىسىنىڭ ئارقىدا بىر ئاسىيلىق ئۇستىخاننىڭ بارلىقىنى بىلىۋېلىپ، ھەر قېتىم ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكچى بوپتۇ؛ ئەمما ئۇنىڭ باتۇرلۇقىنى كۆزدە تۇتۇپ قالدۇرۇپ قويۇپتۇ» جۇگې لياڭ ئۆلگەندىن كېيىن، چاڭ سى ياڭ يى جۇگې لياڭنىڭ ھايات ۋاقتىدا تۈزگەن تەدبىرى بىلەن ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنىكەن.

(434) ئادۇ — ئۈچ پادىشاھلىق شۇ پادىشاھلىقىنىڭ كېيىنكى پادىشا-



ھى لىۇچەننىڭ ئەركىلەتمە ئىسمى. تارىخنامىلەردە قەيت قىلىنىشچە، ۋە «ئوچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» دە تەسۋىرلىنىشچە، ئۇ بىر قاپاق باش، ئىقتىدارسىز ئادەم ئىكەن.

(435) «ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئەدەبىيات ئىنقىلابى» — ياڭ سۇنزىن «ھازىرقى زامان» نىڭ 2 ـ جىلد 4 ـ سانى (1933 ـ يىل 2 ـ ئاي) دا، «ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئەدەبىيات ئىنقىلابىنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرەيلى» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ: «پرولېتارىيات ئەدەبىياتىنىڭ بايرىقىنى تىكلىدى ھەمدە مۇستەھكەم قورغانغا ئىگە بولدى، بىزمۇ كەڭ ئۇششاق شەھەر ئاھالىلىرى ۋە دېھقانلار ئاممىسىنى ئويغىتىش خىزمىتى ئۈچۈن، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىنىڭ تۇغىنى تىكلەپ، يولداشلارغا چاقىرىق قىلىپ، قوشۇنىمىزنى رەتلىك قىلىپ، لاگېرىمىزنى مۇستەھكەملىشىمىز لازىم... بىزمۇ ئەدەبىياتىنىڭ سىنىپىيلىققا ئىگە ئىكەنلىكىنى، بەلكى مەلۇم سىنىپنىڭ يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ئىختىيارسىز ھالدا ئۆزى تەئەللۇق بولغان سىنىپنىڭ مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنىمۇ ئېتىراپ قىلىمىز. بىز ئۇششاق بۇرژۇئا يازغۇچىلىرىمىز، بىزمۇ نۆۋەتتىكى ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئاھالىلىرى ۋە دېھقانلار ئاممىسىنىڭ ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كۈرەشلەرنى ھىمايە قىلماقتىمىز» دېگەن.

(436) «ئىقرار» — ياڭ سۇنرېننىڭ ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلغان «پارتىيىلىك تۈرمۇشىنىڭ ئاكوپلىرىدىن ئادا ـ جۇدا بولدۇم» دېگەن بىر پارچە ماقالىسى (1933 ـ يىل 2 ـ ئايدا شاڭخەي «كىتاب ئوقۇش مەجمۇئەسى» نىڭ 3 ـ جىلد 1 ـ سانىغا بېسىلغان) نى دېمەكچى. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «ئارقامغا بۇرۇلۇپ، ئۆزۈمگە نەزەر سالسام، ئاتام ياشىنىپ قالدى، ئائىلەم كەمبەغەل، ئىنىلىرىم گۆدەك، ئۆمرۈمنىڭ يېرىمىدا لەيلەپ يۈرۈپ ھېچ ئىشنى باشقا ئاچىقالمىدىم، ئىنقىلاب قاچان مۇڭەپپەقىيەت قازىنار... ئائىلەمدىكىلەر ھازىر ئاچارچىلىق ئىچىدە كۈن كەچۈرۈۋاتىدۇ، كەلگۈسىدە ئىنقىلاب مۇڭەپپەقىيەت قازانغان تەقدىردىمۇ، خۇنەن ـ غەربىي خۇبېي سوۋېت رايونىنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندىمۇ، يەنىلا ئاچارچىلىق ئىچىدە قەلەندەر بولۇشتىن خالىي بولغىلى بولمايدىكەن. جان بولسا جاھان دەپتەكەن، ھازىرچە ئۆز ئائىلەمنى باقاي دەيمەن. كېسەللىكتە، كۆپ باش قاتۇرۇپ، ئاخىر جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن ئايرىلىش قارارىغا كەلمەكچى.»

(437) بۇ يەردە ياڭ سۇنرېننىڭ 1930 ـ يىلى ئۆز ئىلكىدىكى «جانلىق تىل گېزىتى» نىڭ 1 ـ سانىدا «ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى سەرۋاز» دېگەن تەخەللۇسى بىلەن ئېلان قىلغان «لۇشۇن كاتتا توي ئۆتكۈزدى» دېگەن ماقالىسىنى دېمەكچى. ئۇنىڭدا لۇشۇنگە مۇنداق دەپ پىتنە ـ ئىغۋا ئويدۇرۇپ تۇھمەت قىلىنغانىدى: «بۇ چاغدا لۇشۇن دەل ھازىرقى مىللىي ھۆكۈمەت ماۋارىپ ۋازارىتى ھۇزۇرىدىكى ئالىي مەكتەپ ئىدارىسىنىڭ مۇكاپاتىنى ئالغا-



نىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ توينى ئۆتكۈزەلمىدى... بۇگۈن لۇشۇننىڭ توينىغا قاتناشقانلارنىڭ ھەممىسى ئاتاقلىق كىشىلەر، مەشھۇر ئۆلىمالار، چوڭ ـ كىچىك ئەدىبلەر، ھېلىقى يۇ دافۇ ئەپەندى ئەسلىدە ئەنخۇي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەسئۇلى ئىدى، بۇ خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ نەنچىڭ قەسىرىسىدىن كېچىلەپ كېمىگە چۈشۈپ يېتىپ كەپتۇ. يۇ دافۇ ئەپەندى بۇلتۇر بىر ئوغۇل تاپقان، شۇ كۈنى يۇ خېنىم بىلەن كىچىك ئوغلىنى تويغا بىللە ئەكېلىپتۇ، توي ئادەتتىن تاشقىرى قىزىپ كېتىپتۇ. رومكا ئۇچ مەرتەم كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن، يۇ دافۇ ئەپەندى ئالدى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ تەبرىك سۆزى سۆزلەپتۇ، كۆپچىلىك لۇشۇننى تەبرىكلەپ بىر رومكىدىن ھاراق تۇتۇپتۇ، لۇشۇن كەمتەرلىك بىلەن سۆز قىلىپ، بۇ ۋاقىنىڭ كەلگۈسىدە ئەجدىھا بولىدىغان ياكى پىستە بولىدىغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ، ھەرقايسىلىرىنىڭ بۇگۈن ئۇنچىۋالا مۇبارەكلەپ كېتىشلىرى ھاجەتسىز، دەپتۇ. سورۇندا ئولتۇرغان كاتتا خوجام، ئاپئاق خېنىملار بىردىنلا چوقۇم لۇڭئېر (ئەجدىھا) بولۇپ قالىدۇ! دەپتۇ. بۇ سۆز يۇ دافۇ ئەپەندىنىڭ كۆڭلىنى يېرىم قىلىپ قويۇپتۇ. چۈنكى ئالدىنقى يىلى بەختكە قارشى ۋاپات بولۇپ كەتكەن ئوغلىنىڭ ئىسمى لۇڭئېر ئىكەن.»

(438) «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسسىسى» — بۇ ياڭ سۇنرېننىڭ ئىسمىنى لېيۇسى دەپ ئۆزگەرتىپ لۇشۇنگە ھۇجۇم قىلىپ يازغان ماقالىسى، 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى. مەشئەل» گە بېسىلغان. بۇنىڭدا لۇشۇننىڭ ئۇنىڭ ئۇستىدە قىلغان تەنقىدىنى «قولىغا قىلىچ ئېلىپ»، «ھەق ـ ناھەقنى ئايرىماي» «قالايمىقان چاپقانلىق» دەپ تۇھمەت قىلغان.

(439) چىن يۈەن پروفېسسورنىڭ «تۇفى» دەپ تۇكۇرۇپ لەنەت ئوقۇشى — چىن يۈەن 1926 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى «سەھەر گېزىتىنىڭ قوشۇمچە بېتى» دە «بىكار پاراڭنىڭ بىكار پارىڭىدىن بولغان بىكار پاراڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان بىرنەچچە پارچە خەت» نى ئېلان قىلغان، ئۇنىڭدا لۇشۇننى: «ئۇنىڭ ئوق ئاتمايدىغان ماقالىسى يوق» دەپ ھاقارەتلىگەن.

ساختارِ رکنیکنامه

مۇقەددىمە

بۇ كىتابچىدىكىلەر بۇ يىلنىڭ بىرىنچى ئېيىنىڭ ئاخىرلىرىدىن 5 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارا‌ڭ» بېتىگە ئەۋەتكەن تەسىراتلىرىمدىن ئىبارەت.

شاڭخەيگەكەلگىنىمدىن كېيىن، گېزىتلارنى كۆرۈپ تۇرىدۇم، ئەمما زادىلا ماقالە ئەۋەتمىدىم ھەم ئەۋەتىش ئويىدىمۇ بولمىدىم. شۇنىڭدەك، گېزىتلارنىڭ ئەدەبىي بەتلىرىگە دىققەت قىلىپمۇ كەتمىدىم. شۇڭا، «شېنباۋ» گېزىتىدە قاچانلاردىن تارتىپ «ئەركىن پارا‌ڭ» بېتى ئېچىلغانلىقىدىن، ئۇنىڭدا قانداق ماقالىلەرنىڭ بارلىقىدىن خەۋىرىم يوق. ئۆتكەن يىلنىڭ ئاخىرلىرى بولسا كېرەك، يۇ دافۇ[1] ئەپەندى بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ ماڭا «ئەركىن پارا‌ڭ»نىڭ مۇھەررىرلىكىگە لى لىيېۋېن[2] ئەپەندىنىڭ يېڭىدىن ئالمىشىپ كەلگەنلىكىنى، بىراق ئۇ فرانسىيىدىن يېڭىلا قايتىپ كەلگەچكە كىشىلەر بىلەنمۇ، يەر شارائىتى بىلەنمۇ تونۇشلۇقى يوقلۇقىنى، شۇڭا دەرھال ماقالە توپلىيالماسلىقىنى ئېيتىپ، مەنى بىرنەچچە پارچە ماقالە ئەۋەتىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدى. مەن تىلىمنىڭ ئۇچىدىلا «بولىدۇ، ماقۇل» دەپ قويدۇم.

يۇ دافۇ ئەپەندىنىڭ تەكلىپىگە مەن ھەمىشە تىلىمنىڭ ئۇچىدىلا «بولىدۇ، ماقۇل» دەپ يۈرۈۋەردىم. لىللا گەپنى قىلسام، ئىجادىيەت تەھرىراتىدىكىلەردىن ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىپ كەلدىم. بۇ ئۇلارنىڭ ئەزەلدىنلا ماڭا ئالايىتەن ھۆجۇم قىلىپ كەلگەنلىكىدىن



لىكىدىن، ھەتتا شەخسىيىتىمگە تىل تەگكۈزگەنلىكىدىنلا بولماس-تىن، بەلكى ئۇلارنىڭ «ئىجادىيەت» چىلىك ئەپت - بەشىرىسىدىن بولدى. كېيىنكى چاغلاردا ئۇلارنىڭ بەزىلىرى زاھىتلارغا، بەزىلىرى بايلارغا، بەزىلىرى ئەمەلىي ئىنقىلابچىغا ئايلاندى، بەزىلىرى ھەتتا جاسۇسمۇ بولۇپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار «ئىجادىيەت» دېگەن چوڭ تۇغ ئاستىغا جەم بولغاندا، گويا تەرلىشىمۇ، چۈشكۈرۈشىمۇ «ئىجادىيەت» تەك كۆرەڭلىشىپ كېتىشىدۇ. مەن يۇ دافۇ ئەپەندى بىلەن ھەممىدىن بۇرۇن كۆرۈشكەن، ئۇنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق بىر ئىجادچىلىق ئالامىتى كۆرۈنمىگەچكە ئېچىلىپ - يېيىلىپ پاراڭلىشىپ كەتتۇق. لېكىن، ئەدەبىيات توغرىسىدىكى قاراشلىرىمىز بىر يەردىن چىقمىغاچقىمىكىن، كۆپىنچە قۇرۇق پاراڭ قىلىشتۇق. ئەمما، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلىپەت بولۇپ قالدۇق. بەزى چاغلاردا ئۇنىڭدىن بىرەر ماقالە يېزىپ بېرىشنى تەلەپ قىلسام، ئۇ جەزمەن ۋەدىسى بويىچە ئەۋەتىپ بېرەتتى. ئۇمۇ مەندىن كىچىككىنە بىرنېمە يېزىپ بېرىشمنى ئۈمىد قىلىۋىدى، تىلمىنىڭ ئۈچىدىلا «ماقۇل» دەپ قويدۇم. تىلمىنىڭ ئۈچىدىلا ماقۇل دېگەنلىكىم خېلىلا ھۇرۇنلىشىپ كەتكەنلىكىمنى كۆرسىتىدۇ.

ئەمما، شۇنىڭدىن كېيىن، «ئەركىن پاراڭ»غا ماقالە ئەۋەتمىگىنىم بىلەن ئۇنى كۆرۈپ تۇرىدىغان بولدۇم. ئۇزۇن ئۆتمەي مۇنداق بىر خەۋەر قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى: «ئەركىن پاراڭ»نىڭ مۇھەررىرى ئىش بىلەن بەند بولۇپ كېتىپ، رەپىقىسى كۆزى يورۇۋاتسىمۇ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا چولىسى تەگمەپتۇ. رەپىقىسى دوختۇرخانىدا ئۆزى يالغۇز يېتىپ قازا قىلىپ كېتىپتۇ. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن، «ئەركىن پاراڭ»دا: مۇھەررىر بۇۋاقتا ھەر كۈنى ئانىسىنىڭ سۈرتىنى كۆرىتىپ، ئۇنىڭغا مۇشۇنداق بىر ئانا قورساق كۆتۈرۈپ چوڭ قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ، دېگەن بىر

ماقالىگە[3] كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. مەن دەرھاللا بۇ ماقالىنى لى لىيېۋېن ئەپەندىنىڭ يازغانلىقىنى سەزدىم - دە، قەلبىمىنى قولۇمغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا قارشى بىر ماقالە يېزىش خىيالىغا كەلدىم. چۈنكى، بۇرۇندىنلا، مېھرىبان ئانىسى بار بالا بەختلىك بولىدۇ، تۇغۇلۇپلا ئانىسىدىن يېتىم قالغان بالىنى شۇم پېشانە دېگىلىمۇ بولمايدۇ، ئۇنداق بالا بەلكى تېخىمۇ جاساراتلىك، غەم - غۇسسىدىن خالىي ئەزىمەت بولۇپ چىقالايدۇ، دەپ قارايتتىم. ئەمما، ئۇ ماقالىنى يازمىدىم، كېيىن «ئەركىن پاراڭ»غا ماقالە يازدىم. ئۇ مۇشۇ كىتابچىدىكى «نەخقە دۇم چۈشۈپتۇ»[4] دېگەن تۇنجى ماقالە ئىدى. ئىلگىرىكى تەخەللۇسىمنى قوللىنىش ئەپسىز بولغانلىقتىن، خې جياگەن دەپ ئۆزگەرتتىم، بەزىدە «گەن» ياكى «دىڭمىن» دەپمۇ قوللاندىم.

بۇ قىسقا مۇلاھىزىلىرىمنىڭ بەزىلىرى شەخسىي تەسىراتلىرىمدىن كېلىپ چىققان، بەزىلىرى ئېقىم مەسىلىلىرىنىڭ تۇرتكىسىدىن پەيدا بولغان. ئەمما، مەنىسى ئىنتايىن ئاددىي، گەپ - سۆزلىرىمۇ بەزىدە ناھايىتى تۇتۇق بولدى. «ئەركىن پاراڭ»نىڭ سەپداشلىرىمنىڭ ژۇرنىلى ئەمەسلىكىنى، «ئەركىن» دېگەن سۆزنىڭمۇ ياپتا گەپ ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم. شۇڭا، ئۇنىڭ سەھىپىسىدە چېپىپ يۈرۈشنى خالىمىدىم. مەن ئۇنىڭغا بىرىنچىدىن، دوستلارنىڭ سۆزىنى يەردە قويماسلىق، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىچى پۇشقانلارغا چۈقان سېلىپ قويۇش مەقسىتى بىلەن ماقالە بەرگەنىدىم. بۇمۇ ئۆزۈمنىڭ كونا بىر مىجەزىم. لېكىن، مېنىڭ قاملاشمىغان يېرىم شۇكى، ئېقىم مەسىلىلىرى ئۈستىدىن سۆز ئاچقىنىمدا، يۈز - خاتىر قىلىپ ئولتۇرمىدىم، ئىللەتلەرنى سۆككەندە ھامان ئەمەلىي مىسال كۆرسىتىپ تۇردۇم. ۋەھالەنكى، بۇ قىلىقىم زامانغا ئۇيغۇن كەلمىدى. سەلبىي جەھەتتە ئەمەلىي مىسال كۆرسەتكەندە، بۇ خۇددى رەسىمنى ئېسىپ قويۇپ كېسەللىكلەرنى

چۈشەندۈرگەنگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئەگەر مەرەز بولسا، ئۇ رەسىم بارلىق ئىللەت - مەرەزلەرنىڭ نۇسخىسى قىلىنىدۇ ياكى پالانچە-نىڭ ئىللىتىگە، ياكى پوكۇنچىنىڭ مەرىزىگە ئوخشاپ كېتىدۇ دېيىلىدۇ. ۋەھالەنكى، كۆرگۈچىلەر بۇنى چۈشەنمەي، مەرىزىمنى دەپ ماڭا ھاقارەت كەلتۈردى، دېيىش بىلەن رەسىم سىزغۇچىنى ھالاك قىلمىغۇچە كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ. مەسىلەن، ئىلگىرى خاۋازىلار توغرىسىدا يازغانلىرىمدا، كونكرېت بىرەر شەخسنى كۆز-دە تۇتمىغانىدىم. بىراق، خاۋازىلىق مىجەزىدىكىلەر ئۆزىگە ئېلىپ كەتتى. ئۇلار كىشىنى ھالاك قىلىشتا ماقالىنىڭ ھەق - ناھەقلىقى-غا قارىمايلا، ئاپتورنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى سۈرۈشتۈرىدۇ. باشقا-سى بىلەن كارى بولماي، ئاپتورنىڭلا شەخسىيىتىگە ھۇجۇم قىلى-دۇ. تەبىئىيكى، مۇشۇنداق قىلغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى پۈتۈنلەي دەردىمەن كېسەللەرمۇ ئەمەس. بەزىلىرى ھە دېسىلا چاپاننى سېلىپ ئوتتۇرىغا چۈشىدىغان نوچىلار. قىسقىسى، بۇ تاكتىكا چېن يۈەن پروفېسسورنىڭ «لۇشۈن، يەنى مائارىپ ۋازارتى مۇپەتتىشى جۇ شۇرېن» دېگەن ماقالىسىدىن باشلاندى. ئاردىدىن 10 يىل ئۆتۈپ، كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن بۇ ئىش ئاللىقاچان كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. بۇ قېتىم ئالدى بىلەن ۋاڭ پېڭلىك[5] ئەپەندى ئەرز قىلىپ، ئاندىن كېيىن جۇ مۇزەي[6] ئەپەندى پاش قىلىپ، ئاپتورنىڭ يامان گەپ-لىرىنى قىلدى ياكى بولمىسا سول قانات يازغۇچىلىرىنغىچە چىشلەپ تارتتى. بۇلاردىن باشقا مەن كۆرگەن بىرقانچە پارچە ماقالىنى ئۆز ماقالىلىرىمنىڭ ئاخىرىغا قوشۇپ قويدۇم. بۇنىڭدىن مەقسەت، شاڭخەيدىكى بەزى ئاتالمىش ئەدەبىياتچىلارنىڭ قەلەم جېڭىنىڭ قاز-داق نەرسە ئىكەنلىكىنى ھەم ئۇنىڭ قىسقا مۇلاھىزىلىرىم بىلەن قانداق مۇناسىۋىتى بارلىقىنى كۆرسىتىپ قويۇشتىن ئىبارەت ئى-دى. ئەمما، يەنە تەسىراتلىرىمدىن يېزىلغان بىرقانچە پارچە ماقالە-نى كىتابخانلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئالاھىدە قوشۇپ قويدۇم.

مەن ئېيىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سەككىز - توققۇز پارچە ماقاله يېزىپ تۇردۇم. ئەمما، 5 - ئاينىڭ باشلىرىغا كەلگەندە، ماقالىلىرىمنى باستۇرۇش پۇرسىتىگە مۇۋەپپەق بولالمىدىم. ئەينى ۋاقتىدا ئېقىم مەسىلىلىرىدىن گەپ ئېچىش مەنئى قىلىناتتى، مېنىڭ ماقالىلىرىم بولسا، ئېقىم مەسىلىلىرىگە بېرىپ تاقالماي قالمايتتى. سەۋەب شۇمكىن دەپ ئويلىدىم. مامالىلىرىمنى رەت قىلغان كىشى ھۆكۈمەت تەرەپتىن قويۇلغان تەپتىشمىكىن ياكى گېزىتخانىنىڭ باش مۇھەررىرىمىكىن، ئۇنىسىنى بىلمىدىم. بىلە-شىمۇ ھاجەتسىز. (ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى بۇ كىتابقا كىر-گۈزدۇم. ھەقىقەتەن مېنىڭ ئەيىبلىگەنلىرىم ھازىر نۇرغۇن پاكىت-لار ئارقىلىق ئىسپاتلاندى. پەقەت بىرنەچچە كۈن ئىلگىرىلا دەپ قويۇپتىكەنمەن، خالاس.

لۇشۈن

1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى كېچە. شاڭخەيدىكى تۇرالغۇمدا يېزىلدى.



1933 - يىل

سوقۇشۇش تاماشىسى[7]

بىز جۇڭگولۇقلار كۆپ هاللاردا ئۆزىمىزنى تىنچلىق سۆيەر دېيىشنى ياخشى كۆرىمىز. ئەمەلىيەتتە بولسا سوقۇشقاق كېلىمىز. باشقا بىرنېمىلەرنىڭ سوقۇشۇشىنىمۇ، ئۆزىمىزنىڭ سوقۇشۇشنىمۇ كۆرۈشكە هېرىسمىز.

ئەڭ ئاددىيىسى، خوراز سوقۇشتۇرمىز، قارا چېكەتكىنى سوقۇشتۇرمىز، جەنۇبتا سېرىق باشلىق قۇشقاچلارنى، بۇلبۇللارنى سوقۇشتۇرىدىغانلار بار، شىمالدا بولسا، بۆدۈنىلەرنى سوقۇشتۇرىدىغانلار بار. بۇنداق چاغدا بىكارچىلار ئولىشۇپلىپ تاماشا كۆرىدۇ، هەتتا پۇل تىكىپ دوغا چىقىشىدۇ. قەدىمكى ۋاقىتدا كىشىلەر بېلىقلارنى سوقۇشتۇرىدىكەن. هازىر سېھىرۋازلار بۇرگىلەرنىمۇ سوقۇشتۇرۇشقا سالىدىكەن. بۇ يىل نەشرىدىن چىققان «شەرق ژۇرنىلى»[8] دىن جىڭخۇادا كالا سوقۇشتۇرىدىغان ئىشنىڭ بارلىقىنى ئۇقتۇم. بىراق، ئىسپانىيىنىڭكىدىن باشقىچىرەك ئىكەن. ئىسپانىيىدە ئادەم كالا بىلەن سوقۇشىدۇ. بىزدە بولسا، كالا بىلەن كالا سوقۇشىدۇ.

سوقۇشىدىغانلار سوقۇشۇۋېرىدۇ، تاماشىچىلار ئارىلاشماي كۆرۈۋېرىدۇ.

مىلىتارىستلار سوقۇشۇۋېرىدۇ. خەلق پەرۋا قىلماي قاراپ تۇرۇۋېرىدۇ.

ئەمما، مىلىتارىستلار شەخسەن ئۆزلىرى سوقۇشقا چۈشمەي-

دۇ، ئەسكەرلىرىنى سوقۇشتۇرىدۇ. شۇڭا، هەر يىلى سوقۇشۇشلار داۋام قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، كاتتىۋاشلار هامان ئامان - ئېسەن ياشاۋېرىدۇ. ئۇلار تۇرۇپلا چىقىشىپ كېتىشىدۇ، تۇرۇپلا قەدەھ كۆتۈرۈشۈپ كۈلۈشىدۇ، تۇرۇپلا بىرلىشىپ مۇداپىئە كۆرۈشىدۇ، تۇرۇپلا ۋەتەن يولىدا جان پىدا قىلىشقا قەسەمياد قىلىشىدۇ، تۇرۇپلا... دېمىسەكمۇ يەنە تۇرۇپلا سوقۇشۇپ قالىدۇ.

ئەمما، خەلقلەر، قېنى ئۇلار يەنە قانداق ئويۇن كۆرسىتەر-كىن دەپ، قاراپلا تۇرىدۇ.

بىراق، بىزدىكى سوقۇشقاق نوچىلار تاشقى دۇشمەنلەرگە باش-قىچە مۇئامىلە قىلىدۇ: دۇشمەنگە يېقىن تۇرغانلىرى «قارشى تۇرمايدۇ»، دۇشمەنگە يىراق تۇرغانلىرى بولسا، «قوندىقلىق ئوق-يانى كۆتۈرۈپ، ئالغا باسمىز» دەپ چۇقان سالىدۇ.

«قارشى تۇرماسلىق» نىڭ مەنىسى ناهايىتى چۈشىنىشلىك، «قوندىقلىق ئوقيانى كۆتۈرۈپ ئالغا باسمىز»[9] دېگەنگە كەل-سەك، قوندىقلىق ئوقيانى ياساش ئۇسۇلى ئاللىقاچان ئونتۇلۇپ كەتكەنىدى. قاچانكى ئارخېئولوگلار ئۇنى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققاندىن كېيىن، ئاندىن ئۇنى كۆتۈرۈپ ئالغا بېسىش ئىمكانىيىتى بولار.

ئۇنىسىنى قويۇڭلار، ئۆز دۆلىتىنىڭ ئەسكەرلىرىنى ۋە نەق پۇلغا ئالغان ئۇرۇش قورالىلىرىنى ئېپقېلىپ، ئۆزۈڭلار سوقۇشۇ-ۋېرىڭلار، جۇڭگونىڭ ئاھالىسى بەك كۆپ، جېنى ئامان قالغانلار هازىرچە سوقۇشۇشنىڭ تاماشىسىنى قىلىپ تۇرار. ئەمما، تەبىئىي-كى، ئىش مۇشۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇلار تاشقى دۇشمەنلەر ئالدىدا «تىنچلىق سۆيەر»[10] بولمايمۇ قالمايدۇ.

1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى



قېچىشنى ئاقلاش[11]

قەدىمكى زاماندا ئايالالار تازىمۇ خار ئىكەن، ئۇنداق قىلسىمۇ نامەھرەم دېيىلىدىكەن، مۇنداق قىلسىمۇ نامەھرەم دېيىلىدىكەن، ئۇمۇ تىللايدىكەن، بۇمۇ تىللايدىكەن. ھازىر بۇ خارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ بېشىغا كەلدى، ئۇلار ئىلگىرىلىسىمۇ تىل ـ ئاھانەت، چېكىنسىمۇ تىل ـ ھاقارەت ئاڭلايدىغان بولۇپ قالدى.

ئوزاقى يىلى قىشتىن بۇيان، ئوقۇغۇچىلارنىڭ قانداق غەلىيان كۆتۈرگەنلىكى تېخى ئېسىمىزدە تۇرۇپتۇ. بەزىلىرى جەنۇبقا كەتمەكچى بولدى، بەزىلىرى شىمالغا بارماقچى بولدى. بىراق، ھەممىسىگە پويىزغا چىقىشقا رۇخسەت قىلىنمىدى. كېيىن پايتەختكە كېلىپ باش ئۇرۇپ تەلەپ قويسا، ئويلىمىغان يەردىن: «ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىلدى» دەپ، نۇرغۇن ئادەمنىڭ بېشى قېرىشقاندەك قىلىچقا ۋە مىلتىقلارنىڭ پاينىكىگە «تېگمە» كەتتى. بەزىلىرى ھەتتا «ئۆزى تېيىلىپ كېتىپ، سۇغا چۈشۈپ»[12] ئۆلگەنمىش. جەسەتلەر تەكشۈرۈلگەندىن كېيىن، دوكلاتنامىگە «بەدەنلىرى ئالا ـ كۆك بولۇپ كەتكەن» دەپ يېزىلىپتۇ. بۇنى مەن زادى ئاڭقىرالمىدىم.

كىمىمۇ ئۇنى سۈرۈشتۈرسۇن، كىمىمۇ ئۇنىڭغا بىر ئېغىز ئېتىراز بىلدۈرسۇن؟! بەزىلەر تېخى ئۇلارنى مەسخىرە قىلىپ، تىل ـ ھاقارەتمۇ قىلىشتى.

يەنە كېلىپ مەكتەپتىن چېكىندۈرەرمىش، ئاتا ـ ئانىسىغا دەرمىش، يەنە تەنتەقلىك ئۆيىگە نەسىھەت بىلەن كىرگۈزەرمىش. بىر يىلدىن بېرى ياخشى بولۇپ قالدى، ئىش قىلىپ تىنچلاندى.

لېكىن، يۇگۇەن[13] قولدىن كېتىپ قالدى، شاڭخەيغۇ يىراق، بېيپىڭ بولالماي قالدى، چۈنكى تەنتەقلات ئۆيلىرىمۇ خېيىمخەتەر ئاستىدا قالدى. شاڭخەيدە تۇرغانلارنىڭ ئېسىدە بولۇشى مۇمكىن، ئۆتكەن يىلى 2 ـ ئايدا جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا، ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتىدا، تۇڭجى ئۇنىۋېرسىتېتىدا... تەنتەقلات ئۆيلىرىدە قانداقمۇ بەخىرامان ئولتۇرغىلى بولسۇن؟![14]

بېيپىڭدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئۇنتۇغاق ئەمەس، ئۇلار بۇ نۆۋەت باشلىرىنى قىلىچ ۋە مىلتىق پاينىكىگە «تەگكۈزۈش» نىڭ ھاجەتسىزلىكىنى بىلىدۇ، «تېيىلىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپ»، «بەدەنلىرىنى ئالا ـ كۆك» قىلىۋېلىشنىمۇ خالىمايدۇ، ئۇلار بىر يېڭى ئۇسۇلنى ئىجاد قىلدىكى، ئۇ بولسىمۇ تارقىلىش، ئۆيلىرىگە قايتىش.

بۇ دەل بىرنەچچە يىلدىن بۇيانقى تەرىپىنىڭ ئۇنۇمى.

ئەمما، يەنىلا تىللايدىغانلار چىقتى[15]. ئىزچى ئۆسمۈرلەر قۇربانلارغا بېغىشلاپ يازغان تەزىيىسىدە، ئۇلارنى «مەڭگۈ لەنەت ياغسۇن» دەپ تىللىغان[16].

ئەمما، ئويلاپ باقايلى: تىل ـ تارىخ تەنتەقاتى ئورنىدىكى[17] جانسىز ئاسار ئەتىقىلەرمۇ كۆچۈرۈلۈپ كەتكەن ئەمەسمىدى؟ ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىگە بىردىن ئايروپىلان تەييارلاش مۇمكىن ئەمەسقۇ؟ ئۆز دۆلىتىنىڭ قىلىچى ۋە مىلتىق پاينىكىگە «تېگمە» بېشى قېيىپ، تەنتەقلات ئۆيىگە مۆكۈنۈپ كىرگەنلەر، ئەكسىچە، بېشى قايماي قالارمۇ، چەت ئەل ئايروپىلانلىرىنىڭ بومبارىدىمان قىلىشى، توپ ـ زەمبىرەكلىرىنىڭ ئوققا تۇتۇشى ئارقىسىدا تەنتەقلات ئۆيىدىن چىقىپ كەتمەسمۇ؟

ئامىتابا (خۇدا ئۆز پاناھىدا ساقلىغايسەن)

1 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى



نەخقە دۇم چۇشۇپتۇ[18]

پاكىت ھەمىشە يېزىقتىكىدەك چىرايلىق بولۇپ چىقىدۇ.

مانا بۇ «ئەركىن پاراك»نى ئالساق، ئەملىيەتتە ئەركىن ئەمەس. ھازىر «ئەركىن پاراك» دېيىلۇاتقانلىقى ئۈچۈن، ھەر ھالدا بۇ يەردە مانا شۇنداق ئەركىن پاراك قىلۇاتىمىز.

بۇ قېتىم ئاسارئەتىقلەرنىڭ بېيپىڭدىن كۆچۈرۈلۈپ[19] كەلگەنلىكىنى ۋە ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆلپەتتىن قاچقانلىقىنى[20] ئالساق، بۇ ھەقتە بۈيرۇق بەرگەنلەرنىڭمۇ، تەنقىد قىلۇاتقانلارنىڭمۇ داۋلىسى بار. بىراق، بۇلار قەغەز يۈزىدىكى گەپ، مەسىلىنىڭ ماھىيىتى ئەمەس.

ئەگەر ئاسارئەتىقلەر قەدىمدىن قالغان تېپىلماس تەۋرۈك، قىممەتلىك گۆھەر، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى دەرھال يۆتكەپ كېتىش كېرەك، دېيىلىدىغان بولسا، دەرۋەقە بۇ گەپمۇ ئاقىدۇ. لېكىن، بىزدە ئىككى بېيپىڭ يوق. بېيپىڭ ھازىرقى ۋاقىتتا تەۋرۈك بولۇپ تۇرغان ئاسارئەتىقلەردىنمۇ كونا. يۇ (禹) بولسا قوڭغۇز ئىكەن[21]، دېگەن دەۋردە بېيپىڭنىڭ بار - يوقلۇقىنى دېمەي قويايلى، شاڭ، جۇ دەۋرىنى ئالىدىغان بولساق، بېيپىڭ شۇ چاغدا بار ئىكەن. نېمىشقا مۇشۇنداق بىر جايىنى تاشلاپ قويۇپ، ئاسارئەتىقلەرنىلا كۆچۈرۈپ كېتىشىدىكەن؟ گەپنىڭ راستىنى ئېيتساق، بۇنىڭ سەۋەبى ئاسارئەتىقلەرنىڭ «تەۋرۈك» بولغانلىقى ئەمەس، بەلكى بېيپىڭ قولدىن كېتىپ قالغاندىن كېيىنمۇ ئۇ نەرسىلەرنى ئېلىپ يۈرگىلى، ھەرقاچان پۇل قىلغىلى بولىدىغانلىقىدا.

ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پۇقرالارنىڭ «تۇۋرۇكى» بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بازاردا پۇلغا يارىمايدۇ، ئەگەر ياۋروپا، ئامېرىكا بازارلىرىدا ئۇلارنىڭ بىرى 500 ئامېرىكا دوللىرىغا يارايدىغان بولسا، ئۇلارنىمۇ ساندۇقلارغا قاچىلاپ، مەخسۇس ۋاگونلارغا بېسىپ، تەۋرۈك ئاسار ئەتىقلەر بىلەن بىللە بېيپىڭدىن توشۇپ چىقىپ، جاھانگىرلار زورلۇق بىلەن ئىجارىگە ئېلىۋالغان يەرلەردىكى چەت ئەل بانكىلىرىنىڭ پولات ساندۇقلىرىدا ساقلىغان بولاتتى. لېكىن، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەۋرۈك ئەمەس، ھەي ئىسىت!

قۇرۇق گەپنى ئاز قىلىپ، سۈي خاۋ[22] نىڭ «سېرىق تۇرنا راۋنقى» ناملىق شېئىرىغا تەقلىد قىلىپ، ھەسرىتىمنى بىلدۈرەي:

كەتتى غوجاملار مىنىپ مەدەنىيەتنىڭ يەلكىسىگە،
قالدى قۇرۇقلا نام مەدەنىي شەھەر[23] نىڭ ئىلكىگە؛
مەدەنىيەت كەتتى كەلمەسكە، بۇ قازاغا رىزا،
كىردى قەدىمىي شەھەر، ۋەيرانە خاراب تۈسىگە؛

ئاسارئەتىقىگە چېنىمىنده ۋاگون رەتمۇ رەت،
باستى مەكتەپ بالىلىرىنى پالاكەت قاتمۇ قات؛
كەتتى يۈگۈەن، يەنە نەدە بار ياۋغا قارشى قورغان،
قىلۇەردى غوجاملار كېچە - كۈندۈز ئەيش - ئىشرەت.

1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى



توكنىڭ پايدا - زىيىنى[24]

ياپونىيىده مىللىتارىزم دەۋرىده ناسارالار ناھايىتى كۆپلەپ ئۆلۈتۈرۈلگەنىكەن، جازالارمۇ ئىنتايىن دەھشەتلىك ئىكەن، ئەمما ئۇلار قىلىشقا يول قويۇلمىغاچقا، خەلقئالەم بۇنىڭدىن خەۋەرسىز ئىكەن. يېقىنقى بىرنەچچە يىل ئىچىده، شۇ چاغلاردىكى ھۆججەتلەردىن كۆپ نەشر قىلىنىدى. «خرىستىئانلارنىڭ دىن يولىدا قۇربان بولۇشى»[25] نى كۆردۈم، ئۇنىڭدا دىندارلارنى قىيىن - قىستاققا ئالغانلىقى، يەنى ئارىشاڭغا ئاپىرىپ، ئۇستۇېشىغا قىزىق سۇ قۇيۇۋەتكەنلىكى ياكى ئەتراپىغا ئوت يېقىپ ئاستا - ئاستا قاقلىغانلىقى يېزىلغان. بۇ ئەسلىده «ئوت جازاسى» ئىدى، لېكىن ھۆكۈمدارلار ئوتنى يىراققا ئاپىرىۋېتىپ، ئۇلۇم جازاسىنى قىيناپ ئۆلتۈرۈشكە ئۆزگەرتىپتۇ.

جۇڭگودا بۇنىڭدىنمۇ دەھشەتلىكى بار. تاڭ دەۋرىدىكى كىتابلاردا يېزىلىشچە، بىر ئامبال مەھبۇسنى سوراق قىلغاندا، ئەترابىغا گۈلخان يېقىپ قاقلايدىكەن، ئۇسساپ چاڭقىغاندا جاڭگىۇ ۋە ئاچچىقسۇ ئىچكۈزىدىكەن[26]. بۇ ياپونلارنىڭكىدىنمۇ ئېشىپ چۈشكەن ئۇسۇل. ھازىر مەھكىمىلەردە گۇمانلىق كىشىلەرنى قىيناپ سوراق قىلغاندا، لازىمى قاينىتىپ بۇرنىنىڭ تۆشۈكىگە قۇيۇۋېتىدۇ. بۇ تاڭ سۇلالىسىدىن مىراس قالغان ئۇسۇل بولسا كېرەك، يا بولمىسا، قەدىمكى ۋە ھازىرقى باتۇرلارنىڭ پەمى ئوخشاش بولسا كېرەك. توۋخانىغا قامالغان بىر ياشنىڭ خېتىده: «دەسلەپ شۇ ئۇسۇل بىلەن جازالىغاندا چىدىغۇسىز ئازابلاندىم، لازا سۇيى ئۆپكە

ۋە يۇرىكىمگە كىرىپ، ساقايماس كېسەلگە گىرىپتار بولدۇم، قويۇپ بەرگەندىمۇ ئۆلمەكتىن باشقا يول يوق» دەپ يازغانلىقىنى كۆرگەنىدىم. مەزكۇر كىشى قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى مەكتىپى ئوقۇغۇچىسى بولغاچقا، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ ئۇزۇلۇشىنى ئېنىق بىلمەيدۇ. ئەمەلىيەتته پۈتۈن ئاسمانغا قىلىپ قويۇپ، بۇرنىدىن قۇيغاندا كانايدىن ئۆپكىگە كىرىپ، كىشىنى ھالاك قىلغۇچى كېسەللىكنى پەيدا قىلىدۇ. ئەمما، يۇرەككە كىرەلمەيدۇ. ئېھتىمال شۇ چاغدا بەك ئازابلانغانلىقتىن سېزىمىنى يوقىتىپ قويۇپ، يۇرەككە كىردى دەپ گۇمانلانغان بولسا كېرەك.

ئەمما، ھازىر مەدەنىي كىشىلەر دەپ ئاتالغانلار ياسىغان جازا قوراللىرىنىڭ دەھشەتلىكلىكى مەزكۇر ئۇسۇلدىن تۆمەن مىڭ ھەسسە ئېشىپ كېتىدۇ. شاڭخەيده توك جازاسى بار. جازالىغاندا، ئادەمنىڭ پۈتۈن ئەزايى - بەدىنى يېرىلىپ كەتكۈدەك ئاغرىپ، ھوشىدىن كېتىدۇ. بىرئازدىن كېيىن ھوشىغا كەلگەندە يەنە جازالىنىدۇ. مۇشۇ يوسۇندا ئۈدا يەتته - سەككىز قېتىم جازالانغاندا، ئۆلمەي قالسىمۇ، چىشلىرى بوشاپ، نېرۋىلىرى قاشاڭلىشىپ، ئەسلىگە كەلمەيدۇ. ئالدىنقى يىلى ئېدىسوننى[27] خاتىرىلىگەنده، نۇرغۇن كىشىلەر تېلېگرامما، تېلېفوننىڭ كىشىلەرگە پايدا يەتكۈزگەنلىكىگە مەدھىيە ئوقۇغان. كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن، ئوخشاشلا بىر توك بولسىمۇ، بەزىلەرگە بۇنىڭدىن شۇنداق چوڭ بالايىئاپەت كېلىدۇ. بەختى بارلار توك بىلەن داۋالىنىدۇ. ھۆسنىگە پەرداز بېرىدۇ. ئېزىلگۈچىلەر بولسا شۇنىڭ دەردىنى تارتىپ جېنىنى بېرىدۇ.

چەت ئەللىكلەر پارتلىغۇچى دورىلار بىلەن ئوق ياساپ، دۇشمەندىن مۇداپىئە كۆرىدۇ. جۇڭگولۇقلار بولسا پوجاڭزا ياساپ ئىلاھقا تاۋاپ قىلىدۇ. چەت ئەللىكلەر كومپاس بىلەن دېڭىزدا



قاتنايدۇ. جۇڭگولۇقلار شۇنىڭ بىلەن گۆرلۈك كولايدۇ. چەت ئەللىكلەر ئەپيۇن بىلەن كېسەل داۋالىسا، جۇڭگولۇقلار تاماق ئورنىدا چېكىدۇ. ئوخشاشلا بىر نەرسە بولسىمۇ، جۇڭگولۇقلار بىلەن چەت ئەللىكلەرنىڭ پايدىلىنىش ئۇسۇلى ئوخشاش بولمايدۇ. توكتىلا ئەمەس، باشقا نەرسىدىمۇ شۇنداق.

1 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى



ۋەتەننى ئاۋىئاتسىيە بىلەن قۇتقۇزۇش توغرىسىدا ئۈچ ئارزۇ[28]

ھازىر ھەرخىل ئادەملەر بىردىنلا ۋەتەنپەرۋەر بولۇپ كەتكەندەك، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش توغرىسىدا خىلمۇ خىل چۈقانلارنى سېلىشماقتا، ئەمەلىيەتتە بۇرۇنمۇ ۋەتەننى قۇتقۇزمىز دەپ كەلگەن، ھازىر بولسا چۈقان سالىدىغان بولدى، خالاس.

شۈڭا، بانكىلار ۋەتەننى پۇل ئامانەت قويۇپ قۇتقۇزايلى، دەۋاتىدۇ؛ قەلەم ھەققى بىلەن جان باقىدىغانلار ۋەتەننى ئەدەبىيات بىلەن قۇتقۇزايلى، دەۋاتىدۇ؛ رەسساملار ۋەتەننى سەنئەت بىلەن قۇتقۇزايلى، دەۋاتىدۇ؛ تانسا خۇمارلىرى ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۈيۈن ـ تاماشا ئىچىدە بولىدۇ، دەۋاتىدۇ؛ تاماكا شىركىتىدىكىلەر بولسا، گېنېرال ما جەنشەن ماركىلىق تاماكىنى چېكىش — ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنىڭ بىر يولى ئەمەس دېيىشكە بولمايدۇ[29]، دەۋاتىدۇ.

ۋەتەننى قۇتقۇزۇشنىڭ مۇشۇنداق چارىلىرى ئىلگىرى يولغا قويۇلغىنىدەك، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ يولغا قويۇلۇۋېرىدۇ. ھەرگىز بىردەملىك بىلەن توختاپ قالمايدۇ.

ۋەتەننى ئاۋىئاتسىيە بىلەن قۇتقۇزۇشلا[30] باشقىچىرەك تۈيۇلۇۋاتىدۇ، بۇنىڭغا يېڭى نۇقتىئىنەزەر بىلەن قاراشقا توغرا كېلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇنىڭ كەلگۈسىنى مۆلچەرلەش تەس. چۈنكى، تەشەببۇسكارلارنىڭ ئۆزلىرى ئېھتىمال ئۇچقۇچى بولمىسا كېرەك.

شۈڭا، ئارزۇيىمىزنى ئالدىنئالا دېگىنىمىز تۈزۈكرەك!

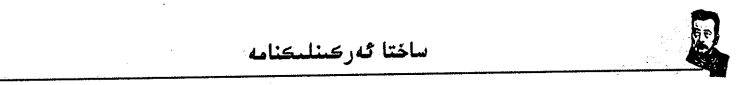

ئۆتكەن يىلى مۇشۇ چاغدا شاڭخەيدە چىققان گېزىتلەرنى كۆرگەنلەرنىڭ ئېسىدە بولسا كېرەك، سۇجۇغا سوقۇش قىلغىلى بىر ئەترەت ئايروپىلان كەلگەن ئەمەسمىدى؟ كېيىن باشقىلىرى يېرىم يولدا «ئېزىقىپ» كېتىپ، باشچى بولغان ئەجنەبىي شېھىتنىڭ[31] ئايروپىلانى ياپون ئايروپىلانلىرىغا تەڭ كېلەلمەي، ئۇرۇپ چۈشۈرۈلگەنىدى. ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغان ئانىسى ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي، ئامېرىكىدىن شاپاشلاپ كېلىپ يىغا - زار قىلىپ، ئاخىر بىرقانچە گۈلچەمبىرەكنى ئېلىپ قايتىپ كەتكەنىدى. گۇاڭجۇغىمۇ بىر ئەترەت ئايروپىلان يولغا چىققانىكەن، جەڭچىلەرنىڭ جاسارىتىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئاغىچا - قىزلار ئۇچقۇچىلارغا شېئىر - نەزمىلەر كەشتە قىلىنغان كۆڭلەكلەرنى سوۋغا قىلغانىكەن، ئەمما، ئەپسۇسكى، ئۇلار تا بۇگۈنگە قەدەر يېتىپ كەلمىگەن ئوخشايدۇ.

شۇڭا، هاۋا مۇداپىئە قىسىملىرى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئىككى ئارزۇيىمىزنى ئىزهار قىلىمىز:

بىرىنچى، يولنى ئېنىق تونۇشى كېرەك؛

ئىككىنچى، تېزرەك ئۈچۈشى كېرەك.

يەنە بىر تېخىمۇ مۇهىم ئىش شۇكى، بىز «قارشى تۇرماسلىق» تىن «ئۇزۇن مۇددەتكىچە قارشى تۇرۇش»تىن «پىسخولوگىيە جەهەتتىن قارشى تۇرۇش»[32] قا قاراپ كېتىۋاتىمىز، ئەمەلىيەتتە هە دېگەندىلا چەت ئەل بىلەن ئۇرۇشۇپ قېلىشىمىز ناتايىن؛ جەڭچىلەرنىڭ ئىچى پۈشۈپ، قولى قىچىشىپ، ماهارەت كۆرسىتىدىغان ئورۇن چىقماي، بومبىلارنى قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقىمۇ بولمىغان خەلقنىڭ بېشىغا تاشلارمىكىنتاڭ؟!

شۇڭا، بىز دىر - دىر تىترەپ تۇرۇپ، يەنە مۇنداق بىر ئارزۇيىمىزنى ئىزهار قىلىمىز:

ئۇچىنچى، خەلقنى قىرماسلىق كېرەك!



ئىككى خىل راۋانسىزلىق[33]

ماقالىگە باها بەرگەندە، ئومۇمەن ئانا تىل ئوقۇتقۇچىسىدەك كىشى بولسا، ئېهتىمال «راۋان»مۇ ياكى «راۋان ئەمەس»مۇ دەپ قارايدۇ. «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى»[34] ژۇرنىلىدا بۇنىڭ ئۈچۈن دوختۇرخانىمۇ تەسىس قىلىنىپتۇ. ۋەهالەنكى، خەنزۇ تىلىدا ماقالىنى «راۋان» يازماق ئاسانغا چۈشمەيدۇ. خان تەزكىرىچىسى هەزرىتى سىما چىيەن[35] تىلغا ناهايىتى ماهىر ئىدى. ئۇنىڭ ماقالىلىرىنى زىغىرلايدىغان بولساقلا، مەيلى تىلى، گرامماتىكىسى ياكى ئىستىلىستىكىسىدا بولسۇن «راۋان بولمىغان» جايلارنى چېلىقتۇرغىلى بولىدۇ.

ئەمما، بۇلارنى هازىرچە دېمەي تۇرايلى، هازىر دېمەكچى بولغىنىمىز شۇكى، تومتاقلا «راۋان ئەمەس» دېيىلگەنلەرنى سەۋەبلىرىگە قاراپ بىرنەچچە خىلغا ئايرىش مۇمكىن. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئاپتورلارنىڭ ماقالىسىنى ئەسلىدە راۋان يازمىغانلىرى بار، ئەسلىدە راۋان قىلىش ئىمكانىيىتى بولسىمۇ، تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن راۋان قىلىشقا جۈرئەت قىلمىغانلىرى ياكى راۋان قىلىشنى خالىمىغانلىرى بار.

ئالايلۇق، ئۆتكەن يىلى 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» گە «جياڭدۇدىكى غەلله - پاراڭ ماجىراسى» بېسىلغان، «سەهرالىقلار ئىككى قېتىم ئالتوپىلاڭ كۆتۈردى» دېگەن ئاجايىپ ماۋزۇ ئاستىدا، چىڭ يۇلياڭنىڭ ئۇلۇمى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىنغان:

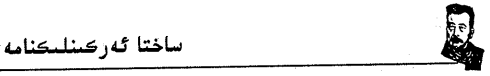

«چىڭ يۇلياڭ ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ ھەربىي - ساقچىلەر-
دىن تاپانچا ئاسقان لىيۇ جىڭفانى كۆرۈپ، تاپانچىنى تارتىۋە-
لىشقا ئۇرۇنۇۋىدى، ئوق تاپانچىدىن چىقىپ تېگىپ ئۆلتۈرۈپ
قويدى. ساقچىلارمۇ قۇرۇق ھەيۋە قىلىپ، ئوق چىقىرىۋە-
دى، سەھرالىقلار ئاندىن چېكىندى...»

«ھەربىي - ساقچى» دېگەن سۆزنىڭ ئالدىغا «ھۆكۈمەت تە-
رەپ» دېگەندەك قۇرۇق گەپنى قوشۇۋېلىشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇنى
قويۇپ تۇرايلى. ئوقنى خۇددى جانلىق نەرسىدەك تاپانچىدىن ئۆزى
ئۇچۇپ چىققاندەك قىلىپ يېزىش تولىمۇ قىزىق گەپ. بۇنىڭ
نەتىجىسىدە كېيىنكى جۈملىدىكى «مۇ» ئۇلانمىسى تازا قاملاشماي
قالغان. شۇڭا، ئالدىدىكى جۈملە «شۇ زامانلا ئېتىپ تاشلاندى»
دەپ ئۆزگەرتىلسە مۇۋاپىق بولاتتى. ئەگەر ئالدىدىكى جۈملە شۇ
پېتى بولىۋېرىدىغان بولسا، كېيىنكى ئىككى جۈملە «ساقچىلارنىڭ
قۇرۇق مىلتىقىمۇ تەڭلا ۋاڭشۇۋىدى، سەھرالىقلار چېكىندى» دەپ
ئۆزگەرتىلسە، زىخمۇ كۆيمەي، كاۋاپمۇ كۆيمەي، ھەربىي - ساق-
چىلارغا قىلچىلىك چېتىلماي ئۆتۈپ كېتىدۇ، گەرچە ئەدەبىيلىكى
غەلىتىرەك بولسىمۇ.

ھازىر ژۇرناللاردا مۇشۇنداق ئاجايىپ - غارايىپ ماقالىلەر
پات - پات پەيدا بولۇپ قالىدىغان بولۇپ قالدى. ئەمما، ئەمەلىيەت-
تە ئاپتورلارنىڭ ئۆز ماقالىسىنى راۋان قىلىپ يازغۇسى يوق ئە-
مەس، بەلكى «راۋان قىلىشقا يول قويۇلمىغانلىقى» سەۋەبىدىن
«راۋان قىلىشقا جۈرئەت قىلمىغان» بولسا كېرەك. بىرىنچى دەرد-
جىلىك زېرەكلەر بۇلاردىن ئېغىز ئاچماي، «سەنئەت ئۇچۇنلا سەن-
ئەت» چى بولۇپ قالغان؛ ئىككىنچى دەرىجىلىك زېرەكلەر راۋان-
سىزلىقنى تۇرلۇك ئۇسۇل بىلەن كۆچىنىڭ بارچە بېزەپ كۆرسە-
تىپ، «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى»[36] چى بولۇپ قالغان. ئەم-

ما، بۇ ئىككى خىل كىشىلەر «راۋان قىلىشنى خالىمىغان» لار،
يەنى «راۋان قىلغۇسى يوق» لار قاتارىغا كىرىدۇ.

2 - ئاينىڭ 3 - كۈنى

[شۇنىڭدىن كېيىنكى چىققان راۋانلىق نەزەرىيىسى]:

«ئەڭ راۋان» ئەدەبىيات - سەنئەت

ۋاڭ پىڭلىڭ

لۇشۈن ئەپەندى يېقىندىن بۇيان خې جياگەن ئىمزاسى-
دا لى لىيېۋېن مۇھەررىرلىكىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ
«ئەركىن پاراڭ» سەھىپىسىدە خەت سانى 500 گە يەتمىگەن
ماقالىلەرنى پات - پاتلا ئېلان قىلىپ تۇرىدىغان بولدى.
ئەپەندىمنىڭ ماقالىلىرىنى كۆرمىگىنىمگە خېلى ئۇزۇن
بوپتۇ. ماقالىلەرنىڭ يۈمۇرغا ۋە كىنايىگە بايلىقى جەھەتتە
جۇڭگو يازغۇچىلىرى ئىچىدە لۇشۈن ئەپەندىدىن ئېشىپ
چۈشىدىغان ئادەم يوق، ئەلۋەتتە. لېكىن، ئاڭلىشىمچە،
لۇشۈن ئەپەندى ھازىر تۆت كوچىغا بېرىپ، ئىنقىلابىي
قوشۇنغا كىرگەنمىش، ئۇنداقتا، ئۇنىڭغا ئوخشاش بىكار-
چىلار سىنىپىنىڭ مۇشۇنداق يۈمۈر ئىستىلىنى، قاتتىقراق
ئېيتساق، ھەقىقەتەنمۇ ئىنقىلابىي دېگىلى بولمايدۇ. مې-
نىڭچە، بىرئاز بۇرۇلۇشى لازىم! مەسىلەن، لۇشۈن ئەپەن-
دى ئۇچىنچى خىل كىشىلەرنى ياقتۇرمايدىكەن، مىللەت-
پەرۋەرلىك ئەدەبىيات - سەنئەتنىمۇ يامان كۆرىدىكەن،
شۇنداق ئىكەن، قورۇنۇپ قالماي، گەپنى ئەگىتمەي، گەپ-
نىڭ توغرىسىنى قىلىش كېرەك. تېرە تاراقشىتىپ، تىلى-
نى چاينىپ، مۇنچىۋالا گەپ يورغىلىتىشنىڭ ھاجىتى يوق.



ئۇنىڭ يېقىندىن يۇيانقى مۇھىتىدا، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەرھەمىتىگە ئوقۇلغان مەدھىيىلىرىدىن باشقا، تېخىمۇ را- ۋانراق ئەدەبىيات - سەنئەت يوق. ئۇنىڭچە، ئۇچىنچى خىل كىشىلەر خېلىلا بىرقەدەر ئەقىللىق بولۇپ، بۇ ھەقتە ئې- غىز ئاچماسمىش، ئۇلاردىن قالسا، مىللەتپەرۋەر ئەدەبى- ياتچىلار بىرقەدەر ئەقىللىق بولۇپ، ئۆز ماقالىلىرىنىڭ راۋان ئەمەسلىكىنى تۇرلۇك باھانە - سەۋەبلەر بىلەن يوشۇ- رارمىش. زەھەرخەندىلىكتە بۇنىڭدىن ئېشىپ چۈشى- دىغان گەپ يوق. ھازىر ئەڭ راۋان ئەدەبىيات - سەنئەت، پەقەت سوۋېت ئىتتىپاقى دائىرىلىرىگە كۇچۇكلىنىپ، قاش - كۆزىنى سۈزۈپ ئوقۇغان مەدھىيىلەرمۇ؟ بۇنىڭدا گۇمان بار. ئەگەر ئەپەندىلەر جاپاكەش ئاممىنى ھەقىقەتەن ئازادلىققا چىقىرىش ئۈچۈن چۇقان سالغان بولسا، ئۇنىڭغا خەيرىيەت. ئۇنداق بولماي، پەقەتلا شەخسەن ئۆزىنىڭ غې- مىنى يەپ، چاقىرىق قىلىش ئۈچۈن كىشىلەرنى ئاسان جەلپ قىلىدىغان ئالتۇن ژۇنسكىنى قەستەن ياسىۋالغان بولسا، ئۇنداقتا، جانابلار، سىلەرنىڭ چەككەن رىيازىتىڭ- لار بىلەن كۆيدۈرگەن جېنىڭلارنىڭ سىلەر يىرگەنگەن ئۈ- چىنچى خىل كىشىلەرنىڭكىدىن ۋە مىللەتپەرۋەر ئەدە- بىيات - سەنئەتچىلەرنىڭكىدىن زادى قانچىلىك يۇكسەك ئىكەنلىكىنى تاپالمىدىم.

ئەمەلىيەتتە، ئەپەندىلەرنىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ئۆز- لىرى قاتتىق تىللاۋاتقان ئۇششاق بۇرژۇئا يازغۇچىلىرىنىڭ- كىدىن بەكمۇ نامرات بولمىسا كېرەك. ئەلۋەتتە، لۇشۈن ئەپەندى بۇنىڭ سىرتىدا. ئاڭلىشىمچە، كۆپ ساندىكى ئا- تالمىش ئىنقىلابىي يازغۇچىلار شاڭخەيدىكى كاتتا تانسىخا- نىلاردا، رافى باغچىسىدا ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل مەھبۇبىلىرى بىلەن شامپانسكى ئىچىپ، شاكىلات يەپ، خۇشاللىقىدا

تېرىسىگە سىغماي تانسا ئويناۋاتقان، تانسىدىن زېرىككەندە پارقىراپ تۇرغان پىكاپلارغا چۈشۈپ، ۋەدىلەشكەن نازىنىن- لارنىڭ ماكانىغا بېرىپ، تازا ھۇزۇرلىنىپ، كۆڭۈل خۇشى قىلىدىكەن. ئەتىسى ئورنىدىن تۇرۇپ، ھاي، ئىش- چى! ھاي، كۇرەش! دەيدىغان بىرنېمىلەرنى يېزىپ كىتاب سودىگەرلىرى ئىلكىدىكى گېزىت - ژۇرناللارغا ئاپىرىپ، قەلەم ھەققىگە تېگىشىدىكەن. كەچقۇرۇنلۇقى يەنىلا رەڭگا رەڭ چىراغ شولىسىدا شىر كەيپ بولۇپ، نەغمە - ناۋا قىلىپ، كەيپ - ساپا سۈرۈشىدىكەن، مۇشۇنداق بايا‌شات تۇرمۇش كەچۈرۈپ تۇرۇقلۇق، جانابلارنىڭ يەنە نېمىگە داد - پەرياد كۆتۈرىدىغانلىقىنى، يەنە نېمىدەپ قاقشايدىغانلىقىنى بىلەلمەي قالدىم. سىلەرنىڭ مۇشۇكنىڭ چاشقانغا ھازا تۇتقىنىدەك مېھىر - شەپقىتىڭلار جاپاكەش ئاممىنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشەلەمدۇ، يوق؟! ئېھتى- مال، بۇنىڭغا ئەپەندىلەرنىڭ ئۆزلىرىمۇ چوڭ گۇمان بىلەن قارىسا كېرەك!

ئەگەر جۇڭگولۇقلار مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزىگە تۇپ ئاساس- تىن كۇچ سەرپ قىلماي تۇرۇپ، مۇشۇنداق قۇرۇق شوئار توۋلاپ، بىلگەن سەنەمگە دەسسىسە، مېنىڭچە، دۇنيادىكى ئەڭ يېڭى، ئەڭ مودا بولۇپ كەتكەن نەرسىلەرنى جۇڭگوغا ئەكەلگەن بىلەنمۇ قىلچىلىك ئەسقاتمايدۇ. بىز ھازىرقى سوۋېت روسىيىسىنى ئېتىراپ قىلمىز، ھەقىقەتەن ئۇلار- نىڭ قالتىس نەتىجىلىرى بار. ئەمما، بۇ تاسادىپىي ئىش ئەمەس. ئۇلارغا ئىلگىرىدىن قالغان بىر قىسىم مەدەنىي مىراسلار نېمىدېگەن مول. بىز ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن ئىلگىرىكى روسىيىنىڭ ئەدەبىيات، مۇزىكا، گۈزەل سەن- ئەت، پەلسەپە، ئىلىم - پەنلىرىنى ئەسلىسەك، قايسىبى- رى خەلقئارا سەۋىيىگە يەتمەي قالغان؟! ئۇلاردا مۇشۇنداق

پۇختا ئاساسلار بولغانلىقتىن، ئاجايىپ بىلىملىك داھىيلارنى مەيدانغا چىقارغان، بىز پەقەت خەقنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىگىلا خۇشتار بولۇپ، ئۆزىمىزنىڭ مەدەنىيىتىنى تۈپ ئاساستىن گۈللەندۈرۈشنى بىلمىسەك، 10 يىل، 100 يىل، ھەتتا 1000 يىل، تۈمەن يىل كۈتسەكمۇ جۇڭگو مۇشۇنداق ھالەتتە تۇرۇۋېرىدۇ، بەلكى ھازىرقىدىنمۇ بەتتەر بولۇشى ئېھتىمال.

دۇرۇس، جۇڭگونىڭ مەدەنىيەت ھەرىكىتىمۇ 20 يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ قالدى. لېكىن بۇ 20 يىل ئىچىدە مەدەنىيەتتە زادى قانداق نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى؟! ياۋروپا، ئامېرىكىنىڭ ئاتاقلىق ئەسەرلىرىنىڭ جۇڭگودا بىرەر پارچە ئىشەنچلىك تەرجىمە نۇسخىسى تېپىلامدۇ؟ ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى ئېقىملار، مەسلەكلەردىن ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەسەرنى ئاچىقالايمىزمۇ؟ بۇنىڭدىن قالسا، ئىلىم ـ پەن ساھەسىدىكى كەشپىياتلار، ئىدىيە جەھەتتىكى ئىجادىيەتلەردىن خاتىرىلىگۈدەك بىرەرىنى ئاچىقالىدۇقمۇ؟ ھەي! جۇڭگونىڭ مەدەنىيىتى شۇ دەرىجىدە ئارقىدا قالغان تۇرۇقلۇق، يەنە ئېغىزغا ئالغۇچىلىك نېمە بار؟

ئەگەر جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلىرى، بۇگۈندىن ئېتىبارەن بەل باغلاپ ئاساسىي ئەجىر سىڭدۈرمىسە، ئەدەبىي ئوزۇقنى كۆپرەك توشۇمىسا، ئەدەبىي ئۇرۇقنى كۆپرەك يېتىشتۈرمىسە، كېسىپ ئېيتالايمەنكى، ھازىرقى جۇڭگودا ئەڭ راۋان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرگىز مەيدانغا چىقمايدۇ.

2 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى «ۋۇخەن گېزىتى»نىڭ «ھەپتىلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت سەھىپىسى»دىن

[راۋانلىق نەزەرىيىسى ئۈستىدە تەھلىل]:

ھۆكۈمەت تەلەپپۇزى، خالاس

جياگەن

بۇ ۋاڭ پىڭلىڭ ئەپەندىنىڭ راست ئىسمىمۇ ياكى تەخەللۇسىمۇ، بىلمەيدىكەنمەن. ئەمما، ئۇنىڭ ماقالە ئەۋەتكەن جايىغا، سۆزىنىڭ تەلەپپۇزىغا قارىغاندا، ئۇنىڭ «ھۆكۈمەت دائىرىلىرى»دىكى ئادەم ئىكەنلىكى ئېنىق. قەلەمنى قولغا ئېلىپلا، باشلىقلىرىغا ۋە قول ئاستىدىكىلىرىگە ئىككى كىشى ئۈستىدە شىكايەت قىلغان. بۇ تازا ئۇچىغا چىققان ھۆكۈمەت ئادىمىنىڭ ئەلپازى.

سۆزنى ئەگىتىپ قىلىشقا بولمايدۇ، دېگىنىمۇ تازا ئۇچىغا چىققان ھۆكۈمەت تەلەپپۇزى. تاش تېگىدە بېسىلىپ ياتقان گىياھ ئەگىپ ئۆسۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. بۇ چاغدا مەغرۇرانە تۇرىدىغىنى تاش. «ئاڭلىشىمچە»، «ئەگەر» دېگەن سۆزلىرى نېمىسى؟ بۇ سۆزلەرنى كىملەردىن ئاڭلىغان؟ ئەگەر «ئەگەر» بولماي قالسىچۇ؟

«سوۋېت ئىتتىپاقىغا كۈچۈكلىنىپ، قاش ـ كۆزىنى سۈزۈپ ئوقۇلغان مەدھىيىلەر» قايسىلار؟ «تانسىدىن زېرىككەندە، پارقىراپ تۇرىدىغان پىكاپلارغا چۈشۈپ، ۋەدىلەشكەن نازىنىنلار ماكانى»غا بارغان «ئاتالمىش ئىنقىلابىي يازغۇچىلار» كىملەر؟ دۇرۇس، ئۇنداق ئادەم[37] يوق ئەمەس، ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىدا ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ، بورودىنغا[38] تەزىم قىلدۇرۇپ، ئۇنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرغانلار بار؛ «سۇن

جۈڭشەن ۋە لېنىن» دېگەن ماقالىنى يېزىپ، ئۇ ئىككىسى-نى راستتىنلا بىر - بىرىدىن قىلچە پەرقلەنمەيدۇ، دېگەن-لەرمۇ[39] بار، ئالۋان - ياساققا تايىنىپ، راھەت - پارا-غەت كۆرۈۋاتقانلارنىڭ كۆپلۈكىگە كەلسەك، بۇ جامائەتكە تېخىمۇ ئايان بولغان پاكىت، ئەمما ئەپسۇسكى، ئۇنداق قىلغانلار بىز ئەمەس، شۇنداق ئىكەن، ۋاقىت پىكىلىك ئەپەن-دىنىڭ «ئاڭلىشىمچە»، «ئەگەر» دېگەنلىرى نىشانسىز ئېتىلغان ئوق ۋە بوھتاندىن باشقا نەرسە بولالمايدۇ.

ئەمدى «مەدەنىيەتنىڭ ئۆزى» ئۈستىدە توختىلىپ ئۆ-تۈشكە توغرا كېلىۋاتىدۇ. قەلەم تەۋرەتكەن بىرقانچە ياش-نىڭ بېشىغا قاماش، ئېتىش، ئىز - دېرەكسىز قىلىۋې-تىش ئاپىتى چۈشۈۋاتسا، خەت سانى 500 گە يەتمىگەن ئالتە پارچە مۇھاكىمىنى يېزىپ قويسام، «ئاڭلىشىمچە»، «ئەگەر» دېگەن ھۆكۈمەت تەلەپپۇزى بېشىمغا يېغىۋاتسا، خۇددى ھەممىمىزنىڭ پۈتىنى بىر ئۆتۈككە تىقىدىغاندەك، «ئەپەندىلەر» دەپ تەئەددى قىلىۋاتسا، ھازىر ھۆكۈمەت رۇخسەت قىلغان «ئۈچىنچى خىل كىشىلەر[40]» ۋە «مىل-لەتپەرۋەر ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر» دىن باشقا، كىم «ئا-ساسىي ئەجىر سىڭدۈرگۈچىلەر» دىن بولالايدۇ؟ «ئېھ!».

ئەمما، بۇ ئۇلارنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ، ھازىر مە-نىڭ «تېرە تاراقشىتىپ، تىلنى چاينىغان» ماقالىلىرىم دەل مۇشۇ جەمئىيەتنىڭ مەھسۇلى. ئەمما، ۋاقىت پىكىلىك ئەپەندى گويا ھەقىقىي پېشقەدەم ئېنقىلابچىدەك، بۇنى «ئېنقىلابى ئەمەس» دەپ ئەيىبلەپتۇ، بۇ تولىمۇ غەلىتە بىر ئىش. ئەمما، راست، كونا ماركىلىق ھۆكۈمەت تەلەپپۇز-مۇ دەل ئەنە شۇنداق بولار.

7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

ئانت ئىچىش[41]

«خۇدا ئۇرسۇن، يەر يۈتسۇن، ئېرى قاراقچى، خوتۇنى جالاپ» دېگەن گەپلەر جۈڭگولۇقلارنىڭ ئانت ئىچكەندە ئىشلىتىدى-غان سۆزلىرى. ئۇ، خۇددى «دېدىلەركى»، «ئەتتىلەركى» دېگەن-گە ئوخشاش ھەممە كىشىگە سىڭىپ كەتكەن. ھازىر «دۇشمەننى يوقىتىشقا جېنىم پىدا، قارشى تۇرۇشقا جېنىم پىدا، ... جېنىم پىدا» دەپ قەسەمياد قىلغاندا يۇقىرىقى تەييار ئىبارىلەر ئىشلىتىل-مەس بولۇپ قالغاندەك تۇرىدۇ. ئەمما، ئانتنىڭ ماھىيىتى يەنىلا ئوخشاش، قىسقىسى، ئۇنىڭغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئۇلار شۇنى ئېنىق بىلىدۇكى، خۇدانىڭ ئۇرۇشى، يەرنىڭ يۇتۇشى ناتايىن. ھازىر يەپروجئەلپنوم «ئىلمىي يوسۇن» دا ئېلېكترلەشكەن[42] تۇرسا، «خۇدا ۋە يەر» مۇ ئىلمىيلاشمامتى؟ ئېرى قاراقچى، خوتۇ-نى جالاپ دېگەن سۆزگە كەلسەك، بۇنىڭ پايدىسى تەگسە تېگىدۇ-كى، زادى زىيىنى تەگمەيدۇ. ئېرى قاراقچى بولسا، كۆپرەك قاقتى - سوقتى قىلالايدۇ؛ خوتۇنى جالاپ بولسا، شۇنىڭ ۋاستە-سى بىلەن كۆپرەك ئەمەلدارلىق ئورنىغا ئېرىشەلەيدۇ.

قەدىناس بىر ئاغىنەم ماڭا: «سىزنىڭ بۇ ‹قاراقچى›، ‹جالاپ› قا بەرگەن تەبىرىڭىز شۇلارنىڭ قەدىمكى مەنىسىگە توغرا كەلمەيدىكەن» دېۋىدى، مەن ئۇنىڭغا: «بىلمەمسىز؟ ھازىر قانداق زامان!» دېدىم. ھازىر قاراقچىلىقمۇ، جالاپلىقمۇ مودا بولۇپ كەتتى. شۇڭا، ئانت ئىچىشمۇ مودا بولۇپ قەسەمياد قىلىشقا ئايلاندى.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى



ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن[43]

پايتەختتە چىقىدىغان «ۋەتەن قۇتقۇزۇش»[44] گېزىتىدە مۇنداق مەشھۇر سۆز بار ئىكەن:

«ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن دۇشمەنلەرنى ئېزىقتۇرۇپ ئېچكىرى كىرگۈزۈش ئۈچۈن، بېيپىڭنى ۋاقتىنچە تاشلاپ قويۇشقا توغرا كەلدى... جاڭ شۆلياڭغا بۇنىڭغا قارشى ھەربىكەتلەرنى ئەلەم بىلەن توسۇش، ھەتتا قان تۆكۈلۈشتىنمۇ باش تارتماسلىق كېرەك، دەپ قاتتىق تاپشۇرۇلۇشى لازىم» («شاڭخەي گېزىتى» 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى كۆچۈرۈپ باسقان).

قان تۆكۈلۈشتىنمۇ باش تارتماسلىق! ئىستراتېگىيە ئالىمى راست نوچىكەن!

قان ھەقىقەتەن كۆپ تۆكۈلدى. ھازىر تېخىمۇ كۆپ تۆكۈلۈۋاتىدۇ، يەنە تۆكۈلىدىغىنى قانچىلىك كۆپ بولارکىنتاڭ. بۇ قانلار-نىڭ ھەممىسى قارشى ھەربىكەت قىلغۇچىلارنىڭ قېنى. نېمە ئۈچۈن تۆكۈلدى؟ ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن.

بۇلتۇر شاڭخەيدە جەڭ بولغاندا، ئىستراتېگىيىچىلەر[45]: «ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن، ئىككىنچى مۇداپىئە سېپىگە چېكىنىش كېرەك» دەپ ئەسكەرلىرىنى چېكىندۈرگەندى؛ ئىككى كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە: ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن «ئەگەر ياپونىيە ئەسكەرلىرى بىزگە ئوق چىقارمىسا، ئەسكەرلىرى-

مىز ئوق چىقارمىسۇن، بۇنىڭغا ئەسكەرلىرىمىز بىردەك رىئايە قىلسۇن» دەپ ئۇرۇشنى توختاتقاندى. ئۇنىڭدىن كېيىن «ئىككىنچى مۇداپىئە سېپى» يوقىلىپ كەتتى، شاڭخەيدە سۇلھى[46] باشلاندى. سۆھبەت ئۆتكۈزۈلدى. ئىمزا قويۇلدى، ئىش تۈگىدى. شۇ چاغدىمۇ ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن قان تۆكۈلگەن بولۇشى مۇمكىن. ھەربىي ئىشلار سىر بولغاچقا، پۇقرالارنىڭ بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشى مۇمكىن ئەمەس؛ قان تۆككەنلەرنىڭ خەۋىرى بولسىمۇ، تىلىدىن مەھرۇم قىلىنغان. شۇ چاغدا دۇشمەنلەر نېمە ئۈچۈن «ئېزىقتۇرۇلۇپ ئېچكىرى كىرگۈزۈلمىگەن»؟

مانا ئەمدى بىلىۋاتىمىز: ئۇ چاغدا دۇشمەنلەرنىڭ «ئېزىقتۇرۇلۇپ ئېچكىرى كىرگۈزۈلمىگەن» لىكىنىڭ سەۋەبى ھەرگىز ئۆز ۋاقتىدىكى ئىستراتېگىيىچىلەرنىڭ قولىدىن ئىش كەلمىگەنلىكى ئەمەس. قارشى ھەربىكەت قىلغۇچىلارنىڭ قانلىرىنىڭ «تولىمۇ ئاز» تۆكۈلگەنلىكىمۇ ئەمەس، ئۇنىڭ باشقا سەۋەبىمۇ بار ئىكەن: ئەنگلىيە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ سالا قىلغانكەن. ئەنگلىيە: ھەي ياپونىيە، سىلەرنىڭ قوشۇنىڭلار شاڭخەيدىن ۋاقتىنچە چېكىنىپ كەتسۇن، بىز ئەنگلىيە سىلەرگە تېخىمۇ ئوبدان ياردەم بېرەيلى، مانجۇرىيە دۆلىتىنى خەلقئارا ئىتتىپاق ئىنكار قىلىپ قويمىسۇن، مانا بۇلار ھازىرقى خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ پالان - پوكۇن لايىھىلىرى[47]، ئاقچى - كۆكچى ھەيئەتلىرىنىڭ پوزىتسىيىسى[48] دەپ، ياپونىيە بىلەن يەڭ ئېچىدە پۈتۈشۈپ قويغانكەن، بۇ سۆز ئەمەلىيەتتە: «سەن بۇ يەرگە ئېچكىرىلەپ كىرمە، نەپكە ھەممىمىز شېرىك بولايلى، سەن ئاۋۇال شىمال تەرەپكە ئېچكىرىلەپ كىرىپ تۇر» دېگەنلىك. ئېچكىرىلەپ كىرىشنى كىرمەكچى، بىراق ئېچكىرىلەپ كىرىدىغان جاي ۋاقتىنچە باشقا.

دېمەك، «دۇشمەنلەرنى ئېزىقتۇرۇپ بېيپىڭغا كىرگۈزۈش» ئىستراتېگىيىسى ھازىر زۆرۈر بولۇپ قاپتۇ. يەنە بىرقانچە قېتىم

قان تۆكۈلۈشى تۈرغان گەپ.

ئەمەلىيەتتە ھازىر ھەممە تەييارلىقى تەپ - تەق بولۇپ قالدى: قونالغۇ پايتەختىنىمۇ، قولداش پايتەختىنىمۇ[49] ھازىرلاپ قويۇشتى، تەۋرۈك ئاسارئەتىقلەرنى كۆچۈرۈپ بولۇشتى. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىمۇ كېتىپ بولدى. مەيلى سېرىق تەنلىك ياكى ئاق تەنلىك دۈشمەن بولسۇن، مەيلى يېڭى قىتئەلىك ياكى كونا قىتئەلىك دۈشمەن بولسۇن، مەيلى قەيەرگە ئىچكىرلەپ كىرىمىز دەيدىكەن، مەرھەمەت، ئىچكىرلەپ كىرىۋەرسۇن. بىرەر قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكىتى يۈز بېرىپ قالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلىدىغان بولسا، ئىستراتېگىيىچىلىرىمىز «قان تۆكۈلۈشتىنمۇ باش تارتمايدۇ!» خاتىرجەم بولسۇن، ئەندىشە قىلمىسۇن.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى

[ئەسلەتمە]:

غەلىتە ماقالىنى كۆرمەي ئارماندا قالمايلى

جۇڭ جىڭچەي

كاتتا خوجاملار «خان سارىيىدىكى ئاسارئەتىقلەر»نى قىممىتى «شەھەردىن»مۇ ئېشىپ چۈشىدىغانلىقى، توشۇش، پۇل قىلىش ئاسان بولغانلىقى ئۈچۈن جاندەك (ئەلۋەتتە، پۇقرانىڭ جېنى ئەمەس) قەدىرلەپ، جەنۇبقا يۆتكەپ كەتمەكچى بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇ ئەھۋالنىڭ ئۆزىمۇ سەلەرنىڭ ھەيران قېلىشىڭلارغا، تەنە قىلىشىڭلارغا ئەرزىيدۇ! دەپ ئويلاۋاتقان ۋاقتىمدا، پايتەختتىكى بىر گېزىتنىڭ «ئاسارئەتىقلەرنى جەنۇبقا يۆتكەش»نى قۇۋۋەتلەپ

يازغان باش ماقالىسىگە كۆزۈم چۈشۈپ قالدى؛ ئۇ گېزىت باش ماقالىسىدە «قارشىلىقنى ئەلەم بىلەن توسۇش» كېرەك، «قان تۆكۈلسىمۇ مەيلى»، ھۆكۈمەتنىڭ ئۆز «ئىناۋىتىنى ساقلاپ»، «سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرۇشى»نى تەلەپ قىلىمىز! دەپ تەكلىپمۇ بېرىپتۇ. بۇ ئۇلۇغ سۆزلەرنىڭ كۆمۈلۈپ قېلىشىغا كۆڭلۈم ئۇنىمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن جاپاسىغا چىداپ، ئەينەن كۆچۈرۈپ، ھەممىگىلارغا تەقدىم قىلدىم: «... بېيپىڭدىكى تەشكىلاتلار ئاسارئەتىقلەرنى جەنۇبقا كۆچۈرۈشكە قارشى تۇرۇپ، جەنۇبقا كۆچۈرۈلسە بېيپىڭنىڭ كەلگۈسى گۇللىنىشىگە زىيانلىق، دەيدۇ. بېيپىڭدىكى تەشكىلاتلار دۆلەت مەنپەئىتىنى زادىلا كۆزگە ئىلمايدىغان ئەنە شۇنداق شەخسىيەتچىل باھانىنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا پېتىنغان. ئۇلارنىڭ بۇ نومۇسسىزلىقىغا ھەقىقەتەن قول قويىمىز. ئۇلارنىڭ بېيپىڭنى گۇللەندۈرۈش تەلىپى بويىچە بولغاندا، بىرقانچە مىڭ يىللىق ئاسارئەتىقلەر دۈشمەنلەرنىڭ پۈتۈنلەي بۇلاڭ - تالاڭ قىلىش خەۋپى ئاستىدا قېلىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ، تولىمۇ كورلۇق بولسا كېرەك. ھۆكۈمەت دۈشمەنلەرنى ئىچكىرى كىرگۈزۈپ قورشاپ يوقىتىش ئۈچۈن، ئىستراتېگىيە مۇناسىۋىتى بىلەن بېيپىڭنى ۋاقتىنچە تاشلاپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا، ئاسارئەتىقلەرنى دۈشمەنلەر بۇلاپ ئەكەتسە، ئېيتىپ باقسۇنچۇ، كەلگۈسىدە بېيپىڭنى نېمە بىلەن گۇللەندۈرىمىز؟ شۇنىڭ ئۈچۈن ئاۋۋال كۆچۈرۈش كېرەك. ياپونلار يوقىتىلىپ، بېيپىڭ تىنچلانغاندىن كېيىن، يەنە قايتۇرۇپ كېلىش كېرەك. بېيپىڭدىكى تەشكىلاتلارنىڭ شەخسىيەتچىلىكى يىرگىنچلىك ۋە شەرمەندىلىك؛ يىراقنى كۆرەلمىگەنلىكى بىچارىلىك. ئۇلارنىڭ

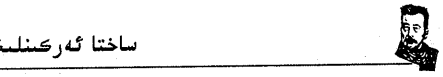

كۆچۈرۈشكە قارشى تۇرۇشتا كۆرسەتكەن يەنە بىر ۋەجى شۇكى، ئۇلار ھۆكۈمەت ئاۋۋال زېمىنلىرىمىزنىڭ غېمىنى يېيىش كېرەك، دەيدۇ. بۇ سۆز قارىماققا توغرىدەك تۇر- سىمۇ، ئەمەلىيەتتە توغرا ئەمەس. چۈنكى، بىر قىسىم زېمىننى دۇشمەنلەر قولىغا ۋاقىتلىق تاشلاپ بېرىپ، شۇ يول بىلەن دۇشمەنلەرنى يوقىتىپ، ئاندىن كېيىن يەنە قايتۇرۇۋالغانلىق جەھەتتىكى مىساللار قەدىمدە، ھازىر، جۇڭگودا ۋە چەت ئەللەردە كۆپ. مەسىلەن، 1812 - يىلىدىكى ئۇرۇشتا رۇسلار موسكۋانى تاشلاپ بېرىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئوت يېقىپ كۆيدۈرۈۋەتتى، ناپولېئون- نى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغان؛ ياۋروپا ئۇرۇشى ۋاقتىدا، بېلگىيىمۇ، سېربىيىمۇ ئۆزلىرىنىڭ بارلىق زې- مىنلىرىنى دۇشمەنلەرنىڭ ئايىغى ئاستىغا تاشلاپ بېرىپ، ئاندىن كېيىن قۇدرەتلىك نېمىسلارنى تارمار كەلتۈرگەن، چۈنكى دۇشمەنلەر زېمىننى بېسىۋالغاندا، شۇ دۇشمەنلەر بىلەن مۇرەسسەلەشمىسە، زېمىننى پارچىلاپ بېرىش شەرتـ- نامىلىرىگە ئىمزا قويمىسا، دۇشمەنلەر شۇ يەرلەرنى ئىلـ- كىگە ئالالمايدۇ. خان سارىيىدىكى ئاسارەتتىكىلەرنى كۆ- چۈرمەسەك، مۇبادا دۇشمەنلەر بېيپىڭنى بېسىۋېلىپ، ئا- سارەتتىكىلەرنى بۇلاپ ئەكەتسە، جۇڭگو قايسى يول بىلەن قايتۇرۇۋالسۇن؟ جۇڭگونىڭ مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى دۇشمەنلەرگە ئولجا ئالدۇرۇپ قويساق، بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق رەسۋاچىلىق بولامدۇ؟ . . . ئاخىردا ھۆكۈمەتكە شۇنى تەۋ- سىيە قىلىمىزكى، ھۆكۈمەت ئاسارەتتىكىلەرنى كۆچۈرۈش سىياسىتىنى بەلگىلىگەنكەن، ھەرقانداق توسقۇنلۇقلارغا ئۇچرىسىمۇ، ئۇنى ئىزچىللاشتۇرۇشى كېرەك؛ ئەگەر نا- دان، يىراقتا كۆزى يەتمەيدىغان تەلۈلەرنىڭ قارشى چىقـ-



شى بىلەن ئۆز قارارىدىن يالتىيىپ قالسا، ھۆكۈمەتنىڭ ئابرۇيى قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، شۇنى تەشەببۇس قىلـ- مىزكى، جاڭ شۆلياڭغا بۇنىڭغا قارشى ھەرىكەتلەرنى ئەلەم بىلەن توسۇش، ئىلاج بولمىغاندا، ھەتتا قان تۆكۈلۈشتىنـ- مۇ باش تارتماسلىق كېرەك، دەپ قاتتىق تاپشۇرۇلۇشى لازىم...»

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پارىڭ» بېتىدىن



بېرنارد شاۋغا مەدھىيە[50]

بېرنارد شاۋ جۇڭگوغا كېلىشتىن ئىلگىرى، «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ياپونىيىنىڭ شىمالىي جۇڭگودىكى ھەربىي ھەرىكىتىنى ۋاقتىنچە توختىتىپ قويۇشنى ئۈمىد قىلىپ، بېرنارد شاۋغا «تىنچلىقپەرۋەر بوۋاي[51]» دەپ باركاللا ئېيتتى.

بېرنارد شاۋ شياڭگاڭغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ياشلارغا سۆزلىگەن سۆزىنى گېزىتلەر «كوممۇنىزم تەشۋىقاتى» دېگەن تېمىدا رېيتېر ئاگېنتلىقى تېلېگراممىسى[52] دىن تەرجىمە قىلىپ باستى.

بېرنارد شاۋ رېيتېر ئاگېنتلىقى مۇخبىرىغا: «جانابلىرى جۇڭگولۇققا ئوخشاشمايدىلا، —دېدى ۋە جۇڭگو گېزىتچىلىك ساھەسىدىن بىرەر مۇخبىرنىڭ كېلىپ زىيارەت قىلمىغانلىقىغا ھەيران بولۇپ، — ئۇلار گۆدەكلىكىدىن مېنى تونۇمايدىغان دەردجىگە چۈشۈپ قالغانمدۇ؟ دېدى» (رېيتېر ئاگېنتلىقىنىڭ 11 - كۈن تېلېگراممىسى)

بىز ئەمەلىيەتتە گۆدەك ئەمەسمىز، بىز شياڭگاڭنىڭ باش ۋالىيسىنىڭ ئادالەت بىلەن ھاكىمىيەت سۈرگەنلىكىدىن، شاڭخەي گۇڭبۇجۇي[53] ئىدارىسىنىڭ نىزامنامىسىدىن، كاتتا ئەربابلارنىڭ كىم بىلەن كىم ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەر ئىكەنلىكىدىن، كىم بىلەن كىم دۈشمەن ئىكەنلىكىدىن، كىمنىڭ رەپىقىسىنىڭ تۇغۇلغان كۈنى قايسى كۈن ئىكەنلىكىدىن، ئۇنىڭ قانداق تائاملارغا ئامراق ئىكەنلىكىدىن خەۋىرىمىز بار. بېرنارد شاۋغا كەلسەك، ھەي ئىسىت، ھەتتا ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تەرجىمە نۇسخىلىرىدىن

ئاران ئۇچ - تۆت خىلىلا بار.

شۇڭا، ئۇنىڭ ياۋروپا ئۇرۇشىدىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئىدىيىسى بىلەن تونۇشقىنىمىز يوق. ئۇنىڭ سۆزىت ئىتتىپاقىنى ساياھەت قىلغاندىن كېيىنكى ئىدىيىسىنىمۇ چۈشەنمەيمىز. پەقەت 14 - چېسلا شياڭگاڭ «رېيتېر ئاگېنتلىقى تېلېگراممىسى»نىڭ خەۋىرىدىن ئۇنىڭ شياڭگاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغۇچىلارغا: «سىلەر 20 ياشتا قىزىل ئىنقىلابچىلاردىن بولمىساڭلار، 50كە كىرگەندە مۇردىغا ئايلىنىپ قالسىلەر، 20 ياشتا قىزىل ئىنقىلابچى بولمەن دېسەڭلار، 40 ياشقا كىرگەندە سەپتىن قالمايسىلەر» دېگەن سۆزىدىن ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بىلدۇق.

ئۇنى ئۇلۇغ دېگىنىم ئۇنىڭ كىشىلەرنى قىزىل ئىنقىلابچى بولۇشقا دەۋەت قىلىۋاتقانلىقىدىن ئەمەس، چۈنكى بىزنىڭ «دۆلەت ئەھۋالىمىز باشقىچە[54]»، قىزىللىشىشنىڭ ھاجىتى يوق، سەن بۈگۈن ئىنقىلابچى بولىدىكەنسەن، ئەتە جېنىڭدىن ئايرىلىسەن، 40 ياشقا كىرىشكە ئىمكانىيىتىڭ يوق. مېنىڭ ئۇلۇغ دېگىنىم، ئۇ 20 ياشتىكى ياشلىرىمىزنىڭ 40—50 ياشلارغا كىرگەن چاغدىكى غېمىنى يەپتۇ.

ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىرقىسىدىنمۇ چەتنەپ كەتمەپتۇ. دۆلەتلەر مال - دۇنياسىنى چەت ئەل بانكىلىرىغا كۆچۈرۈپ كېرەلەيدۇ. ئايروپىلانغا چۈشۈپ جۇڭگو تۈپرىقىدىن كېتەلەيدۇ. ئېھتىمال ئەتىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەنلىكىدىن بولسا كېرەك. «ھاكىمىيەت شامالدۇر ئۈچىدۇ ھەر يانغا، پۇقرالار مارالدۇر چاپىدۇ ھەر يانغا[55]»، يوقسۇللار ئەتىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلمەيدىغان بولدى. چۈنكى، كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە يول قويۇلمايدۇ ۋە جۈرئەتمۇ قىلالمايدۇ.

مۇشۇنداق تۇرۇقلۇق، 20 يىل، 30 يىلدىن كېيىنكىسىنى قانداقمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈرەلىسۇن؟ بۇ مەسىلە ئىنتايىن ئاددىي،



ئەمما ناھايىتى ئۇلۇغ.
شۇڭا بېرنارد شاۋ - دە!

2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى

[يەنە باش مۇھەررىرنىڭ چىشىغا تەگدى]:

بېرنارد شاۋ ھەرھالدا قالتىس ئادەم ئىكەن

«ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ باش ماقالىسى

«سىلەر ئىنگلىزلارنى بىرەر ياخشى ئىشىنمۇ قىلمىغاندەك، بىرەر يامان ئىشىنمۇ قىلمىغاندەك تەنقىد قىپسىلەر؛ ئەمما ئىنگلىزلارنىڭ بىرەر يامان ئىش قىلغانلىقىنى تاپالمايسىلەر. ئۇلار كۆپىنچە مەسىلەك بىلەن ئىش كۆرىدۇ. ئەگەر سېنى بابىلماقچى بولسا، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى تەشەببۇس قىلىدۇ. سېنى بۇلىماقچى بولسا، ھۆكۈمەت ئىشى ھۆكۈمەتچە بولىدۇ مەسلىكىنى تىلغا ئالىدۇ؛ سېنى قۇل قىلماقچى بولسا، جاھانگىرلىككە لايىق چوڭ داۋلىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. سېنى بوزەك قىلماقچى بولسا، نوچىلىق مەسلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. پادىشاھنى ھىمايە قىلماقچى بولسا، پادىشاھىئالەمگە سادىق بولۇش، دۆلەتنى سۆيۈش مەسلىكىدىن سۆز ئاچىدۇ. پادىشاھنىڭ كاللىسىنى ئالماقچى بولسا، جۇمھۇرىيەتچىلىك مەسلىكىنى تىلغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ ھېكمەتلىك سۆزى — جاۋابكارلىق؛ بىراق دۆلەتنىڭ جاۋابكارلىقى ئۇنىڭ مەنپەئىتى بىلەن توقۇنۇشۇپ قالسا، جاۋابكارلىقتىن ۋاز كېچىش لازىملىقىنى ھامان ئېسىدىن چىقىرىپ قويمايدۇ.»

بۇ بېرنارد شاۋ ئەپەندىنىڭ «تەقدىرنىڭ كىشىسى» دېگەن ئەسىرىدە ئىنگلىزلارنى تەنقىد قىلىپ ئىشلەتكەن ئاچچىق سۆزى. بىز مۇشۇ بىر مىسال بىلەن بېرناردشاۋ ئەپەندىنى كىتابخانلارغا تونۇشتۇرۇپ، ئۇلۇغ ئەربابنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىمۇ سىر بارلىقىنى بىلدۈرمەكچىمىز. بېرنارد شاۋنىڭ ئەسەرلىرى مۇشۇنداق تەنە ئوقى بىلەن تولغان؛ بۇ ئوق تەگكەنلەر رەنجىيدۇ، ئاڭلىغانلار ھۇزۇرلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بېرنارد شاۋ ئەپەندىنىڭ مەشھۇر ۋە ئىبرەتلىك سۆزلىرى ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرۈپ، ئۇنىڭ دەۋرىنىڭ كاتتا ئەدىبى، ئۇلۇغ ئەرباب ئىكەنلىكىمۇ قارالىشىپ قالغان.

مەسلەكنىڭ باھانىسى بىلەن شۆھرەت قازىنىش زامانىمىزدىكى ئالىملارنىڭ بىر مەزگىللىك ئادىتى بولۇپ قالدى. بېرنارد شاۋ ئەپەندىنىڭ ئىنگلىزلارنى تىلغا ئېلىشقا ئېغىزى باريۇ، ئۆزىنى چاغلاشقا كۆزى يوق، بىزگە مەلۇم، بېرنارد شاۋ ئەپەندى ئومۇمىي باراۋەرلىكنىڭ پېشۋاسى بولۇپ، تەدرىجىي سوتسىيالىزمنى ئۆمۇر بويى ھىمايە قىلىپ كەلگەن. ئۇنىڭ سەھنە ئەسەرلىرى، ھېكايىلىرى، مۇلاھىزىلىرى، نەسرىي ئەسەرلىرى مۇشۇنداق مەسلەكنى تەشۋىق قىلىدىغان سۆزلەر بىلەن تولغان. شۇڭا، بېرنارد شاۋ ئەپەندىنى سوتسىيالىزمنىڭ ئىزچىل سادىق مۇرىتى دېيىشكە بولىدۇ. ۋەھالەنكى، بىزگە مەلۇم، بېرنارد شاۋ ئەپەندى بىر تېيىننىڭ ئۇستىدە تىك تۇرىدىغان دۇنياپەرەس، خەير - ساخاۋەت ئىشلىرىغا جان - جەھلى بىلەن قارشى تۇرىدىغان نەزەرىيىچى. شۇڭا، مىليون دوللارلاپ پۇل - مال توپلىغان بايلاردىن بولۇپ قالغان. بېرنارد شاۋ ئەپەندى مال - مۇلۇكتە تەڭ - باراۋەر بولايلى دېگەن مۇقامنى توۋلاپ، ئېزىلگۈچى ئەمگەكچىلەر ئۈچۈن داد - پەرياد كۆتۈ-



رۇپ، تەييارتاپ كاپىتالىستلارنى مازاق قىلىپ، پۈتۈن خەلق ئاممىسىنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشكەن. ئۇنىڭ كىتابى نەشر قىلىنسا، كىشىلەر بەس - بەس بىلەن تالىشىپ ئالغان، بىرەر سەھنە ئەسىرى سەھنىلەشتۈرۈلسە، 100 نەچچە قېتىم ئويىنالغان. بۇلارنى كۆرگۈچى بولماي قالامدىكىن دەپ غەم يېيىش ھاجەتسىز. شۇنداق بولغانلىقتىن، بېرنارد شاۋ ئەپەندى كوممۇنىزمنى تەشەببۇس قىلىدىغان لـۆم - لۆم ئورۇندۇققا ئۆز - ئۆزىدىن مەمنۇن بولغان ھالدا ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ مەسلەك باھانىسى بىلەن شۆھرەت قازىنىش، قۇيرۇق كۆرسىتىپ ئۆپكە سېتىش رەڭۋازلىقىنىڭ چېكى يوق.

بېرنارد شاۋ ئەپەندى مۇڭەپپەقىيەتكىمۇ ئېرىشتى، شۆھرەتنىمۇ قازاندى. مانا ئەمدى بىزنىڭ كەمبەغەل جۇڭگوغا تاماشىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئارقىدا قالغانلارغا يار - يۆلەك بولۇش قىزغىنلىقىغا ھەشقاللا. ئۇ شىياڭگاڭدا بىزنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا: «20 ياشتا قىزىل ئىنقىلابچى بولمىساڭلار، 50 ياشقا كىرگەندە مۇردىغا ئايلىنىپ قالسىلەر؛ 20 ياشتا قىزىل ئىنقىلابچى بولساڭلار، 40 ياشقا كىرگەندە سەپتىن چۈشۈپ قالمايسىلەر» دەپتۇ. قىزىل ئىنقىلابچى بولۇشتىن مەقسەت مۇردىغا ئايلىنىپ قېلىشتىن، سەپتىن چۈشۈپ قېلىشتىن ساقلىنىش ئىكەن. مەسىلەكنىڭ قەدىر - قىممىتىنىڭ قانداق بولۇشى ئەسلىدە شەخسنىڭ كېلەچىكى بىلەن ئانچە مۇناسىۋەتسىز. جەمئىيەتتە نام - نىشانغا ئېرىشىش ئۈچۈن، مۇردىغا ئايلىنىپ قالماسلىققىلا، سەپتىن چۈشۈپ قالماسلىققىلا تىرىشىش كېرەك ئىكەن. بۇ ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ جاھاندار-چىلىقى توغرىسىدىكى ئىبرەتلىك سۆز. بېرنارد شاۋ بۇ سۆزنى ئوچۇق ئېيتقان تۇرسا، ئۇنىڭغا قايىل بولمىساق



بولماس، چۈنكى ئۇ ھەقىقەتەنمۇ «مودا پەيغەمبەر» لەردىن بولغان ھازىرقى زامانىنىڭ كۆڭۈلدىسى بولۇشقا مۇناسىپ - دە!

ئەمما، بېرنارد شاۋ ئەپەندى، سىز بۇ زور جۈڭگونى سەل چاغلىماڭ، سىزدەك مودا ئالىملار بىزدە يوق ئەمەس. لۆم - لۆم ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، زەھەردەك ئوقلارنى ئېتىپ، قانداقتۇر مەسلەكلەرنى تەشۋىق قىلىدىغانلارغا سىزنىڭ ئەقىل كۆرسىتىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق. ئۇلار رەڭۋازلىققا ناھايىتى كامىل. مەن ئويلايمەنكى، سىز بۇ ئەھۋالنى بىلگىنىڭىزدە «مۇشۇنداق يول تۇتقان يالغۇز مەنلا ئەمەسكەنمەن!» - دە، دەپ جەزمەن پىسكىڭىدە كۈلەتتىڭىز.

ۋەھالەنكى، ئاددىي چۈشەنچىمىزچە، ئۇلۇغ زاتلارنىڭ مۇھىم سۆپىتى راستچىللىق. بىرەر مەسلەككە ئېتىقاد قىلىدىكەنسىز، راستچىللىق بىلەن ئىجرا قىلىشىڭىز، چىرايلىق مۇقاملارغا توۋلىماسلىقىڭىز كېرەك. ئەگەر بىرنارد شاۋ ئەپەندى ھەم ئۇنىڭ مەسلەكداشلىرى راستتىنلا كوممۇنىزمغا ئېتىقاد قىلىدىغان بولسا مال - دۇنياسىنى تارقىتىۋېتىپ، ئاندىن ئاغزىنى ئاچسۇن، بىراق، گەپ شۇ يەردىكى، بېرنارد شاۋ ئەپەندى مال - دۇنياسىنى تارقىتىپ بولۇپ، پرولېتار يولداشلارچە جۇل - جۇل كىيىملەرنى كىيىپ، پاراخوتنىڭ ئۈچىنچى دەرىجىلىك بۆلمىسىگە چۈشۈپ جۇڭگوغا كېلىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا قاراشقا كىمنىڭ كۆزى؟ شۇنىڭدىن قارىغاندا، بېرنارد شاۋ ئەپەندى ھەر ھالدا قالتىس ئادەم ئىكەن.

2 - ئاينىڭ 17 - كۈنى



[باش مۇھەررىرگىمۇ قايىل ئەمەسمەن]:

ئالدىنقى ماقالىگە ئىلاۋە

لې ۋېن(56)

بۇ «قالتىس» مۇلاھىزىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى: بىرىنچى، ئاچچىق تەنە ئوقى «تەگكەنلەر رەنجىيدۇ، ئاشلىغانلار ھۆزۈرلىنىدۇ». بۇ «ئۇلۇغ»قا ئېرىشىشنىڭ سىرىدىن باشقا نەرسە ئەمەس؛ ئىككىنچى، بۇ سىر «مەسلەك باھانىسى بىلەن شۆھرەت قازىنىش، قۇيرۇق كۆرسىتىپ، ئۆپكە سېتىش رەڭۋازلىقىدا» كۆرۈلىدۇ؛ ئۈچىنچى، «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ پىكرىچە، گويا ئۆزىنىڭ «مەسلىكى» ئۈچۈن «شەۋكەتلىك بايان نامە»نى ئۇنلۇك ئوقۇپ، «ئاغزىنى يالاقتەك ئېچىپ» ئادەم يېيىشى، گەرچە 20 ياشقا كىرگەندە سەپتىن قېلىپ، مۇردىغا ئايلانسىمۇ، ھەسرەت قىلماسلىقى كېرەكمىش؛ تۆتىنچى، ئەگەر بېرناردشاۋ بۇ «مەسلەك»نى ياقتۇرمىسا، لۆم ـ لۆم ئورۇندۇقتا ئولتۇرماسلىقى، مال ـ دۇنياسى بولماسلىقى لازىم. شۇ مەسلەكنى ياقتۇرۇپ قالسا، بۇنىڭ يولى باشقىچە بولىدۇ، ئەلۋەتتە.

ئەپسۇسكى، بۇ دۇنيانىڭ گۇمران بولۇشى قېرىشقاندەك شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى: ئۇششاق بۇرژۇئا زىيالىيلىرى قاتلىمىدىن سەپتىن قالغۇسى كەلمەي يورۇقلۇققا تەلپۈنىدىغان بەزى كىشىلەر بۆلۈنۈپ چىقىپ ئىنقىلاب يولىغا قاراپ قەدەم تاشلىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ خىلمۇخىل

ئىمكانىيەتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئىنقىلابنىڭ ئىلگىرىلىشىگە چىن قەلبى بىلەن مەدەت بەرمەكتە. ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى سۇبيېكت جەھەتتە بەلكى كاپىتالىستىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنىڭ ھىمايىچىسى بولغاندۇر، ئەمما قېرىشقاندەك ئۇلار بۇرژۇئازىيىنىڭ «خائىن»ى بولۇپ چىقتى. ۋەھالەنكى، خائىن ھامان دۇشمەندىن ئەشەددىي كېلىدۇ.

بۇرژۇئازىيىنىڭ رەزىل ئوي ـ پىكرى بويىچە بولغاندا سېنى «سان ـ ساناقسىز مال دۇنيا»غا، ئالەمشۇمۇل ئاتاقا ئىگە قىلغان تۇرۇقلۇق، يەنە خائىنلىق قىلدىڭ، يەنە نېمىدىن نارازى بولىسەن؟ «بۇ رەزىللىكتە ھەقىقەتەن ئۇچىغا چىققانلىق». تەبىئىيكى، بۇ مەسلەكنى باھانە قىلىپ شۆھرەت قازىنىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ رەزىل دەللاللار ھەربىر ئىشتا ماددىي جەھەتتىكى شانۇشەۋكەت، نەپسى دۇنيانى نەزەردە تۇتىدۇ. بۇ سېپى ئۆزىدىن چىققان «ھەممىدە مال ـ دۇنيانى ئەلا كۆرۈش مەسلىكى» — نام ـ مەنپەئەتپەرەسلىك. بېرنارد شاۋ مۇنداق رەزىل ئوي ـ پىكىردىكىلەر ئويلىغاندەك بولۇپ چىقمىغانلىقى ئۈچۈن، رەزىللىكتە ئۇچىغا چىققان.

«ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» بولسا بۇنى ئومۇمەن دەۋر قائىدە ـ يوسۇنغا تاقاپ، جۈشكىدىمۇ «لۆم ـ لۆم ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، ئاچچىق تەنە ئوقىنى ئېتىپ، ئەپەندى ئەقىل كۆرسىتىپ بەرمىسىمۇ، قانداقتۇر مەسلەكنى تەشۋىق قىلغان»لىقىنى تىلغا ئالدى. بۇ ئەلۋەتتە جۈشكىدە ۋە چەت ئەللەردىمۇ ئوخشاش داۋۇلى، شۇڭا قايتىدىن ئىزاھلاش ھاجەتسىز. ئەپسۇسكى، يالغۇز ھېلىقى ئادەمخورلۇق «مەسلەكى» قوبۇل قىلىنغانغا ئۇزاق بولغان بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا «شانۇ شۆھرەت قازانغىنى» يوق، ئىسىت!



ھەم رەزىل، ھەم غەلىتە بېرنارد شاۋغا كەلسەك، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقى بۇ كىشىلەرنىڭ بىئارام بولغىنىدىن كېچىكلەپ كەتكىنى يوق. بۇ خۇددى جۇڭگو تارىخىدا بولۇپ ئۆتكەن يولدىن چىققان ئەدىبلەرنىڭ مال ـ مۈلكى پادىشاھـ ئالەم تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنغانغا ئوخشاش بېرنارد شاۋـ نىڭ «مال ـ دۇنياسى» مۇ مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك.

«بېرنارد شاۋ شاڭخەيدە» دىن



ئۇرۇشقا ئوقۇلغان دۇئا[57]

— كىتاب ئوقۇش تەسىراتىم

رېخىدا ئۇرۇش باشلاندى[58].

شاڭخەي ئۇرۇشى ئاياغلاشقان «خاتىرە كۈن» — 1 ـ مارتمۇ يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرماقتا. «مىللىي قەھرىمانلار» نىڭ سۈرەتلىرى[59] قايتا ـ قايتا بېسىلماقتا، سېتىلماقتا. ئەمما، ئەسكەرلەرنىڭ قانلىرى، جاراھەت ئىزلىرى، ئوقتەك قىزغىن كۆڭلى كىشىلەر تەرىپىدىن قاچانغىچە دەپسەندە قىلىنىدىكىنتاڭ؟ خاتىرىدە قالغان زەمبىرەك ئاۋازى بىلەن نەچچە مىڭ چاقىرىم يىراقلىقتىكى زەمبىرەك ئاۋازلىرى بىزنى ئامالسىزلىقتىن كېلىپ چىققان ئاچچىق كۆلكە بىلەن بىر پارچە مەنىسىز، ئەمما «ئىبرەتلىك جۈملىلەر» يېزىلغان مۇناسىۋەتسىز كىتابنى ۋاراقلاشقا مەجبۇر قىلدى. بۇ ئىبرەتلىك جۈملىلەر مۇنداق:

— ھوي، پەيجاڭ! بىز زادى قەيەرگە بارىمىز؟ — دەپ سورىدى، ئارىدىن بىرى.

— ماڭايلى! مەنمۇ ئۇقمايدىكەنمەن.

— ئاناڭنى، ئۆلۈپ كەتسەكمۇ مەيلى، نېمىگە ماڭمىز!

— چۇقان سالما، بۇيرۇقتا بويسۇن!

— بۇيرۇقىنىڭ ئانىسىنى...!

ئەمما، ئاناڭنى، پاناڭنى دېگىنى بىلەن، بۇيرۇق دېگەن بۇيرۇق ـ دە. يەنە ماڭماي مۇمكىن بولمىدى، ئەلۋەتتە. سائەت تۆتلەردە جۇڭشەن كوچىسى ئاۋۋالقىدەكلا جىمجىتلىققا



چۆككەندى. شامال يوپۇرماقلارنى شىلدىرلىتاتتى. ئاي ئىنسانىيەتنىڭ ئىشلىرى بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوقتەك كۆموش رەڭ بۇلۇتلار ئاردىسىغا يوشۇرۇنۇپ ئۇيقۇغا پاتقانىدى.

شۇنداق قىلىپ 19 - يۆنىلىش ئارمىيىسى غەربكە قاراپ چېكىنىپ كەتتى.

(خۇاڭ جېڭشا[60]: «ئۇلۇغ شاڭخەينىڭ گۈمران بولۇشى».)

قاچانكى، «ئاناڭنى» بىلەن «بۇيرۇق» بىرلىككە كەلسە، شۇ چاغدا نىجاتلىق تېپىلىدۇ.

شۇنداق بولماي قالسىچۇ؟ بۇ مەسىلىگە جاۋاب بېرىدىغان يەنە باشقا «ئىبرەتلىك جۈملە»لەرمۇ بار:

19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇشۇۋاتقانلىقى بىزگە قۇرۇق پاراڭدىن بۆلەك يەنە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ بارلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ!

19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ غەلىبىسى بىزنىڭ قۇشقۇنغا ئولتۇرۇش، ۋاقىتلىق خاتىرجەملىككە بېرىلىش، مەغرۇرلىنىش چۈشمىزنى كۆچەيتىدۇ!

19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ ھالاكىتى بېچارە، بىمەنە ياشاۋاتقانلىقىمىزنى ئۇقتۇرىدۇ!

19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ مەغلۇبىيىتى، بىزگە قۇل بولمايمىز دېسەك تىرىشچانلىق كۆرسەتمەي بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ!

(يۇقىرىدىكى كىتابقا قارالسۇن)

بۇ بىزگە ئىنقىلاب قىلىمىساق بارلىق ئۇرۇشلاردا جەزمەن مەغلۇپ بولىدىغانلىقىمىزنىڭ پىشانىمىزگە پۈتۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ھازىر ئۇرۇشنى تەشەببۇس قىلغۇچىلار 19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ 28 - يانۋاردىكى تەجرىبىلىرىدىن شۇنى چۈشەندىكى، ئۇرۇشۇش كېرەك، ئەمما زادى غەلىبە قىلماسلىقىمىز لازىم؛ لېكىن ئۇرۇشتا ئۆلۈپ كەتسەكمۇ بولمايدۇ. يا ئۆيان، يا بۇيان بولماي، مەغلۇپ بولۇش تازا مۇڭاپىق چارە. مىللىي قەھرىمانلارنىڭ ئۇرۇشقا ئوقۇيدىغان دۇئاسى ئەنە شۇ. بىراق، ئۇرۇشقا راستىنلا شۇلار قوماندانلىق قىلىۋاتىدۇ. قوماندانلىق ھوقۇقىنى باشقىلارغا ئۆتۈنۈپ بەرگۈسى كەلمەيدۇ. ئۇرۇش رىياسەتچىلىك قىلغۇچىلارنىڭ ئالدىنئالا مۆلچەرلىگەن مەغلۇپ بولۇش دېگەن يېرىدىن چىقامدۇ؟ بۇ خۇددى سەھنىدە «ئالا يۈز» بىلەن «ئاق يۈز»نىڭ ئۇرۇشقىنىغا ئوخشايدۇ، كىمنىڭ يېڭىشى، كىمنىڭ يېڭىلىشىنى سەھنە ئارقىسىدا ئاللىقاچان بەلگىلىشىپ قويۇشقان «مىللىي قەھرىمان»لىرىمىزنىڭ ھالىغا ۋاي!

2 - ئاينىڭ 25 - كۈنى



تەنىدىن يۇمۇرغا(61)

تەنىچى خەتەرلىك بولىدۇ.

مۇبادا ئۇنىڭ تەنە قىلغانلىرى قارىتۇرۇكلەر، قەتلە قىلىنغانلار، تۇنۇقۇن قىلىنغانلار، مەزلۇملار بولسا، ھېچ گەپ بولمايدۇ، ئۇنىڭ ماقالىلىرى دەل ئاتالمىش ئوقۇمۇشلۇق ئىلىم ئەھلىلىرىنى قاقاقلىتىپ كۈلدۈرىدۇ - دە، ئۆزىنى تېخىمۇ باتۇر، دانىشمەن ھېس قىلىدۇ. بىراق، ھازىرقى تەنچىلەر ئاتالمىش ئوقۇمۇشلۇق ئىلىم ئەھلىلىرى جەمئىيىتىگە تەنە قىلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن تەنچى بولۇپ قالماقتا.

چۈنكى، شۇنداق جەمئىيەتكە تەنە قىلىنغاچقا، شۇ جەمئىيەتتىكى ئادەملەر مېنى مەسخىرە قىلدى دەپ، خۇپىيانە ھالدا بىر - بىرلەپ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆزلىرىنىڭ تەنسى ئارقىلىق ھېلىقى تەنچىنى ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەكچى.

ئەڭ ئاۋۋال، ئۇنى مەسخىرە قىلدى، دەيدۇ؛ ئاندىن بارا - بارا بىرى بىرنېمە دەپ، يەنە بىرى بىرنېمە دەپ، ئۇنى تىل - ھاقارەت قىلدى، سېسىق گەپ قىلدى، قەبىھ، ۋەھشىي، ئىلىم قاراڭغۇسى، شىياۋشىڭلىق بېگىم، ۋەھاكازالار، دەيدۇ. (بىراق، جەمئىيەتكە تەنە قىلىدىغان تەنىلەر ھامان «كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك دەرىجىدە ئۆزۈنغىچە تۇگىمەيدۇ» ھەتتا راھىبلىق قىلغان پەرەڭنى(62) ئىشقا سالسىمۇ ياكى گېزىت چىقىرىپ زەربە بەرسىمۇ، بەربىر كارغا كەلمەيدۇ. بۇنىڭدىن قانداقمۇ ئۆرتىنىشمىسۇن؟!)

مەسىلىنىڭ تۈگۈنى شۇ يەردىكى، ئۇ تەنە قىلىۋاتقان نەرسە

جەمئىيەت، جەمئىيەت ئۆزگەرمىسە، تەنىمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ. ئەگەر سەن شەخسەن ئۇنىڭ ئۆزىگە تەنە قىلىدىكەنسەن، ئۇنىڭ تەنىلىرى مەۋجۇت بولغان يەردە، سېنىڭ تەنەڭ بىكارلا بولۇپ چىقىدۇ.

شۇڭا، مۇشۇنداق قەبىھ تەنچىنى يوقىتىش ئۈچۈن جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىش كېرەك.

بىراق، جەمئىيەت تەنچىسى بولۇش زادى خەتەرلىك، بولۇپمۇ بەزى «ئەدەبلەر» ئاشكارا ياكى يوشۇرۇن ھالدا «پادىشاھنىڭ قولچوماقلىرى»(63) غا ئايلانغان دەۋردە شۇنداق كىممۇ «يېزىق زىنداني» نىڭ باش رولچىسى بولۇشنى خالىسۇن؟! لېكىن ئۆلۈپ تۇگەپ كەتمىسىلا، قورساق كۆپۈكىنى «ھا - ھا - ھا» دەپ كۈلكە باھانىسى بىلەن سىرتىغا چىقىرىدۇ. كۈلكە ھەرگىزمۇ باشقىلارنىڭ چىشىغا تەگمەس، ھازىرقى قانۇندا پۇقرالار قاپىقىنى تۇرۇشى كېرەك دەيدىغان بەلگىلىمىمۇ يوق. كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، بۇ «قانۇنسىز» لىق ئەمەس.

مېنىڭچە، بۇ ئۆتكەن يىلدىن بۇيان يېزىقچىلىقتا «يۇمۇر» نىڭ كەڭ تارقالغانلىقىنىڭ سەۋەبى بولسا كېرەك. لېكىن، بۇنىڭ ئىچىدە پەقەتلا «كۈلدۈرۈش ئۈچۈن كۈلدۈرۈش» مۇ ئاز ئەمەس، ئەلۋەتتە.

بىراق، بۇ ئەھۋال ئېھتىمال ئۇزۇنغىچە داۋام قىلالماس. «يۇمۇر» مىللىي نەرسە ئەمەس، جۇڭگولۇقلارمۇ «يۇمۇر» غا ماھىر خەلقلەردىنمۇ ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر «يۇمۇر» بولۇشقا ھەقىقەتەن تەس بولغان بىر دەۋر. شۇڭا، يۇمۇرمۇ ئۆزىنى ئۆزگەرتىشتىن خالىي بولالمايدۇ، جەمئىيەتكە تەنە قىلىشقا مايىل بولمايدىكەن، ئەنئەنىۋى «چاقچاق» ۋە «بۇردىكەشلىك» كە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى



يۇمۇردىن راۋۇرۇسلۇققا[64]

«يۇمۇر» تەنگە مايىل بولسىلا، ئىقتىدارىنى يوقىتىدىغانلىقى تۇرغان گەپ. ئەمما، ئەڭ خەتەرلىكى شۇكى، بەزىلەر ئۇنىڭغا «تەنە» قىلىدۇ، ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىدۇ. مۇبادا بۇمۇ «چاقچاق» دەرىجىسىگە چۈشۈپ قالسا، ئۆمرى ئۇزۇنراق، ھاياتى بىخەتەر ئۆتەر، لېكىن بارغانسېرى مىللىي مال تۈسىگە كىرىپ قالسا، ئاخىر ئەجنەبىيچە شۇي ۋېنچاڭغا[65] ئايلىنىپ قالىدۇ. مىللىي مالىلارنى تەشەببۇس قىلىش سادالىرى ئىچىدە، ئېلانلاردا جۇڭگو-نىڭ «ئۆزىدە ياسالغان ئەجنەبىي مال» لارنىڭ پەيدا بولغانلىقى بۇ-نىڭ بىر ئىسپاتى.

ھالبۇكى، قانۇندا، ئۇزۇن ئۆتمەي پۇقرالار قاپىقىنى يېغلا-سىراپ تۇرۇشى لازىم، دەپ ئېنىق بەلگىلىمە چىقىرىلامدىكەن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن. كۇلكە ئەسلىدىمۇ «قانۇنسىزلىق» ئەمەس. ئەمە-ما، بەختكە قارشى شەرقىي ئۆلكىلەر قولدىن كېتىپ، پۈتۈن مەملىكەت قىيا - چىياغا چۈشكەندە، ۋەتەنپەرۋەرلەر زېمىنىنىڭ قولدىن كېتىش سەۋەبلىرىنى ھەدەپ سۈرۈشتۈرۈپ، ئاخىر، ياش-لارنىڭ ئويۇن - تاماشىغا خۇشتار بولۇپ، تانسا ئۆگەنگەنلىكىنىڭ بۇ سەۋەبلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى تېپىپتۇ. دەل بېيخەي باغچە-سىدا قاقاقىلاپ كۈلۈشۈپ مۇز تېيىلىۋاتقاندا، يوغان بىر بومبا چۈشۈپتۇ[66]، بومبا ئادەمنى زەخمىلەندۈرمىگەن بولسىمۇ، مۇزدا يوغان بىر كاچكۈل پەيدا قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن مۇز تېيىلىۋاتقانلار قۇيرۇقىنى خادا قىلىشقا توغرا كەپتۇ.

يۇگۈەن قولدىن كەتتى، رېخې جىددىيلەشتى، مەشھۇر ئەدىب-

لەر، ئالىملار تېخىمۇ جىددىيلەشتى. بەزىلىرى مەرسىيە يازدى، بەزىلىرى جەڭ مارشى يازدى، بەزىلىرى مەدەنىيەت، ئەخلاقنى سۆزلىدى[67]، ئادەم تىللاش قەبىھ ئىمىش، تەنە گەپ قىلىشمۇ مەدەنىيەتسىزلىك؛ شۇڭا ئۇلار راۋۇرۇس ماقالىلەر يېزىپ، راۋۇ-رۇس قىياپەتكە كىرىپ، «قارشى تۇرماسلىق مەسلىكى» نىڭ نۇق-سانلىرىنى يىمىماقچى بولدى.

ئەمما، ئىنسانىيەت، قانداقلا بولسۇن، مۇشۇنداق جىم يېتە-ۋەرمەيدۇ. كۆچلۈك دۈشمەن چېگرىدىن بېسىپ كىرگەندە، قولىدا تۆمۇرنىڭ سۇنۇقىمۇ بولمىغانلىقتىن، دۈشمەننى قىرىشقا چامىسى يەتمىسىمۇ غەزەپلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار دۈشمەننىڭ ۋاكالەت-چىسىنى ئىزدىمەي قالمايدۇ. شۇ چاغدا كۈلگەنلەرنى پالاكەت باسە-دۇ. (چۈنكى، بۇ چاغدا كۈلگەنلەر «چىن شۇباۋ[68] دەك ۋىجداڭ-سىز» دەپ قارىلىدۇ.) شۇنىڭ ئۈچۈن، پاراسەتلىك كىشى بالا - قازادىن ساقلىنىش ئۈچۈن، كۆپچىلىككە ئوخشاش قاپىقىنى تۇ-رۇشكە توغرا كېلىدۇ. «زېھرەك ئادەم ئۆزىنى ئايايدۇ». بۇ قەدىم-كى ئەۋلىيالارنىڭ ۋەسىيىتى بولسا كېرەك. بىراق، بۇ چاغدا «يۇمۇر» تۇگىشىپ، راۋۇرۇسلۇق سارقىندى جۇڭگونى قاپلايدۇ.

بۇنى چۈشەنسەكلا، ئىلگىرى مەيلى ئىپپەتلىك ئاياللار بول-سۇن، مەيلى پاھىشە ئاياللار بولسۇن، ئۇلارنىڭ كىشى ئالدىدا كۆلمەسلىك، سۆز قىلماسلىق سەۋەبىنى چۈشىنىمىز؛ ھازىر مە-يىت ئۇزىتىدىغان ئاياللارنىڭ مەيلى كۆڭلى بۇزۇلغان بولسۇن، كۆڭلى بۇزۇلمىغان بولسۇن، ھەممىسى يول بويى بار ئاۋازى بىلەن ۋار - ۋار يىغلاۋاتقانلىقىنى چۈشىنىمىز.

«راۋۇرۇسلۇق»، ئېچىپ ئېيتقاندا، «زەھەرخەندىلىك» دېگەن ئەنە شۇ.

3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى



ھىدايەت ھەققىدە شېئىر[69]

«ئىنسانىي ھوقۇق نەزەرىيىسى»[70] شاتۇتتىن باشلىنىپتى-كەن. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، قەدىمكى زامانىدا يىراقتا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان بىر شاتۇتنى بىر كۈنى تۈيۇقسىز ئۆزىنىڭ ئانا ماكانى — تاغ ئورمانلىقىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، لاۋۇلداپ يېنى-ۋاتقان ئوتنى كۆرۈپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قاناتلىرىنى سۇغا چىلاپ تاغقا چېچىپتۇ؛ كىشىلەر ئۇنچىلىك سۇ بىلەن مۇنچىۋالا چوڭ ئوتنى قانداقمۇ ئۆچۈرگىلى بولسۇن دېسە، شاتۇتى: «مەن قانداقلا بولسۇن بۇ يەردە ياشىغان تۇرسام، ھازىر ئاز بولسىمۇ قەرزىمنى قايتۇرمىسام بولمايدۇ» دەپتۇ («جۇلىيەن كىتابى»[71] دىن ئېلىندى. خۇشنىڭ «ئىنسانىي ھوقۇق ھەققىدىكى ماقالىلەر توپلىمى»نىڭ مۇقەددىمىسىگە قارالسۇن). شاتۇتى ئوت ئۆچۈرۈشنى بىلگەنكەن، ئىنسانىي ھوقۇق ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقنى پەر-دازلىيەلىسە كېرەك. بۇنىڭ ھەققى بولماي قالمايدۇ. دوكتور خۇ شى[72] چاڭشادا بىر قېتىم نۇتۇق سۆزلىدى، گېنېرال خې جيەن[73] 5000 دوللار سوۋغا تۇتتى. بۇ ھەق ئاز ئەمەس، «بۇردىچىلىق»[74] دېگەن ئەنە شۇ.

ئەمما، بۇ ئوتنىڭ قانداق ئۆچۈرۈلىدىغانلىقى «ئىنسانىي ھو-قۇق نەزەرىيىسى» مەزگىلىدە (1929 — 1930 - يىللاردا) تازا ئايدىڭ بولمىغانىدى. بىر قېتىملىق پارچە سېتىش باھاسى 5000 دوللار بولغاندىن كېيىن، ئەھۋالى باشقىچە بولۇپ قالدى. يېقىندا (بۇ يىل 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى) «زىلىكشىباۋ»[75] گېزىتى

دوكتور خۇ شىنىڭ مۇنداق سۆزىنى باستى:

«ھەرقانداق بىر ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزىنى قوغداشتا ئۆزىگە زىيان سالىدىغان ھەرىكەتنى باستۇرۇش ھوقۇقى بولىدۇ؛ ئەلۋەتتە، سىياسىي مەھبۇسلارمۇ باشقا جىنايەتچىلەرگە ئوخ-شاش قانۇنىي كاپالەتكە ئىگە بولۇشى ۋە قانۇنىي سوراقتا تارتىلىشى لازىم…»

مانا ئەمدى ئېنىق چۈشەندۇق! بۇ، «ھۆكۈمەت ھوقۇقى»نى دەۋاتقىنى ئەمەسمۇ؟ تەبىئىيكى، دوكتور «بىر قولىدا خەنجەرنى، بىر قولىدا قۇرئان»نى، يەنى پالانى - پوكۇنى مەسلەكنى «كۆتۈ-رۈش كېرەك» دېگەن گەپلەرنىلا قىلىدىغان قاپاق باشلاردىن ئەمەس ئىكەن. ئۇ قانۇننى قولدا تۇتۇپ تۇرۇش كېرەك، دەۋاتىدۇ.

جۇڭگودىكى گۇپپاڭچى ئەدىبلەر ھامان ھىدايەتنى، رەھىمدىل-لىكنى تىلغا ئېلىپ ئۇستىلىق ئىشلىتىدۇ. قاراڭ، مېڭزى نېمە-دېگەن ئۇستا يۇمۇرچى! ئۇ سېنى توڭگۇزنى بوغۇزلايدىغان يەردىن يىراق تۇر[76] دەيدۇ، مۇشۇنداق بولغاندا، گۆشنى يەيسەن، رە-ھىمدىللىكىڭنى ئىپادىلەپ، رەھىمدىل، ئەخلاقلىق دېگەن شۆھرەت-كە ئىگە بولىدىكەنسەن. شۇنداق قىلىپ باشقىلارنىلا ئالداپ قال-ماستىن، ئۆزۈڭنىمۇ ئالداپ، كۆڭلۈڭنى ئارام تاپقۇزۇپ، بۇنىڭ-دىن پۈتمەس - تۈگىمەس نەپ - بۇردا ئالالايدىكەنسەن.

شېئىر:
كىيىدى دوكتور تاجىنى ھەم مەرىپەتتە،
ئىنسانىي ھوقۇقنى تاشلاپ ئۇ ھىدايەتتە.
بار دەپ قىرىش ھوقۇقى ئوردىدا،
تەرغىب قىلدى ئۇ بۇردىكەشلىكتە.

يېڭىلىدۇ ئىنسانىي ھوقۇق ھەم ھىدايەتنى غەلىتە تەرىپلەپ،
يول كۆرسەتتى شاھىغا، ئىلتىپاتىغا ھەقسىزلا ئېيتىپ.
زالىملىق بولماسمىش ئىش قىلسا قانۇنغا بېقىپ،
شەپ چىقارماي قىرسا ئەلنى كېتەرمىش ئۇن - تىنسىز بېسىقىپ.

كالامىن ئوقۇغان تەقسىرگە ئايان شۇ ئىش،
تېپىلىدۇ سەندەك مەردكە ئەزەلدىن يولداش.
قەدىمكى مېڭىزى بولارمىكىن ساڭا دىلداش،
گۆشنى يە، قاسساپتىن قاچ دەپتۇ ئاشۇ قاقۇاش.

سۆزمەن شاتۇتى يىلاندىن زەھەرلىك،
تامچە سۇنى كۆككە كۆتۈرۈپ قىپ كۆرەڭلىك.
نومۇس سېتىش ئېرۇر زالىمغا مۇددىئاسى،
بىر يولىلا بەش مىڭ كۆپمۇ يەنە ئاز دېيەرلىك.

3 - ئاينىك 5 - كۈنى



داد - پەرياد(77)

لىتتون (78) دوكلاتنامىسىدە جۇڭگولۇقلار ئۆزلىرى ئىجاد قىلغان «جۇڭگونى خەلقئارا ھەمكارلىق بىلەن گۈللەندۈرۈش پىلانى» تەكتلىنىپتۇ، بۇ، رەھمەت ئېيتىشقا ئەرزىيدۇ. يېقىندا نەنجىڭ شەھىرىدە ھەر ساھەدىكىلەر ئۇنىڭغا تېلېگراممىا يوللاپ: «نەنجىڭ شەھىرىدىكى 700 مىڭ خەلقە ژاكالىتەن سەممىي ھۆرمەت بىلدۈرىمىز» دەپ، ئۇنى «جۇڭگو خەلقىنىڭ ياخشى دوستى بولۇپلا قالماستىن، بەلكى دۇنيا تىنچلىقىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك ژە ھەققانىيەتنىڭ ھىمايىچىسى» دەپ تەرىپلىدى (نەنجىڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى تېلېگراممىسى).

ئەمما، لىتتونمۇ جۇڭگوغا رەھمەت ئېيتسا بولاتتى، چۈنكى بىرىنچىدىن، جۇڭگونىڭ «خەلقئارا ھەمكارلىق تەلىماتى» بولمىغان بولسا، لىتتون تۆرىنىڭ مۇژاپىق ئىبارىلەرنى تېپىپ ئۆز مەقسىتىنى ئۇقتۇرۇشى تەس ئىدى. ئۇنداق بولمىغاندا ئورتاق باشقۇرۇشقا ئىلمىي ئاساس تېپىلماي قالمامدۇ؟ ئىككىنچىدىن، لىتتون تۆرە ئۆزى: «نەنجىڭ ئەسلىي كوممۇنىزم ئېقىمىنى ياپوندىكى يارىمى بىلەن توسۇشى كېرەك ئىدى» دەپتۇ. شۇڭا، ئۇ جۇڭگو دائىرىلىرىنىڭ مۇنداق ئەجرىگە تېخىمۇ سەممىي ئېھتىرام بىلدۈرۈشى لازىم.

بىراق، لىتتون تۆرىنىڭ يېقىندا پارىژدا سۆزلىگەن نۇتقى (رېيتېر ئاگېنتلىقىنىڭ 2 - ئاينىڭ 20 - كۈنى پارىژدىن بەرگەن تېلېگراممىسى) دا مۇنداق ئىككى مەسىلە ئوتتۇرىغا قويۇلغان: بى-

رى، «جۇڭگونىڭ كېلەچىكى نېمىگە باغلىق، قانداق ۋاقىتتا قانداق ئادەم مۇشۇنداق ئۇلۇغ ئادەم كۈچىنى دۆلەت ئېڭى بىلەن بىرلىككە كەلگەن كۈچكە ئايلاندۇرالايدۇ، جەنۇبە[79] مۇ، موسكۋا-مۇ؟» يەنە بىرى، جۇڭگو ھازىر جەنۇبەگە مايىل، ئەمما، ياپونىيە ھازىرقى سىياسىتىدە چىڭ تۇرۇۋالسا، جەنۇبە مەغلۇپ بولۇپ قالسا، جۇڭگو ئۆز ئىرادىسىگە قارشى ھالدا ئۆز مايىللىقىنى ئۆزگەرتىدۇ». بۇ ئىككى مەسىلە جۇڭگونىڭ شەنىگە ئازدۇر - كۆپتۇر خورلۇق كەلتۈرىدۇ. دۆلەت ھۆكۈمەت دېمەكتۇر. لىتتون: «جۇڭگودا دۆلەت ئېڭى بىلەن بىرلىككە كەلگەن كۈچ» يوق، ھەتتا ئۇ جەنۇبەگە بولغان مايىللىقىنى ئۆزگەرتىدۇ، دەيدۇ! بۇ، جۇڭگو دۆلىتىنىڭ خەلقئارا ئىتتىپاققا بولغان ساداقەتلىكىگە، ياپونىيە ئۈچۈن سىڭدۈرگەن ئەجرىگە ئىشەنمەسلىك بولامدۇ؟

جۇڭگو دۆلىتىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى، مىللەتنىڭ شان - شۆھرىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، بىزنىڭ لىتتون تۆرىگە جاۋاب قايتۇرۇشقا تەرەددۇت قىلغانلىقىمىزغا بىرنەچچە كۈن بولغان بولسىمۇ، لايىق ھۆججەت تېپىلماي، ئىچىمىز تىت - تىت بولۇپ تۇراتتۇق. بۈگۈن گېزىتتىن كۆتۈلمىگەندە بىر گۆھەرنى كۆرۈپ قالدۇق. بۇنىڭ بىلەن لىتتون جانابلىرىغا جاۋاب قايتۇرغىلى بولىدۇ، بۇ بولسىمۇ «خەنكۇ مۇداپىئە قوماندانلىق شتابىنىڭ 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى ئېلانى». بۇنىڭدىن «پولاتتەك پاكىتلار»نى تېپىپ، لىتتون جانابلىرىنىڭ گۇمانىغا رەددىيە بەرگىلى بولىدۇ.

مەسىلەن، بۇ ئېلان (ئەسلىي تېكىستى «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى خەنكۇدىن ئېلىپ بەرگەن مەخسۇس تېلېگراممىسى) دا مۇنداق دېيىلگەن: چەت ئەل كاپىتالى ئىختىيارىدا ئىشلەۋاتقان ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدا ھەل بولمىغان ئوزۇنلۇق مەسىلىلەر بولۇپ قالسا، مەسئۇل ئىدارە-مىزنىڭ ۋەكىلىنىڭ ئارىلىشىشىنى ۋە ياردەم بېرىشىنى ئىلتىماس

قىلىشى لازىم. ھەرگىز بىۋاستە ئالاقىلىشىشكە بولمايدۇ، بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلار قولغا ئېلىنىدۇ، باشقىلار تەرىپىدىن پايدىلىنىپ، بۇ ۋاستە بىلەن قەستەن ئېغىر ۋەقە تۇغدۇرغۇچىلارغا ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ». بۇ، چەت ئەل كاپىتالىستلىرى «ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدا ھەل بولمىغان ئوزۇن مەسىلە» لەرنى ئۇچراتسا بىۋاستە خالىغانچە بىر تەرەپ قىلىدۇ، ئەمگەكچىلەر مۇشۇنداق قىلىدىغان بولسا... ئۆلۈم جازاسى بېرىلىدۇ، دېگەنلىك. مۇشۇنداق بولىدىغان بولسا، بىزنىڭ جۇڭگودا «دۆلەت ئېڭى بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن» ئەمگەكچىلەرلا قالىدۇ. چۈنكى، بۇ «ئائ»غا خىلاپلىق قىلغانلار جۇڭگو «دۆلىتى»دىن ھەيدىلىپ، جەھەننەمگە يوللىنىدۇ. بۇنداق تۇرۇقلۇق لىتتون جانابلىرى جۇڭگو دائىرىلىرىنى «دۆلەت ئېڭى بىلەن بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن كۈچ» ئەمەس دەپ ئېيتالامتى؟

يەنە كېلىپ، «بىرلىككە كەلگەن كۈچ»نى بىرلىككە كەلتۈرىدىغىنى موسكۋا ئەمەس، جەنۇبە، ئەلۋەتتە. «جۇڭگو ھازىر جەڭ-ۋەگە مايىل» — بۇنى لىتتون جانابلىرىنىڭ ئۆزى دېگەن. بىزنىڭ بۇنداق مايىللىقىمىز ئىنتايىن مۇستەھكەم. مەسىلەن، ھېلىقى ئېلاندىمۇ: «ئەگەر كاززاپ، ئۇشۇقلار باشقىلارنىڭ ئازدۇرۇشى، تەل بىرىكتۈرۈشى، بىۋاستە كۈشكۈرتۈشى بىلەن ياكى بىرەر باھانە بىلەن تەرتىپ ۋە بىخەتەرلىككە بۇزغۇنچىلىق سېلىشقا ئۇرۇنۇپ، دۆلەت ۋە جەمئىيەتكە زىيان كەلتۈرىدىغان چوڭ جىنايەت ئۆتكۈزسە، كەچۈرۈلمەي ئۆلتۈرۈلىدۇ» دېيىلگەن. بۇ «جەنۇبەگە مايىللىق»نى قوغدايدىغان قەتئىي ۋاستە بولۇپ، «قان تۆكۈلسىمۇ باش تارتماسلىقى كېرەك» دېگەن گەپ. يەنە كېلىپ، «جەنۇبە» دۇنيا تىنچلىقىنى تەكىتلەيدۇ، شۇڭا جۇڭگو ئىككى يىلدىن بېرى قارشىلىق كۆرسەتمىدى، چۈنكى قارشىلىق كۆرسەتسە تىنچلىق بۇزۇلىدۇ؟ تاكى 28 - يانۋارغىچە، جۇڭگو بومبا، زەمبىرەك

ئوقىنى توسۇشتەك قىياپەتتە بولدى. يېقىنقى رېخي ۋەقەسىگە نسبەتەن، جۇڭگو تەرەپمۇ ئوخشاشلا «سەپىنى قىسقارتىۋاتىدۇ»[80]. شۇنىڭ بىلەن قالماي، جۇڭگو تەرەپ ھەدەپ «باسمىچىلارنى تازىلاش» بىلەن بەند بولۇپ، «ۋاقتىنچە» رېخي بىلەن كارى بولماي، بىرەر - ئىككى ئاي ئىچىدە «كوممۇنىست باندىتلار»نى تازىلاپ بولۇشقا قەسەم ئىچكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى «ياپونىيىنىڭ ... جەنۇبىي جۇڭگودا كوممۇنىزم ئېقىمىنىڭ بارا - بارا ئەۋج ئالغانلىقىنى كۆرۈپ بېئارام بولغانلىقى»[81] ھاجەتسىز ئىكەنلىكىنى، ياپونىيىنىڭ ئۆزى ئوتتۇرىغا چىقىشنىڭ تېخىمۇ ھاجەتسىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. جۇڭگو تەرەپ مۇشۇنداق جاپاغا چىداپ سەۋر - تاقەتلىك بىلەن ئىشلىمەكتە، بۇنىڭدىن مەقسىتى ياپونىيىنى تەسىرلەندۈرۈپ، توۋا قىلدۇرۇپ، يىراق شەرقنى مەڭگۈ تىنچلىقتا ئېرىشتۈرۈپ، خەلقئارا كاپىتالنى بۇ يەردە ئىش بۆلۈشۈۋېلىپ ھەمكارلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ۋەھالەنكى، لىتتون تۆرىنىڭ بولسا جۇڭگو «مايىللىقىنى ئۆزگەرتىپ» قالارمىكىن دەپ گۇمان قىلىشى بەكمۇ ئۇۋال قىلغانلىق بولمامدۇ؟!

قىسقىسى، «ئۆلۈم جازاسى بېرىش، كەچۈرمەي ئۆلتۈرۈش» — بۇ لىتتون تۆرىنىڭ گۇمانىغا بېرىلگەن جاۋاب تەرىقىسىدىكى تارىخي ھۆججەت. خاتىرجەم بولۇڭ، يار - يۆلەكتە بولۇڭ.

كونسېرتنىڭ ئازادلىقى[82]

«نەزمىنىڭ ئازادلىقى»[83] غا بېغىشلاپ مەخسۇس سان چىقىتى، نەزمىدە ئاناڭنى دەپ تىللاشقا بولىدىكەن، «ماجاڭ ئويناش» قىمۇ بولىدىكەن.

نىمە ئۈچۈن كونسېرتنى ئازاد قىلىپ، شەرمىسىزلىك قىلدۇرغىلى بولمايدىكەن؟ بىراق «كونسېرت» ئازاد قىلىنسىلا، «پونسېرت» بولۇپ كېتىشى، يەنى سەھنە ئارقىسىدىكى ئويۇنلارنىڭ سەھنە ئالدىغا چىقىرىلىشى، گەپتە سۆزلەرنىڭ باغلاشماسلىقى بۇ ياقتا تۇرسۇن، راستچىللىق[84] سۆيىتىگە نۇقسان يېتىشى تەبىئىي.

«بېيپىڭ — تيەنجىن كېڭىشى» ناملىق كونسېرت (ئەر سەھنىگە چىقىدۇ): بۇ تۇڭسىمەس ئويۇن ئاجايىپ قالتىس ئويۇن بولدى: تاشقى مۇداپىئە دەۋرىدە پۈتۈنلەي ئىچكى تازىلاش ئالدىراتتى: ئالدىراپ قاچقاچقا، رېخىدىكى ئوغلۇم تاڭ[85] مۇقەددىمە تۇڭسىمەي تۇرۇپ ئويۇن تامام بولدى. (ناخشا): (شاۋشىڭ پەدىسىدە)

رېخىدىكى تاڭ ھارام تاماق —
تېزلا بولۇپ كەتتى شەرمەندە قاچاق؛
ئوخشىتىپ تېرە تاراقلاتسا چىكىراق،
ھەرگىز چىقمايدۇ ھەرقانداق چاتاق.

(ئايال سەھنىگە چىقىپ ناخشا ئېيتىدۇ) :

مەركەزنى ئۇلگە قىلىپ كەشنى توغرىلايلى،
يول تەييارلىقىنى قىلىپ شەنياڭغا بارايلى.

(ئەر) : سەنزە... بوش گەپ قىل! سەن بىزنىڭ بالىمىز. تاڭغا قاراپ باق. ئۇنىڭ بۇ يەردە ئويۇن ئويىنىغۇسى يوق. مەنزە ئاغزىم بار تۇرۇپ، گەپ قىلالمايۋاتىمەن. بىر ئوبدان ئويۇن زايە بولۇپ كەتتى. ئىچىمىز ئەجەبمۇ پۇشتى!

(ئايال) : ھېچقىسى يوق. «تەكشۈرۈپ چارە كۆرۈش»[86] ئويۇنىنى ئويناۋېرەيلى. بىز ئەر - خوتۇن ئىككىمىز بىر - بىرىمىزگە دوست تارتىشىپ ئويىنىساقلا كۇپايە.

(ئەر) : بوپتۇ! (ناخشا) :

[كەلدى باھار پەردىسىنىڭ ئەكسىچە]
تازا تىللاپتىمەن جامائەت ئالدىدا جاڭنى[87]—
نېمىدەپ قىلمىدىڭ ياپونغا قارشى جەڭنى!

(ئايال ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ناخشا ئېيتىدۇ) :

ھەي، نېمە قىلىسەن مۇشۇ تاپتا كونا خامانىنى سورۇپ،
تىللىساڭمۇ مەيلى، چۈنكى بۇ نىقاب.

(ھەييار بوغچىسىنى كۆتۈرۈپ ئالدىراش چىقىدۇ) : ۋاي ئاللىيەي، يامان بولدى!

(ئايال ھەييارنى قۇچاقلاپ) : بالام نېمانچە ئالاقزادىسەن؟ سەن ئالدىنقى سەپتە توسۇپ تۇرغىن. مەن لاقا - لۇقىلىرىمنى

يىغىشتۇرۇۋالاي.
(ناخشا) :

[كەلدى باھار پەردىسىنىڭ ئەكسىچە]
قوينۇمغا ئالىمەن جامائەت يوق يەردە تاڭنى،
تىللاپ قويىمەن ئۇنى: بىكار قىپسەن جەڭنى،
يول تەييارلىقىم ئۇچۇن ئاز - تولا تاقەت قىل،
نېمە ھاجىتى بۇنداق چاندۇرۇشنىڭ ئۆزۈڭنى.

(ھەييار يىغلامسىراپ) : سىلەر يول تەييارلىقى قىلمىز دەۋاتىسىلەر؟ مېنىڭ يوق - تاقلىرىم يوق بولۇپ كېتىپتۇ، قارا! (بوغچىسىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ)
(ئايال) : ياپونىيىگە تېز كەت! يولۇڭغا ئامانەت!
(ئەر) : جازالاش چارىسىنى قىلاي سۇرۇپ شىددەت.
(ھەييار) : مۇشۇ تۇرقىدا قۇربان بولسام تولا ھەقلىق، مەندەك نوچىغا نېسىپ بولۇش شانۇ شەۋكەت.
(سەھنىدىن بىللە چۇشىدۇ)

3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى



ئەدەبىياتتىكى كەم سۈندۈرۈش[88]

شۇنداق تېتىقسىز بىر گېزىتچاق بارکى، ئۇ بەزىلەرنى ھاقا-رەتلەيدىغان ھېكايىلەرنى باسقىنىغا ئۆزىچە كۆرەڭلەيتتى، ھەتتا ئىسىم - فامىلىلەرنىمۇ دارتمىلاپ چىقىراتتى. ئەمدى بولسا ئەۋە-تىلگەن ماقالىلەر توغرىسىدا: «ئەگەر شەخس ياكى تەشكىلاتقا ھۇ-جۇم قىلىنغان ماقالە بولسا — باسمايمىز، كەچۈرسەڭلار»[89] دەپتۇ. بۇنى كۆرۈپ بەزىبىر ئىشلار ئېسىمگە چۈشۈپ قالدى:

مەن ھەمىشە جۇڭگو ماقالىلىرىدىكى مۇبالىغىگە نارازى بولۇپ يۈرگەن جۇڭگو ئەدەبىياتىنى تەنقىق قىلغۇچى ئەجنەبىيلەرنى ئۇچ-رىتىپ قالىمەن. ئۇلار جۇڭگو ئەدەبىياتىنى تەنقىق قىلسىمۇ، جۇڭگو ئەدەبىياتىنى گۈرگە كىرگۈچە چۈشىنەلمىسە كېرەك. جۇڭگولۇقلار بولسا نەچچە 100 پارچە ماقالىنى ئوقۇغان، ئاتالمىش نەچچە ئون «ئەدەب» نىڭ قىلمىشلىرىنى كۆرگەن بولسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەمدىلا «خەلق ئارىسى» دىن كەلگەن مۆمىن ياش بولمىغان بولسا، ھەرگىزمۇ دامىغا چۈشمىگەن بولاتتى〉چۈنكى، بىز خۇددى سەررىاپ خىزمەتچىسى ئاقچا پۇلىنى كۆرۈپلا قايسىنىڭ ئۇتىدىغانلى-قىنى، قاندىقىنىڭ كەم سۈندۈرۈلىدىغانلىقىنى، قاندىقىنىڭ ئۆتۈ-مەس بولۇپ قېلىپ زادىلا ئېلىشقا بولمايدىغانلىقىنى بىلگىنىدەك، ئۇستا بولۇپ كەتكەنمىز.〈

مەسىلەن ئېيتايلۇق، بىراۋنىڭ قىياپىتىنى ماختاپ، «ئىككى قۇلىقى مۇرىسىگە تېگىپ تۇرىدۇ»[90] دېسە، بىز ئاز دېگەندە يېرىم باراۋەر كەم سۈندۈرۈپ، ئادەتتىكىدىن چوڭراق بولۇشى مۇمكىن، دەپ قارايمىز، ھەرگىز ئۇنىڭ قۇلىقى توڭگۇزنىڭ قۇلىقىغا ئوخ-

شاش ساڭگىلاپ تۇرىدۇ، دەپ ئىشەنمەيمىز. غەم باسقان ئادەم ئۇستىدە گەپ قىلىسىپ، «ئۇچ مىڭ گېز ئۇزاردى ئاپئاق چاچلىرى»[91] دەپ تەسۋىرلىسە، ئۇنى ئاز دېگەندە 2900 نەچچە گەز كەم سۈندۈرۈپ، بەلكى يەتتە - سەككىز چى كېلەر دەپ ئويلايمىز، ھەرگىز ئۇنىڭ يۆگەلگەن چېچى يوغان باداڭغا ئوخشاي-دۇ، دەپ ئىشەنمەيمىز. بۇ مۆلچىرىمىز تازا دۇرۇس بولمىسىمۇ، ئانچىمۇ يىراقلىشىپ كەتمەيدۇ. ئەكسىچە، ئازنى كۆپ، يوقنى بار دەپمۇ قارايمىز. مەسىلەن، سەھنىگە قولىغا قىلىچ تۇتقان يادائغۇ چاڭچىلە ئارتىستىنى تۆتى چىقسا، بىز بۇلارنى 10 تۇمەن لەشكەر دەپ بىلمىمىز؛ ژۇرنالغا گويا راستىنەك قىلىپ سەلتەنەتلىك بىرەر ماقالە بېسىلسا، ئۇنى تېگىدە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان رەڭۋازلىقلار-نىڭ بارلىقىنى بىلمىمىز.

بۇنىڭ ئەكسىچە، بىز بارنى يوق دەپمۇ قارايمىز، مەسىلەن، «قىلىچىنى ياستۇق قىلىپ تاڭ ئاتقۇزدى»، «ۋەتەن قايغۇسىدا زەھەر يۇتۇشتىن يانمىدى»، «ۋەتەن يولىدا جان پىدا قىلدى» دېگەن گەپلەرنى ئوقۇساق، خۇددى نۇر كۆرۈپ قالغانلىقتىن سۈ-رەت ئۆچۈپ كەتكەن فوتو لېنتىسىغا ئوخشاش بىر پارچە ئاق قەغەزگە ئوخشىتىمىز.

ئەمما، بۇ ماقالىلەرنى بەزىدە يەنە كۆرىمىز. خۇاڭجۇغا سۇر-گۇن قىلىنغان سۇ دۇڭپو ئىچى تازا پۇشقاندا كەلگەن مېھمانغا جىنىنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىشكە مۇراجىئەت قىلىدىكەن. مېھمان بىلمەيمەن دېسە، سۇ دۇڭپو: «ئاغزىڭغا كەلگىنىنى سۆز-لەۋەرمەمسەن»[92] دەيدىكەن. بىزنىڭ كۆرۈشىمىزمۇ شۇ تەرىقىدە بولىدۇ، خالاس. ئەمما، جەمئىيەتتە مۇشۇنداق نەرسىلەر ئىچى پۇشۇپ قالغانلارنىڭ كۇچ - قۇۋۋىتىنى قانچىلىك زايا قىلىپ كەتكەندۇ؟! كىشىلەر قارتا ئويناش، تانسا ئويناش زىيانلىق، دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە شۇنداق ماقالىلەرنىڭ زىيىنى ئۇنىڭدىنمۇ

چوڭ. چۈنكى، سەل ئېھتىيات قىلمىسلا، كىشىنى تەلۈە قىلىپ قويىدۇ.

«قەسىدە»[93] ئاللىقاچان تەخسىچىلىككە ئايلانغان، «يىلنامە»[94] ساختىپەزلىككە ئايلىنىپ كەتكەن، جەنگو دەۋرىدە ناتىقلار چۈمۈلىدەك مىغىلداپ، يا ۋەھىمىلىك سۆزلەر بىلەن كىشىلەرنى قورقۇتقان، يا چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئۆزىگە قاراتقان. شۇڭا، مۇبالىغىچىلىك، سىپايىگەرچىلىك، يالغانچىلىقلارنىڭ ئاياغى ئۈزۈلمىگەن. ھازىرقى ئەدىبلەر ئەجنەبىيلەرچە ياسىنىۋالغان بولسىمۇ، يەنىلا ئەجدادلىرىنىڭ خۇلق - مىجەزىنى سۆزەك - ئىلىكلىرىگىچە سىڭدۈرۈۋالغان. شۇڭا، ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىنى بىكار قىلغاندا ياكى كەم سۇندۇرغاندىلا، ئىشنىڭ راست قىياپىتى ئاندىن ئانچە - مۇنچە روشەنلىشىدۇ.

«ئەدىب» ئەگەر ئۆزىنىڭ مۇبالىغىچىلىك، سىپايىگەرچىلىك، يالغانچىلىق... مىجەزىنى ئۆزگەرتكەنلىكىنى ھەقىقىي پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلىمىسا، خۇدا ئالدىدا بۇندىن كېيىن راۋۇرۇس ئادەم بولمەن، شۇنداق قىلمىسام يەر يۈتسۇن دەپ قەسەم ئىچسىمۇ يەنە بىر تىيىن. چۈنكى، بىز ئۆز نەسلىنىڭ بۆشۈكتە ياتقىنىغا قارىماي، «يالغاندىن ۋاڭ چوقۇر»[95] بولۇۋالغانلارنىڭ تۇخۇمى قۇرۇسۇن» دېگەن ئالتۇن ۋىۋىسكا ئېسىلغان نۇرغۇن دۇكانلارنى كۆرۈپ كۆنۈپ كەتكەن.

يېتىۋېلىشنامە[96]

جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئىنجىلى[97] — يېتىۋېلىشنامىدە شۇنداق ئېيتىلىدۇرلەركى: بىز... كەينىدىن ئەگەشمەي، ئالدىدىن يېتىۋېلىشىمىز لازىم.

تەپسىر[98] دە، قوغلاپ يېتىۋېلىشتا كەينىدىن قوغلاپ يېتىۋېلىش دېگەن گەپ بار، ئالدىدىن قوغلاپ يېتىۋېلىش دېگەن گەپ يوق، دېيىلگەن. ئىنجىلنىڭ خاتا ۋە چۈشىنىكسىز بولۇشى ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس. دەرۋەقە، مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە ھەممە نەرسە تەتۇر چۆرگىلەۋاتقانلىقتىن، قوغلاپ يېتىۋېلىشمۇ ئالدىدىن يېتىۋېلىش دېيىلمەكتە، شۇڭا كەينىدىن ئەگىشىش دېيىشكە بولمايدۇ - دە!

«ياپونىيە قوشۇنى قەيەرگە يېتىپ بارسا قارشىلىق شۇ يەرگە يېتىپ بارىدۇ» دېگەن گەپ ھازىر خېلىلا ئومۇملىشىپ قالدى. قولدىن كەتكەن جايلارنىڭ قايتۇرۇۋېلىنغان - قايتۇرۇۋېلىنمىغانلىقىغا كەلسەك: «ھەربىي مۇتەخەسسىس بولمىغانلىقىمىز ئۈچۈن تەپسىلىي پىلاندىن خەۋىرىمىز يوق[99]. » دۇرۇس، «ياپونىيە قوشۇنى قەيەرگە يېتىپ بارسا قارشىلىق شۇ يەرگە يېتىپ بارىدۇ» دېگەننىڭ ئۆزى ئالدىدىن يېتىۋېلىش ئەمەسمىكەن؟! ياپونىيە قوشۇنى يېتىپ كەلگۈچە «ئالدىدىن بېرىۋېلىش»نى ياپونىيە قوشۇنى شېنياڭغا كەلسە، ئالدىدىن بېيپىڭغا يېتىپ بارىدۇ؛ ياپونىيە قوشۇنى جابەيگە كەلسە، ئالدىدىن جىنرۇغا يېتىپ بارىدۇ؛ ياپونىيە قوشۇنى شەنخەيگۇەنگە كەلسە، ئالدىدىن تاڭگۇغا يېتىپ بارىدۇ؛ ياپونىيە قوشۇنى چېندېغا كەلسە، ئالدىدىن گۇبەيكۇغا

باردى... ئىلگىرى كۆچكۈن پايتەخت لوياك ئىدى، ھازىر يانداش پايتەخت شىئەن بولدى. كەلگۈسىدە «خەنزۇ مىللىتىنىڭ چىققان جايى» بولغان كۈئېنلۈن تېغى — باقىي جەننەتمۇ بار. قولدىن كەتكەن جايلارنى قايتۇرۇۋېلىش دېگەنگە كەلسەك، ھەربىي مۇتەخەسسىس بولمىغان كىشىلەرمۇ بىلىشى مۇمكىن، چۈنكى نامىدە «كەينىدىن ئەگەشمەڭلار» دېگەن گەپ بار، شاڭخەيدە بولغان ئۇرۇشتا ياپونىيە قوشۇنلىرى چېكىنىپ كونسېسسىيىگە كىرىۋالغان چاغلاردا، «قارىمىقىدىكى قىسىملارغا كونسېسسىيە چېگراسىدىن بىر قەدەممۇ نېرى ئۆتمەڭلار، دەپ قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈرگەن»[100] لېكى بۇنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ. دېمەك، ئالدىدىن يېتىپ بېرىش ۋە كەينىدىن ئەگەشمەسلىك بۇ، نامىدىلا بار گەپ بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئەمەلىيەتتىن ئۆتكەن ھەقىقەت. بۇ تەپسىرنىڭ بىرىنچى پارىسى.

تەپسىرده يەنە ئېيتىدۇرلەركى، ئالدىدىن يېتىپ بېرىش بىلەن كەينىدىن ئەگەشمەسلىكنىڭ يەنە بىر تۈرلۈك بۇنداق نازۇك، ئۇلۇغ مەنىسى بار ئىكەن:

رېخبەدىن بېرىلگەن مەلۇماتلارغا قارىغاندا، «پىدائىيلارنىڭ[101] ھەممىسى ناھايىتى باتۇر بولۇپ، ياپونىيە ئەسكەرلىرىنى پاراكەندە قىلىش ۋە ئۇلارنى قىرىشنى كىشى ھۇزۇرلىنىدىغان ئىش دەپ قارايدىكەن، ... ئەمما جاڭ زۇشياڭ[102] پىدائىيلار قىسمىنى ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىش ھەققىدىكى خەۋەر ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، جاڭ زۇشياڭ شەخسەن ئۆزى بېرىپ ھال - ئەھۋال سورىمىغان؛ رېخبەدىكى تاڭ يۈلىڭ پىدائىي قىسىملارنى بېنزىن بىلەن تەمىنلەشنى توختاتتىپ، تىرانسپورتنى ئۈزۈپ قويغان؛ شۇنىڭ بىلەن پىدائىي قىسىملار قاتتىق ئۇمىدسىزلەنگەن، ھەتتا بەزىلەر جاڭ زۇشياڭ ئۈچۈن خىزمەت كۆرسىتىشنى بىھۇدە ئىش دەپبىشكەن»، «ياپونىيە قوشۇنى لىڭيۈەنگە كەلگەندە، جاڭ زۇشياڭ قۇيرۇقىنى ئاللىقاچان تىكىۋەتكەن. بىز خەۋەر تې-

پىپ تالاغا چىقساق، تاڭ يۈلىڭنىڭ ماشىنىلارنى توتۇۋېلىپ تەرسە - كېرەكلەرنى توشۇۋاتقانلىقىنى كۆردۈق. بۇ پاكىتلار ياپونىيىنىڭ چېندېنى بومبارداسىمان قىلىشقا ئايروپىلان ئەۋەتكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ... بۇنىڭدىن چېندېدىن راستىنلا مۇرەسسە بىلەن ۋاز كەچكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ» (جاڭ خۇيچۇڭ[103] ئەپەندىنىڭ دېگىنىدەك، «كاتتا شان - شەرەپكە ئېرىشكەن پىدائىي قىسىملار داھىيلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە ساداقەتلىكى بىزنىڭ ئويلىغىنىمىزدەك ئەمەس» بولسىمۇ، ئەمما پىدائىي قىسىملاردىكى ئەسكەرلەر راستىنلا ناھايىتى باتۇر پۇقرالار ئىدى| بۇ پۇقرالار ئىنجىلىنى بىلمىگەچكە، ئالدىدىن يېتىۋېلىش تاكتىكىسىنى بىلەلمىگەن. شۇڭا، ئۇ پۇقرالار ئۆزلىرى ئۇدۇل كەلگەن قارشىلىقلارغا ئۇچرىغان: تاڭ يۈلىڭ چېندېنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن، بېيپىڭ ھەربىي ئىشلار شۆبە كومىتېتى «گۇبەيكۇ پۇختا ساقلانسۇن، پىدائىي قىسىملار گۇبەيكۇغا كىرمەكچى بولسا، ئۇلارغا ئالدىدىن ئوق چىقىرىلسۇن» دەپ بۇيرۇق چۈشۈرگەن، دېمەك، بۇنىڭ مەنىسى بۇنداق: «قارشىلىقىم» ياپون قوشۇنىغا ئەگىشىپ مېڭىش بولىدۇ: سەن باشقىچە يول بىلەن قارشىلىق كۆرسەتسەڭ، مەن ساڭا قارشىلىق كۆرسىتىمەن؛ يەنە كېلىپ مېنىڭ چېكىنىشىم ئالدىدىن ۋەدەلىشىپ قويغان ئىش. سەن مۇرەسسە قىلمايدىكەنسەن، «سېنى كەينىڭدىن ئەگەشتۇرمەي» «ئالدىدىن» لياڭشەنگە قوغلايمەن. مانا بۇ، تەپسىرنىڭ ئىككىنچى پارىسى.

نەزمە:

«يۇرىكى پوك - پوك» قېچىشتى ئالدىدىن،
«كۆڭلى توق - توق» پۇقرالار ئەگەشمىسۇن كەينىدىن!

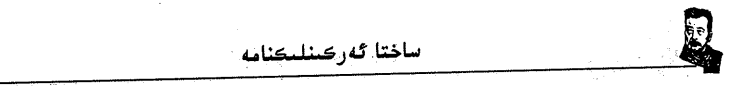

بۇ ماقاله تەكشۈرگۈچى تەرىپىدىن ئەيىبلىنىپ تۇزد-
تىلگەندىن كېيىن، 19 - كۈنىدىكى گېزىتكە بېسىلىشقا
مۇۋاپىق بولدى.

ئەسلىي تېكىست مۇنداق ئىدى.

ئۇچىنچى ئابزاستىكى «ياپونىيە قوشۇنى»دىن تارتىپ
«خەۋىرىمىز يوق» دېگەن گەپكىچە ئەسلىي ئورىگىنالدا
«مىنگونىڭ 22 - يىلى باھار × 3 - ئاينىڭ مەلۇم كۈنى
ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ياپونىيە قوشۇنى قەيەرگە يېتىپ بار-
سا قارشىلىق شۇ يەرگە يېتىپ بارىدۇ... قولدىن كەتكەن
جايلارنى قايتۇرۇۋېلىش ۋە چېنداۋغا قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆ-
تۈشكە كەلسەك، ھەربىي ئىشلارنىڭ ئىلگىرىلىشىگە قاراپ
بەلگىلىنىدۇ، دېدى» دېگەن گەپلەر بار ئىدى. يەنە، «خە-
ۋىرىمىز يوق» دېگەن سۆزنىڭ ئاخىرىغا («شىنباۋ گې-
زىتى»نىڭ 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىكى 3 - بېتىدە)
دەپ ئىزاھمۇ بېرىلگەن.

5 - ئابزاستىكى «رېخبەتىن بېرىلگەن» دېگەن
سۆزنىڭ ئوتتۇرىسىدا «مىنگونىڭ 22 - يىلى باھار
× 3 - ئايدا» دېگەن سۆزلەر بار ئىدى.

3 - ئاينىڭ 19 - كۈنى كېچىدە يېزىلدى.



«نۇر چۈشكەن ھامان...»[104]

جۇڭگو تۇرمىلىرىدىكى قىيىن - قىستاق، ئاشكارا - مەخ-
پىي. بۇ مەسىلىنى خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقى[105] ئۆت-
كەن ئايدا ئوتتۇرىغا قويغان.

ئەمما، ئەجنەبىيلەر ئىلكىدىكى «زىلزىلە شېنبېاۋ» گېزىت-
ى 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى باسقان «بېيجىڭ خەۋەرلىرى»دە
دوكتور خۇ شىنىڭ بىرنەچچە تۇرمىنى شەخسەن كۆزدىن كەچۈر-
گەنلىكى، بۇنى مۇخبىرغا «ئىنتايىن كۆيۈمچانلىق» بىلەن سۆز-
لەپ بەرگەنلىكى تەپسىلىي خەۋەر قىلىنىدى. مۇخبىرنىڭ بايان
قىلىشىچە: «ئۇنىڭ ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈ-
شىدىن ھەقىقەتەن قىلچىلىكمۇ ئىسپاتقا ئىگە بولغىلى بولمايدۇ...
ئۇلار مەھبۇسلار بىلەن ئىنتايىن ئوڭۇشلۇق ھالدا سۆزلەشكەن،
دوكتور خۇ شى بىر قېتىم ئۇلار بىلەن ئىنگلىز تىلىدىمۇ سۆزلە-
شەلىگەن(تۇرمىدىكى ئەھۋالغا ئۇ (دوكتور خۇ شى — ئاپتورنىڭ
ئىزاھى) رازى بولمايدىكەن، ئەمما(ئۇلار ناھايىتى ئەركىن بولىد-
مۇ، («پاھ! ئەركىنمىش!» — ئاپتورنىڭ ئىزاھى) مۇئامىلە-
نىڭ قوپاللىقىدىن ۋە خورلانغانلىقىدىن شىكايەت قىلغان بولسىمۇ،
قاتتىق قىيىن - قىستاق توغرىسىدا قىلچىلىكمۇ پۇراتمىغان.»...

(مەن گەرچە بۇ قېتىمقى «ئېھتىياتچانلىق بىلەن تەكشۈرۈش»
شەرىپىدە بىللە بولمىساممۇ، ئەمما بۇنىڭدىن 10 يىل بۇرۇن بېي-
جىڭدىكى ئۇلگىلىك تۇرمىنى ئېكسكۇرسىيە قىلغانىدىم. ئۇ ئۇلگە-
لىك تۇرمە بولسىمۇ، مەھبۇسلاردىن ھال سوراش ئىنتايىن «ئەر-
كىن» ئەمەس ئىكەن، سۆزلىشىدىغانلارنىڭ ئارىلىقىنى تەخمىنەن

ئۇچ چى كېلىدىغان روجەك ئايرىپ تۇرىدىكەن. سۆزلىشىش ۋاقتى چەكلىك بولۇپ، سۆزلەشكەندە گۇندىپاي قاراپ تۇرىدىكەن، چەت ئەل تىلىدا سۆزلەشمەك تۇرماق، ئىشارەت قىلىشقىمۇ يول قويۇلمايدىكەن.

بۇ قېتىم دوكتور خۇ شى ئۇلار بىلەن «ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشەلىگەن» بولسا، راستىنلا قالتىس ئىش بوپتۇ. جۇڭگو تۇرمىلىرى ياخشىلىنىپ، شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇ - دە؟! «ئەركىنلىك» شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇ - دە! ياكى بولمىسا دوكتور خۇ شى بولسا لىتۇن تۆرە بىلەن يۈرتداش بولغانلىقتىن ئۇنى قالتىس ئادەم دەپ بىلگەن گۇندىپاي «ئىنگلىز تىلى»دىن قورققانمۇ؟!

تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ، بۇ نۆۋەت دوكتور خۇ شىنىڭ «پارا-خوت قاتنىشى ئىدارىسىنىڭ ئۇچ چوڭ دېلوسى»[106]غا يازغان بېغىشلىمىسىنى كۆرۈپ قالدىم:

«ئاشكارا پاش قىلىش زۇلمەتلىك سىياسەتنى يوقىتىشىنىڭ بىردىنبىر قورالى، نۇر چۈشكەن هامان زۇلمەت ئۆزلۈكىدىن يوقىلىدۇ.» (ئەسلىدە يوق يېڭىچە تىنىش بەلگىلىرىنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن قوشۇپ قويدۇم — ئاپتورنىڭ ئىزاهى.)

شۇنىڭ بىلەن ئىشنىڭ تېگىگە يەتتىم. تۇرمىدە مەھبۇسلار بىلەن چەت ئەل تىلىدا سۆزلىشىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ. ئەمما، دوكتور خۇ شى يېتىپ بېرىشى بىلەنلا ئۇنىڭغا ئالاهىدە مۇئامىلە قىلىشقان، چۈنكى ئۇ «ئاشكارا پاش قىلالايدۇ»، ئەجنەبىيلەر بىلەن «ئىنتايىن كۆيۈمچانلىق بىلەن» سۆزلىشەلەيدۇ، ئۇنىڭ ئۆزى «نۇر»، شۇڭا «نۇر» چۈشكەن هامان، زۇلمەت «ئۆزلۈكىدىن يوقىلىپ كېتىدۇ»غۇ ئەجنەبىيلەرگە خەلق هوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقىنى «ئاشكارا پاش قىلىپ بەرگەن»لىكى ئۈچۈن «زۇلمەت» شۇ تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەن.

ئەمما، بۇ «نۇر» ئۆز ئۆيىگە قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، باشقىلارنىڭ مەھبۇسلار بىلەن «ئىنگلىز تىلى»دا سۆزلىشىشكە مەڭگۈگە يول قويۇلامدىكىنتاڭ؟

ئەگەر رۇخسەت قىلىنمىسا، ئۇ چاغدا «نۇر قايتىپ كېتىش بىلەن زۇلمەت قايتىپ كېلىدۇ».

بىراق، بۇ «نۇر» ئالىي مەكتەپلەر ۋە گېزىت تۆلەم پۇلى كومىتېتىنىڭ[107] ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇپ قالغاچقا، «زۇلمەت» ئىچىگە دائىم بېرىپ تۇرالمايدۇ، تۇرمىلەرنى ئىككى قېتىم «ئېھتىياتچانلىق بىلەن تەكشۈرۈش»تىن ئىلگىرى، ئېھتىمال، مەھبۇسلار «ناهايىتى ئەركىن هالدا» يەنە «ئىنگلىز تىلى»دا سۆزلىشىش شەرىپىگە ئىگە بولالمىسا كېرەك. ۋا دەرىخا! نۇر پەقەت «نۇر»غا ئەگىشىدۇ، تۇرمىلەردىكى نۇرلۇق دۇنيا هەقىقەتەن ۋاقتلىق ئىكەن - دە!

ئەمما، بۇنى هېچكىمدىن كۆرگىلى بولمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرى «قانۇن»غا خىلاپلىق قىلماسلىقى كېرەك ئىدى، «ياخشى ئادەملەر»[108] «قانۇن»غا هەرگىز خىلاپلىق قىلمايدۇ. چېنىپۇتمىسەكلەر، بۇ «نۇر»غا نەزەر سېلىڭلار!

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى



يېغىنى توختىتىش ئەدەبىياتى[109]

بۇنىڭدىن ئۇچ يىل مۇقەددەم: «مىللەتپەرۋەر ئەدەبىيات» چىلار داقا - دۇمباق چېلىۋاتقاندا، «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى»[110] دېگەن بىر پارچە ماقالىدە: «بىزنىڭ يۇكسەك ئارزۇلىرىمىز چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىسى، قوماندان باتۇخان[111] نىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ، ‹ئورۇس› لارنى يوقىتىش» دېگەن گەپ چىققانىدى. ئورۇس دېگىنى بۈگۈنكى سوۋېت روسىيىسى، شۇ چاغدا بىركىم بۇ گەپنى: هازىرقى باتۇخانىنىڭ لەشكەرلىرى ياپونىڭ قوشۇنى، «غەربكە يۈرۈش قىلىش» تىن ئىلگىرى، ئالدى بىلەن جۇڭگونى بويسۇندۇرۇپ، ئۇلارنى ياپونىيە قوشۇنىنىڭ قولى قىلىش لازىم، دەپ يەشكەنىدى.

ئۇزىمىز بويسۇندۇرۇلغاندا، ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئادەملەر-دىن باشقىلىرىمىز تولىمۇ قاتتىق رىيازەت چېكىمىز. شەرقىي ئۇچ ئۇلكىنىڭ قولدىن كەتكەنلىكىنى، شاڭخەينىڭ بومبارداىمانچىلىققا ئۇچرىشىنى مىسالغا ئالساق، ئومۇمەن هايات قالغانلارنىڭ قىلچە نەپرەتلەنمىگەنلىرى ناهايىتى ئاز بولسا كېرەك. بۇ نەپرەتلىنىشنىڭ كەلگۈسىدىكى «غەربكە يۈرۈش قىلىش» قا كاشىلىسى كۆپ. شۇ-ڭا، «هەيۋەتلىك شاڭخەينىڭ گۈمران بولۇشى» دېگەن ئەسەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، كىتابخانلارغا جۇڭگونىڭ قوراللىق كۈچى ياپونلارنىڭكىگە يەتمەيدىغانلىقىنى سانى بىلەن ئۇقتۇرۇپ، جامائەتـ-نىڭ كۆڭلىنى ياسىغان، هەتتا هايات قالغۇچە ئۇلگەن ياخشى («19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ هالاكىتى بىزنىڭ بىچارىلىك بىلەن مەنسىز ياشاۋاتقانلىقىمىزنى ئۇقتۇرىدۇ») ، لېكىن غەلىبـ-

دىن مەغلۇبىيەت ئەلا» («19 - يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ غەلىبـ-سى ئەپلەپ - سەپلەپ جان بېقىش كەيپىياتىمىز بىلەن مەغرۇرلـ-نىش چۈشىمىزنى كۆچەيتىۋېتىدۇ!») ، قىسقىسى، جەڭدە ئۆلـ-گەن ياخشى، ئەمما مەغلۇپ بولسا تېخىمۇ ياخشى، شاڭخەي ئۇرۇ-شى دەل جۇڭگونىڭ تولۇق مۇۋەپپەقىيىتى، دېگەنىدى.

هازىر ئىككىنچى قەدەم باشلاندى. سىنتىرال ئاگېنتلىقىنىڭ خەۋەرلىرىدە: ياپونىيىنىڭ مانجۇرىيە بىلەن «جۇڭخۇا ئىتتىپاقداش ئىمپېرىيىسىنىڭ مەخپىي شەرتنامىسى» نى تۈزۈش سۆيمەقەستى بار ئىكەن، ئۇ لايىهىنىڭ 1 - ماددىسىدا: «هازىر دۇنيادا ئىككى خىل دۆلەت بار، بىر خىلى ئەنگلىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە، ئىتالىيە، فرانسىيەدىن ئىبارەت كاپىتالىستىك دۆلەتلەر؛ يەنە بىر خىلى سوۋېت روسىيىسى، ئۇ كوممۇنىستىك دۆلەت. هازىر سوۋېت روـ-سىيىسىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، جۇڭگو بىلەن ياپونىيە بىرلەشـ-مەي تۇرۇپ، ... غەلىبە قىلالمايدۇ» (3 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىگە قارالسۇن) دەيدۇ.

«بىرلىشىدىغان» بولدى. بۇ، جۇڭگو - ياپونىيىنىڭ تولۇق مۇۋەپپەقىيىتى، «هەيۋەتلىك شاڭخەينىڭ گۈمران بولۇشى» دىن «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى» غا قاراپ تاشلانغان ئىككىنچى قەدەم.

دەرۋەقە، بەزى جايلار بومبارداىمانچىلىققا ئۇچرىماقتا. شاڭـ-خەينىڭ بومبارداىمان قىلىنغىنىغا بىر يىلدىن ئاشقان بولسىمۇ، بەزىلەرنىڭ «غەربكە يۈرۈش قىلىش» مۇقەررەر قەدەم ئىكەنلىكىنى ئويلاپ يەتمىگەن، ئۇلار ئالدىنقى يىلدىكى قايغۇ - هەسرەتنى پۈتۈنلەي ئېسىدىن چىقىرىۋەتمىگەن بولسا كېرەك. بۇ قايغۇ - هەسرەتنىڭ نۆۋەتتىكى «بىرلىشىش» كە كاشىلىسى بار. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، زامانىغا يارىشا مەيدانغا كەلگەن «لازا بىلەن زەيـ-تۇن» دەك ئەدەبىيات كىشىلەرگە بىرئاز ئەمىلىك بېغىشلىشى ۋە كۆڭلىنى ياسىشى مۇمكىن. بەلكى بۇ ئىچ پۇشۇقىنى داۋالايدىغان



دورا بولۇشى مۇمكىن. نېمە ئۈچۈن؟ بۇنىڭ ۋەجى شۇكى، «لازا ئاچچىق بولسىمۇ، ئاچچىقلىقىدىن ئادەم ئۆلمەيدۇ. زەيتۇن چۇچۇك بولسىمۇ، لەززىتى بولىدۇ»[112]. بۇنى چۈشەنگەندە، ئىشلەمچىلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن ئەپيۇن چېكىدىغانلىقىنى چۈشەنگىلى بولىدۇ.

لازا ئۇن ـ تىنسىز ئېچ يۇشۇقىنىلا ئەمەس، «ئادەمنىڭ جېنىغا تېگىدىغان يىغا»نمۇ توختىتارمىش. ژاك سى ئەپەندى «ۋەتەننى لازا بىلەن قۇتقۇزۇشنى تەشەببۇس قىلىش» سەرلەۋھىلىك مەشھۇر بىر پارچە ماقالىسىدە بىزگە شۇنداق مۇراجىئەت قىلىدۇ:

«شىماللىقلار كېچىكىدە ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا قاتتىق يىغلاپ كەتسە، ئانىسى ئاچچىق بىر لازىنى بالىسىغا چىشلىتىپ قويسا، شۇ زاماتلا يىغىسى بېسىلىپ قالىدۇ...

ھازىرقى جۇڭگو گويا قاتتىق يىغلاۋاتقان شىماللىق بوۋاقتا ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ كىشىنى بىزار قىلىدىغان يىغىسىنى توختاتماقچى بولساڭ، كۆپرەك ئاچچىق لازا چىشلەت» («ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» قوشۇمچە سەھىپىسى، 12 ـ سانىدىن).

لازا بوۋاقنىڭ يىغىسىنى توختىتالايدۇ، دېگەن سۆز ئاڭلاپ باقمىغانلا بىر گەپ. ئەگەر راستتىنلا شۇنداق بولىدىغان بولسا، جۇڭگولۇقلار ھەقىقەتەنمۇ باشقىلارغا ئوخشاشمايدىغان بىر «مىللەت» بولۇپ قالىدۇ. ئەمما، مۇشۇنداق «ئەدەبىيات»نىڭ كىشىنى ئاچچىقلىقىدىن ئۆلتۈرمەي، «ئۇنىڭ كىشىنى بىزار قىلىدىغان يىغىسىنى توختىتىپ»، قوماندان باتۇخاننى ئارامخۇدا كۈتۈشتىن ئىبارەت مۇددىئاسىنى ناھايىتى ئوچۇق كۆرگىلى بولىدۇ.

بىراق، بۇ ئۇنۇم بەرمەيدۇ، يىغلىسا «بىردەك ئۆلتۈرۈل-

سۇن» دېگەن بۇ بۇيرۇقتەك ئۇنۇملۇك ئەمەس. بۇنىڭدىن كېيىن ھەزەر ئەيلەيدىغىنىمىز — «بىر ـ بىرىگە گەپ قىلىشقا پېتىنالماي، كۆز ئىشارىتى قىلىش»، بىز كۆز باغلايدىغان ئەدەبىياتنى كۆتۈپ تۇرايلى.

3 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى

[ئەسلەتمە]:

ۋەتەننى لازا بىلەن قۇتقۇزۇشنى تەشەببۇس قىلىمەن

ژاك سى

ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، بىر قېتىم شىماللىق بىر دوستۇم بىلەن بىللە تېخنىلىكنىڭ ئاشپۇزۇلىغا كىردۇق. ئولتۇرغاندىن كېيىن كۈتكۈچى يۈگۈرۈپ كېلىپ:

— مېھمانلار، نېمە يەيسىلەر؟ — دەپ سورىدى.

— ئىككى تەخسە پۇرە! — دېدى ھېلىقى شىماللىق دوستۇم ساپ شىمال تەلەپپۇزىدا.

پۇرە بىلەن بىرگە بىر تەخسە لازىمۇ كەلتۈرۈلدى.

ھېلىقى شىماللىق دوستۇمنىڭ پۇرىنى ھەدەپ لازىغا مىلەپ، ئىشتىھا بىلەن ئاغزىغا سېلىۋاتقىنىنى كۆرۈپ، مېنىڭمۇ شۇنداق قىلغۇم كەلدى ـ دە، تەۋەككۈل دەپ بىر پۇرىنى لازىغا مىلەپ ئاغزىمغا سالدىم. سالغان ھامان تىلىمنىڭ ئۇچى سېزىمدىن قالدى، تامىقىم ئېچىشىپ بەكمۇ بىئارام بولدۇم، كۆزلىرىمدىن ئىختىيارسىز ياش چىقىپ، تولىمۇ ئازابلىنىپ كەتتىم.

ھېلىقى شىماللىق دوستۇم مېنىڭ بۇ ئەپتىمنى كۆ-
رۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە ماڭا مۇنداق دېدى: «شـ-
ماللىقلارنىڭ لازا يېيىشكە ماھىرلىقى ئۇلارنىڭ ئۆز
تەبىئىتىدىن كېلىپ چىققان، ئۇلار تاماق - سەينى يېمە-
سە يېمەيدۇكى، لازىنى يېمەي قويمايدۇ» دەپ قارايدۇ.
لازا يېيىش ئۇلار ئۈچۈن خۇددى ئەپيۇنىنىڭ خۇمارىغا ئوخ-
شايدۇ. يەنە شىماللىقلار كىچىكىدە ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا
يېتىپ قاتتىق يىغلاپ كەتكەندە، ئانىسى ئۇنىڭغا ئاچچىق
لازىنى چىشلەتسە شۇنداق تېز ئۇنۇم بېرىدۇكى، يىغىسى
دەرھال بېسىلىدۇ...

× ×

ھازىرقى جۇڭگو قاتتىق يىغلاۋاتقان شىماللىق بوۋاققا
ئوخشايدۇ، ئۇنىڭ كىشىنى بىزار قىلىدىغان يىغىسىنى
توختىتىش ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئاچچىق لازىنى كۆپرەك چىش-
لىتىشكە توغرا كېلىدۇ.

جۇڭگولۇقلار، خۇددى مېنىڭ ھېلىقى شىماللىق
دوستۇمدەك، لازا يېمىسە ھاياجانلانمايدۇ.

3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

«ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ قوشۇمچە سەھىپىسى
«لازا ۋە زەيتۇن»دىن

[يىغىنى زورمۇزور لازا بىلەن توختىتىش]:

خەقنى كەلسە - كەلمەس چىشلەپ ئارتمىسۇن

ۋاڭ سى

لازا چىشلەپ قويۇشتىن ھەزەر ئەيلىسۇن

يېقىندىن بېرى شاڭخەيدە قولىغا تاياق ئېلىۋالغان جاۋ
ھەزرەت، جاۋ تالىپىتەك بىر تۈركۈم كىشىلەر كۆپىيىپ
قالدى ۋە «ئا Q قىياپەتلىك» كىشىلەرنى جېنىنىڭ بارچە
ئىزدەپ تېپىپ ئاچچىقىنى چىقارماقچى بولدى. خەيرىيەت،
بۇ بىر تۈركۈم ئەدىبلەر يېقىندىن كۆرىستىدىغان رەڭلىك
كۆزەينەك بىلەن تاپقان «ئا Q قىياپەتلىك» ئادەملەر،
قېرىشقاندەك ھەقسىز ئا Q بولماي چىقتى.

تېگى - تەكتىنىڭ قانداقلىقىنى بىلگىلى بولمايدىغان
خىي جىياگەن مېنىڭ «ۋەتەننى لازا بىلەن قۇتقۇزۇشنى تە-
شەببۇس قىلىمەن» (مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 12 - سانىغا
قارالسۇن)نى كۆرۈپ، شىماللىق بوۋاقلارنىڭ لازىغا ئام-
راقلىقىنى «مىسلىسىز»، «ئاجايىپ ئىش» دەپ قاراپتۇ.
مۇبادا مېنىڭ ھېلىقى شىماللىق دوستۇم مېنىڭ سۆزۈمنى
لاپ گەپ دېگەن بولسا، ئۇ چاغدا راست دېگەندەك ئۇنى
مىسلىسىز دېيىشكە بولىدۇ. ۋەھالەنكى، خىي جىياگەن نەچ-
چە مىڭ يىل ئالدىدىكى لىيۇ بەيۇېن ئەمەس ئىكەنۇ، «قـ-
ياسنامە»نى توقۇپ چىقارغاندەك، مەلۇم بىر گېزىتتە ماقا-

لىسنى ئېلان قىلدى) (شمالللىق بوۋاقلارنىڭ لازىغا ئام-
راقلىقى «ئاجايىپ ئىش» ھېسابلانسا، ئۇنداقتا ئەپيۇنكەش
ئاتا - ئانا تاپقان بوۋاقنىڭمۇ نېمىشقا ئەپيۇن خۇمارى
بولىدۇ؟)

خې جياگەن ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان ئادەمنى تاپالماي
بىكار ئاۋارە بولغاندىن كېيىن، قانداقتۇر: «ئەگەر راست-
تىنلا شۇنداق بولىدىغان بولسا، جۇڭگولۇقلار ھەقىقەتەنمۇ
باشقىلارغا ئوخشاشمايدىغان ئالاھىدە مىللەت بولۇپ قالى-
دۇ» دەپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي جاۋۇلداپ كېتىپتۇ.

خې جياگەن ئېيتىپ باقسۇنچۇ، يېقىندىن كۆرسىتە-
دىغان رەڭلىك كۆزەينەكنى تاقاپ، «ۋەتەننى لازا بىلەن
قۇتقۇزۇشنى تەشەببۇس قىلىمەن» دېگەن ماقالىنى ئوقۇ-
غاندا، «شمالللىق» دېگەن سۆزنى كۆرمىگەنمىدىكىن؟
(خې جياگەن شمالللىق دېگەن سۆز بار جۇملىنى ئۆز
سۆزىگە كىرگۈزگەنكەن، كۆرگەنلىكى ئېنىق) كۆرگەنە-
كەن، سوراپ باقايچۇ، ئىستېتسىن پۇتۇن گېرمانلارغا ۋە-
كىللىك قىلالامدۇ؟ ئابىدىن پۇتۇن بريتانىيە تاقىم ئاراللە-
رىغا ۋەكىللىك قىلالامدۇ؟

مەن گۇمانلانماي تۇرالمىدىمكى، خې جياگەننىڭ كال-
لىسى نېمىشقىمۇ ئىشلىمەيدىكىن؟ نېمىشقا ئالدى - كەينى
بىر - بىرىگە زىتلىقتا شۇ دەرىجىگە يەتتىكىن؟

جاۋ ھەزرەت بىلەن جاۋ تالىپتەك ئادەملەر شېرىكلە-
شىپ كىشىلەرنى كەلسە - كەلمەس چىشلەپ تارتىشقا ئۇ-
رۇنماقتا. مەن ئالدىن ئۇلارغا ئېيتىپ قويايكى، مەن «لازا
بىلەن زەيتۇن» نىڭ مۇھەررىرىنى ئەزەلدىنلا تونۇمايتتىم،
«سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى» نمۇ يازغان ئەمەسمەن. ئە-
گەر خې جياگەن چوقۇم مېنى چىشلەپ تارتىدىغان بولسا،

مەن ئۇنىڭغا تېگى - تەكتىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان يەنە
بىر كۆزەينەكنى تاقاپ، نىشاننى ئېنىقلىۋالغاندىن كېيىن،
ئاندىن چىشلەپ تارتىشنى تەۋسىيە قىلىمەن، بولمىسا لازا-
نى چىشلەپ قېلىپ، يا يىغلىيالماي، يا كۈلەلمەي قالسا،
بۇنىڭغا مەن جاۋابكار ئەمەس.

«ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ قوشۇمچە بېتىدىكى
«لازا ۋە زەيتۇن»دىن.

3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

[زادىلا ئاقمايدۇ]:

ھەددىدىن ئاشتى دېگەن مانا شۇ

جياگەن

(ئېستېتسىن[113] دەرۋەقە پۇتۇن گېرمانلارغا ۋەكىللىك
قىلالمايدۇ، شىمال دەرۋەقە پۇتۇن جۇڭگوغا ۋەكىللىك
قىلالمايدۇ،) ئەمما شمالللىق بوۋاقلارنىڭ يىغىسىنى لازا
بىلەن توختاتقىلى بولمايدىغانلىقى پاكىت، بۇنىڭغا ئامال
يوق.

(ئەپيۇنكەش ئاتا - ئانىنىڭ تاپقان بالىسىنىڭ خۇمارى
بارلىقى راست.) ئەمما، ئاچچىقسۇغا خۇمارى بارنىڭ بالى-
سىنىڭ ئاچچىقسۇغا خۇمارى يوق بولغاندەك، لازىغا خۇمار
بولغان ئاتا - ئانا تاپقان بالىنىڭ لازا خۇمارى يوق.(بۇمۇ
پاكىت. كىم بولسۇن، بۇنىڭغا ئامال قىلالمايدۇ.)

پاكىت ئىكەن، ئۇنى بايۋەچچىلىك مىجەزى بىلەن

ئۆزگەرتىۋېتەلمەيدۇ. گاللىلېي[114] يەر شارىنى ئايلىنىدۇ دېگەن، دىندارلار ئۇنى كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرمەكچى بولغاندىكەن، ئۇ ئۆلۈمدىن قورقۇپ، تەشەببۇسىدىن ۋاز كەچكەن، ئەمما يەر شارى يەنىلا ئايلىنىۋەرمەكتە. نېمە ئۈچۈن؟ چۈنكى، يەر شارى ھەقىقەتەن ئايلىنىدۇ.

(شۇڭا، مەن قارشى تۇرمىغاندىمۇ، لازىنى يىغلاۋاتقان شىماللىق (!) بوۋاقنىڭ ئاغزىغا تىققاندا، يىغىسى بېسىلماق تۇرماق، تېخىمۇ كۈچەيىپ كېتىدۇ.)

7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى



«ئادەم سۆزى»[115]

گوللاندىيە يازغۇچىسى ف. ۋان ئېدىن (F. Van Eden)[116] ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئەپسۇسكى، ئۇ ئۆتكەن يىلى ۋاپات بولۇپ كەتتى. ئۇ يازغان چۆچەك «كىچىك يۇھەننا»دا، كىچىك يۇھەننا ئىككى خىل موگۇنىڭ بەس - مۇنازىرىسىنى ئاڭلاپ قېلىپ، «ھەر ئىككىڭلار زەھەرلىك» دەپ تەنقىد قىلغاندا، موگۇلار ھەيران بولغىنىچە ۋارقىرىشىپ: «سەن ئادەممۇ؟ بۇمۇ ئادەم سۆزىمۇ!» دېگەنلىكى يېزىلغان.

موگۇلارنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ قارىغاندا، ھەقىقەتەنمۇ ھەيران قېلىشقا تېگىشلىك. (ئىنسانلار ئۇنى يەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ زەھەرلىك ياكى زەھەرسىز ئىكەنلىكىگە دىققەت قىلىدۇ، ئەمما موگۇلارنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ بۇنىڭ بىلەن كارى يوق، ئۇلارغا ھېچ گەپ ئەمەس.)

كىشىلەرگە پەنىي بىلىملەرنى بېرىدىغان كىتاب ۋە ماقالىلەرنىڭ مەزمۇنىنى قىزىقارلىق قىلىش ئۈچۈن، كۆپرەك «ئادەم سۆزى» قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ھەتتا فابرې (J. H. Fabre)[117] مۇ ئۆزىنىڭ مەشھۇر ئەسىرى «ھاشارات خاتىرىسى» (Souvenirs Entomologiques) دىمۇ بۇنىڭدىن خالىي بولالمىغان. ئۇدۇل كەلگەندە كۆچۈرۈپ توپلانغان نەرسىلەرنى سۆزلەپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. يېقىندا ژۇرنالدا ياشلارنى بىئولوگىيە بىلىملىرى بىلەن تەربىيىلەيدىغان بىر پارچە ماقالىنى[118] كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭدا مۇنداق بايان بار ئىكەن:

«قۇش مايىقىسىمان ئۆمۈچۈك... بەدىنى قۇش مايىقىغا ئوخشاپ‌راق كېتىدۇ. قىسقىرلىماي يەرگە چاپلىشىۋېلىپ، ئۆزىنى يالغاندىن قۇش مايىقى شەكلىگە كىرگۈزۈۋالىدۇ.»

«هايۋانات دۇنياسىدا ئۆز جۈپتىنى ۋەھشىيلەرچە يەۋېتىدىغانلار ناھايىتى كۆپ، ئەمما بۇلارنىڭ مەشھۇرراقى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئۆمۈچۈك ۋە ھازىر تىلغا ئېلىشقا بولىدىغان ياپىۋەك...»

مانا بۇ تازىمۇ «ئادەم سۆزى» بولسا كېرەك، قۇش مايىقىسىمان ئۆمۈچۈكنىڭ بەدىنى ئەسلىدە قۇش مايىقى بىلەن ئوخشاش، ئۇنىڭ ئانچە ھەرىكەت قىلماسلىقتا غەرىزى قەستەن قۇش مايىقى شەكلىگە كىرىۋېلىش ئەمەس، بەلكى كىچىك قۇرتلارنى ئالداش. ياپىۋەكلەر دۇنياسىدا بەش ئەركان[119] دېگەن گەپ - سۆزلەر يوق. ئۇلار جۈپلەشكەندە ئەركىكىنى يەۋېتىدۇ. پەقەت قورسىقى ئاچقاندا بىر نەرسە يەيدۇ، يېگەن نەرسىسىنىڭ ئۆز خوجايىنى ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلسۇن. ئەمما، «ئادەم سۆزى» بىلەن يېزىلىدىغان بولسا، بىرى، جانغا سۇيىقەست قىلغان شۇمپەنگە، يەنە بىرى، ئېرىنى قەستلەپ ئۆلتۈرگەن ئازازۇل خوتۇنغا ئايلىنىپ قالىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەر ئىككىلىسىگىلا ئۇۋال قىلىنغان بولىدۇ.

«ئادەم سۆزى» ئىچىدە ھەرخىل «ئادەم سۆزى» بار: ئىنگلىز ۋە جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى بار. جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى ئىچىدىمۇ: «ئېسىل جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى»، «پەس جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى» بار. غەربىي جېجىياڭدا بىر سەھرالىق ئايالنىڭ نادانلىقىنى مەسخىرە قىلىدىغان بىر شاڭخو بار:

«راسا پىژ - پىژ ئاپتاپ كۆيدۇرۇۋاتقان بىر كۈنى چىڭقىچۇشتە، بىر دېھقان ئايال ئىشلەۋاتىپ، تولىمۇ جەبىر تارتىپ كېتىپتۇ. تۇرۇپلا ھەسرەت چېكىپ: «خانىش ئاغىچا قانداق ھۇزۇرلۇ

نىۋاتقاندۇ؟! ھازىر كارىۋاتتا چۈشلۈك ئۇيقۇسىنى ئۇخلاۋاتىدىغاندۇ، ئۇيقۇسىدىن ئويغانغاندا، ئاغۋات! ئەنجۇر قېقىدىن بىرنى ئەكەلگىنە، دەپ ۋارقىرار، دەپتىكەن.»

ئەمما، بۇ «پەس جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى» بولماستىن، بەلكى ئېسىل جۇڭگولۇقلارنىڭ كۆڭلىدىكى «پەس جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى»؛ ئەمەلىيەتتە «ئېسىل جۇڭگولۇقلارنىڭ سۆزى»، پەس جۇڭگولۇقلار ئۇ چاغدا ئېھتىمال ئۇنداقمۇ دېمىسە كېرەك، دېگەن تەقدىردىمۇ بۇنى شاڭخو دېمەيتتى.

يەنە دەۋرسەم، سىنىپىي ئەدەبىياتقا تاقىلىپ ئاۋارىچىلىككە قالماي. شۇڭا سۆزۈمنى «بەس» قىلىمەن.

ھازىر خېلى بىر قىسىم كىشىلەر ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەرگە ئاتاپ سالام خەت نۇسخىسىدىكى كىتابلارنى يازماقتا. بۇنىڭدا، تەبىئىيكى، دەيدىغىنى جەزمەن «ئادەم سۆزى». ئەمما، قايسى خىل «ئادەم سۆزى» ئىكەنلىكىنى كىم بىلسۇن؟ نېمىشقا چوڭ ياشلىقلار ئۇچۇن يېزىلمايدۇ؟ يا چوڭ ياشلىقلار تەربىيىلەشكە ئەرزىمەيدىكەن؟ ياشلار بىلەن ئۆسمۈرلەر بىرقەدەر گول، شۇڭا ئۇلارنى دامىغا چۈشۈرۈش ئاسانمىكىن؟

3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى



ۋىجدان سېتىش ھېكمىتى[120]

بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى دوكتور خۇ شى: «جۇڭخۇا-غا بەش جىن پاراكەندىچىلىك سالماقتا»[121] دېگەن نەيرەڭنى بازار-غا سالغانىدى. يەنى: بۇ دۇنيادا جاھانگىر دېگەن بىرنېمىلەر جۇڭ-گوغا تاجاۋۇز قىلىۋاتقىنى يوق، جۇڭگونىڭ ئۆزىگە «نامرات-لىق»، «نادانلىق»تىن ئىبارەت بەش جىن چاپلىشىۋېلىپ، كۆپ-چىلىككە ئارام بەرمەيۋاتىدۇ، دېگەنىدى. ئەمدى بولسا دوكتور خۇ شى ئۆچمەنلىك دېيىلمىغان ئالتىنچى بىر جىننى كەشىپ قىلدى. بۇ جىن يالغۇز جۇڭگوغىلا ۋەسۋەسە سېلىپ قالماستىن، بەلكى قوشنا ئەللەرگىمۇ بالا - قازا يۇقتۇرۇپ، ھەتتا توكيوغىچە بېرىپ-تۇمىش. شۇڭا دوكتور خۇ شى كېسىلگە قاراپ دورا بېرىپ، «ياپون دوستلار»غا تەكلىپنامە ئەۋەتىشكە تەرەددۇت قىلىۋېتىپتۇ.

دوكتورنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا: «ياپون مىللىتارىستلىرىنىڭ جۇڭگودىكى زوراۋانلىقى كەلتۈرۈپ چىقارغان ئۆچمەنلىكنى بۇگۈن-كى كۈنلەردە تازىلاش ئىنتايىن تەس بولماقتا»، «ياپونلار جۇڭگو-نى بويسۇندۇرۇشتا ھەرگىز زورلۇق كۈچى ئىشلەتمەسلىكى كې-رەك» مىش. (خۇ شىنىڭ گېزىتكە بېسىلغان يېقىنقى سۆھبىتىگە قارالسۇن، تۆۋەندىمۇ ئوخشاش) بۇنىڭدىن ئەنسىرەشكە توغرا كې-لەرمىش: جۇڭگونى بويسۇندۇرۇشنىڭ چارىسى راستىنلا يوقمۇ؟ ياق، چارە دېگەن بارمىش. «توققۇزىنچى ئەۋلادتىن تارتىپ كېلىد-ۋاتقان ئۆچمەنلىك، 100 يىللىق دوستلۇق پۈتۈنلەي ئوي-غانغان - ئويغانمىغانلىقتىن بولغان» مىش، «ياپونلار پەقەت بىرلا چارە بىلەن جۇڭگونى بويسۇندۇرالايدۇ، ئۇ بولسىمۇ، يارنىڭ لېۋى-

گە بارغان ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، جۇڭگودىكى تاجاۋۇزچىلىد-قىنى ئۇزۇل - كېسىل توختىتىپ، ئەكسىچە جۇڭگو مىللەتلىرىد-نىڭ قەلبىنى بويسۇندۇرۇش» مىش.

بۇ «جۇڭگونى بويسۇندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر چارىسى» مىش. دۇرۇس، قەدىمكى كۈڭزىچىلار مەزھىپىنىڭ مەسلىھەتچىلىرى «ياخشىلىق بىلەن بويسۇندۇرغانلار خان بولۇر، پۇقرالار كۆڭلىدە قايىل بولۇر»[122] دېگەنىكەن. دوكتور خۇ شى ياپون جاھانگىرلىد-كىنىڭ مۇناسىپ مەسلىھەتچىسى. لېكىن، بۇ، جۇڭگونىڭ ئاددىي پۇقرالىرى تەرىپىدە تۇرۇپ ئېيتقاندا، ۋىجدان سېتىشنىڭ بىد-دىنبىر ھېكمىتى. جۇڭگونىڭ ئاددىي پۇقرالىرى ھەقىقەتەن «نادان»، ئۆزىنىڭ «مىللىي خۇسۇسىيىتى»نى ئۇقمايدۇ، شۇڭا، ئۇلار ئەزەلدىنلا ئۆچەكىشىشنى بىلمەيدۇ. ئەگەر ياپون ئا-لىيلىرى رەھىم - شەپقەت ياغدۇرۇپ، دوكتور خۇشىنىڭ تەكلىپ-نامىسىنى قوبۇل قىلسا، ئۇ چاغدا جۇڭگونىڭ «ساداقەت، ۋاپادار-لىق، مېھىر - شەپقەت، دىيانەت، تىنچلىق» دېگەن كونا مەدەنىيە-تى ئەسلىگە كېلىشى مۇمكىن، چۈنكى ياپونىيە زورلۇق كۈچ ئىشلەتمەي، رەھىم - شەپقەت يولىنى تۇتقانغان بولسا، جۇڭگو مىللەتلىرىدە قايتىدىن ئۆچمەنلىك پەيدا بولماس. چۈنكى، ئۆچمەد-لىك بولمىسا، تەبئىيكى، قارشى تۇرمايدىكەن، قارشى تۇرمايدىكەن، تەبئىيكى تېخىمۇ تىنچلىق، تېخىمۇ ساداقەتلىك، ۋاپادار... بولار. بۇنىڭ بىلەن جۇڭگونى جىسمانىي جەھەتتىن قولغا كەلتۈرسە، ۋىجدان جەھەتتىنمۇ بويسۇندۇرۇشى تەبئىي.

ئەپسۇسكى، بۇ «بىردىنبىر چارە»نى يولغا قويۇش پۈتۈنلەي ياپون ئالىيلىرىنىڭ ئىنساپىغا باغلىق. ئەگەر ئىنساپ قىلمىسا قانداق قىلىش كېرەك؟ دوكتور خۇ شى جاۋاب بېرىپ: «ئامال بولمىغاندا، ئاھانەتلىك سۇلھىنى قوبۇل قىلىش» كېرەك، دەپتۇ. راست، بۇنىڭدىن باشقا ئامال يوق، چۈنكى ئۇ چاغدا «ئۆچمەنلىك

جىنى» نىڭ كەتكۈسى كەلمەيدۇ، بۇ ئەزەلدىن جۇڭگونىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتىگە چۈشكەن داغ؛ ياپونلارنىڭ غېمىنى يېگەندىمۇ، بۇ داغنى بىرخىل كاساپەت دېمەي بولمايدۇ.

شۇڭا، دوكتور خۇ شى تىنچ ئوكيان يىغىنىغا[123] قاتنىشىپ، ياپون دوستلىرىغا يەنە بىر قېتىم: جۇڭگونى بويسۇندۇرۇشنىڭ چارىسى يوق ئەمەس، بىزنىڭ ۋىجدانىمىزنى سېتىۋېلىڭلار، بۇنى ئېلىش تەسمۇ ئەمەس، «تاجاۋۇزچىلىقنى ئۇزۇل-كېسىل توختىتىش» ئۈچۈن، پەقەت «ئادىل» بولغان لىتۇن دوكلاتىنى ئىجرا قىلىدىغانلا بولساڭلار، ئۆچمەنلىك تەبىئىي هالدا يوقلىپ كېتىدۇ، دەپ «مەسلىھەت» بەرمەكچى بولۇۋېتىپتۇ!

ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى[124]

«ئۇلۇغ» فامىلىلىك بىر گېزىتنىڭ قوشۇمچە بېتىدە «جاڭ فامىلىلىك» بىرى «جۇڭگونىڭ ياراملىق ياشلىرىدىن ئەدىبلەر تاپسىز بولىدۇ، دېگەننى باھانە قىلىپ، لەنەتلىك يامان ئادەتكە بېرىلمەسلىكنى تەلەپ قىلىمەن»[125] دەپتۇ. بۇ گەپ قالتىس توغرا. «تاپسىز» دېگەن سۆزنىڭ تەبىرىمۇ قالتىس چىڭ ئىكەن. بۇ هەقتە: «تاپسىز» دېگەن سۆز تاپتىن، يەنى يولدىن ئازغانلىق ياكى ئەخلاقسىزلىق قىلغانلىق دېگەن مەنىنى بېرىشى ناتايىن. بۇ سۆز ئىنسانىيەتچىلىككە يات بولغان يامان قىلىقلارنىڭ هەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ» دەپتۇ.

بۇ گەپلەردىن كېيىن، جۇڭگونىڭ ياراملىق ياشلىرىنىڭ ئىبرەت ئېلىشى ئۈچۈن، ياپون ئەدىبلەرنىڭ بەزى «يامان ئادەت» لىرىنى مىسال كەلتۈرۈپتۇ. شۇ مىسالالارنىڭ بىرى — «گۈڭدى جيالىيۇ[126] بارمىقى بىلەن بېشىنى قاشلاشقا ئامراق» مىش، يەنە بىرى — «جىڭزى ياڭۈېن[127] كالپۇكىنى يالاشقا ئامراق» مىش.

تەبىئىيكى، كالپۇكنىڭ قۇرۇشىنى ۋە باشنىڭ قىچىشىشىنى قەدىمكى ۋە هازىرقى دانىشمەنلەر گۈزەل پەزىلەت دېمىگەن، بەتقىلىق دەپمۇ ئەيىبلىگىنى يوق. كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن، بۇ نەرسە جۇڭگونىڭ شاڭخەيدە بۇگۈنكى كۈندە كالپۇكنى يالاش، باشنى قاشلاش، ئۆز كالپۇكىنى يالىغان، ئۆز بېشىنى تاتىلىغان تەقدىردىمۇ، «ئىنسانىيەتچىلىككە يات بولغان بەتقىلىق» هېسابلىنىدىغان بولۇپ قاپتۇ. بىئارام بولسىمۇ چىداش كېرەكمىش.

دېمەك، ياراملىق ياش ياكى ئەدىب بولۇش ھەقىقەتەنمۇ كۈندىن - كۈنگە تەس بولۇشقا باشلىدى.

ئەمما، جۇڭگودىكى ئەدىبلەرنىڭ «يامان ئادىتى» بۇ ئەمەس، ئۇلار پەقەت ماقالە يېزىپ چىقالىسىلا بولدى، تاتىلىسىمۇ، يالىسىمۇ ھېچ گەپ يوق، «ئىنسانىيەتچىلىككە يات» بولغىنى «ئەدىبنىڭ تاپسىزلىقى» ئەمەس، بەلكى «ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى».

بۇنىڭدىن ئىككى - ئۈچ يىل ئىلگىرى ژۇرناللاردىن پالانى شائىر شېئىر يازغىلى شىخۇ كۆلىگە كەتتى، پۇستانى مەشھۇر ئەدىب 500 مىڭ خەتلىك رومان يېزىۋاتىدۇ، دېگەن خەۋەرنى كۆرگەنىدۇق. لېكىن، تا ھازىرغىچە ئالدىن ئېلان قىلىنغان «تۈن يانغاندا»[128] دىن باشقا، چوڭ ئەسەر ۋۇجۇدقا چىققىنى يوق.

ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى تېرىۋېلىپ ئەدەبىي پارچىلارنى يازغانلار بار: قەدىمكى ئەسەرلەرنى ئۆزگەرتىپ ئۆزىنىڭكى قىلىۋالغانلار بار؛ ئاغزىغا كەلگىنىنى جۆيلۈپ، ئوبزور دەۋالغانلار، بىرەر سان ژۇرنال چىقىرىپ، ئۆزىنى يوشۇرۇن ماختاپ كۆككە كۆتۈرگەنلەر بار، شەھۋانىي پاراڭلارنى يىغىپ، پەس ئارزۇ - ھەۋەسلەر بىلەن تولغان ئەسەر يازغانلار بار، كونا ئەسەرلەرنى توپلاپ ئوبزور ياكى تەرجىمىھال قىلىپ چىقارغانلار بار. ھەتتا چەت ئەل ئەدەبىيات مۇنبىرىدىكى خەۋەرلەرنى تەرجىمە قىلىپ، دۇنيا ئەدەبىيات تارىخچىسى بولۇۋالغانلار بار، ئەدەبىياتچىلار لۇغىتىنى قۇراشتۇرۇپ، ئۆزىنىمۇ شۇنىڭ ئىچىگە تىقىپلا، دۇنياۋى ئەدىب بولۇۋالغانلارمۇ بار. ۋەھالەنكى، بۇلار ھازىر ئاخىرقى ھېسابتا جۇڭگودا ئالتۇن ۋىۋىسكىلىق «ئەدىب» بولۇپ يۈرۈۋاتىدۇ.

ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىياتسىز بولغىنىدەك، ئەمەلدارلارمۇ ئەلەمسىز بولۇپ قېلىشتىن خالىي ئەمەس. «نەيزىنى بېشىغا قويۇپ تاڭ ئاتقۇزغان»لار كەچ كىرگەندىمۇ يولغا چىقمىغانىكەن؛ «قارشىلىق كۆرسىتىشكە جېنىم پىدا» دېگەنلەر 100 نەچچە دۈشمەن

ئەسكىرىنى كۆرۈپلا قۇيرۇقىنى خادا قىلغانىكەن. تېلېگرامما، باياناتلارنى قاپىيىداش سۆزلەر بىلەن يېزىپ، «ئەدەبىي»لىكتە قالىتىس ئاشۇرۇۋەتكەنلەرمۇ بولغان. «ئەلەمدىن ۋاز كېچىپ قەلەم بىلەن شۇغۇللىنىش» دېگەن گەپ ئاتام زامانىدىن داۋام قىلىپ كەلگەن تەلىم. شۇنىڭ ئۈچۈن، «قەلەم چولپىنى» لەشكەرگاھلارغا نۇر چاچىدىغان بولۇپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ «ئەدىب» لىرىمىز نائىلاج كالپۇكىنىمۇ يالىماي، بېشىنىمۇ قاشلىماي، باشقىلار قانداق قىلاركىن دەپ قاراپ ئولتۇرۇپ، «تاپلىق» دېگەن نامغا ئېرىشىدىغان بولدى، خالاس.

3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى

[ئەسلەتمە]:

يامان ئادەت

روگۇ

«ئەدىبلەرنىڭ تاپسىز»لىقىغا كىشىلەر ئۇزاقتىن بېرى لەنەت ئوقۇپ كەلمەكتە.

«تاپسىز»لىقنىڭ يولدىن چىققانلىق ياكى ئەخلاقسىزلىق بولۇشى ناتايىن، ئىنسانىيەتچىلىككە يات بەتقىلىقلارنىڭ ھەممىسى بۇنىڭ ئىچىگە كىرىدۇ.

ئادەم بالىسى بولىدىكەن، كىملا بولسۇن، يامان ئادەتنى يۇقتۇرۇۋالىدۇ، خۇسۇسەن ئەدىبلەر شۇنداق. ئۇلار ئەسەر يېزىشقا بېرىلىپ كېتىپ، كۈندىلىك تۇرمۇشتا غەلىتە قىلىق قىلىپ قويۇشتىن خالىي بولالمايدۇ، خىزمىتى

جاپالىق بولغاچقا، ئوندىن توققۇزى يامان ئادەتنى پەيدا قىلىپ قويىدۇ. ئەڭ ئومۇملاشقىنى — نېرۋىنى قوزغاتقۇچى دورىلارنى ئىچىش، تاماكا چېكىش، قەھۋە ئىچىش ھازىرقى زامان ئەدىبلىرىدە ئەۋج ئالغان خۇمار بولۇپ قالدى.

ياپونىيىنىڭ ھازىرقى زامان ئەدىبلىرىنىڭ تاماكا تارتىش، قەھۋە ئىچىشتىن باشقا، ئاجايىپ غەلىتە قىلىقلىرى بار. چيەنتەن خېگۇاڭيىلاڭ ھاراقنى جان دەپ بىلىدۇ، مەست بولۇپ تىنماي كوتۇلداۋېرىدۇ. گۇچى رۇڭيىلاڭ ئايال كىشىنىڭ بەدەن سېسىقىنى پۇراشقا، خەپرۈكىنى تېتىشقا ئامراق. جىندۇڭ گۇاڭشى ئۆز بىلىمىنى كۆز - كۆز قىلىشقا ئامراق. جىڭزى ياڭۋېن كالپۇكىنى يالاشقا ئامراق. شىتيەن يۈەنجى شەھۋانىي پاراڭغا ئامراق، ئۇ ناشتىدىن كېيىن ئىككى سائەت قاتتىق ئۇخلايدۇ. گۇندى جياليۇ تىرنىقى بىلەن بېشىنى قاشلاشقا خۇشتار. يۇيى خاۋئېر غەرق مەست بولغاندىن كېيىن، كۈتكۈچى ئايالنى خورلايدۇ. لىن فاڭشۇننىڭ ئاشنا ئويناش خۇمارى بار. شەنبېڭ يۇسەن ترامۋايغا چۈشكەندە پۇتلىرىنى ئالماپ سىڭاريان ئولتۇرۇشقا ئامراق. شىڭبېڭ چىڭيىلاڭ پاراڭ قىلغاندا بارمىقى بىلەن بۇرنىنى كولاشقا ئامراق. بۇنداق قىلىقلارنى ساناپ تۈگەتكىلى بولماس.

ھازىرقى زامان ياپون ئەدىبلىرىنىڭ يامان ئادەتلىرى جۇڭگونىڭ كونا زاماندىكى ئەدىبى گۇ خۇڭمىڭنىڭ ئاياللارنىڭ پۇتىنى پۇرايدىغان ئادىتىگە ئوخشاش يىرگىنچلىك. مەن ھازىرقى جۇڭگودىكى ياراملىق ياشلارنىڭ — ئەدىبلەرنىڭلا ئەمەس — ساغلام روھتا بولۇشىنى، ھەرگىز «ئەدىبلەر تاپسىز» بولىدۇ دېگەننى باھانە قىلىپ، ياپون

ئەدىبلىرىگە ئوخشاش لەنەتلىك يامان ئادەتكە بېرىلىپ كەتمەسلىكىنى تەلەپ قىلىمەن.

3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى

«ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ «لازا ۋە زەيتۇن» نامىلىق قوشۇمچە سەھىپىسىدىن.

[تەنە گەپمۇ؟]:

تۆتىنچى خىل ئادەم

جۇ مۇجەي

4 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىكى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئەپەندىنىڭ جۇڭگودىكى ئەدىبلەر توغرىسىدا يازغان «ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى» دېگەن ماقالىسى بېسىلدى. ئۇنىڭدا مۇنداق دەپتۇ:

«‹ئىنسانىيەتچىلىككە يات› بولغىنى ‹ئەدىبنىڭ تاپسىز›لىقى ئەمەس، بەلكى ‹ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى›) ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى تېرىۋېلىپ، ئەدەبىي پارچىلارنى يازغانلار بار؛ قەدىمىي ئەسەرلەرنى ئۆزگەرتىپ، ئۆزىنىڭكى قىلىۋالغانلار بار؛ ئاغزىغا كەلگىنىنى جۆيلۈپ، ئوبزور دەۋالغانلار بار؛ بىرەر سان ژۇرنال چىقىرىپ، ئۆزىنى يوشۇرۇن ماختاپ كۆككە كۆتۈرگەنلەر بار؛ شەھۋانىي پاراڭلارنى يىغىپ، پەس ئارزۇ - ھەۋەسلەر بىلەن تولغان ئەسەر يازغانلار بار؛ كونا ئەسەرلەرنى توپلاپ ئوبزور ياكى تەرجىمىھال قىلىپ چىقارغانلار بار، ھەتتا

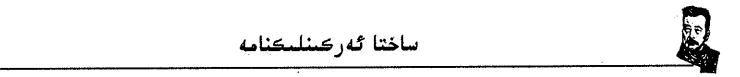

چەت ئەل ئەدەبىياتى مۇنبىرىدىكى خەۋەرلەرنى تەرجىمە قىلىپ، دۇنيا ئەدەبىيات تارىخچىسى بولۇۋالغانلار بار؛ ئەدەبىياتچىلار لۇغىتىنى قۇراشتۇرۇپ، ئۆزىنىمۇ شۇنىڭ ئىچىگە تىقىپلا، دۇنياۋى ئەدەب بولۇۋالغانلارمۇ بار. ۋەھالەنكى، بۇلار ھازىر ھېسابتا جۇڭگودا ئالتۇن ژۇبىلىق «ئەدەب» بولۇپ يۇرۇۋاتىدۇ.» خۇددى مەزكۇر ماقالىدە يېزىلغىنىدەك، «بۇ گەپ قالتىس توغرا».

لېكىن، بۇ گەپلەردىن مۇستەسنا بولغىنى:

«تا ھازىرغىچە ئالدىن ئېلان قىلىنمىغان «تۇن يانغىدا» دىن باشقا، چوڭ ئەسەر ژۇجۇدقا چىققىنى يوق».

بۇ «ماقالە» نىڭ «تەبىرى» مۇ مەزكۇر ماقالىدىكى گەپ بىلەن ئېيتقاندا، «قالتىس چىڭ ئىكەن».

بۇ ماقالە دەسلەپكى جۇملىلىرىدىنلا مەلۇمكى، «ئۇلۇغ» فامىلىلىك بىر گېزىتنىڭ قوشۇمچە بېتىدە «×فامىلىلىك» بىرىنىڭ «ئەدىبلەر تاپسىز بولىدۇ» دېگىنى سەۋەبىدىن يېزىلغان. بۇنىڭدىن باشقا، خې جياگەن دېگىنى لۇشۇن ئەپەندىنىڭ تەخەللۇسىمىش.

مۇھاكىمىلىرى «قالتىس توغرا»، «ماقالە» سىنىڭ «تەبىرى» «قالتىس چىڭ» بولسىمۇ، لېكىن دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئېھتىيات قىلماي ئۆزىنىمۇ بۇنىڭ ئىچىگە كىرگۈزۈپ قويۇپتۇ. دېمەك، لۇشۇن ئەپەندى ئۆزىنى «تۆتىنچى خىلدىكى ئادەم» دەپ ھېسابلاپتۇ.

جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ تولۇقلۇقى بىلەن بوشلۇقىنى يوشۇرغىلى بولمايدۇ، يوشۇرۇشمۇ ھاجەتسىز. ئەمما، پاكىنەكلەر ئىچىدىن بويى ئېگىزرەكلەرنى تاپقىلى بولىدۇ. بىزنىڭ تەرەققىياتقا ئىنتىلىشىمىز پوكۇنچىغا ئىنتىلگىنىمىزدىن چوڭقۇرراق بولىدۇ؛ بۇ خۇددى پىشقان يەردىن بوز يەرگە قارىغاندا ئاسانراق ھوسۇل ئالغىلى بولىدىغانلىقىغا ئوخشايدۇ. لۇشۇن ئەپەندى ئۆزىنىڭ پەزىلىتى ھەم ئۆتمۈشتىكى مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ھەر ھالدا جۇڭگودىكى بىرلىيانت ژۇرنالىستىك ئەدەب بولۇشقا مۇناسىپ ئىدى، ئەمما يېقىنقى يىللاردىن بېرى قانداق بولۇپ كەتتى؟ ئۇنىڭ شەخسەن ئۆزىنىڭ ئىلگىرىلىشىنى تىلغا ئالمىدىغان بولساق، ئۇ باشقىچە بىر تۇرگە كىرىپ قالدى، ھازىر ئۆزىنى ئەيىبلەش يارلىقى چىقارماي، ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ، ئانچە ـ مۇنچە تەنە گەپلەرنى قىلىدىغان «تۆتىنچى خىل ئادەم» بولۇپ قالدى. ھەي شۆھرەتلىك ئادەم!

«ئىنسانىيەتچىلىككە يات» بولغىنى «ئەدىبلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى» ئەلۋەتتە. لېكىن، ھەممىدىن مۇھىمى «ئەدىبلەرنىڭ يارىماسلىقى». «ئىلگىرىلىشىدىن ئۆرگۈلۈپ كېتەي!»

«شاۋقۇن» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 14 ـ سانىدىن

4 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى

[تەنىدىن نەپ]:

ئىككى ئۇقۇشماسلىق، بىر ئوخشاشماسلىق

جياگەن

مۇجەي ئەپەندىمنىڭ ماڭا قارىتا ئىككى ئۇقۇشماسلىقى، مېنىڭ پىكرىم بىلەن بىر ئوخشاشماسلىقى



قى بار ئىكەن.

بىرىنچىسى، «ماقالە» نىڭ تەبىرى توغرىسىدا. مەنىڭ بۇ تەسىراتىم «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ قوشۇمچە بېتىگە بېسىلغان «يامان ئادەت» سەۋەبى بىلەن يېزىلغان، شۇنىڭدا كۆرسىتىلگەن ئەدەبىلەرنىڭ ھەممىسى رومان يازغۇچىلار ئىدى. بۇ ئەھۋالنى مۇجەي ئەپەندى بىلىپ تۇرۇق-لۇق مۇجمەللەشتۇرۇۋېتىپتۇ، ئېھتىمال ماقالە يازمەن دەپ، بۇنى دىققەت - ئېتىبارىنىڭ سىرتىدا قالدۇرغان بولسا كېرەك. «تۆتىنچى خىل ئادەم» دېگەن ماۋزۇسىمۇ بەك يېڭىلىق ئىكەن.

ئىككىنچىسى، مېنىڭدىن «ئۆزىنى ئەيىبلەش يارلىقى» چۈشۈرۈشنى تەلەپ قىپتۇ. مەن ھازىر مەنسىز بىر بايانىتنى ئېلان قىلاي: خې جياگەن دەرۋەقە لۇشۇن، ئەمما ئۇنىڭ پادىشاھ بولغىنى يوق. خېيرىيەت، ئۇنداق خاتا چۈشىنىدىغانلار ئانچىمۇ كۆپ ئەمەس.

پىكرىمىزنىڭ ئوخشاشماسلىقى مۇنداق: ئەيىبلەيدىغان چاغدا مۇجەي ئەپەندى ئۆزىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان گەپنى «تەنە گەپ» دەپ بىلىدىكەن. مەن بولسام ئۆزىنى ئىچىگە ئالمىغانلىنى «تەنە گەپ» دەيمەن، مەسىلەن، ئۆزى شاڭخەيدە تۇرۇپ، بېيپىڭدىكى ئوقۇغۇچىلارنى شېھىت بولۇشۇڭلار كېرەك، دەپ ئەيىبلىگەن گەپلەرنى[129]

ئەمما، مۇشۇ ماقالىدىن ھەقىقەتەن ئىنتايىن كۆپ نەپ ئالدىم. بۇ بولسىمۇ: پۈتۈن جەمئىيەتنىڭ ئىللەتلىرىنى ئەيىبلەپ يازغان ماقالىنى ئوبزورچىلار ھامان «ئادەم تىللىدى» دەيدىكەن. ئىلگىرى بۇنىڭدىن ئەجەبلىنەتتىم. ئەمدى شۇنى بىلدىمكى، قىسمەن كىشىلەر بۇ خىلدىكى ماقالىلەر ھەرگىز ئۆزىنى ئىچىگە ئالمايدۇ، ئەگەر ئالىدىغان بولسا ئۆزىنى ئەيىبلەش يارلىقى چۈشۈرگەن بولىدۇ، بۇنداق يارلىقنى چۈشۈرمەي تۇرۇپ ھۆجۇم قىلغانلىقى پۈتۈنلەي باشقا ئادەمنى ئەيىبلىگىنى، شۇڭا ئۇ «تىل - ھاقارەت» دېيىلىدۇ، دەپ قارايدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ھەممىسى قوزغىلىپ ئەيىبلىگۈچىنى تىللاپ، يارلىق ئىللەتلەرنى دۇمبىسىگە ئارتىپ، چوڭقۇر ھاڭغا تاشلىۋېتىدىكەن، شۇنىڭ بىلەن تىنچىيدىكەن.



7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى



ئەڭ سەنئەتلىك دۆلەت[130]

بىزنىڭ جۇڭگودا ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە، يەنە كېلىپ ئەڭ ئومۇملاشقان «سەنئەت» — ئەرلەرنىڭ ئايالچە ياسىنىشىدىن ئىبارەت. بۇنداق سەنئەتنىڭ قىممىتى ھەر ئىككى تەرەپكە يارايدىغانلىقىدا، يەنى «مۆتىدىل» لىكىدە؛ چۈنكى ئەرلەر «ئايالچە ياسانغان» لارنى كۆرسە، ئايالار «ياسانغان ئەر» لەرنى كۆرىدۇ. كۆرۈنۈشتە مىيانە بولسىمۇ، ئەمما ماھىيەتتە يەنىلا ئەر-كەك، ئەلۋەتتە. ئەگەر ياسانمىسا بۇنى سەنئەت دېگىلى بولامدۇ؟ ئالايلۇق، جۇڭگودا ئەزەلدىن داۋام قىلىپ كەلگەن مەدەنىيەت ئىم-تىھان ئېلىپ مەنسەپكە قويۇش تۈزۈمى ۋە مەنسەپنى پۇلغا سېتىۋە-لىش[131] تۈزۈمى. دەسلەپتە بۇ ئىش خەلق ھوقۇقىغا باب كەلمەي-دىكەن، دەۋر ئېقىمىغا توغرا كەلمەيدىكەن دەپ، جۇڭخۇا مىنگو ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. ئەمما، بۇ مىنگو ئۇزۇن يىل داۋامىدا رېمونتسىز قالغاچقا، ۋىۋىسكىسىنىڭ سىرلىرىمۇ خۇددى چوكان-نىڭ يۈزىدىكى ئۇپا - ئەڭلىك ئۆچۈپ كەتكەنگە ئوخشاش ئۆچۈپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مۆمىن پۇقرامۇ راستىنلا ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىش، ئىمتىھان بېرىپ مەنسەپدار بولغانلار-نىڭ ۋە مەنسەپنى پۇلغا سېتىۋالغانلارنىڭ ھاكىمىيەتكە قاتنىشىش ھوقۇقىنى يوققا چىقىرىش كويىدا بولدى. بۇ مىللىتىگە سا-دىق بولمىغان، ئاتا - بوۋىسىغا ۋاپاسىزلىق قىلغانلىق بولۇپ، ئەكسىيەتچىلىكتە ئۈچىغا چىققانلىقىمىش. ھازىر ئەسلىدە بار مەدە-نىيەتنى تىرىلدۈرىدىغان «دەۋر ئېقىمى» ئاللىقاچان قايتىپ كەل-دى، ئەمدى ئۇنداق ساداقەتسىزلىككە، ۋاپاسىزلىققا يول قو-

يۇلىمايدۇ - دە! شۇڭا قايتىدىن بىر قېتىم ياسانماي بولمايدى-كەن[132]. بۇنىڭ لايىھەسى[133] مۇنداق ئىكەن: بىرىنچى، كىمنىڭ پۇقرالىغا ۋەكىللىك سالاھىيىتى بارلىقى ئىمتىھان ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ. ئىككىنچى، ئىمتىھاندىن ئۆتكەندىن كېيىن، يەنە بىر قېتىم تاللىنىدۇ؛ بۇ، نامزات سايلاش دېيىلىدۇ، تاللانغان نامزاتلار بولسا، تەبىئىيكى، سايلانغۇچىلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. گرامماتىكىغا ئاساسەن ئېيتقاندا، گومىن داخۇينىڭ مۇشۇنداق سايـ-لىغۇچىلىرىنى «سايلىغۇچىلار»، سايلانغۇچىلارنى «سايلا-نغۇچىلار» دەپ ئاتاشقا توغرا كېلىدۇ. ئەگەر ئۇلار ياسانمىسا سەن-ئەت بولامدۇ؟ شۇڭلاشقا ماھىيەتتە ئۇلار ئىمتىھان بەرگەن موللا-لار بولسىمۇ، لېكىن ئاساسىي قانۇنلۇق دۆلەتنىڭ[134] سايلىغۇ-چىلىرى ۋە سايلانغۇچىلىرى بولۇپ ياسىنىشقا مەجبۇر. بۇ لايىھە-نىڭ چوڭقۇر ئەھمىيىتى: ئاممىنىڭ كۆزىگە خەلق ھوقۇقى دەپ كۆرسىتىشتىن، مىللەت ئېجادلىرىنىڭ كۆزىگە ساداقەتلىك، ۋاپا-دارلىق دەپ كۆرسىتىشتىن، يەنى بۇرۇنقى ئىمتىھان ئارقىلىق مەنسەپدارلارنى تەيىنلەش تۈزۈمىگە سادىق مىللەت دەپ، ئىمتىھان ئارقىلىق مەنسەپدارلارنى تەيىنلەش تۈزۈمىنى تۈزۈپ چىققان ئەج-دادلارغا ۋاپادار بولۇش دەپ كۆرسىتىشتىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن تاشقىرى، شاڭخەينى ئالايلى، شاڭخەيدە ئىشقا ئاشۇرۇلغان خەلق ھوقۇقى باج تۆلىگەنلەرنىلا، يەنى چوڭ بىر شاڭخەيدە ئاران 4465 شەھەر ئاھالىسىنىلا سايلاش، سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە قىلىشتىن ئىبارەت[135]. بۇنىڭدا گەرچە مەنسەپنى پۇلغا سېتىۋالغان بايلار ئاساس قىلىنسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ مەنسەپكە ئېرىشىشى ھەتتا ئۇلارغا ئىمتىھانسىزلا كاتتا موللا تەبىقىسىدىن كېلىپ چىققان دەپ نام بېرىلىشى تۇرغان گەپ. چۈنكى، ئەجنەبىي جانابلارنىڭ ئايىغى ئاستىدىكى ئۇلۇگىگە ئەلۋەتتە رىئايە قىلىش كېرەك. چۈنكى، بۇ، بىر تەرەپتىن، ئەسلىي بار مەدەنىيەتكە خىلاپمۇ ئەمەس، يەنە بىر

تەرەپتىن، ئاساسىي قانۇن ئاساسىدىكى خەلق هوقۇقىغا تازا ئوخشاشقانلىق ئەمەسمۇ؟ بۇ بىرىنچىسى. ئىككىنچىسى، بىر تەرەپتىن سۆھبەتلىشىپ، بىر تەرەپتىن قارشى تۇرۇش[136] كېرەك، دېگىنى: بۇ تەرەپتىن قارىغاندا، قارشى تۇرغانلىق بۇلۇپ كۆرۈنسە، ئۇ تەرەپتىن قارىغاندا، سۆھبەتلىشىشتىن ئىبارەت. ئۇچىنچىسى، بىر تەرەپتىن، ئۆزى سانائەتچى، بانكىر بولۇپ تۇرۇقلۇق، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىنى «كىچىك نامرات»[137] دەيدۇ. تۆتىنچىسى، بىر تەرەپتىن، ياپون ماللىرىنىڭ بازىرى يەنە چىقىپ كەتكەن تۇرۇقلۇق، يەنە بىر تەرەپتىن، كىشىلەرگە «مىللىي مال يىلى»[138] دەيدۇ. بۇنىڭغا ئوخشىغانلارنى ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. ۋەھالەنكى، بۇ جەھەتلەردە تولىسى ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن ياسانغان - پەرداز قىلغان.

پاھ، جۇڭگو هەقىقەتەن تولىمۇ سەنئەتلىك دۆلەت، تولىمۇ مۆتىدىل - ماداراچى مىللەت.

ئەمما، پۇقرالار بۇنىڭدىن نارازى، ئالىيجانابلار مۆتىدىلىك - ماداراچىلىق قىلماقتا، پىقىرلار بولسا مۆتىدىللىككە - ماداراچىلىققا قارشى تۇرماقتا!

هازىرقى زامان تارىخى[139]

ئېسىمنى بىلگىنىمدىن تارتىپ هازىرغىچە قەدىمىم تەگكەنلىكى جايلاردا، ئوچۇقچىلىقتا هەمىشە «سېھىرگەرلىك ئويۇنلىرى»نى كۆرۈپ كېلىۋاتىمەن.

سېھىرگەرلىك ئويۇنى ئېھتىمال ئىككى خىللا بولسا كېرەك:

بىر خىلى، مايمۇننىڭ يۈزىگە نىقاب تارتىپ كىيىم كىيگۈزۈپ قىلىچۋازلىق قىلدۇرۇش، قويغا مىندۈرۈپ مەيدانىنى نەچچە ئايلاندۇرۇش. ئۇماچ بىلەن بېقىلىپ، بىر تېرە - بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان يەنە بىر ئېيىققا بەزى ئويۇنلارنى ئوينىتقۇزۇش. ئاخىردا تاماشىبىنلاردىن پۇل تىلەش.

يەنە بىرخىلى، ئىچى بوش قۇتىنىڭ ئىچىگە بىر پارچە تاشنى سېلىپ، قولياغلىقىنى ئۇنداق يېپىپ بېقىپ، مۇنداق يېپىپ بېقىپ، ئۇنىڭدىن بىر دانە ئاق كەپتەرنى چىقىرىش؛ يەنە قەغەزنى ئاغزىغا سېلىپ ئوت تۇتاشتۇرۇپ، ئاغزى - بۇرنىدىن ئوت - تۇتۇن چىقىرىش، ئاندىن كېيىن جامائەتتىن پۇل تىلەش. پۇل ئېلىپ بولغاندىن كېيىن، سېھىرگەرلەرنىڭ بىرى پۇلنى ئاز كۆرۈپ، ئويىنىمايمەن دېگەندەك خۇيلىنىدۇ، يەنە بىرى كېلىپ، ئۇنى ئويۇن ئويناپ بېرىشكە دەۋەت قىلىدۇ ۋە جامائەتكە قاراپ يەنە بەش كىشىنىڭ پۇل بېرىشىنى سورايدۇ (دەرۋەقە، بىراۋ پۇل تاشلايدۇ، كېيىن ئۇچ - تۆت كىشى پۇل تاشلايدۇ...)

يېتەرلىك پۇل يىغىۋالغاندىن كېيىن يەنە ئويۇننى باشلايدۇ. بۇ نۆۋەت بىر بالىنى ئاغزى كىچىككىنە بىر كومزەكنىڭ ئىچىگە

كىرگۈزىدۇ، بالىنىڭ كوكۇلىسلا كۆرۈنۈپ قالىدۇ. بالىنى كومـ
ـزەكتىن چىقىرىش ۋاقتىدا يەنە پۇل تىلەيدۇ. پۇلنى تولۇق يېغىپ
بولغاندىن كېيىن، چوڭ بىر كىشى بىرقانداق قىلىپ ئۇچلۇق
پىچاق بىلەن بالىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇستىگە ئەدىيالنى ياپىدۇ ـ
دە، ئۇزۇنسىغا يانقۇزۇپ قويىدۇ. ئۇنى تىرىلدۈرۈش ۋاقتىدا يەنە
پۇل تىلەيدۇ.

سېھىرگەر پۇل تاشلا دېگەندەك ئىشارەتنى قىلىپ ناھايىتى
مۇڭلۇق، جىددىي ئاۋازدا: «ئۆيدە ئاتا ـ ئانام پاناھ، ياقا يۇرتتا
ئەل ـ ئاغىنەم، Huazaa Huazaa[140]» دەپ سۆزلەيدۇ.

باشقا بالىلار يېقىنلاپ كېلىپ سەپسېلىپ قارىماقچى بولسا
تىللايدۇ، ئۇنىمىسا ئۇرىدۇ.

دەرۋەقە، بىرمۇنچە ئادەم Huazaa قىلىپ پۇل تاشلايدۇ. پۇل
كۆڭلىدىكى سانغا يەتكەندە، سېھىرگەر پۇللارنى تېرىۋېلىپ، جا-
ـدۇقلىرىنى يىغىشتۇرىدۇ. ئۆلگەن بالىمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بىللە
كېتىدۇ.

تاماشىچىلارمۇ ھاڭۇاققان ھالدا تارقىلىپ كېتىشىدۇ.

ھېلىقى ئوچۇقچىلىق ۋاقتىلىق جىمىيدۇ. مەلۇم ۋاقىت ئۆتـ
كەندىن كېيىن يەنە شۇنداق ئويۇن ئوينىلىدۇ. «ھەممە ئادەم
سېھىرگەرلىكنى بىلىدۇ. ھەرقايسىسىنىڭ ماھارىتى ئوخشاشمايـ
ـدۇ» دېگەن گەپ بار. ئەمەلىيەتتە ئۇزۇن يىللاردىن بېرى شۇ
بىرنېمىلەرلا ئوينىلىپ تۇرسىمۇ، ھامان كۆرىدىغانغا ئادەم چىقـ
ـدۇ، ھامان Huazaa قىلىدىغانمۇ ئادەم چىقىدۇ. بىراق، ئارىلىقتا
بىرنەچچە كۈن جىمجىتلىقتا ئۆتىدۇ، خالاس.

دەيدىغان گېپىم تۈگىدى، گېپىمنىڭ مەنىسىمۇ ناھايىتى چۈ-
ـشىنىشلىك، ئۇ بولسىمۇ: جامائەت Huazaa، Huazaa قىلغاندىن
كېيىن، ئارىلىقتا بىرنەچچە كۈن جىم ئۆتىدۇ، ئاندىن كېيىن يەنە

شۇنداق ئويۇن بولۇپ تۇرىدۇ.

يېزىپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ماقالەمنىڭ ماۋزۇسىنى خاتا
يېزىپ قويغانلىقىمنى تۇيدۇم، بۇ ماقالەم راستىنلا «نىمجان» بىر
نەرسە بولۇپ قاپتۇ.

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى



ئەكسى تەبىرنامە[141]

مەن بۇ يەردە قوللانغان «ئەكسى تەبىر» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى كەلگۈسىدىكى ئەھۋاللارغا — تەتۇرسچە تەبىر بېرىش دېمەكتۇر.

«ئەركىن پاراڭ» نىڭ ئۆتكەن ئايدىكى سانىدا «ئوڭچە ماقالىلىرى تەتۇرسچە چۈشىنىش ئۇسۇلى»[142] دېگەن ماقالە بېسىلىپ چىقتى. بۇ ماقالە كىشىنى چۆچۈتىدۇ. (چۈنكى، ئاپتورنىڭ بۇ خۇلاسىنى چىقىرىشتىن ئىلگىرى نۇرغۇنلىغان ئاچچىق تەجرىبىلەر-نى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكى، كۆپلىگەن پاجىئەلىك قۇربانلارنى كۆرگەنلىكى تۇرغان گەپ. ھېكمىلار[143] مەرگىمۇشنى زەھەر دەپ ئىزاھلىغان. گەرچە بۇ قىسقىغىنە سۆز بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار بۇ نەرسىنىڭ نۇرغۇن كىشىلەرنى زەھەرلەپ ئۆلتۈرگەنلىكى-نى ئېنىق بىلگەن.

بىر ئادەم 30 سەر كۈمۈشنى يەرگە كۆمۈپ قويۇپ باشقىلار بىلىپ قالمىسۇن دەپ، ئۇستىگە: «بۇ يەردە 30 سەر كۈمۈش يوق» دېگەن سۆز يېزىلغان تاختىنى قاداپ قويۇپتۇ، قوشۇمسى ئائىلە ئۇنى كۆرۈپ كۈمۈشنى ئېلىۋېلىپ، («قوشۇمچىز ئائىلە ئوغ-رىلىمىدى» دېگەن سۆزنى تاختىنىڭ بىر بۇرجىكىگە يېزىپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ،) دېگەن پاراڭ كوچىلاردا تارقىلىپ يۈرىدۇ. بۇ، كىشىلەرگە ئوڭچە ماقالىنى تەتۇرسچە چۈشىنىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىدۇ.

لېكىن، بىز كۆندە ئۇچرىتىپ تۇرىدىغان ماقالىلەر ئۇ قەدەر ئاددىي بولمايدۇ. قىلىنىدۇ دېيىلگەنلىرى ئەمەلىيەتتە قىلىنمايدۇ؛ قىلىنمايدۇ دېيىلگەنلىرى ئەمەلىيەتتە قىلىنىدۇ؛ مۇنداق قىلىنىدۇ دېيىلگەنلىرى ئەمەلىيەتتە ئۇنداق قىلىنىدۇ؛ (ئەمەلىيەتتە ئۆزى قىلماقچى بولغانلىرىنى ئېكسىچە باشقىلار قىلماقچى دېيىل-دۇ؛) ئۇن - تىن چىقمىغانلىرى ئەمەلىيەتتە ئىشلىنىپ بولغان بولىدۇ. لېكىن، مۇنداق قىلىنىدۇ دېيىلگەنلىرىنىڭ دېگىنى بويى-چە قىلىنغانلىرىمۇ بار. مەسىلىنىڭ قىيىنلىقى ئەنە شۇ يەردە.

يېقىنقى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىكى گېزىتلەرگە بېسىلغان مۇ-ھىم خەۋەرلەردىن مىسال كەلتۈرەيلى:

بىرىنچى، ×× ئارمىيە ×× دە قانلىق جەڭلەرنى قىلىپ، دۈشمەننىڭ ××× ئادىمىنى يوقاتتى.

ئىككىنچى، ×× نىڭ سۆھبىتى: ياپونىيە بىلەن ھەرگىز بۇئاستە سۆزلەشمەيمىز، يەنىلا دەسلەپكى نىيىتىمىزدىن يانماي ئاداققىچە قارشىلىق كۆرسىتىمىز.

ئۈچىنچى، فاڭزې جۇڭگوغا شەخسىي ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن كەلگەنكەن[144].

تۆتىنچى، كوممۇنىستىك پارتىيە ياپونىيە بىلەن بىرلىشىۋاتى-دۇ. مەزكۇر قورچاق پارتىيىنىڭ مەركىزىي كومىتېتى ئۆزىنىڭ كادىرى ×× نى ياپونىيىگە ئالاقە باغلاش ئۈچۈن ئەۋەتتى[145].

بەشىنچى، ····· ××××

(ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تەتۇرسچە چۈشىنىدىغان بول-ساق، بۇ ئەھۋال كىشىنى بەكمۇ چۆچۈتىدۇ.) ئەمما، گېزىتلەردە «موگەنشەن يولىدا بوريا سايىۋەنلىك 100 دىن ئوشۇق قېيىققا ئوت كەتتى»، «×××× نىڭ ئەرزان باھادا سېتىلىشىغا پەقەت تۆت كۈن قالدى» دېگەنگە ئوخشاش تەتۇرسچە چۈشەنچىنى تەلەپ



قىلمايدىغان خەۋەرلەرمۇ بار، مانا بۇلار بىزنى قايمۇقتۇرۇپ قويىدۇ.

«ئەكسى تەبىرنامە»[146] ئەسلىدە ناھايىتى جايىدا چىقىدىكەن. مىش، قايسىبىر سۇلالىنىڭ قايسىبىر پادىشاھى «ئەكسى تەبىرنامە» كىشىلەرنى ئازدۇرۇپ كەتمەسۇن دەپ، ئۇنىڭغا ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان نەرسىلەرنى قوشۇپ، ئۇنىڭغا قاراپ ئالدىنئالا بىلگىلى بولمايدىغان، ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلانغاندىن كېيىنلا بىلگىلى بولىدىغان قىلىپ قويغانمىش.

بىزنىڭمۇ ئەمەلىيەتنى كۆتۈپ تۇرماي ئىلاجىمىز يوق؛ خەيرىيەت، بۇنىڭغا ئانچە ئۇزاق ۋاقىت كەتمەسە كېرەك، ھەر ھالدا بۇ يىل ئىچىدە كۆرۈپ قالارمىز.



«ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈردى» گە لوقما[147]

ساۋ جۈيرېن[148] ئەپەندىنىڭ «ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈردى» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىنى ئوقۇپ ناھايىتى ھۈزۈرلاندىم، لېكىن كېيىن ئويلاپ قارىسام، ئاچچىقىغا پايلىماي قىلغان سۆزدەك تۇرىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىرنەچچە ئېغىز لوقما سالغۇم كەلدى.

شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن يۈەن شىكەي[149] ئىنقىلابچىلارنى كۆپلەپ ئۆلتۈرۈۋەتتى، يۈەن شىكەينىڭ نەزىرى بىلەن قارىغاندا، بۇنداق ئۆلتۈرۈشنىڭ قىلچە خاتا بولغان يېرى يوق. چۈنكى، ئۇ ساختا ئىنقىلاب قىلىدىغان ئەكسىلئىنقىلابچى.

خاتالىق شۇ يەردىكى، ئىنقىلابچىلار ئالداندى؛ ئۇلار يۈەن شىكەينى شىمال ھۆكۈمىتى ئامبالىلىقىدىن بىر موللاقلاپلا ئىنقىلابچى بولۇپ كەتتى دەپ ئويلاپ، ئۇنى مەسلەكداش قىلىۋېلىپ، كۆپچىلىكنىڭ قانلىرىنى تۆكتۈرۈپ، ئۇنى زۇكۇتۇكلۇق تەختىگە چىقىرىپ قويدى.

ئىككىنچى قېتىملىق ئىنقىلاب ۋاقتىدا ئۇ كۆرۈنۈشتە يەنە بىر موللاقلاپ «خەلقنىڭ خىزمەتكارى»[150] دىن يالماۋۇزغا ئايلانغانىدەك بولدى، ھەقىقەتتە ئۇنداق ئەمەس، ئۇ ئەسلىي تەبىئىتىنى يەنە بىر قېتىم ئاشكارىلىدى، خالاس.

شۇنىڭ بىلەن قىرىش، چېپىش، ئۆلتۈرۈش ئەۋج ئېلىپ كەتتى، بېيجىڭ شەھىرى، ھەتتا مېھمانخانا، ساراي، دەكلەرمۇ

پايلاقچىلار بىلەن تولۇپ كەتتى؛ «ھەربىي - مەمۇرىي قانۇن باش-قارمىسى»[151] مۇ قۇرۇلدى، گۇمانلىق بولۇپ قولغا ئېلىنغان ياشلارنىڭ شۇ باشقارمىغا ئەكېتىلگەنلىكىنىلا كۆرەتتۇق، ئۇلارنىڭ تىرىك قايتىپ چىققانلىقىنى كۆرمەيتتۇق؛ «ھۆكۈمەت ئاخباراتى» دېمۇ ئىنقىلابچىلارنىڭ: ئىلگىرى دوستلىرىمنىڭ سايە قىلىشى بىلەن بۇ پارتىيىگە ئېزىپ كىرىپ قاپتىكەنمەن، ھازىر پەندىيات قىلدىم، بۇنىڭدىن كېيىن بۇ پارتىيە بىلەن ئالاقەمنى ئۈزۈۋۈپ، ئېچ - تېشىمنى پاكلاپ، ياخشى ئادەم بولىمەن، دەپ پارتىيىدىن چىققانلىقىنى ئېلان قىلغانلىقىنى ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇراتتۇق.

ئۇزۇن ئۆتمەيلا يۈەن شىكەينىڭ ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈرمىگەنلىكى، پادىشاھ بولماقچى بولغانلىقى ئىسپاتلاندى.

بۇ ۋەقەلەرگە كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە 20 يىل بولۇپ قالدى، ھازىر 20 ياشلارغا كىرىپ قالغان ياشلار ئۇ چاغلاردا تېخى ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا سۈت ئېمىپ ياتاتتى. ۋاقىت نېمىدېگەن تېز ئۆتكەن - ھە!

لېكىن، يۈەن شىكەي پادىشاھ بولۇش كويىدا يۈرگەن تۇرۇقلۇق، نېمىشقا ئۆزىنىڭ ھەقىقىي رەقىبى بولغان كونا پادىشاھنى[152] ئاياپ قالدى؟ بۇ ھەقتە كۆپ گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق، ھازىرقى مىلىتارىستلار ئۇرۇشىغا قارايدىغان بولساقلا سەۋەبىنى چۈشىنىۋالالايمىز. ئۇلار خۇددى پۈرچىقى پىشىشمايدىغاندەك، ئىككى كاللا بىر قازاندا قاينىمايدىغاندەك جانبازلىق بىلەن سوقۇشۇۋاتسىمۇ، لېكىن كېيىنچە ئۇلار «چەتكە چىقسا»، بىر - بىرى بىلەن ئەپلىشىپ قالىدۇ؛ لېكىن ئىنقىلابچىلارنىڭ، شۇ ئىنقىلابچىلار جەڭگە كىرمىگەن بولسىمۇ، بىرنىمۇ بوش قويمايدۇ. چۈنكى، ئۇلار بۇنداق قىلىشقا پىشىپ كەتكەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن ئويلايمەنكى، جۇڭگو ئىنقىلابىنىڭ مۇ-

شۇنداق ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىغا ئۇلارنىڭ «ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈرگەن» لىكى ئەمەس، بىزنىڭ ئادەمنى خاتا چۈشەنگەنلىكىمىز سەۋەبچى بولماقتا.

ئاخىرىدا، «ئوتتۇرا ياشتىن يۇقىرى ئادەملەرنى كۆپرەك ئۆلتۈرۈش كېرەك» دېگەن تەشەببۇسقىمۇ ئازراق لوقما سالماقچى ئىدىم، لېكىن ئۆزۈم ياشتا «ئوتتۇرا ياشتىن يۇقىرى» بولۇپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، گۇمانلىق بولۇپ قېلىشتىن ھەزەر ئەيلەپ، يەرگە قارىۋېلىشقا مەجبۇر بولدۇم.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

ئەسلىي ماقالەمدە «ئەپلىشىپ قالىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ ئاخىرىدا «چەت ئەلگە چىقىدىغان چاغدا كاتتا ئۇزىتىش يىغىنى ئۆتكۈزۈشمۇ ئېھتىمال» دېگەندەك مەنىدىكى جۈملىلەر بار ئىدى، كېيىن شۇ جۈملىلەرنى چىقىرىپ تاشلىشىپتۇ.

4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى يازدىم

[ئەسلەتمە] :

ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈردى

ساۋ جۈيرېن

ئالدىنقى كۈنى مەلۇم بىر گېزىت مەلۇم بىر كىشىنىڭ چاڭچۇندىن قايتىپ كەلگەن مېھمانىنىڭ سۆھبەتلىرى توغرىسىدىكى مۇنداق بايانىنى بېسىپ چىقىرىپتۇ:



ياپونلار قورچاق دۆلەتتە «ئەپيۇننى مەخسۇس سېتىش» ۋە «پۇلنى بىرلىككە كەلتۈرۈش» توغرىسىدىكى ئىككى چوڭ سىياسەتنى ئىجرا قىلىپ بولدى. ئىلگىرى چوڭ جاڭ، كىچىك جاڭ دەۋرىدە ھەممە ئادەم بۇ ئىككى ئىشنى رەتكە چۈشۈرۈش مۇمكىن ئەمەس، دەپ ئويلايتتى؛ ھازىر ئۇلار بىر ـ دەمدىلا رەتكە چۈشۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ھېلىقى كىشى ھەسرەت بىلەن مۇنداق دەپتۇ: «پېقىر شەرقىي شىمال ئەرباپلىرى بىلەن پۇل تۈزۈمىنىڭ مالىمان بولۇپ تۇرغانلىقىنىڭ زىيانلىرى توغرىسىدا پاراڭلىشىپ قالغىنىمدا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى چېگىش بولۇپ كەتكەن مەسلىنى ئوڭشاش تەس، دېگەن ۋەجنى كۆرسەتتى. ياپونلار نېمىشقا بىردەمدىلا ئوڭشاپ كەتتى؟ «ئىش قىلالماسلىقتىن ئەمەس، قىلماسلىقتىن قالىدۇ» دېگەن ماقال بار، خەلقىمىزدىكى چوڭ ئىللەت ئەنە شۇ!

ئۇ «ئىللەت» لىكىدىلا قېلىۋېرەمدۇ؟ جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ھالاك بولۇشىغمۇ، جۇڭخۇا مىنگونىڭ گۈم بولۇشىغمۇ ئەنە شۇ مەرەز سەۋەبچى بولىدۇ. ھەر-قانداق جەمئىيەت، ھەرقانداق مىللەت چوڭكۈنلۈك دەۋ-رىگە يەتكەندە، ئۇنىڭ ھەممە نەرسىسى «ئوڭشاپ كەتكەن بولمايدىغان چېگىش» بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، «ئىنقىلاب» قىلماي بولمايدۇ. ئىنقىلاب — جەمئىيەتنى ئۈشتۈمتۇت ئۆزگەرتىش جەريانى، بۇ جەر-يانىدا ياخشى ئادەملەرمۇ، يامان ئادەملەرمۇ، ياخشىمۇ ئەمەس ياكى يامانمۇ ئەمەس ئادەملەرمۇ ھەر ھالدا ئاز ـ تولا ئۆلتۈرۈلىدۇ. ئادەملەرنىڭ بىرئاز ئۆلتۈرۈ-

لۇشى بىكارغىمۇ كەتمەيدۇ، چۈنكى جەمئىيەتنى ئايرىش رولىنى ئويناپدۇ. كونا جەمئىيەت بىلەن يېڭى جەمئى-يەتنى چورتلا ئىككى بۆلەككە بۆلۈۋېتىدۇ، شۇنىڭ بى-لەن رەزىل كۈچلەر ئۆز تەسىرىنى يېڭى ئورگانىزمغا يۇقتۇرالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنقىلاب مۇناسىۋىتى بىلەن ئادەم ئۆلتۈرۈشنىڭ ئۆلچىمى بولۇش كېرەك؛ ئوتتۇرا ياشتىن يۇقىرى ئادەملەرنى، كونا كۈچلەرگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئادەملەرنى كۆپرەك ئۆلتۈرۈش كېرەك. فرانسىيەدىكى زور ئىنقىلاب زور ۋەھىمىلىك دەۋردە كونا كۈچلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلىغانلىقى ئۈچۈن مۇۋەپپەقىيەت قازانغان.

لېكىن، جۇڭگودا ھەرقانداق ئىنقىلاب بولغاندا، ھامان ئادەتتىن تاشقىرى ئىش قىلىپ كەلدى، بىرمۇنچە ياشلار ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرگە قاتناشقانلىقى مۇناسىۋە-تى بىلەن قۇربان بولۇپ كەتتى. ئىنقىلاب داۋامىدا كونا كۈچلەر ئۆزلىرىنى ۋاقتىنچە دالدىغا ئېلىۋالدى، ئۇلار ئازراقمۇ ئوتاپ تاشلانمىدى؛ ئىنقىلاب مۇۋەپپەقىيەت قا-زانغاندىن كېيىن، كونا كۈچلەر ئېتىلىپ چىقىپ يەنە ياشلارنى قۇربان قىلدى، نۇرغۇن ياشلارنى ئۆلتۈردى. سۇن جۇڭشەن ئەپەندى مىڭ مۇشەققەتتە 10 يىلدەك ئىنقىلاب قىلغاندى، شىنخەي ئىنقىلابىنىڭ مۇۋەپپەقە-يىتى قازىنىشى بىلەن چوڭ ھوقۇقنى يۈەن شىكەي ئۆز قولىغا ئېلىۋېلىپ، ئىنقىلابچىلارنى ھەر كۈنى دېگۈدەك ئۆلتۈردى، ھەتتا 15 — 16 ياشلىق بالىلارنىمۇ ئۆلتۈر-دى. بۇنداق ئىنقىلاب ئايرىش رولىنى ئويناش بۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى كونا كۈچلەرگە پاناھ بولدى. شۇنىڭ

ئۈچۈن، مىنگو قۇرۇلغاندىن بۇيان ھەممىنى چۈشكۈنلۈك بېسىپ كەتتى، جۇشقۇنلۇقتىن ئەسەر قالمىدى، ھەرقانداق ئىشتا ئىسلاھاتتىن ئېغىز ئېچىشقا ئورۇن قالمىدى، ئېغىز ئېچىلسا، «چىگىش بولۇپ كەتكەن مەسىلىنى ئوڭشاش تەس» دېگەن ۋەج كېلىپ چىقىدىغان بولدى. ئەنە شۇنداق رەزىل كۈچلەر تاكى ھازىرغىچە ئۆز تەسىرىنى سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ.

مۇشۇنداق غەيرىي تەبىئىي ئەھۋالغا «ئادەملەرنى خاتا ئۆلتۈردى» دەپ ئات قويدۇم. مەن دائىم يار - بۇرادەرلىرىمگە مۇشۇنداق دەيمەن: «قان تۆكمەيدىغان ئىنقىلاب يوق، لېكىن ‹قان تۆكۈش› تە ئادەملەرنىڭ قېنىنى خاتا تۆكمەسلىك كېرەك. فۇيى بالدۇرراق ئۆلتۈرۈلگەن بولسا، جېڭ شياۋشۈيدەك بىرنېمىلەر كۆپرەك ئۆلتۈرۈلگەن بولسا، دۆلەت ئۈچۈن زور ياخشىلىق قىلىنغان بولاتتى. ئەگەر 25 ياشتىن تۆۋەن ياشلار ئۆلتۈرۈلسە، تەتۈرلۈك قىلىپ، جەمئىيەتنىڭ دەرمانى كەتتۈرۈلسە، ‹دۆلەتنى يوقىتىپ، نەسلىنى قۇرۇتۇش› ئاقىۋىتىگە قېلىش مۇمكىن.»

«ئەركىن پاراڭ»

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى

جۇڭگو خەلقىنىڭ ھايات چەمبىرى[153]

«چۈمۈلىگىمۇ جان تاتلىق» دېگەن گەپ بار. جۇڭگودا پۇقرالار ئەزەلدىن ئۆزلىرىنى «چۈمۈلىدەك خەلق» دەپ ئاتىشىدۇ. مەن ئۆز جېنىمنى ۋاقتىنچە بولسىمۇ ئامان ساقلاش ئۈچۈن، دائىم خاتىرجەمرەك جايغا كۆز سالىمەن. بۇ جەھەتتە باتۇر - غازىلاردىن باشقا ئادەملەر ماڭا كۈلمىسە كېرەك.

شۇنداق بولسىمۇ، زاھىرىي خاتىرىلەرگە ئانچە ئىشىنىپ كەتمەيمەن. ئۇلارغا تولا چاغلاردا باشقىچە قارايمەن. مەسىلەن، گېزىتتە بېيپىڭدا ھازىر ھاۋا مۇداپىئەسىگە تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتىدۇ، دەپ يېزىلغانىكەن. مەن ئۇنىڭغا ئانچە ئىشىنىپ كەتمىدىم؛ ئاسار ئەتىقىلەرنىڭ جەنۇبقا توشۇلغانلىقى[155] توغرىسىدىكى خەۋەرنى كۆرۈپ، دەرھال قەدىمىي شەھەر خەۋپ ئاستىغا چۈشۈپ قاپتۇ، دېگەن ھېسسىياتقا كەلدىم ۋە شۇ ئاسارئەتىقىلەرنىڭ ئىزىنى ئىزدەپ، جۇڭگودا جەننەتنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى پەرەز قىلدىم. ھازىر تۈركۈم - تۈركۈم ئاسارئەتىقىلەرنى شاڭخەيگە ئەكېلىپ توپلاشتى، بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ھەممىدىن خاتىرجەم جاي شاڭخەيدىكى كونسېسسىيە ئىكەن.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۆي ئىجارىسى قىممەتلەشمەي قالمايدۇ. بۇ قىممەتچىلىك «چۈمۈلە خەلق» ئۈچۈنمۇ چوڭ زەربە، شۇنىڭ ئۈچۈن باشقا جاينى تېپىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ «ھايات چەمبىرى»نى تاپتىم. بۇ «چەمبەر» «ئىچكىرى جاي»مۇ ئەمەس، «چېگرا ئۆلكە»[155]

لەرمۇ ئەمەس، شۇ ئىككى جاينىڭ ئوتتۇرىسى، ھالقا ياكى چەمبەر-گە ئوخشايدىغان جاي؛ شۇ يەردە ئېھتىمال «×» زاماندا جان ساقلا-ماق»[156] مۇمكىن بولسا كېرەك.

«چېگرا ئۆلكە» لەرگە ئايروپىلانلار بومبا تاشلاۋاتىدۇ. ياپون-يە گېزىتلىرىنىڭ خەۋەرلىرىگە قارىغاندا، «قوراللىق باسمىچى» لارنى يوقىتىۋېتىپتىمىش؛ جۇڭگو گېزىتلىرىنىڭ خەۋەرلىرىگە قا-رىغاندا، خەلقنى قىرىۋېتىپتۇ. يېزا - بازارلىرىنى خارابلىككە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ. «ئىچكىرى جاي» لارغىمۇ ئايروپىلانلار بومبا تاشلىماقتا. شاڭخەي گېزىتلىرىنىڭ ئېيتىشچە، «كوممۇنىست باسمىچىلار» نى يوقىتىۋېتىپتىمىش، ئۇلارنى بومبارداىمان قىلىپ، ئەبجىقىنى چىقىرىۋېتىپتىمىش، «كوممۇنىست باسمىچىلار» نىڭ گېزىتلىرىدە نېمە دەۋاتقانلىقى بىزگە مەلۇم ئەمەس. لېكىن، قىس-قىسى، چېگرا ئۆلكىلەردە گۇمبا - گۇمباڭ؛ ئىچكىرى ئۆلكىلەر-دىمۇ گۇمبا - گۇمباڭ. بىر تەرەپنى باشقىلار بومبارداىمان قىلىۋاتقان، بىر تەرەپنى ئۆزلىرى بومبارداىمان قىلىۋاتقان، يەنى بومبار-داىمان قىلغۇچىلار باشقا - باشقا بولغان بولسىمۇ، لېكىن بومبارداى-مان قىلىنغۇچىلار ئوخشاشلا بىر) بۇ ئىككى جاينىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغانلارنىڭ ېيشىغا بومبا سەۋەن تاشلانمىسا، «قىيما - چىيما» بولۇشتىن خالىي بولۇپ قالىدىغانلىقىدىن ئۇمىد بار، شۇڭا مەن ئۇ يەرنى «جۇڭگو خەلقىنىڭ هايات چەمبىرى» دەپ ئاتايمەن.

يەنە تاشقىرىدىن بومبارداىمان قىلىپ كىرىدىغان بولسا، بۇ «هايات چەمبىرى» تارىيىپ، «هايات سىزىقى» غا ئايلىنىپ قالى-دۇ؛ يەنە بېسىپ كىرىدىغان بولسا، هەممە ئادەم هېلىقى بومبارداى-مان قىلىنغان «ئىچكىرى جاي» لارغا قېچىپ كىرىۋالىدۇ - دە، بۇ «هايات چەمبىرى» تۈگەپ، «هايات 0» گە[157] ئايلىنىپ قالىدۇ.

ئەمەلىيەتتە هەممە ئادەم شۇنداق پەرەز قىلىشماقتا. بىر يىل-دىن بۇيان ماقالىلەردە «مەملىكىتىمىز جۇڭگونىڭ يېرى كەڭ، بايلىقى مول، نوپۇسى كۆپ» دېگەن گەپلەرنىڭ ئانچە كۆپ ئۇچرى-ماس بولۇپ قالغانلىقى بۇنىڭغا دەلىل بولالايدۇ. قايسىبىر ئەپەندى ئۆزىنىڭ نۇقتىدا ئۆز ئاغزى بىلەن: جۇڭگولۇقلار «ئاجىز، ئۇش-شاق مىللەت» دەپتۇ تېخى.

لېكىن، بۇ گەپكە دۆلەتمەن كاتتا ئادەملەر تەن بەرمەيدۇ، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئايروپىلانلىرى بار، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇلارنىڭ «چەت ئەل» لىرىمۇ بار.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى



ئىچى ۋە تېشى[158]

قەدىمكىلەر ئىچى بىلەن تېشىنىڭ پەرقى بولۇش لازىم دەيدۇ. بۇنىڭ داۋالىرى بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ. ئۇلار خوتۇننىڭ ئېرىنى «تاشقىرىقى ئوغۇل» خوتۇننى «ئىچكەركى مەزلۇم» دەيدىكەن. (ياردارلار دوختۇرخانا ئىچىدە، ھال سوراپ ئەۋەتىلگەن سوۋغا - سالاملار دوختۇرخانا سىرتىدا تۇرۇپتۇ، تەكشۈرۈپ ئېنىقلىمىغۇچە قوبۇل قىلىشقا رۇخسەت قىلىنمايدىكەن.) تاشقى جەھەتتە خاتىرجەم بولۇش ئۇچۇن، ئىچكى جەھەتتە قارشى تۇرۇشقا ياكى جېدەل چىقىرىشقا توغرا كېلىدىكەن.

خې شاڭنىڭ خانىم[159]: «ئەينى ۋاقىتدا قوزغالماسمىكىن دەپ ئەندىشە قىلغانلار بۇگۇنكى كۇندە ئۆلمەسمىكىن دەپ ئەندىشە قىلماقتا» دەپ ھەسرەت چېكىدۇ. ۋەھالەنكى، ئۆلۈمنىڭ داۋالىسىمۇ ئىچى ۋە تېشىدا ئوخشاش بولمايدۇ.

جۇاڭزى: «قايغۇ - ھەسرەتنىڭ چوڭى مەنىۋى ئۆلۈمگە يەتمەيدۇ، جىسمانىي ئۆلۈم ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ»[160] دېگەنىكەن. ئىككىنچى ئورۇندا دېگىنى، ئىككى زىياندىن يېنىكى دېمەكتۇر. شۇڭا، تېشىدىكى تەن ئۆلىمەن دېسە، ئىچىدىكى روھ ئۆلىمەيمەن دەيدۇ)ياكى يۇرەك ئۆلمىگەنلىكى ئۇچۇن، تەننى ئۆلتۇرۇش توغرا كېلەرمىش. مانا بۇ يۇرەكنى داۋالاش دېمەكتۇر.



يۇرەكنى داۋالاشنىڭ داۋلىسى ناھايىتى سىرلىق: يۇرەككە جان كىرسۇن، لېكىن كۆپ كىرىپ كەتمىسۇن.

يۇرەك ئۆلسە، ئوچۇق - ئاشكارا قارشى تۇرمىسا، ئاقىۋەتتە ھەممە ئادەم خاتىرجەم بولالمايدۇ. يۇرەككە جان كۆپ كىرىپ كەتسە، قالايمىقان ئويلار پەيدا بولىدۇ، راستتىنلا قارشى تۇرىدىغانلار چىقىدۇ. ئۇنداق ئادەملەرنىڭ «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتىن ئېغىز ئېچىشى ھەرگىزمۇ مۇمكىن ئەمەس»[161].

كۆپچىلىكنى خاتىرجەم قىلىش ئۇچۇن، يۇرىكى ئۆلگەنلەرنى يۇرىكىنى داۋالىتىش ئۇچۇن چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا چىقىرىش كېرەك[162].

يۇرىكىگە جان كۆپ كىرگەنلەرنى گۇناھكار دەپ قاتتىق جازالاش كېرەك. مانا بۇ، دۆلىتىمىزنىڭ يۇرەكنى داۋالاش ئۇسۇلى.

خې شاڭنىڭ خانىم: «كىمنىڭ گۇناھكار بولۇشى تېخى ناتايىن» دەيدۇ. بۇ ئۇنىڭ ئىچى بىلەن تېشىنىڭ پەرقى بار، دېگەن داۋالىنى بىلمىگەنلىكىدۇر.

4 - ئاينىڭ 11 - كۇنى



ئاشۇرۇۋېتىش[163]

ھەر ئىشنى ئۈزۈل - كېسىل قىلغان ياخشى، ئەمما «ئاشۇرۇۋېتىش» دانالىق ئەمەس. چۈنكى، داۋاملىق سولغا بۇرۇلۇۋەرسە، ئوڭغا بۇرۇلغان دوستى بىلەن ئاخىر دوقۇرۇشۇپ قالىدۇ، ئۇ چاغدا ئۆزئارا چۈشەنگەندەك باش لىڭشىتسىمۇ، يۈز چىمىلدايدۇ. ئەركىنلىك داۋاسى قىلغان ئادەم بىردىنلا تىرىلىش ئەركىنلىكىنى كاپالەتلەندۈرۈشنى ياكى خەلقنى قىرغىن قىلىش ئەركىنلىكىنى دەۋا قىلسا، بۇنىڭ ئۈزۈل - كېسىللىكىغۇ ئۈزۈل - كېسىل بولىدۇ. لېكىن ئەركىنلىكنىڭ ئۆزى يوقىلىپ كېتىپ، پەقەت تېگى يوق بىر ھاڭلا قالىدۇ، خالاس.

مەسىلەن، باگۇچىلىققا قارشى تۇرۇش ئەسلىي ئىنتايىن توغرا ئىدى. باگۇ ئەسلىدە ھاماقەتلىكنىڭ مەھسۇلى. بىرىنچىدىن، ئىمتىھان ئىشلىرىغا قارايدىغان ئەمەلدارلار ئۇنىڭ ئاۋارىچىلىكىدىن قاچاتتى، چۈنكى ئۇلارنىڭ تولىسىنىڭ مېڭىسى قېتىپ قالغان. دانىشمەنلەرنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرى بىلەن ماقالىنى باشلاش دېگەن بىرنېمىلەر؛ باشلاش، باغلاش، ئۆزگەرتىش، يىغىش دېگەن بىرنېمىلەر ۋە ماقالىلەرنىڭ مەزمۇنى توغرىسىدا مەلۇم ئۆلچەم بولمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ پەرق ئېتىشى تەس ئىدى؛ شۇڭا قانۇنىي ئۇسلۇب تەرىقىسىدە ئايرىم - ئايرىم قېلىپلار بېكىتىلگەن، ئىمتىھان ئالغۇچى ئەمەلدارلار ماقالىلەرنى ئەنە شۇ قېلىپ بىلەن ئۆلچەپ، ئۇ ماقالىنىڭ سالمىقىنى بىلەتتى. ئىككىنچىدىن، ئىمتىھان بەرگۈچىلەرنىڭمۇ ئانچە كۈچى كەتمەيتتى؛ ئاۋارىچىلىكمۇ بولمايتتى. بۇنداق باگۇنىڭ يېڭىسىنىمۇ، كونىسىنىمۇ سۈپۈرۈپ

تاشلاش لازىم. ئەمما، بۇنىڭدا تېخىمۇ ھاماقەت بولۇش ئەمەس، بەلكى دانىشمەن بولۇش مەقسەت قىلىنىشى لازىم.

لېكىن، ھاماقەتلىكنى ساقلىغۇچىلارنىڭ بىر تاكتىكىسى بار. ئۇلار: «مەن يارىمايمەن، ئۇ ھەم ماڭا ئوخشاش» دەيدۇ. دېمەك، يارىمايدىغان بولساق، ھەممىمىزلا يارىمايلى، دەيدۇ! «ئۇ» يارىماي تۈگەشكەندىن كېيىن، ھېلىقى كونا ھاماقەت «مەن» يەنە ئوغرىلىقچە دەس تۇرۇۋالىدۇ - دە، ئاخىر ھاماقەتلىك نەپ ئالىدۇ. بۇمۇ خۇددى ھەيكەلنى چېقىۋېتىشكە ئوخشاپ كېتىدۇ، ھەيكەلنى چاقىمەن دەپ بارساڭ، ئۇ ھەيكەل ئاسقىپ، بارلىق ئادەملەرنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «ئۇلارنىڭ ھەممىسى ماڭا ئوخشايدۇ» دېسە، شۇنىڭ بىلەن سەن ھەيكەلگە ئوخشايدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ قايتىپ كەلسەڭ، ھەيكەل سېنى ھەيكەلنى چېقىۋېتىمەن دەپ «چېقىۋەتكۈچى» لەرنى يوقاتتىڭ، ھەقىقەتەن ئاشۇرۇۋەتتىڭ دەپ ماختىغانغا ئوخشايدۇ. ئەمەلىيەتتە شۇ چاغدا تېخىمۇ چوڭ ھاماقەتلىك پۈتۈن ئالەمنى قاپلاپ كېتىدۇ.

ئاغزىنى ئېچىش بىلەنلا شېئىرنامىلەردە ئېيتىدۇرلەركى دېيىش — بۇ، كونا باگۇ؛ بەزىلەر: «دارۋىن ئېيتىدۇ، پىلېخانوف دەيدۇ» نىمۇ يېڭى باگۇ دەپ ھېسابلىماقتا[164]. شۇنىڭ بىلەن يەر شارىنىڭ دۈگىلەك ئىكەنلىكىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى يەر شارىنى بىر ئايلىنىپ چىقىشقا، پار ماشىنىسى ياسىماقچى بولغانلارنى ئاۋۋال سۇ قاينىتىدىغان چۆگۈننىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ، ئىشنىڭ يولىنى بىلىشكە ... دەۋەت قىلماقتا. بۇ، ئەلۋەتتە، ناھايىتىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەنلىك. ئەمەلىيەتتە ئىلگىرى مەسلەكنى قوغدىغۇچى ئەدەبىياتقا قارشى تۇرغانلار، ئۇنداق ئادەمخور «مەسلەك» نى قوغدىماسلىق كېرەك، دەيتتى. ئەمما، بەزىلەر ھېچقانداق مەسلەكنىمۇ قوغدىمايمەن دەپ ئاشۇرۇۋېتەتتى. «ھېچقانداق مەسلەكنى قوغدىمايمەن» دېيىشنىڭ ئۆزىمۇ بىرخىل «مەسلەك» ئەمەسمۇ؟ شۇڭلاشقا ھەقىقىي تازا ئاشۇرۇۋەتكىنى تۆۋەندىكى بىر ھېكايە:

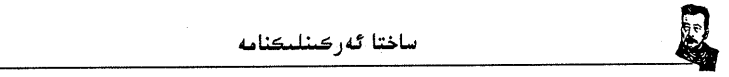

ئاتام زامانىدا بىر ئەلدە ئىنقىلاب بوپتۇ، كونا ھۆكۈمەت ئاغدۇرۇلۇپ، يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپتۇ. بىرى «سىز ئىنقىلابچى ئىكەنسىز، ئىلگىرى ھۆكۈمەتكە قارشى مەسلەكتە ئىدىڭىز، ھازىر نېمىشقا ھۆكۈمەت قۇردىڭىز؟» دەپتۇ. ھېلىقى ئىنقىلابچى دەرھال خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ ئۆز بېشىنى كېسىۋاپتۇ. بىراق، ئۇنىڭ گەۋدىسى يىقىلماي، مۇردىغا ئايلىنىپ ئۆرە تۇرغىنىچە خارقىراپ، بۇ مەسلەك ئەسلىي 3000 يىلدىن كېيىن ئەمەلگە ئاشىدىغان مەسلەك ئىدى، دەپتۇ[165].

4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى

(كەلگەن مەكتۇپ)

جياگەن ئەپەندى:

تۈنۈگۈن جانابىڭىزنىڭ «ئاشۇرۇۋېتىش» سەرلەۋھىلىك ئەسىرىڭىزنى كۆرۈپ، ئىلگىرى ئېلان قىلغان «يېڭى باگۇ ھەققىدە» دېگەن ماقالەمدىن نەقىل كەلتۈرگەنلىكىڭىزدىن ئىنتايىن خۇرسەن بولدۇم. پەقەت «مەسىلەن» دېيىشلىرىڭىز ئۇقۇشماسلىقتىن بوپتۇ. پېقىرنىڭ ئاتالمىش يېڭى باگۇ دېگىنىم تۈزۈكرەك مەزمۇنى يوق، يېڭى مودىنى ۋۇۋىسكا قىلغان ياكى زامانىۋى تونغا ئورىلىۋالغان ماقالىلەرگە قارىتىلغانىدى. چۈنكى، ئۇ ماقالىلەر سۈيى يەڭگۈشلىنىپ، دورىسى يەڭگۈشلەنمىگەن؛ «قۇپقۇرۇق ئالەم» دېگەن سۆز «ئاسمانۇ زېمىن» دېگەن سۆزگە ئوخشاشلا باگۇ بولۇۋېرىدۇ. ئۇ ماقالىلەر قۇيرۇق كۆرسىتىپ ئۆپكە ساتقانغا ئوخشايدۇ. «دارۋىن ئېيتىدۇرلەركى»، «پىلېخانوف ئېيتىدۇرلەركى» دېگەن گەپلەرمۇ «شېئىرنامىلەردە ئېيتىدۇرلەركى» دىن قىلچە پەرقلەنمەيدۇ. شۇڭا، «دارۋىن ئېيتىدۇرلەركى»، «پىلېخانوف ئېيتىدۇرلەركى» دېگەن سۆزلەرگە ۋە «ئالەم» دېگەن سۆزلەرنىڭ ئۆزىگە ئەمەس (ئەمەلىيەتتە «شېئىرنامىلەردە ئېيتىدۇرلەركى» دېگەن سۆزلەرنى جۇڭگو ئەدەبىيات تارىخىنى يازغاندا يەنىلا نەقىل كەلتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇنى باگۇ دېيىشىگە ئورۇن يوق) بەلكى بۇلاردىن پايدىلىنىپ يېڭى باگۇ شەكىللەندۈرگەنلەرگە ھۇجۇم قىلىنغانىدى. جانابلىرى كەلتۈرگەن «يەر شارى»، «ماشىنا» دېگەن مىساللاردىكى «ئاشۇرۇۋېتىش»، «مەسلەكنى قوغداش» دېگەن ئىشلاردىكى ناتوغرىلىقنى كىچىك بالىلارمۇ چۈشىنىدۇ. شۇڭا ئۇنى بۇنىڭغا ئوخشاتقانلىقىڭىزدىن قارىغاندا، ھەقىقەتەن باشقىچىرەك چۈشىنىپ قالغان ئوخشايسىز.

بۇگۈنكى ئەدەبىيات مۇنبىرى گۈللەپ ـ ياشناۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما مۇغەمبەر چەرەندە ـ پەرەندىلەر ۋە جىن ـ شەيتانلار يۈز ـ كۆزىنى بوياپ، تاۋار ـ دۇردۇنلارغا ئورىلىپ بەخىرامان يۈرمەكتە. مەسىلەن، شەنبىچىلەر، ئازنىچىلارنىڭ كونا مالنى يېڭى قاپقا سېلىپ، كونا مەخلۇقلارنى يېڭى تېرىگە ئوراپ چىقارغان باگۇلىرى سىزنىڭ قارىشىڭىزچە، سۈپۈرۈپ تاشلىنىدىغانلار قاتارىغا كىرەمدۇ، يوق؟

يەنە، زامان ۋۇۋىسكىسىنى سۇيىئىستېمال قىلىپ، ئىنقىلابىي تەلىماتنى بۇرمىلىغانلارنىڭ ئاغزىدا ئامىتابا دەپ، ئىچىدە بولمىغۇر خىياللاردا بولغانلارنىڭ خەلقنىڭ كارىۋات ئايىغىدا ئۆزىنىڭ سېسىق پۇتىنى ئوراپ چىقارغان يېڭى باگۇلىرى سىزنىڭچە سۈپۈرۈپ تاشلىنىدىغانلار قاتارىغا كىرەمدۇ، يوق؟

«ئاشۇرۇپراق» ئېيتقاندا، «مەسىلەن» قەدىمكى پادىـ

شاھلار بىلەن بۇگۈنكى رەئىسلەرنى «ئالساق» ، ئۇلار ما-
ھىيەتتە چوڭ پەرقلىق بولىدۇ. لېكىن، بۇگۈنكى رەئىس-
لەر قەدىمكى پادىشاھلار بىلەن ئوخشاش دېيىلىدىغان بول-
سا، بۇنىڭ مەلۇم مەنىدە رەئىسنى ئەيىبلىگەنلىك بو-
لۇشى چۈشىنىشلىك. بۇ ئىككى قاراپلا چۈشەنمەيدىغان
ئىش ئەمەس.

پېقىر كېينىرەك دۇنياغا كەلگەن، بىلىمىمۇ تايىز-
لىق. گەرچە «ئۇزۇل ـ كېسىل» ئاقىللاردىن بولمىسام-
مۇ، «ئاشۇرۇۋېتىدىغان» ھاماقەتمۇ ئەمەس. بەلكى قىل-
غان سۆزۈمدە «ئاشۇرۇۋەتمىگەن» بولساممۇ، خاتا چۈشەن-
چە پەيدا قىلغانلىقىمنى كەچۈرەرسىز. لايىقىدا يولىورۇق
بەرسىڭىز، «ئاشۇرۇپ» مىننەتدار بولاتتىم!

ھۆرمەت بىلەن: جۇ شيۇشيا

(جاۋاب مەكتۇپ)

شيۇشيا ئەپەندى[166]:

خېتىڭىزنى تاپشۇرۇۋېلىپ، سىزنىڭ يېڭى باگۇچى
دېگەنلىرىڭىزنىڭ ئازنچى، شەنبىچىلەر ئىكەنلىكىنى بىل-
دىم. ئەمەلىيەتتە ئازنچى، شەنبىچىلەر[167] دېكى ھەممە
كىشىلىكلەرنىڭ يىلتىزى ئۇلارنىڭ باگۇچىلىقىدا ئەمەس.

باگۇنىڭ يېڭىسىنمۇ، كونىسىنمۇ سۇپۇرۇپ تاشلاش
كېرەكلىكىنى بايان قىلىپ ئوتكەنىدىم، ئازنچى، شەنبە-
چىلەردە يېڭى باگۇچىلىق بار، قالغانلاردىمۇ يېڭى باگۇچە-
لىق بولۇشى مۇمكىن. مەسىلەن، «ھاقارەتلەش» ، «ھەي-
ۋە قىلىش» ھەتتا «ھۆكۈم قىلىش»[168] لارنىلا بىلىپ،
ھەر كۈنى پەيدا بولۇپ تۇرغان يېڭى پاكىتلارنى، يېڭى

ھادىسىلەرنى كونكرېت ۋە ھەقىقىي ئىلمىي فورمۇلا بىلەن
چۈشەندۈرۈشنى خالىماي، بىرلا فورمۇلانى كۆچۈرۈۋې-
لىپ، ھەممە ئىشقا قالايمىقان قوللىنىۋېرىشمۇ بىرخىل
باگۇ بولىدۇ. سىزنىڭ يوللۇقلۇقىڭىز ئوپئوچۇق تۇرسا-
مۇ، ئۇنداق باگۇچىلار كىتابخانلارنى سىزنى قورسىقىدا
ئۇمىچى يوق ئىكەن، ئۆزىنى ئاقلىيالماپتۇ، «ھۆكۈ-
مەت ئەلپازىدىكى تىل ـ ھاقارەت» لا قاپتۇ، دېگەن گۇمانغا
كەلتۈرۈپ قويىدۇ.

«ئىنقىلابىي تەلىماتنى بۇرمىلىغانلار» نىڭ «پىلىخا-
نوف ئېيتىدۇرلەركى» دېگەن سۆزلەر بىلەن ئۆزىنىڭ سې-
سىق پۇتىنى يېپىشىغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ خاتالىقى زادى
«پىلىخانوف... ئېيتىدۇرلەركى» دەپ يازغانلىقىدىمۇ؟ بۇن-
داق كىشىلەرنىڭ خاتالىقىنىڭ قانداق خاتالىق ئىكەنلىكە-
نى، نېمە ئۈچۈن خاتا ئىكەنلىكىنى كونكرېت ئىسپاتلىشە-
مىز لازىم. ئەگەر «پىلىخانوف ئېيتىدۇرلەركى» بىلەن
«شېئىرنامىلەردە ئېيتىدۇرلەركى» نى قارىقويۇقلا بىر تا-
ياقتا ھەيدىسەك، ئۇ چاغدا مۇقەررەر يوسۇندا ئۇقۇشماسلىق
كېلىپ چىقىدۇ. جانابلىرى خەتلىرىدىمۇ بۇنى ئېتىراپ
قىپتىلا. بۇ مېنىڭ ھېلىقى «ئاشۇرۇۋېتىش» نىمدا كۆرسە-
تىشىمنىڭ سەۋەبىدۇر.

ئەڭ ئاخىرىدا، مېنىڭ ھېلىقى ماقالەم ئومۇمەن ئىد-
كارچىلىق خاھىشىغا قارشى يېزىلغان. سىزنىڭ «يېڭى
باگۇ ھەققىدە» دېگەن ماقالىڭىز ئىچىدىكى ھېلىقى جۈملە-
ڭىز نۇرغۇن مىساللار ئىچىدىكى بىر مىسال. بۇ ساقىت
قىلىشقا تېگىشلىك بىر «ئۇقۇشماسلىق» . ۋەھالەنكى،
ھېلىقى ماقالەم مەخسۇس بۇ مىسال ئۈچۈن يېزىلغان
ئەمەس.

جياگەن

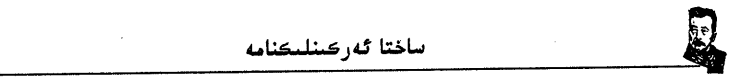

«ئۆزىنىڭ يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇش»[169]

ھېلىمۇ ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئۆتكەن يىلى نۇرغۇن جـۇڭگو-لۇقلار خەلقئارا ئىتتىپاقتا يىغلاپ تۇرۇپ ئەرز تۇتۇۋەرگەندە، ياپو-نىيە گېزىتلىرى بۇنى جۇڭگونىڭ ئاتا مىراس بولۇپ كەلگەن «ئۆ-زىنىڭ يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇش»[170] دېگەن كونا چاريسى دەپ تەنە قىلغانىدى. شۇنداقلا قارايدىغان بولساق گويا شۇنداقتەك تۇيۇلىدۇ، ئەمەلىيەتتە بولسا شۇنداق ئەمەس. ئۇ چاغدىكى نۇرغۇن جۇڭگولۇقلار خەلقئارا ئىتتىپاقنى «نۇشرۋان ئادىل»، ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە قورۇش - داغلاش دېگەنلەردىن قىلچىمۇ ئەسەر يوق، دەپ قارىغانىدى.

لېكىن، ئەكسىچە، «نۇشرۋان ئادىل»لار «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنى قورۇش» چاريسىنى قوللىناتتى.

ئالايلۇق، ئۇلار جاھانگىرلىككە قارشى «جىنايەتچى»لەرنى ئىنتايىن يامان كۆرەتتى. ئۇلار بىز جاللاتلاردىن بولۇپ قالمايلى دەپ، ئۇلارنى جۇڭگولۇقلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئۆلتۈرۈشىگە ئەكە-لىپ بېرەتتى. ئۇلار ئىچكىرى جايلاردىكى «كوممۇنىست باندىت-لار»دىن قاتتىق نەپرەتلىنەتتى، ئەمما ئۆز پىكرىنى ئوچۇق بايان قىلماي، پەقەت ئايروپىلان، بومبىلارنى جۇڭگولۇقلارغا سېتىپ بېرىپ، بومبارىدىمان قىلدۇراتتى، تۆۋەن تەبىقىدىكى پەس جۇڭگو-لۇقلارغا قارشى ئۇلۇغ خۇاڭدى ئاتامنىڭ پۇشتى بولغان ساقچىلار-

نى، ئەجنەبىيلەشكەن قۇلاق كەستىلەرنى ئىشقا سالاتتى، زىيالىيـ-لارغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن بولسا، ئالىيجاناب جۇڭگولۇقلاردىن بولغان ئالىم ۋە دوكتورلارنى بۇيرۇيتتى.

بىز «قىلىچۇازلار ئەترىتى»مىزنى گويا يېڭىلمەس قوشۇندەك خېلى كۆنلەرگىچە ماختىغانىدۇق. ئەمما «××گېزىتى»گە 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى چوڭ قارا ھەرپلەر بىلەن «بىز دۇشمەندىن 200 نى قىرىپ تاشلىدۇق» دېگەن ماۋزۇدا خەۋەر بېسىلىپتۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا، غەلىبە قىلغاندەك تۇرمىز. ئەمما، ئەسلىي تېكىستىنى كۆرۈپ باقايلى:

«(ئۆز مۇخبىرىمىزنىڭ بۇگۈن بېيپىڭدىن بەرگەن تېلېگرا-مىسى) تۇنۇگۈن شىفېنكۇنىڭ ئوق قانىتىدىكى قوشۇنلىرىمىز لۇەنياڭ شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى جايلاردا تالىشىش جېڭى قىلىش-تى: دۇشمەندىن 1000 نەپەر قىلىچۇاز پەيدا بولدى. ئۇلار يېڭىدىن كەلگەن بولۇپ، بىزنىڭ قىلىچۇازلار ئەترىتىمىز بىلەن ئېلىشتى. دۇشمەنلەرنىڭ قىلىچلىرى بەك ئۇزۇن بولغاچقا، ئىشلىتىش ئەپ-سىز ئىدى. ئەسكەرلىرىمىز قىلىچلىرىنى ئويىنىتىپ چاپقاندا دۇش-مەنلەر ئۆزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمەي، قىلىچلىرى ۋە بىلەكلىرى بىلەن قوشۇلۇپ چېپىلىپ، ساينىڭ تېشىدەك يىغىل-دى، بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزدىنمۇ 200 دىن ئارتۇق كىشى يارىدار بولدى ۋە ئۆلدى...».

ئۇنداقتا، ھەقىقەتەن «دۇشمەن بىزنىڭ ئەسكەرلىرىمىزدىن 200 نى چاپقان» ئىكەن. جۇڭگونىڭ تىل - يېزىقى، «دۆلەت تەقدىرى»گە ئوخشاش، كۈندىن - كۈنگە قىيىنلىشىپ بارماقتا، ئەمما مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم بۇ ئەمەس.

مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم شۇكى، ئۇزۇندىن بۇيان جۇڭگو-لۇقلار قىلىچۇازلىقنى ئۆزىمىزنىڭ مەخسۇس ماھارىتىمىز دەپ ماختاپ كەلگەنىدى. ياپونلار خەنجەرۋازلىـق قىلسىمـۇ، قىلىچقا

ئەزەلدىن ئادەتلەنمىگەنىدى؛ ھازىر دەرۋەقە «پەيدا بولدى»، ئۇلار-نىڭ مانجۇرىيە ئەسكىرى ئىكەنلىكىدە گۇمان يوق. خېبېي، سەن-دۇڭلۇقلار مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدىن بۇيان ھەر يىلى مانجۇرىيىگە كۆچۈپ بېرىشقا باشلىغان، بىرنەچچە ئەۋلادتىن كېيىن يەرلىشىپ قالغان، ئاتاقتا مانجۇرىيە ئەسكەرلىرى دېيىلسە-مۇ، ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ جۇڭگولۇق ئىكەنلىكىدە گەپ يوق. ھازىر ئۇلار تولىمۇ ئۇزۇن قىلىچلار بىلەن لۇەنياڭ شەرقىدە بىر - بىرىنى قىرىشۋاتىدۇ، بىر تەرەپنىڭ «قىلىچلىرى ۋە بە-لەكلىرى چېپىلىپ، ساينىڭ تېشىدەك يىقىلدى» يەنە بىر تەرەپ-نىڭ بولسا، «200 دىن ئارتۇق ئادىمى ياردار بولدى ۋە ئۆلدى» بۇنىڭ بىلەن «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنىڭ گۆشىنى قورۇش» ئويۇنىنىڭ ناھايىتى روشەن بىر پەردىسى باشلاندى.

جۇڭگونىڭ ئاتالمىش چارىسىگە كەلسەك، مېنىڭچە، جۇڭگو-نىڭمۇ چارىسى بار، دېيىش لازىم. ئەمما، بۇ ھەرگىزمۇ ياتلارنىڭ يېغىدا ياتلارنىڭ گۆشىنى قورۇش ئەمەس، بەلكى «ياتلارنىڭ يېغە-دا جۇڭگولۇقلارنىڭ گۆشىنى قورۇش»نى ئارزۇ قىلىش. ۋەھالەن-كى، ئۇنداق كالۋا ياتلار نەدە بار! ئۇلار ئالدى بىلەن «جۇڭگولۇق-لارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنىڭ گۆشىنى قورۇش»نى كۆرسەتتى.

بۇنداق مىساللار جۇڭگو تارىخىدا ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. كېيىنكى تارىخچى ئەمەلدارلار يېڭى سۇلالىگە مەدھىيە ئوقۇغاندا، ئۇلارنىڭ قىلمىش - ئەتمىشىنى «پادىشاھىئالەم ئۇچۇن ئاۋانگارت بولۇش»[171] دېيىشتى.

يېقىندىن بۇيانقى جەڭ خەۋەرلىرى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. مەسىلەن، شۇ كۇنى مەزكۇر گېزىتتە لىڭكۇ-نىڭ قولدىن كەتكەنلىكى توغرىسىدا: «10 كۇندىن بېرى لىڭكۇ تەرەپتىكى جەڭ ئىنتايىن كەسكىنلەشتى، جۇڭگو

قوشۇنلىرى... قەيسەرلىك بىلەن قارشىلىق كۆرسەتكەچكە، مىسلى كۆرۈلمىگەن جىددىي ئۇرۇش بولدى»، ئەمما گۇڭ-چى قىسمىدىن 10 نەچچە ئەسكەر ئادەم شوتىسى ياساپ، ئالدىنقىلىرى يىقىلسا كېيىنكىلىرى ئىزىنى باسقاچقا، «ئۇلۇغ سېپىلدىن ئۆتكۈچە گۇڭچى قىسمىدىن كۆپ ئادەم — 23 كىشى قۇربان بولدى» دەپ يېزىلغان. ياپون ئەسكەرلىرى مۇستەھكەم قورغاندىن ئۆتۈپتۇيۇ، ئاران 23 ى ئۆلۈپتۇ. لېكىن، «كۆپ ئادەم» دېگىننى، ئۇنىڭ ئۇستىگە «مىسلى كۆرۈلمىگەن جىددىي ئۇرۇش بولىدۇ» دېگىنىنىمۇ چۈشىنىش تەستەك تۇرىدۇ، دېمەك، قىلىچ-ۋازلارنىڭ جېڭىمۇ مېنىڭ ئويلىغانلىرىمدەك بولمىسا كې-رەك، ئەمما يېرىپ چىققانىكەنمەن، ساقلاپ قويماي، كې-يىن كېرەك بولۇپ قالار.

4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۇنى

[چىچاڭلاش]:

«جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنىڭ گۆشىنى قورۇش»

لى جيازۇ

گېزىتنى كۆرمەي بولمايدۇ، گېزىتتىن ئامىتابانى ئوقۇپ، تەقۋادارلىق بىلەن ساۋابلىق ئىش قىلىدىغان ماقا-لىلەرنى ئەمەس، بەلكى يەنە دۆلەت ئەربابلىرىنى سايلاشقا خۇددى تورۇستا ماڭىدىغان شاتۇرلارنى ئىزدىگەندەك تال-لاشنى دەۋەت قىلىدىغان «ياخشى» ماقالىلەرنىمۇ كۆرگىلى



بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە نۇرغۇن بىلىم ئالغىلىمۇ بولىدۇ. ئادەم ئۆلتۈرۈشنى ئالساق، ئىلگىرى پەقەت كال-لىسىنى كېسىش، دارغا ئېسىشنىلا بىلەتتۇق. ئەمدى ئا-دەم گۆشى يەيدىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە «ئۆز يېغى بىلەن ئۆز گۆشىنى قورۇش» دېگەندەك ئىشلارنىڭمۇ بارلىقىنى بىلىۋالدۇق. كۆزى ئۆتكۈر ئادەمنىڭ بايان قىلىپ بېرىشى بىلەن ئويلاپ قارىساق، بۇ گەپلەرمۇ توغرىدەك تۇرىدۇ.

بولۇپمۇ «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنى قورۇش» ۋاستىلىرى بارغانسېرى كۆپىيىۋاتقاندەك تۇرى-دۇ. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، جۇڭگودا ئادەم بەك كۆپ، جۇڭگولۇق جۇڭگولۇقنى قەدىرلىمەيدۇ؛ ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇڭگولۇقلار ئۆز مەنپەئىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، چوڭ مەن-سەپكە ئېرىشىش ئۈچۈن باشقىلارنى قورۇۋەتمەي تۇرالماي-دۇ، ئەلۋەتتە. شۇڭا، «قورۇش» نىغۇ، قانداقلا بولسۇن، «قورۇيدۇ»، مۇبادا باشقىلارنى قورۇش بىلەن نەپ ئالىدى-غان ياكى باشقىلارنى قورۇغانلىقى ئۈچۈن باشلىنىڭ كۆڭ-لىنى ئۇتۇۋالمىغان بولسا، ئۇنداقتا تېخىمۇ ئەدەيدۇ. يات-لار بۇ روھىي ھالەتتىن پايدىلىنىشقا ماھىر، ئۇلار زېھىنغا تاجاۋۇز قىلىشتىن تارتىپ سوپۇن سېتىشقىچە «جۇڭگو-لۇقلار» نىڭ جۇڭگولۇقلارنى «قورۇش» «پەزىلىتى» دىن پايدىلىنىدۇ. جۇڭگولۇقلارمۇ جۇڭگولۇقلارغا نىسبەتەن شۇنداق ئۈسۈلدىن قالتىس پايدىلىنىدۇ، يەنە كېلىپ بۇ ئۈسۈلدىن ئەپچىللىك بىلەن پايدىلىنىدۇ. ئىككى تەرەپ ئوچۇق دېيىشمىسىمۇ، بىر - بىرىنى كۆڭلىدە تۇيۇپ تۇرى-دۇ، باشقىلارغا چاندۇرمايدۇ. بۇ جەھەتتە پايدىلىنىلغان كىشى خاۋازا، يەنى لالما ئىت ئىكەن. ئەمما، ئىنچىكىلەپ ئايرىغاندا، خاۋازىلا ئەمەس، ئاغلاقچىمۇ بار.

خاۋازا بولسۇن، ئاغلاقچى بولسۇن، ھەممىسى «جۇڭ-گولۇقلارنىڭ يېغى بىلەن جۇڭگولۇقلارنىڭ گۆشىنى قو-رۇيدۇ»، ئەلۋەتتە. لېكىن، ھۇلارنىڭ پەرقى يوقمۇ ئە-مەس. خاۋازا پەقەتلا خوجايىنىنىڭ گېپىگە كىرىپ، رەقىب-لىرىگە قۇيرۇق شىپاڭلىتىپ بىرنەچچىنى قاۋاپ قويىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ سۈپىتىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئاغ-لاقچى بولسا ئۇنداق ئەمەس. جاھانسازلىق قىلىشقا پىشىپ كەتكەنلەر ھامان ئاغلاقچىلىق قىلىدۇ. ئۆزىنى بىر ئەزە-مەت نوپۇز ئىگىسى، ئالەمنى تىزگىنلەپ تۇرغۇچى ئادالەت-پەرۋەر دەپ قارايدۇ. ئۇ ئىشىك بىلەن ھويلا ئارىلىقىدىكى ئالىقاندەك يەردە تېكىرقاپ، چۇقان سېلىپ قويىدۇ. ئۇ-نىڭ ھەيۋىسىنى ھېچكىم سۈندۇرۇشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئاغلاقچى بىلەن سېلىشتۇرغاندا خاۋازا ھېچنېمە كۆرمە-گەن. ئۇنداق بولسا، خاۋازا قانداقسىگە «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنى قورۇيالايدۇ؟» چۈنكى ئۇ جاھاننىڭ رەپتارىغا كىرىۋالغان بولسىمۇ، چاندۇرۇپ قويۇشتىن خا-لىي بولالمايدۇ، چاندۇرۇپ قويىدىغان يېرى شۇكى، ئۇ گويا ياماندىن بىزار بولۇپ كەتكەندەك، ئادەتتە بىر چەتتە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ سوغۇق نەزەر تاشلايدۇ. بىرەر «قە-بىھ» ئەھۋال كۆزىگە چېلىقسا، ئالدىغا بىر ئىرغىپلا قات-تىق چىشلىۋالىدۇ؛ ئەمما ئۇ ھەرگىز كەلسە - كەلمەس چىشلەۋەرمەيدۇ. ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ مۆلچەرى بار، ئۆزى جان باقىدىغان يەردە (ئۇنىڭ ماكانلىشىدىغان يېرى بولىدۇ، ئەلۋەتتە) تۇرغانلارغا ھەرگىز ئازار بەرمەيدۇ. ئۇلارنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ، «چاتاق» بولمىسۇن دەپ، كۆرمەسكە سالىدۇ. ئۇ ئۆز دائىرىسىنىڭ سىرتىدىكىلەرنى، بولۇپمۇ سىرتتىكى ھەممىدىن بەك پۇتلىكاشاڭ بولىدىغان رەقىبلە-

رىنى چىشلەيدۇ. مانا بۇ ئۇنىڭ باتۇرلۇقى، ھەققانىيەتپەر-
ۋەرلىكى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ ئۆزىنىڭ نوپۇزىنىمۇ
نامايان قىلالايدۇ، خوجايىنىنىڭ كۆڭلىنىمۇ ئالالايدۇ،
چۈنكى ئۇنىڭ چىشلىگەنلىرى ھامان ئۆزىنىڭمۇ، خوجايى-
نىنىڭمۇ دۈشمەنلىرى. خوجايىن ئۇنىڭغا ئازراق تەمىنات
بىلەن مەنسەپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ يامان كۆرگەن كىشىلىرى-
نى ئوچۇق پىكىر بىلدۈرمەي چىشلىتىدۇ. شۇڭا، ئۇ
كەينى - كەينىدىن غەيرەتلىنىپ، تىرناق ئاستىدىن كىر
ئىزدەيدىغان پۇرسەت تاپىدۇ. بىر چەتتە قاراپ تۇرغانلار
بۇنى ئاڭقىرالماي، بۇ ئاداۋەت بەك چوڭقۇر ئىكەن
دەپ ئويلايدۇ - دە، بۇنىڭ جاھاننىڭ رەپتارىغا كىرىۋالغان-
لارنىڭ ئادەم بولۇش يولى ئىكەنلىكىنى، ياۋۇز جەمئىيەتكە
قارشى «ئېلىشىش» «ماداراسى» ئىكەنلىكىنى بىلمەيدۇ.
بۇنداق غەرەز ھەقىقەتەن ئىنتايىن زەھەرلىك!

كىشىنى ئېچىندۇرىدىغىنى شۇكى، ئۇلار تەڭرى يو-
لىدا ئادالەتپەرەرلىك قىلىش تۇغى ئاستىدا، تۆرە - بەگ-
لەرنىڭ تەمىناتىنى قوبۇل قىلىشتىن يانماي، ھېلىقى تۇغ-
نى تۆرە - بەگلەرنىڭ دەرۋازىسى يېنىغا «قاغا قاغىنىڭ
كۆزىنى چوقۇمايدۇ» دېگەن ۋىۋىسكا تەرىقىسىدە سىڭاريان
ئېسىپ قويىدۇ. بۇنىڭدىن جۇڭگولۇق بولۇشنىڭ ئاسانغا
چۈشمەيدىغانلىقىنى، «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇق-
لارنىڭ گۆشىنى قورۇش»قا كەتمەن چېپىشتىن، ھەتتا
ئاقىل ئادەملەرنىڭمۇ خالىي بولالمايدىغانلىقىنى بىلگىلى
بولىدۇ.

22 - يىل 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ
قوشۇمچە بېتى «مەشئەل»دىن.

[كۈچۈكلىنىش]:

سەۋەنلىكنى بىلگەن ھامان تۈزىتىش كېرەك

فۇ خۇڭلياۋ

كۇڭفۇزى موللام ئىلگىرى نۇرغۇن شاگىرتلىرىغا تە-
لىم بەرگەندە «سەۋەنلىكنى بىلگەن ھامان تۈزىتىشنىڭ
خاسىيىتى چوڭدۇر» دەپتىكەن، بۇنىڭ مەنىسى: خاتالىق
ھەممە ئادەمدە بولىدۇ، گەپ ئۇنىڭدىن قول ئۈزۈشتە،
دېگەن سۆز. مېنىڭچە، كۇڭفۇزى موللامنىڭ بۇ سۆزىنىڭ
چالىسى بار. مەسىلەن، «سەۋەنلىكنى بىلگەن ھامان تۈزى-
تىشنىڭ خاسىيىتى چوڭ» دېگەن گەپنىڭ ئايىغىغا «سە-
ۋەنلىكنى بىلىپ تۇرۇپ تۈزەتمىسە، گۇناھ ئۈستىگە گۇناھ
قىلغان بولىدۇ» دېگەن گەپنى قوشقان بولسا، ئۇنىڭ مۇ-
كەممەللىكىگە شامال كىرمەيتتى.

ئالايلۇق، ئالدىنقى سەپتە يەر بىلەن يەكسان بولۇۋات-
قان ھازىرقى ۋاقىتتا، بەزىلەر ۋەتەن يولىدا مۇشۇنداق
قۇربان بولۇشنى دەھشەتلىك، تېتىقسىز ئىش دەپ، ئۇ-
رۇشماسلىقنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ياراشماسلىقنى تەشەببۇس
قىلماقتا؛ باشنى ئىچىگە تىقىۋېلىپ 50 يىل كۈتۈشىمىز
كېرەك، دېمەكتە، «10 يىل كۈچ توپلاپ، 10 يىل سا-
ۋاق» دېگەن ماقال بار. 50 يىللىق ساۋاق ھەممىگە كۇپايە
قىلسا كېرەك. ھەر ئىشتا خاتالاشقاندىن كېيىن، ئاندىن



ئۇنىڭدىن ساۋاق ئالغىلى بولىدۇ. جۇڭگولۇقلارنىڭ نجات تېپىشىغا كۆز يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ ھالى خارابلىشىپ مۇ-شۇنداق دەرىجىگە چۈشۈپ قالغاندا، ھەممەيلەن ئۆزىنىڭ ئىچكى تۈزۈلۈشىدە ئۇچ چوڭ جەھەتتە مۇكەممەللەشمە-گەنلىكىنى، ئۇنىڭ ئۇستىگە قورال - ياراغلارنىڭ يېتىش-مەسلىكىنى بايقىغان. ھازىر نەچچە ئون يىللاپ تەييارگەر-لىك كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ. سۆز بۇ يەرگە كەلگەندە، رېخبەدىن تارتىپ لۇەندۇڭغا قەدەر زېمىنلىرىمىزنىڭ قول-دىن كەتكەنلىكىگە ئانچە ئاھ ئۇرۇپ كەتمىسەكمۇ بولىدە-غاندەك تۇرىدۇ. چۈنكى، پارتىيەمىز (كۆچمە مەنىدە) قۇرۇلغىنىدىن تارتىپ ھازىرغىچە ھەربىي ھاكىمىيەتتىن ئاساسىي قانۇنلۇق ھاكىمىيەتكىچە سادىر بولغان خاتالىقلار-نى ھېچكىم تەن ئالغىنى يوق. ھازىر ۋەتەن زېمىنىدىن بىرنەچچە پارچە يەرنىڭ قولدىن كېتىشى، بىلەن ئۆزىگە تەمەننا قويىدىغان بەزى تالانت ئىگىلىرى، دۆلەتنىڭ تايانچ-لىرى، ئىلىم - بىلىمى جۇڭگو ۋە چەت ئەللەرگە تونۇلغان مەشھۇر ئۆلىمالار خاتالىقىنى تەن ئالدى. ئۇلار «سەۋەب-لىكىنى بىلگەن ھامان تۈزىتىشنىڭ خاسىيىتى چوڭ»، زە-يىندىن پايدا كەلسە ئەجەب ئەمەس دەپ، ئۆز كۆڭلىنى ياساپ، كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ بىر - ئىككى ئېغىز چۈقان سالماقتا. بىراق، بۇندىن كېيىن «سەۋەبنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۆزگەرتمىسەك، گۇناھنىڭ ئېغىرلىقى» تەزىيەنا-مىگە يېزىلغىنىدىنمۇ بەكرەك دەققەتنى تارتىشى مۇمكىن.

يەنە 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىكى مەزكۇر ژۇرنالغا بېسىلغان لى جيازۇنىڭ «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگو-لۇقلارنىڭ گۈشىنى قورۇش» دېگەن ماقالىسىدە تىلغا ئې-لىنغان ئاغلاقچىنى مىسالغا ئالايلى. ئاغلاقچى پىنسەكلەر



ئادەمنى چىشلىمەكچى بولغاندا، ئاۋۋال بىر چەتتە زوكۇر-يىپ ئولتۇرۇپ سوغۇق نەزەر تاشلايدۇ. ئېتىلغۇدەك پەيت كەلگەندە ئالدىغا بىر ئىرغىپ چىقىپ، ھاپ قىلىپ چىشلە-ۋالىدۇ. ئەمما، بەزى چاغدا ئادەم كالتەكىنى كۆتۈرۈپ ئاغلاقچى پىستەكنىڭ بېشىغا كېلىشتۇرۇپ سالسا، مەخ-سۇسلا ئادەم چىشلەيدىغان ئاغلاقچى پىستەكمۇ بېشىنى ئە-چىگە تىقىۋېلىپ، تىلىنى چىقىرىپ، دالدىدا تىت - تىت بولۇپ ئولتۇرىدۇ، ئۇنىڭ بۇنداق تىتىلداپ كەتكەنلىكى، ئېھتىمال، يەنە «سەۋەنلىك» قىلغانلىقى بولسا كېرەك. چۈنكى، ئاغلاقچى پىستەك ئۆز تەبىئىتىدىن ياۋايى بولسە-مۇ، بەزىدە بېشىغا كالتەك تېگىشى بىلەن خاتالىق ئۆتكۈ-زۈشى ھەم مۇمكىن. شۇنداق قىلىپ «خاتالىقىنى تۈزىتە-لەيدىغان» ئاغلاقچى پىستەك دالدىدا ئىچى تىتىلدىغاندا توۋا قىلغۇسى كېلىدۇ. سەۋەنلىكىنى ئۆزگەرتىشنى ئانچە ئۇق-مايدىغان ئاغلاقچى پىستەك دالدىدا ئىچى تىتىلدىغاندىن كېيىن يەنە پۇرسەت تېپىپ چىشلەشكە ئۇرۇنىدىغان بولسا، ئۇنداق ئاغلاقچى پىستەكنىڭ «گۇناھى ئېغىر» بولۇپ كې-تىشى مۇمكىن.

جۇڭگولۇقلار سەۋەنلىكىنى بىلگەن ھامان تۈزىتىشنىڭ خاسىيىتى چوڭ دېيىشنىلا بىلىدۇ. ئەپسۇسكى، ئۇنىڭ كەينىدىكى بىر جۈملىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ.

4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى، «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ قوشۇمچە بېتى «مەشئەل»دىن.



[بىرنەچچە ئېغىزلا سۆز كۆپايە]:

ئىلاۋە

جياگەن

بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدە «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ قوشۇمچە بېتى «مەشئەل»گە بېسىلغان يۇقىرىدىكى ئىككى پارچە ماقالە مېنىڭ ھېلىقى «ئۆزۈمنىڭ يېغىدا ئۆزۈمنىڭ گۆشىنى قورۇش» دېگەن ماقالەم سەۋەبى بىلەن ئېلان قىلىنغان، شۇنىڭ بىلەن «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنىڭ گۆشىنى قورۇش» دېگەندەك قارا پەردە ئېچىلدى. ئۇلارنىڭ شۇنداق چىشىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ چاپناپ پۈركۈۋەتكۈسى كەلگەنلىكىگە قارىغاندا، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى قالتىس رەنجىتىپ قويغان ئوخشىمامدىمەن؟

لېكىن، پۈتۈنلەي ئۇنداق ئەمەس بولسا كېرەك. سەۋەبلەرنىڭ كۆپرەكى مەن مىسالغا ئالغان «××گېزىتى» ئەمەلىيەتتە «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» ئىدى. شۇڭا، ئۇلار شۇنداق چىچاڭلاپ كەتكەن ۋە كۈچۈكلەنگەن، مەيلى ھەرقانچە چىچاڭلىسۇن ۋە كۈچۈكلەنسۇن، نەقىلدە كەلتۈرۈلگەن ئەھۋاللار ھازىر تۈرۈپتۇ. كونا «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»مۇ تۈرۈپتۇ. ئۇلار ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ بېشىمغا چەمبەرچاس سېلىنغان يۇگەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق.

كۆچۈرۈپ كىرگۈزۈلگەن بۇ ئىككى پارچە ماقالە «مەشئەل»نىڭ تۇنجى تولۇق شەرھلەپ بېرىشكە ھەم ئۇلارنىڭ ھەقىقىي بەتبەشىرىسىنى ئاشكارىلاپ بېرىشكە كۇپايە قىلىدۇ.

7 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى



سۆز ئەركىنلىكىنىڭ چېكى[172]

«قىزىل راۋاقتىكى چوش»[173] نى ئوقۇپ كۆرسەم، جيا جەمەتى قەسرىسى زادىلا ئەركىن سۆزلىگىلى بولمايدىغان جاي ئىكەن. جياۋدا مالايلىق سۆپەتتە تۇرۇپ مەستلىكىگە ئېلىپ، خو- جايىنىدىن تارتىپ تاكى باشقا مالايلارغىچە ھېچقايسىسىنى قويماي تىللاپ، بۇ يەردە پەقەت ئىككى تاش شىر ھەيكىلىلا پاك، دەپتۇ. نەتىجىدە نېمە بوپتۇ؟ نەتىجىدە خوجايىنى قاتتىق يامانلاپ، مالايلار رەنجىپ، ئۇنىڭ ئاغزىغا تېزەك تىقىۋېتىپتۇ.

ئەمەلىيەتتە، جياۋدانىڭ تىللاشتىن مەقسىتى جيا جەمەتى قە- سرىسىنى نابۇت قىلىش ئەمەس، بەلكى ئەكسىچە جيا جەمەتى قەسرىسىگە ياخشىلىق تىلەش، يەنى خوجايىنمۇ، مالايلارمۇ مۇ- شۇنداق كېتىۋەرسە، جيا جەمەتى قەسرىسىنىڭ ئىشى چاتاق بولا- دۇ، دېگەندىن باشقا نەرسە ئەمەس. لېكىن، ئۇ بۇنىڭ بىلەن تېزەك چىشلەش ئاقىۋىتىگە قالغان. دېمەك، بۇ جياۋدا ھەقىقەتەن جيا جەمەتى قەسرىسىدىكى چوڭ يۇەننىڭ[174] ئۆزى بولۇپ قال- غان. ئەگەر ئۇ ماقالە يازالايدىغان بولسا، مېنىڭچە، ئۇمۇ «جۇدا- لىق» دېگەندەك بىرنېمىلەرنى يازغان بولاتتى.

«يېڭى ئاي» تەھرىراتىدىكى[175] جانابلار بۇنىڭدىن ئۇچ يىل ئىلگىرى خۇددى جياۋداغا ئوخشاش ئەھۋالغا دۇچ كەلگەن. ئۇلار تۇرلۇك پەتىۋالارنى تېپىپ، پارتىيە دۆلىتى ئۇستىدىن ئازغىنە گەپ - سۆز قىلىپ قويغان. ئۇلار پەتىۋالىرىنى ئومۇمەن ئەنگلە- يىنىڭ كلاسسىك كىتابلىرىدىن تاپقان بولسىمۇ، لېكىن پارتىيە دۆلىتىگە زىيان كەلتۈرىدىغان يامان نىيەتتە ئەمەس ئىدى، ئۇلار-



نىڭ گەپ - سۆزى «بەگ - غوجام، باشقىلارنىڭ كىيىم - كېچىكى نېمىدېگەن پاكىز، ئۆزلىرىنىڭ بىرئاز كىر بولۇپ قاپتۇ، يۇيۇۋەت- سە بولغۇدەك» دېگەندىنلا ئىبارەت ئىدى. بىراق، «چۈشەنمىدى مۇددىئانى»[176] دېگەندەك، ئەكسىچە ئاغزىغا تېزەك تىقىۋەتتى: دۆلەت گېزىتلىرىنىڭ لەنەت - نەپرىتىگە قالغان، ھەتتا «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ ئۆزىمۇ بېشىنى يېگەنىدى. لېكىن، «يېڭى ئاي» تەھرىراتى قانداقلا بولسۇن، ئەدەب - ئۆلىمالارنىڭ تەشكىلا- تى بولغاچقا، ئۇلارمۇ ئۇچ خەلق مەسلىكى (سەنمىنجۇيى) دىن بىرمۇنچە پەتىۋالارنى تېپىپ، كۆڭلىدىكى «نادامەت» لىرىنى ئىز- ھار قىلدى. مانا ئەمدى ئۇلارنىڭ ھالى ياخشىلاندى، ئۇلار ئاغزىدە- كى تېزەكنى تۈكۈرۈۋېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ھەسەل يېدى: بەزىسى مەسلىھەتچى، بەزىسى پروفېسسور، بەزىسى كاتىپ، بەزىسى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرى بولۇپ قالدى. سۆزنى ئەركىن قىلىدىغان بولدى. «يېڭى ئاي»مۇ پۈتۈنلەي «ئەدەبىيات - سەنئەت ئۈچۈن ئەدەبىيات - سەنئەت» بىلەن تولدى.

ئەدەب - ئۆلىمالارنىڭ قانداقلا بولسۇن، ساۋاتسىز مالايلاردىن زېرەك ئىكەنلىكى، پارتىيە دۆلىتىنىڭ قانداقلا بولسۇن جيا جەمەتى قەسرىدىن دانا ئىكەنلىكى، ھازىرقى دەۋرنىڭ قانداقلا بولسۇن چېيەنلۇڭ دەۋرىگە قارىغاندا نۇرلۇق دەۋر، يەنى ئۇچ نۇرلۇق مەسلە- كى دەۋرى ئىكەنلىكى ئەنە شۇ.

شۇنداق بولسىمۇ، يەنە بەزىلەر سۆز ئەركىنلىكى دەۋاسىنى قىلىۋاتىدۇ. دۇنيادا ئۇنداق كۆپ ھەسەل يوقلۇقى، مېنىڭچە، چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك. بۇنى چۈشەنمەسلىك، ئېھتىمال، ھازىرقى سۆز ئەركىنلىكىنىڭ پەقەت خوجايىنىنىڭ كەڭ قورساقلە- قىنى بىلدۈرەلەيدىغان «بەگ - غوجام، ئۆزلىرىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى...» دېگەن گەپنى قىلىش بىلەنلا چەكلىنىدىغانلىقىنى پەملىيەلمەي، يەنە سۆزلەۋېرىشنى ئارزۇ قىلغانلىقتىن بولغان بول-

سا كېرەك.

ئۇنداق قىلغان بىلەن بولمايدۇ. ئالدىنقىسى «يېڭى ئاي» پالاكەتكە ئۇچرىغان دەۋردىكىدىن پەرق قىلغىنى ھالدا، ھازىر ۋۇجۇدقا چىققاندەك تۇرىدۇ. مانا بۇ «ئەركىن پاراڭ» مۇ شۇنداق بىر دەللى؛ گەرچە قوللىرىغا تېزەك ئېلىپ ماراپ يۈرىدىغان بىرنەچچە قەھرىمان بولسىمۇ، سۆزلەۋېرىشنى ئارزۇ قىلىشقا كەلسەك، ئۇنداق قىلىش سۆز ئەركىنلىكىنىڭ كاپالىتىنى بۇزۇپ قويىدۇ. شۇنى بىلىش كېرەككى، ھازىرقى دەۋر ئىلگىرىكىدىن نۇرلۇق بولسىمۇ، لېكىن ئىلگىرىكىدىن ياماڭ، سۆزلەۋەرگەندە جاندىن ئايرىلىپ قېلىش مۇمكىن. سۆز ئەركىنلىكى توغرىسىدا ئېنىق بۇيرۇق بولغان تەقدىردىمۇ، ھەرگىز بىخەستەلىك قىلماسلىق كېرەك. ئۇنداق ئەھۋالنى بىرنەچچە قېتىم ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن، بۇ مېنىڭ «پىشقەدەملىكنى دەستەك قىلۇالغانلىقىم» ئەمەس. ئۆزىنىڭ مالايلىق قىلۇاتقانلىقىنى سەزمىگەن جانابلار ئويلىنىپ كۆرۈپ، ئىبرەت ئالسۇن.

نەزەرباغدىكى تالانت ئىگىسى[177]

بىر چاغدا نەزەرباغدىكى ئاساسلىق ئويۇن لىيۇ مومايىنىڭ ئاغزىدىنى بۇزۇپ قەسىرنى تىللىشى ئىدى[178]. ئۇنىڭدا مومايىنىڭ رولىدىنى ئالغان كىشى سەھنىگە چىقىپ قاپاقلىرىنى تۇرۇپ تاكى تامبۇلىنىڭ ئارقىسى تېشىلىپ كەتكۈچە «تىللاپ» تۇراتتى[179]. قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقى بولمىغان ياكى قورالسىزلاندۇرۇلغانلارغا قول شىلتىپ: ماۋۇلارنى «قىر! چاپ!»[180] دەپ ۋارقىرايتتى. ئۇنىڭ ئاۋازى قالتىس ھەيۋەتلىك چىقاتتى. شۇڭا ئۇنى — مومايىنىڭ رولىنى ئالغان ئەر ئارتىسنى — تالانت ئىگىسى دەپ ھېسابلىسىمۇ بولىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە زامان ئۆزگىرىپ كەتتى. قولىغا قىلىچنى ئېلىۋالغانلار ئاغزىدا «ئەركىنلىك لازىم، ئەركىنلىك»، «××دا كەڭ بولۇش[181]» كېرەك دەيدىغان بولدى. ئاساسىي ئويۇن يەڭگۈشلىنىدىغان بولدى.

دېمەك، تالانت ئىگىلىرى كەينى ـ كەينىدىن مەيدانغا كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ كارامەتلىرىمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشاشمايدۇ. سەھنىگە مومای ئەمەس، چوكانلار چىقىدىغان بولدى، بەلكى ئادەتتىكى چوكان بولماي، شاڭخەيلىك چاڭچىلىكەش تەرەپدارلىرىنىڭ ئېلانلىرىدا ئېيتىلغاندەك، «خۇش‌چاقچاقچى چوكان» لار چىقىدىغان بولدى. بۇلار خۇشامەت قىلىپ كۈلۈشنى، ئۆكتەملىك قىلىشنى، قاش ئېتىپ ناز قىلىشنى، ياغلىمىچىلىق قىلىشنى بىلىدىغان ئالاھىدە پېرسوناژ. قىسقىسى، بۇلار ھەم چوكان، ھەم ھەييار. بۇ ھال ۋەزىيەتنىڭ قەھرىمانىنى («ساھىبجامالنى» دېسەك مۇۋاپىقراق

بولار) يارىتىدىغانلىقىنىڭ نەتىجىسىمۇ ياكى ساھىبجامالالارنىڭ كۆپ يىللىق سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەنلىكىنىڭ نەتىجىسىمۇ؟ تاڭ، ئۇقمىدىم.

«كۆپ يىللىق» سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ساھىبجامالغا كەلسەك، تەبىئىيكى، شۇ[182] نىڭ سەرگۈزەشتىسى ھەممىدىن كۆپ. ئۇ ئاللىقاچان پاھىشىلىقىدىن ئۆسۈپ پاھىشخانا خوجايىنلىقىغا كۆتۈرۈلگەن، شۇنداق بولسىمۇ ھۆسن - جامالىدىن كەتمىگەن. شۇڭا، باشقىلارنىمۇ سانقاچ ئۆزىنىمۇ سانقان. ئۆزىنى ساتماق ئاسان، باشقىلارنى ساتماق تەسرەك. ھازىر قولىدا تۆمۈرنىڭ سۈنۈقى بولمىغان كىشىلەرلا ئەمەس، بەلكى... لارمۇ پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوچۇق - ئاشكارا باسقۇنچىلىق قىلغۇچىلارغىمۇ ئۇچرايدىغان بولدى. بۇنداق پەۋقۇلئاددە ئەھۋاللارغا تاقابىل تۇرۇش ئۇچۇن، پەۋقۇلئاددە تالانت بولماي بولمايدۇ. ئويلاپ بېقىڭا! ھازىر ئوينىلىۋاتقان ئاساسىي ئويۇنلار ئۇرۇشقىمۇ، سۈلھىگىمۇ ئوخشايدۇ؛ ھەم ئۇرۇش، ھەم سۈلھى بولۇۋاتىدۇ؛ تەسلىم بولماسلىق، مۇداپىئەدە تۇرماسلىق ئەھۋاللىرى بار؛ ھەم تەسلىمچىلىك، ھەم مۇداپىئەمۇ بار![183] بۇ ئويناشقا نېمىدېگەن تەس ئويۇن - ھە! ئەگەر يالغاندىن نېزىقايدىغان بىكىسى بولمىسا، بۇ ئويۇننى قاملاشتۇرالمايدۇ. مېنىڭ موللام «ھاكىمىيەتنى كىشىگە بەرمەك ئاسان»[184] دەپتىكەن، ئەمەلىيەتتە ھاكىمىيەتنى ئىككى قوللاپلا «كىشىگە بېرىش» ئانچە-مۇ تەسكە چۇشمەيدۇ. گەپ شۇنداق قىلىشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىدە. شۇڭا، كۆز يېشى قىلىپ ماڭقىسىنى ئېقىتىپ، يىغلاپ - قاقشاپ، غەلىتە ئاۋازدا غىلجىڭلاپ: «ئوتقا مەن كىرمەسەم[185] كىم كىرسۇن» دەپ قاقشىغان.

جالاپنىڭ ئوتقا كىرىپ قالدىم دېگىنى، باشقىلار مېنى قۇتقۇزۇۋالسۇن دەپ ئارزۇ قىلغىنى. پاھىشخانا خوجايىنىنىڭ ئوت

ئازگىلىدىن زار يىغلىغىنىغا ئىشىنىدىغانلار تاپىنلىق. چۇنكى، ئۇ قۇچىقىنى كەڭ ئېچىپ، ھەممە ئادەمنى ئوت ئازگىلىغا سۆرەپ كىرىشكە تەييار تۇرغانلىقىنى جاكارلىغان. بۇ يېڭى ئاساسىي ئويۇنغا بېغىشلانغان چاقچاق نېمىدېگەن قاملاشقان. ئەگەر شۇنداق پەۋقۇلئاددە تالانتى بولمىسا، مېڭىسىنىڭ قېيتىقى چىقىپ كەتكۈچە باش قاتۇرغان تەقدىردىمۇ قاملاشتۇرالمىغان بولاتتى.

مومايى سەھىندىن چۈشۈپ كەتتى، خۇش چاقچاقچى چوكانلار سەھنىگە چىقتى، نەزەربىغدا تالانت ئىگىلىرى ئەجەبمۇ كۆپ ئىكەن!

4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى

ماقاله ۋە تېما[186]

بىرەر تېما ئۇستىدە ئۇنداقسىغىمۇ، بۇنداقسىغىمۇ يېزىۋەرسەك ئاخىر گەپ توگەيدۇ؛ ئەگەر يەنە يېڭى پاسون چىقىرىدىغان بولساك، ماقالەك كىشىلەرگە ئادەم گېپى ئەمەس بىرنەرسە بولۇپ تۇيۇلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۆكسۈتۈپ قويماي يېزىۋەرسەك، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئەتراپىكىدا دۇمباقچىلار ھە - ھۇ دەپ دۇمبىقىنى چېلىۋەرسە، كىشىلەرنىڭ قۇلىقى پىشىپ قالىدۇ - دە، ئۇ ھالدا يەنە يېزىۋېرەلەيسەن ۋە ئۇ نەرسىلىرىڭنىمۇ ئاقتۇرالايسەن.

مەسىلەن، يېقىندىن بۇيانقى «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش ۋە تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلىش»[187] دېگەن ئەك ئاساسىي تېمىنى ئالايلى، بۇ ھەقتە يېزىۋاتقانلار ھەقىقەتەن ئاز ئەمەس. ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش ئۇچۇن ئاۋۋال تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلىش كېرەك، دەۋاتقانلار بار؛ ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش بىلەن تەك تاشقىرىدىنمۇ مۇداپىئە قىلىش كېرەك، دەۋاتقانلار بار؛ تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلمىغاندا ئىچىنى تىنچلاندۇرغىلى بولمايدۇ، دەۋاتقانلار بار؛ تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلغاندا ئاندىن ئىچىنى تىنچلاندۇرغىلى بولىدۇ، دەۋاتقانلار بار؛ ئىچىنى تىنچلاندۇرغاندا ئاندىن تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلغىلى بولىدۇ، دەۋاتقانلار بار؛ ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلىشتىن زۆرۈر، دەۋاتقانلارمۇ بار.

بەس، شۇ ماقالىلەرمۇ ئەمدى يېتەر، ھەر ھالدا ناھايىتىغا يېتىپ قالغاندەك تۇرىدۇ.

شۇنىڭ ئۇچۇن، يەنە يېڭى پاسون چىقىرىدىكەنسەن، كىشىلەرنى ئادەم گېپى ئەمەس دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويىسەن؛

ھازىر مودا بولۇپ قالغان سۆپەت بىرىش ئۇسۇلى بىلەن ئېيتساك، «خائىن» دېگەن گۇمانغا قالىسەن، نېمە ئۇچۇن؟ يېڭى پاسوندا ماقاله يېزىشقا پەقەت «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش كېرەك، تاشقىرىدىن مۇداپىئە كۆرۈشنىڭ ھاجىتى يوق»، «ئىچىنى تاشقىرىدىكىلەرنى چىللاش يولى بىلەن تىنچلاندۇرغان ياخشى»، «تاشقىرى دېگەن سۆز ئىچى دېگەن سۆز، ئەسلىدە مۇداپىئە كۆرۈشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى» دېگەن ئۇچ تۇرلۇك تېمىلا قالدى.

بۇ ئۇچ تۇرلۇك پىكىر بىلەن ماقاله يازساك تولىمۇ غەلىتە تۇرىدۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە شۇنداق ماقالىلەر بار. بۇ ھەقتە جىن، سۇك سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى ۋەقەلەردىن دەلىل كەلتۈرۈشنىڭمۇ ھاجىتى يوق، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە قارىساقلا كۇپايە قىلىدۇ. مانجۇلار خېلى بۇرۇندىن پەيتلەپ - ماراپ تۇرۇۋاتسا، مەملىكەت ئىچىدىكىلەر خەلقنى خۇددى ئوت ئورۇغاندەك قىردى، ساپ ۋىجدان ئىگىلىرىنى ئۆلتۈردى[188]، دېمەك، بىرىنچى تۇرلۇكىنى يازدى، لى زىچېك بېيجىڭغا بېسىپ كىرگەندە، دۆلەتمەن غوجامىلار قۇلنى پادىشاھ قىلىشقا رايى بارماي، «ئۇلۇغ چىڭ لەشكەرلىرى» نى تەكلىپ قىلىپ لى زىچېڭنى يوقاتتۇردى، دېمەك، ئۇلار ئىكىنچى تۇرلۇكىنى يازدى. ئۇچىنچى تۇرلۇكىگە كەلسەم، «چىڭ تارىخى»نى ئوقۇپ كۆرمىگەنلىكىم ئۇچۇن بىلمەيمەن؛ لېكىن قانىدىلەر بويىچە مۇنداق دېيىشكە توغرا كېلىدۇ: ئايسىن گور[189] نىڭ ئەجدادى ئەسلىي پادىشاھ شۇھەنيۇھەننىڭ[190] قانچىنچى ئوغلىنىڭ ئەۋلادلىرى، ئۇلار شىمال تەرەپكە بېرىۋېلىپ، مېھىر - شەپقەت ياغدۇرۇپ، خەلقئالەمنى ئۆزىگە قارىتىۋالغان، قىسقىسى، ھەممىسىنىڭ زاتى بىر.

كېيىنكى زامانلاردىكى تارىخشۇناسلار تەبىئىيكى، بۇنداق سۆزنى بارلىق كۇچى بىلەن رەت قىلغان؛ ھەتتا ھازىرقى مەشھۇر ئەرباباىرمۇ ماكانسىز قاراقچىلارغا جان - جەھلى بىلەن ئۆچمەنلىك

قىلماقتا. لېكىن، بۇ كېيىنكى ۋە ھازىرقى گەپ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇنداق ئەمەس ئىدى، ئۇ چاغلاردا تايغانلار ئالەمنى قاپلىغان، ئاسراندىلار ھاكىم بولۇۋالغان ئەمەسمىدى، ۋېي جۇڭشيەن[191] ھايات تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ ھەيكىلى كۇڭزى ئىبادەتخانىسىغا تىزىلمىغانمىدى؟ ئۇلارنىڭ چارە ـ تەدبىرلىرىگە ئەينى ۋاقىتتا ھەممە ئادەم بارىكاللا ئېيتىشقانىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا مانجۇلار ئىنقىلابنى جان ـ جەھلى بىلەن باستۇرۇشقا ھەرىكەت قىلغانىدى، «دوستلارغا ھەدىيە قىلسام قىلىمەنكى، قۇللىرىمغا بەرمەيمەن»[192] دېگەن شوئارنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى، بۇ شۇئارنى ئاڭلىغان خەنزۇلار غەزەپتىن تېخىمۇ ئۆرتەنگەنىدى. ئەمەلىيەتتە خەنزۇلار شۇنداق قىلمىدىمۇ؟ ۋۇسەنگۇينىڭ چىڭ لەشكەرلىرىنى سەددىچىن دەرۋازىسىدىن تەكلىپ قىلىپ ئەكىرگەنلىكى ئۆزىنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى ئويلىغاندا «ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلى ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ» غانلىقىنىڭ ئەمەلىي مىسالى...

4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى

قوشۇمچە ئىلاۋە:

ئەسلىي ماۋزۇسى «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش ۋە تاشقىرىدىن مۇداپىئە كۆرۈش» ئىدى.

5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى

يېڭى دورا[193]

سۆزلىسەم ئېسىمگە كېلىدۇ، دەرۋەقە، 18 ـ سېنتەبىردىن كېيىن ئاقساقال ۋۇ جىخۇينىڭ[194] ئاجايىپ گەپلىرىنى ئاڭلىمىدىم. ئۇ بىتاپ بولۇپ قالغانمىش. ھازىر يېڭىلا نەنچاڭدىن كەلگەن مەخسۇس تېلېگراممىدىن شەپە كېلىۋىدى[195]، ھەتتا باشقىچە قىياپەتكە كىرىۋالغان، 18 ـ سېنتەبىردىن كېيىن دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن مىللەتپەرۋەر ئەدەبىياتچىلارمۇ تەنە بىلەن كۈلۈشتى.

نېمە ئۈچۈن؟ 18 ـ سېنتەبىر ئۈچۈن.

ئويلىسام ئېسىمگە كېلىدۇ، ئاقساقال ۋۇ جىخۇينىڭ قەلىمى بىلەن تىلى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، «4 ـ ماي» شىمالغا يۈرۈش ۋە پارتىيىنى تازىلاش مەزگىللىرىدە، پارتىيىنى تازىلىغاندىن كېيىن ئەھۋال تېخى سۈزۈلمىگەن مەزگىللەردە ئىنتايىن زور ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەنىدى. بىراق، ئۇ ھازىر ئېغىزىنى ئېچىۋىدى، ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ يۈرگەنلەرمۇ مەسخىرە قىلىشتى. 18 ـ سېنتەبىردىن بۇيان ئايروپىلانلاردىن تاشلانغان بومبا پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ پېشۋاسى بولغان ۋۇ ئەپەندىگە تېگىپ كەتتى ياكى مۆكۈنۈپ يۈرگەنلەرنىڭ يۈرىكىنى قاپتەك قىلىۋەتتى.

18 ـ سېنتەبىردىن كېيىن ئەھۋال ئەنە شۇنداق باشقىچە بولۇپ قالدى.

كونا كىتابلاردا مۇنداق بىر مەسەل بار: مەلۇم سۇلالىنىڭ مەلۇم بىر پادىشاھى زامانىسىدا، ئوردىدىكى كېنىزەكلەرنىڭ تولىسى كېسەل بولۇپ كېتىپ، ھەرقانچە داۋالىسىمۇ ساقايماپتۇ. ئەڭ



ئاخىرىدا مەشھۇر بىر تېۋىپ كېلىپ، بۇنىڭغا بىرقانچە قاۋۇل يىگىت بولسىلا بولىدۇ، دەپ شىپالىق دورا قەغىزى يېزىپتۇ. پادىشاھ ئىلاجسىزلىقتىن تېۋىپنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىپتۇ. بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پادىشاھ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا، كېنىزەكلەرنىڭ ھەممىسى دەرۋەقە گۈلدەك ئېچىلىپ، چىرايلىرى پارقىراپ كېتىپتۇ. قارىسا، يەردە جۈدەپ ئادەم سىياقىدىن چىقىپ كەتكەن بىرنەچچە ئەر كىشى دالىيىپ ياتقۇدەك. پادىشاھ چۆچۈپ بۇ نېمە ئىش، دەپ سوراپتۇ. كېنىزەكلەر تىلىنى چايناپ، بۇ، دورىنىڭ شامىسى، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئالدىنقى بىرنەچچە كۈنلۈك كېنىزەكلەردىكى ئەھۋاللارغا قارىغاندا، ۋۇ ئەپەندىممۇ خۇددى دورىنىڭ شامىسىغا ئوخشاپ قاپتۇ، ئېھتىمال ئۇنى ئىتلارمۇ ئاياغ ئاستى قىلىدىغاندۇر. بىراق، ئۇ زەكىي، ئەقىللىق، تەمكىن ئادەم؛ شۇڭا ھەرگىزمۇ ئۆزىنى ئايىماي، خۇددى دورىنىڭ سۈيىگە ئوخشاش، قايناۋېرىپ تۈگەپ كېتىشنى خالىمايدۇ. ئەمما، 18 ـ سېنتەبىردىن كېيىن ئەھۋال ئىلگىرىكىدىن باشقىچىرەك بولۇپ قالغاچقا، بىرخىل يېڭى دورىنىڭ سېتىلماقچى بولغانلىقى راست. ۋۇ ئەپەندىنى مەسخىرە قىلىشمۇ ئەمەلىيەتتە يېڭى دورىنىڭ كۈچى.

بۇ يېڭى دورىنىڭ تەسىرى ھەم كەسكىن، ھەم مۆتىدىل بولۇش كېرەك. ئالايلۇق، ماقالە يازغاندا، ئاۋۋال ۋەتەن يولىدا جېنىنى پىدا قىلغان قۇربانلارنى تىلغا ئېلىپ، ئاندىن ساھىبجامالىلارنىڭ ئىشق ـ مۇھەببەت يولىدا جېنىنى پىدا قىلغانلىقىنى بايان قىلىشقا توغرا كېلىدۇ؛ بىر تەرەپتىن، گىتلېرنىڭ كابىنېت تەشكىل قىلغانلىقىنى، يەنە بىر تەرەپتىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى مەدھىيىلەشكە توغرا كېلىدۇ؛ ھەربىي مارشنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن مۇھەببەت ناخشىسىنى ئوقۇشقا توغرا كېلىدۇ؛ ئەخلاقنى سۆزلەپ بولۇپلا، پاھىشىخانىنى تىلغا ئېلىشقا

توغرا كېلىدۇ؛ دۆلەتنىڭ ئار ـ نومۇس كۈنىدە تېرەك ـ سۆگەتكە قاراپ پىغان قىلىشقا، «1 ـ ماي» بايرىمى يېتىپ كەلگەندە ئەتىرگۈلنى ئەسلەشكە توغرا كېلىدۇ؛ خوجايىنغا ھۇجۇم قىلغان رەقىب ئۆزىنىڭ خوجايىنلىقىدىنمۇ مەمنۇن بولمىسا كېرەك... قىسقىسى، ئىلگىرى ئىشلەتكەنلىرى يەككە رېتسېپ، ئەمدى ساتىدىغانلىرى بولسا ئارىلاش دورا.

ئارىلاش دورا ھەممىگە شىپا بولىدىغاندەك تۇرسىمۇ، لېكىن بىرەر كېسەلگىمۇ شىپا بولمايدىغان چاغلىرىمۇ بولىدۇ، ئۇ دورا كېسەلنى ساقايتالمىسىمۇ، زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈپمۇ قويمايدۇ، لېكىن بۇ دورىنى سەۋەن ئىچكەن كېسەل باشقا ياخشى دورىنى ئىزدىمەي، كېسىلىنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇپ، نېمە بولغانلىقىنى ئۆزى ئۇقماي ئۆلۈپ كېتىشى مۇمكىن.

4 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى



«دەردلىك ئاي»[196]

ئۆتكەن ئاينىڭ ئاخىرىدىكى گىزىتلەردە 5 - ئاينى «دەردلىك ئاي» دەيدىغان گەپ - سۆزلەر كۆپ بولدى. مۇنداق نامنى ئىلگىرى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن. هازىر بۇ «دەردلىك ئاي» مۇ يېتىپ كەلدى. بېشىمدىن ئۆتكەن كۈنلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، دەرۋەقە، «1 - ماي ئەمگەكچىلەر بايرىمى»، بۇنى «دەردلىك» دەپ ئېيتىشقىمۇ بولىدۇ. 3 - ماي بولسا «جىنەن پاجىئەسى»نىڭ[197] خاتىرە كۈنى، بۇمۇ «دەرد»نىڭ بىرى، ئەلۋەتتە. ئەمما، «4 - ماي» يېڭى مەدەنىيەت هەرىكىتىنىڭ باشلانغان كۈنى؛ 5 - ماي بولسا ئىنقىلابىي هۆكۈمەت قۇرۇلغان[198] قۇتلۇق كۈن، نېمە ئۈچۈن بۇلارمۇ «دەرد»لەرنىڭ قاتارىغا كىرىپ قالىدۇ؟ بۇ هەقىقەتەنمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئىش!

بىراق، بۇ يەردىكى «دەرد» سۆزىنى خەلقنىڭ «دەرد تارتىشى»دىكى «دەرد» دەپ شەرھلىمەي، بەلكى كېشىگە «ئەلەم» قىلىدىغان «دەرد» سۆزى بىلەن شەرھلىگەندە، ئۇ چاغدا مەسىلە بىردىنلا يېشىلىپ كېتىدۇ.

ۋەزىيەت هەقىقەتەنمۇ ئۈچقاندەك تېز ئۆزگەرمەكتە. ئاتام زامانىدىن بۇيانقى قۇتلۇق بايرامىلار كېيىنرەك دەرد - ئەلەمگە ئايلىنىشتىن خالىي بولالمىدى. ئىلگىرى يىغىن ئاچقاندا، جامائەت ئايدالدا ئاچاتتى. هازىرچۇ، «پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك سېلىش»تىن هەزەر ئەيلەپ، ۋەكىللەرنى تەكلىپ قەغىزى بىلەن چىللاپ، ياۋروپاچە كاتتا ئىمارەتلەرگە يىغىپ ئاچىدىغان بولدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە هەربىي - ساقچىلار تەرتىپ ساقلايدىغان

بولدى[199]. ئىلگىرى مۇهىم ئەربابلار سىرتقا چىقىشقا توغرا كەلگەندە، «يول ئاچقۇزاتتى» (قارا تىلدا «يول تازىلاتتۇراتتى» دەيدۇ)، شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا يەردە ماڭاتتى. هازىر بولسا كىشىلەرنىڭ «سۈيىقەست قىلىشىدىن» هەزەر ئەيلەپ ئايروپىلانغا ئولتۇرىدىغان بولدى. چەت ئەللەرگە چىقىدىغان چاغدىلا ئاندىن خاتىرجەم بولۇپ، ئايروپىلانىنى يار - بۇرادەرلىرىگە سوۋغا قىلىپ تاشلاپ كېتىدىغان بولدى[200]، ئىلگىرىكى چاغلاردا مەشھۇر زاتلارنىڭ ئاسارئەتىقە دۇكانلىرىنى ئايلىنىشى ئانچە ئەجەبلىنەرلىك ئىش هېسابلانمايتتى. هازىر بولسا «پۇقراچە كىيىنىپتۇ، پۇقراچە كىيىنىپتۇ»[201] دەيدىغان ۋاراڭ - چۇرۇڭ كىشىلەرنىڭ قۇلاق - مېڭىسىنى يېيىدىغان بولدى. مەشھۇر زاتلار ئاتاقلىق تاغلارغا چىقسا، قەدىمىي بۇتخانىلارغا كىرسە، هەيرانلىق سادالىرى ئانچە چىقمايدۇ. قىسقىسى، دۆلەتنىڭ ئىشەنچلىك تۈۋرۈكلىرىنىڭ تولىسى ئاسمانغا چىقۇۋلىپ، هېچبولمىغاندا ئېگىز بىنا ۋە هەيۋەتلىك چوققىلارغا چىقۇۋلىپ، يەردە پەقەت گۈمانلىق پۇقرالارنى «پەس خەلق» قىلىپ قالدۇرماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە پۇقرامۇ، «باسمىچى»مۇ ئايرىلماي، بىرەر توي ياكى مۇسىبەت بولسىلا، ئۇلارغا هامان «پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پاراكەندىچىلىك قىلدى» دېگەن گەپ كېلىدىغان بولدى. ئىلگىرىدىن تارتىپ «جۇڭگو ۋە چەت ئەل هۆكۈمەت دائىرىلىرى ئالدىن قاتتىق مۇداپىئە كۆرۈپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن» بىرەر چوڭ چاتاق چىققىنى يوق، لېكىن ئۇنىڭغا ئادەتتىكى چاغلاردىكىدىن كۆپ ئەجىر كەتكەنلىكى كىشىگە ئەلەم قىلىدۇ. 5 - ئاينىڭمۇ «دەردلىك ئاي»غا ئايلانغانلىقى، خاتىرىلەشنىڭ ياخشى ياكى يامانلىقى، خاتىرە كۈنلىرىنىڭ هەسىرەتلىك ياكى خۇشاللىق ئىكەنلىكى توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ هاجىتى يوق.

دۇنيادا چوڭ ۋەقەلەرنىڭ كۆپىيىپ كەتمەسلىكىنى تىلەيمەن؛



جۇڭگودا پاجىئەلىك ۋەقەلەرنىڭ يەنە يۇز بەرمەسلىكىنى تىلەيمەن؛ يەنە قانداقتۇر ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلماسلىقىنى تىلەيمەن؛ ئۇلۇغ زاتلارنىڭ تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش بىلەن پەرھىز كۈنلىرىنىڭ كۆپىيىپ كەتمەسلىكىنىمۇ تىلەيمەن. ئۇنداق بولمايدىكەن، كۈندىلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇزۇنغا قالماي «دەردلىك يىل»غا ئايلىنىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا، جۇڭگو ۋە چەت ئەل ھۆكۈمەت دائىرىلىرىلا ئەلەمگە قالماستىن، بىزگە ئوخشاش يەردە يۇرىدىغان ئاددىي پۇقرالارمۇ مەڭگۈ «گۈمانلىق» بولۇشتىن خالىي بولالماي، جىددىي ھالەتنىڭ دەستىدە جېنىمىزغا ژاي دەپ، نەپەس ئالالمايدىغان بولۇپ قالىمىز.

مەسئۇلىيەتسىز تانكا[202]

يېقىندا، گېزىتتە يېزىلىشچە، جياڭشىلىقلار تانكىنى تۇنجى قېتىم كۆرۈپتۇ. تەبىئىيكى، جياڭشىلىقلارنىڭ كۆزىنىڭ ئامىتى كەپتۇ. لېكىن، يانچۇقىمىزنى كولاتقۇزۇپ تانكا بېجى ئالمىغىدى، دەپ ئەندىشە قىلىدىغانلارمۇ بار ئىكەن. بۇنى كۆرۈپ ئېسىمگە باشقا بىر ئىش چۈشتى:

ئۆزىنى «جاڭ» فامىلىلىك دەۋالغان بىر كىشى[203]: «مەن سۆز ئەركىنسىزلىكىنى ھمايە قىلمەن... سۆز ئەركىنلىكى بولمىغاندىلا، ياخشى ماقالىلەر ۋۇجۇدقا كېلىدۇ؛ ھەجۋىي، ساتىرا، يۇمۇر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۆز مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمايدىغان خىلمۇ خىل ئۇسلۇبتىكى ماقالىلەر زۇلۇم پەنجىسى ئاستىدا زامانغا قاراپ دۇنياغا كېلىۋېرىدۇ» دېگەنىكەن. بۇ ئاتالمىش مەسئۇلىيەتسىز ئۇسلۇبلار تانكىغا قارىغاندا قانداقكىناك؟

ساتىرا قاتارلىقلارنىڭ نېمىشقا مەسئۇلىيەتسىز بولىدىغانلىقىنى مەن ئۇقمايمەن. لېكىن، بەزىلەرنىڭ «تەنە» قىلىش ئۇنداق يارىمايدۇ، «تەنە ئوقى» تالانت ئىگىلىرىنى مۇنداق نابۇت قىلدى دېگەنگە ئوخشاش گەپلىرىنى ئاڭلاۋاتقىنىمغا خېلى يىللار بولۇپ قالدى. خېلى يىللار بولغانلىقىغا قارىغاندا، خېلىلا داۋلىسى بولسا كېرەك. يەنى باشقىلارنى نوچى ئەمەس، توخۇ يۇرەك دېمەكچى بولسا كېرەك. ئەمەلىيەتتە، قېلىن پولات تاختىلار — تانكا — ئىچىگە كىرىۋېلىپ، گۈلدۇرلىتىپ توپقا تۇتۇش، گەرچە يۇرەكسىزلىكتەك تۇرسىمۇ، ھەقىقەتەن پۇخادىن چىقىرىدىغان ئىش.

ئالىيجانابلار ئەزەلدىن قېلىن نەرسىلەر ئىچىگە كىرىۋېلىپ تۇرۇپ ئادەم ئۆلتۈرۈپ كەلگەن، قەدىمكى زاماندا قاراقچىلاردىن ۋە چوماقچىلاردىن مۇداپىئە كۆرۈش ئۈچۈن قېلىن سېپىللار سېلىنغان، ھازىر پولات ساۋۇت، زەرەھلى ماشىنا، تانكا بار. (ھەتتا «مىنگو»نى ۋە خۇسۇسىي مۇلۈكنى قوغدايدىغان قېلىن - قېلىن قانۇن كىتابلىرىمۇ بار.) ھەتتا پادىشاھتىن تارتىپ ئەمىرلەرگىچە بولغان ئەمەلدارلارنىڭ ئۆلۈك ساندۇقلىرىمۇ رەئىيەلەرنىڭكىدىن قېلىن. يۈزىنى چەمىدەك قېلىن قىلىۋېلىشىمۇ كونا قائىدىگە ئۇيغۇن.

پەقەت پېقىرلارلا ئۆزىنى بىرئاز قوغداپ قويسا، «مەسئۇلىيەتسىز» ۋەھاكازا دېگەن مەسخىرىگە قالىدۇ:

«قېنى يامان بولساڭ چىقمامسەن! چىق! دالدىغا يوشۇرۇنۇۋېلىپ تەنە قىلىش نامەردىنىڭ ئىشى!»

لېكىن، ئۇنىڭ دامىغا چۇشۇپ، راستىنلا كۆكرەك كېرىپ ئالدىغا چىقىپ، شۇي چۇ[204] غا ئوخشاش باتۇرلۇق قىلىدىغان بولسىڭىز، دەرھال سىزگە نەيزە سانجىيدۇ، ھەرگىز ئاياپ قويمايدۇ، ئاندىن كېيىن، جىن شېكىتەن «ئۇچ بەگلىك ھەققىدە قىسسە»[205] نى شەرھلىگەندەك قەلەم تەۋرىتىپ، «كىم سېنى كۆكرەك كېرىپ چىق دېگەن؟»، خوپ بولدى، تىۋى، دەپ ھاقارەتلەيدۇ.

قىسقىسى، ئۆلسەڭمۇ، ھايات قالساڭمۇ، بەربىر گۇناھكار بولىسەن. دېمەك، ئادەم بولۇپ ياشاش ھەقىقەتەن تەس، تانكا بولۇش كۆپ ئاسان.

5 - ئاينىڭ 6 - كۈنى

شىڭ شۈەنخۇەيدىن يوللۇق ئېزىشكىچە[206]

شىڭ ھەزرەتنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى نۇرغۇن ساۋاپلىق ئىشلارنى قىپتىكەن. شۇڭا، ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى «قولدىن كەتكەن جايلارنى قايتۇرۇۋېلىش» مەسلىسىدە ئىككى قېتىم تەنتەنىلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈپتۇ. بىر قېتىم — يۈەن شىكەينىڭ مىنگو ھۆكۈمىتى دەۋرىدە، يەنە بىر قېتىم — بۇگۈنكى گومىن جېڭفۇ دەۋرىدە.

مىنگونىڭ 1 - يىلىدا شىڭ شۈەنخۇەي[207] 1 - نومۇرلۇق ۋەتەن خائىنى دېيىلىپ، مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنغان. ئەمما، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئېھتىمال 2 - قېتىملىق ئىنقىلابتىن كېيىن بولسا كېرەك، مال - مۈلكى قايتۇرۇپ بېرىلگەن. بۇنىڭ ھېچقانداق ئەجەبلىنەرلىك يېرى يوق، چۈنكى «مۇڭگۇزىگە ئۇرسا، تۈيقى سىرقىرايدۇ» دېگەندەك، يۈەن شىكەينىڭ ئۆزىمۇ ۋەتەن خائىنى. شۇڭا، ئۇ ھەر يىلى 7 - ۋە 9 - مايلارنى[208] خاتىرىلەيتتىغۇ؟ يۈەن شىكەي 21 مادىدغا ئىمزا قويغان. ئۇنىڭ سانقۇنلۇقى ھەققىدە ئەمەلىي دەلىل - ئاساسلار بار.

يېقىندا بىر گېزىتتىن مۇنداق خەۋەرنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇنىڭدا ئومۇمەن، «شىڭ ھەزرەتنىڭ مال - مۈلكى ئاللىقاچان بۇيرۇقلا بىنائەن قايتۇرۇپ بېرىلدى. مەسىلەن، سۇجۇدىكى لىۋېن باغچىسى؛ ھازىر جاڭيىڭ، ۋۇشى شەھەرلىرىدىكى گۆرۈخانىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىش رەسمىيەتلىرى ئورۇندالماقتا» دېيىلگەن. مانا بۇنىڭغا ھەيران قالدىم. سۇرۇشتۇرسەم، مىنگونىڭ

16 ـ يىلى مىللىي ئىنقىلابىي ئارمىيە شاڭخەي ۋە نەنجىڭغا يېڭى بارغاندا، شىڭ ھەزرەتنىڭ مال ـ مۈلكى يەنە بىر قېتىم مۇسادىرە قىلىنىپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭغا، ئېھتىمال، «ئۆكتەم باي، زالىم تۆرە» دېگەن گۇناھ قويۇلغان بولسا كېرەك، تۆرە بولسۇن، ئۇنىڭ ئۈستىگە «زالىم» ئىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەتەن خائىنى دېگەن كونا جىنايەتلىرى قوشۇلسا، مال ـ مۈلكىنىڭ يەنە بىر قېتىم مۇسادىرە قىلىنىشى تەبىئىي. ئەمما، يەنە نېمىشقا قايتۇرۇپ بېرىلىدۇ؟

بىرىنچى، ھازىر ۋەتەن خائىنلىرى بار دەپ گۇمانلانماسلىق كېرەكمىش، چۈنكى بۇنىڭ ھەقىقىي دەلىل ـ ئىسپاتى يوقمىش، ھازىرقى كىشىلەر ۋەتەنگە ئار ـ نومۇس كەلتۈرىدىغان شەرتنامىلەرگە ئىمزا قويماسلىققا ئاللىقاچان قەسەم ئىچكەنمىش[209]، شۇڭا ئۇلارنى شىڭ شۇەنخۇەي، يۈەن شىكەيلەرگە سېلىشتۇرۇشقا بولماسمىش.

ئىككىنچى، ھازىر ئايروپىلان ئېلىشقا ئىئانە توپلانماقتا، بۇنىڭدىن ھۆكۈمەتنىڭ قولىنىڭ قىسقىلىقىنى بىلگىلى بولارمىش. ئۇنداق بولسا، گەپ نېمىدە؟

ئىلمىي مۇلاھىزىلەرنىڭ نەتىجىسىدىن مەلۇمكى، ئېزىش ئەسلىدە ئىككى خىل بولۇپ، بىر خىلى يوللۇق، يوللۇق بولغاندىمۇ مەڭگۈ يوللۇق. يەنە بىر خىلى يولسىزمىش. يوللۇقى — پۇقرالارنى جازانىنى قايتۇرۇشقا، غەللە ـ پاراق تاپشۇرۇشقا قىستاشمىش. بۇنداق ئېزىشنىڭ «يوللۇقلۇقى» ئېلانغا مۇنداق يېزىلغان: «قەرزنى قايتۇرۇش جۇڭگودىمۇ ۋە چەت ئەلدىمۇ ئوخشاش بىر قائىدە. غەللە ـ پاراق ۋە باج تاپشۇرۇش قەدىمدىن بۇيان مەڭگۈ ئۆزگەرمەس قانۇن». يولسىزى — شىڭ شۇەنخۇەيىنىڭ مال ـ مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىش قاتارلىقلارمىش. چوڭ تۆرىلەرنى «ئېزىدىغان» بۇنداق ئۇسۇل، ئېھتىمال، ئەينى زاماندا

يوللۇق بولغان بولسا كېرەك، لېكىن ھازىر بولسا ئاللىقاچان يولسىز نەرسىگە ئايلانغانمىش.

گېزىتلەرگە بېسىلغان «1 ـ ماي مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشچى دوستلارغا مۇراجىئەتنامە»[210] دىكى «ئۆز دۆلىتىمىزدىكى كاپىتالىستلارنىڭ يولسىز ئېزىشىگە قارشى تۇرۇش كېرەك» دېگەن سۆزلەرنى كۆرۈپ، دەسلەپتە بۇ سىنىپىي كۈرەشنى تەشەببۇس قىلغانلىق ئەمەسمۇ، دەپ ھەيران بولغانىدىم. كېيىن ئويلاپ تېگىگە يەتتىم. دېمەك، بۇ، يولسىز ئېزىشكە قارشى تۇرۇش كېرەك، يوللۇق ئېزىش بۇنىڭدىن مۇستەسنا دېگەن گەپ ئىكەن. قانداق يوللۇقلۇقىنى كېيىنكى مۇنۇ گەپلەردىن چۈشىنىۋالغىلى بولىدىكەن: «جاپا ـ مۇشەققەتكە چىداپ، ئىشلەپچىقىرىشنى تېزلىتىش كېرەك... بولۇپمۇ ھازىرقى قىيىنچىلىقلارنى ھەممە بىردەك چۈشىنىش، ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى سەمىمىي ھەمكارلىقنى نەزەردە تۇتۇپ، ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپىتالىستلار ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرالارنى تۈگىتىش لازىم»، «جۇڭگو ئىشچىلىرىنىڭ ھال ـ كۈنى چەت ئەل ئىشچىلىرىنىڭكىدەك ئېغىر ئەمەس[211]»، ۋەھاكازا.

كۆڭلۈمدە ئويلاپ قالدىم، بەختكە يارىشا ھەيرانلىقتا توۋلاپ سالمىدىم: دۇنيادا ھەرقانداق ئىشقا پەتىۋا تېپىلىدىكەن، ئېزىش ـ زۇلۇملارغىمۇ شۇنداق. شىڭ شۇەنخۇەيلارغا قارشى تۇرۇشتا پەتىۋا ناھايىتى ئاز تېپىلغان بولسىمۇ، ئىشچىلارغا تاقابىل تۇرۇشتا پەتىۋا تېپىلماي قالمىسا كېرەك.

5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى



مەغپىرەت[212]

جۈڭگودا ھازىرقى ۋاقىتتا مەغپىرەت «ھەممىلا يەرگە ئۆز نۇرىنى چاچتى»[213].

فۇيىنىڭ ئىنىسىنىڭ خوتۇنى بىر ئاشپەز بىلەن 30 نەچچە مىڭ سەر تەڭگىنى ئېلىپ قاچقانىكەن[214]. جۈڭگونىڭ سوت ئىدارىسى ئۇنى قولغا ئېلىپ، «ئېرىنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلسۇن» دەپ ھۆكۈم قىپتۇ. مانجۇرىيە دۆلىتى «قورچاق» بولسىمۇ، ئەرلىك ھوقۇقى «قورچاق» ئەمەس ئىكەن.

شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار مالىمان چىقىرىپتىكەن[215]، تەسەللى بەرگۈچى ئەلچى ئەۋەتىلدى.

موڭغۇل ۋاڭ - گۈڭلىرى سەرسان بولۇپ ماكانسىز قاپتىكەن، ئالاھىدە «موڭغۇل ۋاڭ - گۈڭلىرىنى قۇتقۇزۇش كومىتېتى»[216] تەسىس قىلىندى.

شىزاڭنى يۇمشىتىش ئۈچۈن[217] بەنچەن لامانى ئايەت ئوقۇشقا تەكلىپ قىلىندى.

ئەڭ زور رەھىم - شەپقەتلىك مەغپىرەت سىياسىتى گۈڭشىدىكى ياۋ مىللىتىگە قوللىنىلغان چارە[218] بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ خەۋەر قىلىشىچە، مۇنداق «مەغپىرەتلىك سىياسەت» نىڭ نەتىجىسىدە 300 مىڭ نوپۇسقا ئىگە ياۋ خەلقىنىڭ 300 ى ئۆلتۈرۈلۈپتۇ، ياۋ خەلقى تۇرغان ئۆڭكۇرلەرگە «تۇخۇم تۇغۇش» قا ئۇچ ئايروپىلان ئەۋەتىلىپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ياۋ خەلقى «ماشايىخ كەلدى دەپ ھاڭ - تاڭ بولۇپ، ئۇرۇش قىلماي ئۆزلۈكىدىن تەسلىم بوپتۇ». كېيىن «ئۇلۇغ دۆلەت»[219] نىڭ

مەدەنىيىتىنى، مەسىلەن، ئاسفالت كوچىلاردا مېڭىپ يۈرگەن قىزىل باش سوپەكلەر[220] نىڭ ھەيۋىسىنى كۆرسۈن دەپ، ئىچكى ئۆلكىلەرگە ياۋ خەلقىدىن ۋەكىللەر كەلتۈرۈلۈپتۇ.

قىزىل باش سوپەكلەر بولسا كۆڭكۈڭ - رۇڭرۇڭ قىلىشما! دەپتۇ.

ئاسسىمىلياتسىيىلەشكىنىگە ئۇزاق بولغان «يات ئادەم» لەر-نىڭ يېقىندىن بۇيان «كۆڭكۈڭ - رۇڭرۇڭ» قىلىدىغان بولۇپ قېلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئۇلار ئاز - تولا ئاغرىنىپ قالغان. مەغپىرەت ئەۋج ئالغان ۋاقىتلاردا، «شەرققە يۈرۈش قىلىنسا، غەربتىكى يات خەلق ئاۋۋال بىز تەرەپكە كەلمىدى دەپ ئاغرىنىپتۇ، جەنۇبقا يۈرۈش قىلىنسا، شىمالدىكى يات خەلق ئاۋۋال بىز تەرەپكە كەلمىدى دەپ ئاغرىنىپتۇ»[221]. بۇنداق بولۇشى تۇرغان گەپ. يېراق، بىز بەنە ئۇياق - بۇياقلارغا چېپىپ يۈرۈپ تەرەپ - تەرەپكە يۈرۈش - ھۇجۇم قىلىپ، زادىلا ھۇرۇنلۇق قىلمىدۇق. ئاز - پاز جاپا چەككەن بولساقمۇ، «مەنۋى غەلىبە» بىزگە مەنسۇپ.

«قورچاق» مانجۇرىيىلىكلەرنىڭ ئەرلىك ھوقۇقى كاپالەتلەندۈرۈلسە، موڭغۇل ۋاڭ - گۈڭلىرى قۇتقۇزۇلسا، لاما ئايەتلىرىنى ئوقۇپ بولسا، مۇسۇلمانلار تەسەللى تاپسا، ياۋ خەلقى «ئۇرۇش قىلماي ئۆزلۈكىدىن تەسلىم» بولسا، يەنە قىلىشقا تېگىشلىك نېمە ئىش قالىدۇ؟ ئۇ چاغدا پەقەت دىيانەت يولى «يېراق» تىكى ياپونلارنى جەلپ قىلىشلا قالىدۇ، خالاس. شۇ چاغدا ھىندى ساقچىلىرىچە مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلغان بولىمىز.

ئېھە، خەس كەبى پۇقرالار، سىلەر ئاۋات زامانداتۇغۇلۇشقا نېسىپ بولغان بولساڭلارمۇ، پەقەت بارىكاللا ساداسىنىلا يېراقتىن تىڭشاپ، تەنتەنە شەپىسىگىلا ئۇسسۇل ئوينايسىلەر، خالاس!

5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى

بۇ ماقالەم ئاخبارات تەكشۈرۈش باشقارمىسى تەرىپىدىن چىقىرىۋېتىلگەچكە بېسىلمىدى. خۇداغا شۈكۈر، ھېلىمۇ ياۋ خەلقىدىن بولۇپ قالماپتىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە كونسېسسىيىدە تۇرغانلىقىم ئۈچۈن، مىللىي مال ھېسابلانغان ئايروپىلانلارنىڭ كېلىپ «تۇخۇم تۇغۇشى» دىن ئامان قاپتىمەن. ئەمما، «كۇڭكۇڭ - رۇڭرۇڭ قىلىشما» لىرى ھەممىگە ئوخشاش قارىتىلغاچقا، بارىكاللا ئېيتىشقىمۇ يول قويۇلمايۋاتىدۇ. قالغىنى — زۇۋان سۈرمەي، ئۆلگەن بولۇۋېلىپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش بولۇپ قالدى، خالاس[222].

15 - كۈنى كېچىسى يازدىم

ئاسماندا ۋە يەردە[223]

جۇڭگودا ھازىر ئىككى خىل بومباردىمان قىلىش بار، بىر خىلى، بومباردىمان قىلىپ بېرىش، يەنە بىرخىلى، بومباردىمان قىلىپ كىرىش. بومباردىمان قىلىپ بېرىشنىڭ بىر مىسالى مۇنداق: «شۇ كۈنى ئۇچقان ئايروپىلانلار باسمىچىلار رايونىغا بېرىپ بومباردىمان قىلغاندىن باشقا، ھېچقانداق ئۇرۇش بولمىغان 3 -، 4 - ئەترەت 7 - كۈنى ئەتىگەندىن پېشىنگىچە نۆۋەت بىلەن يىخۇاڭنىڭ غەربىي تەرىپىدىن چۇڭرېننىڭ جەنۇبىي تەرىپىگىچە[224] 120 قاداقلىق بومبىدىن ئىككى - ئۈچ يۈزنى تاشلاپ، باسمىچىلار يوشۇرۇنۇش ئېھتىمالى بولغانلىكى جايلارنى ئاساسەن تۈزلىۋېتىپ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالغۇدەكمۇ پاناھ جاي قالدۇرمىغان...» (5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى «شېنباۋ گېزىتى» گە بېسىلغان نەنچاڭدىن ئەۋەتىلگەن مەخسۇس تېلېگرامما).

بومباردىمان قىلىپ كىرىشنىڭ بىر مىسالى مۇنداق: «بۈگۈن سەھەر سائەت 6 دە دۈشمەن ئايروپىلانلىرى جىشيەن ناھىيىسىنى بومباردىمان قىلدى، پۇقرادىن 10 نەچچە ئادەم ئۆلدى. بۈگۈن مىيۇن ناھىيىسى دۈشمەن ئايروپىلانلىرى تەرىپىدىن تۆت قېتىم بومباردىمان قىلىندى[225]، ھەر قېتىمدا ئىككىدىن ئايروپىلان، 100 دىن ئارتۇق بومبا تاشلىدى. زىيان ھازىر تەپسىلىي تەكشۈرۈلمەكتە...» (شۇ كۈنكى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»، بېيپىڭدىن ئەۋەتىلگەن تېلېگرامما).

بۇ تەقدىرگە يارىشا، شاڭخەيدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئايروپىلان سېتىۋېلىشقا كىرىشتى؛ بېيپىڭدىكى باشلانغۇچ

مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى لەخمە قازماقتا[226].

مانا بۇلارمۇ «ئىچىنى تىنچلاندۇرمىغۇچە، تاشقىرىدىن مۇدا-پىئە كۆرگىلى بولمايدۇ» ياكى «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش تاشقىرى-دىن مۇداپىئە كۆرۈشتىن مۇھىم» دېگەن تېمىغا مۇۋاپىق يېزىلغان ئىككى پارچە ياخشى ماقالە.

كونىسىسىيدە تۇرۇۋاتقانلارنىڭ بەختى بار. ئەمما، كۆزنى يۇمۇپ تۇرۇپ ئويلايدىغان بولساق، كەڭرەك ئويلايدىغان بولساق، ئىچكى جەھەتتە ئوفتىسېر ۋە ئەسكەرلەرنىڭ ئاسماندا ئىكەنلىكى-نى، «كومۇنىست باسمىچىلار» ۋە «باسمىچىلاشقان» پۇقرالار-نىڭ يەردە ئىكەنلىكىنى، تاشقى جەھەتتە دۇشمەن ئەسكەرلىرى ئاسماندا ئىكەنلىكىنى، «باسمىچىلاشمىغان» پۇقرالارنىڭ يەردە ئى-كەنلىكىنى ھېس قىلغىلى بولىدۇ. «زىيان ھازىر تەپسىلىي تەك-شۈرۈلمەكتە»، تىنچ رايونلاردا بولسا، مۇنار ياسالماقتا[228]. ساكيامونى[229] دۇنياغا كۆز ئېچىپلا بىر قولى بىلەن ئاسمانىنى، بىر قولى بىلەن يەرنى كۆرسىتىپ: «ئاسماندىمۇ، يەردىمۇ مەنلا ئەزىز!» دېگىنى شۇنىڭدىن ئىبارەت، خالاس!

ئەمما، يەنە كۆزۈمنى يۇمۇپ تۇرۇپ يىراقنى ئويلىسام، دو-قالغا دۇچ كېلىپ قالدىم. مۇبادا بومبارداىمان قىلىپ بېرىش ئاس-تا، بومبارداىمان قىلىپ كېلىش تېز بولۇپ، ئىككى ئايروپىلان دوقۇرۇشۇپ قالسا قانداق قىلىش كېرەك؟ ئۇ چاغدا «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇشنى» توختىتىپ، كەينىگە بۇرۇلۇپ «ئالدىن قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش» كېرەكمۇ؟ ياكى ئۆزلىرى بومبارداىمان قىلىپ بېرىۋېرىپ، ئۇلارنىڭ بومبارداىمان قىلىپ كىرىشىگە يول قويۇپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ «باسمىچىلار رايونى»نى بىرلىكتە بومبارداىمان قىلىپ تۇپتۇز قىلىۋەتكەندىن كېيىن، ئاندىن «مۇداپىئە» كۆرۈپ، ئۇلارنى قوغلىۋېتىش كېرەكمۇ؟...

بۇ بىر چاقچاق، ئەمەلىيەتتە ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ. شۇڭ-

داق بولغان تەقدىردىمۇ ھەل قىلىش تەس ئەمەس: چەت ئەللەرگە داۋالانغىلى كەتسە، مەشھۇر تاغلارغا — بۇتخانىلارغا تاۋاپ قىلغىلى كەتسە[229] ئىش تامام.

5 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى

ئېسىمدە تۇرۇپتۇ، ئاخىرقى ئۇچ جۈملە ئەسلىي ئو-رىگىنالدا «دۇمبەمگە جاراھەت چىقىپتۇ دەپ چەت ئەللەرگە داۋالانغىلى كەتسە، قەنت سىيىش كېسىلىگە قالدىم دەپ مەشھۇر تاغقا بۇتقا سەجدە قىلغىلى كەتسە ئىش تامام» دەپ يېزىلغانىدى.

19 ـ كۈنى كېچىدە تولۇقلاپ يېزىلدى



ئۆز پىكرىمدە قالمەن

بۇ بىرنەچچە كۈنلۈك گېزىتلەرنىڭ خەۋەر قىلىشچە، مەمۇرىي ئىشلارنى رەتكە سېلىش كومىتېتىنىڭ باشلىقلىقىغا يېڭى تەيىنلەنگەن خۇاڭ پۇ[230] مەخسۇس پويىز بىلەن تەيەنجىنگە يېتىپ بېرىشىغا 17 ياشلاردىكى لىيۇگېڭشېڭ ئىسىملىك بىر يىگىت پويىزغا قارىتىپ بومبا ئاتقانلىقى، بۇ جىنايەتچى نەق مەيداندا قولغا ئېلىنىپتۇ. ئۇنىڭ ئىقرار قىلىشچە، بۇ ئىشنى ياپونلارنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن قىلغانلىقى. ئەتىسى ئۇ يېڭى ئىستانسىنىڭ ئالدىغا باغلاپ ئېلىپ بېرىلىپ، كالىسى كېسىلىپ سازايى قىلىنىپتۇ[231].

چىڭ خانىدانلىقىنىڭ مىنگوغا ئۆزگەرگىنىگە 22 يىل بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئاساسىي قانۇن لايىھىسىدىكى مىللەتپەرۋەرلىك ۋە خەلق ھوقۇقىدىن ئىبارەت ئىككى بابى بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى تەييارلىنىپ تېخى ئېلان قىلىنغىنى يوق. ئۇنىڭدىن ئايدا خاڭجۇنىڭ شىخۇ كۆلى ئەتراپىدا بۇلاڭچىلىق قىلغان بىر كىشى شۇ يەردىلا ئاما ئالدىدا ئېتىپ تاشلانغان. ئاڭلىشىمىزچە، ئۇنىڭ تاماشىسىغا «تۇمەنلەپ كىشى» بېرىپ، كوچا - كويلاردا ئىنس - جىن قالمىغانمىش[232]. بۇنىڭدىن مەلۇمكى، بۇ ئەھۋال «خەلق ھوقۇقىغا دائىر باب»نىڭ بىرىنچى تارمىقىدىكى «مىللىي مەۋقەنى كۆتۈرۈش»تىن ئاز - تولا پەرقلەنسىمۇ، لېكىن «مىللەتپەرۋەرلىك بابى»نىڭ ئىككىنچى تارمىقىدىكى «مىللىي روھنى جارى قىلدۇرۇش»قا ماس كېلىدۇ. جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ بىر-

لىككە كەلتۈرۈلگەنلىكىگە سەككىز يىل بولۇپ قالدى. پۈتۈن مەملىكەتنىڭ بىرلىككە كەلگەنلىكىنى نامايىش قىلىش ئۈچۈن تەيەنجىنىمۇ كىچىككىنە بىر كاللىنى ئېسىپ سازايى قىلىشنىڭمۇ ھېچقانچە ھەيران قالغۇچىلىكى يوق.

ئىككىنچىدىن، جۇڭگودا «ئاياللار ۋە تېگى پەسلەر بىلەن بىللە ئۆتۈش مۇشكۈلدۇر»[233] دېگەن سۆز بار. ئەمما، بىرەر ۋەقە يۈز بەرسىلا، ئۇچ ئاقساقالنىڭ تېلېگراممىسىدىن، ئىككى ئاقساقالنىڭ خىتابنامىسىدىن، 94 ياشلىق بوۋاينىڭ بېغىشلىمىسىدىن[234] باشقا بىرمۇنچە «بالىلارنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكى»، «نازىنىنلارنىڭ ھەربىي سەپكە قاتناشقانلىقى» دېگەندەك چىرايلىق سۆزلەر قۇرامىغا يەتكەن يىگىتلەرنى سۇندۇرماقتا. بىزنىڭ مىللىتىمىز «گۆدەك ۋاقتىدا بەك كارامەت، بالاغەتكە يەتكەندە پالاكەت»[235] بولسا كېرەك، ياشانغاندا بولسا ئادەتن روھلىنىپ، تەزىيە نامىلەردە تىلغا ئېلىنغاندا ئۆلۈمى تېخىمۇ قەدىرلىك بولسا كېرەك. دېمەك، 17 ياشلىق بالىنىڭ بومبا تاشلىشىمۇ ئەقىلغا سىغمايدىغان ئىش ئەمەس.

بىراق، مەن بۇ يەردە «مەزكۇرنىڭ ئىقرار قىلىشچە، ئۇ بۇ ئىشنى ياپونلارنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن قىلغان»لىقى توغرىسىدا ئۆز پىكرىمنى ساقلاپ قالمەن. چۈنكى، بۇ ۋەتەنگە خائىنلىق قىلدى دېگەن گەپ. 20 يىلدىن بۇيان دۆلەتنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان بالايىئاپەتلەر توختىغىنى يوق. ۋەھالەنكى، جامائەت تەرەپتىن ئېتىراپ قىلىنغان ۋەتەن خائىنلىرى ئەزەلدىنلا 30 ياشتىن يۇقىرى كىشىلەر ئىدى، ئۇلار كېيىنكى كۈنلەردە يەنىلا قانۇننىڭ سىرتىدا بەھۇزۇر يۈرمەكتە. ئۆسمۈرلەر ۋە بالىلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ گۆدەك، ئاجىز زېھنى ۋە جىسمانىي كۈچىنى سەرپ قىلىپ، جۇڭگوغا ئاز - تولا مەنپەئەت يەتكۈزۈش نىيىتىدە بامبۇك قاچا ياكى كومزەك غەلىلىرىنى[236] كۆتۈرۈپ، قانچە قېتىملاپ

بوران - چاپقۇنلارغا قارىماي، لاي - پاتقاقلارنى كېچىپ ئىئانە توپلىغانلىقىنى ھەقىقەتەن ھېچكىم بىلمەيدۇ. ئۇلار ئالدىن كۆرەر بولمىغاچقا، قان - تەر بەدىلىگە تىلەپ تاپقان پۇللىرى ئەكسىچە چىلبۆرىلەرنىڭ ئېغىزىغا كىرىپ كەتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇلار-نىڭ ۋەتەننى سۆيۈش نىيىتى سەمىمىي، ئۇلار ھېچقاچان ۋەتەنگە خائىنلىق قىلغان ئەمەس.

بىراق، بۇ قېتىم ئىش كۈتۈلمىگەن يەردىن چىقتى، ئەما مەن ئۇنىڭغا ئارتىلغان بەتنامنى ۋاقتىنچە ئېلىۋېتىپ، يەنە پاكىت-لارغا قاراپ بېقىشنى ئۈمىد قىلىمەن. ئۇچ يىلغا، ئېشىپ كەتسە 50 يىلغا بارماي ھېلىقى ئېسىپ قويۇلغان كاللا سېسىپ كەتكۈچە كىمنىڭ ۋەتەن خائىنى ئىكەنلىكى ئايدىڭلىشىدۇ[237].

بالىلىرىمىز ۋە ئۆسمۈرلىرىمىزنىڭ پېشانىسىگە چاپلانغان بوھتان - تۆھمەتلەرنى يۇيۇۋېتەيلى!

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى

بۇ ماقالەم بىلەن كېيىنكى ئۇچ پارچە ماقالەمنىڭ ھېچ-قايسىسى ئېلان قىلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىدى.

7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى

يەنە ئۆز پىكرىمدە قالىمەن

ئىلگىرى لىيۇ گېڭشىڭغا ئارتىلغان بەتنام توغرىسىدا يازغانلا-رىمنى مۇناسىۋىتى بىلەن مۇنداق ئىشلار خىيالىمغا كەچتى: ھازىرقى جۇڭگودا سۆز قىلىش ۋە قەلەم تەۋرىتىش ھەقىقەتەنمۇ ئىنتايىن تەس؛ خاتىرجەم ئۆتەي دېگەن ئادەم ئۇندىمىگەن ياخشى؛ ئۇندەپ قويسا، ئۆز بېشىغا بالا - قازا تېپىۋالىدۇ.

بۇ يەردە بىرنەچچە مىسال كەلتۈرەي:

بۇنىڭدىن 12 يىل ئىلگىرى لۇشۈن «ئا Q»نىڭ رەسمىي تەرجە-مىھالى»نى يازغاندا، بەلكى جۇڭگولۇقلارنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى پاش قىلىشنى كۆزدە تۇتقان بولسا كېرەك، گەرچە لۇشۈن ئۆزىنىڭ شۇ جۇڭگولۇقلارنىڭ ئىچىدە بار - يوقلۇقىنى ئېيتمىغان بولسىمۇ، ۋەھالەنكى، بۇ يىل بىرنەچچە كىشى ئۆزىنى «ئاQ» دېگەن نام بىلەن ئاتايدىغان بولۇپ قاپتۇ. پانىي دۇنيادا جازاسىنى تارتتى دېگەن گەپ ئەنە شۇ.

بۇنىڭدىن سەككىز - توققۇز يىل ئىلگىرى «پاكىزادە - ئالىي-جاناب»لار چىقارغان بىر گېزىتتە[238]، زىتچىلار رۇبلى ئالغان، شۇڭا ئىلىم ئەھلى ئىچىدە پاراكەندىچىلىك تۇغدۇردى، دېيىلگەن-دى. ئەمما، تۆت - بەش يىل ئۆتكەندىن كېيىن دەل ئاشۇ پاكىزادە ئادەم پروفېسسور بولۇپ، ئالىيجاناب ئادەم مۇدىر بولۇپ[239]، روسىيە پۇلى[240] بىلەن راھەت كۆردى، پۇلنىڭ بېرىلمەيدىغان-لىقىنى ئاڭلاپ، قولغا كەلتۈرۈشكە چېپىشىپ يۈرۈشمەكتە. بۇ گەرچە پانىي دۇنيادا ياخشىلىق كۆرگەندەك بىر ئىش بولسىمۇ،

لېكىن يەنە ئۆز بېشىغا كەلدى، دېگەن گەپ.

ئەمما، قەلەمكەشلەر تولىمۇ ئېھتىياتچان بولغان تەقدىردىمۇ، ھامان سەل - پەل كەتكۈزۈپ قويۇشتىن خالىي بولالمايدۇ. مەسىلەن، يېقىنقى گېزىت - ژۇرناللاردا «دۇشمەن»، «خائىن»، «قورچاق»، «قورچاق دۆلەت» دېگەن گەپلەر ئالەمنى قاپلاپ كەتتى. مۇشۇنداق يازمىسا، ئۆزىنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىكىنى راستتىنلا يېتەرلىك ئىپادىلىگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە كىتابخانلارمۇ نارازى بولارمىش. ئۇلار «مەلۇم ئورۇننىڭ ئۇقتۇرۇشى[241]» دا: تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇشتا رېئاللىققا ئېتىبار بېرىش كېرەك. خائىن، دۇشمەن دېگەندەك كىشىنىڭ زېتىغا تېگىدىغان ئىبارىلەرنىڭ ئەمەلىيەتكە قىلچە پايدىسى يوق، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق سۆزلەرنى چېقىرىپ تاشلاش كېرەك، دېيىلىشى، ئۇنىڭ ئۇستىگە مۇدىر خۇاڭ[242] ھېيپىكىغا كېلىپ، ۋەزىيەت ھەققىدىكى كۆز قارىشىنى ئېلان قىلىپ: «جۇڭگو گاھ ئۇرۇش قىلىشتا بولسۇن، گاھ سۈلھى قىلىشتا بولسۇن، پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى، بۇنىڭ بەرەر ئامالى توغرىسىدا گەپ ئېچىش ئىنتايىن تەس، دۆلەتنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان بالايىئاپەت بىرلا ئەمەس، ئەڭ ئاخىرقى قېتىمدا قۇتقۇزۇش ئۈچۈن جىددىي ئامال قىلىش كېرەك» («ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»نىڭ 18 - كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان ھېيپىكنىڭ تېلېگراممىسىغا قارالسۇن) دەيدىغانلىقىنى نەدىن بىلسۇن؟!...

خۇداغا شۈكۈر، گېزىتلەردە دەرۋەقە «ياپون ئايروپىلانلىرى ھېيپىكىغا تەھدىت سالماقتا» دېگەن ماۋزۇلارلا چىقىدىغان بولدى، ھېلىقىدەك كىشىنىڭ زېتىغا تېگىدىغان ئىبارىلەر يوقالدى. ئەمما، «خائىن» دېگەن سۆز يەنىلا چىقىۋاتىدۇ، ياپونلار دۇشمەن دېيىلمەيۋاتسا، خائىن نېمە ئىش قىلىدۇ؟ بۇنى چوڭ بىر چاندۇرۇش دېمەي مۇمكىن بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. خەيرىيەت، خەنزۇلار

«كىشىنىڭ زېتىغا بەك تېگىدىغان ئىبارىلەر» دىن قورقمايدۇ. بەزىراۋنىڭ بېشى كېسىلىپ، كوچىغا ئېسىلىپ، جۇڭگو ۋە چەت ئەل جانابلىرىغا، خانىملىرىغا تاماشا قىلىپ بېرىلسىمۇ، ئەزەلدىنلا بۇ ھەقتە بىرەر ئېغىز گەپ قىلىدىغان ئادەم چىقمىغان.

بۇنداق سورۇنلاردا گەپ قىلىشنىڭ مۇشكۈللۈكىنى بىلمىمىز.

چىڭ خانىدانلىقى دەۋرىدىكى يېزىق تۈتقۇنلۇقىدىن[243] كېيىن ئەدەبىلەر غەيرىي رەسمىي تارىخ يېزىشقا جۇرئەت قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەگەر كىمكى بۇنىڭدىن 300 يىل بۇرۇنقى تېررورلۇقنى ئۇنتۇپ، پەقەت گېزىت - ژۇرناللاردىكى ماقالىلەرنى تالىلاپ، جەۋھەرلىرىنى ئاقلاپ قالالىسىلا، ئۇ ئۆچمەس ئەسەر بولۇپ چىقىدۇ. لېكىن، ئەلۋەتتە، سەپرا مىجەزلىك قىلىپ، ئالدىنئالا «ئۇلۇغ دۆلەت»، «غەنىيمەت» دەپ ئات قويۇۋالماسلىقى لازىم.

5 - ئاينىڭ 17 - كۈنى



«ئىسمى بار، جىسمى يوق»قا رەددىيە

يېقىندا چىققان «ئۇرۇش رايونى خاتىرىسى»دە مۇنداق بىر ئابزاس سۆز بار ئىكەن:

«پېقىر مۇخبىر ئالدىنقى سەپتىن مۇداپىئە ئۇچۇن مۇشۇ يەرگە يۆتكەلگەن بىر پەيجاڭنى ئۇچرىتىپ قالدىم، پەيجاڭ مۇنداق دەيدۇ: «ئەسكەرلىرىمىز بۇرۇن شىمبىنجەي، خەييالڭ بازىرى، چىڭخۇاڭداۋ، نيۇتۇگۇەن، لىيۇجياڭ قاتارلىق جايلاردا ياسىغان ئىستېھكام ۋە ئاكوپ...لارغا 300 — 400 مىڭ دوللار سەرپ بولغاندى. قىممەتكە توختىغان ياغاچلارنىڭ پۇلى تېخى بۇنىڭ ئىچىدە ئەمەس... تەرلەپ - پىشىپ ياساپ، جان تىكىپ ساقلايمىز دەپ تۇرساق، ئىسىت، لىڭكۇ قولدىن كېتىپ قالدى. بىر بۇيرۇق بىلەن دەرھال چېكىنىپ چىقتۇق. قان - تەر ۋە پۇلنىڭ-بەدىلىگە كەلگەن ئىستېھكاملاردىن تېخى پايدىلانمايلا، ئەسكى خەيدەك چۆرۈپ تاشلىۋەتتۇق. بۇنىڭغا قانىتىق ئېچىنىمىز. قارشى تۇرمايدىغان گېنېرال تەختىتىن چۈشتى، باشلىقىمىز ئالماشقانلىقتىن، بىز ئەسكەرلەر شەپكىمىزنى ئاسمانغا ئېتىپ باردىكالا ئېيتىشتۇق... بىراق، بۇنىڭ نەتىجىسى يەنە ئويلىغان يېرىدىن چىقمىدى. جۇڭگولۇق بولۇپ قالغىنىمىزغا ئە-

سىت! ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىسمى بار، جىسمى يوق ھەربىي بولۇپ قالغىنىمىزغا تېخىمۇ ئىسىت!» (5 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان ئالاھىدە خەۋەر).

بۇ پەيجاڭنىڭ سادىلىقى «تەربىيە كۆرمىگەن» كالۋا خەلقنىڭ سىياسىي ئەھۋال ئۇستىدە گەپ قىلىشقا مۇناسىپ ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. بىرىنچى، ئۇ قارشى تۇرمايدىغان گېنېرالنىڭ[244] تەختىتىن چۈشۈشى بىلەن «قارشى تۇرماسلىق»مۇ چوقۇم تەختىتىن چۈشىدۇ، دەپ ئويلىغان. بۇ ئۇنىڭ لوگىكىدىن خەۋەرسىزلىكى؛ گېنېرال بىر ئادەم، قارشى تۇرماسلىق بولسا بىر مەسلەك. ئادەم تەختىتىن چۈشۈشى مۇمكىن، مەسلەك بولسا تەختىتە يەنىلا تۇرۇۋېرىدۇ. ئىككىنچى، ئۇ 300 — 400 مىڭ دوللار خەجلەپ مۇداپىئە ئىستېھكاملىرىنى ياساتقانكەن، جەزمەن جان تىكىپ ساقلايدۇ، دەپ ئويلىغان (ھېلىمۇ ياخشى! ھۇجۇم قىلىشقا ئەقلى يەتمەپتۇ). بۇ، تاكتىكىنى ئۇقمىغانلىق؛ مۇداپىئە ئىستېھكاملىرىنى سېنى جان تىكىپ ساقلىسۇن دەپ ياساتقان ئەمەس، پۇقرالار كۆرسۇن دەپ ياساتقان. ھەقىقىي تاكتىكىسى بولسا — «دۈشمەننى ئالداپ ئىچكىرى كىرگۈزۈش». ئۇچىنچى، ئۇ گەرچە بۇيرۇقنا بىنائەن چېكىنگەن بولسىمۇ، «ئېچىنىش»قا جۇرئەت قىپتۇ. بۇ، پەلسەپىنى ئۇقمىغانلىق، ئۇنىڭ كاللىسىنى زادى بىر داۋالىماي بولمايدۇ! تۆتىنچى، ئۇ «شەپكىسىنى ئاسمانغا ئېتىپ باركاللا» دەپتۇ. تولىمۇ ئالدىراپ گۇلقەلىرى ئېچىلىپ كېتىپتۇ، بۇ، تەقدىرنى بىلمىگەنلىك؛ جۇڭگولۇقلار ئەزەلدىن شۇم پېشانە تۇغۇلغان. بۇ ھاڭۋاقتى پەيجاڭنىڭ كەينى - كەينىدىن ئىككى قېتىم «ئىسىت» دەۋەتكەنلىكى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئۇ ئۆزىنىڭ «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىسمى بار، جىسمى يوق



ھەربىي» ئىكەنلىكىنى ئىقرار قىپتۇ. ئەمەلىيەتتە زادى كىمنىڭ «ئىسمى بار، جىسمى يوق» ئىكەنلىكىنى ئۇ زادىلا ئاڭقىرالمىغان.

پەيجاڭدىن تۆۋەن ئەسكەرلەرگە كەلسەك، ئۇلارغا گەپ لازىم ئەمەس. ئۇلار «گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلايلى، بۇرادەرلەر، بۇگۈنكى ۋەزىيەتتە ئەگەر چەتكە تاقابىل تۇرۇشنى دېمىسە، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلمەي قالمايدۇ» دەيدۇ (يۇقىرىقى خەۋەردىن). بۇمۇ گەپ بولدىمۇ؟ قەدىمكىلەر: «دۇشمەن دۆلەت ۋە تاشقى ئاپەت بولمىسا، دۆلەت مۇنقەرز بولۇر»[245] دەپتىكەن. ئىلگىرى بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەيتتىم، دۇشمەن دۆلەت بولمىسا، دۆلىتىمىز كىمگە مۇنقەرز بولىدۇ؟ دەپ ئويلىغانىدىم. ھازىر بۇ ئەسكەرنىڭ سۆزىگە قاراپ، «قوزغىلاڭچى»غا مۇنقەرز بولىدىغانلىقىنى چۈشەندىم.

- خۇلاسە: دۆلەت مۇنقەرز بولمىسۇن دېسەك، «دۇشمەن دۆلەت ۋە تاشقى ئاپەت»لەرنى كۆپەيتمەسلىك، ھېلىقى ئېچىنغان كالۋا خەلقنى تېخىمۇ كۆپەيتىۋېرىپ، ئۇلارنى «ئىسمىمۇ بار، جىسمىمۇ بار»لارغا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم.

تولۇق چۈشىنىشكە تىرىشماسلىق

ماقالىنىڭ ئىزاھلىرى بولۇشى كېرەك، بولۇپمۇ دۇنيادىكى مەشھۇر ئەربابلار يازغان ماقالىلەرنىڭ ئىزاھلىرى بولۇشى كېرەك. بەزى ئەدىبلەر ئۆزىنىڭ ماقالىسىنى ئۆزى ئىزاھلاشنى ئاۋارىگەرچىلىك، دەپ ئويلايدۇ. دۇنيادىكى مەشھۇر ئەربابلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئەھۋالى باشقىچە. چۈنكى، ئۇلارنىڭ كاتىپلىرى ياكى مۇخلىسلىرى ئىزاھلاپ بېرىدۇ. ئەمما، يەنە بىرخىل ماقالە بارىكى، ئۇنى زادى ئىزاھلىغىلى بولمايدۇ.

مەسىلەن، دۇنيا بويىچە ھەممىدىن مەشھۇر ئەرباب بولغان ئامېرىكا زۇڭتۇڭى «تىنچلىق» بايانىتى[246] ئېلان قىلىپ، ھەرقايسى ئەللەر قوشۇنلىرىنىڭ دۆلەت چېگرالىرىدىن ئۆتۈپ كېتىشنى مەنئى قىلىش كېرەك، دەپتىمىش. ئەمما، ئىزاھاتچى جانابلار دەرھاللا: «ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودا قوشۇن تۇرغۇزۇشىغا شەرتنامىدە يول قويۇلغان، بۇ ئەھۋال روزۇبلت زۇڭتۇڭ تەشەببۇس قىلغان مەنئى قىلىشنىڭ ئېچىگە كىرمەيدۇ»[247] دېيىشتى (رېيتېر ئاگېنتلىقىنىڭ ۋاشىنگتوندىن 16 ـ كۈنى بەرگەن تېلېگراممىسى). روزۇبلتنىڭ بايانىتىنىڭ ئەسلىي تېكىستىدە: «دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەر بۇ تەنتەنىلىك ھەم ئېنىق بولغان تاجاۋۇز قىلماسلىق شەرتنامىسىگە قاتنىشىشى ۋە ھەربىي تەييارلىقلارنى چەكلەش، ئازايتىش مەجبۇرىيىتىنىڭ بارلىقىنى قايتىدىن تەنتەنىلىك ھالدا جاكارلىشى، شەرتلەشكەن ئەللەر مەجبۇرىيەتنى سادىقلىق بىلەن ئادا قىلغاندا، ھەرقانداق خاراكتېردىكى قوراللىق قوشۇننى دۆلەت

چېگرالسىدىن چىقارماسلىقنى ئۇستىگە ئېلىشى لازىم» دەپ يېزىل-غان. ئەگەر ئەستايىدىل ئىزاھلاش توغرا كەلسە، بۇنىڭدىن «ئې-نىق»، «تەنتەنىلىك» بولمىغان، «ئۇستىگە ئالمىغان» ئەللەر ھەرقانداق خاراكتېردىكى قوشۇننى دۆلەت چېگرالسىدىن چىقارسا بولۇۋېرىدۇ دېگەن مەنە چىقىدۇ. جۇڭگولۇقلار ئالدىراپ خۇشال بولمىسا بولىدۇ. مۇشۇنداق ئىزاھ بويىچە، ياپون قوشۇنلىرىنىڭ ئۆز دۆلىتى چېگرالسى ئىچىدىن چىققانلىقى يوللۇق بولغان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودا قوشۇن تۇرغۇزغانلىقىمۇ ئاللىقاچانلا «بۇ قاتارغا كىرمەيدۇ» دەپ جاكارلانغان. ئەپسۇسكى، مۇشۇنداق ئەستايىدىل ئىزاھات كىشىنى ئەندىشىگە سالىدۇ.

بۇنىڭدىن قالسا، «ۋەتەنگە ئار ـ نومۇس كەلتۈرىدىغان شەرت-نامىگە زادى ئىمزا قويمايمىز» دېگەن سۆزمۇ ئاللىقاچانلا نۇرغۇن قېتىم ئىزاھلانغاندى. ئىزاھتا: «ھازىر ياپونىيە بىلەن مۇرەسسە قىلىشنى تىلغا ئېلىشقا جۇرئەت قىلىدىغان ھەم يولغا قويۇشقا جۇرئەت قىلىدىغان ئادەم يوق»[248] دېيىلگەن. بۇ يەردە مەسىلە ئاساسەن «جۇرئەت قىلىش» دېگەن سۆزدە. ئەمما، شەرتنامىنى ئىمزالاشقا جۇرئەت قىلىش ياكى قىلالماسلىق ئوتتۇرىسىدا پەرق بار. بۇ، قەلەم تەۋرىتىدىغان كىشىنىڭ ئىشى. ئەلەم تۇتىدىغانلار ئۇچۇن جۇرئەت قىلىش ۋە قىلالماسلىقتەك قىيىن مەسىلىنى تەت-قىق قىلىپ ئولتۇرۇش ھاجەتسىز. مۇداپىئە سېپىنى قىسقارتىش، دۇشمەننى ئالداپ ئىچكىرى كىرگۈزۈش دېگەندەك تاكتىكىغا ئىمزا قويۇش ھاجەتسىز. قەلەم تەۋرىتىدىغانلارنىڭ ئىمزا قويۇشنىلا بە-لىشى ناتايىن. ئەگەر شۇنداق بولسا، بەكمۇ ئىقتىدارسىزلىق بولە-دۇ. شۇڭا، «بىر تەرەپتىن سۆھبەتلىشىش» دېگەن گەپمۇ چىقتى. بۇنىڭ بىلەن «جاۋايكارلىقنى ئېتىراپ قىلمايدىغان ئۇچ تەرەپ سۆھبىتىدە، نامۇۋاپىق ئۇسۇل بىلەن ئېغىزچە سۆھبەتلىشىپ ... ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتەك پايدىسىز ئىشتىن ھېساب

ئېلىش كېرەك» دەپ ئىزاھلاندى. بۇ، ياپونىيە تېلېگراف ئاگېنت-لىقىنىڭ خەۋىرى[249]. مۇشۇنداق سىرنى ئاشكارىلاپ قويىدىغان ئىزاھمۇ كىشىنىڭ جېنىغا تېگىدۇ. دېمەك، بۇ ياپونلارنىڭ «ئىغ-ۋاسى» بولسا كېرەك.

قىسقىسى، بۇنداق تومتاق ماقالىلەرنى ئەڭ ياخشىسى ئىزاھ-لىماسلىق كېرەك، بولۇپمۇ ئادەمنىڭ ئەرۋاھىنى ئۇچۇرۇپ، كە-شىنى بىزار قىلىدىغان ئەنە شۇنداق ئىزاھنى بەرمەسلىك كېرەك.

كىچىكىمدە مۇئەللىم تاۋ يۈەنمىڭنىڭ «كىتاب ئوقۇشقا قىزە-قاتتى، بىراق تولۇق چۈشىنىشكە تىرىشمايتتى»[250] دېگەن سۆزە-نى ماڭا چۈشەندۈرۈپ، «تولۇق چۈشىنىشكە تىرىشمايتتى» دېگەن سۆز پەقەت ماقالىنى ئوقۇپلا ئىزاھلىرىغا قارىمايتتى، دېگەن گەپ، دەپ ئېيتىلغانىدى. ئىزاھلار بولسىمۇ، بىزنىڭ كۆرۈشىمىزنى خالىمايدىغانلار بار.

5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى

خاتىمە

«ئەركىن پاراڭ» غا ماقالە بەرگەنلىكىمىزنىڭ سەۋەبلىرىنى «مۇقەددىمە» مىدە يازدىم. شۇنىڭ بىلەن ئەسلىي ماقالە تۈگىگەندىدى، لېكىن ئېلېكتر چىراغ يورۇپ تۇرۇپتۇ، پاشىلار بىرئاز جىمىقىپ قاپتۇ، «ئەركىن پاراڭ» ژۇرنىلىنىڭ مۇناسىۋىتىم بىلەن ئوتتۇرىغا چىققان بەزى ئۇششاق - چۈششەك گەپ - سۆزلەرنى ئاخىرقى جۈملىسى سۆپىتىدە ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن قايچا بىلەن قەلەمنى قولۇمغا ئالدىم.

بىر قاراش بىلەنلا بىلگىلى بولىدۇكى، مەن قىسقا مۇلاھىزىلەرنى ئېلان قىلغان چاغلىرىمدا ماڭا ھەممىدىن قاتتىق ھۇجۇم قىلغىنى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى بولدى. ئۇلارنىڭ ھۇجۇم قىلىشى مەن بىلەن ئاتام زامانىدىن تارتىپ ئاداۋەتلى بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرگەنلىكىمدىن بولىدى. لېكىن، مېنىڭ نەقىل كەلتۈرۈشۈمۈ ئۇنىڭ بىلەن ئاتام زامانىدىن تارتىپ ئاداۋەتتىم بولغانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئوقۇيدىغىنىم پەقەت «شېنباۋ» گېزىتى بىلەن «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى بولغانلىقىدىن بولدى. «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ سۆزلىرى كۆپ چاغلاردا تولىمۇ غەلىتە تۇيۇلغاچقا، ئۇنىڭدىن نەقىل كەلتۈرۈپ ئېچ پۇشۇقىنى چىقىراتتىم. مانا ھازىر ئالدىمدا تاماكا ئوراپ كەلگەن، 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى چىققان كونا «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى تۇرۇپتۇ، بۇنىڭدا مۇنداق گەپلەر بار ئىكەن:

«پۇدۇڭلۇق ياڭ جياڭشېڭ، 41 ياش، قىياپىتى سەت، ئۇنىڭ ئۇستىگە كەمبەغەل؛ ئۇ ئەزەلدىن تامچى ئىكەن. ئۇ سۇجۇلۇق شېڭ باۋشەننىڭ قولىدا ياللىنىپ ئىشلەۋاتقانىكەن. شېڭ باۋشەننىڭ ئەمدىلا 15 ياشقا كىرگەن، ناھايىتى ژۇجىك، سايماق بولۇپ كەتكەن شېڭ جىندى ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن. تۇنۇگۈن ئاخشام سائەت 8 دە ياڭ جياڭشېڭ خۇڭكۇ رايونىنىڭ تېخنىكا كوچىسىدا شېڭ جىندىنى ئۇچرىتىپ، ئۇنىڭغا باسقۇنچىلىق قىپتۇ. ساقچىلار ياڭ جياڭشېدىن سورىسا، ئۇ ئۆتكەن يىل 28 - يانۋاردىن تارتىپ 10 نەچچە قېتىم باسقۇنچىلىق قىلغانلىقىنى قىلچە تانماستىن ئىقرار قىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ساقچىلار شېڭ جىندىنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ كۆرسە، دوختۇرلار ئۇنىڭ قىزلىقىنىڭ يوقالغانلىقىنى ئېنىقلاپ بېرىپتۇ. بۇگۈن سەھەردە ياڭ جياڭشېڭنى بىرىنچى ئالاھىدە رايونلۇق سوت مەھكىمىسىگە ئەۋەتىپ بەرگەنىكەن، سوراقچى لىيۇ يۈگۈي سوراق قىپتۇ؛ پولىتسىيە ئىدارىسىنىڭ ئادۇوكاتى ژاڭ ياۋتاڭ: «جاۋابكار 16 ياشقا توشمىغان قىزنى ئازدۇرغان، كېيىنكى بىرنەچچە قېتىمدا قىز جاۋابكارنىڭ ئۆيىگە ئۆزى بېرىپ يېپىشقان بولسىمۇ، قانۇن بويىچە يەنىلا باسقۇنچىلىق جىنايىتىگە ھېسابلاپ جاۋابكارلىققا تارتىش كېرەك» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ ئاتىسى شېڭ باۋشەننى چاقىرتىپ سورىسا، ئۇ: «دەسلەپتە بۇ ئىشتىن خەۋىرىم يوق ئىدى، ئالدىنقى كۈنى ئاخشىمى بىر سەۋەب بىلەن قىزىمغا كايىغانىدىم، قىزىم شۇ چېغىپ كەتكىنىچە يوقلىپ كېتىپ، تۇنۇگۈن سەھەردە قايتىپ كەلدى، قاتتىق سوروشتۇرۇپ سورىسام،

جاۋابكارنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالغانلىقىنى، جاۋابكارنىڭ ئاز-دۇرۇپ باسقۇنچىلىق قىلغانلىقىنىڭ ئۆتمۈشىنى سۆزلەپ بەردى، ئەنە شۇ چاغدىلا ئەھۋالنى چۈشىنىپ، جاۋابكارنى ياقىسىدىن تۇتقىنىمچە ساقچى ئىدارىسىگە ئېلىپ باردىم» دەپتۇ. ئاندىن كېيىن شېكىڭ جىندى: «جاۋابكار بۇلتۇر 2 - ئايدىن تارتىپ 10 نەچچە قېتىم باسقۇنچىلىق قىلدى، ھەر قېتىمدا جاۋابكار مېنى قىچقىرىپ ئاپاردى ۋە ئاتا - ئانامغا ئېيتماسلىقا مەجبۇرلىدى» دەپتۇ. ياكى جياڭ-شېڭنى سوراق قىلسا، ئۇ: «شېكىڭ باۋشەننىڭ قىزى مېنى تاغام دەپ ئاتايتتى، نەپسىم ھەرقانچە يامان بولغان تەقدىر-دىمۇ، قولۇم بارمايتتى. زادىلا مۇشۇنداق ئىشلار بولمىدى. 10 نەچچە قېتىم دېگىنى مېنىڭ شېكىڭ باۋشەننىڭ قىزىنى 10 نەچچە قېتىم بىللە ئاچقىپ تاماشا قىلدۇرغانلىقىمغا قارىتىلغان گەپ» دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن سوراقچى لىيۇ يۈگۈي بۇ ۋەقەنى تەكشۈرۈپ كۆرۈشنى زۆرۈر تېپىپ، جاۋابكارنى كېيىنچە سوراق قىلىش ئۈچۈن، قاماپ قويۇپ تۇرۇشنى تاپشۇرۇپتۇ.

بۇ بايانىدىن ئېنىق مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، شېكىڭ باۋشەن ياكى جياڭشېڭ بىلەن «ئەركان» لىق مۇناسىۋىتىم بار دېگەن گەپنى قىلمىغان. ياكى جياڭشېڭ بولسا، قىز مېنى «تاغا» دەپ ئاتايتتى، دېگەن؛ بۇ جۈڭگولۇقلارنىڭ ئادىتى، جۈڭگولۇقلار ئۆزىدىن 10 ياشلار چامىسىدا چوڭراق بولغان ئادەملەرنى كۆپ چاغلاردا «تاغا» دەپ ئاتايدۇ.

لېكىن «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى قانداق ماۋزۇ قويغان؟ 4 - ۋە 1 - نومۇرلۇق چوڭ ھەرپ بىلەن مۇنداق

ماۋزۇ قويغان:

«يولدا توسۇۋېلىپ، ياقىسىدىن سۆرىگىنىچە ساقچى ئىدارىسىگە ئېلىپ بېرىپ ئەرز قىپتۇ، ئۆگەي تاغىسى تاغىسىنىڭ قىزىغا باسقۇنچىلىق قىپتۇ، قىز 10 نەچچە قېتىم باسقۇنچىلىق قىلغانلىقىنى ئېيتىپتۇ، ئەركەك ھەۋەسكە بېرىلمىگەنلىكىنى، تاماشا قىلدۇرغانلىقىنى ئېيتىپتۇ».

بايانىدا «تاغا» دېگەن سۆزنىڭ ئالدىغا «ئۆگەي» دېگەن سۆز قويۇلغان، نەتىجىدە «قىز» «تاغىسىنىڭ قىزى» غا ئايلانغان، شۇنىڭ بىلەن ياكى جياڭشېڭمۇ شۇ مۇناسىۋەت بىلەن راۋا بولمايدىغان ئىشنى قىلغان، يەنى «قوۋم - قېرىندىشىنىڭ نومۇسىغا تەگكەن» ياكى شۇنىڭغا يېقىنراق كېلىدىغان ئېغىر گۇناھنى ئۆتكۈزگەن ئادەم بولۇپ قالغان. جۈڭگونىڭ موللىلىرى ئىنسانلاردا ئىنساپ - تەۋپىقىنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنلىكىگە ھەسرەت چېكىدۇ، ئادەمزات ئەمەسلەرنىڭ شەرىئەتتىن چىققانلىقىغا ئېچىنىدۇ، ئادەمزات ئارىسىدا شەرىئەتتىن چىققانلار توغرىسىدا ھېكايە چىقماي قالمىسۇن دەپ، بۇنداق ۋەقەلەرنى ئاتايىتەن قەغەز يۈزىدە داۋراڭ سېلىپ، پەس ئاررۇ - ھەۋەسلەرگە بېرىلىدىغان كىتابخانلارنى خۇماردىن چىقىرىشقا تىرىشىدۇ. ياكى جياڭشېڭ تامچى، ئۇ بۇنداق ماقالىلەرنى كۆرمەيدۇ، كۆرگەن تەقدىردىمۇ ئېتىراز بىلدۈرۈشكە ئامالى يوق، شۇڭا موللىلار قانداق يازسا ئۆزىنىڭ مەيلى، لېكىن ئىجتىمائىي تەنقىدچىلەرنىڭ ئەيىبلەش ۋەزىپىسى بار. بىراق، ئەيىبلەش بۇ ياقتا تۇرسۇن، پەقەت بىرنەچچە جۈملە غەلىتە سۆزلىرىنى نەقىل كەلتۈرۈپ قويغانغىلا، ئۇلارنىڭ «غوجام» لىرى، «ئاغىلاقچى كۆچۈك»[251] لىرى ئۆزلىرى خۇددى قورسىقىنى تاختۇشىغا ئېلىپ قويۇپ، مال - دۇنياسىنى جەمئىيەتكە ئاتا قىلغان

جىگەرلىك ئادەملەردەك كاڭشىپ قاۋاپ كېتىشتى. دۇرۇس، گېـ
زىتخانا باشلىقىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلىمىز، لېكىن غوجىسـ
ىنىڭ، يەنى «باي»نىڭ كىم ئىكەنلىكىنى بىلەلىگىنىمىز يوق؛
گېزىت سودىگەرلەرنىڭمۇ ئىلكىدە ئەمەس، ھۆكۈمەتنىڭ ئىلكـ
ىدىمۇ ئەمەس دەيـلى دېسـەك، مەتبۇئات ساھەسىدە ئۇنداق گېزىتـ
نى تېپىش تەس. لېكىن، بۇ، سىرنى بۇ يەردە تەتقىق قىلمىغىنـ
ىمىزمۇ ياخشى.

«ئەركىن پاراڭ»غا دىققەت قىلىشتا «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى»
دىن قېلىشمايدىغانلار ئىچىدە «ئىجتىمائىي ئاخبارات[252]» مۇ
بار. لېكىن، بۇ ژۇرنال تېخىمۇ قالتىس ئۇستىلىق ئىشلىتىدۇ،
بۇ ژۇرنال چۈشىنىشلىك يېزىشقا بولمايدىغان ياكى چۈشىنىشلىك
يېزىشنى خالىمايدىغان ماقالىلەرنى ئىشلەتمەي، پەقەت راست بىلەن
يالغىنى ئۇماچتەك ئارىلاشتۇرۇلغان بايانلارنىلا ئىشقا سالىدۇ. مە-
سىلەن، «ئەركىن پاراڭ»نى ئىسلاھ قىلىشنىڭ سەۋەبلىرى توغرىـ
سىدا ئېيتقانلىرىنىڭ راست ياكى يالغان ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلـ
غىلى بولمىسىمۇ، لېكىن سىرىنى ئۇنىڭ 2 ـ جىلد 13 ـ سانى
(2 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى نەشـردىـن چىـقـقـان»دىـن بىلىـپ
قالدىم.

گەپنى «يىلنامە» ۋە «ئەركىن پاراڭ»دىن باشلايمىز

جۇڭگونىڭ ئەدەبىيات مۇنبىرىدە يېڭى ۋە كونا دېگەن
پەرق ئەسلىدە يوق ئىدى، «4 ـ ماي ھەرىكىتى» باشلانغان
يىلى چېن دۇشيۇ «يېڭى ياش» ژۇرنىلىدا بىر پاي توپ
ئېتىپ، باشقا بىر تۇغنى تىكلەپ، ئەدەبىيات ئىنقىلابىنى

تەشەببۇس قىلدى؛ خۇ شىجى، چيەن شۇەنتۇڭ، ليۇ بەنـ
ىنۇڭ قاتارلىق كىشىلەر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەلەم چۆرۈپ
دوست تارتتى. شۇ چاغدا جۇڭگو ياشلىرى تاشقى جەھەتتە
چەت ئەللەرنىڭ جەبىر ـ زۇلۇمىدىن زارلىنىپ، ئىچكى
جەھەتتە سىياسىي جەھەتتىن سىقىلىپ، ئۇمىدسىزلىنىپ
ۋە تىت ـ تىت بولۇپ تۇرغانىدى، شۇڭا ياشلار پارلاق يول
تېپىش ئارزۇسى بىلەن ھەرخىل يېڭى پىكىر ئېقىملىرىنى
قىزغىن ھىمايە قىلىپ، ئەدەبىيات ئىنقىلابىنى ئۇلۇغ مۇ-
ۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتۈردى. شۇنىڭدىن كېيىن جۇڭگو-
دىكى ئەدەبىيات مۇنبىرىدە يېڭى بىلەن كونىنىڭ چەك ـ
چېگراسى خۇددى ئوتتۇرىدا كەڭ ھاڭ پەيدا بولغاندەك ئاي-
رىلدى؛ بىراق كونا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ تەسىرى جەمـ
ئىيەتتە ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بولۇپ، چوڭقۇر يىلتىز تار-
تىپ كەتكەچكە، ئۇنى دەرھال تەۋرىتىش قىيىن بولدى. شۇ
چاغلاردا كونا ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ مەشھۇر نەشر ئەپكارى
«شەنبە» ئىدى. جاھاندىكى قۇيرۇقلىرىنى شىپاڭلىتىپ
يۈرىدىغان ئەدىبلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك «شەنبە» داسـ
تىخىنىغا توپلانغان! «شەنبە»گە بېسىلغان ماقالىلەرگە
كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئوندىن توققۇزى «يار ـ ۋاپادارىم»،
«ئاھ جېنىم، ۋاي خېنىم» دەيدىغان ھېكايىلەر بولۇپ،
مىللىي خۇسۇسىيەتنى چېكىگە يەتكۈچە خۇنۇكلەشتۈردى،
چىرىكلەشتۈردى! قوشماق ئۆردەك، جۈپ كېپىنەكچىلەر
ئەدەبىياتى دېگەن نەرسە ئەنە شۇ. ئۇلاردىن شۇي جېنيا،
ۋۇ شۇاڭرې، جۇ شۇجۇەن دېگەن كىشىلەر قوشماق ئۆر-
دەك، جۈپ كېپىنەكلەرنى تەسۋىرلەشتە داڭق چىقارغان.
جۇ شۇجۇەن بولسا «شەنبە»چىلەرنىڭ چاپارمىنى. شۇ
چاغلاردا يېڭى ئەدەبىيات مۇنبىرى كونا كۈچلەرنىڭ چوڭ



ماكانى بولغان «شەنبە»گە كۇچلۇك ھۇجۇم قىلغاندى، بىراق يېڭى كۇچلەرنىڭ قۇۋۋىتى ئاجىز بولغاچقا، كونا ئېقىمغا فېئودالىلىق جەمئىيەت تىرەك بولۇپ تۇرغانلىقتىن ۋە شۇنداق ھىماتىنىڭ بولغانلىقى ئۈچۈن تەشۋىشى بولمىغاچقا، بىر - بىرىگە يول بەرمەي، ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ يۇرگەنىدى، كېيىن يېڭى ئېقىمدىكىلەرنىڭ ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتى، ئىجادىيەت تەھرىراتى دېگەندەك تەشكىلاتلىرى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى، ئادەملىرى كۆپەيدى، تەسىرىمۇ كۈچىيىشكە باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن «شەنبە»گە پەلەكنىڭ گەردىشى بىلەن ئاخىر «ئەجەل يەتتى!» لېكىن شەنبىچىلەرنىڭ قالدۇقلىرى ھازىرمۇ قۇترا-ۋاتىدۇ، ئۇلار تازىلىنىپ تۇگەيدىغاندەك ئەمەس، شاڭخەيدىكى چوڭ گېزىتىلەردە ئەدەبىيات - سەنئەت تەھرىرلىكىنى ھازىرمۇ قوشماق ئۆردەكچىلەر، جۇپ كېپىنەكچىلەر دېگەن بىرنېمىلەر ئۆز چاڭگىلىدا تۇتماقتا. شۇنداق بولسىمۇ يېقىندىن بۇيانقى نەشرىيات ساھەسىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، يېڭى گۇللەنگەن ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتتە نەشر قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ كۆپلۈكى كونا كۇچلەرنى باش كۆتۈرەلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدى! شەنبىچى ئەدىبلەر ئەمدى بىر - بىرىگە «شەنبە» دېگەن نىشان بىلەن چاقىرىق قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى، چۈنكى ئۇلار كىرىچىنى قويۇۋەتكەن كامالەكتەك بوشىشىپ قالغان بىر ھالغا چۈشۈپ قالدى! كونا ئۇدۇمىنى ساقلاپ كېلىۋاتقان «شېنباۋ» گېزىتى يېقىندا «ئەركىن پارائ»نىڭ مۇھەررىرى «شەنبە» چىلەرنىڭ سەركىسى جۇ شۇجۇەننى ۋەزىپىسىدىن بوشىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ئېقىمدىكى يازغۇچى لى لىيېۋېننى قويدى، بۇ ئەھۋال كونا كۇچلەر ئۈچۈن ناھايىتى

چوڭ ئۆزگىرىش بولۇپ، بۇگۈنكى يېڭى ئەدەبىيات مۇنبىرى ئوتتۇرىسىدا كەسكىن توقۇنۇشنى پەيدا قىلدى. جۇ شۇجۇەن بىر تەرەپتىن كىچىك گېزىتىلەرنى قۇترىتىپ، لى لىيېۋېنگە قارشى ئومۇمىي ھۇجۇم قوزغىدى. جېڭ يىمبىيىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكى بىلەن چىقىۋاتقان «ئالماس» ژۇرنىلىنىڭ جۇ شۇجۇەننىڭ «ئەركىن پارائ» دېگى ئەسلىي ئورنىغا قايتىپ بېرىشى، لى لىيېۋېننىڭ «يىلنامە» گە مەسئۇل مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىشىنى تەشەببۇس قىلغانلىقىغا قارايدىغان بولساق، كونا ئېقىمدىكى ئەدىبلەرنىڭ ئاللىقاچان قولدىن كەتكەن ماكانىدىن مېھرىنى ئۈزەلمەيۋاتقانلىقىنى بىلىۋالالايمىز. يەنە بىر تەرەپتىن، جۇ شۇجۇەننىڭ ئۆزى تەھرىرلەۋاتقان «يىلنامە»دە: تۇرلۇك قوشۇمچە بەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى بار، دەريا قۇدۇقىنىڭ نېسىۋىسىگە چېقىلماسلىقى كېرەك، دېگەنلىكىدىنمۇ جۇ شۇجۇەننىڭ ئۆزىنىڭ ھازىرقى مەۋقەسىنىڭ خەۋپكە ئۇچرىشىدىن دەككە - دۈككىدە تۇرغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. جۇ شۇجۇەن سۇجۇلۇق بولمىغان يەن دۇخىنى ئۆز ئىلكىدىكى ساپ سۇجۇلۇقلارنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت تەشكىلاتى بولغان «يۇلتۇز» تەھرىراتىغا ئۆزىنىڭ مەۋقەسىنى مۇستەھكەملەش غەرىزى بىلەن زورمۇ زور ئۆز تەرىپىگە تارتقان. دېمەك، كونا ئېقىمدىكى كۇچلەرنىڭ مەغلۇپ بولماسلىق يولىدا تىرىشىشىنى جۇ شۇجۇەن باشلاپ بەرگەن. مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، جۇشۇجۇەننىڭ ئۆز مەۋقەسىدىن ئەنسىرىشىنىڭمۇ سەۋەبى بار، ئۇ ئادەتتە ماقالە تاللاش جەھەتتە تولىمۇ قاتتىق قوللۇق ۋە ئىچى تارلىق قىلاتتى، تونۇش ئادەملىرى ئەۋەتكەن ماقالىلا بولىدىكەن، مەزمۇنىغا قاراپ ئولتۇرماستىن بېسىپ چىقىرىۋېرەتتى؛

نامسىز شاكىچىكلەر ياكى يات ئادەملەر ئەۋەتكەن ماقالە بولسا، ئۇلارنىڭمۇ مەزمۇنىغا قاراپ باقماستىن، تۈ-تاملاپ - پۈرلاپ، ئەخلەت ساندۇقلىرىغا ئەسىر قىلىپ تاشلايتتى، جۇ شۇجۇەن مۇھەررىرلىكىدە چىقىۋاتقان ژۇر-نالدىكى ئادەملەر ئىچىدە بىرنەچچە تىلتۇمارى بار ئادەملەر بولغاچقا، ئۇلار ماقالىلەرنى ئىچى تارلىق بىلەن ئىشلەتكەن-لىكى ئۈچۈن، ئۇ ژۇرنالنىڭ مەزمۇنى ئېغىزغا ئالغۇسىز دەرىجىدە ئوساللىشىپ كەتكەن! باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا بارغان-سېرى قاتتىق ھۇجۇم قىلىدىغان بولۇپ كەتكەن، مەسە-لەن، شۇي شياۋتيەننىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكى بىلەن چىقىۋاتقان «قىزىل يوپۇرماق» مۇ جۇ شۇجۇەنگە بىرقانچە قېتىم قاتتىق پەشۋا بەرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن شى لياڭسەي باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا نارازى بولۇپ تۇرغانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى ۋەزىپىسىدىن بوشىتىۋەتتى. شى لياڭسەينىڭ بۇ ھەرىكىتىگە جۇ شۇجۇەننىڭ ئۆزى تۈتۇرۇق بولۇپ قال-غانلىقىنى، يېڭى ئېقىمدىكىلەر بىلەن كونا ئېقىمدىكىلەر-نىڭ بارغانسېرى كەسكىن تۈتۈشۇشىغا زامىن بولغانلىقىنى كىم بىلسۇن؟! كېيىنچە يەنە قىزىق تاماشىلار خېلى جىق چىقىشى مۇمكىن، كىتابخانلار، قاراپ تۇرۇڭلار!

[ۋېيچى]

لېكىن 2 - جىلد 21 - سانىدا (3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى نەشرىدىن چىققان) ھاڭ - تاڭ بولۇپ، «كونا مەدەنىيەتنى قوغدا-غۇچى قورغان» نىڭ تەۋرەپ قالغانلىقىغا ھەسرەت چېكىشتى:

سول قانات مەدەنىيەت ھەرىكىتىنىڭ باش كۆتۈرۈشى

شۇي شۇ

سول قانات مەدەنىيەت ھەرىكىتى ھەر تەرەپتىن قاتتىق زۇلۇمغا ئۇچراۋاتقان، ئۆز ئىچىدىن پارچىلىنىۋاتقان بول-سىمۇ، لېكىن يېقىندىن بۇيان يەنە بارا - بارا باش كۆتۈ-رۈۋاتقاندەك تۇرىدۇ. شاڭخەيدە سول قانات مەدەنىيەت كوم-پارتىيەنىڭ «ھەمسەپەرلەر بىلەن ئالاقىلىشىش» لۇشيەنى ئاستىدا ھەقىقەتەن ئىلگىرىكىگە قارىغاندا بىرئاز جانلىنىپ قالدى. ژۇرنال جەھەتتە، ھەتتا تۇنجى نادىر ژۇرناللارمۇ سولچىللىشىپ كەتتى. خۇ يۇيجىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىر-لىكىدە چىقىۋاتقان «شەرق ژۇرنىلى» ئەسلىدە جۇڭگو بو-يىچە تارىخى ھەممىدىن كونا، ھەممىدىن سالماق ژۇرنال ئىدى؛ لېكىن ئۇنىڭ خوجايىنى ۋاڭ يۈنۈۋۇنىڭ پىكرىگە قارىغاندا، خۇ يۈجى يېقىندىن بۇيان تولىمۇ سولچىللىشىپ كەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن خۇ يۈجى كۆرۈپ بولغان ماقالە-لەرنىڭ مەتبەئە نۇسخىلىرىنى ۋاڭ يۈنۈۋۇ يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ چىقىدىكەن. لېكىن، ۋاڭ خوجايىن قىڭراق بىلەن توغرىغان، پالتا بىلەن چاپقان بولسىمۇ، «شەرق ژۇرنە-لى» يەنىلا تولىمۇ سولچىللىقىدىن قالمىغاچقا، خۇ يۈجە-نىڭ ئېشىغا توپا سالماي بولماپتۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئورنىنى لى × ئالغان. يەنە «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پا-راڭ» بېتى شەنبىچىلەردىن بولغان جۇ × نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكى بىلەن چىقىدىغان چاغدا تولىمۇ چىرىكلە-شىپ كەتكەنىدى، لېكىن ئۇمۇ ھازىر سول قاناتلار ئىتتە-



پاقىنىڭ قولىغا كىرىپ كەتتى. لۇشۇن بىلەن شېن يەنبىڭ ھازىر «ئەركىن پاراڭ»نىڭ ئىككى چوڭ تۈۋرۈكى بولۇپ قالدى. «شەرق ژۇرنىلى» تىجارەت نەشرىياتىغا، «ئەركىن پاراڭ» بولسا «شېنباۋ» گېزىتىگە قارايدۇ، تىجارەت نەشرىياتى بىلەن «شېنباۋ» گېزىتخانىسى كونا مەدەنىيەتنى قوغدىغۇچى قورغان، لېكىن بۇ ئىككى قورغان ھازىر تەۋرەشكە باشلىغاندەك تۇرىدۇ، قالغانلىرىنى ئەنە شۇنىڭدىن پەملەپ بىلىۋالغىلى بولىدۇ، ئەلۋەتتە. بۇلاردىن باشقا، يەنە بىرنەچچە ئوتتۇرا دەرىجىلىك يېڭى باسمىخانىلارمۇ پۈتۈنلەي سول قانات يازغۇچىلارنىڭ قولىغا كىرىپ قالدى؛ مەسىلەن، گو مورو، گاۋ يۈخەن، دىڭ شياۋشيەن ۋە شېن يەنبىڭلار بىردىن باسمىخانىنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ، شۇلارغا تۈۋرۈك بولۇپ تۇرماقتا؛ بۇلارنىڭ ھەممىسى مەشھۇر قىزىل ئەرباب. باسمىخانىلارنىڭ خوجايىنلىرى ھازىر شۇلارنىڭ سايىسىدە جان باقماقتا.

.....

ئۈچ ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، لۇشۇن بىلەن شېن يەنبىڭنى[253] «ئەركىن پاراڭ»نىڭ تۈۋرۈكى (3 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى نەشردىن چىققان 2 ـ جىلد 28 ـ سانىغا) دەپ ئېنىق ئېيتىشتى.

لى لىيېۋېن مەدەنىيەت مەركىزىگە كىرمەپتۇ

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىنىڭ تەھرىرى لى لىيېۋېن بولسا فرانسىيىدە ئوقۇغان، ئانچە ئاتىقى چىقمىغان يېڭى يازغۇچى. ئۇ «ئەركىن پاراڭ»نى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن بۇيان، «ئەركىن پاراڭ»نىڭ گەپ ـ

سۆزلىرى ئۆزگىرىپ كەتتى، ئۇنىڭغا ماقالە يازىدىغانلارمۇ «يۇلتۇز» تەھرىراتنىڭ «شەنبە»سىدىكى كونىچە ئەدىبلەر بولۇپ، ئۇلار سول قانات پرولېتار يازغۇچىلاردىن بولۇۋالدى، ھازىر «ئەركىن پاراڭ»نىڭ ماشايىخ قىلىۋالغىنى لۇشۇن بىلەن شېن يەنبىڭ. لۇشۇن «ئەركىن پاراڭ»دا «خې جياگەن» دېگەن ئىمزا بىلەن ھەممىدىن كۆپ ماقالە ئېلان قىلماقتا. لۇشۇن بىلەن شېن يەنبىڭنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا ئەسەرلەرنىڭ ئوندىن توققۇزىنى سول قانات يازغۇچىلار، مەسىلەن، شى جيېسۇڭ، ساۋ جۈيرېن، لى خۇييىڭ قاتارلىق ئادەملەر يازغان. ئادەتتىكى ئادەملەر «ئەركىن پاراڭ»غا ماقالە بەرگۈچىلەرنىڭ ھەممىسىنى جۇڭگو سول قانات مەدەنىيەت مەركىزىي ئىتتىپاقى (قىسقارتىپ ئاتىلىشى مەدەنىيەت مەركىزى)غا تەۋە دەپ ئويلايدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن لى لىيېۋېننىمۇ مەدەنىيەت مەركىزىدىكى ئادەم دەپ گۇمان قىلىدۇ. لېكىن، لى لىيېۋېن ئەپەندى بۇنى رەت قىلىپ، مەدەنىيەت مەركىزىگە كىرگىنىم يوق، يۇقىرىدىكى ئادەملەر بىلەن پەقەت بۇرادەرچىلىك مۇناسىۋىتىملا بار، دەيدۇ.

يەنە بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئىككىيلەننىڭ «چوڭ پىلانى» (5 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى نەشردىن چىققان 3 ـ جىلد 12 ـ سانىدا)نى تېپىپتۇ:

لۇشۇن بىلەن شېن يەنبىڭنىڭ چوڭ پىلانى

لۇشۇن ۋە شېن يەنبىڭ «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىنى پاناھ قىلىپ تۇرۇپ، ئوڭ ـ تەتۈر

مۇقاملىرىنى بازارغا سېلىۋەرگەندىن كېيىن، ئاممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋېلىپ، مۇرادىدىكىدەك نەتىجىگە ئېرىشىدۇ. لۇشۇن(؟) بىلەن شېن يەنبىڭنىڭ مۇددىئاسى بويىچە ئالغاندا، بۇ ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت ھەرىكىتىنى تىرىلدۇرۇشتە كارغا يارايدىغان سىناقلىرىدىن بىرى، ئەلۋەتتە. ئاڭلىشىمچە، ھازىر ئۇلارنىڭ تەشكىلات قۇرۇش ۋاقتى پىشىپ يېتىلىپ قاپتۇ.

بۇ ھەرىكەتكە قاتنىشىۋاتقان ماشايىخلار شۇ ئىككىيلەندىن باشقا يۇ دافۇ، جېڭ جېندو قاتارلىقلارمۇ بار. ئۇلار پىكىرلىشىش نەتىجىسىدە: جۇڭگو بويىچە ئەڭ دەسلەپكى مەدەنىيەت ھەرىكىتى «تىل رىشتىسى» تەھرىراتى، «ئىجادىيەت» تەھرىراتى ۋە ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتىنى مەركەز قىلغانىدى. بۇ تەھرىراتلار غايىب بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، «تىل رىشتىسى» بىلەن «ئىجادىيەت»نىڭ ئادەملىرى تولىمۇ بەك تەبىقىلىنىپ كەتتى، پەقەت ئەدەبىي تەنقىقات جەمئىيىتىنىڭ كۆپچىلىك ئادەملىرى مەسلەن، ۋاڭ تۆڭجاۋ، يې شاۋجۇن، شۇي جى قاتارلىق ئادەملەر ھازىرمۇ بىر پىكىردە بولۇپ تۇرماقتا، دېمەك، بىر قاراشقا كەلگەن. شېن يەنبىڭ بىلەن جېڭ جېندو ئەدەبىي تەنقىقاتچىلارنىڭ سەركىسى بولغاچقا، شۇلارنىڭ يولى بويىچە ئىش قىلىش قارارىغا كەلگەن. يېقىندا ھەتتا تېخى خەنمۇ ئۆز لەشكەرلىرىنى باشلاپ ئەل بولۇشنى خالاپتۇ. تەشكىلات قۇرۇش ئىشى پىشىپ قالغان بولسا كېرەك، بەلكى مۇشۇ قىزىل ماي ئېيىدا ۋۇجۇدقا چىقىدىغاندەك تۇرىدۇ.

[نۇقا]

بۇ خاتىرىلەرنىڭ مۇھەررىر لى لېيۇبىنگە زىيىنى يوق، لېكىن «مەنىلىك سۆز»[254] دېگەن كىچىك گېزىتكە ئوخشاش يەنە بىر

ژۇرنالنىڭ «ئەدەبىيات مۇنبىرى مارشى» سەرلەۋھىلىك ئىستوندا مۇنداق خاتىرە بار:

«ساۋ جۇيرېن لى لېيۇبىن ۋە باشقىلارنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن سول قاناتلار ئىتتىپاقىغا كىردى.» (7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىكى 9 ـ سانىدا.)

بۇ ئىككى ژۇرنالنىڭ گەپ ـ سۆزلىرىنىڭ بىر ـ بىرىدىن پەرقلىق بولغانلىقىغا خۇسۇسىي ئاداۋەتنىڭ بار ـ يوقلۇقى سەۋەب بولغانلىقى ئۆز ـ ئۆزىدىن چۈشىنىشلىك. لېكىن، «مەنىلىك سۆز» تېخىمۇ ئۇستىلىق قىلغان: ئۇ پەقەت بىر جۈملە سۆز بىلەنلا ئىككى ئادەمنى قارىلاپ، ئۇلارنى زۇلۇمغا ۋە دەرد ـ ئەلەمگە مەھكۇم بولۇشقا تېگىشلىك ئادەملەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغان.

5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا «ئەركىن پارائ» ئۇستىدىكى زۇلۇم بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ كەتتى، مېنىڭ بەرگەن ماقالىلىرىمنى كېيىنچە بېسىپ چىقىرالمايدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن، مەن بۇنى «ئىجتىمائىي ئاخبارات» ۋە باشقىلارنىڭ ئەرز قىلغانلىقىدىن بولمىدى، بەلكى شۇ ۋاقىت دەل ئېقىم مەسىلىلىرى ئۇستىدە مۇھاكىمە قىلىش مەنئى قىلىنغانلىقىدىن، مېنىڭ قىسقا مۇلاھىزىلىرىم بولسا بەزىدە ۋەزىيەت توغرىسىدىكى غەزەپلىك سۆزلەر بىلەن يېزىلغانلىقىدىن بولدى، دەپ ئويلىدىم. بۇ زۇلۇم «ئەركىن پارائ» غىلا كەلگىنى يوق، شۇ چاغدىكى زۇلۇمنى ھۆكۈمەت ئىختىيارىدا بولمىغان گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا تارتقان بولسا كېرەك. شۇ چاغدا قوشماق ئۆردەكنىڭ ئۇزۇپ ئويىنىشى ۋە جۇپ كېپىنەكنىڭ ئۇچۇپ ئويىنىشى توغرىسىدا يېزىلغان ماقالىلەر باب كېلەتتى. «ئەركىن پارائ»نىڭ ئىشى تەس بولۇپ قالغانىدى. 5 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئاخىر مۇنداق ئېلان چىقاردى:

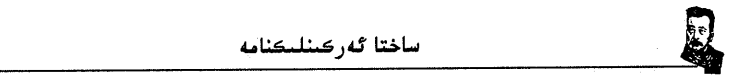

تەھرىر بۆلۈمىدىن

بۇ ئاي - بۇ كۈنلەردە گەپ قىلىش تەس بولۇپ قالىدى، قەلەم تەۋرىتىش تېخىمۇ تەس. بۇ سۆزدىن «بالا - قازا ۋە بەخت - سائادەتنىڭ پۇتى يوق؛ ھەركىم ئۆزى تېپىۋالىدۇ» دېگەن مەنە چىقمايدۇ. ھەقىقەتتە «ئادا-لەتلىك زامان» بولغاچقا، «رەئىيە» مۇناسىپ ھالدا «بىر-نېمە دېمەيدۇ». كەمىنە مۇھەررىر مەملىكەت ئىچىدىكى ئەدىبلەرگە شۇنى سەمىمىيەت بىلەن تەۋسىيە قىلىدۇكى، بۇنىڭدىن كېيىن گۈلشەن توغرىسىدا كۆپ يېزىڭلار، كوت - كوت گېپىڭلارنى ئازايتىڭلار، شۇنداق بولغاندا بۇنىڭ خاسىيىتىنى ئاپتورلارمۇ، مۇھەررىرلەرمۇ كۆرەلەيدۇ. ئەگەر دۆلەتنىڭ چوڭ ئىشلىرى توغرىسىدا ئاق - كۆڭ دەپ بىھۇدە سۆزلەپ يازىدىغان بولساڭلار، ئۇ ماقالىلىرىڭلارنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلۇۋېتەيلى دېسەك كۆڭ-لىمىز ئۇنىمايدۇ، گېزىتتىن ئورۇن بېرەيلى دېسەك مۇم-كىن بولمايدۇ. دېمەك، مۇھەررىرنىمۇ تەڭلىكتە قالدۇرا-سىلەر، رەھىمدىل ئادالەتنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرۈپ قويا-سىلەر. زامانغا بېقىپ ئىش قىلىدىغان ئادەم دانا بولىدۇ، دېگەن ماقال بار، دۆلىتىمىز ئىچىدىكى ئەدىبلەرنىڭ بۇ-نىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ قېلىشىنى ئۈتۈنىمىز. قەلبىمىزنى چۈشىنىشىڭلارنى تىلەيمىز!

مۇھەررىردىن

بۇ ھادىسە «ئىجتىمائىي ئاخبارات» جامائىتىنىڭ كۆڭلىگە ناھايىتى يېقىپ كەتكەن ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ 3 - جىلد 21 - سانى (6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى) دىكى «مەدەنىيەت ساھەسىدىكى سىرلىق خەۋەر» ئىستونىدا مۇنداق خاتىرە بار:

«ئەركىن پاراڭ»نىڭ پوزىتسىيىسىدىكى بۇرۇلۇش

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتى لى لىيېۋېننىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىدە چىقىشقا باشلىغاندىن كېيىن، سوۋېت قانات يازغۇچى لۇشۈن شېن يەنىبىڭ ۋە قاغا - قۇزغۇنزمچى ساۋ جۇيىرېن قاتارلىق ئادەملەرنى ئاساسىي خادىملاردىن قىلىۋېلىپ، بىر مەزگىل ئوڭ - تەتۈر بىرنېمىلەرنى سۆزلەپ، مۇشتەرىلەرنى ناھايىتى نارا-زى قىلغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە «ئازنىچى»لارنى ھاقارەت-لەپ، جاڭ روگۇ قاتارلىق ئادەملەرنىڭ چىشىغا تەگگەن؛ «بىكېرەكچى»لىك تەقلىدتىكى سوتسىيالىزم نەزەرىيىسىگە ھۇجۇم قىلىپ، يەن لىڭفېڭ قاتارلىق ئادەملەر بىلەن ئادا-ۋەتلىشىپ قالغان؛ «زامان بىلەن مۇھەببەتنىڭ ئاچا يولى» غا پەشۋا بېرىپ، جاڭ زېپىڭچىلارنىمۇ رەنجىتكەنىدى. لى لىيېۋېن «ئەركىن پاراڭ»غا مەسئۇل مۇھەررىر بولۇپ بىر-نەچچە ئاي چىقىرىش نەتىجىسىدە بىر قورغان شەكىللەندى، بۇ قورغان تىجارىتىزمچى «شېنباۋ»نىڭ كۈشەندىسى بو-لۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە شى لياڭسەي خوجايىن تاشقا-رىدىنمۇ ھەر خىل نارازى گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئالاھىدە ئاگاھ-لاندۇرۇش بېرىپ، گېپىمگە قۇلاق سالمىساڭلار توختامنى كېرەكسىز قىلىۋېتىمەن، دېگەن. ئاخىر، شېرىكلەر خو-جايىنغا بوي ئەگگەن. شۇنىڭ بىلەن «كونا گەپ»، «سە-

تەڭلەر ئىشىنى يىغىشتۇردى» دېگەنگە ئوخشاش ماقالىلەر يېقىندىن بۇيان كۆرۈنمەس بولۇپ كەتتى.

[ژېن]

شۇنىڭدىن ئىلگىرى، يەنى 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 1 دە، دىڭ لىڭ بىلەن فەن زىنيەن دېرەكسىز يوقىلىپ كەتتى، دېگەن ژەقە كېلىپ چىققاندى[255]. ھەممە ئادەم ئۇلارنى يوشۇرۇن سۈيقەستكە ئۇچرىدى، دەپ پەرەز قىلىشقاندى. بۇ پەرەزمۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئىسپاتلىنىپ تۇردى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئىغۋامۇ ناھايىتى كۆپىيىپ كەتتى. پالانى ئادەم مۇ بىللە قەستكە ئۇچرايدىغاندەك تۇرىدۇ، دېگەن گەپلەرمۇ بار؛ ئاگاھلاندۇرۇش ژە ژەھمە سېلىش خېتىنى تاپشۇرۇۋاپتۇ، دېگەن گەپلەرمۇ بار. مەن ھېچقانداق خەت تاپشۇرۇۋالمىدىم، پەقەت بىر ئادەم مېنىڭ ئادرېسىمنى سۇرۇشتۇرۇپ نېيشەن كىتابخانىسىنىڭ[256] شۆبىسىگە ئۇدا بەش ـ ئالتە كۈن تېلېفون بېرىپتۇ. مېنىڭچە، بۇ خەت ژە تېلېفونلار قەستلىگۈچىلەرنىڭ قىلغان ئىشى ئەمەس، پەقەت ئەدەب دېگەن بىرنەچچە بىرنەمىلەرنىڭلا رەڭۋازلىقى؛ دېمەك، بۇنداق ئادەملەر تەبىئىيكى، «ئەدەبىيات مۇنبىرى» دىمۇ بار. لېكىن، ئەگەر چاتاقتىن قورقىدىغان ئادەم بولسا، بۇ ئەرزىمەس رەڭۋازلىقمۇ رول ئويناپ قالىدۇ. 6 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىكى «ئەركىن پاراڭ»غا «ئۆتەڭدىكى شېرىن سۆز»[257] دېگەن ماقالە بېسىلغاندىن كېيىن، تۆۋەندىكىچە سۆزلەر ئۇنىڭ ئاخىرىسىغا قىستۇرۇلغان، مانا بۇ سۆز ئەنە شۇ رەڭۋازلىقلارنىڭ كار قىلغانلىقىنىڭ دەلىلى بولسا كېرەك.

مۇھەررىردىن قوشۇمچە ئىلاۋە: زىجەن ئەپەندىنىڭ تۇنۇگۈن يازغان خېتىگە قارىغاندا، ئۇ ھازىر پۈتۈن كۈچى

بىلەن مەلۇم بىر ئەسەر يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىۋېتىپتۇ، باشقا ئىشلارغا چولىسى تەگمەيدىكەن، «ئۆتەڭدىكى شېرىن سۆز»نى مۇشۇ يەردە ئاخىرلاشتۇرىدىكەن.

«ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتى بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت جەمجىت بولۇۋېلىپ، ئەھۋالنى كۆزەتكەندىن كېيىن، ئاخىر، 6 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى كەچقۇرۇندا ئۆزىنىڭ «مەشئەل» نامىلىق قوشۇمچە ئەدەبىيات بېتىدىن پىللىدە يورۇغان نۇرەكلا بىر شەپە چىقتى، ئۇ ناھايىتى قاتتىق قېيىدىغان.

ئەركىنلىك زادى كىرەكمۇ، يوق؟

فالۇ

ئۇزۇندىن بۇيان تىلغا ئېلىنماي كېلىۋاتقان «ئەركىنلىك» مەسىلىسىنى يېقىندا يەنە بەزىلەر ئالاھىدە ژە كۆپ تىلغا ئالىدىغان بولۇپ قالدى. دۆلەتكە ئائىت ئىشلار چوغقا ئوخشايدۇ، ئۇ ھەقتە ئېغىز ئاچقان ئادەمنىڭ تىلى كۆيىدۇ، شۇڭا بەزىلەر ئۇ ھەقتە ئېغىز ئاچماستىن، ئىلگىرىكى پەيلىدىن يېنىپ، «گۇلشەن» توغرىسىدا سۆزلەيدىغان بولدى، لېكىن «گۇلشەن» توغرىسىدا يازغانلىرى كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغاچقا، «ئەركىنلىك» كېرەك دېگەن سۆزنى ئاندا ـ ساندا تۆتۈتلەيدىغان بولدى، بىرنەچچە ئېغىز غوتۇلداپ قويۇش ھېچ گەپ ئەمەس، لېكىن گەپنىڭ ئاشكارىسىنى قىلۇېتىش چاتاق بولسا كېرەك، دەپ يەنە چوڭ چاتاقلارغا قالىدىغانلىقىنى ھېس قىلماقتا. دېمەك، مەسىلىنى توغرىدىن ـ توغرا ئوتتۇرىغا قويۇشقا جۇرئەت قىلىشمايۋاتىدۇ، قىلىچ ـ نەيزىلىرىنى يۇزمۇ يۈز پۈلاڭلىتىپ تەڭ

لەشتىن قورقىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن سۆزنى باشقىلار قىرىنى تاپالمايدىغان قىلىپ ئەگىتىپ سۆزلەيدۇ، ئوڭ يۇزىنى تېپىۋالسا، ئۇنى تەتۈر يۇزى دەپ تۇرۇۋالىدۇ. بۇ ئەسلىدە «يۇمۇر» ماقالىلەردە قوللىنىلىدىغان ئۇسۇل ئىدى.

كۆڭلىدە ئەركىنلىكنى ئارزۇ قىلىدۇيۇ، ئاغزىدا ئۇ-چۇق ئېيتالمايدۇ، دېمەك، ئاغزى كۆڭلىگە ۋەكىللىك قى-لالمايدۇ، بۇنىڭدىن ئەنە شۇ ئېغىزنىڭ ئۆزىنىڭ ئەركىن ئەمەسلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. ئەركىن بولمىغاچقا، كى-نايە، تەنە قىلىدۇ، بىرەم «ئەركىنلىك كېرەك» دەيدۇ، بىرەم «ئەركىنلىك كېرەك ئەمەس» دەيدۇ؛ بىرەمدىن كېيىن يەنە «ئەركىنسىز ئەركىنلىك» ۋە «ئەركىن ئەر-كىنسىزلىك» كېرەك دەيدۇ؛ بىر ئۇنداق، بىر بۇنداق دەپ، گول ئادەملەرنى «نېرۋا ئاجىزلىقى»غا گىرىپتار قىلىپ، مەسلىنىڭ مەركىزىنى بىلەلمەيدىغان قىلىپ قو-يىدۇ. زادى ئەركىنلىك كېرەكمۇ، يوق؟ دېگەن گەپ ئوچۇق ئېيتىلسا، ھەممە ئادەم راۋان يولغا چۈشەلەيدۇ، كولدۇرلاپ قېلىشتىن خالىي بولالايدۇ. چۈشىنىش ئەر-كىنلىكىدىن مەھرۇم بولۇشتىن خالىي بولالايدۇ. مەندەك بىر «مەدەنىي» بولمىغان ئادەمنىڭ پىكرىمچە گەپنىڭ لو-دىسىنى قىلىش كېرەك: «بىزگە ئەركىنلىك كېرەك، ئەركىنلىك بولمايدىكەن، جاندىن تىكىپ تۇتۇشۇش كېرەك!»

ئەسلىدە «ئەركىنلىك» ھېچقانچە بىر مەسىلە ئەمەس ئىدى، كۆپچىلىكنىڭ تىلغا ئېلىشى بىلەنلا جىددىي مەسىلە بولۇپ قالغان. دېمەك، مەسىلىنى ئۆزىمىز جىددىيلەشتۇ-رۇۋالدۇق. ئەمدى ئەگەر قىلىچ - نەيزىلىرىمىزنى ئىشلەت-مىسەك، بۇ زۇلمەتنى قانداقمۇ بۆسۈپ تاشلىيالايمىز؟

تىكىپ - سۆكۈپ ئىش قىلىش ئانچە ئەسقاتمايدۇ، چوڭ مەسىلىلەرگە دال بولمايدۇ؛ تەنە - كىنايە بولسا باشقا بىر زاماندا ياشىغان قېرىلارنىڭ غوت - غوتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس. بىز زېھرەك زىيالىيلار تەنە - كىنايىنىڭ ھازىرقى دەۋرده ئۆز كۈچىدىن قالغانلىقىنى بىلمىزغۇ. لېكىن، قىلىچ - نەيزىنى كۆتۈرۈپ چىقايلى دېسەك، ئوڭ تەرەپتىن-مۇ، سول تەرەپتىنمۇ پۈتلىكاشاڭغا ئۇچرايدىغانده‌ك تۇرد-مىز. ھازىرقى كۈندە پەننىي كەشپىياتلار كۆپەيمەكتە، قىلىچ - نەيزە مىلتىق - زەمبىرەككە يەتمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ئۆزىمىز چۈمۈلىدەك قەدىرسىز ئىكەنمىز، ھاياتىمىزغا تار-تىشىشنىڭ نېمە ھاجىتى، بىز زەئىپ زىيالىيلارغا جاننى ئاياشنىڭ نېمە كېرىكى؟!

دېمەك، بۇ گەپچە، ئەركىنلىك ھېچقانچە قەدىرلىك بىرنەرسە ئەمەس ئىكەن، سېنىڭ تىلغا ئېلىشىڭ بىلەنلا قەدىرلىك بولۇپ قالغانمىش. ۋەزىيەتكە ئەگىتىپ كىنايە قىلىشىڭ ئەسلىدىلا ھاجەت-سىز ئىمىش. ھازىر بۇ ئاپتور «گەپنىڭ لوندىسى»نى قىلىپ، تەنچىلەرنىڭ جان پىدا قىلىشىنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. بۇ ئاپتور كۆڭلى تۇز، ئاغزى ئىتتىك ئادەم ئىكەن، ھازىر باشقىلارنىڭ كاساپىتى بىلەن «ئەركىنلىك كېرەكمۇ، يوق» لۇقمىنىمۇ ئاڭقىرال-ماي قاپتۇ.

لېكىن، 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى سەھەر سائەت 8 دىن 15 تە جۇڭگو خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ياڭ شىڭفۇ[258] سۆيقەستكە ئۇچراپ ئۆلدى.

مانا بۇ ھەر ھالدا «جاننى تىكىپ» تۇتۇشقانلىق بولدى، فالۇ ئەپەندى «مەشئەل»ده ئوچۇق گەپ قىلمايدىغان بولدى. پەقەت «ئىجتىمائىي ئاخبارات»لا 4 - جىلد 1 - سانىدا (7 - ئاينىڭ

3 - كۈنى نەشردىن چىققان) سول قانات يازغۇچىلارنىڭ قورقۇنچاقلىقىنى تەسۋىرلەپتۇ:

سول قانات يازغۇچىلار ئارقا - ئارقىدىن شائخەيدىن كەتتى

شائخەيدىكى سول قانات يازغۇچىلار خۇددى ھەممىنى قىزىل رەڭ بىلەن بويىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى سول قاناتقا قارىتىۋالىدىغاندەك، 5 - ئايدا بىر مەھەل شاۋقۇن - سۈرەن سالغانىدى. لېكىن، 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ھالى باشقىچە بولۇپ قالدى: غەيرىي سول قانات يازغۇچىلارنىڭ قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش سەپلىرى تەقلىنىپ بولدى، سول قاناتلار- مۇ ئۆز ئىچىدىن پارچىلاندى، يېقىندا شائخەيدە سۆيىقەست بىلەن ئۆلتۈرۈش شامىلى كۆچىيىش بىلەن تەڭ ئەدىبلەر چېچەنلىشىپ قالدى، ئۇلار توخۇ يۇرەك بولسىمۇ، ئايىغى ناھايىتى تېزلىشىپ كەتتى، ئۇلار يازلىق سەيلىگە بارمەن دېگەن باھانە بىلەن شائخەيدىن كېتىشتى. ئېنىق خەۋەرگە قارىغاندا، لۇشۈن چىڭداۋغا، شېن يەنبىڭ پۇدۇڭ يېزىسىغا، يۇ دافۇ خاڭجۇغا، چىن ۋاڭداۋ يۇرتىغا كېتىپتۇ؛ ھەتتا فېڭزى، بەي ۋېي دېگەن بىرنەچچىلەرمۇ كۆزدىن غايىب بولۇپ كەتتى.

[داۋ[259]]

شىخۇ كۆلى شائىرلار يازدا سەيلە قىلىدىغان يەر، گۈلىڭ بولسا باي - غوجاملار يازدا سەيلە قىلىدىغان يەر. مەن ئۇ يەرلەرگە

سەيلىگە بېرىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئارزۇ قىلىپ تەلپۈنۈشكىمۇ پېتىنالمايمەن. ياڭ شىڭفۇنىڭ ئۆلۈشى بىلەن باشقىلارمۇ ئىسسىق- تىن قورقىدىغان بولۇپ كەتمىسە كېرەك. چىڭداۋمۇ ياخشى جاي ئىمىش، لېكىن ئۇ يەر پروفېسسور لياڭ شىچيۇ[260] مۇدەررىس- لىك قىلغان مۇقەددەس جاي، ماڭا ئۇ جايغا ھەتتا يىراقتىن كۆز تاشلاشمۇ نېسىپ بولغان ئەمەس. «داۋ» ئەپەندىنىڭ كارامىتى بار ئىكەن، ئۇنىڭ مېنىڭ غېمىمنى يەپ تەسەۋۋۇر قىلغان ۋەھىمىلە- رى ئەمەلىيەتتە يوق گەپ. (ئەگەر بولىدىغان بولسا، بىر تۇركۇم لۇكچەكلەر بىرنەچچە تاپانچا بىلەنلا ئالەمنى سورىغان بولاتتى.

لېكىن، ھىدلاش ئىقتىدارى ئالاھىدە ئۆتكۈرەڭ كۆرۈنگەن «مەنلىك سۆز» ئۆزىنىڭ 9 - سانىدا (7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى نەشردىن چىققان) باشقا بىر خەۋەرنى باستى.

ئەركىن گۈلشەن

ۋەنشى[260]

لى لېيۇبىنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىدە چىقىۋاتقان «ئەركىن پاراڭ» «گۈلشەندىنلا گەپ ئۇرۇش، ئازراق كوت - كوت قىلىش»نى جاكارلىغاندىن كېيىنمۇ، يېڭى ئاپتورلارنىڭ ھەقىقەتەن گۈلشەندىن گەپ ئۇرۇپ يازغان ماقالىلىرى بەسىپ چىقىرىلمىدى. يېقىندىن بۇيان بەسىپ چىقىرىۋاتقانلىرى بىر بولسا پېشقەدەم يازغۇچىلارنىڭ تە- خەللۇس بىلەن ئەۋەتكەن كىنايە ماقالىلىرى، بىر بولسا ئۇلارنىڭ پايلاقچىلىرىنىڭ مەنسىز ئاسارئەتىقشۇناسلىق ماقالىلىرى. بۇ قېتىم كونا چاڭچىلىلەردىكى جاڭ، دۇمە- باق مەسلىسى ئۇستىدە مۇنازىرە قىلىپ، «لوفۇ» دېگەن

تەخەللۇس بىلەن ماقالە يازغان كىشى چىن زىجەن ئىكەن؛ «خىرۇ» بولسا قاماقتا چۈشۈپ چىققان خۇاڭ سۇ ئىكەن. ئۇلار ئەنە شۇ ئادەم ئەخمەق قىلىدىغان دەۋا بىلەن كۆز بويىاپ بىرمۇنچە قەلەم ھەققى ئېلىۋاپتۇ.

بۇمۇ بىر خىل «كوت ـ كوت» بولسىمۇ، لېكىن «ھەقىقەتەن گۈلشەندىن گەپ ئۇرۇش» ۋە «قاماقتا چۈشۈپ چىققان» دېگەن سۆزلەر مېنىڭچە ناھايىتى قىزىق ئىشلىتىلگەن. ئەپسۇسكى، «ۋەنشى» نىڭ ھىدىنى ماڭا ئوخشاش ئادەملەر پۇراپ بىلەلمىگەچكە، ئۇنىڭ «يېڭى يازغۇچى» ياكى «پېشقەدەم يازغۇچى» ئىكەنلىكىنى پەرقلىيەلمىدىم.

«خاتىمە» مېنى بولدى قىلسامۇ بولاتتى، لېكىن «جاڭ زىپىڭغا پەشۋا بېرىش»[261] دېگەن ۋەقەنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشۈمۇ كېرەك ئىكەن.

«ئەركىن پاراڭ» دا بۇ يازغۇچىنىڭ ھېكايىسى بېسىلىۋاتاتتى. ئايىغى تۇگىمەستىنلا توختىتىپ قويۇلۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بەزى گېزىتچىلار «جاڭ زىپىڭغا پەشۋا بېرىلىپتۇ» دەپ پۇر كەتتۇرۇۋەتتى. ئۆز ۋاقتىدا بۇ ھەقتە مۇھەررىر بىلەن تاكاللىشىپ يازغان ماقالىلىرىمۇ بولسا كېرەك، لېكىن مەن سەپسالماپتىمەن، شۇڭا توپلاپ قويغانلىرىم يوق، ھازىر قولۇمدا پەقەت «ئىجتىمائىي ئاخبارات» نىڭ 3 ـ جىلد 13 ـ سانى (5 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى نەشر دىن چىققان) غا بېسىلغان بىر پارچە ماقالە تۇرۇپتۇ، بۇ ماقالىدە يېزىلىشچە، خۇددى تۆۋەندىكىدەك، ئۇنىڭ باش جىنايەتكارىمۇ مەن ئىكەنمەن.

جاڭ زىپىڭنىڭ «ئەركىن پاراڭ» دىن سەپ چىقىرىلىشى

سۇيىگۈك

«ئەركىن پاراڭ» بۇگۈنكى كۈندە قولىدىن كەلگەنلىكى ئىشنى قىلىدىغان بىر ئورۇن، «قاغا ـ قۇزغۇن»، «ئالQ» نىڭ تەكبىر ئېيتىش پەشتىقى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ساپلىقىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، «ئۇچ تەرەپلىمە، تۆت تەرەپلىمە ئىشق ـ مۇھەببەت» چى جاڭ زىپىڭنى ئۆزىگە يېقىن يولاتمايدۇ.

لېكىن، بەزىلەر: نېمىشقا ئىشقۇاز ئاشقىلاردىن بولغان «گۈمراھ»[262] قا، يەنى يۇ دافۇغا ئۇنداق مۇئامىلە قىلمايدۇ؟ ئۇمۇ جاڭ زىپىڭغا ئوخشاشلا «ئىجادىيەت تەھرىراتى» دىن كېلىپ چىققانغۇ؟ ئۇمۇ ئوخشاشلا «قەلەمقاش يارىم، سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆيىمەن» دەيدىغان مۇقاملارغا توۋلايدىغۇ؟ دېگەن سوئالنى قويار. مەن ئېيتىپ بېرەي: ئۇنىڭغا ھەقىقەتەن ئۇنداق مۇئامىلە قىلمىدى. چۈنكى، ئۇ — يۇ دافۇ ئىشقۇاز بولسىمۇ، «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» غا كىرەلەيدۇ، «خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقى» دىكى كاتتا ئادەملەر بىلەن تونۇش، «ئەركىن پاراڭ» نىڭ ھازىرقى ئارقا تىرەك خوجايىنى لۇ(؟) موللام بىلەن يولداش، ئۇ «قاغا ـ قۇزغۇن» «ئالQ» نىڭ ئولپىتى بولۇپ قالغان.

«ئەركىن پاراڭ» نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرى لى لىبۇننىڭ جاڭ زىپىڭنى چەتكە قېقىشىنىڭ سەۋەبى كىتابخان

لارنىڭ «زامان بىلەن مۇھەببەتنىڭ ئاچا يولى» دېگەن ماقالىگە نارازى بولغانلىقى ئىكەن، شۇڭا ئۇنىڭغا پەشۋا بەرگەنىكەن. بۇ بىر باھانە، ئەلۋەتتە. «شېنباۋ» گېزىتخانىسىنىڭ سەمرىپ كەتكەنلىكىدىن ۋۇجۇدىدىن ياغ تەپچىپ تۇرىدىغان خوجايىنىغا 1000 ھەرپى 10 دوللارغا توختايدىغان بىرەر پارچە ماقالىنى بىرنەچچە مىڭ دوللارغا سېتىۋېلىپ ئەخلەت ساندۇقىغا پۈرلەپ تاشلىۋېتىش ھېچ گەپ ئەمەس، لېكىن بۇ ماقالىسىنى سېتىپ جان بېقىپ كېلىۋاتقان جاڭ زىپىڭغا ئۆلۈم جازاسى ئېلان قىلغاندىنمۇ بەك ئېچىنىشلىق، ئۇ تېخى كىشىلەرنىڭ ئالدىدا يۈز كۆتۈرۈپ يۈرۈشى كېرەكقۇ!

ئۇنىڭ «ئەركىن پاراڭ»غا ماقاله يېزىشىمۇ بۇلتۇر 11 ـ ئايدا باشلانغان، لى لېيۇېن قايسىبىر زىياپەت ئۈستىدە ئۇنى ماقاله يېزىشقا تەكلىپ قىلغان. لۇ (؟) ئەپەندى ئورۇننى سۈپۈرۈپ تازىلايمەن دېگەن تەقدىردىمۇ بىرئاز ئاياپ قويۇشى، ئۇنداق قاتتىق قوللۇق قىلماسلىقى كېرەك ئىدى. گەپ شۇ يەردىكى، لۇ ئەپەندى ئەدەبىيات ـ سەنئەت (؟) نى گۈللەندۈرۈش ھەرىكىتى مۇناسىۋىتى بىلەن بىرىنچى قەدەمدە بىر يولدا بولمىغانلارنىڭ ھەممىسىنى ئاۋۋال يوقىتىۋەتمەكچى بولغان، ئەلۋەتتە. شۇڭا، زېڭ جىنكې، جاڭ روگۇ، جاڭ يىپىڭلارنى «ئازنىچى» دەپ تەنقىد قىلدى. جاڭ زىپىڭ ئەقلى ـ ھوشى جايىدا بولغان بولسا، ئۆزىنىڭ ئۇلارنىڭ تۆشكى يېنىدا شېرىن ئۇيقۇدا ئۇخلاپ ياتقانلىقىنى، دەرھال كۆتىگە تېپىلىدىغانلىقىنى پەملىۋالالايتتى! 1000 ھەرپى 10 دوللارغا توختايدىغان قەلەم ھەققى ئۇنى ئۆزىگە خۇشتار قىلىۋېلىپ، ئەنە شۇنداق

چوڭ پالاكەتكە قالدۇردى. ئەلۋەتتە، بىرەر ئادەمنى يوقىتىشتا قانچىكى زەردىلىك بولساڭ شۇنچە ياخشى، ئۆلۈم جازاسى بەرسەڭمۇ، قاماق جازاسى بەرسەڭمۇ مەيلى!

جاڭ زىپىڭ «ئەركىن پاراڭ»دىن سىقىپ چىقىرىلغاندىن كېيىن، ئادەت بويىچە ئېيتقاندا، بۇ دوغاپنى ھېچكىم سىڭدۈرەلمەيتتى. بىراق، جاڭ زىپىڭنىڭ قورقۇنچاقلىقى ھەممىگە مەشھۇر، ئۇ ئۆزىنىڭ بالا ـ چاقىلىرىنىڭ غېمى بىلەن بولۇپ قالغاچقا، ئۇلارغا قارشى كۆرەش قىلالمايدۇ.

ئۇلارنىڭ سەپلىرى تەقلىنىپ قالغان گۇرۇھىغا قارشى كۆرەش قىلىشقا تېخىمۇ پېتىنالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ رەسۋا بولۇپ يۈرمەي دەپ، «جۇڭخۇا» گېزىتىنىڭ «كىچىك تۆھپە» بېتىدە ماغدۇرسىز بىر پاي ئوق ئېتىپ قويدى.

ھازىر ھەممە ئىش بېسىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئورنىنى «تۇرۇپچامغۇرنىڭ تۈكى» ئالدى، شېن يەنبىڭ يېڭىدىن تەشكىللىگەن ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىن ئۇلگە ئېلىش ئۆمىكى «ئەركىن پاراڭ»غا كۆپلەپ كۆچۈپ كېلىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

يەنە «ئەركىن پاراڭ»دا زېڭ جېنكېنىڭ[263] «نەزم ئازادلىقى»غا ھۇجۇم قىلىنغانىدى، «ئىجتىمائىي ئاخبارات»نىڭ 3 ـ جىلد 22 ـ سانى (6 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى نەشردىن چىققان) دا ئېيتىلىشىچە، ئۇنىڭغىمۇ مەن زامىن بوپتۇمىشمەن. مانا قاراڭلار:



زېڭ جېنكې قايتۇرما هۇجۇمغا ئۆتمەكچى

لۇشۇن قاتارلىق ئادەملەرنىڭ هۇجۇمى دەستىدىن زېڭ جېنكې ناهايىتى پۇچىلىنىپ كەتكەنىدى، شۇڭا ئۇ هەرقاچان قايتۇرما هۇجۇم قىلىش كويىدا يۈرمەكتە، بىراق كۈچ - قۇۋۋىتى ئاجىز بولغاچقا مەقسەت - مۇرادىغا يېتەلمەيۋاتىدۇ! شۇنداق بولسىمۇ لۇشۇن قاتارلىق ئادەملەرگە سول قاناتلار ئىتتىپاقى هىمات بولۇپ تۇرغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە هە - هۇ دېيىشىپ مەدەت بېرىدىغان ئادەملىرىنىڭ كۆپ بولغانلىقىنى، ئۇلارغا يەككە - يېگانە قارشى تۇرغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ، ئۆز تەرىپىگە ئادەم تارتىشقا كىرىشتى؛ لۇشۇن قاتارلىق ئادەملەر تەرىپىدىن خورلانغانلار بۇنى تېخىمۇ قارشى ئالماقتا. يېقىندا ئۇ جاڭ زىپىڭ، خۇ خۇەيشېن، جاڭ فېڭ، لۇڭ يۈشېڭ قاتارلىق 10 نەچچە ئادەمنى ئۆز تەرىپىگە تارتىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت سۆهبەت يىغىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، «يېڭى دەۋر» كىتابخانىسىنى ماكان قىلدى، ئۇلار مەخسۇسلا سول قانات يازغۇچىلارغا قارشى يېرىم ئايلىق ژۇرنال چىقارماقچى، بۇ ژۇرنال مۇشۇ ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا نەشر قىلىنىشى مۇمكىن.

[رۇ]

شۇ كۈنلەردە ئەسلىشىمچە، زېڭ جېنكې توغرىسىدا مەخسۇس ماقالە يازمىغان بولساممۇ، لېكىن «كونسېرتنىڭ ئازادلىقى» (مۇشۇ توپلامدىكى 15 - ماقالە) دا ئاز - پاز توختالغانىدىم، ئېهتىمال شۇنى «خورلاش» دېگىلى بولسا كېرەك. خۇ خۇەيشېن[264] بىلەن



ئالاقەم بولمىغان بولسىمۇ، «ئەركىن پاراڭ» دا ئۇنىڭ «موزى بولسا هىندىستانلىق ئادەم» دېگەن سۆزىنى مەسخىرە قىلغانىدىم. جاڭ فېڭ بىلەن لۇڭ يۈشېڭچۇ؟ ئەسلىشىمچە، ئۇلار بىلەن قىلچە رابىتىم يوق. بۇ هەقتىكى گۇمان «شاۋقۇن»[265] نىڭ 2 - جىلد 26 - سانى (7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى نەشردىن چىققان) نى كۆرگىنىمدىن كېيىن يېشىلدى.

«ئەدەبىيات - سەنئەت سۆهبىتى» تېگىل بولدى

جۈيرېن

«ئەدەبىيات - سەنئەت سۆهبىتى»[266] دېگەن گەپ نەزمىچى زېڭ جېنكېنىڭ قايتۇرما هۇجۇم قىلىدىغان نەشر ئەپكارى دېگەن سۆز؛ تېگىل بولدى دېگەن سۆز، ياغدۇرغان مېهىر - شەپقەتلىرى تەگدى دېگەن سۆز. پېقىر سۆهبەتكە داخىل بولمىغان بولساممۇ، ياغدۇرغان مېهىر - شەپقەتلىرىنىڭ تېگىل بولغانلىقىنىڭ ئۆتمۈشىنى يازاي.

ماۋزۇنى يېشىپ بولدۇم، ئەمدى ئەسلىي مەسىلىگە ئۆتەي.

بىر كۈنى جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتىغا دەرس ئۆتۈش ئۈچۈن بارغانىدىم، دەم ئېلىش بۆلۈمىنىڭ ئۈستىلىدە هەشەمەتلىك بىر پارچە تەكلىپ قەغىزى تۇرۇپتۇ، ئۇنى ئېچىپ هۆرمەت بىلەن ئوقۇپ قارىسام، «يېڭى دەۋر» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ تەكلىپ قەغىزى ئىكەن. بۇ تەكلىپ قەغىزى بەختىمنىڭ ئوڭلۇقىدىن كەلگەن بولسا كېرەك! بۇنى تېپىلماس تەۋەررۈك بىلىپ، قاتلاپلا يانچۇقۇمغا سالدىم.

«يېڭى دەۋر» مېهمان چاقىرىپتۇ - دە، «ئەدەبىـ



يات ـ سەنئەت سۆھبىتى» دۇنياغا كەپتۇ، قايتۇرما ھۇجۇم-
غا ئۆتۈش سېپىمۇ ژۇجۇدقا چىقىپتۇ. بۇنى گېزىتلەر تەنتە-
نە بىلەن خاتىرلەپ يېزىپتۇ، ئادەملەرنىڭ ئىسمىلىرىنىمۇ
چىقىرىپتۇ. ئالدىنقى كۈنى مۇئەللىم جاڭ فېڭنى ئۇچرد-
تىپ، ئەھۋالنى سوراپ باقسام، ئۇ: «سۆھبەت ـ پۆھبەت
دېگەن نېمىسىنى كىم بىلسۇن؟ بالدۇرراق خەۋەردار قىلىپ-
مۇ قويماپتىكەن، قول قويۇپ بېرىپتىمەن، ئەتىسى گېزىت-
تە شۇ قول قويغانلارنىڭ ھەممىسىنى تەشەببۇسكار دەپ
يېزىپتۇ» دېدى. تۇنۇگۈن لۇڭ يۈشېڭ ئەپەندى بىلەن ئۇچ-
رىشىپ قالدىم، ئۇ: «شاڭخەي دېگەن يەردە كۈن كەچۈر-
مەك ھەقىقەتەن تەس بولۇپ قاپتۇ، ئۇلار مېنى كەلگىن،
پاراڭلىشايلى دەپ تەكلىپ قىلىۋەردى، بېرىپ ئازغىنا چاي
ـ گېزەكلىرىگە داخىل بولۇپ قويغىنىمغىلا مەنمۇ شۇ قاتار-
غا ھېساب بولۇپ قاپتىمەن؛ ئېلان خىراجىتىنى تۆلىيەلە-
سەم كاشكى» دېدى. مەن: «خەقنىڭ چېيىنى ئىچكەندىن
كېيىن، ئەلۋەتتە شۇ خەقنىڭ ئادىمى بولۇپ قالسەن ـ دە!
» دېدىم.

بەختىمگە يارىشا، مەن بارمىدىم، چېيىنى ئىچمىدىم،
شۇڭا بۇلغىنىشتىن ساقلىنىپ قالدىم. ياغدۇرغان
مېھىر ـ شەپقەتلىرى تېگىل بولدى، رەھمەت ـ ھەشقاللا!

لېكىن، بۇ «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبەت يىغىنى»
نىڭ نەشر ئەپكارى بولغان «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتى»
نىڭ 1 ـ سانىغا 10 نەچچە يازغۇچىنىڭ ئىسمى قاتار يېزد-
لىپتۇ، ئۇ 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى نەشردىن چىقتى،
ئۇنىڭدىكى ماقالىلەرنىڭ بىرى مەخسۇسلا ماڭا قارىتىپ يېد-
زىلىپتۇ.



نېيشەن كىتابخانىسىدا

بەي يۈشيا

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن مەن يەنە بىر بۇرادىرىم
بىلەن بىللە شاڭخەي شىمالىي سېچۈەن رەستىسىدە تاماشا
قىلىپ كېتىۋېتىپ، شۇ رەستىنىڭ ئاخىرىغا بېرىپ قال-
دۇق. مەن «خۇڭكۇ باغچىسىنى ئايلىنىپ چىقايلى» دېدىم،
بۇرادىرىم بولسا «ئاۋۋال نېيشەن كىتابخانىسىغا كىرەيلى،
يېڭى كىتاب كەلدىمىكىن، قاراپ باقايلى» دېدى. شۇنىڭ
بىلەن نېيشەن كىتابخانىسىغا كىردۇق.

نېيشەن كىتابخانىسى ياپونىيىلىك سەرگەردان نېيشەن
ۋەنزاۋ ئاچقان كىتابخانا. ئۇ كۆرۈنۈشتە كىتابپۇرۇشلۇق
قىلىدۇ، ئەمەلىيەتتە ياپونىيە ھۆكۈمىتىگە ئىشپىيونلۇق
قىلىدۇ. ئۇ ھەرقاچان جۇڭگولۇقلار بىلەن نېمە گەپ قد-
لىشقان بولسا، دەرھال ياپونىيە كونسۇلخانىسىغا مەلۇم قد-
لىپ تۇرىدۇ. بۇ ئاللىقاچان «ئاشكارا سىر» بولۇپ قالغان.
بۇ نېيشەن كىتابخانىسى بىلەن ئاز ـ تولا باردى ـ كەلدى
قىلىدىغان ئادەملەرنىڭ ھەممىسىگە مەلۇم.

مەن بۇرادىرىم بىلەن كىتاب ـ ژۇرناللارنى ۋاراقلاپ
كۆرۈپ تۇراتتىم، نېيشەن بىزنى كۆرۈپ، دەرھال ئالدد-
مىزغا كېلىپ سالاملاشتى ۋە بىزنى ئورۇنغا تەكلىپ قىلد-
دى، ئادەتتىكىچە پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق. نېيشەن كىتاب-
خانىسىغا كېلىپ تۇرىدىغان جۇڭگولۇقلارنىڭ تولىسى ئەدەب
ئىدى، نېيشەنمۇ جۇڭگونىڭ مەدەنىيىتىدىن ئاز ـ تولا خەۋد-
رى بار ئادەم ئىدى. ئۇ دائىم جۇڭگولۇقلار بىلەن پاراڭلاش-
قىنىدا جۇڭگونىڭ مەدەنىيىتى ۋە جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ

ئەھۋالى ئۈستىدە پاراڭلىشاتتى، لېكىن جۇڭگونىڭ سىيا-
سىي ئەھۋالى توغرىسىدا ئانچە ئېغىز ئاچمايتتى، جۇڭگو-
لۇقلارنىڭ گۇمانلىنىپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلسا كېـ-
رەك.

«جۇڭگونىڭ ھەرقانداق ئىشىغا ئانچە چىنپۈتۈپ كەتـ-
مەسلىك كېرەك، ئەسەرلىرىمۇ شۇنداق. ئۇ قاردەك ئاقار-
غان چاچلىرى 3000 غۇلاچ كېلەتتى» دېگەن تەمسىللىرى
ئۆتۈپ كەتكەن يالغان گەپ! بۇنىڭغا زادىلا چىنپۈتمەسلىك
كېرەك. جۇڭگونىڭ باشقا مەسىلىلىرىنىمۇ شۇنداق پەرەز
قىلىش مۇمكىن... ھا - ھا - ھا!»

نېيشەننىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ قىلچىلىكمۇ چىۋىقىـ-
مىزغا ئالمىدۇق، شېئىرنى پەن ئۇسۇلى بىلەن باھالىغىلى
بولمايدۇ. نېيشەن بولسا جيۇجۇنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقىقىدىن
چىققان كىچىككىنە بىر سودىگەر، ئىشپىيون؛ بىز ئۇنىڭغا
كۈلۈپ قويۇش يولى بىلەن جاۋاب بەرگەندىن باشقا، ئۇنىڭ
بىلەن گەپ تالىشىپ ئولتۇرمىدۇق. بۇنىڭدىن ئاز ۋاقىت
ئىلگىرى «ئەركىن پاراڭ»دا خې جياگەن ئەپەندىنىڭ بىر
پارچە ماقالىسىنى ئوقۇغانىدىم، ئۇنىڭدا يېزىلغانلىرى نېيـ-
شەننىڭ ھېلىقى سۆزلىرىنىڭ دەل ئۆزى شۇ. دېمەك،
ئاتالمىش «نوپۇزلۇق مۇتەپەككۇر»، ئاتالمىش «ئەدەبىيات
مۇنبىرىنىڭ سەركەردىسى» شۇنچىلىك ماقالىنىمۇ «ئۆز
قورسىقىدىن چىقىرىپ» يازمىغانىكەن!

نېيشەن بىز بىلەن خېلى كۆپ پاراڭلاشتى، «ۋەتەننى
ئاۋىئاتسىيە يولى بىلەن قۇتقۇزۇش» قاتارلىق مەسىلىنىمۇ
تىلغا ئالدى، ئۇ مەسىلىلەرنىڭ بەزىسىنى خې جياگەن ئەپەنـ-
دى كۆچۈرۈۋېلىپ، «ئەركىن پاراڭ»دا ئېلانمۇ قىلغان.
بىز ئۇنىڭ سۆزلىرىگە زورمۇ زور ھە دەپ قويغاندىن باشقا

ھېچقانچە گەپ قىلمىدۇق، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدۇق. چۈنـ-
كى، نېيشەننىڭ قانداق بىر نەرسە ئىكەنلىكىنى بىلەتتۇق،
ئۇنىڭدىن نىجاتلىق تىلىگىنىمىزمۇ يوق، باشپاناھلىق تىلـ-
گىنىمىزمۇ يوق، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھەرگىز نىجاتلىق،
باشپاناھلىق تىلىمەيمىز.

مەن بۇرادىرىم بىلەن نېيشەن كىتابخانىسىدىن
چىقىپ، خۇڭكۇ باغچىسىغا تاماشا قىلىپ كەتتىم.

بىر ھەپتە ئۆتمەيلا (7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى) «ئىجتىمائىي
ئاخبارات» (4 - جىلد 2 - سانى) گۇپپاڭچىلىق قىلدى ۋە «سول
قاناتلار ئىتتىپاقى» غىمۇ تىل تەگكۈزدى. ئۇنىڭدا «لۇشۇن» دەپ
يېزىشنىڭ ئورنىغا قەستەن خاتا قىلىپ «ماۋدۇن» دەپ يېزىپتۇ،
بۇنىڭدا باشقىلارنى ئوخشاش بىر ئادەم يېزىپتۇ دېگەن گۇمانغا
كەلتۈرۈپ قويمايلى دەپ، ئويلىغان بولسا كېرەك.

نېيشەن كىتابخانىسى ۋە سول قاناتلار ئىتتىپاقى

«ئەدەبىيات - سەنئەت سۆھبىتى» ئۆزىنىڭ 1 - سانـ-
دا، ياپونىيىلىك سەرگەردان نېيشەن ۋەنزاۋ شاڭخەيدە كىـ-
تاب دۇكىنى ئاچقان بولۇپ ئىشپىيونلۇق قىلىدۇ، دەپتۇ.
بۇ راست، ئۇنىڭ ئۈستىگە بولۇپمۇ سول قاناتلار ئىتتىپاقى
بىلەن ئالاقىسى بار. ئەسلىشىمچە، گو مورو خەنكۇدىن
شاڭخەيگە قېچىپ كەلگىنىدە نېيشەن كىتابخانىسىنىڭ بالـ-
خانىسىغا يوشۇرۇنغانىدى، كېيىن يەنە شۇ نېيشەن كىتابـ-
خانىسىنىڭ پاراخوت بېلىتى ئېلىپ بېرىشى بىلەن ياپونـ-
يىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ماۋدۇنمۇ بېشىغا كۈن چۈشكەندە
نېيشەن كىتابخانىسىنى بىردىنبىر پاناھ جاي قىلىۋالغانـ-

دى. لېكىن، بۇ كىتابخانىنىڭ رولى زادى نېمە؟ جۇڭگودا كوممۇنىست باسمىچىلارنىڭ بولغانلىقى ياپونىيە ئۇچۇن پايدىلىق؛ شۇڭا جۇڭگودىكى باسمىچىلارنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا ياپونىيە ژۇرناللىرى تەكشۈرۈپ يازغان ماقالىلەر جۇڭگونىڭ ئۆزىنىڭ بىلىپ يازغانلىرىدىنمۇ كۆپ، بۇنداق ماتېرىياللارنىڭ تەڭ يېرىمىنى بېشىغا كۇن چۈشكەندە ئىجاتلىق ئىلتىپاتىغا ئېرىشكەن كوممۇنىست ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر تېپىپ بەرگەن؛ تەڭ يېرىمىنى بولسا كومپارتىيىنىڭ ئۆزى ئۆز تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۇچۇن سۈڭلاپ بەرگەن؛ تېتىقسىز ئەدىبلەر ئىچىدە ئىشپىيونلۇققا سېتىلغانلارمۇ ئاز ئەمەس. ئاڭلىشىمىزچە، شۇنداق ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرى قاتارىدا، نېيشەن كىتابخانىسىدىن باشقا، «كۇندىلىك ئاخبارات» تەھرىراتى، مانجۇرىيە تۆمۇر يولىنى تەكشۈرۈش ئىدارىسى قاتارلىق ئورگانلارمۇ بار ئىكەن؛ مەشھۇر ئىشپىيونلار قاتارىدا، نېيشەن ژەنزاۋدىن باشقا، تىيەنجۇڭ، شياۋداۋ، جۇڭسۇن ۋە باشقىلارمۇ بار ئىكەن.

[شىنۋەن]

بۇ ئىككى پارچە ماقالىدە ئىككى خىل نەيرەڭ بار: بىرى، ئىلگىرىكى تۆھمەتخورلارنىڭ ھەممىسى سول قانات يازغۇچىلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن رۇبلى ئېلىۋاتىدۇ، دېيىشكەنىدى؛ ھازىر ياپونىيىنىڭ ۋاستىلىك ئىشپىيونلىرىغا ئۆزگەرتىۋېلىشىپتۇ. يەنە بىرى، ئىلگىرىكى پاش قىلغۇچىلار: باشقىلارنىڭكىنى كۆچۈرۈۋالغۇچىلار كىتابنى ئاساس قىلمايدۇ، دېيىشكەنىدى، ئەمدى باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىۋالىدىغان، مەخسۇسلا ئۆزىنىڭ قۇلقىغا سۆيۈنىدىغان بولدى، دەپتۇ. نېيشەن كىتابخانىسى توغرىسىدىكى گەپكە كەلسەم، ئۇچ يىلدىن بۇيان ھەقىقەتەن پات - پات

ئۇ يەرگە بېرىپ تۇرۇۋاتقىنىمدا. كىتاب تاللايمەن، سۆھبەتلىشىمەن، ئۇ يەردىن شاڭخەيدىكى بەزى ئاتالمىش ئەدىبلەرگە قارىغاندا نىسپىي خاتىرجەمەمەن، چۈنكى نېيشەنىنىڭ تىجارەت قىلىدىغانلىقىغا، پۇل تېپىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىغا، لېكىن ئىشپىيونلۇق قىلمايدىغانلىقىغا ئىمانىم كامىل، ئۇنىڭ كىتابېتۇرۇشلۇق قىلىشتىن مەقسىتى پۇل تېپىش، لېكىن ئۇ ئادەم قېنىنى ساتمايدۇ: بۇنى ئۆزىنى ئادەم قاتارىدا ساناپ كەلگەن، ئەمەلىيەتتە ئىتچىلىكمۇ بولالمايدىغان ئەدىبلەر تىرىشىپ ئۆگىنىشى كېرەك!

لېكىن، بۇنىڭغا قورسىقى كۆپىدىغانلارمۇ بار ئىكەن، 7 - ئاينىڭ 5 - كۇنى نەشرىدىن چىققان «ئەركىن پاراڭ»دا مۇنداق بىر ماقالە بېسىلدى:

«ئەدىبلەر تاپسىز بولىدۇ» توغرىسىدا

گۇ چۇنفەن

مەن ئۆزۈمنىمۇ ئاتالمىش «ئەدىب»لەر «قاتارى»دا تۇرۇۋاتقىنىمدەپ ھېسابلاپ يۈرگەن بولساممۇ، لېكىن «ئەدىبلەر تاپسىز[267] بولىدۇ» دېگەن سۆزگە يېقىندىن بۇيان خېلىلا قوشۇلىدىغان بولۇپ قالدىم. «ئادەملەرنىڭ نىيىتى - ئىقبالى بۇرۇنقىغا يەتمەيدۇ» «زامانە كۇندىن - كۇنگە بەتتەرلىشىپ كەتتى» دېگەن ئاھ - ھەسرەتلەرنىمۇ پۇتۇنلەي «تەرەققىچى ئەپەندى»لەرنىڭ ئاھ - زارى، دەپ قارىمايدىغان بولدۇم. دەرھەقىقەت ھازىرقى كۇندە «ئادەملەرنىڭ نىيىتى - ئىقبالى» ناھايىتى قورقۇنچلۇق دەرىجىدە زەھەرلىشىپ كەتتى، بولۇپمۇ ئاتالمىش «ئەدىب»لەر يوقىنى ئويلاپ تاپىدىغان، ئويلىغىنىنى قىلىدىغان بولۇپ قالدى، ئۇلارنىڭ سۇيىقەستىت بىلەن دىلىخەستە قىلىش،



پىتنە - ئىغۇا بىلەن قارىلاش، ئاشكارا چېقىمچىلىق قىلىش، دوستلىرىغا خىيانەت قىلىش ھېسابىغا شان - شۆھرەت قازىنىش، بىراۋلارغا سېتىلىپ ئۇنىڭ قانتى ئاستىغا كىرىۋېلىش دېگەندەك رەزىللىكلىرىنى ئېيتىپ تۇگەتكىلى بولمايدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىنى ئۆزى ماختاپ «تالانت ئىگىسى» ۋە «يازغۇچى» بولۇۋېلىپ، باشقىلارنىڭ تۇكۇرۇۋەتكەن خەپرۇك - بەلغەملىرىنى ئوغرىلاپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە تېخى مەززە قىلىپ ھۇزۇرلىنىش ھادىسىلىرىمۇ يوق ئەمەس، «قەلەمغاسان شەرمەندىچىلىكى ۋە يامانلىقى يوق»، مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق پاكىتلارنى كۆرۈپ تۇرۇپ، «ئەدىبلەر تاپسىز بولىدۇ» دېگەن سۆزنىڭ خېلى راست ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلالايمىزمۇ؟ (تەبىئىيكى، ئەدىب بولغانلىكى ئادەملەرنىڭ ھەممىسى تاپسىز كېلىدۇ، دەۋاتقىنىم يوق) «زامانىنىڭ، ئادەملەرنىڭ نىيىتى - ئىقبالى» توغرىسىدا ئاھ ئۇرمىساق بولامدۇ؟

ئەلۋەتتە، بۇ تەسىرات پۈتۈنلەي ئاساسسىزمۇ ئەمەس. پاكىتى بىلەن ئېيتىدىغان بولساق، ئىلگىرى زېھىن پالانى دېگەن ئادەم ئۆزىنىڭ «نەزمىنىڭ ئازادلىقى» دېگەن بىرنەمىسىنى «پۈستان نېمەمگە قويدۇم»، «شىشخال ئويناش كېرەك» دېگەن سېپىق گەپلەر بىلەن ئوتتۇرىغا قويغاندا، بىراۋ ئۇنى «شاللاق يىگىت»، «ئىشق سەۋدايىسى» دەپ ئەيىبلىگەنىدى، زېھىن پالانىمۇ ئۆزىنى ئاقلاش يولىدا ئاغزى بېسىلماي ۋاتىلدىغانىدى. ھازىرچۇ، يېڭى پاكىتلار زېھىن پالانىنىڭ شاللاق يىگىت بولۇش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى ئېچىدە ئوغا قاينايدىغان زەھەرلىك چايان ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى، ئۇ «سۇي ۋەنچيۇ» دېگەن نام بىلەن ئۆزىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈردى (سۇي ۋەنچيۇنىڭ 2 -

ئايدا شۇ گېزىتكە بەرگەن ئىلانىغا قاراڭ)، ھەتتا ياپونلۇق بىر ماشىنكىچى ئايال بىلەن بىر ئوتتۇرا مەكتەپ مۇئەللىمىگە «ئايال شائىر»، «ئالىي مەكتەپ پروفېسسورى» دېگەن نامنى چاپلاپ، ئۆزىنى بولۇشچە ماختاتتۇردى؛ ئۇ كىچىك گېزىتلەرگە ئەڭ رەزىل ۋاستىلەر بىلەن ماقالە بېرىپ، ئۆز دوستلىرىنى ×× دەپ قارىلىدى ۋە ئۇلارنىڭ ئادرېسلىرىنى ئاشكارا ئېلان قىلىپ، دوستلىرىغا ئاشكارا خىيانەت قىلدى («جۇڭگو ۋە چەت ئەل گېزىت - ژۇرنالىلىرىدىن خەۋەر» نىڭ 5 - سانىغا قارالسۇن). يۇرىكىنىڭ شۇنداق يوغانلىقىنى، ئېچىدە شۇنداق ئوغا قاينايدىغانلىقىنى، شۇنداق تېتىقسىزلىقىنى كۆرۈپ بۇ ئىشلارغا ئار قىلىدىغان نومۇسنى بىلىدىغان «ئادەم» — بولۇپمۇ «ئەدىب» نىڭ قولى بارىدىغانلىقىغا ھەقىقەتەن ئىشەنگۈم كەلمىدى. لېكىن زېھىن پالانى شۇلارنى ئويلاپ تاپقان ۋە ئويلىغىنىنى قىلغان؛ مەن ئويلايمەنكى، زېھىن پالانىنىڭ شىر يۈرەكلىكىگە قايىل بولمايدىغان ئادەم بولمىسا كېرەك.

ئاڭلىشىمچە، زېھىن پالانى تېخى ياش ئادەم ئىكەن، ئۇنىڭ ئۆگىنىش، ئوقۇش پۇرسىتىمۇ يوق بولمىسا كېرەك. ئەگەر زېھىن پالانى لاپ ئۇرۇش، خۇشامەتچىلىك قىلىش ئۇچۇن سەرپ قىلغان كۈچىنى، زەھەرخەندىلىك ۋە تۆلكىلىك قىلىش ئۇچۇن سەرپ قىلغان زېھىنىنى بىرئاز ئەمەلىي ئىلىم - بىلىم ئېلىش ئۇچۇن سەرپ قىلغان بولسا، تېخىمۇ كۆپ نەپ ئالغان بولماسمىدى؟ لېكىن زېھىن پالانىنىڭ ھەرقاچان خۇشامەتچىلىك، پىتنىخورلۇق بىلەن شۇغۇللانغانلىقى بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ناھەلى بىر ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلدۇرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىنىڭ ياشلىقىنى ھارام كەتكۈزۈۋاتقانلىقىنىمۇ كۆرسىتىپ بېرىدۇ.



يەنە ئەسلىي سۆزۈمگە قايتىپ كېلەي، ئالىي تەلىم ئالغان ئادەملەرنىڭمۇ ئۆزىنى ئوبدان تۇتالمىشى ناتايىن. مەسىلەن، مەخسۇسلا ئۇچ تەرەپلىمە ئىشق ـ مۇھەببەت ھېكايىلىرى يېزىش بىلەن داڭق چىقارغان ۋە شۇ يول بىلەن پۇل تېپىپ بېيىغان جاڭ ×× ئىككى گەپنىڭ بىرىدە ئۆزىنىڭ ياپونىيەدىكى مەلۇم مەكتەپنى ئوقۇپ پۈتۈرگەنلىكىگە تەمەننا قىلاتتى، ئۇمۇ يېقىندا خۇددى ئىچىدە ئوغا قاياناپ تۇرىدىغان «ئېرى تاشلىۋەتكەن ئايال»غا ئوخشاش، بەزى گېزىتچاقلاردا ۋارقىرايدىغان ـ جارقىرايدىغان بولۇپ قالدى، ئۇ باشقىلارغا سۆيىقەست بىلەن پەشۋا بېرىۋاتىدۇ، پىتنە ـ ئىغۋا بىلەن نىزا پەيدا قىلىۋاتىدۇ، باشقىلارنى زورمۇزور بۇخارىنغا ياكى لېنىنغا ئوخشىتىپ، ئۇلارغا بوھتان قىلىۋاتىدۇ، ئەگەر قولىدىن كەلسە، باشقىلارنى ئورەككە ئىتتىرىپ خۇماردىن چىققۇسى بار. ئۇنىڭ تەبىئىتىنىڭ پەسلىكىنى، ۋاستىلىرىنىڭ قەبىھلىكىنى دۇنيادا كۆرۈلۈپ باقمىغان، دەپ ئېيتىش مۇمكىن. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ئالىي تەلىمنىڭ نېمە كېرىكى بولسۇن؟ يەنى، يېڭى نەشرىدىن چىققان مەلۇم بىر تېتىقسىز ژۇرنالغا «بەي يۇشيا» ئىمزالىق «نېيشەن كىتابخانىسىدا» دېگەن بىر پارچە ماقالە بېسىلدى، ئۇنىڭدا ئاشكارىدىن ـ ئاشكارا: مەلۇم بىر ئادەم دائىم نېيشەن كىتابخانىسىغا بارىدۇ، ئۇ نېيشەن كىتابخانىسىدىن باشپاناھلىق تىلىگەنىكەن، دېيىلگەن. مۇشۇنداق ئاشكارا چېقىمچىلىقمۇ شۇنداق تائىپىدىكى ئادەملەرنىڭ ئۆز ئىسمىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇپ قىلغان نەيرەڭلىرى بولسا كېرەك.

لېكىن، ئۇلار ھەرقانچە پىتنىخورلۇق قىلسىمۇ، ھەرقانچە سۆيىقەست، ھىيلە ـ مىكىر ئىشلەتسىمۇ، چەن ئادەملەر بىر قاراپلا سىرىنى بىلىۋالالايدۇ؛ دېمەك، ئۇلار زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، ئۆزلىرىنىڭ پەسكەشلىكىنى ۋە رەزىللىكىنىلا ئاشكارىلاپ قويىدۇ، خالاس.

شۇنداق بولسىمۇ، مەن ئويلايمەنكى، «تاپلىق» «ئەدەب»لەر بۇنداق نائەھلىلەرگە ھازىرقىدەك پەرۋاسىزلىق قىلىۋەرمەسلىكى كېرەك، يەڭلىرىنى تۇرۇپ، بېلىنى چىڭ باغلاپ، ئۇلارنى ئەدەبىيات مۇنبىرىدىن سۈرۈپ چىقىرىشى كېرەك، تولىمۇ ئىپلاسلىشىپ كەتكەن جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىنى سۈپۈرۈپ تازىلاش يولىدا ئىشلىشى كېرەك!

بۇنىڭ كاساپىتى «ئەركىن پاراڭ»غىمۇ تەگدى، ئەتىسى نەشرىدىن چىققان «يېڭى ئېقىم مەسلىسى گېزىتى»[268] دە ماۋزۇسى چوڭ ھەرپلەر بىلەن بېسىلغان مۇنداق بىر ئېلاننى كۆردۈم:

جاڭ زىپىڭنىڭ ئېلانى

«شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 5 ـ كۇنىدىكى سانىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە چىققان «ئەدەبلەر تاپسىز بولىدۇ توغرىسىدا» سەرلەۋھىلىك ماقالىنىڭ ئاخىرىدىكى سۆزلەر ماڭا قارىتىلغان بولسا كېرەك. مەن ھېچقاچان ۋە ھېچقانداق جايدا ئىسىم ـ فامىلەمنى ئۆزگەرتكەن ئادەم ئەمەس، بەزىدە باشقا تەخەللۇس ئىشلەتكەن بولسامۇ، لېكىن ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمنىڭ ھەممىسگە ئۆزۈم جاۋابكار — بۇ، ئېلان قىلىپ قويۇشۇم زۆرۈر بولغان ئىشلارنىڭ بىرى. بەي يۇشيا دېگەن بۆلەك ئادەم؛ «نېيشەن كىتابخانىسىدا» مۇ يامان دېگۈدەك ئەسەر ئەمەس، لېكىن ئۇنى مەن يازغان



ئەمەس، ئۇنى تەن ئالمايمەن — بۇ ئېلان قىلىپ قويۇشۇم زۆرۈر بولغان ئىشلارنىڭ ئىككىنچىسى. مەن ماقالىلىرىمىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىشەنچىم بىلەن يازىمەن، سىياسىي تەشەببۇسلىرىمدا ۋە خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدىكى تەتقىقاتلىرىمدا سەۋەنلىك ياكى باشقىلارنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى بۇزۇپ قويىدىغان قۇسۇرلار بولسا، ئۇلارنى تۈزىتىشىتىن باش تارتمايمەن؛ «پىتنە ـ ئىغۋا پەيدا قىلىش، ساختا خەت يېزىش ۋە پىكىرە ئوخشاش بولمىغان ئادەملەرنى مەيلىچە قارىلاش» لارغا ئەزەلدىن قارشىمەن — بۇ، ئېلان قىلىپ قويۇشۇم زۆرۈر بولغان ئىشلارنىڭ ئۈچىنچىسى. مېنىڭ كاپىتالىست نەشرىياتچىلاردىن ئارقا تىرىكىم يوق؛ بىرەر مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسىنى قوللىغا كەلتۈرۈۋېلىپ، شۇنىڭ بىلەن تەمەننا قىلىش ۋە شۇ يول بىلەن «بوھتان قىلىش، پىتنە ـ ئىغۋا قىلىش، ساختا خەت يېزىش» دېگەندەك رەزىللىكلەرنى قىلىش مەقسىتىدە ئاچام ياكى سىكىلمىنى چوڭ سودىگەرگە توقاللىققا بەرگىنىمۇ يوق. سىياسىي ئەھۋال، خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىمنى ئېلان قىلغۇم كەلگەن بولسىمۇ، تېخى ئېلان قىلغىنىم يوق، شۇنداق ماقالىلىرىمنى قوبۇل قىلىدىغان ژۇرنال بولسا، ماقالە بېرىشكە تەييارمەن. لېكىن، شۇ ژۇرنالدىكى باشقا ماقالىلەرگە مەن جاۋابكار ئەمەس — بۇ، ئېلان قىلىپ قويۇشۇم زۆرۈر بولغان ئىشلارنىڭ تۆتىنچىسى. بۇنىڭدىن كېيىن ئومۇمەن كاپىتالىستلارنى يۆلەپ چىقىپ قىلىپ تۇرۇپ، ماڭا بوھتان قىلىدىغان ژۇرنالالا بولىدىكەن، مەن ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئىتنىڭ كاڭشىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، دەپ قارايمەن، جاۋاب يازمايمەن، بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ قېلىڭلار.

مېنى ھېسابقا ئالمىغاندا، گەپلەرنىڭ تولىسىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» نىڭ مۇھەررىرى لى لىيېۋېنگە قارىتىلغانلىقى بۇنىڭدىن ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «يېڭى ئېقىم مەسىلىلىرى گېزىتى» نىڭ ئىككىنچى كۈنى چىققان سانىدىمۇ ئۇنىڭغا يارىشا بىر ئېلان بېسىلىپ چىقتى.

لى لىيېۋېننىڭ ئېلانى

پېقىر لى لىيېۋېن بۇلتۇر ياۋروپادىن قايتىپ كەلگەندىن بۇيان شاڭخەيدە تۇرۇۋاتقىنىمدا، «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ باش جىڭلىسى شى لياڭسەي ئەپەندى بىلەن ئاتا ـ بوۋىمىزدىن تارتىپ رابىتىمىز بولغاچقا، پات ـ پات ئۇنى يوقلاپ بېرىپ تۇرىمەن. پېقىر لى لىيېۋېن ھېچقانداق پارتىيە ـ گۇرۇھقا كىرمىگەنلىكىم، ياۋرپادا تۇرغان چېغىمدا مەخسۇسلا ئەدەبىيات ئوقۇغانلىقىم ئۈچۈن، شى لياڭسەي ئەپەندى مېنى شېنباۋ گېزىتخانىسىدا «ئەركىن پاراڭ» نى تەھرىرلەپ چىقىرىشقا قويغانىدى. ئەپسۇسكى، ئۇچ تەرەپلىمە ئىشق ـ مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى يازغۇچى سودىگەر جاڭ زىپىڭ ئۆزىنىڭ رومانلىرىنى گېزىتتە بېسىپ چىقىرىشنى توختىتىپ قويغانلىقىم ئۈچۈن داغ ـ ھەسرەتتە ئۆرتىلىپ، يېقىنقى ئىككى ئايدىن بۇيان چوڭ ـ كىچىك گېزىت ـ ژۇرناللاردا پىتنە ـ ئىغۋا، بوھتان ۋە تۆھمەتلەرنى قىلىپ كەلدى، ئۇنىڭ بۇ يولدا قىلمىغان ئەسكىلىكلىرى قالمىدى. ئۇنىڭ ۋاستىلىرى ۋە مەقسەتلىرىنىڭ تولىمۇ پەس ـ رەزىللىكىنى پېقىر لى لىيېۋېن بىر قاراپلا بىلگەنلىكىم ئۈچۈن، ھازىرغىچە زادىلا جاۋاب قايتۇرمىغا-

نىدىم. لېكىن، جاڭ زىپىڭ ئەپەندى تۇنۇگۈن «كۆك نۇر» ئىستونىدا بىر ئېلان چىقىرىپ، دارىتما گەپلەر بىلەن قولىدىن كەلگىنىچە بوھتان قىپتۇ. ئۇنىڭ شۇ ئېلانىدىكى «ئاچام ياكى سىڭلىمنى چوڭ سودىگەرگە توقاللىققا بەرگىنىم يوق» دېگەن سۆزنى كىمگە قارىتقانلىقىنى بىلمەيمەن. جاڭ زىپىڭ ئەپەندى ئۆز ئېلانىنى «ئەركىن پاراڭ»غا قارىتقانكەن، پېقىر لى لىيۇبىن «ئەركىن پاراڭ»نىڭ مۇھىررى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ئەھۋالنى ئىزھار قىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ گۇمانىنى يېشىۋېتىشكە توغرا كەلدى. پېقىر لى لىيۇبىننىڭ پەقەت ئىككىلا سىڭلىسى بار: چوڭى يېڭىيۈەن، ئۇ ياتلىق بولماي تۇرۇپلا ئۆلۈپ كەتكەن، ئىككىنچىسى، يۈيۈەن، ئۇ ھازىر چاڭشادا مەلۇم بىر مەكتەپتە ئوقۇيدۇ، ئۇمۇ ياتلىق بولمىغان، ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىسى خۇنەندىن بىر قەدەم نېرى چىقىپ باققىنى يوق. ئەمدى ئۆزۈمنىڭ بىلىدىغانلىرىمنى ئېيتسام، شىياڭتەنلىك لى ئۇرۇقىدىن بولغان ئاچا ـ سىڭىللاردىن مەيلى يېقىن بىر تۇغقان ياكى يىراق تۇغقان بولسۇن، باشقىلارغا توقال بولغىنىمۇ يوق، «چوڭ سودىگەر»لەر بىلەن تۇرمۇش قۇرغىنى يوق، جاڭ پالانىنىڭ سۆزى چىن قەلبىدىكى نادامىتىمۇ (چوڭ سودىگەرلەرگە بەرگۈدەك ئاچا ـ سىڭلىسىنىڭ بولمىغانلىقىدىن ھەسرەت قىلغىنىمۇ) ياكى باشقا بىرەر مەسلىنى كۆزدە تۇتقانلىقىمۇ ۋە ياكى ئەسەبىيلىك كېسىلى تۇتۇپ قېلىپ، غالجىر ئىتتىەك قاۋغىنىمۇ، بۇنى پېقىر لى لىيۇبىن بىلمەيمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بىرنەچچە ئېلان چىققاندى، ئاۋارىچىلىكتىن قېچىپ ئۇلارنى بۇ يەردە نەقىل كەلتۈرۈپ ئولتۇرمىدىم.

قىسقىسى: «ئاچا ـ سىڭلىسىنى چوڭ سودىگەرگە توقاللىققا بەرگەن» كىم؟ دېگەن مەسىلە خېلى مۇھىم مەسىلە، لېكىن بۇ مەسىلىنى «ئىسىم ـ فامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ باقمىغان» نوچى جاڭ زىپىڭنىڭ ئۆزىدىنلا سوراپ كۆرگەندەئاندىن بىلگىلى بولىدۇ.

لېكىن، جۇڭگودا ھەقىقەتەن زىغىر تەشتى ئادەملەرمۇ يوق ئەمەس، دەرۋەقە كىمدۇر بىرى تومۇزدا ئىسسىق ئۆتۈپ كېتىشتىن قورقماي، جىنرۇدىكى «پەلەككە تەلمۇرۈپ ئولتۇرىدىغان كىچىك دېھقانىنىڭ روزغارى» دېگەن دەرگاھقا بېرىپ، جاڭ زىپىڭدىن سوراپ كۆرۈپتۇ. بۇ ھەقتىكى «زىيارەت خاتىرىسى» «جۇڭگو ۋە چەت ئەل كىتاب ـ ژۇرناللىرىدىن خەۋەر»[269] نىڭ 7 ـ سانىغا (7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى نەشرىدىن چىققان) بېسىلغان. تۆۋەندىكى «توقال» توغرىسىدىكى مەسىلىنىڭ بىر قىسمى.

(4) ئېلاندىكى گۇمان

يۇقىرىدىكى گەپلەر پەقەت داۋاملىق بېسىش ۋە بېسىشنى توختىتىپ قويۇشنىڭ ئۆتمۈشى توغرىسىدىلا بولىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنى ئېلاندىكى بىرنەچچە گۇمانىنى يېشىپ بېرىشكە تەكلىپ قىلدىم.

— ئېلانىڭىزدىكى بىرمۇنچە گەپلەرنى باشقىلار چۈشەنمەيدىكەن، ماڭا سۆزلەپ بەرسىڭىز قانداق؟

— قايسى سۆز؟

— «ئاچا ـ سىڭلىسىنى سودىگەرگە توقال قىلىپ بەرگەن» دېگەن سۆز بىرەر ئادەمگە دارىتىلغانمۇ؟

— ئۇ لى لىيۇبىننىڭ خۇدۇكسىرىگەنلىكىدىن كېلىپ چىققان؛ مەن ئەسلىدە ئېلاندا باشقا بىر ئادەمنى كۆزدە تۇتقان.

— ئۇ ئادەم كىم؟

— ئۇنى ئاشكارىلىغىلى بولمايدۇ، — ئۇ ئاشكارىلىغىلى بولمايدىغانلىقىنى ئېيتقاچقا، سۇرۇشتۇرۇپ سوراشقا ئەپسىز بولدى.

— يەنە بىرى، «سىياسىي ئەھۋال، خەلقئارا ۋەزىيەت توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىمنى ئېلان قىلغۇم بولسىمۇ، تېخى ئېلان قىلمىدىم» دېگەن سۆزىڭىز نېمە مەنە بېرىدۇ؟

— ئۇ مېنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىن باشقا سىياسىي قاراشلىرىم توغرىسىدىكى گەپ، ئۇلار تەسىراتقا ئوخشاش بىر نەرسىلەر.

— ئۇنداق بولسا ئۇلار «يېڭى دەۋر» دېگى «پەلەككە تەلمۇرۇپ ئولتۇرىدىغان كىچىك دېھقانىنىڭ كۈندىلىك خاتىرىسى» گە ئوخشاش بىرنەرسىلەر («يېڭى دەۋر» نىڭ 7 ـ سانىغا قارالسۇن) مۇ؟ — دەپ سۆز ئارىلىدىم.

— ئۇ لۇشۈنگە قارىتىلغان تەنقىد. مېنىڭ ئېيتىۋاتقىنىم سىياسىي ئەھۋال توغرىسىدىكى قاراشلىرىم، شۇنداق قاراشلىرىم «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتى» دە بار. («ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتى» نىڭ 1 ـ جىلد 1 ـ سانىدىكى «ئەتىگەندىن پېشىنگىچە» گە قارالسۇن.)

— لۇشۈنگە قارىتىلغان قانداق تەنقىد؟

— بۇ ياخشى بىر مەسىلە، مېنىڭچە، بۇ ھەقتە يازمىغىنىڭىز ياخشى.

مانا بۇ «نىيىتىى ياماڭ ئادەمنىڭ كۆز نۇرى خۇنۇك بولىدۇ»[270] دېگەن گەپنىڭ دەل ئۆزى. بىرنەچچە قۇر تەسۋىر بۇ ئەدىبنىڭ ئەپت ـ بەشىرىسىنى سۈرەتلەپ بەرگەن. «ئىجتىمائىي ئاخبارات» نىڭ ئۇنى «پەس ئادەم» دېيىشتىكى غەرىزى جەمئىيەت

نىڭ «ئاجىز ـ بىچارىلەرگە مەدەت بېرىدۇ» غان ھېسسىياتىنى قازىنىش؛ بۇنىڭغا ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايدۇ. لېكىن، ئېلاندا ئېيتقانلىرىغىمۇ، جۇڭگو ئەدەبىياتىدىكى مىساللار بويىچە چىنپۇتۇپ كەتمەسلىك كېرەك (ئەگەر بەي يۈشيا ئەپەندى «مەلۇم بىر كۈنى» يەنە «نېيشەن كىتابخانىسىغا بېرىپ بىردەم ئولتۇرسا» يەنە خوجايىنىنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىشى چوقۇم)، چۈنكى ئۇ ئۆز «فامىلىسىنى ئۆزگەرتمىگەن» دىن كېيىنمۇ، «بەزىدە باشقا تەخەللۇسنى ئىشلەتكەن بولساممۇ» دېگەن. «لېكىن، ئېلان قىلغان ماقالىلىرىمنىڭ ھەممىسگە ئۆزۈم جاۋابكار» دەپ تۇرۇۋقلۇق، «بۇ ھەقتە يازمىغىنىڭىز ياخشى» دېگىنى نېمىسى؟ «بۇ يازمىغىنىڭىز ياخشى» دېگەنىكەن، مېنىڭ ھەققىمدە قىلغان سۆزى توغرىسىدا مەنمۇ چوڭقۇرراق بىرنەرسە دېمەي تۇراي.

قەلەمنى بىر تەۋرىتىش بىلەنلا ئىككى مەسىلىنى تەڭ يازغىلى بولمايدۇ؛ ئىلگىرى «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتى» نىڭ تۇرىسى، «ئازاد نەزمىچى» زېڭ جېنكې ئەپەندىنى ھەقىقەتەن بىكارچى قىلىۋەتكەنىدىم. لېكىن، بۇ ئەھۋالنى يېزىش ھېچقانچە ئىش ئەمەس، ئۇ «قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتۈش» تىن باشقا، «چېقىمچىلىق» نەيرىڭىنىلا ئىشلەتمەكتە.

سۇي ۋەنچيۇ[271] ئەپەندى ئەسلىدە بىر نەزمىچى قەدىناس دوستىغا بوھتان قىلىپ، كىچىك بىر گېزىتكە يوشۇرۇن ئىمزالىق ماقالە ئەۋەتكەنىكەن، بەختكە قارشى ئۇنىڭ ئورىگىنالى خۇددى قېرىشقاندەك سۇي ۋەنچيۇ ئەپەندىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن سۇي ۋەنچيۇ ھېلىقى ئورىگىنالنى سېنكىغا ئالدۇرۇپ، «جۇڭگو ۋە چەت ئەل گېزىت ـ ژۇرناللىرىدىن خەۋەر» (5 ـ سان) گە راسا كېلىشتۇرۇپ بېسىپ چىقىرىپتۇ.



سۇي ۋەنچيۇ دۆلەتچىلەر قاتارىغا ئۆتۈپتۇ

«ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ كۆتلەش مۇھەررىرى سۇي ۋەنچيۇ ياپونىيەدىن قايتىپ كېلىپلا بىزنىڭ ھەقەمسا-يىمىز رۇ شۇنشېڭنىڭ 68 - نومۇرلۇق ئۆيىدە ئولتۇردى، كېيىن، رۇ شۇنشېڭ بىلەن ژاڭ زاۋشى ئۇنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» گە خىزمەتكە تۇنۇشتۇرغان. يېقىندىن بۇيان ئۇ دۆلەتچىلىكنى ۋە گۈاڭدۇڭ تەرەپنى بارلىق كۆچى بىلەن تەشۋىق قىلىۋېتىپتۇ، كېچىسى بولسا تانسىخانىلاردا ياكى پاھىشخانىلاردا قونۇپ قالىدىكەن.

جىنايىتى، ئادرېسى بولسا، قولغا ئېلىش ناھايىتى ئاسان. شۇنىڭ بىلەن بىللە مۇنداق كىچىككىنە ئەيىبلىرىمۇ تېپىلغان: بۇ نەزمىچى «سۇي ۋەنچيۇ» دېگەن ئىسىم بىلەن ئۆزىنىڭ شېئىرلىرىغا كىرىش سۆز يېزىپ، ئۆزى يازغان كىرىش سۆزدە ئۆزىنىڭ شېئىرىنى راسا ماختىغان[272]. يېنىك - ئېغىر كېسەللەرنىڭ تەرەپ - تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىپ كېلىشى ئارقىسىدا، بۇ نازۇك - ناتىۋان شائىر ھەم نەزمىچى بەرداشلىق بېرەلمەي، ياقىغا چىقماقچى بولۇپ، شۇ چاغدىكى ئەدەبىيات مۇنبىرى گويا «ئېلان دەۋرى» گە كىرىپ قالغاندەك، «يېڭى ئېقىم مەسىلىلىرى گېزىتى» (7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى) دە يەنە بىر ئېلان بەردى.

زېڭ جېنكېنىڭ ئېلانى

پېقىر يېقىندا شاڭخەيدىن ساياھەتكە بارماقچىمەن ۋە يازغۇچىلىق ئىشىدىن قول ئۈزمەكچىمەن. بۇنىڭدىن كېيىن باشقىلارنىڭ ماڭا قىلغان بوھتان ۋە تۆھمەتلىرىگە

پىسەنت قىلمايمەن. بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە كۈچلۈكلەرنىڭ دۈمبالىشغىلا يول بار ئىكەن، ئاجىزلارنىڭ داد - پەريات قىلىشقا يول يوق ئىكەن، مەن بۇنىڭغا نېمە دېيەلەيمەن؟! مەن ئۆزۈمنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىمنى، قارشىلىق كۆرسىتىشكە قادىر ئەمەسلىكىمنى ئىقرار قىلىمەن؛ باتۇرلارنىڭ غەلىبە كۈلكە ساداسى ئىچىدە بۇ ئەدەبىيات مۇنبىرىدىن ئۆزۈمنى ئاستا تارتىۋاقچىمەن. ئەگەر كىمكى مېنى «قورقۇنچاق» دەپ مەسخىرە قىلىدىكەن، مەن ئۇنى مېنى «باتۇر» دەپ ھۆرمەتلىدى، دەپ قارايمەن. بۇنىڭدىن ۋاقىپ بولۇپ قېلىڭلار.

مانا، ئىش تۈگىدى. لېكىن، مېنىڭچە، بۇ ماقالە قىزىق يېزىلغان، بولۇپمۇ ئاخىرقى ئىككى ئېغىز سۆزى تېخىمۇ قالتىس.

مەن يۇقىرىدا نەقىل كەلتۈرگەن «‹ئەدەبلەر تاپسىز بولىدۇ› توغرىسىدا» دېگەن ماقالە ئەمەلىيەتتە مۇشۇ زېڭ جېنكې بىلەن جاڭ زىپىڭنىڭ بىرلەشمە سۆزى ئىدى. شۇنداق بولسىمۇ بۇ ۋەقەنىڭ تېخىمۇ يامانلىشىپ كېتىشىگە كۆزۈم يەتكەچكە قىسقىچە بىر مۇلاھىزە يېزىپ، «ئەركىن پاراڭ»غا ئەۋەتكەنىدىم. ۋاقىت خېلى ئۆتۈپ كەتتى، بېسىلىپ چىقمىدى، ئورنىنالىنى قايتۇرۇۋېلىپ قارىسام، ھەممىلا يېرى مەتبەئە سىياھلىرى تەگكەن قولنىڭ ئىزى بىلەن كىرلىشىپ كېتىپتۇ، بۇ ئۇ ماقالىنىڭ تىزىلغانلىقىنىڭ، كېيىن ئۇنى كىمدۇر بىراۋنىڭ چىقىرىۋەتكەنلىكىنىڭ دەللىلى. بۇنىڭدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇكى، «ئاچا - سىڭلىسىنى چوڭ سودىگەرلەرگە توقاللىققا بەرمىگەن» بولسىمۇ، «كاپىتالىست نەشرىياتچى»لار يەنىلا شۇنداق مەشھۇر جانابقا «ئارقا تىرەك» بولماقتا. لېكىن، ئۇلار مەشھۇر جانابنىڭ چىشىغا تېگىپ قويۇپ، دەرھال بىرەر قىزىل قالپاق كىيىپ قالمايلى دېگەن ئەندىشىگە

كېلىپ، ئۆزىنىڭ ھاياتىنىڭ غېمىنى يەپ باسماي قويدىمۇ، بۇ-نىڭغىمۇ بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ. مېنىڭ ھېلىقى ماقالەم مانا مۇنداق.

«ئەدىبلەر تاپسىز بولىدۇ» غا رەددىيە

«ئەدىب» دېگەن نىشان كىشىلەرنى ناھايىتى ئاسان ئالدىيالايدۇ. (ھازىرقى كۈندە ئاتالمىش «ئەدىب» لەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى خورلىشى ھەتتا جەمئىيەتنىڭ ئەدىبلەرنى خورلىشىدىنمۇ ئېشىپ چۈشمەكتە.) بەزى مۇھاكىمىچىلەر ھەتتا «ئادەم» قولى بارمايدىغان ئىشلارنى قىلغان ئادەمنى كۆرسە، ئۇنى «تاپسىز»، «تاپتىن چىققان» دەيدۇ؛ «ئالـجىغان» دېيىشتىن ئايىنىيدۇ، «بىچارىلىكى» نى ئەپۇ قىلـدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ ئادەملەر ئەسلىدە چېچەنلىكتە ئۇچىغا چىققان بىدىك؛ ئۇلارنىڭ ئىلگىرى قىلغان - ئەتكەنلىرى-نىڭ ھەممىسى «ھايانكەشلىك» تىن باشقا نەرسە ئەمەس؛ ھازىر قىلمۇاتقانلىرىمۇ «تاپسىز» لىق ئەمەس، بەلكى «تاپـنى ئۆزگەرتىش» يولىدىكى ھەرىكەت.

تولىمۇ پەس - چاكىنا ئۇچ تەرەپلىمە ئىشق - مۇھەب-بەت ھېكايىلىرىنى بىرئاز سېتىش ئىمكانىيىتى بولغان بولسىمۇ، ئۇلار ئۆز تىجارىتىنىڭ كاساتلىشىپ قالغانلىقى ئۈچۈن «تاپىنى ئۆزگەرتىش» كە مەجبۇر بولۇپ قالغان. كېچىلەردە كوچا بويلىرىدا ماڭىدىغان بولساق، بەزى كـچىك ئەبگارلارنى ئۇچرىتىپ قالىمىز، ئۇلار قاراڭغۇدا ئالـدىمىزغا غايىبتەك پەيدا بولۇپ كېلىپ: «جاھان رەناسى كېرەكمۇ؟ جاھان رەناسى كېرەكمۇ؟ جۇڭگو رەناسى كېـرەك بولسىمۇ بار، شەرق رەناسى كېرەك بولسىمۇ بار،



غەرب رەناسى دېسىڭىزمۇ بار. قانداق، كېرەكمۇ؟» دەپ سورايدۇ. ئۇلارنىڭ بازىرى ئانچە كاسات ئەمەس. دامغا چۈشىدىغانلار شاڭخەيگە يېڭى كەلگەن ياشلار ۋە سەھرالىق-لار. لېكىن، ئۇلارمۇ كۆپ بولسا تۆت - بەش قېتىم بارىدۇ، بىرنەچچە قېتىم شۇنداق دۇكاننى كۆرگەندىن كې-يىن بىزار بولىدۇ، ھەتتا ھۆ قىلغۇسى كېلىدۇ، «جۇڭـگونىڭمۇ، شەرقنىڭمۇ، غەربنىڭمۇ بار» دەپ ھەرقانچە با-زارغا سالساڭمۇ بىكار. ئۇنىڭ ئۇستىگە زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن كىتابخانىلاردىمۇ ئۆزگىرىش تۇغۇلدى. كىتابخانىلار-نىڭ بىر قىسمى توپتوغرا بېرىپ تانسا ئويناىدىغان، جالاپ ئويناىدىغان بولۇپ كەتتى، چۈنكى بۇلارغا خەجلىنىدىغان پۇل قول شەھۋەتپەرەسلىكى ھېكايىلىرى توپلىمىنى سېتـۋېلىش ئۈچۈن كېتىدىغان پۇلغا قارىغاندا ئاز كېتىدۇ. مانا بۇ ئەھۋال ئۇچ تەرەپلىمچىلەرنىڭ ھالىنى خارابلاشتۇرۇپ قويدى. بەزى ئادەملەر ئېسىل - كاتتا ئىمارەت سېلىۋال-سىلا قانائەت تاپىدۇ، دەپ ئويلىماسلىقىمىز كېرەك، ئۇ، ھەر بىر ئوغلى ئۈچۈن ئاز دېگەندە 10 مىڭ كويچەن پۇلمۇ ھازىرلاپ قويۇشقا مەجبۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ پەيلى بۇزۇلغان. لېكىن، ئۇ-نىڭغا «ئۇچ تەرەپ» تىن نىجات يولى تېپىلمىدى، شۇڭا قاياشلىرىدىن بىر تۈركۈم ئادەم بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ ئولتۇرۇش قىلدى، كىچىك گېزىت چىقىرىپ، پىتنە - ئىغۋا تارقاتتى؛ خۇددى ئۇلارنىڭ كاتتا - چوڭ ئەسەرلىرى-گە نەزەر سالىدىغان ئادەملەرنىڭ چىقمىغانلىقىغا پەقەت بىرنەچچە ئادەمنىڭلا ئەھلى ئالەمنىڭ كۆزىنى بىر قول بىلەن توسۇپ قويغانلىقى زامىن بولغاندەك، ھەتتا ئۆزلـرىنىڭ دوست - يارلىرىغىمۇ خىيانەت قىلدى. لېكىن،



ئۇنى مۇشۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىدۇ، دەپ سەۋەن چۈشىنىپ قالماڭلار. ئۇ چېچەنلىكتە ناھايىتىغا يەتكەن، ئەمەلىيەتتە ئۇ شۇنىڭ بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ، ئۇنىڭ ھازىرقى قىلمىش - ئەتمىشلىرى يەنىلا «ھايانكەشلىك»، يەنى «ئۇچ تەرەپ» تىن تاپقان تىرىكچىلىك يولىدىن ئىبارەت. قىسقىسى، ئۇ ھازىر مۇشۇنداق تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغانلا بولسا بىرئاز پۇل تاپالايدۇ.

مەسىلەن ئېيتايلى، بەزى «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەرمۇ «ئىنقىلابىي ئەدەب» بولۇۋېلىپ، باسمىخانا ئېچىپ، گو مورونىڭ بىرمۇنچە نەشر ھەققىنى پۇۋلىمەي موك سالغانىدى، ئۇلار ھازىر ئولتۇرۇۋاتقان زامانىۋى ئىمارەتلەرنىڭ بىر قىسمىمۇ گو مورونىڭ قان - تەرلىرى بەدىلى بىلەن زىننەتلەنگەن بولسا كېرەك. ئۇلار ئەمدى نەدىمۇ شۇنداق ئوقەت قىلالىسۇن؟ ئۇلار ھازىر شېرىكلىشىپ تۇرۇپ سول قاناتلارغا ھۇجۇم قىلغاندا، ئۆزلىرىنىڭ قىلمىشلىرىنى بىلىدىغان ئادەملەر ئۇستىدىن پىتنە - ئىغۋا قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئىتتەرگەندە، ئاندىن ئۆزلىرى پاك - توغرا يازغۇچى بولالايدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە چېقىمچى ماقالىلىرى بىلەنمۇ خېلى كۆپ پۇل تاپالايدۇ.

ئىلگىرىكى قول شەھۋەتپەرەسلىكى ھېكايىلىرى سەتىرە ئەۋرەتكە ئائىت بىرنېمىلەر ئىدى، لېكىن بۇ يول ئاقمىدى، ئۇلارغا يۇكسىلىش توغرا كەلدى، بىراق بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ — بولۇپمۇ ئۆزلىرىنىڭ قەدىناس يار - بۇرادەرلىرىنىڭ — بېشىغا خەۋپ چۈشەتتى. بۇنداق يۇكسىلىش پۈتۈنلەي «تاپسىز» بولۇپ كەتكەن ئەدىبلەرنىڭ قانداقمۇ قولىدىن كەلسۇن؟!

يۇقىرىقى سۆزلىرىمنىڭ بىرنەچچە يېرى تەبىئىيكى، زېھنىي ۋە جاك زىپىڭ دېگەندەك بىرنېمىلەرگە بىرئاز دارتىملىغاندەك تۇرىدۇ، لېكىن ئىلگىرى «جاك زىپىڭغا پەشۋا بېرىلگەن» لىكى ھەقىقەتەن مېنىڭ پىكرىم ئەمەس. بۇ يازغۇچىنىڭ كاتتا ئەسەرلىرىنى مەن ئۆزۈم ئوقۇمايمەن، بۇنىڭ سەۋەبلىرى ناھايىتى ئاددىي. مېنىڭ مېڭەمگە ئۇچ تەرەپ، تۆت تەرەپ دېگەندەك بىرمۇنچە تەرەپ كېرەك ئەمەس. ئەگەر بىرەر ياش مېنىڭدىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇسام بولارمۇ دەپ سورايدىغان بولسا، مەن ئۇنى ئوقۇماسلىققا دەۋەت قىلىمەن، بۇنىڭ سەۋەبىمۇ ناھايىتى ئاددىي. ئۇنىڭ مېڭىسىگىمۇ ئۇچ تەرەپ، تۆت تەرەپ دېگەندەك بىرمۇنچە تەرەپنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. ئەگەر ئۇنىڭ ئۆزى بالىۋاقىلىرىنى بېقىشقا مەجبۇر بولمىغان تەقدىردىمۇ ماقالە يېزىپ قەلەم ھەققى ئالسا، نەشر قىلدۇرۇپ پۇلغا ساتسا، بۇنىڭ بىلەنمۇ كارىم يوق، بۇنىڭ سەۋەبىمۇ ناھايىتى ئاددىي: مەن ئۇنىڭ ئۇچ تەرەپ، تۆت تەرەپ دېگەندەك ئاخىرى ئۇزۇلمەيدىغان بىرمۇنچە تەرەپلىرىنى ئەزەلدىن خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باققان ئەمەسمەن.

لېكىن، شۇنداق كۆپ تەرەپلىمچىلەر «مېنى جاك زىپىڭغا زەربە بېرىش» كە ئەقىل كۆرسەتتى، دەپتۇ. ئۇلار شۇنداق گەپنى قىلغانىكەن، مەن ئۇلارنىڭ ئىچ - قارىنىنى x نۇرى بىلەن ئاشكارىلىۋېتىمەن.

«خاتىمە» منى ئەمدى راستىنىن تاماملىشىم كېرەك ئىدى، بىراق سەۋر قىلاي، يەنە بىرئاز قالدى - قاتتىنىڭمۇ قالدى - قاتتىسى بار ئىكەن. چۈنكى، يېغىپ قويغان ماتېرىياللار ئىچىدە بىر پارچە كارامەت ماقالە تۇرۇپتۇ. بۇنى زايە قىلىۋەتسەم ناھايىتى ئىسىت كېتىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يەردە ساقلىنىپ تۇرسۇن.

بۇ ماقالە 6 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىنىڭ «مەشئەل» بېتىگە بېسىلغان:

يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسسىسى

لىيۇسى

بىرىنچى باب

تۇغ كۆتۈرۈپ چىقىپ، قۇرۇق بارگاھ تىكلىشى، لەشكەر تارتىپ، تىلسىم سەپ تۈزۈشى

ئەلقىسسە، كارل بىلەن ئىلئىچ بىر كۈنى ئەرشتە جۇڭگو ئىنقىلابى توغرىسىدىكى مەسىلىلەرنى مۇزاكىرىلىشۈېتىپ، زېمىنغا شۇنداق بىر قاراپتىكەن، قارىسا، جۇڭگو ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ دەشت ـ بايا‌ۋىنىدا قىيا ـ چىيا بىلەن گەردە ناماياں بوپتۇ؛ سول قاناتلارنىڭ مۇداپىئە رايونىدا بىر سەركەر‌ـ دە بىر نۆكەرنى ئىز باستۇرۇپ قوغلاپ يۈرۈپتۇ، جەڭ دۇمباق‌ـ لىرى ياڭراپ كېتىپتۇ، نەرە تارتىلىپتۇ. شۇ ئەسنادا ھېلىقى سەركەردە ئاغزىدىن ئاق تۇمان چىقارغانىكەن، كارل بۇ تۇماز‌ـ نىڭ ھىدىنى پۇراش بىلەنلا ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپتۇ، ئىلئىچ دەرغەزەپ بولۇپ جوزىغا مۇشتلاپ: «زەھەرلىك گاز، زەھەرلىك گاز!» دەپ توۋلاپتۇ ـ دە، كارلنى قولتۇقلىغىنـ‌ـ چە بەدەر تىكشۈېتىپ‌ـتۇ. ئەسلىدە زېمىنىدىكى ئەدەبىيات مۇنبىرىنىڭ دەشت ـ بايا‌ۋىنىدا، سول قاناتلارنىڭ مۇداپىئە رايونىدا يېقىندا بىر يېڭى قۇرۇق بارگاھ تىكلەنگەنىكەن، ئۇنىڭدا ئۇششاق بۇرژۇئا ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىنىڭ تۇغى قادال‌ـ غانىكەن، پرولېتارىيات ئەدەبىيات ـ سەنئەت قورغىنىدىكىلەر

مەككارلارنىڭ قۇترىتىشى بىلەن ئۇلارنىڭ ئەدىپىنى بېرىش ئۈچۈن لەشكەر تارتىپ كەلگەنىكەن.

شۇ كۈنى نۇرغۇن لەشكەر دەۋرەپ كەلگەندە، يېڭى تىك‌ـ لەنگەن قۇرۇق بارگاھنىڭ تۆرىسى ھەم ئەملىدارى ۋە ھەم لەشكىرى بولغان ياڭ سۈنرېن قەلەم نەيزىسىنى كۆتۈرۈپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ ئالدىغا چىقىپتۇ، قارىسا، جەڭ دۇمباقلە‌ـ رى ياڭراپ كېتىپتۇ، نەرە تارتىلىپتۇ، ھەممىسىنىڭ ئالدىدا قىلىچىنى يالتىڭلاپ ـ ئوينىتىپ، ئېتىنى چاپتۇرۇپ كېلە‌ـ ۋاتقىنى سەركەردە لۇشۈن ئىكەن. ياڭ سۈنرېن ئېگىلىپ تەزىم قىلىپ: «ھۆرمەتلىك سەركەردەم، ئايرىلغاندىن بۇيان سالامەت تۇرغاندىلا؟» دەپتۇ. سەركەردە لۇشۈن ئىلىك ئال‌ـ ماستىن، ئېتىنى چاپتۇرۇپ، قىلىچىنى ئوينىتىپ، توپتوغرا ئېتىلىپتۇ، ياڭ سۈنرېن قەلەم نەيزىسىنى قالقان قىلىپ تو‌ـ سۇپ، يەنە: «سەركەردەم، گەپلىرى بولسا ئېيتسىلا، تىغ تەڭلەشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ كەمىنە نۆكەرلىرى بىر بايراق كۆتۈرۈپ چىقىپ، ئۆز ئالدىمغا قۇرۇق بارگاھ تىكلىدىم؛ بۇ ئىشتا ئالدىراپ قالغانلىقىم ئۈچۈن، يولىيورۇقلىرىنى سوراپ مۇراجىئەت قىلىشقا ئۇلگۈرەلمىدىم، مېنىڭ مۇددىئايىم جانا‌ـ لىرىدىن يۇز ئۆرۈش ئەمەس، پەقەت ئۆز ئالدىمغا ئىش تۇ‌ـ تۇش. بۇ نىيىتىم خۇدايىمغىمۇ، بەندىلەرگىمۇ ئايان. ھۆرمەت‌ـ لىك سەركەردەم، سول قانات سەركەردىلەرنى كۆز ئالدىلىرىغا كەلتۈرۈپ باقسىلا، ئۇلار قۇرۇق گەپكە ببرىلىپ كەتتى، ھاكاۋۇرلىشىپ كەتتى، تاكتىكىنىمۇ تەتقىق قىلمايۋاتىدۇ، قورالمۇ تەييارلىمايۋاتىدۇ. ئەھۋال شۇنداق بولسا، جەڭ توغرا كەلگەندە قوشۇن رەتلىك بولالمايدۇ، جەڭگە كىرگەندە مىلىت‌ـ قىنى سۆرەپ بەدەر قاچىدۇ؛ ئەگەر مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا، ئابرۇيىنى قانداقمۇ ساقلاپ قالغىلى بولار؟ ھۆرمەتلىك

سەركەردەم، ئىنتىزامنى رەتكە سېلىشقا چولىلىرى تەگمەيۋاتـ
سا، مالال بولۇپ يىراقتىن لەشكەر تارتىپ كەپتىلا، ئىنقىلاـ
بىي ئامما ئالدىدا تولىمۇ يەرگە قاراپ قالارلىمىكىن!» دەپتۇ.
سەركەردە لۇشۇن يەنە زۇۋان سۇرمەي، كۆزلىرىنى جامدەك
قىلىپ، بۇرۇتلىرىنى تەتۇرسىگە دىككايتىپ، ئاغزىدىن ئاق
تۈمان چېچىپتۇ. نۆۋكەر ياك سۇنرېن سەركەردىنىڭ زەھەرـ
لىك گاز چاچىدىغانلىقىنى بايقاپ، ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە
گازدىن ساقلىنىش نىقابىنى تارتىۋاپتۇ. ھېسسىياتنىڭ رولىغا
ھېچنېمە دېگىلى بولمايدۇ؛ قايسىسىنىڭ يوللۇق، قايسىسـ
نىڭ يولسىز، خۇدايىمنىڭ ئۆزىلا بىلىدۇ! سەركەردىنىڭ
نۆكەرنى زەھەرلىك گاز بىلەن بۇرۇقتۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىلەيـ
دىغان ياكى ئۆلتۈرۈۋېتىلمەيدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولسىڭىز،
كېيىنكى بابقا قاراڭ.

ئەتىسىلا مۇھەررىرىنىڭ بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم، ئۇ
خەتتە ئومۇمەن: لىيۇسى ئىمزالىق بىر كىشى («ئەپەندىم، ئۇنىڭ
خېتىنىڭ مەزمۇنىنى ئوقۇپ كۆرسىڭىز، ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى
تەسەۋۋۇر قىلىشىڭىز مۇمكىن») ناھايىتى قىزىق بىر ماقالە ئەۋەـ
تىپتۇ، ماۋزۇسى «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسىسى»
ئىكەن؛ لېكىن بۇ ماقالىدە شەخسلەرنىڭ نامىنى بۇلغايدىغان گەپـ
لەر يوق ئىكەن، بۇنى بېسىپ چىقىرىش قارارىغا كەلدۇق، ئەگەر
رەددىيە بېرىدىغان ماقالە بولسا، ئۇنىمۇ بېسىپ چىقىرىمىز، دېگەن
گەپلەر بارئىكەن. گېزىت ـ ژۇرناللارنى ۋاقتىنچە جەڭ مەيدانىغا
ئايلاندۇرۇپ بىر قۇر قىزىتىۋېتىش گېزىت ـ ژۇرنال چىقىرىدىغان
ئادەملەرنىڭ ناھايىتى ئومۇملاشقان چارىسى. يېقىندىن بۇيان مەن
تېخىمۇ «جاھانساز» بولۇپ قالدىم، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋا مانا
مۇشۇنداق ئىسسىق، شۇنىڭ ئۈچۈن تەرگە چۆمۈپ ئۇلار بىلەن

بىللە موللاق ئېتىپ يۈرمەيمەن. قىزىق ماقالىگە «رەددىيە» بېـ
رىشنىڭ ئۆزىمۇ كەم ئۇچرايدىغان غەلىتە ئىش. «شەخسلەرنىڭ
نامىنى بۇلغايدىغان گەپ» بولغان تەقدىردىمۇ ماڭا ئۆزۈمنىڭمۇ
«كونا ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي رەسمىي قىسىسى» دىن بىرنى يېـ
زىپ، «كارل بىلەن ئىلئىچ»[273] نىڭ سۆزلىرىنىڭ راست ياكى
يالغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ بەرمەكتىن باشقا ئامال يوق. لېكىن،
مەن رەممال ئەمەسمەن، «جەننەت» نى نەدىن بىلەي؟ «لىيۇسى» —
بۇ، ياك سۇنرېن[274] ئەپەندى «پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبى»
بولۇپ تۇرغان چاغدىلا ئىشلەتكەن تەخەللۇسى، بۇنى ماقالىنىڭ
مەزمۇنىنى كۆرمەي تۇرۇپمۇ بىلگىلى بولىدۇ. ئۇ تېخى يېقىندىلا
«ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتى» دېگەن بايراق ئاستـ
ىدا شۇنداق شېرىن چۈشلەرنى كۆرۈپ، ئۆزىنى شۇنداق سۆيەتلىگە
نىدى. پەلەكنىڭ چاقى ئادەملەرنى ھەقىقەتەن ئەنە شۇنداق رەھىم
قىلماستىن يانچىپ تاشلىۋېتەلەيدۇ. لېكىن، بەختىگە يارىشا، ئەنە
شۇنداق بىر يانجىلىش نەتىجىسىدە، خەن شىخياك[275] ئەپەندى
بۇ «نۆكەر» نىڭ «ئاق كۆڭۈل» لۇكىنى ئۆز زۇۋانىدىن بىلىپ
قاپتۇ.

بۇ، ئەسەرنىڭ بېرىنچى بابى؛ ئۇنىڭ داۋامىنىڭ بارلىقى تەبـ
ئىي. مېنىڭ «رەددىيە» بېرىش نىيىتىم زادىلا يوق، شۇنداق
بولسىمۇ شۇ «ئاق كۆڭۈل» لۇك ئەدەبىياتىنى كۆرگۈم بار ئىدى،
ئەپسۇسكى شۇنىڭدىن كېيىن كۆرۈنمىدى، مانا ھازىر بىر ئايدىن
ئېشىپ كەتتى، «كارل بىلەن ئىلئىچ» نىڭ «جەننەت» تىكى،
«سەركەردە» بىلەن «نۆكەر» نىڭ دوزاختىكى ئەھۋالىدىن بىرەر
خەۋەر ئاڭلىمىدىم. لېكىن، «ئىجتىمائىي ئاخبارات» (7 ـ ئاي
نىڭ 9 ـ كۈنىدىكى 4 ـ جىلد 3 ـ سانى) نىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ
خەۋەرنى يەنە «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» توسۇپ قويۇپتۇمىش:



ياڭ سۈنرېن A B گۇرۇھىغا ئۆتۈپ كېتىپتۇ

سول قاناتلار ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇششاق مۇ-
لۇكدارلارنىڭ جەڭگىۋار بايرىقىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ يېزد-
ۇانتقان ياڭ سۈنرېن يېقىندا خەنكۇدىن شاڭخەيگە كەلگەند-
دى. ئۇ ھازىر A B گۇرۇھىنىڭ چاپارمىنى شۇي شياڭ-
نىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋېتىپتۇ ۋە شۇ گۇرۇھقا كىرىپ ھەربىكەت
قىلىۋېتىپتۇ. ئىلگىرى «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتىدە لېيۇسى
ئىمزاسى بىلەن بېسىلغان «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ غەيرىي
رەسمىي قىسىمى» دېگەن ماقالىنى ئەنە شۇ ياڭ سۈنرېن
يازغان، ئۇ ماقالىدە لۇشۇنگە قاتتىق كىنايە قىلىنغان،
لېكىن ئۇ ماقالىنىڭ داۋامى بېسىلماي توختاپ قالدى.
ئاڭلىشىمىزچە، سول قاناتلار ئىتتىپاقى ئاگاھلاندۇرۇش
بېرىپتۇمىش.

[يۇي]

سول قاناتلار ئىتتىپاقى «كىنايە» بىلەن يېزىلغان بىرەر پارچە
نەرسىنى شۇنچە يامان ئېلىپ كېتەرمىش، ئۇنىڭ ئۇستىگە «سول
قاناتلار ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرۈپ، ئۇششاق مۇلۇكدارلارنىڭ جەڭ-
گىۋار بايرىقىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇپ يېزىۋاتقان ياڭ سۈنرېن» غا «ئا-
گاھلاندۇرۇش» بەرگەنمىش. غەلىتە ئىش دېگەن مانا شۇ. بەزىلەر-
نىڭ ئېيتىشىچە، «ئۇچىنچى خىل ئادەم» لەر سول قانات نەزەريە-
چىلەرنىڭ خۇنخور تەنقىدلىرى تۇپەيلىدىن «ئۆزىگە سادىق سەئىد-
تى» نى يازالماپتىكەن[276]، ھازىر بۇ «ئۇششاق مۇلۇكدارلارنىڭ
جەڭگىۋار» باتۇرلىرىمۇ سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاگاھلاندۇر-
غانلىقى تۇپەيلىدىن «جەڭ» قىلالماس بولۇپ قاپتۇمىش. مەن
ئويلايمەنكى، يەنە بىرئاز ۋاقىت ئۆتسە، يەرلەرنى پارچىلاپ بەر-
گەن، خەزىنىدىكى پۇللارنى ئۆز يانچۇقىغا سېلىۋالغانلارنىڭ جىنا-

يەتلىرى، يېغىلىق ۋە سۇ ئاپەتلىرى، ئاسارئەتتىقىلەرنىڭ غايىب
بولۇپ كەتكەنلىكى، دۆلەتمەنلەرگە ئاغرىق چاپلاشقانلىقى — مانا
بۇلارنىڭ ھەممىسى سول قاناتلار ئىتتىپاقىنىڭ، بولۇپمۇ لۇشۈن-
نىڭ جىنايىتى بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ.

ھازىر جياڭ گۇاڭسى[277] ئەپەندى ئېسىمگە چۈشتى.
بۇ ئىش ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، بۇنىڭغا تۆت - بەش يىل
بولۇپ قالدى، جياڭ گۇاڭسى ئەپەندى «قۇياش»[278] تەھرىراتىنى
تەشكىللەپ، «ئىجادىيەت» تەھرىراتى بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈپ،
مېنى قورشاپ يوقىتىش مەقسىتى بىلەن «نۆكەر» لىرىنى باشلاپ
كەلگەندە، بىر پارچە ماقالە يازغانىدى، ئۇنىڭدا ئومۇمەن: لۇشۈن
ئەزەلدىن باشقىلارنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ باقمىغاچقا، جاھانغا پات-
ماي قالغانىدى، مانا ئەمدى تېتىتىپ قويۇش كېرەك، دېگەن
گەپلەر بار ئىدى. ئەمەلىيەتتە بۇ گەپلىرى خاتا، مەن مۇھاكىمە
ماقالىلەرنى يېزىشقا باشلىغاندىن بۇيان ھۇجۇمغا ئۇچرىمىغان ۋاق-
تىم بولمىدى، مۇشۇ ئۇچ - تۆت ئاي ئىچىدە «ئەركىن پاراڭ»
توغرىسىدا ئەنە شۇنداق كۆپ ماقالىلەر چىقتى، مېنىڭ نەقىل
كەلتۈرگەنلىرىم ئازغىنە بىر قىسمىدىنلا ئىبارەت. ئۇنىڭدىن ئىل-
گىرىمۇ شۇنداق ئىدى، لېكىن ئۇ ماقالىلەر خۇددى يۇلتۇز سارقە-
غاندەك غايىب بولۇپ كەتتى، باشقىلارنىڭ نەزىرىدىنمۇ قالدى. بۇ
نۆۋەت قولۇمدا بىرنەچچە خىل گېزىت - ژۇرنالنىڭ ساقلىنىپ
قالغانلىقىنى غەنىيمەت بىلىپ، شۇ ماقالىلەرنىڭ بىر قىسمىنى
«خاتىمە» مدە نەقىل كەلتۈردۇم. بۇ ئەمەلىيەتتە يالغۇز ئۆزۈمگىلا
چوغ تارتقانلىقىم ئەمەس، كۆرەشنىڭ ئاخىرى بولمايدۇ، كونا
دەستەكنى كۆتۈرۈپ چىقىدىغانلار يەنە بولۇپ تۇرىدۇ، باشقىلارنىڭ
ھۇجۇملىرىغا قارشى تۇرۇشتىمۇ مۇشۇنداق ئۇسۇلنى ئىشلىتىدىغان-
لار بولىدۇ؛ ئەلۋەتتە، ئۇ چاغدا ھۇجۇم قىلىنغان ئادەملەرنىڭ

ئىسمىنى ئۆزگەرتىشىدۇ. كەلگۈسىدىكى كۆرەشچان ياشلار مۇشۇنداق ئەھۋالغا دۇچ كېلىپ قالغىنىدا، مۇشۇ خاتىرىنى ئۇچرىتىپ قالسا، مەن ئويلايمەنكى، ئۇلار چوقۇم چېھرىنى ئېچىپ خۇش بولىدۇ، دۇشمەن دېگەن نەرسىنىڭ قانداق بىر نەرسە ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئوبدان چۈشىنىۋالالايدۇ.

(نەقىل كەلتۈرۈلگەن ماقالىلەرنىڭ خېلى كۆپ بىر قىسمى ئىلگىرىكى «ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى» لارنىڭ قولىدىن چىققان بولۇسا كېرەك. لېكىن، ئۇلار ھازىر باشقا تەخەللۇسنى قوللانماقتا، ئۇلارنىڭ ئەپت - بەشىرىسىمۇ ئىلگىرىكىگە ئوخشاشمايدۇ. بۇنداق بولۇشىمۇ مۇقەررەر. ئىنقىلابىي ئەدەبىياتچى ئىنقىلابنىڭ تېخىمۇ چوڭقۇرلىشىشىغا، قانات يېيىشىغا ئۆزىنىڭ ئەدەبىياتى بىلەن مەدەت بېرىش ئارزۇسىدا بولماي، ئۆزىنىڭ «ئەدەبىيات» ىنى ئىنقىلابنىڭ سايىسىدە بازارغا سالىدىغان بولسا، ئىنقىلاب ئەۋج ئېلىۋاتقان چاغدا، ئۇ شىرنىڭ تېنىگە چاپلاشقان سالجا[279] بولۇپ قالىدۇ، ئىنقىلاب مۇشكۈلچىلىككە ئۇچرىغان چاغدا بولسا، ئۆزىنىڭ «ئاق كۆڭلى» نى تېپىۋېلىپ ياكى «ۋاپادار»[280] دېگەن نام بېرىلەن، ياكى «ئىنسانپەرۋەر» دېگەن نام بىلەن ۋە ياكى «مۇشكۈلچىلىككە ئۇچراپ تۇرۇۋاتقان ئىنقىلابچىلارغىنىمۇ بەكرەك ئىنقىلابچى» دېگەن نام بىلەن سەپتىن چىقىپ كېتىدۇ، ياخشىراقلىرى جىم بولۇۋالىدۇ، يامانراقلىرى پىستە كۆچۈك بولۇپ قالىدۇ. بۇ مېنىڭ «زەھەرلىك گاز» ىم ئەمەس، ھەممىز كۆرۈپ تۇرغان پاكىت!

1933 - يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
چۇش ۋاقتىدا يېزىلدى.

ئىزاھلار:

(1) يۈ دافۇ (1896 — 1945) — جېجياڭ ئۆلكىسى فۈياڭ ناھىيەسىدىن، يازغۇچى، ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ مۇھىم ئەزالىرىدىن بىرى، 1928 - يىلى لۇشۈن بىلەن «ئۆركەش» ناملىق ئايلىق ژۇرنالنى بىرلىكتە ئىشلىگەن. ئۇنىڭ مەشھۇر «ھالاكەت» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى، «ئۇ بىر ئاجىزە» ناملىق پوۋېستى، «ئاياغ ئىزى» ناملىق سايامەت خاتىرىسى توپلىمى بار.

(2) لى لېيۇېن (1904 — 1972) — خۇنەن ئۆلكىسى شاڭتەن ناھىيەسىدىن، تەرجىمان، 1932 - يىلى 12 - ئايدىن باشلاپ «شېنباۋ» گېزىتى «ئەركىن پاراڭ» نىڭ مۇھەررىرى بولغان، 1934 - يىلى 5 - ئايدا ئىستېپا بەرگەن.

(3) بىر پارچە ماقالە — بۇ يەردە لى لېيۇېننىڭ «باقمي دۇنيادىكى بىر كىشىگە بېغىشلىما» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ لى لېيۇېننىڭ ۋاپات بولغان رەپىقىسىنى ئەسلەپ يازغان ماقالىسى بولۇپ، 1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى «ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان. كېيىنرەك ئۇنىڭ «يۈكسەك ئانا مېھرى» ناملىق نەسرىلەر توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن.

(4) ئاپتورنىڭ «ئەركىن پاراڭ» غا چىققان تۇنجى ماقالىسى «قەدىمىي، نىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىقلىقى» بولۇپ، بۇ كىتابچىغا كىرگۈزۈشتە «قەدىمىي ئاقلاش» دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

(5) ۋاڭ پېڭلىڭ (1898 — 1964) — جياڭسۇ ئۆلكىسى لىياڭ ناھىيەسىدىن، گومىنداڭنىڭ يالالانما ئەدەبى. بۇ يەردىكى «ئەرز قىلىپ» دېگەن سۆز مۇشۇ كىتابچىدىكى «ئىككى خىل راۋان بولماسلىق» دېگەن ماقالىگە ۋە ئۇنىڭغا قوشۇپ قويۇلغان «ئەڭ راۋان، بولغان ئەدەبىيات» دېگەن ماقالىگە قارالسۇن.

(6) جۇ مۇزەي شۇ چاغدا شاڭخەيدە تەھرىرلىك ۋە يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. بۇ يەردە ئېيتىلغان «پاش قىلدى» دېگەن سۆز توغرىسىدا مۇشۇ كىتابچىدىكى «ئەدەبىلەرنىڭ ئەدەبىياتسىزلىقى» نىڭ ئىلاۋىسى (تۆتىنچى خىل كىشىلەر) غا قارالسۇن.

(7) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى شاڭخەيدە چىقىدىغان «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ «ئەركىن پاراڭ» بېتىگە خي جياگەن

ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(8) «شەرق ژۇرنىلى» — ئۇنىۋېرسال ژۇرنال، شاڭخەي تىجارەت نەشرىياتى تارقاتقان. بۇ ژۇرنال 1904 - يىل 3 - ئايدا نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، 1948 - يىل 12 - ئايدا نەشردىن توختىغان. بۇ ژۇرنالنىڭ 1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى نەشرىدىن چىققان 30 - جىلد 2 - سانىغا جەجياڭ ئۆلكىسىنىڭ ژۇجۇ دېگەن جايىدا كالا سوقۇشتۇرغاندا تارتىلغان سۈرەتلەردىن «جۇڭگودا كالا سوقۇشتۇرۇش» دېگەن سەرلەۋھە ئاستىدا بىرنەچچە پارچە رەسىم بېسىلغان.

(9) «قوندىاقلىق ئۇقيانى كۆتۈرۈپ ئالغا بېسىش» دېگەن سۆز «تىنچ دەۋرانە جۇ سۇلالىسىنىڭ يىلنامىسى» دىكى: «جۇ پادىشاھى ژۇ ژاڭ زالىم پادىشاھ يىڭجۇغا جازا يۈرۈشى قىلغاندا، سەن يىشىڭ، خۇڭ ياۋلار قوندىاقلىق ئۇقيا كۆتۈرۈپ ئالدىنقى سەپتە ماڭغان» دېگەن گەپتىن چىققان. ئەينى چاغدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىنى قوللانغاچقا، ياپون قوشۇنلىرى ھەر قېتىم ھۇجۇمغا ئۆتكەندە، جۇڭگونىڭ مۇداپىئە قوشۇنلىرى كۆپىنچە بۇيرۇقنا بىنائەن چېكىنگەن. مەسىلەن، 1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ياپون قوشۇنلىرى شەنخەيگۇەن قورغىنىغا ھۇجۇم قىلغاندا، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قوشۇن تۆت سائەتتىن كېيىن قورغاننى تاشلاپ ئۇرۇش قىلمايلا چېكىنگەن. ئەمما، ئالدىنقى سەپتىن يىراق تۇرغان چوڭ - كىچىك مىلىتارىستلار دائىم خۇپسەنلىك بىلەن «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرمىز!» دەپ داۋراڭ كۆتۈرگەن. مەسىلەن، شەنخەيگۇەن قولدىن كەتكەندىن كېيىن، سىچۈەندە مىلىتارىستلار يېغىلىقىغا ۋە «باندىت تازىلاش» قا، كومموننىستىك پارتىيىگە قارشى تۇرۇشقا قاتناشقان تىيەن سۇڭياۋ 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى «ۋەتەن يولىدا مەركەزنىڭ بۇيرۇقىنى تاپشۇرۇۋالغان ھامان قوندىاقلىق ئۇقيانى كۆتۈرۈپ ئالدىنقى سەپكە ئاتلىنىمىز» دەپ ئومۇمىي تېلېگراممىا يوللىغان.

(10) «تىنچلىق سۆيەر» — شۇ چاغدا گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۆزىنىڭ تەسلىمچىلىك ۋە ۋەتەن ساتقۇچلۇق سىياسىتىنى ھەمىشە «تىنچلىق سۆيەر» دېگەن سۆز بىلەن ياپقان. مەسىلەن، 1931 - يىلى «18 - سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن، جياڭ جيېشى 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى نەنجىڭ شەھىرى بويىچە گومىنداڭ ئەزالىرى يىغىنىدا «مۇشۇ پەيتتە، يۇقىرى بىلەن تۆۋەن بىردەك بولۇشىمىز، ئاۋۋال زوراۋانلىققا ئادالەت بىلەن، ياۋۇزلۇققا تىنچلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇپ، دەرد - ئەلەمنى ئىچىمىزگە يۇتۇپ، ۋاقىتنىچە ئەلھۆكمىللالا دەپ تۇرۇشىمىز، شۇنىڭ بىلەن خەلقئارادىكى ئادىل ھۆكۈمنى كۈتۈپ تۇرۇشىمىز لازىم» دەپ نۇتۇق سۆزلىگەن.

(11) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى «شېنباۋ

گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا «قېچىش، نىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىقلىقى» دېگەن سەرلەۋھە بىلەن خي جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(12) بۇ يەردە گەپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ نەنجىڭغا بېرىپ تەلەپ قويغانلىقى ئۈستىدە بارىدۇ. «18 - سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەتكى ئوقۇغۇچىلار قوزغىلىپ، جياڭ جيېشىنىڭ قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىگە ئېتىراز بىلدۈرگەن. 12 - ئاينىڭ بېشىدا جايلاردىكى ئوقۇغۇچىلار ئارقا - ئارقىدىن نەنجىڭغا كېلىپ تەلەپ قويغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى پۈتۈن مەملىكەتكە بۇنى چەكلەش ھەققىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن؛ 17 - كۈنى تەلەپ قويۇش ۋە نامايىش قىلىشقا جايلار-دىن نەنجىڭغا كەلگەن ئوقۇغۇچىلارنى قولغا ئېلىش ۋە قىرغىن قىلىشقا ساقچىلارنى ئىشقا سالغان. بەزى ئوقۇغۇچىلار قىلىچتا يارىلانغاندىن كېيىن، دەرياغا تاشلىۋېتىلگەن. ۋەقەدىن كېيىن ئەكسىيەتچىل دائىرىلەر ھەقىقىي ئەھۋالنى يوشۇرۇش ئۈچۈن «ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن پايدىلىنىپ كېتىل-دى» دەپ، دەرياغا تاشلانغان ئوقۇغۇچىلارنى «ئۆزى تېيىلىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كەتتى» دەپ، ئوقۇغۇچىلارغا بوھتان چاپلىغان ھەمدە جەسەتنامە ئېلان قىلىپ «پاچاقلىرى ئالىتاغىل، بەدەنلىرى ئالا - كۆك» بولۇپ كەت-كەن، دېگەن.

(13) يۈگۇەن — يەنى شەنخەيگۇەن، 1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ياپون قوشۇنلىرى تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان.

(14) 1932 - يىل 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ياپون تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرى شاڭخەيگە ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇرۇش رايونلىرىدىكى جەنەن ئۇن-ۋېرسىتېتى، ئەمگەك ئۇنىۋېرسىتېتى، تۆڭجى ئۇنىۋېرسىتېتى قاتارلىق مەكتەپلەرنىڭ ئۆيلىرى يا ئۇرۇش ئوتىدا ۋەيران بولغان، يا ياپون قوشۇنلىرى تەرىپىدىن بىسىۋېلىنغان، ئوقۇغۇچىلىرى تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپ كەتكەن.

(15) شەنخەيگۇەن قولدىن كەتكەندىن كېيىن، بېيپىڭ خەتەرلىك ۋەزى-يەتتە قالغان. ھەرقايسى ئالىي - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىمتىھان ۋاقتىنى كېچىكتۈرۈش، بالدۇر تەتىل قويۇپ بېرىش تەلىپىنى قويغان ياكى رۇخسەت سوراپ مەكتەپتىن كېتىشكەن. ئەينى ۋاقىتتا «خائىنلارنى تازىلاش پىدائىلىرى ئۆمىكى» دېگەنلەر ئوقۇغۇچىلارنى «قورقۇنچاق»، «نومۇس-سىز، توخۇ يۈرەك» لەر دەپ ھاقارەتلىگەن. جۇ مۇزەيىمۇ «شاۋقۇن» نىڭ 2 - جىلد 4 - سانىغا (1933 - يىل 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى) بېسىلغان «تىللاش ۋە تىللىنىش» دېگەن ماقالىسىدە ئوقۇغۇچىلارنى «دۇشمەننىڭ شەپىسىنى ئاڭلاپلا تىكىۋەتتى»، «شېھىت بولالمىسمۇ، ئەڭ بولمىغاندا قاچقۇن بولماسلىقى كېرەك ئىدى» دەپ سۆككەن.

(16) 1933 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى گومىنداڭ دائىرىلىرى ئۆزلۈكىدىن شەنخەيگۈەن قاتارلىق ئۇزۇن سېپىلدىكى مۇھىم قورغانلاردىن ۋاز كەچكەن جىنايىتىنى يېپىش ئۈچۈن بېيپىڭدىكى جۇڭشەن باغچىسىنىڭ جۇڭشەن سارىيىدا قۇربان بولغان ئوفېتسىر ۋە ئەسكەرلەرگە ماتەم تۇتۇش يىغىنى ئۆتكۈزگەن. يىغىندا گومىنداڭ تەرىپىدىن كونترول قىلىنغان ئىز-چىلار تەشكىلاتى تەقدىم قىلغان تەزىيىسىدە «جەڭ مەيدانىدا قۇربان بولغان شېھىتلەرگە شان ـ شەرەپ بولسۇن، ئىمتىھاننى تاشلاپ قاچقان ئوقۇغۇچىـ-لارغا مەڭگۈ لەنەت ياغسۇن» دەپ يېزىلغان.

(17) تىل ـ تارىخ تەتقىقات ئورنى — ئەسلىي تارىخ، تىل تەتقىقات ئورنى ئىدى. ئۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مەركىزىي تەتقىقات ئىنستىتۇتى قارىمىقىدىكى بىر تارماق بولۇپ، شۇ چاغدا بېيپىڭدا تەسىس قىلىنغانىدى. نۇرغۇن قىممەتلىك ئاسارئەتىقىلەر ئۇنىڭدا ساقلىناتتى. 1933 ـ يىلى ياپون قوشۇنلىرى رېخېغا ھۇجۇم قىلغاندا، مەزكۇر ئورۇن 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى تۇنجى قېتىم 30 ساندۇق ئاسارئەتىقە، 90 ساندۇق قەدىمكى كىتابلارنى نەنجىڭغا توشۇغان.

(18) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(19) 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا ياپونلار شەنخۇەيگۈەننى بېسىۋالغاندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «ياپون قوشۇنلىرىنىڭ نىشانىنى ئازايتىش» نى باھانە قىلىپ، تىل ـ تارىخ تەتقىقات ئورنى ۋە خان سارىيى مۇزېيىدا ساقلىنىۋاتقان ئاسارئەتىقىلەرنى ئالدىراپ ـ تېنەپ تۈركۈملەپ بېيپىڭدىن نەنجىڭ، شاڭخەيلەرگە يۆتكىگەن.

(20) 1933 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مائارىپ ۋازارىتى بېيپىڭدىكى ئالىي مەكتەپلەرگە «گېزىتلەرنىڭ خەۋەر قىـ-لىشىچە، يۈگۈەن خەۋپ ئاستىدا قالغان پەيتتە بېيپىڭدىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئىمتىھاندىن قېچىش، بالدۇر تەتىل قويۇۋېتىش ئىشلىرى سادىر بولغان... ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پۇقرالار ئىچىدىكى تۈۋرۈك. شۇنداق تۇرۇقـ-لۇق ئۆزلىرىچە ئالاقزادە بولۇپ، مەكتەپ ئىنتىزامىنى بۇزماقتا. مەكتەپ دائىرىلىرى بولسا، يۇقىرىغا مەلۇم قىلماي بولۇشىغا قويۇۋەتكەن. بۇنى توغرا ئىش دېگىلى بولماس» دېگەن مەزمۇندا تېلېگرامما ئارقىلىق بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

(21) بۇ گۇ جيېگاڭنىڭ 1923 ـ يىلى قەدىمكى تارىخلارنى مۇلاھىزە قىلىپ يازغان ماقالىسىدە ئوتتۇرىغا قويغان كۆز قارىشى. ئۇ يۈ سۆزىنى دەلىللىگەندە «تىل ـ يېزىق توغرىسىدا ئىزاھلار»دا يۈي (禹) قـوڭغـۇز (虫) قىلىپ ئىزاھلانغىنىغا ئاساسلىنىپ، يۈ (كەسلەنچۈك تىپىدىكى

«قوڭغۇز») دەپ قىياس قىلغان.

(22) سۇي خاۋ (754 — ؟) بيەنجۇ (ھازىرقى خېنەن كەيفېڭ ناھىيىسى) دىن، تاڭ سۇلالىسىدىكى شائىر. ئۇنىڭ «سېرىق تۇرنا راۋىقى» شېئىرىنىڭ ئەسلىي تېكىستىدە:

«كەتتى ئەجدادلار سېرىق تۇرنا مىنىپ،
قالدى تۇرنا راۋىقى قۇرۇقدىلىپ؛
كەتسە كەلمەسكە ئۇچتى تۇرنا غايىب،
كۆكتە بۇلۇت پىراقىدا ئاھ ئۇرۇپ؛

گۈزەل كۆرۈنەر خەنياڭ دەرىخى،
ئۇندىن قالماس يىڭۋۇجۇ بوستان بولۇپ.
چۈشۈپ گۇگۇم كۆرۈنمەيدۇ دەرگاھىم،
كۆڭۈلنى دەريا تېخىمۇ غەش قىلىپ.»

دەپ يېزىلغان.

(23) 1932 ـ يىل 10 ـ ئايدا، بېيپىڭ شەھىرىدىكى مەدەنىيەت ـ مائارىپ ساھەسىدىكى جياڭ خەن قاتارلىق 30 دىن ئارتۇق كىشى ياپون ئارمىيىسى شەنخەيگۈەننىڭ ئىچكىرىسىگە قىستاپ كىرىپ، شىمالىي جۇڭگو جىددىي خەۋپ ئاستىدا قالغاندا، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە پىكىرنامە سۇنۇپ، بېيپىڭدا «دۆلەتنىڭ جان تومۇرى، خەلقنىڭ روھىي جەۋھىرى بولغان مەدە-نىيەت يادىكارلىقلىرى ساقلانغان» ۋە «پۈتۈن مەملىكەتتىكى ئىلىم ـ بىلىم ئەھلىلىرىنىڭ كۆپچىلىكى بېيپىڭغا توپلانغان» دېگەننى باھانە قىلىپ، «بېيـ-پىڭنى مەدەنىيەت شەھىرى قىلىپ ئېنىق بەلگىلەش»نى، «بېيپىڭدىكى ھەربىي ئەسلىھەلەرنى كۆزدىن يىراقلاشتۇرۇپ»، بېيپىڭنى ياپون ئارمىيـ-سىنىڭ توپ ـ زەمبىرىكىدىن مۇداپىئەسىز ئامان ـ ئېسەن ساقلاپ قېلىشنى تەلەپ قىلغان. بۇ، ئەمەلىيەتتە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەتەن ساتقۇچـ-لۇق، تەسلىمچىلىك سىياسىتىگە ماسلىشىپ، ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ تاجا-ۋۇزچىلىقىغا پايدا كەلتۈرگەنلىك ئىدى.

(24) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(25) «خرىستىئانلارنىڭ دىن يولىدا قۇربان بولۇشى» — ئەسەرنىڭ نامى. ياپونىيىلىك سۇڭ چىشې يازغان، 1922 ـ يىلى نەشر قىلىنغان. كىتابتا XVI ئەسىردىن بۇيان ناسارا دىنىنىڭ ياپونىيىگە تارقىلىشى ۋە ياپونىيـ-نىڭ جياڭخۇ دېگەن يېرىدە مىلىتارىزم دەۋرىدە فېئودال ھۆكۈمرانلار سىنىـ-



پىنىڭ ناسارالارنى دەھشەتلىك قىيناش ۋە ئۆلتۈرۈش ئەھۋالى يېزىلغان.

(26) «تەيفېڭ گۇاڭجى» ناملىق كىتابنىڭ 268 ـ جىلددىدە «ئاجايىپ ـ غارايىپ قىسسە» دىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن تېكىستىدە شۇنىڭغا ئوخشاش خاتىرىلەر يېزىلغان: تاڭ سۇلالىسى ۋۇ زېتيەن زامانىسىدا زالىم ئەمەلدار لەي جۈنچىڭ قولىغا ئېلىنغان مەھبۇسلارنىڭ جىنايىتىنىڭ ئېغىر ـ يېنىكلىكىگە قارىماي، ئاۋۋال بۇرنىنىڭ تۆشۈكىگە ئاچچىقسۇ قۇيۇپ، زىندانغا تاشلاپ، ئەتراپىغا ئوت قالاپ قاقلىغان.

(27) ئېدىسون (1847 ـ 1931، T. A. Edison) — ئامېرىكىلىق كەشپىياتچى، توك ئىلمىنى پىششىق تەتقىق قىلىپ، ئېلېكتر، تېلېگرامما، تېلېفون، كىنو ئاپپاراتى، پاتېفون قاتارلىقلارنى كەشىپ قىلغان، 1931 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ۋاپات بولغان. شۇنىڭدىن كېيىن دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئۇنى خاتىرىلەيدىغان بولغان.

(28) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(29) ما جەنشەن (1885 — 1950) — جىلىن ئۆلكىسى خۇەيدې ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ شەرقىي شىمال ئارمىيىسىنىڭ كوماندىرى، «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىسىنىڭ مۇۋەققەت رەئىسى بولغان. ياپون تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرى لياۋنىڭدىن خېيلۇڭجياڭغا قاراپ ھۇجۇم قىلغاندا، ئۇ قوشۇننى باشلاپ قارشىلىق كۆرسەتكەن. شۇ ۋاقىتتا جامائەتچىلىك بۇنى بىر مەھەل «مىللىي قەھرىمان» دەپ ئاتاشقان. شاڭخەي فۇچاڭ تاماكا شىركىتى ئۇنىڭ ئىسمىنى تاماكىنىڭ ماركىسى قىلغان ۋە گېزىتلەردە «ئۆزىنى ئۇلۇغ جۇڭخۇادىكى ۋەتەنپەرۋەر قېرىنداش دەپ بىلگەنلىكى كىشىلەر گېنېرال ما جەنشەن ماركىلىق تاماكىنى چېكىشى كېرەك» دەپ ئېلان چىقارغان.

(30) 1933 ـ يىلنىڭ باشلىرىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەتەننى ئاۋۇئاتسىيە ئىئانىسى بىلەن قۇتقۇزۇشنى يولغا قويۇشنى قارار قىلىپ، ۋەتەننى ئاۋۇئاتسىيە بىلەن قۇتقۇزۇش جۇڭخۇا ئۇيۇشمىسى (كېيىن جۇڭگو ئاۋۇئاتسىيە جەمئىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن) نى تەسىس قىلىپ، «پۈتۈن مەملىكەتتىكى پۇقرالارنىڭ كۈچىنى توپلاپ، ھۆكۈمەتكە ياردەملەشتۈرۈپ، ئاۋۇئاتسىيە ئىشلىرىنى كۈچەيتىشى لازىم» دەپ مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئاۋۇئاتسىيە مۇكاپات بېلىتىنى تارقىتىپ، زورمۇزور ئىئانە توپلىغان.

(31) 1932 ـ يىل 2 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئاۋۇئاتسىيە مەھكىمىسىنىڭ يېڭىدىن ئالغان ئايروپىلانلىرىنىڭ ئىقتىدارىنى سىناق قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئامېرىكىلىق ئۇچقۇچى شورت (B. Short) ئايروپىلاننى ھەيدەپ شاڭخەيدىن نەنجىڭغا ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، سۇجۇنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدا



ياپونىيىنىڭ ئالتە ئايروپىلانى بىلەن ئۇچرىشىپ قالىدۇ ۋە ئېتىپ چۈشۈرۈلۈپ، قازا تاپىدۇ. شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ئاخبارات ئاگېنتلىقلىرى بىلەن گېزىتلىرى بۇنى دەستەك قىلىپ تەشۋىق ئېلىپ بارىدۇ. شورتنىڭ ئانىسى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ 4 ـ ئايدا جۇڭگوغا كېلىدۇ.

(32) «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» يۈز بەرگەندە جياڭ جيېشى شەرقىي شىمال ئارمىيىسىگە «ھەرگىز قارشى تۇرماسلىق» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ساتقۇنلۇق، تەسلىمچىلىك سىياسىتىنى ئوچۇق ـ ئاشكارا يولغا قويغان. 28 ـ يانۋار ئۇرۇشىدىن كېيىن، گومىنداڭ 4 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ باياناتىدا «مەركىزىي كومىتېت ئۇزۇن مۇددەتكىچە قارشى تۇرۇش قارارىغا كەلدى»، ئۇنىڭدىن باشقا «پسىخولوگىيە جەھەتتە قارشى تۇرىمىز» دېگەندەك گەپلەرنى قىلغان. بۇلارنىڭ ھەممىسى تەسلىمچىلىك سىياسىتىنىڭ نىقابى.

(33) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(34) «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» — ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنى ئوبيېكت قىلغان ئۇنىۋېرسال ئايلىق ژۇرنال (بىر مەھەل يېرىم ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەرتىلگەن). شيا گەيزۇڭ، يې شېنتاۋلار مۇھەررىر بولغان، 1930 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەيدە تۇنجى قېتىم نەشر قىلىنغان، تەرەققىيپەرۋەرلىك كۇتۇپخانىسى نەشر قىلغان. مەزكۇر ژۇرنالدا 1932 ـ يىل 2 ـ ئايدىن باشلاپ مەخسۇس «ماقالىلەر دوختۇرخانىسى» ئىستونى ئېچىلىپ، شۇ چاغدا گېزىت ـ ژۇرناللارغا بېسىلغان گراماتىكىسى خاتا ياكى مەزمۇنى مەنتىقىگە سىغمايدىغان ماقالىلەر تاللىنىپ تەھلىل قىلىنىپ تۈزىتىلگەن.

(35) سىماچيەن (تەخمىنەن مىلادىيىدىن ئىلگىرى 145 ـ يىل ياكى 135 —؟) — يەنە بىر ئىسمى زىچاڭ، شاياڭ (بۈگۈنكى شەنشى ئۆلكىسى خەنچىڭ ناھىيىسىنىڭ جەنۇبى) دىن، غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تارىخشۇناسى، ئەدىبى، خان تەزكىرىچىسى. ئۇ يازغان «تارىخنامە» مەملىكىتىمىزنىڭ مەشھۇر تەزكىرە خاراكتېرلىك تارىخىي كىتابى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

(36) «مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى» — 1930 ـ يىل 6 ـ ئايدا گومىنداڭ دائىرىلىرى تەرىپىدىن پىلانلانغان ئەدەبىيات ھەرىكىتى بولۇپ، فەن گۇڭجەن، فەن جىڭبۇ، جۇ يىڭفېڭ، بۇ يۈەنچاڭ، ۋاڭ پىڭلىڭدەك گومىنداڭ ئەدىبلىرى تەشەببۇسكار بولغان. ئۇلار «ئاۋانگارت» ھەپتىلىك ژۇرنىلى، «ئاۋانگارت» ئايلىق ژۇرنىلى نەشر قىلىپ، «مىللەتپەرۋەرلىك» نامىنى سۇيىئىستېمال قىلىپ، پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىغا قارشى

تۇرۇپ، كوممۇنىزمغا، خەلققە قارشى ئەكسىلئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى تەشەبـ
بۇس قىلغان، «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن يەنە جياڭ جيېشىنىڭ
تەسلىمچىلىك، ۋەتەن ساتقۇچلۇق سىياسىتىگە كەتمەن چاپقان.

(37) گومىنداڭ سىياسەتۋازى دەي جىتاۋ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
1926 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئۇ گۇاڭجۇدىكى جۇڭشەن ئۇنىۋېرسـ
تېتى ھەيئىتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلىنىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن
مۇراسىمدا گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ھەمكارلىقىنى قوللاپ نۇتۇق
سۆزلىگەن. مۇراسىمغا قاتناشقان ئوقۇغۇچىلارنى بورودىنغا «ئېھتىرام بىلـ
دۈرۈش» يۈزىسىدىن تەزىم قىلدۇرغان.

(38) بورودىن (1884 — 1951) — سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىياسىي
ئەربابى، 1919 ـ يىلىدىن 1923 ـ يىلىغىچە كوممۇنىستىك ئىنتېرناتسىئو-
نالنىڭ يىراق شەرق بۆلۈمىدە ئىشلىگەن، 1923 ـ يىلىدىن 1927 ـ
يىلىغىچە جۇڭگوغا كېلىپ، سۇڭ جۇڭشەننىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ،
گومىنداڭنىڭ ئالاھىدە مەسلىھەتچىسى بولغان، گومىنداڭنى ئۆزگەرتىش
خىزمىتىدە ئاكتىپ رول ئوينىغان.

(39) گومىنداڭ سىياسەتۋازى گەن نەيگۇاڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «سۇڭ
جۇڭشەن ۋە لېنىن» ئۇنىڭ نۇتقىنىڭ كوپىيىسى بولۇپ، 1926 ـ يىلى
گۇاڭجۇدىكى جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتى سىياسىي تەربىيە بۆلۈمى تەرىپىدىن
نەشر قىلىنغان. شۇ چاغدا ئۇ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتى سىياسىي تەربىيە
بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋن مۇدىرى بولغان.

(40) 1931 ـ يىلىدىن 1932 ـ يىلىغىچە خۇ چيۇيۇەن، سۇ ۋېن
(دۇ خېڭ) ئۆزلىرىنى ئەكسىيەتچىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلەن سول قانات
ئەدەبىيات ـ سەنئەتتىن ئىبارەت ئىككى لاگېر سىرتىدىكى «ئەركىن
كىشى»، «ئۈچىنچى خىل كىشى» دەپ ئاتىغان. ئۇلار ئەدەبىيات ـ سەنئەت
ئەركىنلىكىنى تەشۋىق قىلغان، ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ سىياسىيدىن ئايرىـ
لىشىنى تەرغىب قىلىپ، سول قانات ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرىكىتىگە
ھۇجۇم قىلغان.

(41) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «شېڭباۋ
گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا «گەن» ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(42) 1932 ـ يىلنىڭ ئاخىرىدا شاڭخەيدىكى «بۇت مېھرى» ناملىق
چوڭ دورا زاۋۇتى گېزىتكە ئېلان چىقىرىپ، ئاتالمىش «ئۆلمەسلىك دورىـ
سى» — ئېلېكترلەشكەن «يەپروجئەلپنوم مەلھىمى»نى تەشۋىق قىلغان.
مۇنداق دورا «ئىلمىي» كەشپىيات بولۇپ، بەدەنگە ئېلېكتر ئۆتكۈزۈپ،
«ئادەمنى ھاياتلىق قۇۋۋىتى بولغان جانلىق ئېلېكترون بىلەن تەمىن ئېتىدۇ»
دېگەن.

يەپروجئەلپنوم — خەنزۇچە «رېنسېڭ» ناملىق دورا.

(43) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى «شېنباۋ
گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(44) «ۋەتەن قۇتقۇزۇش» گېزىتى — 1932 ـ يىل 8 ـ ئايدا
نەنجىڭدا گۇن دېبەي باش مۇھەررىرلىكىدە چىققان ئەكسىيەتچىل گېزىت
بولۇپ، 1949 ـ يىل 4 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان. ماقالىدە كەلتۈرۈلگەن
نەقىللەر مەزكۇر گېزىتنىڭ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنىدىكى «خان
سارىيىدىكى ئاسارئەتىقىلەرنى كۆچۈرۈش ئۈچۈن ھۆكۈمەتكە مۇراجىئەت»
سەرلەۋھىلىك باش ماقالىسىدىن ئېلىنغان.

(45) ئىستراتېگىيىچى — گومىنداڭ ھەربىي دائىرىلىرى كۆزدە تۇتۇ-
لىدۇ. 1932 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شاڭخەيدە ئۇرۇش باشلانغاندىن
كېيىن، ئۇلار جۇڭگو قوشۇنلىرىغا ئارقا ـ ئارقىدىن چېكىنىشكە بۇيرۇق
چۈشۈرگەن. بۇنى «ئىستراتېگىيىنى ئۆزگەرتكەنلىك»، «دۈشمەننى ئېزىقـ
تۇرۇپ ئىچكىرى كىرگۈزۈش ئۈچۈن»، «مەغلۇپ بولغانلىق
ئەمەس» دەۋالغان.

(46) 28 ـ يانۋار ئۇرۇشى يۈز بەرگەندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈ-
مىتى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش تەلـ
پىگە قارىماي، «قارشى تۇرماسلىق» سىياسىتىدە چىڭ تۇرۇپ، 19 ـ
يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىشىغا بۇز-
غۇنچىلىق قىلغان. ئەنگلىيە، ئامېرىكا، فرانسىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتـ
لەرنىڭ ئارىلىشىشى ئارقىسىدا ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا تىز پۈككەن ھالدا
سۈلھىلىشىپ، 1932 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «شاڭخەي ئۇرۇش
توختىتىش كېلىشىمى»نى ئىمزالىغان.

(47) پالان ـ پوكۇن لايىھىلەر — 1932 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ
15 ـ كۈنى خەلقئارا ئىتتىپاقتىكى 19 دۆلەت كومىتېتىنىڭ ئالاھىدە يىغىنىـ
دا ماقۇللانغان جۇڭگو ـ ياپونىيە ماجىراسىنى كېلىشتۈرۈش توغرىسىدىكى
«قارار لايىھىسى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا بۇ لايىھىگە
ئاساسلىنىپ «تروممىنىس لايىھىسى»گە ئۆزگەرتىلگەن. بۇ لايىھىلەردە ياپو-
نىيىگە ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق يان بېسىلغان، «مانجۇرىيە دۆلىتى»دىن ئىبارەت
قورچاق ھاكىمىيەت يەڭ ئىچىدە ئېتىراپ قىلىنغان.

(48) ئاقچى ـ كۆكچى ھەيئەتلىرىنىڭ پوزىتسىيىسى — خەلقئارا
ئىتتىپاقتىكى 19 دۆلەت كومىتېتىنىڭ ئەنگلىيە ۋەكىلى، تاشقى ئىشلار
مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سىموننىڭ پوزىتسىيىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
ئۇ خەلقئارا ئىتتىپاق يىغىنىدا سۆزگە چىقىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىنىڭ
جۇڭگوغا قىلغان تاجاۋۇزىنى ئاقلىغان ۋە شۇ چاغدىكى جۇڭگو جامائەتچىلىكـ



نىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچرىغان.

(49) قونالغۇ پايتەخت — زۆرۈر تېپىلغاندا ھۆكۈمەتنىڭ ۋاقىتلىق كۆچۈپ بېرىپ تۇرىدىغان جايى. قولداش پايتەخت — پايتەختتىن باشقا يەنە قۇرۇلغان پايتەخت. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى نەنجىڭنى پايتەخت قىلغان. 1932 ـ يىلى 28 ـ يانۋار ئۇرۇشى ۋاقتىدا، 1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى ئالدىراپ ـ تېنەپ «لوياڭغا كۆچۈپ بېرىپ ئىش قىلىش»نى قارار قىلغان. 3 ـ ئايدا گومىنداڭ 4 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا قارار ماقۇللىنىپ، لوياڭنى قونالغۇ پايتەخت قىلىپ، شىئەننى قولداش پايتەخت دەپ رەسمىي بېكىتكەن. شۇ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى لوياڭدىن نەنجىڭغا كۆچۈپ كەتكەن.

(50) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا ئەسلىدىكى سەرلەۋھىسى «بېرناردشاۋغا مەدھىيە» بىلەن خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(51) «تىنچلىقپەرۋەر بوۋاي» — 1933 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» «تىنچلىقپەرۋەر بوۋاي ھەربىي داقا ـ دۇمباق سادالىرى ئىچىدە بېيپىڭدا ساياھەتتە بولىدۇ» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا بېرناردشاۋنىڭ بېيپىڭغا كېلىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلغان. ئۇنىڭدا بېرناردشاۋ «سەددىچىن سېپىلىدىن ئۇچۇپ ئۆتۈپ، بېيپىڭنى زىيارەت قىلغاندا ئۇرۇش ۋاقىتلىق توختايدۇ» دېگەن گەپلەر بار.

(52) رېيتېر تېلېگراممىسى — يەنى رېيتېر ئاگېنتلىقىنىڭ تېلېگراممىسى. رېيتېر ئاگېنتلىقى يەھۇدىي رېيتېر (P. J. Reuter) تەرىپىدىن 1850 ـ يىلى گېرمانىيىنىڭ يۇلۇش دېگەن جايىدا تەسىس قىلىنغان، 1851 ـ يىلى لوندونغا كۆچۈرۈلگەن. كېيىن ئەنگلىيىدىكى ئەڭ زور ئاگېنتلىققا ئايلانغان. ئۇنىڭ جۇڭگودىكى پائالىيەتلىرى 1871 ـ يىلىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە باشلانغان. بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان «رېيتېر تېلېگراممىسى» — 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى مەزكۇر ئاگېنتلىقنىڭ بېرنارد شاۋنىڭ شياڭگاڭدا نۇتۇق ئېلان قىلغانلىقى توغرىسىدىكى تېلېگراممىسىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تېلېگرامما 15 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى»گە «بېرنارد شاۋ شياڭگاڭدىكى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىغا نۇتۇق سۆزلىدى — كوممۇنىزمنى تەشۋىق قىلدى» دېگەن سەرلەۋھە ئاستىدا بېسىلغان.

(53) گۇڭبۇجۇي — كونا زاماندا ئەنگلىيە، ئامېرىكا، ياپونىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ شاڭخەي، تيەنجىن قاتارلىق جايلاردىكى كونسېسسىيىلىرىدە تەسىس قىلغان ھۆكۈمرانلىق ئورگانلىرى بولۇپ، جاھانگىرلارنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىنى يولغا قويۇش ۋە جۇڭگو خەلقىنى قۇل قىلىش قورالى.



(54) «دۆلەت ئەھۋالىمىز باشقىچە» — يۈەن شىكەي پادىشاھلىق تۈزۈمىنى تىرىلدۈرۈشنى قەستلىگەن مەزگىلدە تارقاتقان بىرخىل سەپسەتە. 1914 ـ يىلىدىن 1915 ـ يىلىغىچە يۈەن شىكەينىڭ ئاساسىي قانۇن مەسلىھەتچىسى ئامېرىكىلىق گودنوۋ (F. J. Goodnow) جۇڭگونىڭ «دۆلەت ئەھۋالى باشقىچە»، دېموكراتىك سىياسىينى يولغا قويغىلى بولمايدۇ، دېگەننى تەرغىب قىلغان. مەسىلەن، ئۇ 1915 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى بېيپىڭدا چىقىدىغان «ئاسىيا گېزىتى»دە ئېلان قىلغان «جۇمھۇرىيەت ۋە پادىشاھلىق توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدە، جۇڭگونىڭ «تارىخىي ئادەتلىرىدىن جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى»غا نەزەر سالغاندا «پادىشاھلىق تۈزۈمنى يولغا قويۇش ئاسان» دەپ بىلجىرلىغان. ئەينى ۋاقىتتا، يۈەن شىكەينىڭ پادىشاھ بولۇشىنى ھىمايە قىلىدىغان ئامانلىقنى قولغا كەلتۈرۈش جەمئىيىتىگە ئوخشاش ئەكسىيەتچىل كۈچلەرمۇ «جۇمھۇرىيەت دۆلەت ئەھۋالىغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ» دېگەننى كۈچىنىڭ بارىچە تەرغىب قىلغان. بۇ خىل «دۆلەت ئەھۋالى باشقىچە» سەپسەتىسى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ جۇڭگودا دېموكراتىك ئىسلاھات ئېلىپ بېرىشقا توسقۇنلۇق قىلىپ، ئىلغار ئىجتىمائىي تەلىماتلارغا قارشى تۇرۇپ، ئىنقىلابنى بېسىش باھانىسىگە ئايلانغان.

(55) «ھاكىمىيەت شامالدۇر ئۇچىدۇ ھەريانغا، پۇقرالار مارالدۇر چاپىدۇ ھەريانغا» دېگەن سۆزلەر «لاۋزى» ۋە «جۇاڭزى» ناملىق كىتابلاردىن پايدىلىنىلىپ ياسالغان.

(56) لې ۋېن — ئەسلىي لۇشۇننىڭ تەخەللۇسى. 1933 ـ يىلى 2 ـ ئايدا چۈي جيۇبەي شاڭخەيدە داۋالىنىۋاتقاندا، لۇشۇننىڭ تەكلىپى ۋە ياردىمى بىلەن شۇ چاغدا شاڭخەيدە جۇڭگو ۋە چەت ئەل تىللىرىدا چىقىدىغان گېزىت ـ ژۇرناللاردا بېرناردشاۋنىڭ جۇڭگوغا كەلگەنلىكى ھەققىدە ئېلان قىلىنغان ھەرخىل ماقالىلەرنى توپلاپ، «لې ۋېن كېسىۋېلىپ چاپلاپ تەرجىمە ۋە تەھرىرلىدى» دېگەن ئىمزا بىلەن كىتاب قىلىپ چىقارغان، لۇشۇن ئۇنىڭغا كىرىش سۆز يازغان.

(57) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(58) رېخې ئۇرۇشى — 1933 ـ يىل 2 ـ ئايدا ياپون تاجاۋۇزچى قوشۇنلىرى شەنخەيگۇەننى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، رېخې ئۆلكىسىگە ھۇجۇم قىلغان.

(59) «مىللىي قەھرىمانلار»نىڭ سۈرەتلىرى — شۇ چاغدا شاڭخەيدە بېسىلىپ سېتىلغان ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغان ماجەنشەن، جياڭ گۇاڭنەي، سەي تىڭكەي قاتارلىق گومىنداڭ گېنېراللىرىنىڭ سۈرەتلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.



(60) خۇاڭ جېڭشا (1911 — 1974) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى نەنخەي ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ ئوفىتسېرى، «مىللەتپەرۋەرلىك» ئەدەبىياتىنىڭ تايانچىسى. «ئۇلۇغ شاڭخەينىڭ گۇمران بولۇشى» — 28 ـ يانۋاردىكى شاڭخەي ئۇرۇشى ماتېرىيال قىلىنىپ، ياپونلارنىڭ قوراللىق كۈچى مۇبالىغە قىلىنىپ، مەغلۇبىيەتچىلىك تەرغىب قىلىنغان رومان، 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنىدىن ئېتىبارەن شاڭخەيدە چىقىدىغان «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» دە داۋاملىق بېسىلغان، كېيىن «ئۇلۇغ ئاخشام» گېزىتخانىسى كىتابچە قىلىپ نەشر قىلغان.

(61) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(62) بۇ يەردە خەلقئارا جاسۇس لىنكولن (1891 ـ 1943، T. Lincoln) كۆزدە تۇتۇلىدۇ، ئۇ ۋېنگرىيىدە تۇغۇلغان يەھۇدىي، ئەينى ۋاقىتتا شاڭخەيدە راھىب قىياپىتىدە پەيدا بولۇپ ھەرىكەت قىلغان.

(63) «پادىشاھنىڭ قولچوماقلىرى» — بۇ يەردە ئەكسىيەتچىلەرنىڭ قولچوماقلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

(64) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسى بىلەن چىققان.

(65) شۈي ۋېنچاڭ (1521 — 1593) — دەرۋىش، جېجياڭ ئۆلكىسى شەنيىن ناھىيىسى (ھازىرقى شاۋشىڭ) دىن؛ مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆتكەن ئەدىب، خەتتات ۋە رەسسام. ئۇنىڭ «شۈي ۋېنچاڭنىڭ دەسلەپكى توپلىمى»، «شۈي ۋېنچاڭنىڭ ئۈچ توپلىمى» ۋە «تۆت خىل ئاۋازلىق ئادەمسىمان مايمۇن» دېگەن سەھنە ئەسىرى بار. شەرقىي جېجياڭ ئەتراپىدا ئۇ توغرۇلۇق نۇرغۇن ھېكايىلەر تارقالغان. بەزىلىرىدە ئۇنى قىزىقچى ـ تىلى نەشتەر قىلىپ تەسۋىرلىگەن. بۇ ھېكايىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى خەلق ئېغىز ئىجادىيىتى بولۇپ، شۈي ۋېنچاڭنىڭ ئۆزى بىلەن مۇناسىۋەتسىز.

(66) يوغان بىر بومبا — 1933 ـ يىلى يېڭى يىلدا بېيپىڭ ئوقۇغۇچىلىرى جۇڭنەنخەي باغچىسىدا گىرىم قىلىپ مۇز تېيىلىش يىغىنى ئۆتكۈزۈۋاتقاندا، مەلۇم بىرى مەيدانغا بىر دانە بومبا ئاتقان. بۇنىڭدىن سەل ئىلگىرى مەلۇم بىرى «خائىنلارنى تازىلاپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش ئۆمىكى» نامىدىن ئوقۇغۇچى ئوغۇل ـ قىزلارغا ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كەتمەي، دۆلەتنىڭ بېشىغا كېلىۋاتقان بالايىئاپەتلەرنى ئۇنتۇپ قالماسلىقنى ئاگاھلاندۇرغان.

(67) مەدەنىيەت، ئەخلاقنى سۆزلىدى — 1933 ـ يىلى يېڭى يىلدا گومىنداڭ سىياسەتۋازى دەي جىتاۋ نەنجىڭدا چىقىدىغان «يېڭى ئاسىيا» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 5 ـ جىلد 1 ـ، 2 ـ قوشما سانىدا (1933 ـ يىل

1 ـ ئاي) ئېلان قىلغان «مەدەنىي ئەخلاق ـ پەزىلەت» دېگەن ماقالىسىدە: «ئېغىز ئېچىش بىلەنلا ئادەم تىللاش ۋە تاپا ـ تەنە قىلىش... مەدەنىيەتلىك كىشىلەردە بولىدىغان پەزىلەت ئەمەس» دېگەنىدى.

(68) چېن شۇباۋ — جەنۇبىي پادىشاھلىقلار دەۋرىدىكى چىن پادىشاھلىقىنىڭ پادىشاھى. خاتىرىلەرگە قارىغاندا، كەچۈرۈم قىلىنغان چېن شۇباۋغا پادىشاھ سۈي ۋېندى نۇرغۇن سوۋغا ـ سالام تارتۇق قىلغان ۋە ئۈچىنچى دەرىجىلىك مەنسەپدارلار بىلەن بىللە پادىشاھ ھۇزۇرىغا كىرىشكە بىرقانچە قېتىم رۇخسەت قىلغان. ھەر قېتىم زىياپەت بېرىلگەندە كۆڭلى بۇزۇلمىسۇن دەپ ئۇنىڭ يۇرتىدىكى مۇزىكىنى چالدۇرمىغان. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىر گۇندىپاي چېن شۇباۋنىڭ «مەرتىۋەم يوق. ئوردىغا كىرىشكە بىرەر مەنسەپ بېرىلسە ئىكەن» دېگەن گېپىنى سۈي ۋېندىغا مەلۇم قىلغان. سۈي ۋېندى «چېن شۇباۋنىڭ قىلچىمۇ ۋىجدانى يوق ئىكەن» دېگەن.

(69) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا «گەن» ئىمزاسىدا بېسىلغان.

بۇ ماقالە ۋە تۆۋەندىكى «داد ـ پەرياد»، «نەغمىنىڭ ئازادلىقى»، «ئالدىنقى قاتارغا يېتىشىۋېلىش ھېكمىتى»، «ۋىجدان سېتىش ھېكمىتى»، «ئەڭ سەنئەتلىك دۆلەت»، «ئىچى ۋە تېشى»، «تەكتىگە يېتىش»، «ھەشەمەتلىك باغچىدىكى تالانت» ۋە «تاغدىن ـ باغدىن» توپلىمىدىكى «ئايال توغرىسىدا»، «راست ـ يالغان دون كىخوت»، «گۈلشەن پاراڭلىرىغا ئىستىئارە» دىكى «جۇڭگو ئەدەبىياتى ۋە جۇڭگولۇقلار» قاتارلىق 12 پارچە ماقالە چيۇ چىبەي تەرىپىدىن 1933 ـ يىلى شاڭخەيدە يېزىلغان. بۇنىڭ بەزىلىرىنى لۇشۇننىڭ پىكرىگە ئاساسەن ياكى لۇشۇن بىلەن پىكىرلەشكەندىن كېيىن يازغان. لۇشۇن بۇ ماقالىلەرگە ئەدەبىي جەھەتتە بەزى تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزگەن (بەزىلىرىنىڭ سەرلەۋھىسىنى ئۆزگەرتكەن)، ئاندىن باشقىلارغا كۆچۈرگۈزۈپ «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»دا ئۆزىنىڭ تەخەللۇسىدا ئېلان قىلغان، كېيىن ئايرىم ھالدا ئۆزىنىڭ فېليەتونلار توپلىمىغا كىرگۈزگەن.

(70) «ئىنسانىي ھوقۇق نەزەرىيىسى» — «ئىنسانىي ھوقۇق توپلىمى»نى كۆرسىتىدۇ. مەزكۇر توپلامغا خۇ شى، لۇ لۇڭجى، لياڭ شىچيۇ قاتارلىقلارنىڭ 1925 ـ يىللاردا ئىنسانىي ھوقۇق مەسىلىسى توغرىسىدا يازغان ماقالىلىرى كىرگۈزۈلگەن. 1930 ـ يىل 2 ـ ئايدا شاڭخەي «يېڭى ئاي» كۇتۇپخانىسى نەشر قىلغان.

(71) «جۇ لېيۈەن كىتابى» — مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، چىن سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن جۇ لېيۈەن تەرىپىدىن يېزىلغان كىتاب.

(72) خۇ شى (1891—1962) — يەنە بىر ئىسمى شى جژ، ئەنخۇي

ئۆلكىسى جىشى ناھىيىسىدىن. 1927 ـ يىلى ئامېرىكىنىڭ كولۇمبىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن، كېيىن ۋەتەنگە قايتىپ، بېيپىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىدا پروفېسسور بولغان. «4 ـ ماي» مەزگىلىدىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەرىكىتىدە ئوڭ قاناتنىڭ ۋەكىلى بولغان. كېيىن ئۇ ئىلگىرى ـ ئاخىر شىمالىي مىلىتارىستلار بىلەن گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، جاھانگىرلارنىڭ كەتمىنىنى چېپىپ، كوممۇنىزمغا، خەلققە قارشى ھەرىكەت ئېلىپ بارغان، 1949 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئامېرىكىغا قېچىپ بارغان، كېيىن تەيۋەندە كېسەل بىلەن ئۆلگەن.

(73) گېنېرال خې جيەن (1887 — 1956) — خۇنەن ئۆلكىسى لىلىن ناھىيىسىدىن، ئۇ گومىنداڭ مىلىتارىستلىرىدىن بولۇپ، شۇ چاغدا خۇنەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى بولغان. 1932 ـ يىل 12 ـ ئايدا خۇ شى خې جيەننىڭ تەكلىپى بويىچە چاڭشاغا بېرىپ، «مېڭىشقا تېگىشلىك يولىمىز» دېگەن ماۋزۇدا نۇتۇق سۆزلىگەن. خې جيەن ئۇنىڭغا «يول خىراجىتى» دەپ 5000 دوللار بەرگەن.

(74) «بۇردىچىلىق» — ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەلسەپىسىدىكى سۇبيېكتىپ ئىدېئالىزم ئېقىمى بولۇپ، نەپ ۋە بۇردىنى ھەقىقەت دەپ قارايدۇ، ھەقىقەتنىڭ ئوبيېكتىپچانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەكىلى ئامېرىكىلىق دۇۋى قاتارلىقلار. خۇ شى ئۇنىڭ ئوقۇغۇچىسى ھەم مۇرىتى. 1919 ـ يىلى خۇ شى بېيپىڭدا ئارقا ـ ئارقىدىن نۇتۇق سۆزلەپ، بۇردىچىلىقنى تەشۋىق قىلغان. ئۇ 1921 ـ يىلى يازغان «دۇۋى ئەپەندى ۋە جۇڭگو» دېگەن ماقالىسىدە، دۇۋى پەلسەپىۋى ئۇسۇلىنىڭ «ئومۇمىي ئىسمى بۇردىچىلىق» دەپ ئاتىلىدۇ، دەپ كۆككە كۆتۈرگەن.

(75) «زىلىڭشىباۋ» — ئىنگلىزلار شاڭخەيدە چىقارغان ئىنگلىزچە «North China Dairy News» گېزىت، 1864 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ چىقىپ، 1951 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى نەشردىن توختىغان.

(76) توڭگۇز بوغۇزلايدىغان يەردىن يىراق تۇرۇش دېگەن سۆز «مېڭىزى. لياڭخۇيۋاڭ» دىن ئېلىنغان. ئۇنىڭدا: «ئالىيجانابلار ھايۋانات، ئۇچار قاناتلىقلارنىڭ ياشىغىنىنى كۆرۈپ، ئۆلۈشىنى كۆرۈشكە، چىرقىرغىنىنى ئاڭلاپ، گۆشىنى يېيىشكە قىيمايدۇ. شۇ سەۋەبلىك قاسساپلاردىن نېرى قاچىدۇ» دېيىلگەن.

(77) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا «گەن» ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(78) لىتتون (1876 — 1947، V. Lytton) — ئەنگلىيىلىك ئاقسۆڭەك، 1932 ـ يىل 4 ـ ئايدا خەلقئارا ئىتتىپاق ئۇنى تەكشۈرۈش

ئۆمىكىنى باشلاپ، مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىغا «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» نى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتكەن. شۇ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئېلان قىلىنغان ئاتالمىش «خەلقئارا ئىتتىپاق تەكشۈرۈش ئۆمىكىنىڭ دوكلاتنامىسى» («لىتتون دوكلاتنامىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) دا: ياپونىيىنىڭ جۇڭگونىڭ شەرقىي شىمالىدا «سەل قاراشقا بولمايدىغان ھوقۇق» ۋە «مەنپەئەت» لىرى بار: ياپونلارنىڭ شەرقىي شىمالغا بېسىپ كىرىشىدىكى سەۋەب، جۇڭگو جەمئىيىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدا «قالايمىقان بولغانلىقى» ۋە جۇڭگو خەلقى «چەت ئەللىكلەرنى يەكلىگەنلىكى» ئۈچۈن، ياپونلار «زىيان» تارتقانلىقىدىن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «كېڭىيىۋېلىشى» ۋە «جۇڭگو كوممۇنىستلار پارتىيىسىنىڭ راۋاج تاپقانلىقى» ئارقىسىدا ياپونلار غەم ـ ئەندىشىدە قالغانلىقىدىن ئىبارەت، دېيىلگەن. «دوكلاتنامە» نىڭ 9 ـ بابىدا سۇن جۇڭشەننىڭ ئىلگىرى چەت ئەلنىڭ تېخنىكىسى بىلەن مەبلىغىنى قوبۇل قىلىپ، جۇڭگونى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدىكى تەشەببۇسىنى بۇرمىلاپ نەقىل كەلتۈرۈپ، «جۇڭگونىڭ ئىچكى قۇرۇلۇشىنى ۋاقىتلىق خەلقئارا ھەمكارلىق بىلەن ئىلگىرى سۈرۈش» ئوتتۇرىغا قويۇلغان، بۇ ئەمەلىيەتتە جاھانگىرلارنىڭ جۇڭگونى ئورتاق بۆلۈشۈۋېلىشىنى تەشەببۇس قىلغانلىق. «دوكلاتنامە» دە شەرقىي شىمالنى جۇڭگودىن بۆلۈۋالىدىغان «مانجۇرىيە مۇختارىيىتى» نى يولغا قويۇش تەشەببۇسى بىمەنىلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان. شۇ چاغدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قاراپ تۇرۇپ بۇ دوكلاتنامىنى «چۈشىنىشلىك، ئادىل» دەپ، پرىنسىپ جەھەتتىن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

(79) جەنۋە — شۋېتسارىيىنىڭ غەربىدىكى جەنۋە ئوبلاستىنىڭ مەركىزى بولۇپ، خەلقئارا ئىتتىپاقنىڭ باش شتابى جايلاشقان جاي. بۇ يەردە ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەر گۇرۇھى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(80) «سەپنى قىسقارتىش» — بۇ گومىنداڭ تەشۋىقات ئورگىنىنىڭ ئۇرۇش قىلغۇچى قوشۇنلارنىڭ تىرىپىرەن بولۇپ چېكىنگەنلىكىنى يوشۇرىدىغان سۆزى. مەسىلەن، «شېنباۋ گېزىتى» 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى «دۈشمەن قوشۇنلىرى رېخې ئۆلكىسىگە ئىچكىرىلەپ كىردى، چىفېڭ تەرەپتىن كەلگەن خەۋەرلەر مۈجمەل، لىڭيۈەندىكى ئارمىيىمىز سەپنى قىسقارتىپتۇ» دېگەن خەۋەرنى شۇ ماۋزۇ ئاستىدا بەرگەن.

(81) بۇمۇ لىتتوننىڭ پارىژدا سۆزلىگەن نۇتقىنىڭ ئىچىدىكى گەپ.

(82) بۇ ماقالە 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا «خې جياگەن» ئىمزاسىدا چىققان.

(83) «نەزمىنىڭ ئازادلىقى» — 1933 ـ يىلى زېڭ جېنكې ئۆزىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىدىكى «يېڭى دەۋر ئايلىق ژۇرنىلى» دا ئاتالمىش «ئازاد نەزمە» نى تەشەببۇس قىلىپ، مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 4 ـ جىلد 1 ـ سانىغا

(1933 ـ يىل 2 ـ ئاي) «نەزمىنىڭ ئازادلىقىغا بېغىشلانغان مەخسۇس سان» چىقارغان. بۇ يەردە شۇ نەرسە كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(84) راستچىللىق دېگەن سۆز ئەسلىي كۆڭزىنىڭ «راستچىللىق — نەزمە ئۇچۇن پەرھىزدۇر» دېگەن سۆزىدىن كەلگەن.

(85) رېخبەدىكى تاك — شۇ ۋاقىتتا رېخي ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بولغان تاك يۇلىننى كۆرسىتىدۇ. ئۇ 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ياپون ئارمىيىسى رېخېغا ھۇجۇم قىلغاندا ئالاقزادە بولۇپ قېچىپ كەتكەن. شۇڭا ياپون قوشۇنلىرى 3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى شۇ چاغدىكى ئۆلكە مەركىزى چېندېنى 100 نەچچە كىشىلىك ئەسكىرىي كۈچ بىلەن ئىشغال قىلغان.

(86) «تەكشۈرۈپ چارە كۆرۈش» — رېخي قولدىن كەتكەندىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەمۇرىي پالاتاسى خەلقنىڭ ئەيىبلىشىدىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن، 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى تاك يۇلىننى «خىزمىتىدىن قالدۇرۇپ، چارە كۆرۈش» توغرىسىدا قارار چىقارغان، 8 ـ كۈنى تاك يۇلىننى «ئۇزۇل ـ كېسىل تەكشۈرۈپ قاتتىق چارە كۆرۈش» كە بۇيرۇق چۈشۈرگەن.

(87) جاك شۆلياڭنى دېمەكچى، رېخي قولدىن كەتكەندىن كېيىن، جياك جېيشى جاۋابكارلىقنى شۇنىڭغا ئارتقان.

(88) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراك» غا خي جياگەن ئىمزاسىدا ېسلغان.

(89) «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدىكى قوشۇمچە بېتى «لازا ۋە زەيتۇن» نىڭ ماقالە قوبۇل قىلىشى ئېلانىغا قارالسۇن. «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» گە ئۇدا ېسلغان جاك روگونىڭ «يېڭى ئۆلىمالارنىڭ تارىخى» — «ئەر ـ خوتۇننىڭ يولدىن ئېزىشى» دېگەن رومانى مەدەنىيەت ساھەسىدىكىلەرگە دارىتمىلاش ئۈچۈن ئىنتايىن يامان غەرەزدە توقۇپ چىقىرىلغان رومان. ئۇنىڭدا «لۇۋۇشىن» (ۋىجدانسىز) دەپ لۇشۇنگە، «گودېفۇ» (دۆلەتمەن گو) دەپ يۇ دافۇ قاتارلىقلارغا دارىتمىلىغان.

(90) «ئىككى قۇلىقى مۇرىسىگە تېگمەپ تۇرىدۇ» — «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» نىڭ 1 ـ بابىغا قارالسۇن. ئۇنىڭدا «لىيۇ بېينىڭ بويى سەككىز چى كېلەتتى. ئىككى قۇلىقى مۇرىسىگە تېگمەپ، ئىككى قولى تىزىدىن ئېشىپ تۇراتتى» دەپ تەسۋىرلەنگەن.

(91) «ئۇچ مىڭ گەز ئۇزاردى ئاپئاق چاچلىرى» « — غەم ـ غۇسسە ئىلكىدە ئۆتكەچكە ئۆمرۇم، ئۇچ مىڭ گەز ئۇزاردى ئاپئاق چاچلىرىم» ، بۇ ھەققە لى بەينىڭ «چۇفۇ غەزەللىرى» گە قارالسۇن.

(92) سۇ دۆڭپونىڭ مېھمانغا جىننىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرىشكە مۇراجىئەت قىلغانلىقى — سۇڭ دەۋرىدە ياشىغان يې مىندى يازغان «تاش

ئورماندا سەگىدىگەنلىك توغرىسىدا ھېكايىلەر» نىڭ 1 ـ جىلدىدە يېزىلىشىچە: زىجەن (سۇ دۇڭپو) خۇاڭجۇ ۋە لىڭبياۋ دېگەن جايلاردا تۇرغاندا تاك سەھەردە ئورنىدىن تۇرۇپ، پاراڭلىشىشقا مېھمان چاقىرمىسا، ئۆزى سىرتقا چىقىپ مېھمانلارنى زىيارەت قىلىدىكەن. بىللە سەيلە قىلغۇچىلارنىڭ قانداق لىقى بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرماي، ئۇلارنى مەيلىچە ھەزىلكەشلىك قىلىشقا قويۇپ بېرىدىكەن. قىزىق پاراك قىلالمىغانلارنى جىن توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەشكە مۇراجىئەت قىلىدىكەن. ياق دېسە سۇ دۇڭپو «دەپ باقمامسەن» دەيدىكەن. شۇنىڭ بىلەن ھېكايە ئاڭلىغۇچىلار ھۆزۈرلىنىپ، ئۆزلىرىنى قويۇشقا يەر تاپالماي، ئىنتايىن خۇشال بولۇشۇپ قايتىشىدىكەن.

(93) «قەسىدە» — «شېئىرنامە» دىكى «جۇ بەگلىكى ھەققىدە قەسىدە» ، «لۇ بەگلىكى ھەققىدە قەسىدە» ، «شاك سۇلالىسى ھەققىدە قەسىدە» كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ھۆكۈمران سىنىپنىڭ نەزىر ـ چىراغلىرى مەدھىيىلىنىدىغان ئەسەر.

(94) «يىلنامە» — ئېيتىشلارغا قارىغاندا، كۆڭزى لۇ بەگلىكىدىكى تارىخچى ئەمەلدارلارنىڭ خاتىرىسى بويىچە تۇزگەن لۇ بەگلىكى ھەققىدىكى تارىخي كىتاب.

(95) «ژاك چوقۇر» — ېيپېڭدىكى تارىخى ئۇزۇن پېچاق ۋە قايچا دۇكىنى، ئۇلارنىڭ ماركىسىنىڭ نامىنى سۇيىئىستېمال قىلىدىغانلارمۇ ناھايىتى كۆپ. بەزى ساختىپەزلەر ماركىسىغا «ژاك چوقۇرنىڭ نامىنى ساتقانلار» نىڭ تۇخۇمى قۇرۇسۇن» دېگەن ئىبارىلەرنى يېزىپ قويغان.

(96) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراك» غا خي جياگەن ئىمزاسىدا چىققان.

(97) جۇڭگونىڭ ھازىرقى زامان ئىنجىلى — سۇن جۇڭشەننىڭ سەندىمنجۇيىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «ئالدىدىن يېتىۋېلىش» دېگەن سۆزلەر مەزكۇر كىتابنىڭ «مىللەتپەرۋەرلىك» دېگەن 6 ـ بابىدىن چىققان. ئەسلىي مەزمۇنى مۇنداق: «بىز چەت ئەللەردىن ئۆگىنىدىكەنمىز، كەينىدىن ئەگىشىپ ماڭمايلى، ئالدىدىن يېتىۋېلىش لازىم، ئالايلۇق، ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىشتە ئالدىدىن يېتىۋالغىنىمىزدا 200 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتنى قىسقارتقىلى بولىدۇ.»

(98) تەپسىر — بۇ يەردە ئىنجىل ـ نامىلەرنى شەرھلەيدىغان ئەسەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(99) «ياپون قوشۇنلىرى قەيەرگە يېتىپ بارسا...» دېگەن سۆزلەر 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىگە ېسلغان. گومىنداڭ مەمۇرىي پالاتاسىنىڭ مۇۋەققەت باشلىقى سۇڭ زىۋېن مۇخبىرلارغا

«بىز قانداقلا بولسۇن ئاخىرغىچە قارشى تۇرىمىز، ياپون قوشۇنى قەيەرگە يېتىپ بارسا قارشىلىق شۇ يەرگە يېتىپ بارىدۇ»؛ «قولدىن كەتكەن جايلارنى قايتۇرۇۋېلىش ۋە چېنىدىغا قايتۇرما ھۇجۇم قىلىشقا كەلسەك، ھەربىي ئىشلارنىڭ ئىلگىرىلىشىگە قاراپ بەلگىلىنىدۇ. مەن ھەربىي مۇتەخەسسىس ئەمەسمەن، شۇڭا تەپسىلىي پىلاندىن خەۋىرىم يوق» دەپ جاۋاب بەرگەن.

(100) «قارىمىقىدىكى قىسىملارغا كونسېسسىيە چېگراسىدىن بىر قەدەممۇ نېرى ئۆتمەڭلار، دەپ قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈرگەن» — 28 ـ يانۋاردىكى شاڭخەي ئۇرۇشىدىن كېيىن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سۇلھى قىلىش ئۈچۈن ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا يالۋۇرغان ۋە جۇڭگو زېمىنىغا بېسىپ كىرگەن ياپون قوشۇنلىرىنىڭ ۋاقتىنچە شاڭخەيدىكى ئاممىۋى كونسېسسىيىگە چېكىنىپ كىرىۋېلىشىغا قوشۇلغان ھەم جۇڭگو قوشۇنلىرىنىڭ چېگرىدىن ئۆتۈپ ئىلگىرىلىمەسلىكىگە «قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈرگەن.»

(101) پىدائىيلار — 18 ـ سېنتەبىردىن كېيىن شەرقىي شىمالدىكى ئۇچ ئۆلكە ۋە رېخې ئەتراپىدا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغان پىدائىيلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(102) جاڭ زۇشياڭ (1887 — 1949) — لياۋنىڭ ئۆلكىسى يېشەن ناھىيىسىدىن، «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» يۈز بەرگەندە، جىلىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى، شەرقىي شىمال چېگرا مۇداپىئە ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى بولغان.

(103) جاڭ خۇيچۇڭ (1898 — 1962) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى جۇڭشەن ناھىيىسىدىن، سېھىرگەر ۋە كىنو ئارتىسى، ئۇ 1933 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا پىدائىي قىسىملارنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرغانلىقىنى كۆرسىتىدىغان فىلىملەرنى سۈرەتكە ئېلىش ئۈچۈن رېخې ئالدىنقى سېپىگە بارغان. بۇ يەردە كەلتۈرۈلگەن نەقىل ئۇنىڭ رېخېدىن شاڭخەيگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن 3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىكى سۆھبىتىدىن ئېلىنغان، بۇ سۆھبەت «شېنباۋ» گېزىتىنىڭ 3 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان.

(104) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى» ئەركىن پارات»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(105) خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقى — تولۇق نامى «جۇڭگو خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقى»، 1932 ـ يىل 12 ـ ئايدا سۇڭ چىڭلىڭ، سەي يۈەنپەي، لۇشۈن، يالۇ چۈەن قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قۇرۇلغان ئىلغار تەشكىلات؛ ئۇنىڭ باش جەمئىيىتى شاڭخەيدە تەسىس قىلىنغان. ئارقىدىنلا شاڭخەي، بېيپىڭلاردا شۆبىلىرى قۇرۇلغان. مەزكۇر تەشكىلات جياڭ جېيشى، گومىنداڭنىڭ قاشىستىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى

تۇرۇپ، سىياسىي مەھبۇسلارغا ئاكتىپ ياردەم بېرىش، يېغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، سۆز ـ مەتبۇئات ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ھەرىكەت قىلغان. ئۇ گومىنداڭ تۇرمىلىرىدىكى زۇلمەتلىك ئەھۋاللارنى تەكشۈرۈپ جەمئىيەتكە پاش قىلغانلىقى ئۈچۈن، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئۆچمەنلىكى ۋە زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان.

(106) «پاراخوت قاتناشى ئىدارىسىنىڭ ئۇچ چوڭ دېلوسى» — بۇ لى گۇفەن تەرىپىدىن يېزىلغان ئەسەر بولۇپ، 1933 ـ يىل 2 ـ ئايدا شاڭخەي «ھازىرقى زامان نەشرىياتى» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. لى گۇفەن پاراخوت قاتناشى ئىدارىسى نازارىتى باشقارمىسىنىڭ كاتىپى، باش باشقارمىنىڭ خارجى ئىشلار مۇپەتتىشى بولغان، 1928 ـ يىلى پاراخوت قاتناش ئىدارىسىنىڭ تېخنىكا شۆبىلىرىنىڭ جىنايەتچىلىك دېلوسى، 1930 ـ يىلى پاراخوت قاتناش ئىدارىسى قارىمىقىدىكى جىيۇ شىركىتىنىڭ مۇستەقىللىق دېلوسىنى تەكشۈرۈشكە قاتناشقان. كېيىن مۇشۇ ئۇچ چوڭ دېلونىڭ مەزمۇنىنى قوزغاتقۇرۇپ، «پاراخوت قاتناش ئىدارىسىنىڭ ئۇچ چوڭ دېلوسى» دېگەن كىتابنى يازغان. پاراخوت قاتناشى ئىدارىسى — كونا جۇڭگودىكى ئەڭ زور دېڭىز ترانسپورت شىركىتى بولۇپ، 1872 ـ يىلى «چىڭ سۇلالىسى تۇڭجى 11 ـ يىلى» 12 ـ ئايدا لى خۇڭجاڭ تەرىپىدىن تەسىس قىلىنغان ھۆكۈمەت نازارەتچىلىكىدىكى سودىگەرلەر باشقۇرغان مۇەسسەسە، 1932 ـ يىلىدىن كېيىن بېيۇروكرات كاپىتالىزمنىڭ ئىگىلىكىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

(107) گېڭزى تۆلەم پۇلى كومىتېتى — 1900 ـ يىلى (گېڭزى يىلى) سەككىز دۆلەت ئارمىيىسى جۇڭگوغا بېسىپ كىرىپ، 2 ـ يىلى مەنچىڭ ھۆكۈمىتىنى «شىنچىيۇ شەرتنامىسى»نى ئىمزالاشقا مەجبۇر قىلغان. بۇنىڭدا ھەرقايسى دۆلەتكە «تۆلەم پۇلى» ئۈچۈن تاموژنا پۇلىدىن 450 مىليون سەر كۈمۈشنى يىللىق ئۈسۈمى تۆت لى بىلەن 39 يىلغا بۆلۈپ تۆلەپ بولۇش بەلگىلەنگەن. ئادەتتە بۇ «گېڭزى تۆلەم پۇلى» دېيىلىدۇ. كېيىن ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە، ياپونىيە قاتارلىق جاھانگىر دۆلەتلەر جۇڭگونىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا «ياردەم قىلىش» ئۈچۈن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ، قىسمەن تۆلەم پۇلىنى «قايتۇرۇپ بەرگەن» ھەم مەزكۇر پۇلنى باشقۇرغۇچى ئورگانلار ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا تەسىس قىلىنغان. خۇ شى جۇڭگو، ئەنگلىيە گېڭزى تۆلەم پۇلى مەسلىھەتچىلىرى كومىتېتىنىڭ جۇڭگو تەرەپتىكى ئەزاسى ۋە ئامېرىكىنىڭ تۆلەم پۇلىنى باشقۇرىدىغان جۇڭخۇا مەدەنىيەت ـ مائارىپ فوندى باشقارمىسىنىڭ ئەزاسى، قوشۇمچە كاتىپى بولۇپ، شۇ باشقارمىنىڭ ئەمەلىي ھوقۇقىنى ئىلكىدە تۇتقان.

(108) «ياخشى ئادەملەر» — 1922 ـ يىل 5 ـ ئايدا خۇ شى ئۆزىنىڭ



باشقۇرۇشىدىكى «تىرىشچانلىق» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ سانىدا «ياخشى ھۆكۈمەت» دېگەن تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بىرقانچە «ياخشى ئادەملەر»، «جەمئىيەتتىكى مۇنەۋۋەرلەر»، «سىياسىي ھەرىكەتكە قاتنىشىپ»، «ياخشى ھۆكۈمەت» تەشكىل قىلسا جۇڭگونى قۇتقۇزۇۋالغىلى بولىدۇ، دەپ تەشۋىق قىلغان. ئاتالمىش «ياخشى ئادەملەر»، «مۇنەۋۋەرلەر» ئەمەلىيەتتە خۇ شىدەك بۇرژۇئا ئەركىنلىك تەرەپدارلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى پاش قىلىپ دېگەن سۆزى. 1930 ـ يىلنىڭ ئالدى ـ كەينىدە خۇ شى، لو لۇڭجى، لياڭ شىچيۇ قاتارلىقلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدە يەنە ئەمەل تۇتۇش ئۈچۈن «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىدا كونا مۇقامغا توۋلىغان.

(109) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى «شېنباۋ. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(110) «سېرىق تەنلىكلەرنىڭ قېنى» — خۇاڭ جېڭشانىڭ كوممۇنىزمغا قارشى، ۋەتەن ساتقۇچلۇقنى تەرغىب قىلىش يولىدا يازغان غەزەل درامىسى بولۇپ، «ئاۋانگارت» ئايلىق ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 7 ـ سانىدا (1931 ـ يىل 4 ـ ئاي) ئېلان قىلىنغان. لۇشۈن ئۆزىنىڭ «ئالا كۆڭۈل. ‹مىللەتپەرۋەرلىك ئەدەبىياتى› نىڭ ۋەزىپىسى ۋە تەقدىرى» دېگەن ماقالىسىدە پاش قىلغان ۋە تەنقىد قىلغان.

(111) چىڭگىزخان (1162 — 1227) — ئەسلىي ئىسمى تېمۇچىن، قەدىمكى موڭغۇللارنىڭ داھىيىسى. XIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئۇ موڭغۇل قەبىلىلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، موڭغۇل خانىدانلىقىنى قۇرغان ھەم خانلىققا كۆتۈرۈلگەن ۋە چىڭگىزخان دەپ ئاتالغان. 1271 ـ يىلى قۇبلايخان جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنى مۇنقەرز قىلىپ، يۈەن سۇلالىسىنى بەرپا قىلغاندىن كېيىن، يۈەن تەيزۇ (يۈەن سۇلالىسىنىڭ پېشۋاسى) دەپ تەرىپلەنگەن. ئۇنىڭ نەۋرىسى باتۇخان (1209 — 1256) 1235 ـ يىلىدىن تا 1244 ـ يىلغىچە ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ لەشكەر باشلاپ غەربكە يۈرۈش قىلىپ، روسىيە ۋە ياۋروپادىكى بەزى دۆلەتلەرگە بېسىپ كىرگەن.

(112) بۇ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى. لازا ۋە زەيتۇن»غا يېزىلغان مۇھەررىر ئىلاۋىسى بولۇپ، بۇنىڭغا «بىزنىڭ ھېكمەتلىك سۆزىمىز» دەپ ماۋزۇ قويۇلغان.

(113) ئېستېتىن (Stetin)— ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئودرا دەرياسى ئېغىزىغا جايلاشقان شەھەر بولۇپ، قەدىمدە پولشىغا تەۋە، پرۇسسىيە تەرىپىدىن ئىشغال قىلىنغان، 1933 ـ يىلى گېرمانىيىگە تەۋە بولۇپ، 1945 ـ يىلى پولشا خەلق جۇمھۇرىيىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن، ھازىرقى ئىسمى ئېسچېسىن (Szczecin).

(114) گالىلېي (G. Galileo, 1642 — 1564)— ئىتالىيىلىك فىزىكا

ئالىمى ۋە ئاسترونوم، 1632 ـ يىلى «ئىككى دۇنيا سىستېمىسى توغرىسىدا سۆھبەت»نى ئېلان قىلىپ، چېركاۋ ئېتىقاد قىلىپ كەلگەن تېرىمى يەر شارى مەركەز نەزەرىيىسىگە قارشى تۇرغان. كوپېرنىكنىڭ يەر شارى قۇياشنى ئايلىنىدۇ دەيدىغان «قۇياش مەركەز تەلىماتى»نى ئىسپاتلىغان ۋە راۋاجلاندۇرغان. شۇڭلاشقا ئۇ 1633 ـ يىلى رىم دىنىي مەھكىمىسى تەرىپىدىن جىنايەتكە بۇيرۇلۇپ، ئۆمۈر بويى نەزەربەند قىلىنغان.

(115) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(116) ف. ۋان ئېدېن (F. Van Eden, 1860—1932)— گوللاندىيە يازغۇچىسى، دوختۇر، «كىچىك يۇھەننا» — 1885 ـ يىلى ئېلان قىلىنغان. 1927 ـ يىلى لۇشۈن تەرىپىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. 1928 ـ يىلى بېيپىڭ «نامسىز نەشرىيات» تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. موگۇلارنىڭ بەس ـ مۇنازىرىسى توغرىسىدا شۇ كىتابنىڭ 5 ـ بابىغا قارالسۇن.

(117) فابرې (1823 — 1915) — فرانسىيە ھاشاراتشۇناسى. ئۇنىڭ ئاتاقلىق ئەسىرى «ھاشارات خاتىرىسى» — ھاشاراتلارنىڭ تۇرمۇش ھالىتىنى تونۇشتۇرىدىغان كىتاب بولۇپ، جەمئىي 10 توم. 1 ـ تومى 1879 ـ يىلى، 10 ـ تومى 1910 ـ يىلى نەشر قىلىنغان.

(118) بۇ يەردە «ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى» ناملىق ژۇرنالنىڭ 1933 ـ يىل 3 ـ ئايلىق سانىغا بېسىلغان ۋاڭ لىلۇننىڭ «ھايۋانلارنىڭ تۇغما قابىلىيىتى» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(119) بەش ئەركان — ئېلىمىزنىڭ فېئوداللىق جەمئىيىتىدە پادىشاھ بىلەن ۋەزىر، ئاتا بىلەن بالا، ئەر بىلەن خوتۇن، ئاكا بىلەن ئىنى ۋە دوستلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت «بەش ئەركان» دەپ ئاتىلاتتى. «مېڭزى»دا بۇ بەش خىل مۇناسىۋەتنىڭ مىزانى «ئاتا ـ بالا مېھرىبان بولۇش، پادىشاھ ـ ۋەزىر ئىناۋەتلىك بولۇش، ئەر ـ خوتۇندا پەرق بولۇش، چوڭ ـ كىچىكتە تەرتىپ بولۇش، دوستلار لەۋزىدە تۇرۇش» دېيىلگەن.

(120) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(121) «جۇڭخۇاغا بەش جىن پاراكەندىچىلىك سالماقتا» — خۇ شى «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 10 ـ سانىدا (1930 ـ يىل 4 ـ ئايدا) «قايسى يولدا ماڭىمىز» دېگەن ماقالىنى ئېلان قىلىپ، جاھانگىرلارنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغانلىقىنى، گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىنى ئاقلاپ: ھازىر جۇڭگوغا «بەش دۈشمەن، يەنى بىرىنچى، كەمبەغەللىك؛ ئىككىنچى، ئاغرىق ـ سىلاق؛ ئۈچىنچى، نادانلىق؛ تۆتىنچى،



خىيانەتچىلىك؛ بەشىنچى، پاراكەندىچىلىك زىيان سېلىۋاتىدۇ. بۇ بەش چوڭ دۈشمەن ئىچىدە كاپىتالىزم يوق... فېئوداللىق كۈچمۇ بۇنىڭ ئىچىدە ئەمەس. چۈنكى، فېئوداللىق تۈزۈم بۇنىڭدىن 2000 يىل ئىلگىرى گۇمران بولۇپ كەتكەن. جاھانگىرلىكمۇ ئۇنىڭ ئىچىدە ئەمەس، چۈنكى جاھانگىرلىك بەش جىن كىرمەيدىغان دۆلەتكە زىيانكەشلىك قىلالمايدۇ» دېگەن.

(122) «ياخشىلىق بىلەن بويسۇندۇرغانلار خان بولۇر، پۇقرالار كۆڭلىدە قايىل بولۇر» دېگەن سۆز «مېڭزى»دىن ئېلىنغان.

(123) تىنچ ئوكيان يىغىنى — تىنچ ئوكيان ئىلمىي يىغىنى، پان تىنچ ئوكيان ئىلمىي يىغىنى. بۇ يىغىن 1920 ـ يىلى ھونولولودا تۇنجى قېتىم ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، نەچچە يىل ئاتلاپ بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرغان. بۇ يەردە خۇ شىنىڭ 1933 ـ يىل 8 ـ ئايدا كانادا ۋېنكوۋېردا ئۆتكۈزۈلىدىغان يىغىنغا قاتنىشىشقا تەرەددۇت قىلغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. يۇقىرىدا كەلتۈرۈلگەن خۇ شىنىڭ «ياپونلار جۇڭگونى بويسۇندۇرۇشتا ھەرگىز زورلۇق كۈچى ئىشلەتمەسلىكى كېرەك» دېگەن سۆزلىرى ئۇنىڭ شۇ قېتىملىق يىغىننىڭ ۋەزىپىسى قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بېيپىڭدا مۇخبىرلارغا سۆھبەت ئېلان قىلغاندا دېگەن گەپلىرى. بۇ ھەقتە 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنىدىكى «شېنباۋ» گېزىتىگە قارالسۇن.

(124) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(125) بۇ يەردە جاڭ روگونىڭ «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى. لازا ۋە زەيتۇن»غا بېسىلغان «يامان ئادەت» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەسلىي تېكىستىنى مۇشۇ ماقالىنىڭ «ئەسلىمە»سىدىن كۆرۈڭ.

(126) گۇڭدى جياليۇ (1884 — 1958) — ياپونىيە ھېكايىچىسى، ئىشچىلار ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان ھەم ئىشچىلار ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ «كۆمۈرنىڭ بۇسى»، «بىر ئىشچىنىڭ خاتىرىسى» قاتارلىق ئەسەرلىرى بار.

(127) جىڭزى ياڭۋېن — ياپونىيە ھېكايىچىسى، دراماتورگ، ئۇ ئىلگىرى ياپونىيە پرولېتارىيات ئەدەبىيات ھەرىكىتىگە قاتناشقان. ئۇنىڭ «جەھەننەم» دېگەن رومانى، «ئوق ئۇچقۇنلىرى» دېگەن سەھنە ئەسىرى بار.

(128) «تۈن يانغاندا» — رومان، ماۋدۇن يازغان، 1933 ـ يىل 1 ـ ئايدا شاڭخەيدىكى «تەرەققىيپەرۋەرلىك» كۇتۇپخانىسى نەشر قىلغان.

(129) جۇ مۇجەينىڭ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاپەتتىن قاچقانلىقىنى ئەيىبلىگەن سۆزلىرىنى مۇشۇ كىتابتىكى «قېچىشنى ئاقلاش» دېگەن ماقالىنىڭ ئىزاھاتىدىن كۆرۈڭ.

(130) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(131) مەنسەپنى پۇلغا سېتىۋېلىش — بۇ ئىمتىھانغا قاتناشماي، پۇلغا مەنسەپ ياكى مەنسەپدارلىق سالاھىيىتىنى سېتىۋېلىشنى كۆرسىتىدۇ. چىڭ سۇلالىسىدە مەنسەپنىڭ باھاسى ئوچۇق بەلگىلىنىپ، بىۋاسىتە پۇلغا مەنسەپ سېتىۋېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان.

(132) قايتىدىن بىر قېتىم ياسانماي بولمايدىكەن — بۇ 1933 ـ يىل باھاردا جياڭ جيېشى ئوتتۇرىغا قويغان «ئاساسىي قانۇن لايىھىسىنى تۈزۈش» ۋە «مىللىي قۇرۇلتاي كېڭىشىنى چاقىرىش»نى كۆرسىتىدۇ. 1931 ـ يىل 5 ـ ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بىر قېتىم «پۇقرالار يىغىنى» چاقىرىپ، ئاتالمىش «تەربىيە دەۋرىدىكى قانۇن»نى ئېلان قىلغان، شۇڭا بۇ يەردە قايتىدىن بىر قېتىم ياسانماي بولمىدى، دېيىلگەن.

(133) لايىھە — بۇ، 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاساسىي قانۇن لايىھەسىنى تۈزۈش كومىتېتى تۈزگەن «مىللىي قۇرۇلتاي كېڭىشى تەشكىلاتى» ھەققىدىكى لايىھىنى كۆرسىتىدۇ. لايىھىنىڭ 3 ـ ماددىسىدا «جۇڭخۇا مىنگونىڭ پۇقرالىرىدىن يېشى 20 گە توشقانلار ۋەكىللەرنى سايلاش ھوقۇقىغا ئىگە، يېشى 30 غا توشۇپ ئىمتىھاندىن ئۆتكەنلەر ۋەكىل بولۇپ سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە» دەپ بەلگىلەنگەن.

(134) سۇن جۇڭشەن ئۆزى يازغان «دۆلەت قۇرۇش پروگراممىسى»دا «دۆلەت قۇرۇش» تەرتىپىنى «ھەربىي ھاكىمىيەت»، «تەلىم ـ تەربىيە ھاكىمىيىتى»، «ئاساسىي قانۇنلۇق ھاكىمىيەت» دەپ ئۈچ دەۋرگە ئايرىغاندى. بۇنىڭدا «ئاساسىي قانۇنلۇق ھاكىمىيەت» دەۋرىدە پۇقرالار يىغىنى چاقىرىش، ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىش، خەلق تەرەپتىن سايلىغان ھۆكۈمەت قۇرۇش تەشەببۇس قىلىنغان. جياڭ جيېشى باشچىلىقىدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ئەكسىلئىنقىلابىي دىكتاتورا يۈرگۈزۈپ، خەلقنى پۈتۈن ئەركىنلىكلەردىن مەھرۇم قىلىشنىڭ باھانىسى سۈپىتىدە سۇن جۇڭشەننىڭ ئەنە شۇ «ھەربىي تەلىم ـ تەربىيە» دېگەن سۆزلىرىدىن ئۇزاقتىن بۇيان پايدىلىنىپ كەلگەنىدى؛ 1933 ـ يىلى ئۇلار «تەلىم ـ تەربىيە ھاكىمىيىتى» گە خاتىمە بېرىپ، ئاساسىي قانۇنلۇق ھاكىمىيىتىنى يولغا قويۇشقا تەييارلىنىۋاتىمىز دەپ داۋراڭ سالغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە گومىنداڭنىڭ ھاكىمىمۇتلەقلىق ھۆكۈمرانلىقىنى پەردازلاشقا، قوغداشقا ئۇرۇنغان.

(135) بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان شاڭخەي ئەينى زاماندىكى ئاممىۋى كونسېسسىيە 1928 ـ يىلىدىن باشلاپ «ئالىيجاناب جۇڭگولۇقلار» تەشكىل قىلغان «باج تۆلىگۈچى جۇڭگولۇقلار جەمئىيىتى» جۇڭگولۇقلاردىن ئۈچ كىشى (1930 ـ يىلىدىن باشلاپ بەشكە كۆپەيتىلگەن) نى ھەيئەت رىياسەتچىـ



لىككە، جۇڭگولۇقلاردىن ئالتە كىشىنى ھەيئەت ئەزالىقىغا سايلاپ كونسېسسىيىدىكى مەمۇرىي ئىدارە — گۇڭبۇجۇيگە قاتناشتۇرۇشقا رۇخسەت قىلغان. «باج تۆلىگۈچى جۇڭگولۇقلار جەمئىيىتى» نىڭ نىزامنامىسىدە تۆۋەندىكى سالاھىيەتكە ئىگە بولغانلار مەزكۇر جەمئىيەتكە ئەزا بولالايدۇ ھەم سايلاش ھوقۇقىغا ئىگە بولىدۇ دېيىلگەن: بىرىنچى، ئىلكىدىكى يەر - زېمىننىڭ قىممىتى 500 سەر كۈمۈشتىن يۇقىرى بولغانلار؛ ئىككىنچى، يىلىغا ئۆي ياكى يەر سېلىقى ئۈچۈن 10 سەردىن يۇقىرى كۈمۈش تۆلىگەنلەر؛ ئۈچىنچى، يىلىغا ئۆي ئىجارىسى ئۈچۈن 500 سەردىن يۇقىرى كۈمۈش تۆلىگەندىن سىرت، يەنە سېلىق تۆلىگەنلەر (شاڭخەيدىكى ئاممىۋى كونسېسسىيىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە بېرىلگەن ئۆيىنىڭ سېلىقىنى ئىجارىگە ئالغۇچى تۆلەيدۇ). تۆۋەندىكى سالاھىيەتكە ئىگە بولۇپ، ئاممىۋى كونسېسسىيىدە ئولتۇراقلاشقىنىغا بەش يىل توشقانلار «باج تۆلىگۈچى جۇڭگولۇقلار جەمئىيىتى» قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ سايلىنىشقا ھەم گۇڭبۇجۇينىڭ جۇڭگولۇق ھەيئەت رىياستى ھەم ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ سايلىنىشقا بولىدۇ؛ بىرىنچى، يىلىغا ئۆي ۋە يەر سېلىقى ئۈچۈن 50 سەردىن يۇقىرى كۈمۈش تۆلىگەنلەر؛ ئىككىنچى، يىلىغا يەر ئىجارىسى ئۈچۈن 1200 سەردىن كۈمۈش تۆلىگەننىڭ سىرتىدا يەنە سېلىق تۆلىگەنلەر. بۇ ماقالىدە ئېيتىلغان «4465 شەھەر ئاھالىسى» 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى «باج تۆلىگۈچى جۇڭگولۇقلار جەمئىيىتى» گە قاراشلىق شەھەر ئاھالىسى گۇرۇپپىسى 12 - نۆۋەتلىك سايلام ئۆتكۈزگەندە، مەزكۇر شەھەر بويىچە ھېسابلىغان ئەزالار سانىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە سايلاش ھوقۇقىغا ئىگە بولغانلار 2195 كىشى، سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغانلار 2290 كىشى.

(136) بىر تەرەپتىن سۆھبەتلىشىپ، بىر تەرەپتىن قارشى تۇرۇش — 28 - يانۋار ئۇرۇشىدىن كېيىن جياڭ جيېشى ۋە ۋاڭ جىڭۋېيلار «بىر تەرەپتىن سۆھبەتلىشىپ، بىر تەرەپتىن قارشى تۇرىمىز» دېگەننى باھانە قىلىپ، ياپون جاھانگىرلىكى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ قارشى تۇرماسلىق سىياستىنى ئىجرا قىلىۋاتقانلىقىنى يوشۇردى. 1932 - يىل 12 - ئايدا ۋاڭ جىڭۋېي شۈيجۇدا نۇتۇق سۆزلەپ، جۇڭگو ۋە ياپونىيە دىپلوماتىيە مەسىلىلىرى ئۈستىدە توختالغاندا «بىر تەرەپتىن قارشى تۇرۇپ، بىر تەرەپتىن سۆھبەتلىشىمىز» دېگەن ھەم «ئۇرۇش قىلالمىغانلىقىمىز ئۈچۈن قارشى تۇرۇشىمىزغا توغرا كەلدى؛ يارىشىشقا بولمىغاندىن كېيىن سۆھبەتلىشىشىمىزگە توغرا كەلدى. شۇڭا، قارشى تۇرۇش بىلەن سۆھبەتلىشىشنى تەڭلا يولغا قويدۇق» دەپ ئىزاھلىغان.

(137) «كىچىك نامرات» — بۇ سۆز سۇن جۇڭشەن يازغان «سەنمىنجۇيى» دېگەن كىتابتا «خەلق تۇرمۇشى مەسلىكى» نىڭ 2 - بابىدا «جۇڭگو-



لۇقلارنىڭ بايلار بىلەن نامراتلارنىڭ پەرقى تەكشى ئەمەس دېگىنى پەقەت نامرات سىنىپلار ئىچىدە چوڭ نامرات ۋە كىچىك نامرات دېگەن پەرقتىن ئىبارەت، خالاس. ئەمەلىيەتتە جۇڭگودىكى ئەڭ چوڭ كاپىتالىستنى چەت ئەلدىكى كاپىتالىستلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا كىچىك نامراتلار ھېسابلىنىدۇ» دېيىلگەن. سۇن جۇڭشەننىڭ دېمەكچى بولغىنى شۇكى، جۇڭگونىڭ مىللىي كاپىتالىزمى چەت ئەل كاپىتالىزمى تەرىپىدىن چەتكە قېقىلغان، زەربە يېگەن. شۇڭا، روناق تېپىش تەس بولغان. بىراق، كېيىنكى ۋاقىتلاردا جۇڭگودىكى بەزى كاپىتالىستلار بۇ سۆزدىن پايدىلىنىپ پرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ پەرقىنى ئىنكار قىلماقچى بولغان.

(138) «مىللىي مال يىلى» — 1933 - يىلى شاڭخەيدىكى سودا - سانائەتچىلەر شۇ يىلنى «مىللىي مال يىلى» قىلىپ بەلگىلەشنى تەشەببۇس قىلغان ھەم يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن نامايىش ئۆتكۈزۈپ تەشۋىق قىلغان.

(139) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(140) Huazza — پۇل چاچقاندا جىرىڭلاپ چىقىدىغان ئاۋازنى لاتىنچە ھەرپ بىلەن ئىپادىلىگەن.

(141) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» دا خې جياگەن ئىمزاسىدا ئېلان قىلىنغان.

(142) «ئوڭچە ماقالىلەرنى تەتۈرسىچە چۈشىنىش ئۇسۇلى» — بۇنى چىڭ زىجيەن يازغان بولۇپ، 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» دا ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭدا، ئەينى ۋاقىتتا «ۋەتەننى ئاۋىئاتسىيە ئارقىلىق قۇتقۇزايلى!» دەپ ۋارقىرىغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ياپون قوشۇنلىرىنى بومباردىمان قىلىشقا پېتىنالماي، پەقەت «باندىتلار» (قىزىل ئارمىيە) نى بومباردىمان قىلدى؛ «ئۇزۇنغىچە قارشى تۇرايلى» دېگىنى ئۇزۇن ۋاقىتقىچە قارشى تۇرماسلىق بىلەن باراۋەر؛ «قولدىن كەتكەن جايلارنى قايتۇرۇۋالايلى» دېگىنى قولدىن كەتكەن جايلارنى قايتۇرۇۋالماسلىق بىلەن باراۋەر، ۋەھاكازالار دېيىلگەن.

(143) ھېكىم — بۇ يەردە تېۋىپلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(144) 1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ياپونىيىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى، تاشقى ئىشلار ۋەزىرى بولغان فاڭزې چيەنجى ياپونىيىدىن شاڭخەيگە كەلگەن؛ سىرتقا قارىتا، ئۇ ئۆزىنى شەخسىي ساياھەت ئۈچۈن كەلدىم دەپ، ئۆزىنىڭ جۇڭگوغا كېلىپ ھەرىكەتلىنىش مەقسىتىنى يوشۇرغان.

(145) بۇ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى توقۇپ چىققان ئىغۋا بولۇپ، 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى «شېنباۋ گېزىتى» نىڭ «ئىچكى



تېلېگرامما خەۋەرلىرى» گە بېسىلغان.

(146) «ئەكسى تەبىرنامە» — ئەپسانىۋى، خۇراپىي رەسىملىك كىتاب.

(147) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا چىققان.

(148) ساۋجۈيرېن (1900 — 1972) — جېجياڭ ئۆلكىسىنىڭ فۇجياڭ ناھىيىسىدىن، شۇ چاغدا جىنەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ۋە «شاۋقۇن» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلىگەن.

(149) يۈەن شىكەي — يەنە بىر ئىسمى ۋېتىن بولۇپ، ئەسلىي چىڭ خانىدانلىقىدا خېبېي ئۆلكىسىنىڭ باش ئامبىلى، قوشۇمچە شىمال ھۆكۈمىتى ۋەزىرى ۋە ئىچكى كابىنېتىنىڭ باش ۋەزىرى بولغان، شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، 1912 ـ ۋە 1913 ـ يىللىرى ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ جۇڭخۇا مىنگونىڭ ۋاقىتلىق ۋە رەسمىي دازۇڭتۇڭلۇقىنى ئىگىلىۋالغان. 1916 ـ يىل 1 ـ ئايدا پادىشاھلىق تۈزۈمىنى تىرىلدۈرۈپ، ئۆزىنى «خۇڭشيەن» پادىشاھى دەپ جاكارلىغان. شۇ يىلى 3 ـ ئايدا پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ لەنەت ياغدۇرۇشى ئارقىسىدا پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا مەجبۇر بولغان، 6 ـ ئايدا كېسەل بىلەن ئۆلگەن.

(150) «خەلق خىزمەتكارى» — يۈەن شىكەي جۇڭخۇا مىنگونىڭ زۇڭتۇڭلۇقىنى تارتىۋالغاندا ئۆزىنى «خەلقنىڭ بىر ئەزاسى» دەۋالغان ۋە «زۇڭتۇڭ ئەزەلدىن خەلقنىڭ خىزمەتكارى» دېگەن گەپلەرنى قىلغان.

(151) «ھەربىي ـ مەمۇرىي قانۇن باشقارمىسى» — يۈەن شىكەينىڭ ئىنقىلابچى، ۋەتەنپەرۋەر خەلقلەرنى مەخسۇس قولغا ئېلىپ ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن تەسىس قىلغان ئىشپىيونلۇق ئورگىنى.

(152) بۇ يەردە كونا پادىشاھ فۇيى (شۇەنتۇڭ) كۆزدە تۇتۇلىدۇ. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن نەنجىڭ ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى مەنچىڭ خانىدانلىقى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، تەختتىن چۈشكەن مەنچىڭ پادىشاھىغا ئېتىبار بېرىپ، پادىشاھلىق نامىنى ساقلاپ قېلىشغا كېلىشكەن. يۈەن شىكەي پادىشاھلىق تۈزۈمىنى تىرىلدۈرگەندە، «چىڭ خانىدانلىقىغا ئېتىبار بېرىش شەرتلىرى مەڭگۈ ئۆزگەرتىلمەيدۇ» دەپ پەرمان چۈشۈرگەن.

(153) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(154) ئاسارئەتىقىلەرنىڭ جەنۇبقا توشۇلغانلىقى — 1933 ـ يىل 2 ـ ئاي بىلەن 5 ـ ئاي ئارىلىقىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بېيپىڭدىكى خان ساراي مۇزېيى بىلەن تارىخ ـ تىل تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلاردا ساقلانغان ئاسارئەتىقىلەردىن تەخمىنەن 20 مىڭ ساندۇقنى تۈركۈملەرگە



بۆلۈپ، شاڭخەيگە توشۇپ، كونسېسسىيىدىكى ئامبارلارغا قويغان.

(155) «ئىچكىرى جاي» — جياڭشى قاتارلىق رايونلاردىكى ئىشچى ـ دېھقان قىزىل ئارمىيىسىنىڭ بازىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1933 ـ يىل 2 ـ ئاي بىلەن 5 ـ ئاي ئارىلىقىدا جياڭ جيېشى 4 ـ قېتىملىق ئەكسىلئىنقىلابىي «قورشاپ يوقىتىش»نىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە 500 مىڭ ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ مەركىزىي ئىنقىلابىي بازىغا ھۇجۇم قىلغان ۋە ئايروپىلانلارنى ئىشقا سېلىپ بومباردىمان قىلغان. «چېگرا ئۆلكە» — شۇ چاغدىكى رېخې قاتارلىق جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا ياپون قوشۇنلىرى چېندېنى ئىشغال قىلىۋالغاندىن كېيىن يەنە لىڭكۇ، گۇبەيكۇ، شىفېڭكۇ قاتارلىق جايلارغا قىستاپ كېلىپ ئايروپىلانلىرىنى ئىشقا سېلىپ، غالجىرلارچە بومباردىمان قىلغان، خەلق پاجىئەلىك ھالدا يارىدار بولغان ۋە ئۆلگەن.

(156) «× زاماندا جان ساقلىماق» — بۇ گەپ جۇگې لياڭنىڭ «جەڭگە چىقىش باياناتنامىسىنىڭ بىرىنچىسى»دىن ئېلىنغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «قالايمىقان بولۇۋاتقان زاماندا، جان ساقلاشنى خالايمەن. بەگلىكلەرگە ئىلتىجا قىلىشنى خالىمايمەن.»

(157) «ھايات 0» دېگەن سۆز، پاناھلانغۇدەك جاينىڭ پۈتۈنلەي يوقلۇقىنى دېمەكچى.

(158) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(159) خې شاڭنىڭ (1879 — 1972) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى نەنخەي ناھىيىسىدىن، لياۋ جۇڭكەينىڭ رەپىقىسى، خېلى بۇرۇنلا سۇن جۇڭشەن باشچىلىقىدىكى ئىتتىپاقداشلار جەمئىيىتىگە قاتنىشىپ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان. 1927 ـ يىلى جياڭ جيېشى ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلغاندىن كېيىن، ئۇ ئىلغار مەيداندا چىڭ تۇرۇپ، ئەكسىيەتچىلەرگە قارشى مۇرەسسەسىز كۈرەش ئېلىپ بارغان. 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئۇ گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرىغا مەملىكەت بويىچە سىياسىي مەھبۇسلارنى ئومۇمىيۈزلۈك كەچۈرۈم قىلىپ، ئۆزىنىڭ باشچىلىقىدا شىمالغا بېرىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيە ئىچىدە قۇتقۇزۇش، داۋالاش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەن بولسىمۇ، گومىنداڭ دائىرىلىرى بۇنىڭغا پىسەنت قىلمىغان. بۇ ماقالىدە ئۇنىڭ 3 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بۇ ئىش توغرۇلۇق كۈندىلىك خەۋەرلەر ئاگېنتلىقى مۇخبىرلىرىغا ئېلان قىلغان سۆھبىتىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

(160) «قايغۇ ـ ھەسرەتنىڭ چوڭى مەنىۋى ئۆلۈمگە يەتمەيدۇ، جىسمانىي ئۆلۈم ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ» — بۇ سۆز «جۇاڭزى»دىن

ئېلىنغان.

(161) 1933 ـ يىل باھاردا، تۆت قېتىملىق «قورشاپ يوقىتىش» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، جياڭ جيېشى 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى نەنچاڭدا گومىنداڭ ھەربىي باشلىقلىرىغا: «ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتا، ئالدى بىلەن باندىتلارنى تازىلاش كېرەك، ئىلگىرىكى سۇلالىلەرنىڭ گۇللىنىش ياكى مۇنقەرز بولۇش ئەھۋاللىرىنى ئەسلىگىنىمىزدە، ئىچىنى تىنچلاندۇرغاندا تېشىدىن مۇداپىئە كۆرگىلى بولىدۇ. باندىتلار تازىلانمىغۇچە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇشتىن ھەرگىزمۇ سۆز ئېچىشقا بولمايدۇ. خىلاپ-لىق قىلغۇچىلار قاتتىق جازالىنىدۇ... باندىتلارنى تازىلاشنىڭ بىردىنبىر چارىسى ئالدى بىلەن يۇرەكنى داۋالاش كېرەك، ۋاڭ ياڭمىننىڭ جياڭشىدا باندىتلارنى تازىلاشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مانا شۇ يەردە، قايغۇ ـ ھەسرەتنىڭ چوڭى مەنىۋى ئۆلۈمگە يەتمەيدۇ. ئىچكى غەم ـ غۇسسە-دىن ۋە تاشقى ئاپەتتىن قورقۇش ھاجەتسىز، پەقەت ۋەتەنداشلارنىڭ يۇرىكە-نىڭ ئۆلۈشىدىن ئەنسىرەش كېرەك. ۋەتەن قۇتقۇزۇشتا ئالدى بىلەن يۇرەكە-نى داۋالاشتىن باشلاش لازىم. بىز ئەلۋەتتە بۇنىڭغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشى-مىز لازىم، دېگەن.

(162) يۇرىكى ئۆلگەنلەرنى چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا چىقىرىش كېرەك، دېگەن سۆزدە جاڭ شۇلياڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(163) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى». ئەركىن پاراڭ» غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(164) بۇ يەردە جۇ شيۇشيانىڭ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا بېسىلغان «يېڭى باگۇ ھەققىدە» دېگەن ماقالىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ ماقالىدە يېڭى ـ كونا باگۇلارنى بىر ـ بىرىگە سېلىشتۇرۇپ: «(كونىسى) كۆڭزى ئېيتىدۇرلەركى... مېڭزى ئېيتىدۇر-لەركى... شېئىرنامىدە ئېيتىدۇرلەركى دەپ ئېيلىش ئىنتايىن توغرا. (يېڭىسى) كانت ئېيتتى... پلېخانوف ئېيتتى... «سەنمىنجۇيى» دا دېيىل-گەن ئەمەسمۇ... بۇ ئىنتايىن توغرا» دېيىلگەن.

(165) بۇ يەردە گومىنداڭ سىياسەتچىلىرىنىڭ ۋۇ جىخۇي مەسخىرە قىلىنغان. ئۇ 1926 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى (شياۋ پياۋپىڭغا) يازغان «ئاتالمىش قىزىللىشىش مەسلىسى» دېگەن ماقالىسىدە، قىزىللىشىش دې-مەك، مال ـ مۈلۈكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش، دېمەكتۇر. بۇ ھەقىقەتەنمۇ 300 يىلدىن كېيىنكى ئىش، ئۇنىڭدىنمۇ ئىلغار بولىدىغىنى ھۆكۈمەتسىز-لىك دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇمۇ 3000 يىلدىن كېيىن بولىدىغان ئىش، دېگەن.

(166) شيۇشيا يەنى جۇ شيۇشيا گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى فەنيۇ ناھىيىسى-دىن. ئۇ «سول قاناتلار ئىتتىپاقى» غا قاتناشقان، كېيىن گومىنداڭ ئەكسى-

يەتچىلىرى قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان.

(167) ئازنىچى، شەنبېچىلەر — شەنبېچىلەر قوشاق ئۆردەك، جۇپ كېپىنەكچىلەر دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇلار چىن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگو-نىڭ باشلىرىدا باش كۆتۈرۈپ چىقىپ، مىشچانلارنىڭ دىتىغا يېقىش ئۈچۈن قەدىمىي ئەدەبىي تىلدا ئۆلىما، نازىنىنلار ھەققىدە ھېكايە ـ رومانلارنى يازغان. 1914 ـ يىلىدىن 1923 ـ يىلى ئارىلىقىغچە «شەنبە» نامىلىق ھەپتىلىك ژۇرنال چىقارغانلىقى ئۈچۈن «شەنبېچىلەر» دەپ نام ئالغان. ئازنىچىلار — شۇ چاغدا تەرەققىيپەرۋەر ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەرنىڭ بىر قىسىم ئىنتايىن چاكىنا يازغۇچىلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىنى مەسخىرە قىلىپ بەرگەن نامى.

(168) «ھاقارەتلەش»، «ھەيۋە قىلىش» ھەتتا «ھۆكۈم قىلىش» — ئاپتور 1932 ـ يىل 12 ـ ئايدا «تىل ـ ھاقارەت ۋە پوپوزا ھەرگىزمۇ كۆرەش ئەمەس» دېگەن ماقالىسى («تاغدىن ـ باغدىن توپلىمى» غا كىرگۈ-زۈلگەن) دە، شۇ چاغدا سول قانات ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكى بەزى-لەرنىڭ دۈشمەنگە قارشى كۆرەشتە سادىر قىلغان خاتا خاھىشىغا تەنقىد بەرگەن. ماقالە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن جۇ شيۇشيا «شۇجا» دېگەن تەخەللۇسىنى قوللىنىپ، «ھازىرقى زامان مەدەنىيىتى» نىڭ 1 ـ جىلد 2 ـ سانىدا (1933 ـ يىل 2 ـ ئاي) باشقىلار بىلەن بىرلىشىپ ماقالە ئېلان قىلىپ، تەنقىد قىلىنغان خاتا خاھىشىنى ئاقلىغان.

(169) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(170) «ئۆزىنىڭ يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇش» — بۇ دۆلىتە-مىزنىڭ ئۆتكەن دەۋرلەردىكى فېئودال ھۆكۈمرانلىرى دۆلەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە دائىم قوللىنىپ كەلگەن تاكتىكا. ئۇلار بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرنى يەنە بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە سېلىپ، شۇنىڭ بىلەن بۇلارنى ئاجىزلىتىپ بويسۇندۇرغان. ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن كېيىن مەنچىڭ ھۆكۈمىتىمۇ تاشقى جەھەتتە شۇنداق تاكتىكىنى قوللىنىپ، بەزى چەت ئەل كۈچىدىن پايدىلىنىپ، باشقا بەزى چەت ئەلنى تىزگىنلەپ، ئۆزىنى قوغداپ قېلىشقا ئۇرۇنغان، ئەمما بۇنداق تاشقى تاكتىكا ئاخىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان.

(171) «پادىشاھىئالەم ئۈچۈن ئاۋانگارت بولۇش» — بۇ ئەسلىي جۇ خاندانلىقىنىڭ جازا يۇرۇشى ئۇرۇشىدا ئاۋانگارت بولۇش دېگەن مەنىنى بىلدۈرەتتى. بۇ يەردە گومىنداڭ قوللانغان «تاشقى جەھەتتە مۇداپىئە كۆرۈش ئۈچۈن، ئاۋۋال ئىچكى جەھەتتىن تىنچلاندۇرۇش» سىياسىتى، ئەمەلىيەتتە ياپونىيەنىڭ جۇڭگوغا ھۇجۇم قىلىش ئۈچۈن يول ئېچىپ بېرىدىغان سانقۇن-



لۇق سىياسىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(172) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى «شىنباۋ گېزىتى. ئەركىن پارائ»غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(173) «قىزىل راۋاقتىكى چۇش» رومانىدىكى جياۋدا، جيا جەمەتى قەسىرىدىكى سادىق پېشقەدەم مالاي. ئۇ مەست بولۇپ ئادەم تىللىغانلىقى ئۈچۈن ئاغزىغا ئات تېزىكى تىقىلغانلىقى توغرىسىدا مەزكۇر رومانىڭ 7 - بابىغا قارالسۇن. «پەقەت ئىككى تاش شىر ھەيكىلىلا پاك» دېگەن گەپ شۇ رومانىڭ 66 - بابىدا پېرسوناژ لېۋ شاخلىيەننىڭ سۆزى.

(174) چۇي يۈەن (تەخمىنەن مىلادىيەدىن بۇرۇن 340—278) — جەنگو دەۋرىنىڭ كېيىنكى مەزگىلىدىكى چۇ پادىشاھلىقىدا ياشىغان شائىر. چۇ خۇەيۋاڭ زامانىدا ئوڭ قول مەسلىھەتچى دېگەن مەنسەپتە بولغان. ئۇنىڭ سىياسىي تەشەببۇسلىرى ئاقسۆڭەكلەر گۇرۇھىنىڭ دىتىغا ياقمىغانلىقى ئۈچۈن، كېيىنرەك چىڭ شياڭۋاڭ تەرىپىدىن يۈەن، شاڭ دەرياسى ۋادىلىرىغا سۈرگۈن قىلىنغان. ئۇ غەزەپلىنىپ «جۇدالىق» دېگەن داستانىنى يېزىپ، ئۆز غەزىپىنى ۋە ھەقسىزلىكە تەلپۈنۈش ئىرادىسىنى ئىزھار قىلغان.

(175) «يېڭى ئاي» تەھرىراتى — بەزى بۇرژۇئا زىيالىيلىرى يادرو قىلىنغان ئەدەبىي ۋە سىياسىي تەشكىلات بولۇپ، تەخمىنەن 1923 - يىلى بېيپىڭدا قۇرۇلغان. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى خۇ شى، شۈي جىمۇ، جېن يۈەن، لياڭ شىچيۇ، لولۈڭجىلاردىن ئىبارەت. مەزكۇر تەھرىرات 1926 - يىلىنىڭ ياز ئايلىرىدا بېيپىڭدا چىقىدىغان «سەھەر گېزىتىنىڭ قوشۇمچە بېتى»دە «شېئىرىيەت» ئايلىق ژۇرنىلى نەشر قىلغان. 1927 - يىلى شاڭخەيدە يېڭى ئاي كىتابخانىسى تەسىس قىلىپ، 1928 - يىل 3 - ئايدا «يېڭى ئاي» ئايلىق ژۇرنىلى نەشر قىلغان. 1929 - يىلى ئۇلار «يېڭى ئاي»دا ئىنسانىي ھوقۇق مەسىلىسى توغرىسىدا ماقالە ئېلان قىلىپ، ئەنگلىيە، ئامېرىكا دۆلەتلىرىنىڭ قانۇن - تۈزۈملىرىدىن پەتىۋا تېپىپ، جۇڭگونىڭ سىياسىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىش پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، جياڭ جېيشىغا خۇشامەت قىلىش مەقسىتىدە ئەقىل كۆرسەتكەن. لېكىن، ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، گومىنداڭنىڭ گېزىت - ژۇرناللىرى ئارقا - ئارقىدىن ماقالىلەر ئېلان قىلىپ، ئۇلارغا «سۆزلىرى راستتىنلا ئەكسىيەتچىل» دەپ ھۇجۇم قىلغان. گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى: ماۋارىپ مىنىستىرلىكى خۇ شىغا «تەنبىھ» بەرسۇن، دەپ قارار چىقارغان؛ «يېڭى ئاي» ژۇرنىلىمۇ توتۇپ قېلىنغان. ئۇلار كېيىن ۋاستىلىرىنى يەڭگۈشلەپ، «گومىنداڭنىڭ كالام - نامىلىرى»نى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىپ ماقالە يېزىپ، «پارتىيە مەسلىكى»دىن نەقىل كەلتۈرۈپ، ئۆز كۆڭۈللىرىنى ئىزھار قىلىشقان ۋە ئاخىر جياڭ جېيشىنىڭ دىتىغا يېقىپ

قالغان.

(176) «چۈشەنمىدى مۇددىئايمىنى» دېگەن سۆز، چۇي يۈەننىڭ «جۇ-دالىق» داستانىدىكى «چۈشەنمىدى مەندىكى مۇددىئانى، تۆھمەت بىلەن ئەيلەدى جۇدانى» دېگەن مىسرادىن ئېلىنغان.

(177) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى «شىنباۋ گېزىتى. ئەركىن پارائ»غا «گەن» ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(178) نەزەرباغ — «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»تىكى جيا جەمەتىنىڭ بېغى بولۇپ، بۇ يەردە گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە تەمسىل قىلىنغان. لېۋ مومايي — «قىزىل راۋاقتىكى چۇش»تىكى پېرسوناژ بولۇپ، بۇ يەردە گومىنداڭ ئىچىدە «پىشقەدەم» بولۇۋالغان ئەكسىيەتچىل سىياسەتۋاز ژۇ جىخۇي (ئۇنى كىشىلەر «ژۇ بوۋاي» دەپ ئاتايتتى) كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(179) ژۇجىخۇي ئۆزىنىڭ ئەكسىيەتچىل گەپ - سۆزلىرىدە «تىللاش» سۆزىنى كۆپ ئىشلىتەتتى. مەسىلەن، ئۇ «ئاجىزلارنىڭ خۇلاسىسى» دا: «يىغىپ ئېيتقاندا، تۇگۇپ ئېيتقاندا، تەكلىپىنىلا ئوتتۇرىغا قويۇپ باقمەن، تىللاپ قويمەن... بۇگۈن يەنە بىر قېتىم تىللاپ ئېچىمنى بوشىتىۋالاي» دەپ يازغان. «تامبىلىنىڭ ئارقىسى تېشىلىپ كەتكۇچە» دېگەن سۆز — جاڭ تەييەننىڭ «يەنە ژۇ جىخۇيغا جاۋاب» دېگەن ماقالىدە ژۇ جىخۇينى قاتتىق سۆكۈپ: «ئاغزىڭنى چىڭ يۇمساڭ يېغىرىنى يالاشقا قالمايسەن: تامبىلىڭنى ياماپ تۇرساڭ، ئارقاڭ تېشىلىپ كەتمەيدۇ» دېگەن سۆزدىگە قارىتىلغان.

(180) بۇ يەردە گەپ 1927 - يىل 4 - ئايدا جياڭ جېيشى ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلغاندا ژۇ جىخۇي قولچوماق بولۇپ، كوممۇنىزمچىلار بىلەن ئىنقىلابىي ئاممىنى «يوقالسۇن»، «قاتتىق جازالانسۇن» دەپ جار سالغانلىقى ئۇستىدە بارىدۇ.

(181) «××» دا كەڭ بولۇش» — بۇ، «سىياسەتتە كەڭ بولۇش» دېگەن سۆز. بۇ ئەينى زامانىدىكى گومىنداڭنىڭ بەزى سىياسەتۋازلىرى ئوتتۇرىغا قويغان شوئار. ژۇ جىخۇيمۇ «سىياسەتتە كەڭ بولۇش» مەسىلىسى توغرىسىدا توختالغان. 1933 - يىل 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىكى «شىنباۋ» گېزىتىگە ژۇ جىخۇينىڭ جىنەندىكى سۆزى بېسىلغان.

(182) شۈينياڭ — «جەنۇبىي سۇلالە يىلنامىسى. مەلىكە - خانىشلار تەزكىرىسى»دە پادىشاھ لياڭ يۈەندىنىڭ كىچىك خانىشى دەپ بايان قىلىنغان. ئۇنىڭدا: «شۈينياڭ ياشانغان بولسىمۇ، يەنىلا ئىشق - مۇھەببەتتىن ئۆزىنى تارتمىغان» دېگەن گەپ بار. كېيىنكى ۋاقىتلاردا: «شۈينياڭ ياشىنىپ قالغان بولسىمۇ، ھۆسن - جامالىدىن كەتمىگەن» دېگەن ئىدىئوم كېلىپ چىققان. بۇ يەردە ۋاڭ جىڭۋېي كۆزدە تۇتۇلىدۇ.



(183) بۇ يەردە ژاك جىگۆپي قاتارلىقلارنىڭ ياپونلارغا تەسلىم بولماقچى بولغانلىقىنى ھەم تەسلىمچىلىك بەتبەشىرىسىنى يوشۇرۇشقا ئۇرۇنغان رەزىللىكلىرى مەسخىرە قىلىنىدۇ، مەسىلەن، 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ژاك جىگۆپي شاڭخەيدە مۇخبىرلارنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرگەندە: «دۆلەت بېشىغا چۈشكەن كۈلپەت شۇ قەدەر ئېغىركى، جەك قىلايلى دېسەك، قوشۇننى چېقىم تارتىپ، زېمىن قولدىن كېتىپ قېلىش خەۋپى بار. يارىشىپ قالايلى دېسەك، ھوقۇقتىن مەھرۇم بولۇپ، دۆلەتنىڭ شەنىگە داغ چۈشۈرگەن بولىمىز. يا جەك قىلىشماي، يە ئەپلەشمەي تۇرغاندا ھەر ئىككىلىسىدىن خالىي بولغىلى بولىدۇ» دېگەن.

(184) بۇ سۆز «مېڭزى» دېگەن كىتابتىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن.

(185) ژاك جىگۆپي 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شاڭخەيدە مۇخبىرلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ: «ھازىر نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدە تۇرۇۋاتقانلارنىڭ يۇرىكى خۇددى ئوت ئازگىلىغا كىرىپ قالغاندەك كاۋاپ بولماقتا، بىز ۋەتەننىڭ بېشىغا چۈشكەن ئاپەتكە قارشى بىرلىكتە ئاتلىنىش ئىرادىسىدە ئوت ئازگىلىغا سەكرەپ چۈشمەيمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا... يولداشلارنىڭ بىللە چۈشۈشىنى چىن قەلبىمىزدىن سورايمىز» دېگەن.

(186) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى». ئەركىن پارتىيە» غا خې جياگەن ئىمزاسىدا چىققان.

(187) «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش ۋە تاشقىرىدىن مۇداپىئە كۈرۈش» — 1931 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى گومىنداڭنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى گۇ ۋېيجۈننىڭ قەسەم بېرىپ خىزمەت تاپشۇرۇۋېلىش يىغىنىدا جياڭ جېيشى «ئۆز قولى بىلەن يازغان يولىيورۇقى» دا «تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش» دېگەن ئەكسىيەتچىل يۈنىلىشنى ئوتتۇرىغا قويغان. 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى جياڭ جېيشى نەنچاڭدا گومىنداڭ ھەربىي باشلىقلىرىغا يەنە «ئىچىنى تىنچلاندۇرغاندىلا تاشقىرىدىن مۇداپىئە قىلغىلى بولىدۇ» غانلىقىنى سۆزلەپ، ئۆزىنىڭ كومۇنىزمغا قارشى ۋەتەن ساتقۇچلۇق سىياسىتىنى ئاقلىغان. بۇ چاغلاردا بەزى گېزىت ـ ژۇرناللاردا «ئىچىنى تىنچلاندۇرۇش ۋە تاشقىرىدىن مۇداپىئە كۈرۈش» مەسىلىسى ھەققىدە يېزىلغان ماقالىلەر كەينى ـ كەينىدىن ئېلان قىلىنغان.

(188) خەلقنى خۇددى ئوت ئورۇغاندەك قىردى، ساپ ۋىجدان ئىگىلىرىنى ئۆلتۈردى — مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ھەرەمئاغىسى ژېي جۇڭشيەنلەر دۆڭچاڭ كىمخابلىق قاراۋۇل تىنچىتىش مەھكىمىسى قاتارلىق ئىشپىيونلۇق ئاپپاراتلار ئارقىلىق خەلقنى دەھشەتلىك ئەزگەن ۋە قىرغان.

ژېي جۇڭشيەنىڭ شېرىكلىرى ئۆزلىرىگە قارشى كۆڭلى تۇز ئەمەلدارنى، يەنى دۇڭلىنچىلارنى «شاھانە تىزىپ»، «يوقلىما دەپتىرى» دېگەندەك يوقلىما دەپتەرلىرىگە كىرگۈزۈپ، ئىسمى بويىچە ئۆلتۈرگەن. شۇ چاغدا ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدا مانجۇلارنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن نۇرغاچ (يەنى چىڭ تەيزۇ) مىڭ سۇلالىسىنىڭ ۋەنلى 44 ـ يىلى (1616 ـ يىلى) خانلىق تەختىگە چىقىپ، لەشكەر تارتىپ، مىڭ سۇلالىسىگە ھۇجۇم قىلىۋاتقاندى.

(189) ئايسىن گور — چىڭ سۇلالىسى خان جەمەتىنىڭ فامىلىسى. مانجۇ تىلىدا ئالتۇننى «ئايسىن»، مىللەتنى «گور» دەپ ئاتىغان.

(190) شۇەنيۇەن — رىۋايەتتىكى خەنزۇ مىللىتىنىڭ تۇنجى بوۋىسى. «تارىخنامە. بەش پادىشاھ تەزكىرىسى» دە «خۇاڭدى شاۋ دەننىڭ بالىسى، فامىلىسى گۇڭسۇڭ، ئىسمى شۇەنيۇەن» دەپ يېزىلغان.

(191) ژېي جۇڭشيەن (1568 — 1627) — خېجەنسۇنىڭ (ھازىر خېبېي ئۆلكىسىگە تەۋە جاي) دىن، مىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى تەنچى يىلىدا ھەممە ھوقۇقنى تارتىۋالغان ياۋۇز، ئۆز بېشىمچى ھەرەمئاغىسى بولۇپ، دۇڭچاڭ نامىلىق ئىشپىيونلار ئىدارىسىنى باشقۇرۇپ، نۇرغۇن كىشىنىڭ جېنىغا زامىن بولغان. شۇ چاغدا ئۇنىڭ قولتوقىغا كىرىۋالغانلار بەس ـ بەس بىلەن خۇشامەت قىلىشقان، «مىڭ يىلنامىسى. ژېي جۇڭشيەن تەزكىرىسى» دە يېزىلىشىچە: «ئائەھلىلەر ھەدەپ خۇشامەت قىلغان»، «ژېي جۇڭشيەنىڭ قولتوقىغا ئارقا ـ ئارقىدىن كىرىپ ئۇنىڭ ئاسراندى بالىسى بولغان»، «تالىپ لۇۋەنلىن ژېي جۇڭشيەنىڭ ھەيكىلى كۆڭزى ئىبادەتخانىسىغا قويۇلسۇن دەپ تەكلىپ بەرگەن».

(192) «دوستلارغا ھەدىيە قىلسام قىلمەنكى، قۇللىرىمغا بەرمەيمەن» — بۇ گاك يىنىڭ سۆزى. گاك يى (1834 — 1900) مانجۇ كۆك قىرغاق تۇغلۇقلىرىدىن. ئۇ چىڭ سۇلالىسىدە ژاك، بەگ، ۋەزىرلەردىن چىققان جاھىل ئۇنسۇر بولۇپ، ھەربىي مەخپىيەتلىك ئىشلىرى ۋەزىرى بولغان، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى يېڭىلىققا كۆچۈش، قانۇن ئۆزگەرتىش ژاقتىدا، ئۇ دائىم كىشىلەرگە «ئائىلەمىنىڭ تەۋەللۇقاتلىرىنى دوستلىرىمغا ھەدىيە قىلسام قىلمەنكى، قۇللىرىمغا بەرمەيمەن» دېگەن (لياڭ چىچاۋنىڭ «ۋۇشۇي سىياسىي ئۆزگىرىش خاتىرىسى» 4 ـ تومىغا قارالسۇن). ئۇنىڭ دوستلىرىم دېگىنى، جاھانگىر دۆلەتلەرنى كۆرسىتىدۇ.

(193) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى». ئەركىن پارتىيە» غا دېڭمىڭ ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(194) ئاقساقال ۋۇ جىخۇي (1865 — 1953) — ئەسلىي ئىسمى جىڭخېڭ، جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇجىڭ ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ سىياسەتۋا-



زى. ئۇ بۇرۇن ياپونىيىدە، ئەنگلىيىدە ئوقۇغان، 1905 ـ يىلى ئىتتىپاق-داشلار جەمئىيىتىگە قاتنىشىپ، بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابتا ئوك قانات بولغان، ئىنقىلابچى جاك تەييەن، زورۇكلارغا خائىنلىق قىلغان، 1924 ـ يىلىدىن كېيىن گومىنداك مەركىزىي كومىتېتىنىك تەپتىش ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن، 1927 ـ يىلى گومىنداك مەركىزىي كومىتېتىغا «پارتىيىنى تازىلاش» توغرىسىدا تەكلىپ بېرىپ، جياك جيېشى ئىنقىلابقا ئاسىيلىق قىلىپ كومموئىنزمچىلارنى قىرغاندا قولچوماق بولغان.

(195) بۇ ۋۇ جىخۇينىك نەنجاكدا ئاخباراتچىلارغا ئېلان قىلغان سۆھبىتى. بۇ «شېنباۋ» گېزىتىنىك 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىك 29 ـ كۈنىدىكى سانىغا بېسىلغان «نەنجاكدىن كەلگەن مەخسۇس تېلېگراممىا» غا قارالسۇن؛ ئۇنىكدا: «ۋۇ جىخۇينىك ئېيتىشىچە، ياۋۇز ياپونلارنىك جۇكگوغا تاجاۋۇز قىلىشى ئۇلارنىك مەملىكەت بويىچە ئالدىنئالا تۇزگەن پىلانى، ئۇلار بىزنىك چېكىنگىنىمىز بىلەن يۈمشاپ، قارشى تۇرغىنىمىز بىلەن قېتىپ قالمايدۇ. بىز ئۆلەر ـ تىرىلىشىمىزگە قارىماي جېنىمىزنى تىكىپ قارشى تۇرۇشىمىز لازىم» دېيىلگەن. گومىنداك ھۆكۈمىتى قارشى تۇرماسلىق سىياسىتىنى يولغا قويغاچقا، شۇ چاغدا شىمالىي جۇكگوغا بېسىپ كىرىۋاتقان ياپون تاجاۋۇزچىلىرى بىلەن مۇرەسسە قىلىشقا ياپون پەرەس خۇاك پۇنى شىمال تەرەپكە ئەۋەتىش تەرەددۇتى بولۇۋاتاتتى. شۇڭا «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» ماقالە ئېلان قىلىپ، ۋۇ جىخۇينىك سۆھبىتىنى مەسخىرە قىلغان. مەزكۇر گېزىتنىك «يەكشەنبىلىك پارچە ـ پۇرات ئىشلار توغرىسىدا پاراك. ۋۇ جىخۇي ياپونغا قارشى» دېگەن ماقالىسىدە: «18 ـ سېنتەبىر ۋە 28 ـ يانۋاردىن كېيىن ۋۇ جىخۇي ئەپەندىنىك كىشىنى كۈلدۇرىدىغان ئۆتكۈر مۇلاھىزىلىرىنى خېلى ۋاقىتتىن بۇيان ئاڭلىمىغانمىز، يېقىندا «شېنباۋ» گېزىتىگە بېسىلغان نەنجاكدىن كەلگەن تېلېگراممىدا ئاقساقال ۋۇ جىخۇي ئەپەندىنىك سۆھبىتى خاتىرىلەنگەن». «ئاقساقال ۋۇ جىخۇي ئەپەندى بىر ئاغزى بىلەن ۋەتەننى قۇتقۇزالمايدىغان بولۇپ قالدى»، «ئاقساقال ۋۇ جەخۇي ئەپەندىنىك كىشىنى كۈلدۇرىدىغان ئۆتكۈر مۇلاھىزىسى» «ئاق باش نادان، نىك ئېغىزىنىك ئۇچىدىلا دەپ قويغان گېپىدىن ئىبارەت، خالاس!» دەپ يېزىلغان.

(196) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىك 8 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراك» غا دىكمىك ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(197) «جەنەن پاجىئەسى» — بۇ يەردە 1928 ـ يىل 5 ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى ياپون جاھانگىرلىكى ئۆۋەتكەن قوشۇنلار جەنەننى ئىشغال قىلىۋېلىپ، جۇكگو ھەربىي ۋە خەلقلىرىدىن 5000 دىن ئارتۇق كىشىنى ئۆلتۈرگەن ۋە يارىدار قىلغان «3 ـ ماي پاجىئەسى» كۆزدە تۇتۇلىدۇ.



(198) ئىنقىلابىي ھۆكۈمەتنىك قۇرۇلغانلىقى — 1921 ـ يىلى سۇن جۇڭشەن شىمالىي مىلىتارىستلار ھۆكۈمرانلىقىدىكى بېيپىنك ھۆكۈمىتىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن سابىق گۇاڭجۇ ھەربىي ھۆكۈمىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ۋە جۇڭخۇا مىنگو ھۆكۈمىتىنى رەسمىي قۇرۇپ، ئالاھىدە دازۇڭتۇڭ-لۇقنى ئۇستىگە ئالغان.

(199) 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىك 5 ـ كۈنى گومىنداك شاڭخەي شەھەرلىك پىرقىسى «ئىنقىلابىي ھۆكۈمەت قۇرۇلغانلىقىنىك 12 يىللىقىنى خاتىرىلەش» يىغىنىنى ئۆتكۈزۈشتىن ئىلگىرى ھەرقايسى ساھەدىكىلەرگە «شۇ كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت توققۇزدا پىرقىمىزنىك 3 ـ قەۋەتتىكى زالىدا ھەرقايسى ساھەدىكى ۋەكىللەرنى چاقىرىپ خاتىرىلەش يىغىنى ئاچ-مىز» دەپ ئۇقتۇرغان ۋە خاتىرىلەش چارىلىرىدىن توققۇز مادداىنى تۈزۈپ چىقىپ، ئاخىرقى مادداىسىدا «مۇداپىئە قوماندانلىق شتابى بىلەن شەھەرلىك ساقچى ئىدارىسى ئەكسىيەتچىل ئۇنسۇرلارنىك پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ پارا-كەندچىلىك سېلىشتىن قاتتىق ساقلىنىدۇ ۋە يىغىن مەيدانىنىك تەرتىپىنى ساقلاش ئۈچۈن ھەربىي ۋە ساقچىلاردىن ئەھۋالغا قاراپ بىر قىسىم كىشىلەر-نى ئەۋەتىدۇ» دېگەن.

(200) جاك شۆلياك 1933 ـ يىل 2 ـ ئايدا ئۆزىنىك «فورت» ناملىق ئايروپىلانىنى سۇك زېۋىنغا سوۋغا قىلغان، يەنە 4 ـ ئايدا ئىستېپىا بېرىپ چەت ئەلگە كېتىش ۋاقتىدا يەنە بىر «فورت» ناملىق ئايروپىلانىنى جياك جيېشىغا سوۋغا قىلغان.

(201) ئۆتمۈشتە «مۇھىم ئەربابلار» تالا ـ تۈزگە چىققاندا كىشىلەر تونۇپ قالمىسۇن دەپ ئاددىي كىيىم بىلەن چىقاتتى. بۇ، «پۇقراچە كىيىنىپ چىقىش» دەپ ئاتىلاتتى. 1933 ـ يىل 4 ـ ئاينىك 4 ـ كۈنى گومىنداك ھۆكۈمىتىنىك رەئىسى لىك شىننىك نەنجىكدا بۇتخانا ئاسارئەتىقىلىرى دۇكـ-نىغا ئاسارئەتىقە ئالغىلى بارغانلىقى گېزىتلەردە تەشۋىق قىلىنغان. مەسـ-لەن، شۇ كۈننىك ئەتىسى «شېنباۋ گېزىتى» گە بېسىلغان. «نەنجىكدىن كەلگەن مەخسۇس تېلېگراممىا» دا رەئىس لىك شىننىك شۇ كۈنى پۇقراچە كىيىنىپ، كونا كىتابلار دۇكىنىدىن بىرقانچە كونا كىتاب ۋە ئاسارئەتىقىنى ئالغانلىقى ئېيتىلغان.

(202) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىك 9 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراك» غا خې جياگەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(203) ئۆزىنى «جاك» فامىلىلىك دەۋالغان كىشى — بۇ يەردە جاك روگۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۇ سۆزلەر ئۇنىك 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىك 3 ـ كۈنى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى. لازا بىلەن زەيتۇن» غا «بېسىلغان ھىمايە قىلىش» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىگە قارالسۇن.

(204) شۇي چۇ — ئۇچ پادىشاھلىق دەۋرىدە ساۋ ساۋنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن ئاتاقلىق لەشكەر بېشى. ئۇنىڭ كۆكرەك كېرىپ مەيدانغا چىققانلىقى «ئۇچ بەگلىك ھەققىدە قىسسە» دېگەن رومانىنىڭ 59 ـ بابىدىكى «شۇي چۇنىڭ قىپيالىگاچ بولۇپ ما چاۋ بىلەن ئېلىشقانلىقى» غا قارالسۇن.

(205) جىن شېڭتەننىڭ «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» نى شەرھلىگەنلىكى مۇنداق: «سۇ بويىدا»، «غەربىي ھۇجرا خاتىرىسى» قاتارلىق كىتابلارنى شەرھلەپ، ئۆزىنىڭ قوشقان كىرىش سۆزى، ئوقۇلۇشى ۋە باھالىسىنى «جىن شېڭتەننىڭ قوشۇمچىسى» دەپ ئاتىغان. «ئۇچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» — يۇەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىڭ سۇلالىسىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكەن لو گۇەنجۇڭ يازغان بولۇپ، كېيىن چىڭ سۇلالىسىدە ئۆتكەن ماۋ زۇڭگاڭ تەرەپتىن ئۆزگەرتىلگەن. كىتابنىڭ بېشىغا جىن شېڭتەن نامىدا كىرىش سۆز بېرىلگەن. ھەربىر بابنىڭ بېشىدىمۇ «جىن شېڭتەن قوشۇمچىسى» دېگەن ئىبارىلەر يېزىلغان، شۇڭا مۇشۇ كىتابلارغا يېزىلغان باھالارنىڭ ھەممىسىنى جىن شېڭتەن يازغان دەپ ھېسابلانغان.

(206) بۇ ماقالە دەسلەپ 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا دېڭمىڭ ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(207) شىڭ شۇەنخۇەي (1844 — 1916) — لەقىمى شىڭسۈن، جياڭسۇ ئۆلكىسى ۋۇجىڭ ناھىيىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدىكى چوڭ بيۇروكرات كاپىتالىست. ئۇ پاراخوت قاتنىشى ئىدارىسى، تېلېگراف ئىدارىسى، شاڭخەي توقۇمىچىلىق زاۋۇتى، خەنيېفېك شىركىتى قاتارلىق شىركەتلەرنى تەسىس قىلغان، ئۇ بۇردىچى كاززاپ بولغانلىقى ئۈچۈن، ئەينى ۋاقىتتىكى جۇڭگونىڭ ساناقلىق بايلىرىدىن بىرىگە ئايلانغان. 1911 ـ يىلى پوچتا ۋازارىتىنىڭ ۋەزىرى بولۇپ، جۇڭگونىڭ تۇمۇريول، كان قاتارلىق ساھەلەردىكى ھوقۇقلىرىنى جاھانگىرلارغا سېتىپ بېرىپ، چەتتىن كەلسە ـ كەلمەس قەرز ئېلىپ، بۇنىڭ بىلەن چىڭ خانىدانلىقىنىڭ سەكراتقا چۈشۈپ قالغان ھۆكۈمرانلىقىغا مەدەت بەرگەن. شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى ئىككى قېتىم پېچەتلەنگەن. بىرىنچى قېتىمقىسى مېنگونىڭ 1 ـ يىلىدا بولغان، لېكىن 1912 ـ يىل 12 ـ ئايدا جياڭسۇنىڭ شۇ چاغدىكى ھەربىي ۋالىيسى چېن دېچۈەننىڭ بۇيرۇقى بويىچە قايتۇرۇپ بېرىلگەن. ئىككىنچى قېتىمقىسى 1928 — 1929 ـ يىللار ئارىلىقىدا بولۇپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەمۇرىي پالاتاسىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە سۇجۇ، چاڭجۇ، خۇاڭجۇ، ۋۇشى، جاڭيىڭ، چاڭشۇ قاتارلىق جايلاردىكى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر ئۇنىڭ مۈلۈكلىرىنى پېچەتلىگەن، ئەمما 1933 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئېدىتلاپ قايتۇرۇپ بېرىشكە بۇيرۇق چۈشۈرۈلگەن.

(208) 7 ـ ۋە 9 ـ ماي — 1915 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى



ياپون جاھانگىرلىكى يۈەن شىكەي ھۆكۈمىتىگە جۇڭگونى ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلاندۇرۇۋېلىش مەقسىتى قىلىنغان «21 ماددا» لىق تەلىپىنى قويغان ھەمدە 7 ـ ماي كۈنى ئەڭ ئاخىرقى ئۇلتىماتۇمنى ئېلان قىلىپ، 48 سائەت ئىچىدە «قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بېرىش» نى تەلەپ قىلغان. يۈەن شىكەي ھۆكۈمىتى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا قارىماي، 9 ـ ماي كۈنى ئىگىلىك ھوقۇقىنى يوقىتىپ، ۋەتەنگە ئار ـ نومۇس كەلتۈرىدىغان «21 ماددا» نى قوبۇل قىلغان. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر يىلى 7 ـ، 9 ـ ماي كۈنلىرى دۆلەت نومۇسى كۈنى سۈپىتىدە خاتىرىلەنگەن.

(209) ۋەتەنگە ئار ـ نومۇس كەلتۈرىدىغان شەرتنامىلەرگە ئىمزا قويماسلىققا قەسەم ئىچىش — بۇ جياڭ جيېشى گۇرۇھىنىڭ خائىنلىق ئەپەت ـ بەشىرىسىنى ياپىدىغان ئالدامچىلىق سەپسەتىسى. مەسىلەن، 1931 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى جياڭ جيېشى جايلاردىن تەلەپ قويۇشقا نەنجىڭغا كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلغاندا: «مىللىي ھۆكۈمەت ھەرگىزمۇ مىلىتارىستلار دەۋرىدىكى ۋەتەن ساتقۇچ ھۆكۈمەت ئەمەس... ۋەتەنگە ئار ـ نومۇس كەلتۈرۈپ، ئىگىلىك ھوقۇقتىن مەھرۇم قىلىدىغان ھەرقانداق شەرتنامىلەرگە قول قويمايدۇ» دېگەن؛ 1932 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ۋاڭ جىڭۋېي شاڭخەيدە سۆھبەت ئېلان قىلغاندىمۇ «گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئىگىلىك ھوقۇقىدىن مەھرۇم قېلىپ، دۆلەتكە ئار ـ نومۇس كەلتۈرىدىغان شەرتنامىگە ھەرگىز قول قويمايدۇ» دېگەن.

(210) «1 ـ ماي مۇناسىۋىتى بىلەن ئىشچى دوستلارغا مۇراجىئەتنامە» — بۇ گومىنداڭ كونتروللۇقىدىكى شاڭخەي شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئېلان قىلغان «پۈتۈن شەھەردىكى ئىشچى دوستلارغا مۇراجىئەتنامە» نى كۆرسىتىدۇ.

(211) 1933 ـ يىلى شاڭخەيدە گومىنداڭ رىياسەتچىلىك قىلغان «1 ـ ماي» بايرىمىنى تەبرىكلەش يىغىندا ئاتالمىش شاڭخەي شەھەرلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋەكىلى لى يۈڭشاڭ مۇنداق دېگەن: «جۇڭگو كاپىتالىزمى تېخى خېلىلا گۈدەك. جۇڭگو ئىشچىلىرىنىڭ جۇڭگو كاپىتالىستلىرىدىن كۆرۈۋاتقان زۇلمى ھازىر ياۋروپا، ئامېرىكا ئىشچىلىرى تارتقان زۇلۇمدىن ئېغىر ئەمەس.»

(212) بۇ ماقالە دەسلەپ «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» غا ئەۋەتىلگەن بولۇپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاخبارات تەكشۈرۈش باشقارمىسى تەرىپىدىن تەقىب قىلىنغان. كېيىن 1933 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى «مۇھاكىمە ۋە بايان» دېگەن يېرىم ئايلىق ژۇرنالنىڭ 18 ـ سانىغا خې گەن ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(213) «ھەممىلا يەرگە ئۆز نۇرىنى چاچتى» — بۇ سۆز: شاپائىتى



ھەممىلا يەرگە يەتتى، يەتمىگەن جاي قالمىدى؛ دېگەن مەنىنى بېرىدۇ.

(214) 1933 - يىل 5 - ئاينىك 1 - كۈنى «شېنباۋ گېزىتى»گە: «فۇيىنىك بىر نەۋرە ئىنىسىنىك خوتۇنىنىك بۇزۇقچىلىقى» دېگەن ماۋزۇدا مۇنداق بىر خەۋەر بېسىلغان: فۇيىنىك بىر نەۋرە ئىنىسىنىك خوتۇنى ئاشپەز بىلەن سۆزىنى بىر قىلىپ، پۇل ئوغرىلاپ چاقچۇندىن يەنتەيگە قېچىپ بارغاندا، يەنتەي ساقچى ئىدارىسى سېزىپ قېلىپ، ئاشپەزگە بىر يىللىق قاماق جازاسى بەرگەن، خوتۇنغا ئېرى ياندۇرۇپ ئاپىرىپ باشقۇرۇۋالسۇن، دېگەن ھۆكۈمنى قىلغان.

(215) شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مالىمان چىقىرىشى — بۇ يەردە 1933 - يىلىنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدىكى ئۇيغۇر خەلقى (شۇ چاغدا گېزىتلەردە «مۇسۇلمانلار» دەپ ئاتالغان) نىڭ قارشىلىق ھەرىكىتى كۆزدە تۇتۇلغان. 1931 - يىل 4 - ئايدا ئۇيغۇر خەلقى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى، مىلىتارىست جىن شۇرېنىنىڭ زوراۋانلىقىغا قارشى قوزغالغاندا، رەھىمسىزلىك بىلەن باستۇرۇلغان. 1933 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئۇيغۇر خەلقى يەنە جىن شۇرېنغا قارشى كۈرەشنى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بارغانلىقتىن، جىن شۇرېن قۇمۇل قاتارلىق جايلارنى تاشلاپ بېرىشكە مەجبۇر بولغان. ئۇرۇمچىمۇ ھۇاسىرە ئىچىدە قالغان. 4 - ئايدا جىن شۇرېن تەختتىن چۈشۈپ قېچىپ كەتكەن، ئۇنىڭ سەنمۇجاڭى شېڭ شىسەي پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىش ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈالغان. 4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا، نەنجىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سەنمۇبۇنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى خۇاڭ مۇسۇڭنى «تەسەللى بەرگۈچى ئەلچى» سۈپىتىدە مەزكۇر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتكەن.

(216) «مۇڭغۇل ۋاڭ - گۇڭلىرىنى قۇتقۇزۇش كومىتېتى» — «18 - سېنتەبىر ۋەقەسى»دىن كېيىن، ياپون جاھانگىرلىكى ئېلىمىزنىڭ ئىچكى موڭغۇل رايونىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى جايلارنى بېسىۋالغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەربىي ئىشلار كومىتېتى بېيپىڭ شۇبېسىگە بېيپىڭ قاتارلىق جايلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن شەرقىي موڭغۇل ۋاڭ - گۇڭلىرىنى، ئەمەلدارلىرىنى، پۇقرالىرىنى، ئوقۇغۇچىلىرىنى ھەم تاشقى موڭغۇلىيىدىن ئىچكى موڭغۇلغا قېچىپ كىرگەن سابىق ۋاڭ - گۇڭلىرىنى پۇل ئاجرىتىپ قۇتقۇزۇش ھەقىقىدە بۇيرۇق چۈشۈرگەن ۋە 1933 - يىل 4 - ئايدا بېيپىڭدا «موڭغۇللارنى قۇتقۇزۇش كومىتېتى» قۇرۇلغان.

(217) شىزاڭنى يۇمشىتىش — «18 - سېنتەبىر ۋەقەسى»نىڭ ئالدى - كەينىدە شىزاڭ ھۆكۈمرانلار سىنىپى ئىچىدىكى ئەنگلىيەپەرەس كۈچلەر ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن چىڭخەينىڭ يۇشۇ،

شىكاڭ ئۆلكىسىنىڭ گەنزى دېگەن جايلىرىدا يەرلىك مىلىتارىستلار بىلەن قوراللىق توقۇنۇشقان؛ 1933 - يىل 4 - ئايدا ئۇلار قوراللىق كۈچ بىلەن جىنساجاڭ دەرياسىدىن ئۆتۈپ، شۇ چاغدىكى شىكاڭ ئۆلكىسىنىڭ بائەن دېگەن جايىغا كىرىپ، ئاتالمىش «شىكاڭ - شىزاڭ بىرلىكى» پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئۇرۇنغان. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا ھېچبىر ئامال قىلالماي، دالاي لاما شىزاڭدىن قوغلۇۋەتكەن بەنچەن لاما (شۇ چاغدا بەنچەنلىك نەنجىڭدا تۇرۇشلۇق باشقارمىسى بار ئىدى)نى كۈچىنىڭ بارچە يېنىغا تارتىپ، ئايەت ئوقۇش، دۇئا قىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈپ، مۇشۇنداق دىنىي شەكىلدىكى باغلىنىش بىلەن رەھىمدىللىك بىلدۈرگەن.

(218) ياۋ مىللىتىگە قوللىنىلغان چارە — گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ شىمالى، خۇنەن ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىي رايونلىرى ئاز سانلىق ياۋ مىللىتى ئولتۇراقلاشقان يەر. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى چوڭ خەنزۇچىلىق سىياسىتىنى ئىزچىل ئىجرا قىلغانلىقى، بولۇپمۇ يەرلىك ھۆكۈمەتلەر ياۋ خەلقىنى قاتتىق ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغان ۋە خورلىغانلىقى ئۈچۈن، ياۋ خەلقى كۆپ قېتىم قارشىلىق كۆرسەتكەن. 1933 - يىل 2 - ئايدا گۇاڭشى ئۆلكىسىنىڭ شىمالىدىكى چۈەنشەن، گۈەنباڭ قاتارلىق جايلاردىكى ياۋ خەلقى پېرە ئويناشقاق خۇراپاتلىق بىلەن بىر يەرگە توپلىنىپ قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن ۋە «بايلارنى، ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنى ئۆلتۈرەيلى!» دېگەن شوئارلارنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ قوزغىلاڭنىڭ ھەيۋىسى ئىنتايىن زور بولغان. شۇ چاغدا گۇاڭشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى بۇ قوزغىلاڭنى بىر بىرىگادا ئەترايپىدىكى ئەسكىرىي كۈچ بىلەن «تازىلىغان» ھەمدە ئايروپىلان بىلەن بومبارداردىمان قىلغان. نەتىجىدە ياۋ خەلقىدىن نۇرغۇن ئادەم يارىدار بولغان ۋە ئۆلگەن. ۋەقەدىن كېيىن گومىنداڭ دائىرىلىرى يەنە «تازىلاش بىلەن بەزلەشنى قوللىنىش» تاكتىكىسىنى ئىشقا سېلىپ، «ياۋ خەلقىنىڭ يېنىزا - قىشلاق باشلىقلىرىنى باشلاپ ئۆلكىدىكى ھەرقايسى شەھەرلەرگە ئېكسكۇرسىيەگە ئاپارماقچىمىز» دېگەن.

(219) «ئۇلۇغ دۆلەت» — بۇ يەردە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالدىدا «ئۇلۇغ دۆلەت» دەۋالغانلىقىغا تەنە قىلىنغان.

(220) قىزىل باش سوپەكلەر — كونا دەۋردىكى شاڭخەيدىكى ئاممىۋى كونسېرسىيىلەردە تۇرىدىغان ھىندى ساقچىلار.

(221) بۇ سۆز ئەسلىي «شاڭشۇ. جۇڭخۇيىنىڭ يارلىقى»دىن ئېلىنغان. ئەسلىي مېڭزىنىڭ سۆزى.

(222) بۇ ئىلاۋە «مۇھاكىمە ۋە بايان»غا مۇشۇ ماقالە بىلەن بىللە بېسىلغان.

(223) بۇ ماقاله 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «شىنباۋ گېزىتى». ئەركىن پاراڭ» غا «گەن» ئىمزاسىدا بېسىلغان.

(224) يىخۋاڭ، چۆڭرېن — جياڭشى ئۆلكىسىدىكى ناھىيىلەرنىڭ ئىسمى. يىخۋاڭ ناھىيىسىنىڭ غەربى، چۆڭرېن ناھىيىسىنىڭ جەنۇبى. شۇ چاغدا مەركىزىي سوۋېت رايونىدىكى ھەربىي خەلقلەر «قورشاپ يوقىتىش» قا قارشى كۈرەشنى قانات يايدۇرغان ئالدىنقى رايون.

(225) جىشيەن، مىيۇن — خېبېي ئۆلكىسىدىكى ناھىيىلەرنىڭ ئىسمى. 1933 ـ يىل 4 ـ ئايدا ياپون قوشۇنلىرى شەرقىي خېبېينىڭ لۇەنخې ئەتراپىغا ھۇجۇم قىلىپ بېسىپ كىرگەندە، مۇشۇ جايلارنى ئايروپىلان ئەۋەتىپ بومبارداڭمان قىلغان.

(226) شاڭخەيدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئايروپىلان سېتىۋېلىشقا كىرىشتى — 1933 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەتەننى ئاۋىئاتسىيە بىلەن قوتقۇزمىز دەپ ئايروپىلان ئىئانە قىلىش ھەرىكىتىنى يولغا قويۇپ، شاڭخەي شەھىرى بويىچە 2 مىليون دوللار ئىئانە يىغىشنى ئالدىن مۆلچەرلىگەن. 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىغا كەلگەندە ئاران يېرىمىلا يىغىۋېلىنغان. شۇنىڭ ئۈچۈن، پۈتۈن شەھەردىكى ئىزچىلار- نى 12 ـ كۈنىدىن باشلاپ قاتناش توگۈنلىرىدە ۋە كۆڭۈل ئېچىش مەيدانلىرىدا «ئىزچىلار ناملىق ئايروپىلان» سېتىۋېلىش ئۈچۈن ئۈچ كۈن ئىئانە توپلاشقا سەپەرۋەر قىلغان.

بېيپىڭدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى لەخمە قازماقتا — ياپون ئايروپىلانلىرى ھاۋا بوشلۇقىغا پات ـ پات كېلىپ تۇرغاچقا، 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا بېيپىڭدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرلىرى ئىجتىمائىي ئىشلار ئىدارىسىگە ھەرقايسى مەكتەپلەردە ھەر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن دەرس توختىتىپ ھاۋا مۇداپىئە لەخمىسى قېزىش توغرىسىدا تەلەپ قويۇشقا ۋەكىل ئەۋەتكەن.

(227) مۇنار ياسالماقتا — 1933 ـ يىلى گومىنداڭ سىياسەتۋازى دەي جىتاۋ گۇاڭدۇڭ جۇڭشەن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ نەنجىڭدا تۇرۇشلۇق 70 تىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىسىغا سۇن جۇڭشەن ئەسەرلىرىنى كۆ- چۈرتكۈزۈپ، كۆچۈرۈلگەن ئەسەرلەرنى مىس قوتىغا سېلىپ، ئۇ قوتىنى تاش ساندۇقا قاچىلاپ، جۇڭشەن قەبرىستانلىقى ئەتراپىدا مۇنار ياساپ شۇنىڭغا قويۇپ قويغان.

(228) ساكيامونى (تەخمىنەن مىلادىيىدىن 565 — 486 يىل ئىلگە- رى) — بۇددا دىنىنىڭ ئاساسچىسى. خاتىرىلەردە ئۇنىڭ تۇغۇلغانلىقى توغ- رىسىدا مۇنداق يېزىلغان: «4 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى كېچىسى چولپان كۆرۈنگەندە ئانىسىنىڭ ئوڭ بىقىنىدىن تۇغۇلۇپتۇ. يەرگە چۈشكەن ھامان

يەتتە قەدەم بېسىپتۇ ۋە ئوڭ قولىنى كۆتۈرۈپ «ئاسماندىمۇ، يەردىمۇ مەنلا ئەزىز، دەپتۇ.»

(229) بۇ گومىنداڭ سىياسەتۋازلىرىنىڭ ئىچكى ماجىرا سەۋەبىدىن ھاكىمىيەت بېشىدىن چۈشكەن ياكى قىيىن شارائىتقا دۇچ كەلگەندە ئۆزىنى قوتقۇلدۇرۇش ئۈچۈن تاپقان باھانىسى. مەسىلەن، ۋاڭ جىڭۋېي دۇمبا- سىگە چىققان جاراھەتنى، قەنت سېيىش كېسىلىگە دۇچار بولغانلىقىنى باھانە قىلىپ «كاردىۋاتتا يېتىپ دەم ئالغان» ياكى «چەت ئەلگە چىقىپ داۋالانغان»، خۇاڭپۇ موگۇەنشەن تېغىغا چىقىپ «كىتاب ئوقۇپ بۇددىزمنى ئۆگەنگەن». دەي جىتاۋ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلمەن، دېگەن. گېزىتلەرگە ئۇنىڭ مەشھۇر تاغلارغا پات ـ پات چىقىپ ئىستىقامەت قىلغانلىقى، بۇتلارغا چوقۇنغانلىقى توغرىسىدا خەۋەرلەر بېسىلغان.

(230) خۇاڭ پۇ (1880 — 1936) — جېجياڭ ئۆلكىسى شاۋشىڭ ناھىيىسىدىن، گومىنداڭ سىياسەتۋازى، ياپونپەرەس. ئۇ 1928 ـ يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار ۋازىرى بولغان، ئۇ چاغدا چەت ئەلگە خۇشامەت قىلىپ، تەسلىمچىلىك ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بارغانلىقتىن، ھەر ساھەدىكىلەرنىڭ قاتتىق قارشىلىقىغا ئۇچراپ، ئۇزۇن ئۆتمەي تەختتىن چۈشكەن، 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا يەنە جياڭ جېيشى تەرىپىدىن قايتا ئىشقا قويۇلۇپ، مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسىنىڭ بېيپىڭ مەمۇرىي ئىشلارنى رەتكە سېلىش كومىتېتىدا تۇرۇشلۇق مۇدىرى قىلىپ تەيىنلەنگەن.

(231) لىيۇ گېڭشېڭنىڭ خۇاڭ پۇغا بومبا ئاتقانلىقى — 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا يۈز بەرگەن. شۇ يىلى 4 ـ ئايدا ياپون ئارمىيىسى لۇەندۇڭ بىلەن سەددىچىن سېپىلى بويلىرىغا ئومۇمىيۈزلۈك ھۇجۇم قوزغىغاندىن كېيىن، تاڭشەن، زۇنخۇا، مىيۇەن قاتارلىق جايلار ئارقا ـ ئارقىدىن قولدىن كە- تىپ، بېيپىڭ، تيەنجىن ۋەزىيىتى جىددىيلەشكەن. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ياپونلارغا يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن 5 ـ ئاينىڭ باشلىرىدا خۇاڭ پۇنى مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسىنىڭ بېيپىڭ مەمۇرىي ئىشلارنى رەتكە سېلىش كومىتېتىدا تۇرۇشلۇق مۇدىرى قىلىپ تەيىنلەنگەن. 15 ـ كۈنى خۇاڭ پۇ نەنجىڭدىن شىمالغا يول ئېلىپ، 17 ـ كۈنى سەھەردە مەخسۇس پويىز بىلەن يېڭىلا تەيىنجىن بېكىتىگە كىرد- شىگە بىر كىشى بومبا ئاتقان. گېزىتلەرنىڭ خەۋىرىگە قارىغاندا، بومبا ئاتقۇچى شۇ يەردىلا قولغا ئېلىنىپ بىرنەچە ھەربىي شتابتا سوراققا تارتىل- غان. ئۇنىڭ ئىسمى لىيۇ كۇيشېڭ (رەيتىر تېلېگراممىسىدا لىيۇ گېڭشېڭ دەپ ئېلىنغان). ئۇ شۇ يىلى 17 ياش، سەندۇڭ ئۆلكىسىدىكى ساۋجۇدىن بولۇپ، چېنجاگۇدىكى لىيۇ سەننىڭ گەندە تازىلاش زاۋۇتىدا ئىشلىگەن. شۇ كۈنى چۈشتە لىيۇ «ياپونلارنىڭ كۇشكۇرتۇشى بىلەن جىنايەت ئۆتكۈزگەن»



دەپ قارىلىنىپ، يېڭى ئىستانسىنىڭ ئالدىدا كاللىسى كېسىلىپ سازايى قىلىنغان. ئەمما، ئەمەلىيەتتە لېنىن پەقەتلا تۆمۈرىيولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئادەم، ئۇ سوراق قىلىنغاندا بومبا ئاتقانلىقىنى زادىلا ئىقرار قىلمىغان. گومىنداڭنىڭ ئۇنى ئۆلتۈرگەنلىكى ۋە جامائەت پىكرى تەييارلىغانلىقى خۇاڭ پۇنى ۋەتەن سانتۇچلۇق بىلەن شۇغۇللىنىشقا شىمالغا ئەۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت.

(232) شىخۇ كۆلى ئەتراپىدىكى بۇلاڭچىلىق دەلوسى — 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى «شېنباۋ» گېزىتىگە چىققان «شىخۇ كۆلى ئەتراپىدا قاراقچى بار» دېگەن خەۋەردە مۇنداق دېيىلگەن: «23 - كۈنى چۈشتىن كېيىن سائەت 2 لەردە شىخۇ كۆلى ئوتتۇرىسىدىكى سەنتەن يېڭىيۇ ناملىق مۇنارنى تاماشا قىلىشقا شائېخەيدىن كەلگەن لوۋاڭ خانىم قاراقچى تەن جېڭ- شۇەنگە يولۇققىدۇ. قاراقچى تاپانچىسىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭ ئالتۇن بىلەزۈكـ- نى بۇلىۋالىدۇ. خانىم «ۋايجان...» دەپ ۋارقىرىغاندا، قاراقچى خانىمنى ئېتىۋېتىپ، زاڭ مالىلارنى ئېلىپ بىمالال قېچىپ كېتىدۇ. ئەمما، كۆلنىڭ سۇتى ناملىق قىرغىقىدا ساقچىلار تىرىك قولغا چۈشۈرىدۇ. سوراق قىلغاندا قاراقچى ھەممىنى ئىقرار قىلىدۇ. شۇ ئاخشىمى ئۇ كۆل بويىدىكى تەنتەربىيە مەيدانىغا يالاپ ئېلىپ بېرىلىپ كاللىسى كېسىلىدۇ. 10 مىڭ كىشى كېلىپ تاماشا قىلىدۇ. بۇ قاراقچى ئىلگىرى 44 - ئارمىيىدە لەيـ- جاڭ بولغان...»

(233) «ئايالار ۋە تېگى پەسلەر بىلەن بىللە ئۆتۈش مۇشكۈلـ- دۇر» — بۇ كۆڭزىنىڭ سۆزى. ئەسلىي مۇنداق: «كۆڭزى ئېيتىدۇركى، ئايالار ۋە تېگى پەسلەر بىلەن بىللە ئۆتۈش مۇشكۈلدۇر؛ يېقىن بولساڭ، يولسىزلىق قىلۇر؛ يىراق تۇرساڭ، ئاغرىنار.»

(234) ئۇچ ئاقساقالنىڭ تېلېگراممىسى — بۇ يەردە مالياڭ، جاڭ بىڭلىن، شىڭ ئېنفۇلارنىڭ 1933 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا «كۆرۈنۈشتە قارشى تۇرغاندەك قىلىپ، يەڭ ئېچىدە تەسلىم بولىدىغان» لېنىن سۆكۈپ، پۈتۈن مەملىكەتكە ئېلان قىلغان تېلېگراممىسى كۆزدە تۇتۇلدۇ. ئىككى ئاقساقالنىڭ خىتابنا- مىسى — بۇ، مالياڭ، جاڭ بىڭلىنلارنىڭ 1933 - يىل 2 - ئاينىڭ باشلىرىدا ئېلان قىلغان خىتابنامىسىنى كۆرسىتىدۇ. خىتابنامىدە شەرقتىكى ئۇچ ئۆلكىنىڭ جۇڭگو زېمىنى ئىكەنلىكىنى تارىخىي پاكىتلار بىلەن ئىسپاتـ- لىغان. ئۇلار يەنە شۇ يىلى 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى خىتابنامە ئېلان قىلىپ، ياپون تاجاۋۇزچىلىرى توقۇپ چىقارغان رېخې جۇڭگوغا تەۋە ئەمەس، دېگەن سەپسەتىگە رەددىيە بەرگەن. 4 - ئاينىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يەنە بىرلەشمە تېلېگراممىسىدا، ۋەتەنداشلارنى ياپونغا قەتئىي قارشى تۇرۇپ، قولدىن كەتـ-

كەن جايلارنى قايتۇرۇۋېلىشقا ئۇندىگەن. 94 ياشلىق بوۋاي — يەنى مالياڭ (1840 — 1939)، يەنە بىر ئىسمى شاڭبەي، جياڭسۇ ئۇلكىسى دەنتۇلۇق. ئۇ شۇ يىلى 94 ياشقا كىرگەچكە، ئادەتتە ھەرقايسى ساھەلەرگە يېزىپ بەرگەن بېغىشلىمىلىرىغا «94 ياشلىق بوۋاي» دېگەننى تەخەللۇس قىلغان.

(235) «گۆدەك ۋاقتىدا بەك كارامەت، بالاغەتكە يەتكەندە پالاـ- كەت» — بۇ خەن سۇلالىسىدە ئۆتكەن چىڭ ۋېينىڭ كۈڭ رۇڭغا چاقچاق قىلىپ دېگەن سۆزى.

(236) كومزەك غەللە — پۇل سېلىشقا ساپالدىن ياسالغان كومزەك.

(237) ئاپتور بۇ ماقالىنى يېزىپ 14 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 5 - ئاينىڭ 31 - كۈنى خۇاڭ پۇ جياڭ جېبىشىنىڭ يولىيورۇقى بويىچە شۇڭ بىننى ياپوننىڭ كانتون ئارمىيىسىنىڭ ۋەكىلى گاڭسۇڭ نىڭسى بىلەن ۋەتەن سانتۇچلۇق «تاڭگو كېلىشىمى» نى ئىمزالاشقا ئەۋەتكەن. بۇ كېلىشىمگە ئاساـ- سەن، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئەمەلىيەتتە ياپونلارنىڭ سەددىچىن ۋە شەنخەيـ- گۇەننىڭ شىمالىدىكى رايونلارنى ېسىۋالغانلىقىنى قانۇنلۇق دەپ ئېتىراپ قىلغان ھەمدە ياپون جاھانگىرلىكىنىڭ جۇڭگونى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا يۇتۇۋېلىشىغا شارائىت يارىتىش ئۈچۈن، چاخارنىڭ شىمالى بىلەن خېبېينىڭ شەرقىدىكى 20 دىن ئارتۇق ناھىيىنى مۇداپىئەسىز رايون قىلىپ ئايرىغان.

(238) پاكزادە - ئالىيجانابلار چىقارغان بىر گېزىت — خۇ شى، چېن شىيىڭ قاتارلىقلار 1924 - يىل 12 - ئايدا بېيپىڭدا تەسىس قىلغان «ھازىرقى زامان ئەنزارى» دېگەن ھەپتىلىك ژۇرنال. چېن شىيىڭ مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 74 - سانىدا ئېلان قىلغان «قۇرۇق گەپ» دېگەن ماقالىسىدە لۇشۈن قاتارلىق ئىنقىلابچىلار بىلەن تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى سوۋېت پۇلىنى «ۋاستە ۋە بۇاستە ئېلىپ خەجلەيدىغان كىشىلەر» دەپ ھاقارەتلىگەنىدى. «پاكزادە - ئالىيجانابلار» — ئەينى ۋاقىتتا مىللىتارىستلار ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلىدىغان، بېيپىڭدا چىقىدىغان «بۇيۇك ئىتتىپاق. ئاخشام گېزىتى» دە ھازىرقى زامان ئەنزارچىلىرىغا قارىتىلغان مەدھىيە.

(239) چېن شىيىڭ — بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىنگلىز تىلى فاكۇلـ- تېتىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە پروفېسسورى، ژۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبـ- يات ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، قوشۇمچە پروفېسسورى بولغان. خۇ شى بېيپىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى پەلسەپە فاكۇلتېتىنىڭ پروفېسسورى ھەم 1931 - يىلى بېيپىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى بولغان.

(240) روسىيە پۇلى — 1917 - يىلى روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى مۇزەپپەلىيەت قازانغاندىن كېيىن، سوۋېت ھۆكۈمىتى چارروسىيىنىڭ جۇڭـ- گودىكى بارلىق ئىمتىيازلىرىنى بىكار قىلغانلىقى، شۇ جۈملىدىن گېڭزى تۆلەم پۇلىدىن تېخى تۆلەنمىگەن بىر قىسمىنمۇ تۆلەپ بېرىشنى جاكارلـ-

غان. 1924 ـ يىل 5 ـ ئايدا جۇڭگو ـ سوۋېت دىپلوماتىك مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئىككى دۆلەت «جۇڭگو ـ روسىيە كېلىشىمى» نى ئىمزالىغان. كېلىشىمدە تۆلەمنىڭ جۇڭگو ھۆكۈمىتى روسىيە پۇلى ھېسابىغا بوغۇلغان ھەرخىل قەرزلەرنى قايتۇرۇشقا ئىشلىتىشتىن تاشقىرى، قالغانلىرى پۈتۈنلەي جۇڭگونىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. 1926 ـ يىلنىڭ باشلىرىدا «ھازىرقى زامان ئەنزارى» ئارقا ـ ئارقىدىن روسىيە پۇلىنىڭ ئىشلىتىلىش ئورنى ھەققىدىكى ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، «بېيپىڭ مائارىپ ساھەسى» دىكىلەر ئۈچۈن روسىيە پۇلىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشقان. «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» دىن كېيىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «دۆلەتكە كەلگەن بالايىئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش» دېگەننى باھانە قىلىپ، مائارىپ ئىشلىرىغا ئاجرىتىلغان گېڭزى تۆلەم پۇلىنى يەنە بىر قېتىم توختىتىپ قويۇپ، مائارىپ ساھەسىدىكى مۇناسىۋەتلىك زاتلارنى ئالاقزادىلىككە سېلىپ، نارازىلىقىنى قوزغىغان.

(241) مەلۇم ئورۇننىڭ ئۇقتۇرۇشى — بۇ خۇاڭ پۇنىڭ مەمۇرىي ئىشلارنى رەتكە سېلىش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولغاندىن كېيىن، ياپونلارغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن چىقارغان ئالاھىدە ئۇقتۇرۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

(242) مۇدىر خۇاڭ — بۇ يەردە خۇاڭ پۇنى كۆرسىتىدۇ.

(243) يېزىق تۇتقۇنلۇقى — چىڭ خانىدانلىقى مىللىي زۇلۇم سىياسىتىنى قاتتىق يۈرگۈزۈپ، يېزىق تۇتقۇنلۇقىنى ھەدەپ يولغا قويۇپ، خەنزۇلارنىڭ قارشىلىقى ۋە مىللىي ھېسسىياتىنى قاتتىق جازا بىلەن يوقىتىشقا ئۇرۇنغان.

(244) قارشى تۇرمايدىغان گېنېرال — بۇ يەردە جاڭ شۆلياڭ كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «18 ـ سېنتەبىر ۋەقەسى» يۈز بەرگەندە جاڭ شۆلياڭ جياڭ جيېشىنىڭ «ھەرخىل قارشى تۇرماسلىق مەسلىكىدە بولۇش كېرەك» دېگەن بۇيرۇقىغا بىنائەن شەرقىي شىمالدىن ۋاز كەچكەن. 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا ياپون قوشۇنلىرى رېخې ئۆلكىسىنى بېسىۋالغاندا، جياڭ جيېشى جاۋابكارلىقتىن ئۆزىنى قاچۇرۇش، خەلقنىڭ غەزىپىنى بېسىش ئۈچۈن، يەنە جاڭ شۆلياڭنى «سەۋەنلىكنى بوينىغا ئېلىپ، ئىستېپا بېرىش» كە قىستاپ، خې يىڭچىڭنى جاڭ شۆلياڭنىڭ ئورنىدا ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ بېيپىڭ شۆبىسىنىڭ مۇۋەققەت مۇدىرلىقىغا تەيىنلىگەن. جاڭ شۆلياڭ ئىستېپا بەرگەندىن كېيىن 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى چەت ئەلگە چىقىپ كەتكەن.

(245) «دۈشمەن دۆلەت ۋە تاشقى ئاپەت بولمىسا، دۆلەت مۇنقەرز بولۇر» — بۇ مېڭزىنىڭ سۆزى.

(246) «تىنچلىق» باياناتى — 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى ئامېرىكا زۇڭتۇڭى روزۋېلتنىڭ دۇنيا بويىچە 44 دۆلەت باشلىقلىرىغا ئېلان

قىلغان «دۇنيا تىنچلىقىنى كاپالەتلەندۈرۈشكە دەۋەت قىلىش مۇراجىئەتنامىسى» بولۇپ، ئۇنىڭدا ئاساسەن ھەرقايسى ئەللەرگە ھەربىي تەييارلىقلارنى ئازايتىش ۋە قوراللىق قوشۇنلارنى دۆلەت چېگراسىدىن چىقارماسلىق مۇراجىئەت قىلىنغان.

(247) «ئامېرىكىنىڭ جۇڭگودا قوشۇن تۇرغۇزۇشى» دېگەن گەپلەر روزۋېلت بايانات ئېلان قىلغاندا ئامېرىكا ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ ئۆزلىرىنى جۇڭگودا قوشۇن تۇرغۇزۇپ، بۇ باياناتقا خىلاپلىق قىلغانلىقىنى ئاقلىغاندا دېگەن گېپى.

(248) «ھازىر ياپونىيە بىلەن مۇرەسسە قىلىشنى تىلغا ئېلىشقا ھەم يولغا قويۇشقا جۈرئەت قىلىدىغان ئادەم يوق» — بۇ، 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى خۇاڭ پۇنىڭ تيەنجىندە مۇخبىرلارغا ئېلان قىلغان سۆھبىتى.

(249) تېلېگراف ئاگېنتلىقى خەۋىرى — ياپونىيىنىڭ ئاخبارات ئاگېنتلىقى بولۇپ، 1901 ـ يىلى توكيودا قۇرۇلغان ۋە 1936 ـ يىلى ئاخبارات بىرلەشمە ئاگېنتلىقى بىلەن قوشۇلۇپ ئىتتىپاق ئاگېنتلىقى بولغان. مەزكۇر ئاگېنتلىق 1920 ـ يىلى شاڭخەيدە شۆبىسىنى قۇرغان. مەزكۇر خەۋەرنىڭ ئەسلىي تېكىستى تۆۋەندىكىچە: «تېلېگراف ئاگېنتلىقىنىڭ توكيودىن 17 ـ كۈنى بەرگەن تېلېگراممىسى: جۇڭگو تەرەپنىڭ ئۇرۇشنى توختىتىش سۆھبىتى توغرىسىدا ياپون ئارمىيىسى مەركىزىي شتابىنىڭ ئارزۇ ـ ئىستىكى مۇنداق: ئۇرۇشنى توختىتىش سۆھبىتى ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا ئاخبارات بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ سەمىمىيىتى گۇمانلىق. جۇڭگونىڭ بىرىنچى سەپتە تۇرۇۋاتقان قوشۇنلىرى يەنىلا جاھىللىق بىلەن ئۇرۇش قوزغىماقتا. شىمالىي جۇڭگودىكى ھەربىي ـ مەمۇرىي دائىرىلەر قارشىلىق كۆرسىتىش، ھەتتا ھەل قىلغۇچ جەڭ قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرمەكتە، ئۇرۇشنى توختىتىش ئۈچۈن ھەربىي مەسئۇللار ئەمەلىي ئۇسۇللار ئارقىلىق ئوچۇق ـ ئاشكارا سۆھبەتلىشىش لازىم. ئەگەر مەسئۇلىيەتسىز ئۈچىنچى تەرەپ نامۇۋاپىق ئۇسۇل ئارقىلىق ئېغىزچە سۆھبەتلەشمەكچى بولىدىكەن، ياپون قوشۇنلىرىنىڭ كەسكىنلىكىنى بىر مەھەل گالشىتىشنى مەقسەت قىلغاندىن باشقا نەرسە ئەمەس. جۇڭگو دائىرىلىرى ئۈچۈن جىددىي ئىش شۇكى، شەرقىي ئاسىيانىڭ ۋەزىيىتىگە نەزەر سېلىپ، ياپونغا قارشى تۇرۇشتەك پايدىسىز ئىشتىن ھېساب ئېلىشى لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن سەمىمىيىتىنى ئەمەلىيىتىدە كۆرسىتىش لازىم» (1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنىدىكى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» دىن).

(250) «كىتاب ئوقۇشقا قىزىقاتتى، بىراق تولۇق چۈشىنىشكە تىرىشمايتتى» — بۇ سۆز تاۋ يۈەنمىڭ يازغان «ۋۇليۇ ئەپەندىنىڭ تەرجىمىھا-



لى» دىكى «كىتاب ئوقۇشقا قىزىقاتتى، بىراق تولۇق چۈشىنىشكە تىرىشمايتتى، ھەر قېتىم مەنىسىنى چۈشەنگەندە خۇشاللىقىدىن تاماق يېيىشنى ئۇنتۇپ قالاتتى» غا قارالسۇن.

(251) «خوجام»، «ئاغلاقچى كۆچۈك» دېگەنلەر ئەكسىيەتچىل ئەدەبىلەرنىڭ ئاپتورغا قارىتان ھاقارىتى بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇشۇ كىتابنىڭ «ئۆزىنىڭ يېغىدا ئۆزىنىڭ گۆشىنى قورۇش» نىڭ قوشۇمچە ئىلاۋىسى «جۇڭگولۇقلارنىڭ يېغىدا جۇڭگولۇقلارنى قورۇش» قا قارالسۇن.

(252) «ئىجتىمائىي ئاخبارات» — ئەكسىيەتچىل ژۇرنال، 1932 ـ يىل 10 ـ ئايدا شاڭخەيدە چىقىشقا باشلاپ، ئىلگىرى ـ ئاخىر ئۈچ كۆنلۈك، 10 كۆنلۈك، بېرىم ئايلىق بولۇپ نەشر قىلىنىپ، «يېڭى نۇر» كىتابخانىسى تەرىپىدىن سېتىلغان. 1935 ـ يىل 10 ـ ئايدىن ئېتىبارەن «جۇڭگو ۋە چەت ئەل مەسىلىلىرى» گە ئۆزگەرتىلىپ، 1937 ـ يىل 10 ـ ئايدا نەشردىن توختىغان.

(253) شېن يەنبىڭ — تەخەللۇسى ماۋدۇن، جېجىياڭ ئۆلكىسى تۇڭشىياڭ ناھىيىسىدىن، يازغۇچى، ئەدەبىي ئوبزورچى، جامائەت ئەربابى، ئەدەبىيات تەنقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇھىم ئەزاسى، «ئايلىق ھېكايە ژۇرنىلى» نىڭ باش مۇھەررىرى، «چىرىتىش»، «تۇن يانغاندا» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ ئاپتورى.

(254) «مەنىلىك سۆز» — ئەكسىيەتچىل ھەپتىلىك ژۇرنال، 1933 ـ يىل 5 ـ ئايدا شاڭخەيدە چىقىشقا باشلىغان.

(255) دىك لىك — خۇنەن ئۆلكىسى لىڭلى ناھىيىسىدىن، يازغۇچى. ئۇنىڭ «زۇلمەت ئىچىدە» دېگەن ھېكايىلەر توپلىمى ۋە «سۇ» ناملىق پوۋېستى بار. فەن زىنيەن (1893 — 1972) — جياڭسۇ ئۆلكىسى يىشىڭ ناھىيىسىدىن، پەيلاسوپ. ئۇلار 1933 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى شاڭخەيدە بىللە قولغا ئېلىنغان.

(256) نېيشەن كىتابخانىسى — ياپونىيىلىك نېيشەن ۋەنزاۋ تەرىپىدىن شاڭخەيدە ئېچىلغان كىتابخانا.

(257) «ئۆتەڭدىكى شېرىن سۆز» — پارچە خاتىرىلەر، چېن زىجەن يازغان، 1933 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن باشلاپ «شېنباۋ گېزىتى» ئەركىن پاراڭ» دا ئېلان قىلىنغان.

(258) ياڭ شىڭفۇ (1893 — 1933) — ئەسلىي ئىسمى چۈەن، جياڭشى ئۆلكىسى چىڭجياڭ ناھىيىسىدىن. ئۇ ئىلگىرى ئىنتىپاقداشلار جەمئىيىتىگە قاتناشقان، ئامېرىكىغا بېرىپ ئوقۇغان، ۋەتەنگە قايتقاندىن كېيىن شەرقىي جەنۇب ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، مەركىزىي تەتقىقات ئورنىنىڭ باش خادىمى قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان، 1932 ـ يىل 12 ـ ئايدا

سۇڭ چىڭلىڭ، سەي يۈەنپەي، لۇشۈنلەر بىلەن جۇڭگو خەلق ھوقۇقىنى قوغداش ئىتتىپاقىنى تەسىس قىلىپ، جياڭ جېيشىنىڭ فاشىستىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى تۇرغان، 1933 ـ يىل 6 ـ ئايدا شاڭخەيدە گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى تەرىپىدىن يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەن.

(259) داۋ — «داۋ» سۆزى «كارامەت» دېگەن مەنىنى ئاڭلىتىدۇ — تەرجىماندىن.

(260) ژەنشى — «قوتۇرتاش» دېگەن مەنىدە — تەرجىماندىن.

(261) «جاڭ زىپىڭغا پەشۋا بېرىش» — جاڭ زىپىڭ (1893 — 1959) گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى مىشەن ناھىيىسىدىن، ئىلگىرى ئىجادىيەت تەھرىراتىنىڭ ئەزاسى بولغان، ئۇچ تەرەپلىمە ئىشق ـ مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى ناھايىتى كۆپ يازغان، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە چۈشكۈنلىشىپ خائىن بولۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ «زامان بىلەن مۇھەببەتنىڭ ئاچا يولى» دېگەن رومانى 1923 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن باشلاپ «شېنباۋ گېزىتى. ئەركىن پاراڭ» دا داۋاملىق بېسىلغان. ئىككىنچى يىلى 4 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى «ئەركىن پاراڭ» تەھرىر بۆلۈمى نامىدا چىقىرىلغان بىر ئېلاندا: «جاڭ زىپىڭ ئېپەندىنىڭ زامان بىلەن مۇھەببەتنىڭ ئاچا يولى، دېگەن رومانى گېزىتىمىزغا بىرنەچچە ئايدىن بۇيان بېسىلىپ كەلگەندى. تەھرىر بۆلۈمىمىز يېقىندىن بۇيان كىتابخانىلارنىڭ بۇ رومانىدىن زېرىككەنلىكىنى بىلدۈرۈپ يازغان خەتلىرىنى تاپشۇرۇۋالدۇق. گېزىتىمىز كىتابخانىلارنىڭ پىكرىگە ھۆرمەت قىلىپ، بۇ ئەسەرنى بېسىشنى ئەتىدىن باشلاپ توختىتىدۇ» دېيىلگەن. شۇ چاغدا شاڭخەيدىكى گېزىتچىلار-نىڭ ھەممىسى بۇ توغرىدا خەۋەر تارقاتقان. بۇ ماقالىدە نەقىل كەلتۈرۈلگەن «ئىجتىمائىي ئاخبارات» تىن باشقا شۇ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى «جەۋھەر» گېزىتىگە «ئەركىن پاراڭدا جاڭ زىپىڭغا پەشۋا بېرىلدى» دېگەن ماقالىچاق بېسىلغان.

(262) گۈمراھ — ئازغۇن، يولدىن ئازغان ئادەم — تەرجىماندىن.

(263) زېڭ جېنكې (1901 — 1971) — جياڭشى ئۆلكىسى تەيخې ناھىيىسىدىن.

(264) خۇ خۇەيشىن (1886 — 1938) — ئەنخۇي ئۆلكىسى جىڭشەن ناھىيىسىدىن. ئۇ «شەرق ژۇرنىلى» نىڭ 25 ـ جىلد 8 ـ (1928 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى) ۋە 16 ـ (شۇ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى) سانىدا ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ «موزى بولسا ھىندىستانلىق»، «موزىنى يەنە ئاقلايمەن» نى ئېلان قىلغان. قارىسىغلا، موزى ھىندىستانلىق، ئۇنىڭ تەلىماتى بۇددىزمنىڭ بىر تارمىقى، دېگەن. 1933 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى «ئەركىن پاراڭ»

غا شۇەن (ماۋدۇن) تەخەللۇسىدا «ئازاد قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟» دېگەن ماقالە ېېسىلغان. ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى بىر ئەپەندى موزىنىڭ ھىندىستانلىق ئىكەنلىكىنى بايقاپ، گويا راستتەك نۇرغۇن دەللەلەش ئېلىپ بارغان.» خۇ خۇەيشىن بۇ گەپلەرنى «غەرەزلىك مەسخىرە قىلىش»، «شەخسىنىڭ ئابرۇيىغا داغ چۈشۈرگەنلىك» دەپ تونۇپ، «ئەركىن پاراڭ» غا خەت يېزىپ سۇرۇشتە قىلغان.

(265) «شاۋقۇن» — ھەپتىلىك ئەدەبىي ژۇرنال. 1931 ـ يىل 8 ـ ئايدا ساۋ جۇيرېننىڭ مۇھەررىرلىكىدە شاڭخەيدە چىقىشقا باشلىغان، 1933 ـ يىل 11 ـ ئايدا نەشرىدىن توختىغان. مەزكۇر ژۇرنالنىڭ 1 ـ جىلد 21 ـ سانىدىن باشلاپ مۇقاۋىسىغا قاغا ـ قوزغۇنلارنىڭ دولقۇن بىلەن ئېلىشقان رەسىمى ۋە «ياشانغانلار كۆرگەندە ېېشىنى لىڭشىتىدۇ، ياشلار كۆرگەندە ېېشى ئاغرىيدۇ، ئوتتۇرا ياشلىقلار كۆرگەندە دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىدۇ. مانا بۇ بىزنىڭ قاغا ـ قوزغۇنىزىمىز» دېگەن بېغىشلىما بېسىلغان. ئالدىنقى نەقىللەردىكى «قاغا ـ قوزغۇنىزىم» توغرىسىدىكى سۆزلەر مانا مۇشۇنى كۆرسىتىدۇ.

(266) «ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبىتى» — يېرىم ئايلىق ژۇرنال. زېڭ جېنكې قاتارلىقلارنىڭ مۇھەررىرلىكىدە 1933 ـ يىل 7 ـ ئايدا شاڭخەيدە نەشر قىلىنىشقا باشلاپ، جەمئىي تۆت سان چىقىرىلغان. «ېېڭى دەۋر نەشرىياتى» تەرىپىدىن تارقىتىلغان.

(267) تاپ — يول، ئىز دېگەن مەنىدە؛ تاپسىز ـ يولسىز، يولدىن چىقىپ كەتكەن دېگەن مەنىدە — تەرجىمادىن.

(268) «ېېڭى ئېقىم مەسلىسى گېزىتى» — 1907 ـ يىل 12 ـ ئايدا شاڭخەيدە چىقىشقا باشلىغان. دەسلەپكى نامى «ئېقىم مەسلىسى گېزىتى» بولۇپ، كېيىن «جامائەت پىكرى گېزىتى» گە قوشۇۋېتىلىپ، «جامائەت پىكرى ئېقىم مەسىلىلىرى گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلگەن. 1911 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن باشلاپ ئۇنىڭ نامى «ېېڭى ئېقىم مەسىلىلىرى گېزىتى» گە ئۆزگەرتىلگەن. دەسلەپ چىققاندا بۇرژۇئا ئىسلاھاتچىلىرىنىڭ گېزىتى بولۇپ، شىنخەي ئىنقىلابىدىن كېيىن، شىمالىي مىلىتارىست دۆەن چېرۇيىنى ھىمايە قىلىدىغان سىياسەتۋازلار گۇرۇھىدىكى تەتقىقاتچىلار مەزھەپىنىڭ گېزىتىگە ئايلانغان. 1927 ـ يىلىدىن كېيىن، شى لياڭشەي تاپشۇرۇۋالغان. 1935 ـ يىلىدىن كېيىن گومىنداڭ مالىيە زومىگىرى كۇڭ شاڭشى سېتىۋالغان. 1949 ـ يىل 5 ـ ئايدا شاڭخەي ئازاد بولغاندا نەشرىدىن توختىغان. بۇ يەردە كۆچۈرۈلگەن ئېلان 1933 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى مەزكۇر گېزىتنىڭ قوشۇمچە بېتى «كۆكنۇر» غا بېسىلغان.

(269) «جۇڭگو ۋە چەت ئەل كىتاب ـ ژۇرناللىرىدىن خەۋەر» —

1933 ـ يىل 6 ـ ئايدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان. بۇ ھەپتىلىك ژۇرنالدا كىتاب ـ ژۇرناللارنىڭ ئېلانلىرى ئاساس قىلىنىپ، ئەدەبىيات مۇنبىرى خەۋەرلىرىمۇ قوشۇمچە بېسىلغان. بۇ ژۇرنال باۋ كېخۇانىڭ باش مۇھەررىرلىكىدە چىقىرىلىپ، «جۇڭگو ـ چەت ئەل نەشرىياتى» تارقاتقان، كېيىن «جۇڭگو ۋە چەت ئەل مەدەنىيىتىدىن خەۋەرلەر» گە ئۆزگەرتىلگەن.

(270) «نىيىتى يامان ئادەمنىڭ كۆز نۇرى خۇنۇك بولىدۇ» — بۇ، مېڭزىنىڭ سۆزى بولۇپ، تولۇق تېكىستى مۇنداق: «ھەرقانداق ئادەمنى كۆزەتكەندە، ئۇنىڭ ياخشىسى ئۇنىڭ كۆزىگە قاراش كېرەك، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى ئۇنىڭ نىيىتىنىڭ يامانلىقىنى يوشۇرالمايدۇ! نىيىتى توغرا ئادەمنىڭ كۆزى روشەن بولىدۇ، نىيىتى بۇزۇق ئادەمنىڭ خۇنۇك بولىدۇ.»

(271) سۇي ۋەنچيۇ — سەندۇڭ ئۆلكىسى گەنچىڭ (ھازىر خېنەننىڭ فەنشەن ناھىيىلىرىگە قوشۇۋېتىلگەن) دىن، گومىنداڭ ئىشپىيونى، ئەينى ۋاقىتتىكى «ئۇلۇغ ئاخشام گېزىتى» نىڭ ئەدەبىي بېتى «مەشئەل» نىڭ باش مۇھەررىرى.

(272) زېڭ جېنكې سۇي ۋەنچيۇ دېگەن نام بىلەن ئۆزىنىڭ شېئىرلىرىغا كىرىش سۆز يازغان — بۇ، 1933 ـ يىل 3 ـ ئايدا زېڭ جېنكې ئۆزىنىڭ «ئىككى يۈلتۇز» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشر قىلدۇرغاندا سۇي ۋەنچيۇ نامىدا «كىرىش سۆز ئورنىدا» نى يېزىپ چىقىپ، ئۆزىنى راسا ماختىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. سۇي ۋەنچيۇ بۇ ئىشنى ئىنكار قىلغاندىن كېيىن، زېڭ جېنكې گېزىتتە ئۆزىنى ئاقلاش ئۈچۈن ئېلان چىقىرىپ، «كىرىش سۆز ئورنىدا» نى جانابي سۇي ۋەنچيۇدىن كەلگەن خەتتىن كۆچۈرۈۋالغانلىقىنى، دېگەن.

(273) «كارل بىلەن ئىلىئېچ» — كارل — ماركس، ئىلىئىچ — لېنىن.

(274) ياڭ سۈنرېن (1901 — 1955) — گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى چاۋئەن ناھىيىسىدىن، 1925 ـ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە، 1928 ـ يىلى «قۇياش» تەھرىراتىغا قاتنىشىپ، 1932 ـ يىلى ئاسىيىلىق قىلىپ دۇشمەن قوينىغا ئۆزىنى ئاتقان. 1933 ـ يىل 2 ـ ئايدا ئۇ «كىتاب كۆرۈشتىن خاتىرىلەر» ژۇرنىلىنىڭ 3 ـ جىلد 1 ـ سانىدا «پارتىيە تۈرمۈشىنىڭ ئاكوپلىرىدىن چىقىپ كېتىشىم» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، ئىنقىلابنى ئىنتايىن زەھەرخەندىلىك بىلەن ھاقارەتلىگەن. ئۇ ئەكسىيەتچىلەرنىڭ ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ھەرىكىتىنى پارچىلاش ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، شۇ يىلى 2 ـ ئايدا «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 2 ـ جىلد 4 ـ سانىدا «ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىشىم» دېگەن ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، «ئۇ-



چىنچى خىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت» نى تەرغىب قىلغان.

(275) خەن شىخېڭ — تېيەنجىنلىك، «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» غا قاتناشقان. كېيىن «ئۇچىنچى خىل كىشىلەر» گە ئايلىنىپ كەتكەن. ياڭ سۇنرېن «پارتىيە تۈرمۇش ئاكوپلىرىدىن چىقىپ كېتىشىم» ۋە «ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابىي ئەدەبىياتىنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىشىم» دېگەن ماقالىلىرىنى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئۇ «كىتاب ئوقۇشتىن خاتىرىلەر» ژۇرنىلىنىڭ 3 ـ جىلد 6 ـ سانى (1933 ـ يىل 6 ـ ئاي) دا «ئەدەبىيات ـ سەنئەت ۋەزىيىتىگە باھا. ئۇششاق بۇرژۇئا ئىنقىلابىي ئەدەبىيات بايرىقىنى كۆتۈرۈپ چىقىشىم» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىنى ئېلان قىلىپ، ياڭ سۇنرېننى بىر سەمىمىي ـ سادىق كىشى، ئۆزىنىمۇ ئالدىمايدىغان، تەشكىلاتنىمۇ ئالدىمايدىغان سەمىمىي ـ سادىق كىشى»، ئۇنىڭ سۆزلىرى «پۈتۈنلەي ھەقىقەتنى ئىزدىگۈچى زىيالىينىڭ ئەدەبىيات ھەققىدىكى نۇقتى» دېگەن.

(276) سۇۋېن «ھازىرقى زامان» ژۇرنىلىنىڭ 1 ـ جىلد 6 ـ سانى (1932 ـ يىل 10 ـ ئاي) دا ئېلان قىلغان «ئۇچىنچى خىل كىشىلەرنىڭ چىقىش يولى» دېگەن ماقالىسىدە: «يازغۇچى مۇبادا ئۆزىگە سادىق بولىدىغان بولسا، ... ئۇ ئۆزىدىن ئۆزىدە يوق نەرسىنى تەلەپ قىلالمايدۇ. ئەمما، نەزەرىيىچىلەر يەنىلا ھەدەپ مۇقام توۋلاپ، ئاپتوردىن ئۇنىڭدا يوق نەرسىنى تەلەپ قىلىدۇ، ئالداشقا جۇرئەت قىلالمىغان يازغۇچىلار ئۆزلىرىدە بار نەرسىلەرنى ئاچىقىشقا جۇرئەت قىلالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقىلار تەلەپ قىلغان نەرسىنىمۇ ئاچىقالمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن قانداق قىلىش كېرەك؟ — قەلەمنى تاشلاش كېرەك» دەپ يازغان.

(277) جياڭ گۇاڭسى (1901 — 1931) — يەنە بىر ئىسمى جياڭ گۇاڭچى، ئەنخۇي ئۆلكىسى لۇئەن ناھىيىسىدىن. يازغۇچى، «قۇياش» تەھرىراتىنىڭ غوللۇق ئەزاسى. ئۇنىڭ «يېڭى چۇش» ناملىق شېئىرلار توپلىمى، «قىسقا ئىشتانلىقلار پارتىيىسى» ناملىق پوۋېستى، «دالا شامىلى» قاتارلىق رومانلىرى بار.

(278) «قۇياش» تەھرىراتى — 1928 ـ يىلى جياڭ گۇاڭسى، چېەن شىڭسۇڭ (ئايىڭ) قاتارلىقلار شاڭخەيدە تەسىس قىلغان ئەدەبىي تەشكىلات. ئۇلار ئىنقىلابىي ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىپ، ئىلگىرى ـ ئاخىر «قۇياش ئايلىق ژۇرنىلى»، «دەۋر ئەدەبىيات ـ سەنئىتى»، «دېڭىز بورىنى ھەپتىلىك ژۇرنىلى»، «يېڭى ئېقىم» قاتارلىق ژۇرنال ۋە «قۇياش تەھرىراتى مەجمۇئەسى» قاتارلىقلارنى نەشر قىلغان. 1930 ـ يىلى «سول قانات يازغۇچىلار ئىتتىپاقى» قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆزلۈكىدىن تارقاپ كەتكەن.

(279) شىرنىڭ تېنىگە چاپلاشقان سالجا — بۇ سۆز ئەسلىدە بۇددىست-

لارنىڭ تەمسىلى بولۇپ، راھىبلار ئىچىدىكى بۇددا قانۇنلىرىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلارغا قارىتىلغان. بۇ يەردە ئىنقىلاب لاگېرىغا كۆز بويىپ كىرىۋالغان پۇرسەتپەرەسلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

(280) «ۋاپادار» — خائىن ياڭ سۇنرېن كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ «پارتىيە تۈرمۇشىنىڭ ئاكوپلىرىدىن چىقىپ كېتىشىم» سەرلەۋھىلىك ماقالىسىدە: «ئارقامغا يېنىپ ئۆز ئەھۋالىمغا نەزەر سالسام، ئاتام قېرى، ئائىلىمىز كەمبەغەل، ئۆكىلىرىم گۆدەك، ئۆمرۈمنىڭ يېرىمى رىيازەتتە ئۆتتى. ھېچ-بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغىنىم يوق. ئىنقىلاب قاچان مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشەركىنتاڭ. ئائىلەمدىكىلەر ھازىر ئاچ ـ يالىڭاچلىقتا تۇرماقتا؛ كەلگۈسىدە ئىنقىلاب مۇۋەپپەقىيەت قازانغان تەقدىردىمۇ، غەربىي خۇنەن، غەربىي خۇبېي سوۋېت رايونىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ پەرەز قىلىدىغان بولسام، مېنىڭ ئائىلەمنىڭ ئاچارچىلىقىنىڭ قۇربانى بولۇشتىن، قەلەندەرگە ئايلىنىشتىن خالىي بولالمايدىغانلىقىنى تۇرىدۇ. جان بولسىلا ھەممە نەرسە تەييار دېگەنلىك، ئۆز غېمىمنى يېگىنىم تۈزۈك ئىكەن! كېسەل يېتىپ تۇرۇپ، ئۇنداق ئويلاپ، بۇنداق ئويلاپ، ئاخىر ئۆز ئەقلىم بىلەن بىر قارارغا كېلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىدىن چىقىپ كەتتىم» دېگەنىدى.

借书还期表

证　　号	还　　期

21500009803

بۇ كىتاب خەلق ئەدەبىياتى نەشرىياتىنىڭ 1981 ـ يىلى 1 ـ نەشرى 1 ـ باسمىسىغا ئاساسەن تەرجىمە ۋە نەشر قىلىندى. (ئىزاھاتلاردا خەلق نەشرىياتىنىڭ 2005 ـ يىلى 3 ـ ئايدا 1 ـ قېتىم نەشر قىلىنغان «لۇشۈن فىلىيەتونلىرىدىن تاللانما» دىن پايدىلىنىلدى)

本书根据人民文学出版社 1981 年第 1 版，第 1 次印刷本翻译出版。（注文参照《鲁迅杂文选读》：人民出版社 2005 年 3 月第一版）

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئاببىاس ياسىن زايىدوف
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

لۇشۈن ئەسەرلىرى (5)

ئاپتورى: لۇشۈن
تەرجىمە قىلغۇچى: توختى باقى ئارتىشى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 ـ باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 20.125 قىستۇرما ۋاراقى: 2
2006 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2006 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1—3000
ISBN 7—228—09894—3
باھاسى: 37.00 يۈەن